

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE SOL ALGISI

Yüksek Lisans

İLKNUR SARI

İzmir-2018

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE SOL ALGISI

Yüksek Lisans

İLKNUR SARI

Tez Danışmanı
DR. MEHMET EMİN ELMACI

İzmir-2018

09.01.2019

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığı

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans programı 2012880130 numaralı öğrencisi İlnur SARI ile ilgili Yüksek Lisans tez savunma sınavı tutanağı aşağıdadır
Gereğini arz ederim.

Prof. Dr. Bülent ÇUKUROVA
Anabilim Dalı Başkanı

SINAV TUTANAĞI

Tez sınav jürimiz tarafından incelenen "Demokrat Parti Döneminde Sol Algısı" başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 09/01/2019 tarihinde saat:11.00'da toplanarak aşağıda belirtilen şekilde işbölümü yaptıktan sonra adayın tez savunmasını dinlemiştir. Yönetmelik gereğince adaya tezi ile ilgili sorular yöneltilmiş ve tartışmalardan sonra adayın tezi hakkında aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL edilmesine

Oy Birliği ile

BAŞARI NOTU:

(90) Dokuz

RED edilmesine

Salt Çoğunlukla

(**) DÜZELTME verilmesine

Tez Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin ELMACI	
Üye	Prof. Dr. Bülent ÇUKUROVA	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Beral ALACI	

ONAY

Prof. Dr. Bülent ÇUKUROVA
Müdür

(**) Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci, en geç üç ay içinde gerekli düzeltmeleri yaparak tezini aynı jüri önünde tekrar savunur.

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Demokrat Parti Döneminde Sol Algısı” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakça da gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

/.../2018

İlknur SARI

ÖNSÖZ

“Sol” kavramı, Fransız Devrimi sonrası kurulan Fransız Ulusal Meclisi’nin oturma düzeninden ortaya çıkmıştır. Bu meclisin “sağ” tarafında Monarşizm yanlısı soylular ve muhafazakârlar yer alırken, “sol” tarafında ise Monarşizm karşıtları ve eşitlik yanlıları yer almaktaydı. Bu oturma düzeninden doğan “sol düşünce” daha sonra Fransa sınırlarını aşarak dünyaya mal olmuştur.

Osmanlı Devleti’nin Fransız Devrimi sonucu ortaya çıkan ideolojilerden etkilenmesi ile birlikte “sol düşünce” de Osmanlı’ya öncelikle gayrimüslimler üzerinden batıyı taklit yoluyla girmiştir. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise Türk Devrimi’nin kendine has tarihsel süreci içerisinde yine kendine has bir sol düşünce var olmaya ve çeşitlenmeye başlamıştır demek hiçte yanlış olmayacaktır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika’nın, özellikle tek partili rejimleri hedef alarak çok partili ve demokratik rejimlere geçiş yönünde uluslararası baskı kurması ile Türkiye’de de çok partili yaşama geçiş süreci yaşanmıştır. Fakat bu dönemde Türkiye’deki “sol” algısını etkileyen en önemli olgu, diğer bölge ülkelerini de etkilediği gibi, Amerika ile Rusya arasında her alanda yaşanan soğuk savaş dönemi koşulları ve ideolojik çatışma ortamı olmuştur.

Türkiye’de, 1950 seçimleri ile iktidara gelen ve muhafazakâr bir dünya görüşüne sahip olan Demokrat Parti de Amerika ve Rusya ile olan ilişkileri ve bu devletlerin rejimlerine yönelik ideolojik duruşuyla, ülkedeki “sol” algısını etkilemiş ve baskılamıştır. Bu çerçevede hem elindeki yasal olanakları kullanmak ve hem de basın-yayın yolu ile algı yönetimi yapmak suretiyle “sol” gelişimine ya da bu gelişimin sekteye uğramasına etki etmiştir.

Bu çalışma ile Demokrat Parti’nin “sol” algısının ne olduğu, bu düşünce sistemine karşı hangi araçlarla nasıl bir algı oluşturduğu veya basın-yayın üzerinde sola karşı nasıl bir baskı kurduğu incelenmiştir.

Böyle bir çalışma yapmaktaki amacım; sağ muhafazakâr bir parti olan Demokrat Parti’nin sol ideolojiye olan yaklaşımını ve dönemin sol algısını anlatmak, yaşanan kavram kargaşalarını, sağın sola karşı olan tavrını muhalefet ile ilişkisi bağlamında inceleyerek değerlendirmektir. Ayrıca Türkiye’de solun doğuşunu ve 1950’ye kadar Türkiye sol tarihini anlatmadan Demokrat Partili yıllarda sol algısını anlatmak konumuz açısından eksik kalacağı için önceki dönemler de incelenmiştir.

Çalışmayı yaparken karşılaştığım bazı güçlükler olmuştur. Bunun sebebi,

Demokrat Parti döneminin örgütsel ve işçi sınıfı tarihi açısından eksik olması ve sol tarihi yazımında Türkiye'nin en kısa dönemi olmasıdır.

Bu dönemi anlatmaya çalışırken onaylama ya da yerme gibi bir tutum içinde olmamaya çalışılmış, dönemi anlamaya ve açıklamaya yönelik bir çalışma olması için çaba gösterilmiştir. Ancak yine de her bireysel çalışma gibi bir özneliği taşıdığı için eksik olmaya mahkûmdur.

Tezimin hazırlanmasında bilgi ve tecrübeleriyle bana her zaman yol gösteren ve beni bu yolda cesaretlendiren değerli danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi M. Emin Elmacı'ya teşekkür ederim. Ayrıca beni Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü ile tanıştıran dostum Gurbet Gökgöz'e, tezimin metin üzerindeki düzeltmeleri ve kontrolleri sırasında desteğini esirgemeyen yakın arkadaşım Ahmet Yılmaz'a teşekkür ederim.

İlknur SARI
İzmir, 2018

ÖZET

Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde koparak siyasi tarihimizde yerini almıştır. İlk günlerinden itibaren politikasını bürokrasi karşıtlığı üzerine kurmuş, liberal kapitalizm ve demokrasi söylemi esasları etrafında şekillenmiştir. Demokrat Parti muhalefetteyken 1946-1950 yılları arasında solcularla işbirliği içine girmiş ve birlikte hareket etmiştir. 1950-1960 yıllarında iktidar olduğu dönemde ise antikomünist politikaların öncüsü olmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasında yaşanan ve “Soğuk Savaş Dönemi” olarak adlandırılan bu dönemde, yine Amerika’nın etkisinde kalan ülkelerde ciddi bir komünizm/sol karşıtlığı söz konusudur. Amerika ile yakınlaşan Türkiye de komünizm ile en önde mücadele eden ülkelerden olmuştur. Bu çerçevede 1950’lerde Amerika’nın komünizm ile mücadele fikrini yayması Demokrat Parti’nin politikalarına da yön vermiştir. Komünizmi savunan parti veya örgütlenmelerin varlığını düşünce özgürlüğü olarak değil de yıkıcı bir güç olarak gören Demokrat Parti’nin sola karşı tutumu baskıcı, yasakçı ve sert olmuş, iktidar yılları boyunca tedbirler, tutuklamalar devam etmiştir. Diğer dönemlerde olduğu gibi solcu olmak ağır cezalarla sonuçlanmıştır.

Bu çalışmada, Demokrat Parti Dönemi Türkiye’inde sol algısı incelenmiştir.

ABSTRACT

The Democrat Party had been removed from the Republican People's Party and took its place in our political history. From the first days, he built his policy on anti-bureaucracy and was shaped around the principles of liberal capitalism and democracy discourse. While the Democratic Party was in opposition, he cooperated and acted with leftists between 1946-1950. In 1950-1960, While he was in power, he was the pioneer of anti-Communist policies.

In this period, which was experienced between the United States and the Union of Soviet Socialist Republics and known as the de Cold War Period emi, there is a serious communism / left-wing opposition in the countries which are under the influence of the United States. Turkey had also been converging with America and became the forefront of countries that struggle with communism. In this context, in the 1950s, America's dissemination of the idea of combating communism also guided the policies of the Democratic Party. The Democratic Party, which considered the existence of parties or organizations defending communism as a destructive power rather than a freedom of thought, had been oppressive, prohibitive and harsh, and measures and arrests had continued during the years of power. Being leftist as in other periods , resulted in heavy punishments

The perception of left during Democratic Party Period in Turkey were examined in this study.

KISALTMALAR

a.g.e: Adı Geçen Eser

a.g.m: Adı Geçen Makale

a.g.t: Adı Geçen Tez

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

b.y.y: Basım Yeri Yok

Bkz: Bakınız

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CMP: Cumhuriyetçi Millet Partisi

Çev.: Çeviren

DP: Demokrat Parti

Ed: Editör

Haz.: Hazırlayan

HP: Hürriyet Partisi

NATO: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

SSİF: Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCK: Türk Ceza Kanunu

THİF: Türkiye Halk İştirakiyyûn Fırkası

TİÇSF: Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası

TKF: Türkiye Komünist Fırkası

TKP: Türkiye Komünist Partisi

TSP: Türkiye Sosyalist Partisi

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Komünistlikle Takibe Uğrayanlar (1947-1952)

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE SOL ALGISI

İÇİNDEKİLER

Önsöz

Özet

Abstract

Kısaltmalar

Tablo Listesi

Giriş 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRKİYE'DE SOLUN DOĞUŞU

1.1.Eski Türklerde Sol Düşünce 9

1.2.Osmanlı'da Sol Düşüne 14

İKİNCİ BÖLÜM

2. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDEN CUMHURİYETE SOL (1908-1923)

2.1. II. Meşrutiyet Dönemi ve Sol 26

2.2.Milli Mücadele Döneminde Sol (1918-1923) 44

2.2.1. Türkiye Komünist Partisi, Mustafa Suphi ve Sovyet Yardımı 54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CUMHURİYET DÖNEMİNDEN DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNE SOL (1923-1950)

3.1. Atatürk Dönemi (1923-1938) ve Sol 68

3.1.1. Toprak, Tarım ve Köylülük 72

3.1.2. İşçi Sınıfı, Grev ve Sendika Hareketleri 76

3.1.3. Siyasi Gelişmeler, Partileşme Hareketleri ve Sol 82

3.1.4. Kadro Hareketi 92

3.2. İnönü Dönemi (1938-1950) ve Sol 95

3.2.1. Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi, Toprak Reformu Üzerinden Sol	96
3.2.2. İşçi, Grev, Sendika ve Partileşme Hareketleri	104
3.2.3. Irkçılık-Turancılık Davası, Sabahattin Ali-Nihal Atsız Davası ve Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Olayları	110
3.2.4. Hasan Ali Yücel –Kenan Över Davası	113
3.2.5. Tan Olayı	115

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ SOL ALGISI

4.1. Birinci Demokrat Parti Dönemi (1950-1954)	119
4.1.1. Dönemin Siyasi Gelişmeleri Işığında Sol Algısı	119
4.1.2. Demokrat Parti'nin Sola Bakış Açısı	128
4.1.3. Komünizmi Tel'in Hareketleri	141
4.1.4. Sola Karşı Anayasal Tedbirler ve Sol Algısı	155
4.1.4.1. Af Yasası ve Sol Algısı	156
4.1.4.2. Adalet Komisyonu Çalışmaları ve Sol Algısı	166
4.1.4.3. Mecliste Yasanın Çıkma Süreci ve Sol Algısı	172
4.1.5. Tahkikat ve Tevkifat Dönemi	228
4.1.6. Mahkeme Süreci ve Sonuçlanması	257
4.1.7. Sol Algısı ve Nazım Hikmet ile Tevfik İleri	273
4.2. İkinci Demokrat Parti Dönemi (1954-1957) Sol Algısı	288
4.2.1. 1954 Seçimleri Sonrası DP'nin Tutumu ve Dönemin Sol Algısı	288
4.2.2. Gösteri ve Yürüyüş Yasası ve Sol Algısı	313
4.2.3. 6-7 Eylül Olayları ve Sol Algısı	327
4.2.4. İşçi, Grev, Sendika Hareketleri Üzerinden Sol Algısı	334
4.3. Üçüncü Demokrat Parti Dönemi 1957-1960 Sol Algısı	341
4.3.1. 1957 Seçimleri Sonrası DP'nin Tutumu ve Siyasi Gelişmeler ...	341
4.3.2. İşçi, Grev, Sendika ve Parti Hareketleri Üzerinden Sol Algısı ..	354
SONUÇ	361
EKLER	367
KAYNAKÇA	373

GİRİŞ

Sol kavramı, siyaset sözlüğüne 1789 Fransız Devriminden sonra Fransız Ulusal Meclisi'nden geçmiştir.¹ Meclisin sol tarafında eşitlik ve köklü değişim yanlıları yani Monarşi karşıtları, sağ tarafında ise Monarşistler, soylular ve gelenekçiler otururlardı. Bu rastlantısal oturma düzeninin yıllar içerisinde bir siyasi akıma dönüşeceği belki de tahmin edilemezdi. Her ne kadar sol Fransa'da doğan bir kavram olsa da daha sonra sınırlarını aşarak tüm dünyaya mal olmuştur.

Sol üzerine pek çok tanımlama yapılmıştır:

A. Visali Günaydın'ın söylemi ile sol ve sağ terimleri belirli ve katıyet ifade eden bir sınırlama getirmezler.² Sol, 1789'dan beri Sosyalist ve Komünist eğilimli akımlara verilen genel addır. Mete Tunçay ise; solun felsefi temellerini şöyle özetlemiştir;

“Solun çıkış noktası, insan, insan aklının gücü, insan doğasının değiştirebilirliği ve insanın eylem yoluyla kendisini, geliştirebileceği, yetkinleşebileceği inancıdır. Bunun için solculuk her insanın eşit olduğunu öne sürmektir. Sağcı ülküler ise, tek tek insanların asli tabiatını zaaf içinde sayarlar ve temel birim olarak, devlet, millet ya da ırk gibi bir bütünü kabul ederler. İdeolojik açıdan, solculuk da sağcılık da toplumun varolan durumunun değiştirilmesi amacını güderler; her ikisinde devrimcidir (sağ devrimciliğin, karşı devrimcilik olduğu söylenebilir), bu özellik onları ortacı muhafazakarlıktan ayırır. Fakat solun felsefesi aslında bir çeşit rasyonalizm olduğu, insandan hareket ettiği için, bu görüş zorunlu olarak evrensel bir nitelik taşır; sağ ise, daha çok irrasyonel ve romantik fikir kaynaklarıyla beslendiğinden seçtiği temel birimin çevresinde sınırlı kalır.”³

Murat Gültekingil'e göre;

“Sol tanımı gereği enternasyonalisttir, hem insanlığın mirasının hem de kendi düşünce mirasının üstünde yükselir. Başka türlü mümkün değildir. Sol gelenekte düşünce dünyası her zaman tartışmalarla gelişmiştir. Değişik sol düşünce sahiplerinin fikri diyalogu solun önemli bir kültür mirasıdır.”⁴

¹ Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar, Cilt 6 (S-T)**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976, s.118.

² A. Visali Günaydın, **Sosyalist ve Radikal Sol Doktorlar Komünizm Stateji ve Taktikleri**, Ayyıldız Matbaası, İstanbul, 1974, s.6.

³ Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar I 1908-1925**, 3. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.26.

⁴ Murat Gültekingil, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol**, 1. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.s. 14-16.

Hikmet Kıvılcımlı da sol hareketin, eyleminin maddesini, anti-faşizm olarak⁵ açıklamıştı.

Sol kavramı genel olarak Marksizm, Sosyalizm ve Komünizm gibi siyasi akımları kapsamaktadır. Sol gelişim tarihini incelemek ve solu anlamak için bu tanımların yapılması zorunludur.

Sosyalizm; Latince “*socci-arkadaş*” kökünden oluşan “*social*” sıfatından türemiştir.⁶ Alman ekonomist W. Sombart’ın yaptığı araştırmalarda kelimenin ilk defa 1803 yılında İtalyan yazarlarından Giuliani tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır. Birleşmek ya da paylaşmak anlamına gelen sosyalist terimi, başka bir iddiaya göre ise ilk olarak 1827 yılında Britanya’da *Co-operative Magazine*’in bir sayısında kullanılmıştır. 1830’ların başına kadar Fransa’da Saint-Simon’un (1760-1825) ve Britanya’da Robert Owen’in takipçileri, inançlarına sosyalizm olarak gönderme yapmaya başlamışlardı ve 1840’lara kadar endüstrileşmiş ülkelerin çoğunda, özellikle Fransa, Belçika ve Almanya’da çok bilinen bir terimdi. Sosyalizm ve liberalizmin ortak köklerinin aydınlanmada olmasına ve teoride sebep ve süreç olarak bir düşünceyi paylaşmalarına rağmen sosyalizm, liberal piyasa toplumunun bir eleştirisi olarak ortaya çıkmış ve endüstriyel kapitalizme bir alternatif sunma teşebbüsü olarak tanımlanmıştır.⁷ Oscar Wilde göre;

*“Sosyalizmin kendisi sırf insanı bireyselliğe götüreceği için değerli bir şeydir. Sosyalizm, komünizm ya da adı her ne ise özel mülkiyeti kamusal zenginliğe dönüştürerek, rekabetin yerine işbirliğini koyarak, toplumu baştan aşağı sağlıklı bir organizma haline, olması gereken hale getirecek ve toplumun her bir üyesinin maddi refahını sağlayacaktır. Yani hayata esas temelini ve esas çevresini kazandıracaktır...”*⁸

Sosyalizm düşünce akımı, 16. yüzyıldan itibaren sanayinin, ticaretin gelişmesi, işçilerin kötü koşullarda çalıştırılması ve sömürgeye yönelik eleştirilerle birlikte doğar. Konuyu ilk ele alanlar çok fazla etki ve taraftar yaratamamışlardır. Ancak 1800’lü yıllar itibariyle İngiltere’de Robert Owen, Fransa’da Charles Fourier, Comte Henri de Saint-Simon sosyalizm düşüncesinin öncüleri olmuş ve bir hareket yaratmışlardır.⁹

Bu düşünürler, durumu eleştirir, yol gösterici tasarılar sunar, ideal toplumun nasıl olması gerektiğini ortaya koyarlar. Onlara göre kapitalizm adaletsiz, plansız,

⁵ Hikmet Kıvılcımlı, **Kısaca Marksizm Düşünüşü (Gerçek Bilim)**, 5. Basım, Derleniş Yayınları, İstanbul, 1993.

⁶ A. Visali Günaydın, **a.g.e.**, s.7.

⁷ Rıza Yürükoğlu, **Sosyalizm Nedir?-Birinci Kitap**, Alev Yayınları, İstanbul, 1999, s.117.

⁸ Oscar Wilde, **Sosyalizm ve İnsan Ruhü**, Re Yayıncılık, b.y.y., 2006, s.17.

⁹ Leo Huberman, **Sosyalizmin Alfabesi**, 7. Basım, Sol Yayınları, Ankara, 1976, s.s. 46-47.

israfçı bir sistemdir ve üretim araçlarına sahip olan azınlık lüks içerisinde yaşar. Bu nedenle de ortadan kaldırılmalıdır. Bu düşünürlere Ütopik Sosyalistler denir.¹⁰ Ütopik sosyalistlerin düşleri, çalışan çoğunluğun üretim araçlarına sahip olmaları, eşit ve adil bir düzende yaşamalarıdır. Bu bir düşünce olarak kalmıştır. Ütopikçiler kapitalist sisteme karşı geçerli ve yeterli eleştirilerde bulunmuşlar, daha iyi bir dünya için planlar tasarlamışlar fakat sonuç alamamışlardır.

Ütopycıların düşünme tarzı, 19. yüzyılın sosyalist idealarını uzun süre etkilemiş ve bazılarını hala etkilemektedir. Onlara göre; sosyalizm, salt gerçeğin, sağduyunun ve adaletin dışavurumudur ve kendi gücüyle dünyayı fethetmesi için sadece bulunmuş olması gerekir. Sosyalizmi bir bilim yapmak için ise onun önce gerçek bir tabana oturtulması gerekmektedir. Ütopik Sosyalizmi bir tasarı olmaktan çıkarıp bilimsel sosyalizmi gün yüzüne çıkaran Karl Marx, sınıfsız bir topluma ulaşmak için tarih bilimini ve diyalektik yöntemini kullanmıştır. Sınıfların çatışma içinde olduğunu, bu çatışmaların sınıfsız bir topluma doğru evrildiğini, sınıfsız toplumu da proletaryanın kuracağını söyler. Marx evrimi temel alır, devrimin daha sonra gerçekleşeceğine inanır.¹¹

Karl Marx, sosyalizmi insanın tarihsel, ekonomik ve toplumsal gelişiminin incelenmesi üzerine kurmuştur. Toplumun dünden bugüne nasıl geldiğini, geliştiğini, çürüdüğünü, dönüşümünü ortaya çıkarmaya çalışır. Ütopycılardan farklı olarak Marx yarının ekonomik kurumları üzerine zaman harcamıştır. Kapitalist toplumda çarkları döndüren şeyin ne olduğunu bilmek ister. Karl Marx yol arkadaşı Friedrich Engels ile birlikte sosyalist düşünceyi geliştirmiş ve yaşamları boyunca bunun için çalışmışlardır. Sosyalizmi umutsuzluk olmaktan çıkaran, kapitalist toplumun evriminin kaçınılmaz bir son olduğunu ortaya koyan bu iki düşünür, bir ütopycayı bilim haline getirirler.¹²

Bilimsel sosyalizm, ilk kez 1848 yılının şubat ayında Marx ve Engels tarafından kaleme alınan Komünist Manifestoda açıklanır. Basıldığı andan günümüze kadar sosyalist hareketin temel taşı, işçi sınıfının güçlü esin kaynağı Komünist Manifesto olmuştur. Komünist Manifestoya çeşitli dillerde önsöz yazılmıştır. Ve başlangıç...

“Bugüne kadarki tüm toplum tarihi, sınıf mücadeleleri tarihidir. Özgür ile köle, patrisyen ile pleb, senyör ile serf, lonca ustası ile çırak, kısacası, ezen ile ezilen,

¹⁰ A.g.e., s.s.46-48.

¹¹ Friedrich Engels, **Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm**, 2. Basım, Sol Yayınları, Ankara, 1974, s.63.

¹² Leo Huberman, a.g.e., s.s.48-49.

birbiriyle sürekli bir karşılık içinde bulunmuş, birbirine karşı gizli ya da açık kesintisiz bir mücadele sürdürmüş, bu mücadele ya tüm toplum yapısının devrimci bir dönüşümüyle, ya da mücadele eden sınıfların hep birlikte çöküşüyle sonuçlanmıştır."¹³

Manifestoda toplumun bu halde bulunmasının, değişmesinin nedenleri, değişim için birleştirici unsuru şu şekilde belirtilir; "*olaylar birbirinden bağımsız değildir, tarih karmaşık olgular ve olaylar yığını olarak görünüyorsa da, bu bir keşmekeş değil ortaya çıkarılabilecek belli yasalara uygun bir bilimdir.*"¹⁴ Yaptıkları bu çalışma insan toplumunun gelişme yasalarını bulmuştur. Onlara göre; her uygarlıkta ekonomi, politika, yasalar, din, eğitim birbirine bağlıdır. Bu güçler içerisinde en önemlisi ve temeli oluşturan ekonomidir. Yapının temel direği, üreticiler olarak insanlar arasında var olan ilişkidir. İnsanların yaşama, geçimlerini sağlama şeklini belirli bir toplumda, belirli bir anda hüküm süren üretim şekli belirler. Dolayısıyla insanın düşünce biçimini de yaşam biçimi belirler. Hak, adalet, özgürlük gibi kavramlar, o toplumun ulaştığı ekonomik gelişimin belirli aşamasına uygun düşer. Fikirler de ekonomideki değişikliğe yani üretim ve değişim biçimindeki değişikliğe bağlıdır. İnsan doğaya egemen olma yolunda ilerler, malların üretimi ve değişimi için yeni ve iyi yöntemler bulunur. Bu değişimlerin temel ve geniş çapta olduğu zamanlarda çatışmalar doğar. Eski yaşama biçimi, ekonomi, yasalar, politika, eğitim din sabitlemiştir. İktidarda olan sınıf, iktidarını korumak için yeni üretim şekli ile uyum içinde bulunan sınıf ile çatışır. Bunun sonucu ise devrimdir.¹⁵

Manifesto da Marx ve Engels proletarya diktatörlüğün tarihsel görevini şöyle açıklar; "*Proletarya siyasal üstünlüğünü, tüm sermayeyi burjuvazinin elinden adım adım çekip almak, tüm üretim gereçlerini devletin, yani yönetici sınıf olarak örgütlenmiş proletaryanın evinde merkezileştirmek ve üretken güçler bütününe olabildiğince hızlı arttırmak için kullanacaktır.*"¹⁶

Ayrıca Marx'ın toplumsal sınıf olgusuna katkıları büyüktür. Fakat toplumsal sınıf Marx'ın icat ettiği bir kavram değildir. Yunanlılar zamanında bilinir ve 18. yüzyıl Avrupası toplumsal düşüncesinde ve Fransız Devriminden sonra yazılan eserlerde yeniden ortaya çıkmıştır.¹⁷

¹³ Karl Marx-Friedrich Engels, **Komünist Parti Manifestosu**, 1. Baskı, Eriş Yayınları, İstanbul, 2003, s.22.

¹⁴ Leo Huberman, **a.g.e.**, s.50.

¹⁵ **A.g.e.**, s.s.50-52.

¹⁶ Rıza Yürükoğlu, **a.g.e.**, s.17.

¹⁷ Etienne Balibar-Immanuel Wallerstein, "Sınıflar: Kutuplaşma ve Üst Belirlenim", **İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler**, Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s.145.

Sınıflar arası mücadelede de devlet, egemen sınıfın yarattığı, mevcut sistemi korumak için kurulmuştur. Manifesto devlet için şöyle der; “*Modern devletin yönetimi, tüm burjuvazinin ortak işlerini yöneten bir komiteden başka bir şey değildir.*”¹⁸ Kapitalist toplumda devletin ilk görevi, kapitalist sınıfın işçi sınıfının üzerinde egemenliğin temelini oluşturan üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti savunmaktır. İşçi sınıfının amacı, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti ortadan kaldırmaksa, egemen sınıfların devleti yıkılmalı, onun yerine kendi devleti kurulmalıdır. Ancak bu şekilde devrim başarılı olur ve işçi sınıfı iktidara gelir. Bu da proletarya diktatörlüğü olarak algılanabilir. Oysaki proletarya, toplumun sınıflara bölünmesine son vererek, sınıf egemenliğini tamamen ortadan kaldırma yolunda gerekli ilk adımdır. Sosyalizmin amacı da bir sınıfın egemenliğinin yerine başka bir sınıfın egemenliğini koymak değil, tüm sınıfları tamamen ortadan kaldırmak, her türlü sömürüye son vererek, sınıfsız bir toplum kurmaktır. Marx’a göre sosyalizmi kuracak olan etkin sınıf proletaryadır. Kapitalizmin içerisinde ki korkunç koşullar işçileri mücadele etmeye ve örgütlenmeye yönetilmiştir. Sanayi devrimi, fabrika sistemi, kapitalizmin daha da gelişmesi sendikacılığa adım atamayı hızlandırmış; böylece işçi sınıfı örgütlenmesi, sınıf bilinci oluşmuştur. Bu durumda proletarya kapitalizm ile birlikte doğmuş ve gelişmiştir. Kapitalizm, işlemez ve çözümsüz hale geldiğinde, toplumda bununla yaşayamaz hale gelecek, kapitalizm mezara girmeye hazır olduğunda onu gömecek olan proletarya olacaktır.¹⁹

Proleterler, iktidara geldiklerinde devletin imkanlarını kullanarak, sınıf farklarını ortadan kaldıracak, iyi topluma geçişin şartlarını hazırlayacaklardır. “*İyi toplum, dünyadaki her şeyin herkesten yeteneğine göre ve herkese gereksinimine göre paylaştırılacağı, her insanın başka insanlardan ve hatta kendi emeğinin üzerinden yabancılaşmasının sona ereceği bir dönemdir ki; bunun teknik adına Komünizm denir.*”²⁰ Proletarya diktatörlüğünde, devlet nitelik değiştirerek daha da güçlenecek, diyalektik düşünüşe göre, güçlenme devleti zayıflamaya yaklaştıracak, Komünist topluma geçilecek ve devlet kendiliğinden yok olacaktır.

Komünizm Fransızca “*commun*” sözcüğünden türetilmiştir.²¹ Ortak, genel, müşterek anlamına gelir. İlk kez 1840’da Fransız Sosyalisti E. Cabet kullanmıştır. Sınıfsız, parasız, devletsiz bir toplumsal düzen amaçlayan ekonomik ve siyasi bir

¹⁸ Leo Huberman, **a.g.e.**, s.s.51.

¹⁹ **A.g.e.**, s.s.51-53.

²⁰ Mete Tunçay, **a.g.e.**, s.28.

²¹ A. Visali Günaydın, **a.g.e.**, s.s.44-45.

harekettir. “Komünizm, proletaryanın kurtuluş koşullarının öğretisidir.”²² “Marksçı toplumculuğun üst ve yetkin ve aşamasıdır. Birinci ve alt aşaması toplumculuk, ikinci ve alt aşaması kamulculuktur. Kamulculuk, Osmanlıca İştirakiyye, Fransızca Communism demektir.”²³

Marx ve Engels “*Alman İdeolojisi*” kitabında komünizmi şöyle tarif ederler;

"Komünizm önceki tüm öteki hareketlerden farklı olarak bir önceki üretim ilişkilerinin ve insanlar arası ilişkilerin temelini tersine çevirir. İlk kez, doğal olarak varılmış aşamaları önceki insanların yaratımları olarak bilinçle ele alır, onları doğal karakterlerinden soyundurur ve birleşmiş bireylerin gücüne teslim eder. Onun örgütlenmesi, bu nedenle, asıl olarak ekonomiktir; birliğin koşullarının maddi üretimidir; var olan koşulları birlik koşullarına dönüştür." ²⁴

Tarihteki ilk komün ise Paris Komünüdür. “Komünün sözlük anlamı bucaktır. Devrim Paris’in bucaklara bölünmesiyle başladığı için eyleme Komün eylemi adı verilir.”²⁵ Paris Komünü dünya tarihinin ilk proletarya devrimi sayılır. Çok kısa süre içerisinde derin etkiler yaratmış, fakat komün başarıya ulaşamamıştır.

Sol ideoloji için çok önemli bir kişilik olan Marx, tüm zamanını işçi sınıfının ekonomik ve politik mücadelesi için eğitilmesine, örgütlenmesine vermiştir. 28 Eylül 1864’te Londra’da kurulan uluslararası işçiler derneğinin (Birincisi Enternasyonalin) en etkili üyesi olan Marx, Alman arkadaşı Dr. Kugelmann’a şöyle yazıyordu: "Dernek, daha doğrusu Komite önemlidir, çünkü Londra İşçi Sendikalarının başkanları Komitededir. ... Paris işçi liderleri de birliğe bağlıdır." Marx ve Engels’e göre sendikalar daha derin bir anlam taşır. Sendikalar, sermaye ile günlük mücadelesini verir, kendi kendini eğitir ve proletaryanın gerçek sınıf örgütüdür. İşçi sınıfının tam kurtuluş amacı ise; üretim araçları üzerinden özel mülkiyeti kaldırmaktır. Enternasyonalin genel konseyinde yaptığı bir konuşmada özellikle belirtmiştir;

“Sendikalar mücadeleyi sürdürdükleri takdirde, kurtuluşlarından umudu kesen sefiller sürüsüyle aynı düzeye düşer ve bunu da aşmak zorunluluğu ile daha sonra ücret sisteminin getirdiği kölelikten tamamen ayrı olarak günlük mücadelenin sonuçlarını gözünde büyütmemelidir. Adil bir işgücü için adil bir ücret yerine, şu devrimci parolanın yazılmasını ister; “ücret sisteminin kaldırılması.”²⁶

²² Karl Marx-Friedrich Engels, **a.g.e.**, s.168.

²³ Orhan Hançerlioğlu, **a.g.e.**, s.197.

²⁴ Rıza Yürükoğlu, **a.g.e.**, s.12.

²⁵ **Devrimler ve Karşı Devrimler Ansiklopedisi**, “Sosyalist Devrimler”, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1987, s.5.

²⁶ Leo Huberman, **a.g.e.**, s.s.54-55.

Marx'a göre kişilerin planlanmamış ve bilinçsiz ortak hareketleri burjuva hükümetlerinin politikalarını belirledi ve burjuva diktatörlüğünü oluşturdu. Proletarya sınıfını da aynı modelle anlatan Marx, gün geçtikçe dayanılmaz hale gelen ekonomik koşullar işçileri kendi menfaatlerini kurmaya itecektir ve dünya işçileri kendiliğinden birleşecek ortak eylem de burjuvanın lağvedilmesini ve proletaryanın diktatörlüğünü sağlayacaktır.²⁷ Marx, devrimin başarılı olması için olgunlaşmadan yanadır. Ekonomik ve toplumsal gelişim olmadan gelişigüzel bir devrim hiçbir işe yaramayacaktır. Sosyalizme dönüşmenin temeli, üretimin toplumsallaşması için devrimi gerçekleştirecek olan işçi sınıfının bilici, örgütlenmesi derecesi artmalıdır. Kapitalist sistem ona göre insanların gelişim tarihinin bir parçasıdır, kalıcı değil ve değiştirilebilir. Geçicidir ve diğer toplum biçimleri gibi bir öncekinden doğmuştur. Hiçbir sistem durağan değildir.²⁸ Marksist sentezi, ekonomik ve toplumsal çözümler oluşturur. Marx kapital düzeni, emek-değer ve artı-değer ile açıklar. Sosyolojik bakımdan ekonomik yorumla geliştirilen iki öge ise; tarihi metaryalizm ve sınıf kavgasıdır. Bu bize solcu akımların en önemli ortak çözümler araçlarını gösterir.²⁹ Marxçılar için solculuk; işçi sınıfının yararına olandan, yalnızca onların iktidarından ibaret değildir. Proletarya tüm toplum için bir araçtır. Bu bağlamda “*Marksizm, Komünizmin teorik ve felsefi zemini, Komünizm Sosyalizmin ardılı olarak gelişecek toplumsal sistemdir*”³⁰ diyebiliriz.

19. yüzyıl Marksizm'in temellerinin atıldığı siyasi bir harekete dönüştüğü yüzyıldır. 1848'de yayınlanan Komünist Manifesto, 1867'de kapitalist üretim tarzının temel ilişkilerini analiz eden, sistemin geçici olduğunu ve insanlığın tarihsel gelişim öyküsünü anlatan “*Das Kapital*” adlı eseri yayınlanmıştır. (Bkz. *Das Kapital*) 1864'de I. Enternasyonal (uluslararası işçi birliği) kurulmuştur, fakat henüz Marksist değildir. Marx'ın ölümünden sonra 1889'da II. Enternasyonal kurulmuş ve kendini Marksist olarak ilan etmiştir. Böylece Marksizm'in tüm temelleri atılmış ve tutmuştur.³¹

20. yüzyıl sosyalist devrimlerin yüz yılıdır. Tarihin ilk sosyalist devrim girişimi 1871 Paris Komünüdür. Fakat sosyalist devrimler 20. yüzyılın olgularıdır. Rusya Ekim Devrimi (1917), Balkanlarda Yugoslavya ve Arnavutluk Devrimleri

²⁷ Edwart Hallett Carr, **1917 Öncesi ve Sonrası**, 1. Basım, Birikim Yayınları, İstanbul, 2007, s.28.

²⁸ Leo Huberman, **a.g.e.**, s.s.55-57.

²⁹ Mete Tunçay, **a.g.e.**, s.27.

³⁰ **A.g.e.**, s.29.

³¹ Daryl Glaser-David M. Walker, **20. Yüzyılda Marksizm Genel Bir Giriş**, Versus Kitap, İstanbul, 2011, s.s.2-3.

(1944-1945), Vietnam Devrimi (1945), Çin Devrimi (1949), Kore Devrimi (1950), Küba Devrimi (1959) gibi devrimlerin kimi başarılı olmuş kapitalist sistemleri yıkmış, kimi ise başarılı olamamış fakat işçi ve köylüleri harekete geçirmiş, kapitalist toplumu iliklerine kadar sarmıştır. Alman Devrimi (1918-1923), İspanya Devrimi (1931-1939) tarihe devrim olarak geçmemiş olsa da, II. Dünya Savaşı sonunda Yunanistan, İtalya, Fransa'da yaşanan siyasi altüst oluşlar, Bolivya Devrimi (1953), Portekiz Devrimi (1974) bunlara örnek teşkil eder. Gerçek anlamıyla zafer elde eden proletarya devrimi ise Ekim Devrimi'dir.³²

Ekim Devrimi, sol hareket üzerinde oldukça etkili bir olgudur. Solu pratik açıdan anlamayı sağlar. Ekim Devrimi'nden sonra Lenin materyalizmi, bilimi yeni gelişmeler ışığında savunmuş, beynelmilel komünizmin temellerinden biri haline getirmiştir.³³

³² Daryl Glaser-David M. Walker, **a.g.e.**, s.s.3-4.

³³ Taner Timur, **Türk Devrimi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 968, s.132.

1. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SOLUN DOĞUŞU

Solun çıkış noktası, insan ve insan aklının gücü, insan doğasının değiştirilebilirliği ve insanın eylem yoluyla kendisini geliştirebileceği, yetkinleşebileceği inancıdır.³⁴ Tarihimizde her ne kadar sol, 1908 İkinci Meşrutiyet Devrimi ile incelenmeye başlandıysa da, Türklerin Orta Asya günlerinde, Selçuklular ve Osmanlılar Döneminde hak, adalet, özgürlük arayışı üzerine fikir ve hareketler olmuştur. Fakat bu hareketler modern sol bilinci oluşturmaz.

Şevket Süreyya Aydemir’e göre;

“...Doğu’da sosyalizmin hedeflerini andıran düşüncelere rastlanır. Ve bunlar, hatta anarşist bir derviş tarikatının başı olan Hasan Sabbah’tan, Şeyh Bedrettin’e kadar getirilebilir... İnsanların olduğu her yerde toplum davaları vardır. Hatta bu davalar bazen toplumsal mücadele, sosyal nitelikte bir halk hareketi halinde olabilirler. Sınıfı nitelikte arz edebilirler. Ama sosyalizm başka türlü bir toplum düzeninin devamıdır. Ve her toplum hareketi ve hatta her sınıf kavgası sosyalizm değildir... Sosyalizm gerçekte ve bütün şartları ve sınıfları ile ancak 19. yüzyılın bir sosyal hareketidir.”³⁵

1.1. Eski Türklerde Sol Düşünce

Türk tarihinde sol düşüncenin doğuşunu anlatabilmek için elbette halk hareketlerinden, yerleşimden, üretimden, sınıflaşmadan bahsetmek gerekir. Toplumların düzenini oluşturan etkenlerin en başında ekonomi gelir. Buna bağlı olarak toprak mülkiyeti çok önemlidir. Batı toplumları toprak mülkiyeti sorununu çözmek için oldukça uğraş vermiştir. 1071 tarihi itibarıyla baktığımızda Türkiye’de durum daha farklı olmuştur. 15. yüzyıl sonuna kadar Hristiyanlardan alınan topraklar özel mülkiyet dışında bırakılmış, kamu malı sayılmış ve devletin elinde tutulmuştur. Bunun doğal sonucu olarak; Türkiye’nin kuruluşunda devlet toplumun gidişatına göre biçimleneceğine, toplum devletin elinde yoğrulmuştur. Türk toplumunun sınıfsal ayrışımını yaratan faktör devletin kendisidir.³⁶ Bu ayrışmada fonksiyoneldir ve toplum askerler, şehirliler ve köylüler olarak ayrılmışlardır.

³⁴ Mete Tunçay, **a.g.e.**, s.26.

³⁵ Şevket Süreyya Aydemir, “Türk Sosyalizminin Dört Zaafı”, **Kim Dergisi**, S.447 (1967), s.64.

³⁶ Mustafa Akdağ, **Türkiye’nin İktisadi ve İctimai Tarihi Cilt 2 1453-1559**, 2. Basım, Tekin Yayınevi, Ankara, 1979, s.113.

1071 tarihi öncesinde ise karşımıza çıkan tablo; Türk kabile toplumunda toplumsal değerleri, göçebe kandaşlık kökenleri, töresi itibariyle özgürlük-eşitlik-kardeşlik ilkesi ne olarak görülür. Fakat bu saf örgütlenmeye dayanan toplum biçimi, yönetim evresi denilen yaşam biçiminin fetih-yağma ekonomisine bağlılığından kabileler arası mücadelede sürüp gitmiştir.³⁷

Toplumlar yerleşik düzene geçmeden önce, göçebelik sürecinden geçerler. Türkler de göçebelik, siyasal iktidarın oluşumu, biçimi ve işleyişinin belirlenmesinde rolü büyüktür. Türkler tarih boyunca göçebe bir toplum olarak bilinmektedirler. Fakat halkın tamamı göçebe değildir. Yerleşik düzende yaşayanlar da vardır, göçebe Türkler onları küçümser ve tembel olarak adlandırır.³⁸ Göçebe toplumlar zor koşullara uymayı ve yenmeyi iyi bilirler. Dolayısıyla toplumsal bir dayanışma kendiliğinden doğmuştur. Toplum içinde disiplin, düzen oluşurken, sürekli hareketlilikten kaynaklı, çatışmalar da oluşmuştur. Bu çatışmalarda toplumun askeri bir biçimde örgütlenmesine yol açmıştır. “*Göçebe unsurlara dayanan siyasal yapıların askeri ve despotik bir özellikte oldukları bilinen bir gerçektir. Bu gibi siyasal birliklerde topluluk her zaman bireylerden üstündür.*”³⁹ Eski Türklerin davranışları toplu eyleme dayanır. Beraber üretip, beraber savaşmış, törenleri, şölenleri birlikte yapmışlardır. Bu nedenle düşüncede kamusal ve kolektiftir.⁴⁰

Daha sonraki yüzyıllarda Uygurların ilk kez kitlesele olarak yerleşik hayata geçmeleri ve devlet kurmaları ile birlikte özel mülkiyet, satış, kiralama, çiftçilik gibi ekonomik hareketlerin hızlıca ortaya çıktığı görülmektedir. Oğuzlar arasında yüzlerce koyuna ve ata sahip olanların görülmesi ise servet birikiminin olduğunu yani sınıf farklılaşmasının ilerlediğini gösterir.⁴¹ Zaman içerisinde İslam dinini kabul eden, Ortadoğu ve Akdeniz Bölgesi'nin sosyal ve iktisadi koşulları içinde gittikçe yerleşik hayata geçen Türkler de ev, bahçe, ağıl vs. özel mülkiyete dahil durumdayken, tarım arazisi, otlak ve yaylaklar devlete aittir.⁴²

Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz; göçebelik devletlerin ve toplumsal sınıfların oluşmasında, toprak edinme ve kullanımında etkili olmuştur. Asker kökenli devletler doğurmuştur.

³⁷ Ümit Hassan, **Türkiye Tarihi 1 Osmanlı Devletine Kadar Türkler**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s.285.

³⁸ Çetin Yetkin, **Türk Halk Hareketleri ve Devrimler**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1980, s.s.19-21.

³⁹ A.g.e., s.s.21-22.

⁴⁰ Ümit Hassan, a.g.e., s.286.

⁴¹ Stefanos Yerasimos, **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye 1-Bizans'tan Tazminat'a**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1974, s.s.115-116.

⁴² İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1995, s.358.

Öte yandan sınıflaşma ve aristokrasiden de söz edersek; Eski Türk yazıtlarından toplumun beyler ve halk olmak üzere ikiye ayrılmış olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin; Göktürk yazıtlarında halk için “*kara kemikli millet*”, beyler ve kağanlar için “*ak kemikli*” ifadeleri kullanılmıştır. Dede Korkut’un, Kaşgarlı Mahmut’un, Kutadgu Bilig’in eserlerinde de bu farklılaşma görülmektedir.⁴³

Türklerin eski inanç sistemleri Şamanizm’dir.⁴⁴ Şamanlığın işleyişi ile birliktelik, kolektif eylem toplumsal örgütlülüğün dayanağı olmuştur. Şamanlık avcılığın geçim tarzıyla köklenmiş, Asya göçebeliliğinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. İslamiyet ile tanışan Türklerin, eski inançları olan Şamanizm de pek bir değişiklik olmamıştır. İslamiyet ilk zamanlar katı olmayan, çeşitli ibadet şekilleri ve duaları olan özel biçimdeydi.⁴⁵ Kentlere yerleşen zengin yönetici sınıflar Sünni-İslami benimsemiş, Oğuzların diğer büyük bir kısmı ise Şamanizm inancı ile yaşamaya devam etmiştir. Kadın-erkek birlikte yaşamayı gerektiren göçebe kültürüyle çelişen şeriat ve tesettür hükümlerine aldırış etmemişlerdir. Ayrıca İslam dogmatizmine uymakta güçlük çeken bozkırlı Türkmen toplulukları üzerinde Sufilik⁴⁶ etkili bir inanç olmuştur.⁴⁷ Oğuz boyları ve Selçuklu Devleti Anadolu’yu fethetmeye başladıklarında siyasal, ideolojik, toplumsal ve ekonomik olarak ayrılmışlar, sınıflı bir toplum oluşturmuşlardı.

10. yüzyıldan itibaren İslam dinini kabul etmeye başlayan Türklerin halk tarafına bakıldığında kuvvetli Şii ve tasavvufi gelenekler etkiliyken, Anadolu’da öyle zamanlar olmuştur ki; tarikatlar tek sosyal örgütlenme ve istikrar şekli haline gelmiştir. Memurlar, idareciler, aydınlar ise Sünni İslam’ı benimsemişlerdir. Bu eğilim Osmanlı Döneminde de hissedilecektir.⁴⁸ İslamiyet’te cihat, şehitlik gibi kavramların bulunması, askeri yönü gelişmiş olan Türklerin ilgisini çekmiş, bir taraftan da direnmeler olmuş ve yavaş yavaş benimsenmiştir. Zengin ve aristokrat zümre Türklüklerini unutacak ölçüde İslamiyet’i benimsemişlerdir. Halk ve aristokrasi arasında ki toplumsal ayrışım böylelikle dinsel ve ideolojik bir nitelikte kazanmıştır.⁴⁹ Büyük bir kesim ise Şamanizm’den vazgeçmemiş, İslamiyet’i kabul

⁴³ Çetin Yetkin, **a.g.e.**, s.s.28-29.

⁴⁴ Ümit Hassan, **a.g.e.**, s.289.

⁴⁵ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s.117.

⁴⁶ İslamsal Gizemcilik... Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar Cilt 6 (S-T)**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976, s.175.

⁴⁷ İbrahim Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.366.

⁴⁸ Burhan Oğuz, **Türk Halk Düşüncesi ve Hareketlerinin İdeolojik Kökenleri II**, Simurg Kitapçılık, İstanbul, 1997, s. 223.

⁴⁹ Çetin Yetkin, **a.g.e.**, s.s.32-33.

etmiş gibi görünmektedir. Bu kitle daha çok göçebe kalanlardır. Dolayısıyla yerleşik ve göçebe olan Türkler arasında inanış bakımından da farklılıklar oluşmuştur.

Türkler arasında önce Şafi, sonra Hanefi mezhepleri gelişmiştir. Hanefi mezhebi İslam'ın asli ideolojisine sadık mezheplerden olmuş ve en ileriye gidene olmuştur.⁵⁰ Sünnilik, egemen güçlerin bir ideolojisi haline gelmiştir. Alevilik ise başlangıçta dinsel bir yapıda görünse de, daha sonrasında aristokratlara ve toplumsal haksızlıklara karşı bir duruş sergilemiştir. Bu bir rastlantı değil, ekonomik yönü ağır basan bir olgudur. Türk tarihinde Alevilik halk hareketlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Fakat tüm Sünni Türklerin tamamı egemen sınıf ideolojisinden yana olmamış, hatta bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin bazı batıcı politikalarına karşı inançlarına sığınmışlardır.⁵¹ 19. yüzyılda kapitalist varlıklı sınıf gayrimüslimlerden oluşturulmuştur ve bu Osmanlı politikalarına, Sünni-Türkler sert tepkiler göstermişlerdir. Fakat Alevi Türkler halk hareketlerinde zaman yönünden öncelik taşırlar.⁵² Ayrıca bu bağlamda ilgili bir çatışmaya örnekler verecek olursak; Şah İsmail (Hatai mahlası ile) Türkçe yazarken, Yavuz Sultan Selim Farsça şiirler yazmış, Şah İsmail yönetiminde ki Alevi Türklerinin yenilgisine sevinen Hoca Saadettin Efendi ise Türkleri “*idraksız*” olarak nitelendirmiştir.⁵³

Yönetimsel süreçte Oğuz boylarının çoğunluğunun muhalefetine karşı, iktidar gücü ve serveti elinde tutan Selçuklu ailesine geçmiş; Türkmen kabileleri yönetenlerle yönetilenler, emir ve melikler, reaya olarak birbirlerinden ayrılmışlardır.⁵⁴ Selçuklu Devleti, İran ve Ortadoğu devletlerinde görülen sistemden etkilenmiş, Ortadoğu toplumlarında görülen örgütlenmenin tarihsel bir sentezidir.⁵⁵ Selçuklular yönetim anlayışlarına, haneden hukuku ve Türk törelerini de katmışlar, toplum hayatında ise İslam hukuk düzeni hakim olmuştur.⁵⁶ Saltanat hükümdar ailenin ortak malıdır, kesinleşmiş bir veraset sisteminden bahsedilemez.⁵⁷ Toprak mülkiyeti kavramı da İslam hükümlerine göre oluşmuştur. En önemli gelişmelerden

⁵⁰ Emel Esin, **İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1978, s.154.

⁵¹ Çetin Yetkin, **a.g.e.**, s.s.34-37.

⁵² **A.g.e.**, s.s.37-38.

⁵³ **A.g.e.**, s.s.38-42.

⁵⁴ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, “Osmanlı Devleti’nde Toplumsal Mücadeleler” İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s.1730.

⁵⁵ İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, “12. ve 13. Yüzyılda Anadolu”, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008, s.101.

⁵⁶ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s.122.

⁵⁷ İlber Ortaylı, **a.g.e.**, s.102.

biri ise sınıfsal farklılaşmanın büyümesi ve kesinleşmesidir.⁵⁸ Ayrıca göçebe toplumları iskân ettirme politikası, Sünni kültürel baskı, sınıflı toplum yapısına uyum zorluğu çeken göçebe, kandaş, gelenekçi toplumda muhalefet etme, isyan etme şeklinde tepkileri ortaya çıkarmıştır.⁵⁹

Selçuklu devletinde kentte hiyerarşiyi biçimlendiren doğrudan siyasi ve askeri güçtür. Kentlerin egemen sınıfları sıra ile; Sultan, melikler, emirler, Türkmen ve Hristiyan halkı devlet nezdinde temsil eden ayanlar ve iğdişler, zanaatkar ve tüccarlar, zanaatkarların yanında çalışan fityanlardan⁶⁰ oluşur.⁶¹ Kırsalda ise toplumun çoğunluğunu oluşturan Türkmen köylüler, göçebe ve yerleşik olarak ikiye ayrılmışlardır. Devlete vergi ödüyorlar, askerlik yapıyorlar ve ikta sistemi içinde yaşıyorlardı. Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ile toplumun bu denli bölünüşü Oğuzların göçebe aşiret demokrasisini toplumsal hayat üzerinde yok etmiştir.⁶² Bu dönemde Moğol istilası sebebiyle düzen bozulmuş, ikta arazileri mülk haline getirilmiş, miri toprak rejiminin soysuzlaşması, iktasız kalan sipahilerin çıkardığı huzursuzluk ile çöküş başlamıştır.⁶³ Toplum tabanının büyük bir kısmı merkezi idarenin denetim alanında kalabiliyor, sınıflı bir toplum ortaya çıkarken, kendi özellikli yapılarını koruyorlardı. “Devlet kendini ne kabul ettirmeyi ne de varlığını kaçınılmaz kılmayı başaramıştı.”⁶⁴

Yöneticilerin egemenliklerinin üzerinde yükselen bu bölünme, Anadolu'da patlak verecektir ve Osmanlı devleti yıkılıncaya kadar sürecek olan sınıf mücadelelerinin temeli olacaktır.⁶⁵ Bu mücadelenin başlangıcını Babailer (Baba İshak) ayaklanması oluşturur. “Ezilen sınıfların Anadolu'da izi günümüze kadar süren mücadele geleneğinin ilk halkasıdır.”⁶⁶ Yeni, sınıfsız, bir toplum kurmaya yönelik ilk toplumsal başkaldırıdır. O güne kadar gerçekleşmiş planlı, örgütlü,

⁵⁸ Çetin Yetkin, **a.g.e.**, s.44.

⁵⁹ Ümit Hassan, **a.g.e.**, s.353.

⁶⁰ Fityan: çırak işçi.

⁶¹ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1730.

⁶² **A.g.m.**, s.1730.

⁶³ İbrahim Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.359. Marks'a göre ise fetihçi halk, fethedilen halka kendi üretim biçimini kabul ettirir. Marks, Türk ve Roma fetihleri arasında benzerlikler olduğunu ve üretim ilişkileri açısından devamlılık olduğunu söyler. Engels ise, bütün doğuda ya devlet ya komün toprağın sahibidir, Türkler işgal ettikleri topraklara bir çeşit tarımsal feodalizmi sokmuşlardır. Toprak sahibi kelimesi dillerinde yoktur. Engels'in bu düşünceleri Selçuklular'daki ikta sistemi üzerine olduğu tahmin edilmektedir. Marks ve Engels ikta ve tımar sistemini feodalizmin ilk aşaması olarak görürler. Taner Timur, **Osmanlı Toplumsal Düzeni Kuruluş ve Yükseliş Dönemi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1979, s.s.34-35.

⁶⁴ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s.167.

⁶⁵ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1730.

⁶⁶ **A.g.m.**, s.1730.

bilinçli bir halk hareketidir.⁶⁷ Bu dini ve siyasi mahiyeti olan ilk Türkmen hareketinden sonra Baba taraftarları her yana dağılmış, veliler, dervişler yetişmiştir. Anadolu'daki diğer ayaklanmalara sebep olmuşlardır.⁶⁸ Babailer isyanı, özgür göçebe toplumun sınıflar halinde bölünmesine ve azınlığın üretici çoğunluk üzerindeki egemenliğine karşı ilk belirgin ideolojik ve toplumsal tepki olarak belleklere yerleşmiştir.⁶⁹ Reaya haline getirilen özgür göçebe Türkmen aşiretlerinin, fityanların, suhtelerin⁷⁰ başkaldırıları Selçuklu'dan Osmanlı'ya Anadolu'da sınıf mücadelelerinin toplumsal ekonomik temelini oluşturmuştur.

1.2. Osmanlı'da Sol Düşünce

Anadolu Selçuklu Devleti dağıldıktan sonra kısa ömürlü beylikler ve Moğollar birleşmeye çalışmışla, başarılı olamamışlardır. Kentlerin üretim güçleri olan gruplar Ahilik teşkilatında birleşmişlerdir. Ahiler geçiş döneminde önemli bir güç olmuşlardır. Anadolu ve Kuzey İran'da İslam tarihinin ilk ve tek özerk kent idaresini kurmuşlar, merkezi idarenin olmayışıyla İslam Komünleri de kurulabilmişlerdir. Çoğulcul bir yönetim şekli uygulayıp, beylikler döneminde yerel yönetimi denetlemişlerdir. Osmanlı idaresinde ise ilk hükümdarlar Ahilerle anlaşma yoluna girmişler, daha sonraları devlet tarafından denetlenen loncalarda ise biçimsel olarak ahiliğin izleri kalmıştır.⁷¹

Osmanlı Devleti Marmara Bölgesi'nde kurulmaya başlamış, Rumeli'de devam etmiş, ekonomik çıkarları aynı yönde olan aristokratik tabaka Osmanlı Devleti'nin egemen kadrolarında yer almıştır. "*Vasiliev'in deyişiyle bir 'Greko-Slevo-Türk' devleti niteliğini kazanmıştır.*"⁷² Bu oluşumu dil, din, ulus ayrılıkları hiçbir yönde engelleyememiş, Türk unsuru ise Osmanlı içerisinde azınlık durumuna düşmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti karışık egemen güçlerin Anadolu Türk'ü üzerinde egemenliği demektir.⁷³

⁶⁷ Çetin Yetkin, a.g.e., s.74.

⁶⁸ İbrahim Kafesoğlu, a.g.e., s.172.

⁶⁹ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1731.

⁷⁰ "*Osmanlı Devleti'nde medrese talebelerine, ilim aşkıyla 'yanmış, tutuşmuş' anlamında suhte ya da softa denilmiştir. Küçük yaşlarda medreseye giren talebeler, eğitimlerini uzun yıllar boyunca yatılı olarak sürdürürlerdi.*", Bkz: Ensar Köse, "İçel Sancağında Kargaşa: Suhte Fesadı (1576-1606)", **Çukurova Araştırmaları Dergisi**, C:3, S:1, s.23.

⁷¹ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1737.

⁷² Alexander A. Vasiliev, *Histoire de L'Empire Byzantin*; Traduction: Brodiuet Bourginia; Edition A. Picard, C.II, Paris, 1932, s.307. aktaran, Çetin Yetkin, a.g.e., s.96.

⁷³ A.g.e., s.97.

Osmanlı Devleti'nin ekonomik, siyasi ve kültürel gelişmesini geciktiren, sosyo-ekonomik açıdan daha ileri bir düzen olan kapitalist düzene geçmesini güçleştiren, tutucu din ideolojisine bağlı kurumlar ve yönetime egemen olan askeri ve feodal sistemdir. Marx'ın dediği gibi Osmanlı Devleti “*kendi ortaçağında tek askeri devlettir.*”⁷⁴ Bu askeri ve feodal yapı yeniklere, değişikliklere karşı kapalıdır. Ancak süreç içerisinde Osmanlı Devleti'nde de tarihsel gelişim kanunlarının zorunlu bir sonucu olarak feodalizm çökmüş yerini kapitalizm almıştır. İlerleyen zamanlarda da Türk burjuvazisi ve işçi sınıfı doğacaktır.

Çeşitli etnik ve dinsel gruplardan oluşan Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde gerçekleşen toplumsal direnme ve eylemlerde Müslüman-Hristiyan işbirliği görülmektedir. Bu iktidara karşı çıkan Müslümanların bir taktiği değil, yöneten ve yönetilen sınıfın karma bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır.⁷⁵ Bu sebeple toplumsal olayların gelişimi açısından bir kardeş kavgası olan, Musa ve Mehmet Çelebi kardeşlerin mücadelesine de bakmak gerekir.

Musa-Mehmet kardeşler mücadelesinde Mehmet Çelebi tekrar kurulmakta olan devletin yerleşik, aristokratik ve kurumsallaşmış yanlarını temsil ederken, Musa Çelebi toplumun enerjik, akışkan kesimlerini yanına çekmeye çalışıp kontrol altında tutmaya çalışmıştır.⁷⁶ Osmanlı aristokratları aslında meşru padişahı Musa Çelebi olduğu halde Mehmet Çelebi'nin safına geçmişlerdir. İstanbul'u kuşatmaya başlayan Musa Çelebi'ye karşı Bizans İmparatoru Mehmet Çelebi'yi yardıma çağırmıştır. Mehmet Çelebi Sırp Kralını, Bizans imparatorunu ve Osmanlı Beylerini de arkasına alarak Musa Çelebiyi yenilgiyi uğratmış, kardeşlerin iktidar mücadelesi Musa Çelebi'nin ölümü ile sonuçlanmıştır.⁷⁷ Egemen güçlerin birliği karşısında Musa Çelebi bayrağı altında toplananlar baskılardan bunalmış, Müslüman ve Hristiyan fakir, köylü halk kitleleridir. Bu hareket halkçı bir niteliktedir.⁷⁸

Öte yandan bu dönemin en önemli ayaklanması ise Şeyh Bedrettin olayıdır. Taht mücadelesi veren Musa Çelebi'nin kazaskeri olan Şeyh Bedrettin iki yıllık görev süresinde oldukça birlik sağlamıştır. Musa'nın yayılmacı siyasetiyle uyumludur.⁷⁹ Mehmet Çelebi'nin tahta geçmesinden sonra görevden alınan Şeyh

⁷⁴ Dimitri Şişmanov, **Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi**, Belge Yayınları, İstanbul, 1978, s.s.17-18.

⁷⁵ Çetin Yetkin, **a.g.e.**, s.99.

⁷⁶ E. Atilla Aytekin, “Kuruluşundan 18. Yüzyıla Dek Osmanlı İmparatorluğu-Başlangıç Nağmesi”, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat**, (Ed: Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu), Yordam Kitap, İstanbul, 2015, s.21.

⁷⁷ Çetin Yetkin, **a.g.e.**, s.s.100-101.

⁷⁸ **A.g.e.**, s.101.

⁷⁹ E. Atilla Aytekin, **a.g.m.**, s.22.

Bedrettin bir devrime yol açmak istemiştir. Maddeci ve pozitif düşünceleri, aristokrasi ve burjuvazinin dinci, idealist görüşlerinin karşısında siyasi düşünce ve eylemlerinin temelini oluşturmaktadır.⁸⁰

Şeyh Bedrettin, çağının dogmatik çemberini, Osmanlı'nın sosyo-ekonomik yapısını değiştirmek istemiştir. Onun için asi, dinden çıkmış, Osmanlı tarihinde ilk Komünist hareketin lideri, eşitlik-özgürlük talebiyle başkaldıran devrimci gibi nitelermeler yapılmıştır.⁸¹ Müritleri, Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal Karaburun ve Aydın yörelerinde bulunmakta, ayaklanmaya katılanlar Batı Anadolu ve Rumeli'de bulunan Türkmenler ve işsizlerden oluşmaktadır.⁸² Börklüce Mustafa Karaburun yöresinde; toprağın, hayvanların, yiyecek-içeceklerin ortak mal olduğu söylemleri ile her türlü sömürü biçimine karşı çıkmış, emeğin kutsallığı fikri ile topraksız köylüleri yanlarına çekmiştir.

Şeyh Bedrettin'in uğrunda canından olduğu düşüncelerinin kaynağı, Mısır'da aldığı eğitim ve ilgi alanı olan tasavvuf olmuştur.⁸³ Tanrısal gerçeklere varma yolunun ancak Tanrı ile kurulan yakınlık olduğunu, cennetin bu dünyada kurulabileceğini savunan Bedrettin, cehennemi bu dünyada yaşayan ezilenlerin yol göstericisi olmuş, aynı düşüncede olmayanlar tarafından ise dinsiz, sapkın ve asi ilan edilmiştir. Şeyh Bedrettin "*İslam'ın orijinal felsefesini derinleştirmiş, egemenliğin ideolojisi olarak gelişen İslam'ın diğer versiyonlarıyla arasına kalın çizgiler çekmiştir.*"⁸⁴ Devletin temsil ettiği medrese zihniyetine, Sünni anlayışına karşı, Şii-Batini eğilimleri temsil eden Şeyh Bedrettin sosyal bir devrim yapmayı tasarlamıştır.⁸⁵ Bedrettin, Rönesans arifesine düşen sosyalizm tarihinin sayfaları arasında yer alan, Müslüman doğu kültür tarihinin çığır açmış bir Türk düşündürüdür. Bu durum Türklerin Müslüman olduğundan beri süren dini-mistik sosyal mücadeleye bağlanır ve Bedrettin Türkiye'de modern anlamda ki sosyalizmin öncüsü gibi görülmektedir.⁸⁶ Kimileri onu İslam'ın Luther'i, sosyalist, devrimci, samimi bir Müslüman, kimileri ise zındık, dinsiz, komünist olarak nitelendirdi.⁸⁷ Ona göre, sosyal adaletsizliğin ve eşitsizliğin düzeltilmesi için çalışılmalıdır. "*Gerçekleştirmeye*

⁸⁰ Çetin Yetkin, a.g.e., s.113.

⁸¹ Mehmet Aydar, **Huzursuz Topraklar**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009, s.40.

⁸² Mustafa Akdağ, a.g.m., s.342.

⁸³ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1742.

⁸⁴ **A.g.m.**, s.1743.

⁸⁵ Ayla Ödekan, "Mimarlık ve Sanat Tarihi", **Türkiye Tarihi 2 Osmanlı Devleti 1300-1600**, (Ed: Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s.212.

⁸⁶ **A.g.m.**, s.s.212-213.

⁸⁷ İbrahim Arslanoğlu, "Şeyh Bedrettin", **Bilim ve Ütopya**, 2007/14, s. 44.

*çabaladığı devlet ve insanlık idealleriyle Bedrettin, dünya tarihinin büyükleri arasına çoktan yükselmiştir ve çağının en güçlü kişiliklerinden ve Mustafa Kemal'e kadar ki en üstün Türk devlet adamlarından biri sayılabilir."*⁸⁸

Şeyh Bedrettin hareketi, toplumsal ve politik yönden anlamlı olduğu kadar kültürel yönden de anlamlıdır. Din bilgini olan Bedrettin, siyasi devrimci bir yol üstlenmiştir. İslam dünyasında dini ve mistik düşüncenin, toplumsal ve politik eylem için nasıl yorumlandığını gösteren bir harekettir.⁸⁹ Aslına bakılırsa Türkler Anadolu'da sağlam bir ekonomik düzen kuramamıştır. Bu sebeple halk sürekli dirlik ve düzen kavgası vermektedir. Anadolu'da ki bu boşluktan Şeyh Bedrettin yararlanmıştır.⁹⁰ Mehmet ve Musa Çelebi kardeşler kavgasını Musa Çelebi kazanmış olsa, belki de bu hareket olmayacaktı. Şeyh Bedrettin hareketinin ideolojik mirası, Cumhuriyet Dönemi sosyalist hareketlerini etkileyecek derecede canlı kalmasıdır.⁹¹

Osmanlı Devleti'nin uzun bir dönemini kapsayan başka bir toplumsal olay ise Celali İsyandır. Toplumunu oluşturan bütün katmanları, devlet kurumlarını içine çeken bu isyan Hobbes'un herkesin herkesle savaşı metaforunun⁹² gerçeğe en çok yaklaştığı bir tarihsel dönemi anlatır. İsyana adını Yavuz Sultan Selim döneminde ayaklanan Alevi Şeyhi Celal'den alır fakat Anadolu'da ki diğer Alevi ayaklanmaları ile ideolojik ya da toplumsal bir bağı yoktur. Şah Kulu, Nur Ali Halife, Şeyh Celal, Baba Zünnun, Kalender Çelebi isyanları toplumsal dayanakları ve ideolojileri bakımından Celali isyanlarından farklıdır. Eşitlikçi bir ütopyanın peşinde olan bu isyanların önderleri mal ortaklığına dayalı yeni bir toplum tasarımı istemişlerdir. Celali İsyancıları ise Osmanlı'da dönemsel ve yapısal sarsıntılar oluşturmuştur. Genel gerekçe ise Osmanlı toprak düzeninin yozlaşmasıdır.⁹³ İsyancılar, sosyal ve ekonomik

⁸⁸ Aktaran, Ernest Werner, **Büyük Bir Devletin Doğusu Osmanlılar (1300-1481) Halk Ayaklanmaları ve Askeri Feodalizm**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1988, s.56.

⁸⁹ Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, Yapıkredi Yayınları, İstanbul, 2011, s.196.

⁹⁰ Vecihi Timuroğlu, **Şeyh Bedrettin Varidat**, Türkiye Yazıları Yayınları, Ankara, 1979, s.25.

⁹¹ E. Atilla AYTEKİN, **a.g.m.**, s.25.

⁹² **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1762.

⁹³ **A.g.m.**, s.1762. Tarım toplumu aşamasındaki toplumlar, kapitalizm-sanayileşme ikilisini gerçekleştirebilirken, bunu başaramayan diğer toplumlar 18. yüzyılın ikinci yarısında ve 19. yüzyılda ya sömürge olmuşlar ya da bağımlı geri tarım toplumları durumuna düşmüşlerdir. İktisatçılara ve toplum bilimciler göre bu toplumların kapitalistleşme sürecini engelleyen etkenlerden biri; batı Avrupa'daki kapitalist gelişme ve sonucunda kurulan ileri ekonomi, güçlü devletlerin etkisi ve baskıları, diğer etken ise; özgül yapılarının yani içsel etkenlerin kapitalistleşme sürecini engellediği görülmüştür. Bu örnekler, Latin Amerika ve Asya'da mevcuttur. Osmanlı köylülüğünde farklılaşma gerçekleşmediği için toprak sahibi bir orta sınıfta oluşamadı. Aşırı sömürü Osmanlı halkına çiftlerinde verim artırmak için şans vermiyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nda kapitalist gelişmenin başarısız olma nedenleri; parasal servetleri sermaye dönüştürme olanaksızlığı, ücretli emeğin gelişmemesi, tarımsal verimde durgunluk. Ayrıca Osmanlı burjuvazisinin zayıflığından da bahsetmek gerekir. Bu zayıflık bir yandan kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesindeki güçlüğün sonucu olurken, diğer yandan da bu

çöküntü sonucu patlak vermiştir. Temel özelliklerinden biri katılımın çeşitliliği ve sonucun hep aynı olması; köylünün soyulmasıdır. İsyan nedeniyle oluşan karışık ortam, sarayın yönetimi elden kaçırması ile Osmanlı toplumu güçlenen bey ve ağaların egemenliğine girmiş, yoksulluğa ve yalnızlığa terk edilmiştir.⁹⁴ Celali isyanları işsiz reaya kökenli askerler, önleri kesilmiş medrese öğrencileri, yönetici sınıfın dışlanan öğelerinin yoğun katılımına rağmen aslında köylü isyanlarıdır.⁹⁵ Dolayısıyla bu yaşanan toplumsal hareketliliğin kökeninde sınıfsal ilişkilerin yatması doğaldır. Ekonomik ve sosyal çöküntü sonucu patlak veren isyanın; toprak mülkiyeti düzenin değişmesi, işsizlik, birikmiş servetlerin toprağa yönelmesi, tefecilik, iltizam usulü, köylülerin tarlalarını meralara dönüştürme eğilimi ile işsizliğin artması ve hızlı nüfus artışı nedenlerindedir.⁹⁶ Bunun sonucu olarak ağalar, beyler, tefeciler ortaya çıkmış ve giderek feodal yapılar ortaya çıkmıştır. 17. yüzyıl Anadolu'sunda derebeylik düzeni, sarayla çatışır duruma gelmiş, kendini toplumun hâkim düzeni olarak kabul ettirmiştir.⁹⁷ En büyüğünden, en küçüğüne kadar olan Celali isyanlarının şefleri, isyanın idarecileri padişahın verdiği sıfatları taşımaktaydı.⁹⁸ Osmanlı kurumları 19. yüzyıla kadar biçim olarak varlıklarını sürdürseler bile, aslında 17. yüzyılda yok olmuşlardır. Yerini ise kırlarda feodalizm, şehirlerde kapitalizm almıştır.⁹⁹

Celali İsyancıları bastırılmış fakat Anadolu'da işler eski haline dönmemiştir. Ekonomik, toplumsal ve demografik etkisi çok fazladır. Bazı eyaletlerde nüfus azalmış, köylü ekonomisi tahrip olmuş, vergiler toplanamaz duruma gelmiş ve vergi gelirleri düşmüştür. Köylü göçleri Anadolu'da yerleşim örüntülerini değiştirmiş, kitlesel olarak göçler yaşanmış, göç eden köylüler Rumeli'ye, İstanbul'a, korunaklı kentlere yerleşmiş fakat büyük bir köylü kitlesi de Anadolu'da dolaşmaktadır.¹⁰⁰ Ayrıca kırlardan kentlere göç aracılığıyla proleterleşme de söz konusu olmamış; isyanlar, talanlar, sömürüler köylüleri topraklarını terke zorlamış, şehirlerde ucuz emek gücü oluşturacak bir kitlenin oluşması beklenebilirdi. Fakat böyle bir kitle

güçlüğü toplumsal, siyasal, öznel nedeni olmaktadır. Seyfettin Gürsel, "Osmanlı Toplumsal Yapısı ve Kapitalizm", **Yapıt Dergisi**, 1983, S. 46, s.31.

⁹⁴ İsmail Cem, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007, s.158.

⁹⁵ E. Atilla Aytekin, **a.g.m.**, s.34.

⁹⁶ İsmail Cem, **a.g.e.**, s.159.

⁹⁷ **A.g.e.**, s.172.

⁹⁸ Mustafa Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzen Kavgası**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975, s.441.

⁹⁹ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s.444.

¹⁰⁰ E. Atilla Aytekin, **a.g.m.**, s.35.

hiçbir zaman oluşmadı. Çünkü göç devlet tarafından şiddetle engellendi.¹⁰¹ “*Merkezi bürokratik devlet, her zaman yasal çevresinden kopmuş, statüsüz kişilerden nefret etmiştir. Osmanlı’da bu nefreti paylaşmıştır; şehirlere sığınan köylüler dönem dönem geri püskürtülmüştür.*”¹⁰²

Proleterleşme temelde köylülüğün içindeki farklılaşmaya bağlıdır ve bu farklılaşma kapitalist üretim ilişkilerinin başlangıç noktasıdır. Farklılaşmanın olmazsa olmazı ise köylülerin bir kısmının meta üreticisine, diğer kısmının tarım ve sanayi de ücretli emekçisine dönüşmesidir.¹⁰³ Bu farklılaşma değişik hızlarla ve yöntemlerle feodalizmin olduğu her yerde olmaktadır. Fakat Osmanlı’da bu oldukça yavaş, hatta yok denecek kadar az olmuştur.

Celali İsyancı Osmanlı Devleti’nde görülen son köylü ayaklanmasıdır. Halk gücünü yitirmiş, bozguna uğratılmış, kapitalist üretim tarzına karşı tekrar ayağa kalkana kadar sessizliğini sürdürecektir. Baş gösteren başka bir isyan ise Patrona Halil İsyanıdır.

Lale Devrinin getirdiği bazı yenilikler halka ağır vergiler yüklemiş, toplumsal sorunlar yaratmıştır. Patrona Halil ve arkadaşları 1730 yılında esnafı ve bir kısım yeniçeriyi eylemin içine çekerek isyan başlatmışlardı. Belli bir ideolojiye sahip olmamakla birlikte, halkın hoşnutsuzluğunu görebilmişlerdir.¹⁰⁴ Osmanlı’da bir orta sınıf yoksunluğu her zaman hissedilmiştir. Örneğin; kendisini destekleyecek bilinçli orta sınıf olmadığı için başarıya ulaşamamış Nevşehirli İbrahim Paşa 18. yüzyılda yapmak istediği reformlarla batıdaki kapitalizme uyma, aynı zamanda da karşı koyma amaçlı önlemlerini gerçekleştirememiş, Osmanlı’nın ekonomik kalkınması Patrona Halil İsyanı ile kısa bir süre içerisinde son bulmuştur.¹⁰⁵ Bu isyan devletin kritik döneminde siyasal gücü sarsmış, maddi ve manevi zararlar oluşturmuştur. Kimilerine göre gerici, kimilerine göre halkçı, kimine göre ise cahil kimselerin giriştiği bir eylemdir.¹⁰⁶

Osmanlı Döneminde yaşanan iç isyanlar sebebiyle, devletin yıkılmasını önlemek adına ve tüm tebaasını hukuksal ve ekonomik olarak eşit tutmak, güvence altına almak amacıyla Tanzimat Fermanı yayınlanmıştır. Batılılaşma hamlesinin başlangıcı olan Tanzimat, toplumsal düzende kalıcı, derin dönüşümlere sebep olmuştur. Seküler ve kapsayıcı bir Osmanlı kimliği oluşturmak için ilk adımdır. Bu

¹⁰¹ Seyfettin Gürsel, “Osmanlı Toplumsal Yapısı ve Kapitalizm” , **Yapıt Dergisi**, 1983, S. 46, s.29.

¹⁰² **A.g.m.**, s.29.

¹⁰³ **A.g.m.**, s.27.

¹⁰⁴ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.s.1782-1783.

¹⁰⁵ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s.43.

¹⁰⁶ Mehmet Aydar, **a.g.e.**, s.103.

dönemde modern İslami muhalefetin kökenleri oluşmuş ve birçok Cumhuriyet kurumunun temeli atılmıştır.¹⁰⁷ Bir halk hareketi değildir, yukarıdan aşağıya devletin otoritesinden yani hükümdardan gelmiştir ve zayıf taraflarından biride budur. Halk tarafından benimsenememiştir. En önemli özelliği ise anayasal rejimin gerçekleşmesi yolunda atılmış ilk adımdır.¹⁰⁸ Tanzimat, çıkar çatışmalarının, ihtirasların, baskıların, tutucu geleneklerin, sınıfsal yapıların kaynaştığı bir arka plan üzerinde gerçekleşmiştir.¹⁰⁹

Kemal Karpat'a göre; *“Tanzimat ve Islahat Fermanı devletin eski korporatif örgütlenmesi yerine, kişi ve vatandaşlık üzerine kurulacak bir devlet yapısını kabul etmeye başlaması, siyasi kimliğin din üzerine kurulmasına yol açmıştır.”*¹¹⁰ Öte yandan Tanzimatçıların amacı tebayı birleştirmektir. Fakat vatandaşlık kavramı dini kimliklerin milli ve siyasi bir boyut kazanarak ön plana geçmesine yol açmıştır. Dolayısıyla Osmanlı nüfusu çoğunluk ve azınlık yani Müslümanlar ve Gayri Müslümler şeklinde ayrılmıştır. Daha önceleri vergilendirme için yapılan nüfus sayımları, 1850'den sonra nüfusu dini, etnik, erkek, kadın şeklinde ayırmak için yapılmıştır. Bu da dini farklılıkların, siyasi farklılıklar haline dönüşmesine neden olmuştur.¹¹¹ Böylelikle Müslümanlar 19. yüzyılın sonuna doğru yapılan reformlarla *“Müslüman kimliklerini bir Osmanlı Müslüman siyasi kimliği haline dönüştürdüler.”*¹¹² Bu gelişmeden sonra devlet mekanizması Müslümanların elinde toplanmış, devlet eski tarafsızlığını kaybetmiş, eşitliği gerçekleştirememiş, Müslümanlarla özdeşleşmeye başlamış aynı zamanda da Müslümanların üzerinde mutlakiyetçi bir hakimiyet kurmuştur.

Ayrıca Osmanlı Devleti'nin iktisadi bağımsızlığına karşı, Avrupa sermayesinin devletin içinde rahatça iş görmesini sağlayabilmek için gerçekleştirilmiş bir harekettir. Reformlar, sağlanan can ve mal güvenliği Tanzimat hareketinin Avrupa sömürgeciliğinin bir oyunu olduğunu ortadan kaldırmaz.¹¹³

Öte yandan tarımda soygun ve ağalık düzeni batıdan aktarma hukuki temellerle güçlendirilmiştir. Tanzimat ırgatlaşmayı hızlandırmış, büyük çiftliklerin

¹⁰⁷ **Tüsiad Tarih 1839-1939**, “Uluslar ve Devletler Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1839-1876), Mikado Matbacılık, İstanbul, 2006, s.s.134-136.

¹⁰⁸ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2006, s.s.334-335.

¹⁰⁹ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, “Tanzimat ve Batılılaşma” İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s.1796.

¹¹⁰ Kemal H. Karpat, **a.g.e.**, s.37.

¹¹¹ **A.g.e.**, s.37.

¹¹² **A.g.e.**, s.38.

¹¹³ Aclan Sayılğan, **Türkiye'de Sol Hareketler**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2009, s.3.

kökleşmesini sağlamıştır. Geleneksel yapının bozulması ile özele doğru yol alan toprak mülkiyeti düzeninin vardığı son aşamadır.¹¹⁴

Önemli gelişmelerden biri de; işçi, esnaf ve diğer üreticilerin iş bırakma eylemleri, örgütlenmeleri modern sınıf mücadelesi adına atılmış ilk adımlardır.¹¹⁵ İşçilerin ilk tepkileri, makineli üretime geçişe karşıdır. Bu eylemler ve grevler 20. yüzyıl başına kadar sürmüştür. İşçilerin toplantı, gösteri, grev ve örgütlenmelerini yasaklayan 1845 Polis Nizamnamesi uzun bir süre geçerliliğini korumuş ve yasakçı gelenek devam etmiştir.¹¹⁶ 1876 anayasası ise bu konu ile ilgili herhangi hüküm içermez. 1878'den sonra ise Abdülhamit ticari şirketlerden bile şüphe duymaya başlamış, 3 kişinin bir araya gelmesi dahi engellenmeye çalışılmıştır. Tüm bunlara karşın 1860'lardan beri işçiler örgütlenmiştir.¹¹⁷ Öte yandan Vilayet meclisleri ve 1876 anayasasına göre kurulan Mebusan Meclisi sayesinde ise orta sınıf ilk kez siyasi güç kazanmaya başlamış, yani modernleşmenin sonucu orta sınıfın doğumu olmuştur. Bunu anlayan ve siyasi güç kazanmasını sağlayan ise Mithat Paşa'dır.¹¹⁸ "*Mithat Paşa anayasayı devletin ana kanunu haline getirerek adeta Kuran'ın üstüne çıkarmış gibi görünmekteydi ki; bu da dinciler arasında büyük muhalefet uyandırmıştı.*"¹¹⁹

Bu dönemde işçiler grev komiteleri ve derneklerde bir araya gelmiş; dönemin grevleri, uzun beklemeler, yönetimden bir cevap gelmemesi ya da olumsuz gelmesi neticesinde gerçekleşmiştir. Daha çok Müslüman işçilerde görülen bu durumun sebebi, Osmanlı'nın Cuma Divanı geleneğidir. Ayrıca eylemler hep ekonomik kökenlidir ve ücretlerin alınamaması halinde gerçekleşmiştir. 1878 sonrası birkaç grevde ücret artışı, pazar günü hafta tatili ve uzun çalışma saatlerinin kısaltılması gibi istekler olmuştur.¹²⁰ Eylemlerin belirleyicisi sadece ücret sorunu olarak görünse de yaşam ve çalışma koşulları da oldukça zordur. Salgın hastalıklar, kötü hava koşulları, açlık ve sefalet işçilerin yaşamını gittikçe zorlaştırmıştır. Tüm bu kötü tablo karşısında baskı ve şiddete rağmen grevler yapılmıştır.¹²¹ "*Modern anlamda ilk grevin örgütlendiği yıl olarak kabul edilen 1872'den 1908'e kadar despotizme,*

¹¹⁴ İsmail Cem, **a.g.e.**, s.s. 215-218.

¹¹⁵ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1797.

¹¹⁶ M. Şehmus Güzel, **İşçi Tarihine Bakmak**, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2007, s.55.

¹¹⁷ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1814.

¹¹⁸ Kemal H. Karpat, **a.g.e.**, s.42.

¹¹⁹ **A.g.e.**, s.42.

¹²⁰ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.s.1813-1814

¹²¹ M. Şehmus Güzel, **a.g.e.**, s.60.

*jurnalculuğa, her türlü baskı ve zulme karşın onlarca grev örgütlenmiştir.”*¹²²

Osmanlı İmparatorluğunda görülen en büyük grev 1873 yılında gerçekleşen tersane işçilerinin grevidir. 11 ay ücretlerini alamayan işçiler Babıali'ye yürüyerek sadrazama dilekçe vermişler, yolları kapatıp eylem yapmışlardır.¹²³

Hayır ve işçi dernekleri, yardımlaşma ve emekli sendikaları da kurulmuştur. Osmanlı'da ki ilk işçi örgütü “*Ameleperver Cemiyeti*” ise Batı Avrupa'daki işçi hareketleri ve I. Enternasyonal'in etkisiyle kurulmuştur.¹²⁴ 1894'te gizli olarak kurulan Osmanlı Amele Cemiyeti bir taraftan örgütlemeye çalışmış, diğer taraftan da halkı Abdülhamit istibdatına karşı mücadeleye çağırmıştır.¹²⁵

Zaman ilerliyor ve bir devir kapanırken bir başkası açılıyordu. Elbette sosyal ve siyasal sistemlerde değişmekte, farklı bir dünya düzeni belirmektedir. O dönemde ve her daim olduğu gibi tüm sosyal ve siyasal sistemin düşünce üretkenleri elitler olmuşlardır. Ancak Osmanlı Devleti'nde düşünce üreticisi ulemadır. Ulemanın fikir yetersizliği ise Osmanlı'nın zayıflamasının ana nedenlerindedir.¹²⁶ Ekonomik, kültürel, sosyal gelişmeler ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar bu gelişmeleri anlayacak ileriye dönük yol gösterecek neden, sonuç, önlem arasında birbiriyle bağ kurabilen bir elit ortaya çıkmazsa gelişmelerin hiçbiri sonuç vermez. Osmanlı böyle bir eliti 19. yüzyılda oluşturmaya başlamıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanına giden siyasal süreçte de Jön Türkler etkilidir. Dağınık, birliksiz bir cephe; alt ve orta sınıfa mensup esnaf, köylü ve memur çocuklarından oluşur. Etnik köken olarak Türkler çoğunluktadır, az da olsa aralarında Araplar, Arnavutlar ve Yahudiler de vardır.¹²⁷ Bu bağlam da Türkiye'de modern demokrasinin yerleşmesindeki birincil etken ve kimseler orta sınıfa mensup olanlardır. Batıda ki tabir ile burjuvalardır. Marksistlere göre burjuvazi, kapitalizmin ve endüstrileşmenin sosyal sonucudur. İslam dünyasında endüstrileşme erken dönemde olmadığından dolayısıyla burjuvaziden bahsedilemez. Fakat başka ölçütlerde bir orta sınıftan bahsedilebilir.¹²⁸ Bu orta sınıf mülkiyet esasına dayanıyor içerisinde ulema, devlet memurları, emekli askerler, sipahi aileleri gibi

¹²² A.g.e., s.60.

¹²³ İlhan Akdere-Zeynep Karadeniz, *Türkiye Solunun Eleştirel Tarihi 1908-1980 C.1*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1994, s.44.

¹²⁴ Aclan Sayılğan, a.g.e., s.1.

¹²⁵ M. Şehmus Güzel, a.g.e., s.109.

¹²⁶ Kemal H. Karpat, a.g.e., s.41.

¹²⁷ *Tüsiad Tarih 1839-1939*, “Uluslar ve Devletler Osmanlı İmparatorluğu'nda Mutlakiyet ve Modernleşme (1876-1908)”, Mikado Matbacılık, İstanbul, 2006, s.186.

¹²⁸ Kemal H. Karpat, a.g.e., s.29.

diğer sosyal gruplardan da kişiler yer alıyordu. Bu sınıfın devlete bağılılığı 16. yüzyılın sonuna kadar çok fazlaydı, devletin memuru hatta küçük bir ortağı gibiydiler. Bu statükoyu başka ülkelerde görmek pek mümkün değildir. Şehir ve kasabaların, taşranın ileri gelenleri olan bu sınıf mensupları hem günlük hayatta, hem ekonomik alanda birçok görevi üstlenmişler yerel otoritenin sahibi olmuşlardır.¹²⁹

Jön Türklerin lider kadrosu da askeri ve feodal sınıfın çocuklarından oluşuyordu. Avrupa'da buldukları süre içerisinde yaşananları yakından takip ettiler. Osmanlı Devleti'ne burjuva devriminin, anayasal rejimin, parlamenter sistemin, ekonomik ve sosyal gelişmelerin yaşanmasında fazlası ile etkili olmuşlardır. Bu harekete daha sonra askerler ve devlet adamları da katılmıştır. II. Abdülhamit'e I. ve II. Meşrutiyet'i ilan ettirmek zorunda bırakmışlardır. Ayrıca bu dönemde işçi hareketleri yaşanmakta, grev hakkı, çalışma saatleri ve örgütlenme gibi temel düşünceler ülkeye girmeye başlamıştır. Bu aydınların çoğu 1871'de yaşanan Paris Komününe bizzat katılmıştır. Marx ve Engels'in Komünist Manifestosunda temellendirdikleri bilimsel sosyalizmi Osmanlı Devletine ilk tanıtanlar yine Jön Türkler'dir.¹³⁰ "*Engels'in 1845'te Marx'a yazdığı bir mektupta dile getirdiği gibi 'paralı aristokrasiden küçük dükkan sahiplerine kadar' herkesin kendisini sosyalist ilan ettiği bir dönemde Avrupa ülkelerinde bulunan genç Osmanlı aydınlarının da bu havadan etkilenmeleri kaçınılmazdı.*"¹³¹ Ticaret burjuvazisi ile birlikte aynı anda tarih sahnesine çıkan işçi sınıfı da gelişmemiş ve örgütlenmemişti. Sosyalizm genç Osmanlı aydınlarının gündemine düşünsel zenginlik olarak girmişti. Ayrıca 1871 Paris Komünü Osmanlı basınında en çok işlenen konulardan biriydi. Hatta karşılıklı iki cephe oluşmuştu komünü savunanlar ve savunmayanlar... Namık Kemal ve arkadaşlarının çıkardığı İbret Gazetesi komün hakkında en çok yazının yayınlandığı gazetelerden biriydi.¹³²

Osmanlı İmparatorluğunda sosyalist ve Marksist fikirleri ilk yayan Ermeni, Bulgar, Yahudi ve Balkan komitacılarıdır.¹³³ Sosyalizm, Osmanlı Devletinde gelişen en zayıf ideolojik hareket olmuştur. Devletin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve siyasi koşullar, feodal ve yarı sömürge durumunda olması, devletin içindeki yabancı kumpanyaların baskısı, işçi sınıfının az ve örgütsüz oluşu, halkın üzerindeki dini

¹²⁹ A.g.e., s.30.

¹³⁰ Dimitri Şişmanov, a.g.e., s.s.25-26.

¹³¹ İlhan Akdere-Zeynep Karadeniz, a.g.m., s.15.

¹³² A.g.e., s.s.16-17.

¹³³ Aclan Sayılğan, a.g.e., s.6.

baskı sosyalizmin gelişmemesinin başlıca ve temel sebeplerdir.¹³⁴ Ayrıca Osmanlı daha önceleri devlet hizmeti için halka dayanan elitlere sahipken, daha sonra bu elitler halktan kopmuş, bunların bir kısmı ilerlemeyi İslam'a karşı görmüştür. Gayrimüslimler ise hızlı bir şekilde batının eğitim felsefesine ayak uydurmuş, kendi toplumlarını, kültürünü, tarihini benimsemiş entelektüel bir elit grup yetiştirdikleri için halk-elit kopukluğu gayrimüslimlerde daha az görülmüştür. Onların elitleri hem modernleşmelerini hem de millileşmelerini sağlamışlardır. Müslümanlar arasında geleneksel elitin yetiştiği yer medrese, modern elitin yetiştiği yer mekteptir. Müslüman elitler daha en başta yeni ve eski olarak ikiye bölünürler ve devleti kendi görüşlerini uygulayacak bir araç olarak görürler.¹³⁵ Şunu da belirtmek gerekir ki; *"Osmanlı tarihini yazan Vakarıvisler merkezin görüşlerini ön planı koydukları için bu orta sınıflar hakkında doğru dürüst bilgi vermezler. Bu nedenle bu konudaki bilgileriniz inanılmayacak kadar az ve taraftıdır."*¹³⁶

Osmanlı topraklarında uzun yıllar gelişme göstermeyen sosyalizm, dönemin en zayıf ideolojik hareketi olarak kalacak ve oluşturulan algı uzun yıllar devam edecektir. Buna örnek teşkil eden yazılardan birini yazan Tercüman-ı Şark Gazetesinin Yazı İşleri Müdürü Şemsettin Sami, sosyalizm ve komünizm arasında farklılık gören, komünizm yerine sosyalizmi savunan bir görüşe sahipti. 1878'de yazdığı bir makalesinde komünizmi şu sözlerle yererken; *"komünizm insanı hayvan yapmakta ve değişmeyen yani -ebedi ve ezeli olan- mukaddes ahlak yasası bu doktrini meşru saymamaktadır."* Sosyalizmi övmektedir; *"sosyalizm insanlık toplumunun hüsnü iradesiyle, refah ve mutluluğunu ve istisnasız bütün fertlerin özgürlük ve eşitliğini hiç kimsenin doğal haklarını çiğnemeyerek sağlayan, hak ve adaletin meydana çıkmasını ve doğal nimetlerden herkesin bol bol yararlanmasını ve pay almasını arar bir selamet yoludur."*¹³⁷ Türkiye'de Sosyalizm, 1920'lere kadar bütün sosyalist Osmanlı aydınlarının düşüncesi bu yöndeydi. İlerleyen dönemlerde ise sosyalizm görüşü taşıyan partiler, dernekler kurulacak fakat Şemsettin Sami'nin tarif ettiği içerikle tanınmaya devam edecekti.¹³⁸

Yaşanan bu süreçte; Celali ve Sipahi isyanları, yeniçeri isyanları, esnaf hareketleri, derebeylik isyanları, Nizami Cedit reformu, Sened-i İttifak yasası gibi

¹³⁴ Dimitri Şişmanov, **a.g.e.**, s.29.

¹³⁵ Kemal H. Karpat, **a.g.e.**, s.41.

¹³⁶ **A.g.e.**, s.30.

¹³⁷ A. Cerrahoğlu, Türkiye'de Sosyalizm, İkinci Kitap, Kutulmuş Matbaası 1 966 s.7. aktaran, İlhan Akdere-Zeynep Karadeniz, **a.g.m.**, s.16.

¹³⁸ **A.g.m.**, s.16.

birçok sosyal ve siyasal gelişmeler olmuş, her biri Osmanlı siyasal düzenine karşı verilmiş uğraşlardır.¹³⁹ Fakat evrimsel veya devrimsel süreçle siyasal bir gelişmeye doğru olumlu sonuçlar yaratmamıştır.

¹³⁹ Niyazi Berkes, **100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi Cilt 2**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1975, s.301.

2. BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDEN CUMHURİYETE SOL

(1908-1923)

2.1. II. Meşrutiyet Dönemi ve Sol

1908 yılına gelindiğinde toplumda tepkiler ve gruplar oluşmuş, Cumhuriyet öncesi bu dönemde sosyalizm düşüncesine bakıldığında, çağdaşlaşmanın bir parçası olarak gayrimüslimler üzerinden batıyı taklit yoluyla başlamıştır. İşçi sınıfının zayıflığı, Osmanlı'nın Balkan topraklarını kaybetmesi sosyalist düşüncenin kökleşmesini engellemiştir. Milliyetçiliğin yükselen bir akım olduğu bu dönemde, solcular antiemperyalist ulusal kurtuluş davalarına sahip çıkmışlar, solda olması gereken materyalist özellik halkçı kaygılarla din ile de uzlaşma aramıştır.¹⁴⁰

Osmanlı-Türk aydınları Avrupa'da gelişen solcu fikirleri tanımamış ve benimsememişlerdir.¹⁴¹ Örneğin; batının zorlamasıyla Tanzimat ve ıslahat çabaları ile gayrimüslim uyrukluların güvenliğini sağlamak amacına yönelmişler ve daha çok devletin dış politikasıyla ilgilenmişlerdir. Osmanlı ve Gençtürk akımları ise bundan ancak bir adım daha ileridedir. *"Bu aydın akımlarının temel sorunu; "devletin bekasını temin"; buldukları başlıca çare ise, "tecedüt"tü."*¹⁴² Yani mutlakıyetten kurtulup, meşrutiyete ulaşmak isteniyordu. Bu anlayış biçimsel bir siyasi demokrasi olarak düşünülmüş solculuğa yol açacak bir ekonomik demokrasi anlayışına erişilememiştir. Yenileşme modelini batıda arayan Osmanlı-Türk aydınları bu ülkelerdeki solcu hareketleri görememişlerdir.

Osmanlı Dönemi'nde elbette bir sol vardır. Fakat *"ulusal kurtuluş problematiğinin komünizmi ile Osmanlı sosyalizmi arasında anlamlı bir ilişki yoktur."*¹⁴³ Marksizm'e bakacak olursak, *"Türkiye'ye marksizm İngiliz siyasi iktisadından, Fransız sosyalizminden, Alman felsefesinden yoksun bir giriş*

¹⁴⁰ Mete Tunçay, "Cumhuriyet Döneminde Sosyalist Düşünce", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.309.

¹⁴¹ Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar I 1908-1925**, s.31.

¹⁴² **A.g.e.**, s.31.

¹⁴³ Aydemir Güler, **Türkiye Sol Tarihinde Yöntem ve Tartışmalar**, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2013, s.51.

yapmıştır."¹⁴⁴ Bu topraklarda bir Fransız Devrimi gerçekleşmemiş, sonucunda da sosyalizm derine inememiş, yüzeyde kalmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan gayrimüslim ve gayri Türk uyruklular, dil-din yakınlıkları sebebiyle batıyı daha iyi öğrenmişler, solculuğu da daha kolay tanımışlardır. Bu nedenle solun, ulusal kurtuluş hareketleri gecikmiş olan Ermeni ve Bulgar azınlıklar arasında yayılmaya başladığını söylemekte fayda vardır. *"Türkiye'de solun II. Meşrutiyet'ten sonra ortaya çıkması bir rastlantı değildir. 1908 hareketini burjuva devrimleri arasında görmek gerekir."*¹⁴⁵ Görüldüğü gibi çağdaş sol, batıda 1789 devriminden sonra Türkiye'de 1908 ile 1925 döneminde doğmuştur.

1908 ila 1923 yılları arasında Türkiye'de sola bakıldığında ise süreci 2'ye ayırmakta fayda vardır. Dönemin 1908-1913 yılları arasındaki gelişmelerine bakacak olursak;

II. Abdülhamit'in istibdat döneminde, Anadolu'da ağır vergi yükü altında ezilen halk, oldukça hareketlidir. Üst düzey devlet memurlarının lüks yaşamı halkı rahatsız etmiş; köylüler, esnaflar ve tüccarlar mültezim baskısı altındadır. Öte yandan devlet yabancı sermayeye imtiyaz vermiş, yeni gelişen Türk ticaret burjuvazisi de devlete karşı öfkeli ve tepkilidir. İsyanlar yayılmaya başlamıştır ve sürgün edilmiş Jön Türklerin isyanlarda rolü büyüktür. 1906-1907 yıllarında en şiddetlisi Erzurum olmak üzere Anadolu'nun her yanında isyanlar yaşanmaktadır. 1908'e yaklaştıkça huzursuzluk artmakta, yaşananlar devrimin yaklaştığının göstergesi olmuştur.¹⁴⁶

Jön Türkler 1908 Devrimi öncesi, Diyarbakır ve Erzurum başta olmak üzere Anadolu'da yaygın bir biçimde örgütlenmişlerdir. 1905-1908 yılları arasında uzun süreli, şiddetli ve etkili halk hareketlerine önderlik etmişlerdir. Bu değerlendirme doğrultusunda Zafer Kars'a göre *"1908 Devrimi bir Anadolu devrimidir."*¹⁴⁷

Liberal burjuva akım olarak başlayan Genç Türk Hareketi Anadolu'da kitle eylemlerinin patlak vermesiyle, hızla burjuva devrimci bir nitelik kazanmış, kitle eylemleriyle başarıya ulaşmıştır. 1905 Rus Devrimi doğu halklarının uyanışında belirleyici bir rol oynadığı bilinen bir gerçektir. Anadolu'daki kitle eylemleri de bundan etkilenmiştir.¹⁴⁸ O dönem devrimci düşünce ve eylemlerin kaynaştığı

¹⁴⁴ A.g.m., s.52.

¹⁴⁵ Mete Tunçay, a.g.e., s.32.

¹⁴⁶ Veli Denizhan Kalkan, "Hürriyete Giden Yolun Kısa Tarihi", **Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet**, (Ed. Halil Akkurt-Akif Pamuk), Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2008, s.30.

¹⁴⁷ H. Zafer Kars, "1908 Devrimi Bir Anadolu Devrimidir Jön Türklerin Anadolu'daki Örgütleri ve Eylemleri", **İttihat terakki ve Jön Türkler**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s.29.

¹⁴⁸ A.g.e., s.60.

Kafkasya'ya Doğu Anadolu'nun yakın olması anlamlıdır, bu etkileşimi doğrular niteliktedir.

Bazı araştırmacılara göre; İttihat Terakki Cemiyeti iktidarı elde etmek için örgütlülüğün öneminin farkındadır. Yalnızca kendiliğinden gelişen halk hareketlerine bel bağlamaz, işini şansa bırakmaz, Mason localarından yardım almış, hızlı ve güvenli yayılabilmek için desteklenmişlerdir. Makedonya ve askeriyede etkili olan Melami Tarikatı da cemiyetin faydalandığı bir kanaldır.¹⁴⁹ Feroz Ahmad'a göre; 1908 devriminin siyasi önderi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, devrimi devlet aygıtına karşı değil, onunla birlikte sürdürmeye çalışmıştır. İttihatçılar, var olan toplumsal yapıyı yıkmak istemeseler bile statükoyu devam ettirmek niyetinde değillerdi, hiyerarşiye önem verirler, fakat geleneksel olarak yerleşmiş ayrıcalıklar hiyerarşisine değil. Zaman içerisinde siyasal ve ekonomik katılımı özendirmeye çalışmışlar, yönetimi elit tekelden alma umudu vermişler, sosyalizme karşı tutumları ve uyguladıkları seçim sistemi ise kitlelere herhangi bir iktidar tanımaya hazırlıklı olmadıklarını göstermiştir.¹⁵⁰

1908 Devrimi öncesinde liberallerin, masonların, burjuva milliyetçilerinin, Jön Türk devrimcilerinin, küçük sosyalist grupların, II. Abdülhamit'in baskı yönetimine karşı ortak bir düşmanlıkla birleştikleri görülür ve bu karışık dönemin tarihi az bilinmektedir. Glavirof'un deyişiyle "*Avrupa Türkiye'sinde sosyalist hareketin gerçek dönemi 1908 Temmuz Devrimi'nden sonra başlar.*"¹⁵¹

Fransız Devrimi'nin 100. yıl dönümünde askeri tıbbiye öğrencilerinin kurduğu gizli örgüt Jön Türk yani İttihat ve Terakki hareketi ülkenin geriliğine çare bulunamamasını, padişahın istibdatına bağlamış, kurtuluşu ise anayasanın geri getirilmesinde görmüşlerdir.¹⁵² İttihat ve Terakki izniyle bazı subaylar asker-sivil, müslim-gayrimüslim karışımı çeteler kurarak dağa çıkmışlar, saray ve Babıali üstünde baskı kurmuşlardır. Eylemler sonucunda 33 yıllık istibdat sona ermiş, 23 Temmuz 1908 yılında II. Abdülhamit Hürriyeti ilan etmiş, Kanuni Esasi tekrar yürürlüğe girmiş, Meclis-i Mebusan'ın toplanacağı açıklanmıştır.¹⁵³

İttihat ve Terakki Devrimini gerçekleştirenler taşradaki kasabalarda doğmuş, büyümüş, az çok modern okullarda eğitim görmüş bir orta sınıftır. Dolayısıyla bu her

¹⁴⁹ Veli Denizhan Kalkan, **a.g.m.**, s.35.

¹⁵⁰ Feroz Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizme**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996, s.s.12-13.

¹⁵¹ Georges Haupt-Paul Dumont, **Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketler**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013, s.15.

¹⁵² Mete Tunçay, "Siyasal Tarih 1908-1923", **Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye 1908-1980**, (Ed: Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.28.

¹⁵³ **A.g.m.**, s.30.

bakımdan bir orta sınıf devrimidir.¹⁵⁴ Bu dönem saltanattan cumhuriyete geçişi hazırlayan önemli bir süreçtir. İttihat ve Terakki siyasi örgütten, partiye dönüşmüş, şubeler açmış halkın siyasi hayata katılımını sağlamıştır.

Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte kalabalıkların sloganları da değişmiş "padişahım çok yaşa" cümlesi yerine "yaşasın hürriyet" cümlesi gelmeye başlamıştır.¹⁵⁵ Meşrutiyetle birlikte siyasi anlayış da kırılma yaşanmış, Osmanlı halkı ilk kez bu kadar siyasi bir coşku sergilemiştir. Başka bir önemli sonucu da "*Halk yığınlarının katıldığı bir devrim olmadığı halde, Türk halk yığınlarının olaya ilk kez olarak din açısından değil, politik açıdan tepki göstermesi olmuştur.*"¹⁵⁶

Feroz Ahmad'a göre; Temmuz devriminden sonra İttihatçıların önündeki seçenekler; ya iktidar kaynaklarını ve kurumları yıkacak, yerlerine yenilerini koyacaklar ya da var olan kurumlara dokunmayarak kendi hareketleri yararına kullanacaklardı. İlk seçeneği yapamayacak kadar tutucu, geleneklere bağlıydılar ve kendi devrimlerini devlet iktidarına karşı değil onunla birlikte gerçekleştirmeye çalıştılar. İktidarı ele geçirdikten sonra reformlara başlamayı düşündüler.¹⁵⁷ Ayrıca "*1908 Devrimiyle denetleme iktidarı denen dönem başlar. Bu dönemde İttihat Terakki hükümetlere 'yap, yapma' diyebilme yetkisine sahiptir.*"¹⁵⁸

II. Meşrutiyet'in ilanı aynı zamanda İttihat ve Terakki gizli cemiyetinin darbesi olarak nitelendirilecektir.¹⁵⁹ Meşrutiyet'in ilanından bir kaç ay sonra başlayan grevlerin sert bir biçimde bastırılması, işçi hareketlerine sınır ve yasaklar getiren Tatil-i Eşgal Kanunu, 31 Mart olayları sonrası ilan edilen sıkıyönetim, ittihatçı Nazır Mahmut Şevket Paşa'nın suikastı sonrası baskılar yoğunlaşmış, o zamana kadar yönetimi uzaktan fırka aracılığıyla denetlemeye çalışan İttihat ve Terakki artık devletin aygıtlarını kontrol altına almaya başlamıştır ve istibdat rejiminin başına geçmiştir.

Jön Türk devriminden sonra sosyalizm tartışmaları da başka bir boyuta geçmiş, tabelalara sosyalizm sözcüğü koyan ilk sosyalist örgütler kurulmaya başlanmış, iktidara gelen İttihat ve Terakki örgütüne destek verenler ise hayal

¹⁵⁴ Kemal H. Karpat, **a.g.e.**, s.45.

¹⁵⁵ Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, İlan-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamit Han, Yeni Çığır Kitabevi, İstanbul, 1960, s. 6-8. aktaran, Veli Denizhan Kalkan, **a.g.m.**, s.48.

¹⁵⁶ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s.404.

¹⁵⁷ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s.23.

¹⁵⁸ Veli Denizhan Kalkan, **a.g.m.**, s.46.

¹⁵⁹ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1825.

kırıklığına uğramış, işçi sınıfı eylemleri ve grevleri yasaklanmış, köylülerin toprak talebinden dolayı ayaklanmalar artmış ve muhalefet yeni bir içerik kazanmıştı.¹⁶⁰

Öte yandan 1908-1913 yılları arasında işçi, grev, sendika, basın ve parti hareketleri incelendiğinde, Osmanlı modern düşünce akımlarının örgütlenmeleri, siyasi fikirlerin yayılması, ilk kitlesel işçi mücadelelerinin, sosyalist hareketin işçi hareketine doğru yol aldığı bir dönem olmuştur. Grev dalgası ülkeyi sarmış, cemiyetler kurulmuştur. Ortaya çıkan siyasal ve kültürel canlılıkta toplumsal kesimleri bilinçlendirmiş ve hareketlendirmiştir. Fakat bu çok uzun sürmeyecektir.

II. Meşrutiyet'ten önce Osmanlı İmparatorluğu'nda ne sendika ne iş kanunu ne de iş sigortası vardı. Sendika ve grevlerde 1845 Polis Nizamnamesi ile yasaklanmıştı. Bu noktada Quataert ve Zürcher'in görüşleri genel olarak şu şekildedir; Osmanlı işçileri önce işverenle anlaşmazlıkları gidermeye çalışıyor sonra valiye dilekçe sunarak devletten yardım istiyorlardı. 1908 öncesi ve 1908 grev dalgasında da bu hep böyle oldu. Bu Osmanlı işçisinin kafasında devletin himayeci imajını koruduğunu göstermektedir. Devlet ise grevleri asayişin ihlali, grev yapan işçileri de suçlu olarak görüyordu. Grevler devletin arabuluculuğu ile durduruluyor, işçilere huzuru bozmamaları konusunda nasihatlerde bulunuluyordu. Grev başlamış ve sürmekte ise güvenlik güçleri gönderiliyordu.¹⁶¹

*“Gerçek şu ki; 1908'deki grev dalgası, yalnız çok zor yaşam koşullarına katlanamayan işçilerin başkaldırısı değil, Saray'ın feodal rejimine karşı burjuva devrimine yardım etmiş Osmanlı işçi sınıfının, devrimin nimetlerinden istediği payı alamamasının sonucuydu.”*¹⁶²

1908 yılının sonuna kadar o dönemin Fransız muhabirleri gerçekleşen grevlerin memurların ve işçilerin sosyalizm düşüncesinden etkilendiğini, bunun sonucunda eylemlerin olduğunu düşünüyor ve bu yönde haber yapıyorlardı.¹⁶³ II. Meşrutiyet'in ilk günlerindeki göze çarpan işçi hareketleri şu gelişme çizgisini izlemiştir.

“Feodaliteden burjuvaziye geçiş dönemlerinde, işçiler bakımından adeta evrensel bir davranış kalıbı vardır: işçi sınıfı, derebeylik düzenine karşı orta sınıfın yanında yer alır ve dövuşür; derebeylik düzeni yıkılıp onun yerine orta sınıfın egemenliği kurulunca, işçiler ortak savaşların ödülünü isterler ve orta sınıf buna yanaşmaz; o zaman berikiler yeni iktidara karşı ekonomik bir

¹⁶⁰ İlhan Akdere-Zeynep Karadeniz, **a.g.m.**, s.20.

¹⁶¹ Yavuz Selim Karakışla, “Osmanlı Sanayi İşçi Sınıfının Doğuşu 1839-1923”, **Osmanlıdan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler (1839-1850)**, (Ed. Donald Quataert-Erik Jan Zürcher), İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.s.45-46.

¹⁶² Hamit Erdem, **Türkiye Solundan Portreler**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2016, s.67.

¹⁶³ Ateş Uslu, E. Atilla Aytekin, **a.g.m.**, s.100.

*mücadeleye girişirler, fakat bu hareket devlet gücüyle bastırılır. İşte bu sürecin sonunda, işçiler ekonomik savaşın politik savaşla tamamlanması gereğini kavrarlar ve bu programı gerçekleştirebilecek bir ortam bulurlarsa, asıl solculuk başlayabilir...”*¹⁶⁴

Ayrıca 1905-1907 tarihleri arasında gerçekleşen Çarlık Rusya'daki devrim Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan'da gelişen sosyalist hareket üzerinde ve Osmanlı'da işçi hareketleri üzerinde oldukça etkili olmuştur.¹⁶⁵ Şunu da belirtmek gerekir ki; “*Birinci kuşak Osmanlı sosyalizmi, işçi sınıfının toplumsal bir sınıf olarak gelişimine doğmuştur.*”¹⁶⁶ Uluslararası sosyal demokrasi ile uyumludur ve bir Balkanlar, İstanbul hareketidir, etnik olarak Türk-Müslüman unsuru da zayıftır.

1908'den sonra sosyalist hareket gelişip ilerleme göstermiş, yeni bir özgürlük ortamı oluşmuştur. Bu süreçte Bulgar, Türk, Yahudi, Rum işçiler kulüpleri kurmuşlardır. Selanik'te ve Osmanlı'nın Avrupa kesimindeki önemli şehirlerdeki Bulgaristan Dar Sosyalist Partisi temsilcileri yoğun bir faaliyet içindedir. Amaçları bilimsel sosyalizmi yaymak, sınıf temeline dayalı işçi hareketi gerçekleştirmek, her ulustan işçi birliğini sağlamaktır. Çalışmalar sonuç vermiş, sosyalist ilkelere bağlı sendikalar kurulmaya başlanmıştır. Emek ve işçi dayanışma günü olan 1 Mayıs Bayramı 1909'da Selanik'te ilk kez, ertesi yılda İstanbul ve diğer merkezlerde kutlanmıştır.¹⁶⁷

Jön Türkler, 1908 yılının temmuz ve ağustos aylarında işçi sınıfının ilk gösterişli hareketlerini, birçok yerde gerçekleşen grevleri ordu yardımıyla bastırmışlardır.¹⁶⁸ Türklerin 1908 Devrimi'nden sonraki politikasını eleştiren Lenin şunları söylemişti; “*Jön Türkler ılımlı ve çekingen oldukları için övülüyorlar; yani yaptıkları devrim cılız olduğu için, yani halkın aşağı tabakalarını uyandırmadığı, yıllara gerçek bağımsızlık çağrısında bulunmadığı için, yani Osmanlı İmparatorluğu'nun başlayan ilk proleter hareketine düşman olduğu için... övülüyorlar.*”¹⁶⁹

“*Jön Türkler müttefiklerini küçük burjuvazi ve milliyetçi aydın kesimi içinde bulacaklardı.*”¹⁷⁰ Stefanos Yerasimos'a göre; büyük burjuvazinin amacı kendi acil amaçları uğruna kullanıp, işi bitince yüz çevirmenin yoluna bakmaktır. Jön Türkler

¹⁶⁴ Mete Tunçay, **a.g.e.**, s.43.

¹⁶⁵ Dimitri Şişmanov, **a.g.e.**, s.43.

¹⁶⁶ Aydemir Güler, **a.g.m.**, s.67.

¹⁶⁷ Dimitri Şişmanov, **a.g.e.**, s.45.

¹⁶⁸ Yuriy Aşatoviç Petrosyan, **Sovyet Gözüyle Jön Türkler**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974, s.327.

¹⁶⁹ V. İ. Lenin'den aktaran, Yuriy Aşatoviç Petrosyan, **a.g.e.**, s.327.

¹⁷⁰ Stefanos Yerasimos, **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye 2-Tanzimat'tan Birinci Dünya Savaşına**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1975, s.1062.

de ipleri burjuvazi-bürokrasisinin eline verdiğiinden, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sömürülen kitleler, köylüler, işçiler arasında kendilerine destek aramamışlar; Anadolu'da kendilerine işçi ve köylüler değil, eşraf destek vermiştir. Köylüler her türlü örgütlü sosyal güçten yoksundur, oysa şehir proletaryası belli bir sınıf yapısına ve bilincine sahiptir.

II. Meşrutiyet'in getirdiği ifade toplantı ve düşünce özgürlüğün etkisiyle işçiler ücret artışı talebinde bulunmuş, talepler yerine getirilmeyince greve başvurmuşlardır. Hatta 100'ün üzerinde grev gerçekleşmişti. Hükümette sendikaları yasaklayan, grevleri bastıran, zorunlu hakem usulünü getiren iş yasasını İttihat ve Terakki Cemiyetinin desteği sayesinde çıkaracaktı.¹⁷¹ 1908 Temmuz-Ekim arasında grevlere katılan işçi sayısı için sayı vermek pek mümkün değildir, fakat çeşitli kaynaklarda ki bilgi ve belgelere göre katılımın 100 bini bulduğu söylenmektedir. Bu da 1908 yılının toplumsal ortamında ciddi sonuçlar ve tepkiler doğurmuştur.¹⁷²

Doğrudan ve kendiliğinden yabancı sermayeye karşı gelişen 1908 grevleri İttihat ve Terakki'nin özgürlükçülüğü ve milliciliğinin denek taşı olmuştur. Grevler sırasında Osmanlı işçileri istibdadı yıkan İttihat ve Terakki'ye güvenmişler, daha sonraları ise o güven yok olmuştu. Hükümet işçilerin üzerine asker yollamış ve sert bir şekilde baskınlar yapılmıştır. Daha çok yabancı sermayeli şirketler ile büyük işletmelerde patlak veren grevler karşısında İttihat ve Terakki işçilerin yanında değil, hükümetin ve yabancı sermayenin yanında yer almıştır. Grevler ve işçi eylemlerini engellemek için 8 Ekim 1908'de Tatil-i Eşgal Kanunu çıkarılmıştır.¹⁷³ "*Anayasal özgürlüğün en önde gelen şampiyonu olan İttihat ve Terakki Cemiyeti örgütlü işçilerin pek de fazla olmayan özgürlüğün bastırılmasında gayet açık şekilde kapitalistlerin tarafını tuttuğunu göstermiştir.*"¹⁷⁴

Tatil-i Eşgal Yasası ile işçilerin greve gitmesine önemli kısıtlamalar getirilmiş, İttihat ve Terakki Cemiyeti sermaye-işçi ilişkisinde sermayeyi, toprak sahipleri-köylü ilişkisinde toprak sahiplerini desteklemiş açık bir sınıfsal tavır almıştır.¹⁷⁵ Fakat Osmanlı işçileri baskılara rağmen örgütlenmeye devam etmişler,

¹⁷¹ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.140.

¹⁷² **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, "Meşrutiyet, Emperyalizm ve İşçi Hareketi", İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s.1836

¹⁷³ **A.g.m.**, s.1837. Buna karşılık itttihat terakkinin yabancı sermaye ve kapitülasyonlar karşısı görüşleri olduğu da bilinmektedir. Bakınız. Emin Elmacı, **İttihat Terakki ve Kapitülasyonlar**. Ayrıca bakınız; Gündüz Ökçün, **Tatil-i Eşgal Kanunu**-Tatil-i Eşgal Kanununun hazırlanmasında yabancı müşavir Kont Ostorog'un büyük katkısı olmuştur. Bakınız Emin Elmacı, **Osmanlı Hukuk Reformunda Bir Öncü: Kont Leon Ostorog**.

¹⁷⁴ Erik Jan Zürcher, **a.g.e.**, s.140.

¹⁷⁵ Ateş Uslu, E. Atilla Aytekin, **a.g.m.**, s.101.

dernekler ve sendikalar kurulmuştur. İttihat Terakki Cemiyeti ve proletarya arasındaki tüm köprüler atılmış, her türlü halk desteğinden yoksun İttihat ve Terakki Cemiyetinin kaderi büyük burjuvazinin eline geçmiştir. İktidarda tutunabilmek için cemiyet orduya, ordu da Almanya'ya dayanmış ve imparatorluk nihai çözümlüğüne doğru sürüklenmiştir.¹⁷⁶

Tatil-i Eşgal Kanunu, mecliste görüşülürken her milletten ve iş kolundan beş bini aşkın işçi 6 Haziran 1909'da Selanik'te miting düzenlemiştir.¹⁷⁷ Osmanlıca, Bulgarca, Rumca, Yahudice söylevler verilmiş ve bildiriler dağıtılmıştır. Osmanlı işçisinin birkaç tane denilecek siyasi mitinglerindedir. Ayrıca "*Tatil-i Eşgal Kanunu Muvakkati*" işçi-işveren ilişkilerini, grev, sendika, toplu sözleşme sürecini düzenleme görünümü altında demiryolları, tramvay-liman işletmeleri, su ve havagazı şirketlerinde çalışan işçilerin kamu hizmeti gördükleri gerekçesiyle grev yapmalarını yasaklamış, para ve hapis cezası getirilmiştir. Sendika yasağı da getirilmiş, hatta bu yasaktan önce kurulmuş sendikaların da dağıtılması istenmiştir. Yasa sonrası işçi eylemlerinde gerilemeler başlamış; 1909-1912 yılları arası 33 grev, 1913-1918 yılları arası 5 grev gerçekleşmiştir.¹⁷⁸ Bunda İttihat ve Terakki baskısı çok etkilidir. İttihat ve Terakki iktidar yıllarını sıkıyönetimler, savaş ekonomisi içinde geçirmiş, işçi hareketlerine fırsat tanımamıştır.

1908 Devrimi'nden sonra patlak veren grevler ekonomiktir. Tüm grevlerin ortak nedeni; daha iyi ücret ve iyi çalışma şartlarına ulaşma isteğidir.¹⁷⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nda çalışma hayatını ve işyerini düzenleyen yasalar olmadığından işçilerin talepleri öncelikle bu yönde olmuştur. "*Bu dönem rastlanan tek siyasi grev Selanik lokanta garsonlarının Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmesinden sonra şehri ziyarete gelen Bulgarlar'ı protesto etmek amacıyla giriştikleri grevdir.*"¹⁸⁰

İttihat ve Terakki'nin ünlü Maliye Bakanı Mehmet Cavid Bey, tarihimizde ilk kez işçi ve işveren ilişkileri, toplu iş ilişkileri alanında siyasal düzenlemeyi yapan Tatil-i Eşgal Yasası, Meclisi Mebusan'da görüşülürken sendika ve grev hakkını savunmuştur.¹⁸¹ Bu hakları savunmasının nedeni, kendi benimsediği sendikacılık anlayışıdır. Ona göre; sendikalar işçilerin ekonomik çıkarlarını koruyan, işçi-işveren

¹⁷⁶ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s.1064.

¹⁷⁷ Yavuz Selim Karakışla, **a.g.m.**, s.37.

¹⁷⁸ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1838.

¹⁷⁹ Yavuz Selim Karakışla, **a.g.m.**, s.s.33-34.

¹⁸⁰ Sabah, 6816, 2 Eylül 1324/15 Eylül 1908, s.3: Oya Sencer, Türkiye'de İşçi Sınıfı (1969), s. 190. aktaran, Yavuz Selim Karakışla, **a.g.m.**, s.33.

¹⁸¹ Mesut Gülmez, "Mehmet Cavid Bey'in Sendika ve Grev Hakları Konusundaki Görüşleri", **Amme İdaresi Dergisi**, C.15, S.2 (1982), s.63.

ilişkilerini düzenli olmasını sağlayan, işçilerin yaşam koşullarını iyileştiren yararlı örgütlerdir. Sendikalar bunun dışına çıkmamalı, siyasetle uğraşmamalı, barış ve uzlaşma yolunu izlemelidir. Burada siyasetten kastı sosyalizmdir. Bu siyasi uğraşın sendikalara zarar verdiğini düşünür. Fakat her kurumunda iyi ve kötü yanları olduğunu söyler ve sendika hakkını savunmaktan vazgeçmez. “*Sendika hakkından yoksun bir grev hakkının da etkisizliğini vurgular. Sendika ve grev hakları konusunda ki görüşleri liberal görüşün bir uzantısı, sosyal haklar alanına yansımastır.*”¹⁸² İçinde bulunduğu yasakçı hükümete rağmen bu hakları savunması çok büyük önem teşkil eder.

Sendika yasağını savunan resmi görüşün özü, sendika kavramının saptırılmasına dayanmaktadır. Sendikalar; loncalar ile özleştirilmiş, sosyalist öğretiyi ülkeye getirmenin, gerekli olan yabancı sermayeyi ürkütmenin, devletin egemenlik hakkını bölmenin, siyaseti işyerlerine sokmanın, işçilerin kişisel özgürlüklerini çiğnemenin aracı örgütler olarak sunulmuştur.¹⁸³ “*Sosyalist olmayan liberal Cavid Bey ve Dersim milletvekili Lütfi Beyler*” sendika haklarını savunmuş, işçilerin mesleksi çıkarlarını koruyan, savunan örgütler olduğunu anlatmış fakat yasakçılara inandırıcı gelmemişler, sosyalistlikle ve vatanperverlik aleyhine çalışmakla suçlanmışlardır.¹⁸⁴

“*Sendika hakkını savunanları ‘hürriyetperver’ olarak nitelendirince sözü kesilen, ileri görüşlülük örneği vermiş olmasına karşın, oyunu sendika yasağı için kullanan, kısacası sözüyle özü birbirini tutmayan Sinop milletvekili Hasan Fehmi Efendi’nin sözleri*”¹⁸⁵

kayıtlara şöyle geçer;

“*ihhtimal yarın görürüz ki falan tarihte böyle insanlar sendika teşkilini men etmiştir diyerek tarih belki men taraftarını itham eder. (Etmez sadaları) Fakat bu insanlar bu hakka maliktirler diye esas üzerine söz, mütalaa yürütenler, bunlar haklıdır, yani bunların müdafatı daha esastır.*”¹⁸⁶

Tutarsız ve yersiz gerekçeler yaratan yasakçı resmi görüş ile yasaya karşı çıkan özünde çokta özgürlükçü olmayan azınlık mecliste ilk kez yoğun ve canlı tartışmalar yaşamışlardır. “*Sendika hakkı Cumhuriyet dönemi de dahil yasakçı bir hukuksal rejime konu olarak doğmuştur.*”¹⁸⁷

¹⁸² A.g.m., s.80.

¹⁸³ A.g.m., s.81.

¹⁸⁴ A.g.m., s.79.

¹⁸⁵ Mesut Gülmez, “1919 Sendika Yasağı; Yasaklama Gerekçeleri ve Karşı Savunmalar”, **Amme İdaresi Dergisi**, C.15, S.4 (1982), s.81.

¹⁸⁶ Takvim-i Vakayi Gazetesi, aktaran, Mesut Gülmez, **a.g.m.**, s.82.

¹⁸⁷ A.g.m., s.81.

Tatil-i Eşgal Yasasının tüm engellemelerine rağmen sendikal örgütlenmelerin hızı kesilmemiştir. Büyük işletmelerde 1908 öncesi kurulmuş, dernek, yardım sandığı gibi örgütler 1908’de sendika görünümünde ortaya çıkmışlar ve varlıklarını sürdürmek için mücadele etmişlerdir. Grevlerde gerileme olurken, örgütlenmeler canlanmış, işçilerin yoğun olduğu tüm kentlerde sendikalaşma çalışmaları hızlanmıştır. 1910 ortalarında Osmanlı Devleti ekonomik ve sendikal mücadele amaçlı işçi örgütlerinin dökümünü Yahudi Sosyalist Abraham Benoraya şöyle verir;

*“Sendikalarda örgütlenmiş işçiler: İstanbul’da; marangozlar, terziler, Anadolu demiryolları memur ve müstahdemleri; Selanik’te; tütün işçileri, Osmanlı Tütün Rejisi’nin erkek-kadın işçileri; pamuk ipliği bükümcüleri, hamallar, yükleme işçileri, Selanik-Manastır demiryolu memur ve müstahdemleri; İzmir’de; yükleme ve boşaltma işçileri, demiryolları işçi ve müstahdemleri. Zonguldak’ta; maden kömürü işçileri. Drama, Kavala, İskeçe, Gümölcine tütün işçileri.”*¹⁸⁸

Bu dönemde sendikalarda örgütlenmiş işçilerin sayısı 125-150 bin civarındadır. 1908-1918 yılları arasında işçilerin örgütlenmeleri yalnızca ekonomik amaçlı örgütler ve sendikalarla kalmamış, sınıf bilinci olan sosyalist kulüpler, dernekler, örgütlerde kurulmuştur. İşçi örgütlenmeleri ve sosyalist çevrelerin oynadığı rol açısından Rumeli ve sol hareketin merkezi durumundaki Selanik hükümetin dikkatini çekmiştir. Selanik, Avrupa ve Asya’nın birleşme noktasındadır. Kendine özgü bir etnik, sosyolojik, ekonomik duruma sahiptir. Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu da solun tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. *“Balkan sosyalizm tarihinin bir parçasıdır.”*¹⁸⁹

1919’da Avram Benaroya’nın önderliğiyle kurulan Selanik İşçi Federasyonu diğer halklardan unsurları da barındırmakla birlikte, esasında bir Yahudi örgütüydü. Türkçe, Bulgarca, Rumca, Yahudi İspanyolcası dillerinde yayımlanan Amele Gazetesi’ni çıkarmışlardır. Selanik İşçi Federasyonu Türk soluna diğer unsurların sosyalist örgütlerinden daha çok katkıda bulunmuştur. Ayrıca Yahudiler Osmanlı Devleti’nin dağılmadan sürmesini isteyen tek etnik gruptur. Balkanlardaki ulusal sorun Makedon ve Bulgarlar sosyalistleri içinde sorundur. Ayrıca İttihatçıların o döneme (1908-1912) kadar milliyetçi bir tutum içinde olmamasına rağmen bu sosyalistler, ulusçu davranışlar göstermişlerdir.¹⁹⁰

SSİF kuruluşunun başrolünde Bulgar sosyalistler arasında yetişmiş 1908’de Selanik’e yerleşmiş, Abram Benaroya lise çağlarında sosyalizm hareketine katılmış

¹⁸⁸ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1840.

¹⁸⁹ Georges Haupt-Paul Dumont, **a.g.e.**, s.13.

¹⁹⁰ Mete Tunçay, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, a.g.m., s.298.

ve bir sendikalist olarak çalışmıştır. Bir Sefarad Yahudi'sidir.¹⁹¹ Jön Türk Devrimi'nin başlangıcında Filibe'dedir ve daha sonra Selanik'e gelmiştir. Filibe'deyken 1908 yılında “*Yahudi Sorunu ve Sosyal Demokrasi*” başlıklı broşür yayımlamıştır. 1909 yılında ise Selanik'te Sefaret Sosyalist Derneği'ni oluşturmuştur. SSİF yöneticileri, 10 Ağustosta Kopenhag Kongresi'ne sunduğu raporda örgütün kuruluş süresi, programı, yapısı, yönetimi ile ilgili daha açık bilgiler vermiştir. Örgüt 1909 Temmuzunda Sosyalist İşçi Derneği'nin iki Bulgar sosyalist grubuyla birleşmesinden sonra kurulmuştur. Birçok sosyalist grup federasyona katılmıştır. Baskı ve uyuşmazlıklara rağmen federasyonun üye sayısı giderek arttırmıştır. Örgütte Sefaratlar çoğunluktadır, bir Müslüman grubun, küçük bir Rum militan hücrenin, Osmanlı parlamentosunun Selanik mebusu Dimitar Vlahof'unda içinde bulunduğu bir Makedonya grubunun katılımıyla federasyon daha da genişlemiştir.¹⁹²

1911 yazından itibaren de Selanik'in coğrafi sınırlarını ve Yahudi proletaryasının sınırlarını aşmıştır. Jön Türk hükümetinin baskılarına karşı direnecek güce erişmiştir. SSİF denetimindeki sendikalar hakkında açılan davalar artmaktadır. Reji işçileri sendikası hakkında açılan davanın sanıkları serbest bırakılınca hükümet SSİF'yi hedef almış ve 1910 Kasımında SSİF Kulübü ve şubeleri kapatılmıştır.¹⁹³

Dimita Vlahof ve Osmanlı meclisinde ki sosyalist Ermeni gruplar protestolara başlamış, hükümet geri adım atmış ve SSİF'e faaliyetlerini sürdürmek için gerekli yasal yetki tanınmıştır. Tutuklanan Benaroya serbest bırakılmıştır. Selanik örgütü baskılara direnmiş artık İstanbul örgütü parçalanmıştır. Müslüman militanlar sürgüne, Rum militanlar Yunanistan'a gönderilmiştir. Fakat SSİF bu kargaşadan güçlenerek çıkmıştır. SSİF içindeki ayrılıklara bakacak olursak, söz konusu kurumsal ve siyasal düzeydeki ayrılıklardır.¹⁹⁴ Kurumsal düzeydeki ayrılık; ulusal sorundur ve Osmanlı devleti sınırları içerisinde çözümlenemeyeceğidir. Siyasal düzeydeki ayrılık ise Jön Türk devrimine karşı alınacak tavırla ilgilidir.

Dünyadaki işçi örgütleriyle ilişki kuran ilk Osmanlı sendikası ise, Osmanlı Mürettepler Derneği'dir ve 1908'de kurulmuştur.¹⁹⁵ Farklı sektörlerden 14 sendikanın toplandığı federasyon beş bin üyeye sahiptir, Osmanlı hükümeti

¹⁹¹ Georges Haupt-Paul Dumont, **a.g.e.**, s.17. Bu konuda ayrıca bakınız; Arda Odabaşı, “Selanik Sosyalist İşçi Federasyonunun Beynelmillel Amele Eğlencesi Rasim Haşmet Bey ve Amele Gazetesi”, **Toplumsal Tarih**, S:201, Eylül 2010, s.69-73.

¹⁹² **A.g.e.**, s.18.

¹⁹³ **A.g.e.**, s.19.

¹⁹⁴ **A.g.e.**, s.19.

¹⁹⁵ Yavuz Selim Karakışla, **a.g.m.**, s.40.

tarafından kapatılmıştır. “Sınıf bilinci taşıyan gerçek ilk işçi örgütü ise İstanbul Tophane Fabrikasında çalışan 1894’te gizlice kurulan Osmanlı Amele Cemiyetidir.”¹⁹⁶

İlk sol örgütlenmelerin, fikirlerin, grevlerin, eylemlerin yükseldiği (1908-1913) 5 yıllık süreç işçilerin, emekçilerin kötü ücret ve çalışma koşullarının yol açtığı kendiliğinden patlamalardır. Bunun bilinçli, örgütlü eylemlere dönüşmesinde Rumeli’deki sosyalistlerin, Ermeni, Rum ve Yahudi Sosyalistlerin etkisi elbette büyüktür. Müslüman-Türk işçiler sınıf bilinci kazanmamıştır.¹⁹⁷ “İşçilerin yoğun oldukları işyerlerinin yabancı sermayeye ait olması ve işverene yönelen her savaşım ve istemin, bilinçsiz bir anti-emparyalist öz, ama çoğunlukla Gavur’a karşı savaşım görünümünü kazanması Müslüman-Türk işçilerin sınıf bilinci kazanmaları sürecini güçleştirmişti.”¹⁹⁸

II. Meşrutiyet dönemi en önemli özelliklerinden biri de basın alanındaki patlamadır. Bu dönemde sınıf mücadelesi kavramı gelişmiş, farklı fikirler yayılmaya başlamıştır. Solculuk fikrinin temsilcisi sayılan İştirak Dergisi 1910 yılında yayın hayatına başlamıştır.¹⁹⁹ Hüseyin Hilmi ve arkadaşları sosyalizmi ilk kez örgütlü bir yayın faaliyeti ile savunmuşlardır. Yayınlarında en çok işçi sınıfı meselesi dikkat çekmektedir. Fakat sosyalizm fikri Türkler arasında örgütlü bir düzeye ulaşamamıştır. Dergi 17. sayısından sonra kapatılır. Daha sonra ‘İnsaniyet’ adı ile çıkarılır. Osmanlı Sosyalist Fırkası’nın program ve beyannamesini yayımlayan dergi tekrar kapatılır. Daha sonra İştirak’ın yedekleri olan ‘Sosyalist, İnsaniyet, Medeniyet’ sırasıyla devreye girer. İştirak sürgünler, cezalar ve kapanmalardan sonra 1912’de tekrar yayımlanır. Derginin ardından İştirak Gazetesi yayımlanmaya başlar fakat onun ömrü de uzun olmayacaktır. Öte yandan solcu sayılabilecek ilk yayına baktığımızda İstanbul’da yayımlanan “İşçiler Gazetesi” isimli dergidir. Osmanlı ve Fransızca olarak tek sayı yayımlanmıştır. Dergiye göre grev hem işçinin hem sermayenin hakkıdır. Önemli olan iş barışının sağlanmasıdır. Aradaki anlaşmazlıklar hakem usulü sukut içinde çözülmelidir.²⁰⁰

“Türk ve İslam toplumlarında basın geçmişin bilimsel çözümlerine dayanmadan, doğrudan doğruya yaşanan güncel gerçeğe ve geleceğe ağırlığını

¹⁹⁶ A.g.m., s.39.

¹⁹⁷ Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V., a.g.m., s.1843.

¹⁹⁸ A.g.m., s.1843.

¹⁹⁹ Berrin Kalsın, “II. Meşrutiyet’te Fikir Gazeteciliği: Sıraı-ı Müstakim, İştirak, İçtihad ve Türk Yurdu”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.12 (2014), s.212.

²⁰⁰ Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V., a.g.m., s.1834.

koymuştur."²⁰¹ Gazete kültürünün egemen olduğu Osmanlı toplumunda bu yaklaşım, fikir hayatımızı etkilemiş ve birçok çelişkinin sebebi olmuştur. Oysa batı toplumlarında araştırmalar yapılır ve kendi geçmişlerinin çözümünü belirleyip, kitaplaştırdıktan sonra gazetelerinde geleceğe bakış açılarını yansıtırlar.

Bu anlamda 1910 yılı Osmanlı sosyalist hareketinin gelişimi açısından çok önemlidir. Örneğin; İzmir'de yayınlanan Ergatis (işçi) Gazetesi kurucularının burjuva çevrelerden gelmesine rağmen sosyalizmi benimsemişler.²⁰² Jean Jaures, August Bebel gibi yazarlara ve Fabiancılık gibi akımlara atıf yapılmış, fakat gazetede sınıfların ortadan kaldırılması yönünde bir program yoktur, sınıfların kendi rollerini oynayacakları bir düzene daha yakın bir düşünce vardır.

II. Meşrutiyet dönemindeki ilk sosyalist yapıtlar ise çeviridir. Haydar Rıfat George Turner'den Sosyalizm (Der Saadet Matbaa-ı Hayriye, 1326) ilk çeviri sosyalist kitaptır. İlk telif yapıtı Dr. Refik Nevzad'ın Sosyalizm ve Rehber-i Amele kitabıdır. Celal Nuri Tarih-i İstikbal isimli 3 ciltlik yapıtının bir bölümü sosyalizme ayrılmıştır. Bu dönemde sosyalizm ile ilgili hemen her yayında bilgi bulmak mümkündür.²⁰³

Daha öncede bahsettiğimiz gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyalizm diğer çağdaş düşünceler gibi Müslümanlardan önce Ermeniler, Makedonlar, Rumlar, Bulgarlar, Selanik Yahudileri arasında yayılmıştır. Ermeniler Sosyal Demokrat Hınçakyan Partisi'ni, Daşnakzutyun yani Ermeni Devrimci Federasyonu'nu kurmuşlardır. Ermeni solcuların Osmanlı topraklarında yaptıkları etkinlikler telif, tercüme kitaplar, süreli yayınlar sosyalizm fikrinin yayılmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca II. Meşrutiyet döneminde Türkler ve Rumların beraber çıkardıkları dergiler, çalıştıkları örgütler vardır.²⁰⁴

Ermeni Devrimci Federasyonu yayınlarından Haraç Gazetesi Aralık 1909 tarihinde "*Sosyalizm ve Türkiye*" isimli bir yazı dizisi yayımlamıştır. Jön Türklerin Fransız Devriminin eşit hakları, yurttaş özgürlükleri, halk egemenliği gibi kazanımları Türkiye'ye getirdikleri ve sosyalizmin önünü açtığı öne sürülmüştür.²⁰⁵

²⁰¹ Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2013, s.25.

²⁰² Ateş Uslu, E. Atilla Aytekin, **a.g.m.**, s.137.

²⁰³ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1834.

²⁰⁴ Mete Tunçay, **a.g.m.**, s.s.296-297.

²⁰⁵ Anahide Ter Minassian, "1876- 1923 Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketin Doğuşunda ve Gelişmesinde Ermeni Topluluğunun Rolü" .. Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1 923): Türkiye'de Sosyalizmin Oluşmasında ve Gelişmesinde Etnik ve Dinsel Toplulukların (Makedon, Yahudi, Rum, Bulgar ve Ermeni Anasır'ın) Rolü içinde, 3. Baskı, Derleyenler: Mete Tunçay-Erik Jan Zürcher. Çeviren: Mete Tunçay, İletişim Yayınları, İstanbul. 2004. s.188. aktaran, Veli Denizhan Kalkan, **a.g.m.**, s.48.

Uzun bir sansür ve yasaklar döneminin ardından yaşanan gelişmeler umut verici olmuştur.

Bu yasaklar dönemi sürecinde, 1876 yılında basın alanında daha sıkı önlemler alınmış, resim ve karikatürlere sansür uygulanmıştır. Yurtdışından gelen yayınlara sıkı kontroller getirilmiştir. “Ülkede çıkan tüm gazetelerin Matbuat Dairesi ve Valilikler tarafından kontrol edilmedikçe baskıya giremeyecekleri ilan edilmiştir.”²⁰⁶ Sonrasında savaş haberlerinin yayını yasaklanmıştır. Abdülhamit’in 30 yıllık sansür döneminde kitap yakma, yayın yok etme, muzur arama geleneği yerleştirilmiştir. Geçmişimize ait yayınların bugün bulunamaması nedenleri o günlere dayanmaktadır. Bunlar devlet eliyle yok edilmiştir.²⁰⁷

Burada Ziya Gökalp’in başından geçen bir örnek açıklayıcı olacaktır. II. Meşrutiyet ilan edildiğinde sansür döneminde tutuklu olan Ziya Gökalp uzun süredir hapiste olan yaşlı bir Jön Türk ile tanışır. Ziya Gökalp’e şu vasiyette bulunur; “Ben göremem ama sen gençsin, ülkemizin özgürlüklere kavuşacağı günleri göreceksin. O zaman hiç durmayın, kafanızda olan ve her gün konuştuğunuz bütün konuları yazın ve yayınlayın. O özgürlük günleri de fazla uzun sürmeyebilir. Ama fikirler bir kere yazıya dökülürse bir daha kaybolmaz.”²⁰⁸ Çeşitli gruplara mensup diğer düşünürlerde aynı fikre sahiptir ki; 1908’in başlarında tüm ülkede 120 gazete ve dergi çıkarken Meşrutiyet’in ilk 7 ayında 730 imtiyaz başvurusu yapılmıştır.

“Sonsuz bir özgürlük içinde, değil son otuz yılda, son üç yüz yılda söylenmemiş her şeyi söylemek hürsına kapılan basın, ilk büyük şokunu 31 Mart (13 Nisan 1909) olayında yaşadı.”²⁰⁹ Bu olay Temmuz 1909 Basın Yasası’nın onaylanması ve yürürlüğe girmesini sağladı. 1908-1914 yılları arasında basın elde ettiği özgürlüğü asla yeterli bulmamıştır.

1908 sonrasındaki baskılar ve yasaklar özel bir gruba yönelik değildir. Basın o dönem İttihatçılar ve İttihatçılara karşı olanlar olarak 2’ye ayrılır. İki tarafta da her türlü din, ırk ve milletten insanlar vardır ve bu insanlar kendi ulus çıkarlarını savunan bir basına sahiptir. Yalnızca Türk çıkarlarını savunan yaygın anlamda bir basın yoktur. Çünkü bu Osmanlılığın temelini yıkmak olacaktır. Dolayısıyla “Müslüman topluluklar içinde Arnavut, Arap hatta Kürt milliyetçiliği savunucuları belirirken,

²⁰⁶ Orhan Koloğlu, a.g.e., s.61.

²⁰⁷ A.g.e., s.72.

²⁰⁸ A.g.e., s.87.

²⁰⁹ A.g.e., s.88.

*bilimsel dergiler dışında (tarihi, edebi) Ziya Gökalp'in yöneticiliğindeki Türk milliyetçiliği yapan basın sınırlı kalmıştır.”*²¹⁰

II. Meşrutiyet Döneminde partileşme hareketlerine bakıldığında, dönemin İstanbul'da Türklerin tarihinde kurulan ilk sol partisi Osmanlı Sosyalist Fırkasıdır. 1910 Şubatında *İştirak* Dergisini yayınlamaya başlayan Hüseyin Hilmi'nin girişimleriyle kurulmuştur. Fakat “*bilinen anlamda bir sosyalist parti olmamıştır.*”²¹¹ İttihatçıların II. Meşrutiyet Devrimi sonrasında sendikaları ve grevleri yasaklamış olmasına karşılık örgütlenen bu sosyalist grubun başında bulunan Hüseyin Hilmi'nin fırkası sosyalist olmaktan çok ilerici ve liberal bir tavidir.²¹² *İştirak* Gazetesi ise eksik ve noksanlarına rağmen sosyalizmi, teorisini, önderlerini, literatürünü Osmanlı toplumuna ilk kez anlatan gazetedir.²¹³ Pratiğe dönük, teorik sorunlara kafa yormayan, İttihat Terakki'nin istibdadına muhalefet eden *İştirakçi* Hilmi ve çevresi İslamcı düşünüş ile dirsek temasında bulunmuştur. Parti programı da sosyalist olmaktan çok liberal bir görüntüyü sahiptir.²¹⁴

Osmanlı Sosyalist Fırkası, “*Osmanlı işçi sınıfının en hazırlıksız, en zayıf, en çok sömürüleni olan Türk ve Müslüman kesimin kendiliğinden mücadelesinin örgütlenmesinde en önemli rolü üstlenmiştir.*”²¹⁵ 1910-1912 Türkiye'sinde de sosyalizmi büyük bir kararlılıkla savunmuştur. 1911 yılında da Dr. Refik Nevzat Paris'te bir Osmanlı Sosyalist Fırkası kurmuş, fırka sosyalist fırkanın Paris şubesi olmuştur.²¹⁶

1908-1913 arasında *İştirakçi* Hilmi grubu dışında başka aydınlar da sosyalizmi yararlı hatta kaçınılmaz olduğunu düşünmüşlerdir, çeşitli örgütlenmeler olmuştur. 1913 yılında İttihat ve Terakki tüm muhalif sesleri bastırırken tabi ki solculuğu da yasaklamış ve hareketin önderlerini Anadolu'ya sürgüne göndermiştir.²¹⁷

Bu çetrefilli zamanın ardından, II. Meşrutiyet Devrimi ile ilgili çeşitli lider, aydın ve yazarların görüş ve bakış açılarına bakacak olursak; “*19. yüzyıl Osmanlı tarihi, birazda burjuva toplumunun bu temel direğinin güvenceye kavuşturulması*

²¹⁰ A.g.e., s.94.

²¹¹ Hüseyin Aykol, **Bölüne Bölüne Büyümek Türkiye'de Sol Örgütler**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2010, s.20.

²¹² Erik Jan Zürcher, a.g.e., s.152.

²¹³ Hamit Erdem, a.g.e., s.70.

²¹⁴ Yusuf Tekin, “Türkiye'de İlk Sosyalist Hareket *İştirak* Çevresinin Sosyalizm Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, S:57-4, s.s.172-174.

²¹⁵ Hamit Erdem, a.g.e., s.79.

²¹⁶ Hüseyin Aykol, a.g.e., s.20.

²¹⁷ Mete Tunçay, a.g.m., s.299.

üzerine veriler mücadelesinin tarihidir.”²¹⁸ “1908 Jön Türk devrimi Osmanlıyı iliklerine kadar sarsan ama deviremeyen ilk burjuva devrimidir.”²¹⁹

II. Meşrutiyet hareketi, Türk tarihinde yeni bir aşamayı “Türk halkının ulusal kurtuluş ve burjuva demokratik devrimi aşamasını” başlatmıştır. Lenin, Jön Türk Devrimi’nin eleştirisini şöyle yapar;

“Eğer 20. yüzyıl devrimlerini örnek alacak olursak; Portekiz ve Türk devrimlerini kuşkusuz burjuva devrimleri olarak kabul etmemiz gerekecektir. Ama bunlar halk devrimleri değildir. Çünkü halk kitleleri, halkın çoğunluğu kendi ekonomik ve politik talepleriyle, bağımsız canlı duyurulur bir biçimdedir, bu devrimler içinde görünmezler.”...“Jön Türk burjuva devrimi Lenin’in “Asya’nın Uyanışı” dediği olaylar zincirinin önemli halkalarından biri oldu. Türk burjuva devriminin tarihsel önem ve anlamının bir değerlendirilmesi yapılırken, bunun, Türk halkının feodal-saltçı düzene ilk karşı çıkış hareketi olduğunun belirtilmesi gerekir. Jön Türk devrimi Türk halkının politik uyanış sürecinin önemi ve anlamı büyük ilk olayı ve bu halkın anti-feodal ve antiemperyalist savaşta gücünü ilk deneyişi olmuştur.”²²⁰

Ayrıca II. Meşrutiyet Devrimi’nden sonra Türk işçi ve sosyalist hareketinden bazı yöneticiler II. Enternasyonal ile bağlantı kurmuş, Brüksel’deki toplantıya katılmışlardır. V. Lenin toplantı ile ilgili bir yazısında şöyle der;

“O akşam ‘Mezon de People’ (Halk evi) de yapılan uluslararası mitingde söz alan Avusturya, Almanya, İngiltere, Türkiye ve Bulgaristan delegeleri, başlıca uluslararası çatışmalar ve bu ülkelerdeki sosyalist proleterlerin barışı koruma mücadelesi konuları üzerinde konuştular. Uluslararası Sosyalist Büro’nun bu konuyla ilgili kararnamesinde ‘Uluslararası Sosyalist Büro, büyük devletlerin yardımıyla Abdülhamid’in yıllar yılı devam ettirdiği iğrenç rejimin yıkılmış olmasını Türkiye halklarının önünde, kaderlerini kendi ellerine almak ve yeni doğan Türkiye proletaryasına, dünya proleterleriyle sıkı bir birlik halinde sınıf mücadelesi yürütme yollarını açan siyasi hürriyetler rejimini kurmak imkanlarının açılmış olmasını sevinçle karşılar.’”²²¹

Dimitri Şişmanov’a göre;

“II. Meşrutiyet bilimsel anlamda bir devrim değildi. Hareketin lider kadrosunu oluşturan aydın ve subayların büyük bir kısmı, feodal sınıf kökenliydi ve içinde buldukları siyasal konuma rağmen geldikleri sınıfla bütün bağlarını koparmamışlardı. Yeni türemekte olan Türk burjuvazisinin sınıfsal ve ekonomik çıkarlarını korumak için yaptıkları bu devrimin asıl amacı, ülkede anayasalı parlamenter bir rejim kurup, bazı reformlar yaparak imparatorluğun dağılıp parçalanmasının önlemek, toprak bütünlüğünü korumaktı. Bu nedenle 1908 hareketi, köklü bir burjuva devrimi niteliği kazanmıştır.”²²²

“Türkiye’de 1908 devrimi, ekonomik tabanı henüz kurulamamış bir milliyetçi burjuva hevesiyle sömürgeleikten kurtulmak ve devlet gücünü canlandırmak için yapılmıştır. Ancak, bu yönelim iktidarı aldıktan sonra, dış güçlerin karşısında

²¹⁸ Sungur Savran, **Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri Cilt 1: 1908-1980**, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s.41.

²¹⁹ **A.g.e.**, s.49.

²²⁰ Yuriy Aşatoviç Petrosyan, **a.g.e.**, s.335.

²²¹ Dimitri Şişmanov, **a.g.e.**, s.46.

²²² **A.g.e.**, s.33.

bir tarafa yaslanmadan ayakta durmayı becerememiş ve dünya ölçüsünde çatışan emperyalizmlerden birine bağlanmak zorunda kalmıştır. Hem de bütün yeni Osmanlı ve Genç Türk akımları içinde gözlemlenen Fransız kültürel etkisi ve İngiliz meşrutî monarşisine özenmelerine rağmen, İttihat ve Terakki'nin Almanya'ya yanaşması II. Abdülhamit modeline bir dönüşü temsil etmektedir.”²²³

Faroz Ahmad'a göre; İttihat ve Terakki 19. yüzyıl İslahat hareketlerinin özellikle Genç Osmanlılar'ın çizgisinin uzantısıdır. Onlar gibi imparatorluğun nasıl kurtarılacağı sorunu ile ilgilenmişlerdir. “1908 hükümet darbesi ise devrimci bir hareket değildir.”²²⁴ Anayasayı geri getirmek, devleti kurtarmak amaçlıdır. Hareketin devrimci yönü daha sonra uygulanan ıslahat ve ıslahatın yol açtığı toplumsal değişikliklerde ortaya çıkmıştır. Ayrıca, “zaman içerisinde siyasal ve ekonomik katılımı özendirmeye çalışmışlar, yönetimi elit tekelden alma umudu vermişler, sosyalizme karşı tutumları ve uyguladıkları seçim sistemi ise kitlelere herhangi bir iktidar tanımaya hazırlıklı olmadıklarını gösteriyordu.”²²⁵

İttihat ve Terakki Cemiyeti de bu hürriyetin şekilsel ve yüzeysel kaldığının farkındadır. Talat Paşa, “Bizim memlekette kurduğumuz bu düzen olsa olsa aydın istibdatıdır” diyecektir.²²⁶

“İttihat ve Terakki Devrimi 1876 anayasası ile vaat edilen fakat Abdülhamit idaresi tarafından kaldırılan hak ve özgürlükleri yürürlüğe koymak için yapılmıştır. Tarih Sultan Abdülhamit'i büyük modernleşme başarılarıyla değil, istibdat idaresi kurmakla anar.”²²⁷

“İstibdat Dönemi ile II. Meşrutiyet dönemi arasındaki fark; “istibdat döneminde göğüsleri nişan dolu sakallı rantiye paşalar, Avrupa kapitalistlerinin yerli simsarlarıyla iş birliği içinde olan devlet adamları sahnedan çekilmiş, rolleri hürriyet kahramanı olarak bilinen İttihat ve Terakki kodamanları almıştı. Bu parti de bir yandan yerli yeni zenginler, Bulgur palas milyonerleri yaratırken, öte yandan da Avrupa sömürgecileriyle iş birliği ederek Türk köylüsünü, işçisini şehirlerdeki fakir halkı sömürmek yolunu tutmuştu.”²²⁸

Meşrutiyet yıllarındaki siyasal canlılık halka demokratik, politik bilinç aşılamış bu da cumhuriyetin kuruluş döneminde kitleleri bilinçlendirme açısından kolaylık sağlamıştır.²²⁹ Jön Türk hareketi sınıf bilincinin oluşmasında ve bağımsız

²²³ Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar I 1908-1925**, s.34.

²²⁴ Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s.33.

²²⁵ Feroz Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizme**, s.10.

²²⁶ Mithat Şükrü Blecla, **İmparatorluğun Çöküşü**, Hazırlayan: Turgut Bleda, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1979, s.40. aktaran, Veli Denizhan Kalkan, **a.g.m.**, s.53.

²²⁷ Kemal H. Karpat, **a.g.e.**, s.44.

²²⁸ Hüseyin Avni Şanda, **Yarı Müstemleke Oluş Tarihi 1908 İşçi Hareketleri**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1935, s.42.

²²⁹ Veli Denizhan Kalkan, **a.g.m.**, s.62.

Türkiye burjuva cumhuriyetin kurulmasıyla sonuçlanan 1918-1923 döneminin temelini atmıştır.²³⁰

1913'den 1918'e kadar geçen sürece damgasını vuran İttihat ve Terakki, Osmanlının I. Dünya Savaşı sona ererken çökmesi ve yenilginin kesinlik kazanmasından sonra düzenledikleri son kongresinde kendini feshetmiştir. İttihatçı liderler Avrupa'ya kaçmışlardır. Meydan ise Hürriyet ve İtilafçılara yani İngiliz ve Fransız emperyalizmi yandaşlarına kalmıştır. İktidar ve otorite boşluğundan kaynaklı özgürlük ortamında 1918-1919 arası 500'ü aşkın siyasal örgüt ortaya çıkmıştır.²³¹ Bu dönemde işçi hareketi ise Anadolu'da süren Kurtuluş Savaşı karışık ortamında mücadele verecektir.

Sorunlardan başlıcası, Jön Türk hareketini gerçekleştiren kadronun sınıfsal ve ideolojik yapısından dolayı, köklü ekonomik ve sosyal reformlar yapılamadığı gibi egemen olan feodal sisteme de dokunulamaz. *“Ekili toprakların %65'i nüfusun ancak %5'ini oluşturan büyük feodallerin elindeydi. Bu ilişkinin değiştirilememesi ise ülke ekonomisinin gelişmesini ve üretimin artmasını engellemekteydi.”*²³² Başka bir sorun ise milli meseledir. Türk olmayan halkı milli baskıdan kurtaracaklarını vaat etmişler fakat başarılı olamamışlardır. Bu halklar bağımsızlık istiyor, çözülemeyen milli sorunsallarda Balkan Savaşına neden oluyordu. Savaşta Osmanlı toprak kaybetmiş, toprak bütünlüğünü koruyamamıştır.

1913 Babıali baskını sonrası İttihat Terakki hakimiyeti tek başına ele geçirmiştir. 1913 yılında gerçekleşen Babıali baskını, iki yönlü sonuç doğurmuştur. İttihat ve Terakki'nin içinde asker nüfuzu artmış, partide ordu kurmaylarının ittihatçılılaşmasının yolu açılmıştır. Bunun etkisi ise parti ve devlette sivillerin nüfuzu gerilemiş, rejim giderek militarist bir hal almıştır. Muhalefetin durgunluğu, seçimlerde fiilen İttihat ve Terakki'den başka parti olmaması, kendi yapısını ve sınırlarını Osmanlı anayasacılığına dayatmıştır. Ordu tarafından da desteklenen Enver Paşa, Talat Paşa ve Cemal Paşa isimleriyle simgelenen tek parti iktidarı basına sansür uygulamış, siyasi hareketlere tanınan özgürlükleri kısıtlamıştır.²³³

Bu dönemde askerler meşrutiyet rejiminin koruyucusu ve politikacıların arasındaki mücadele de hakem haline gelmiştir. Askerlerin herhangi bir ideolojisi yoktu, yasa ve düzen adına müdahalelerde bulunuyorlardı. *“Askerlerin politikaya*

²³⁰ Yuriy Aşatoviç Petrosyan, **a.g.e.**, s.335.

²³¹ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1843.

²³² Dimitri Şişmanov, **a.g.e.**, s.34.

²³³ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, “Tanzimat ve Batılılaşma”, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s.1825.

müdahalesi Genç Türk devriminin belki de en uzun süreli mirası oldu. Ordunun politikaya karışması askeri bir hükümet ya da siyasileşmiş kumanda gibi iki kötülüğe yol açan, ordunun politikaya karışmasını belirliyordu ki, bunun sonuçlarının günümüzde de izlenmesi mümkündür.”²³⁴

İttihat ve Terakki başından beri devlet sosyalizmini savunuyordu. Aslında gerçekte bir devlet sosyalizmi olmayan bu sol, ileriki yılların devletçiliğini haber veren bir anlayıştır, yani Bismarkçı Devlet Kapitalizmidir.²³⁵ İttihat Terakki devletçiliğinin amacı tıpkı Cumhuriyet devletçiliğinde olduğu gibi ulusal bir burjuvazi yaratmaktır.²³⁶

II. Meşrutiyet sonrası sosyalizm, liberalizm gibi ideolojiler batılılaşma politikaları ile paralel giderken uygulama aşamasında Osmanlı geleneğinin devlet ve din gibi kavramlarıyla uyumuyor, devletin geçirdiği reformlar sürecinde "*aydınların ideolojilere bakışı ötekine tepki niteliğinde başka bir düşünceyle çatışmanın doğmasına yol açıyordu.*"²³⁷

*"İttihat Terakkinin batılılaşma anlayışı orta sınıf aydınlarının devlet değil, din bağlarından kopma sürecini oluşturur."*²³⁸ Ayrıca ekonomi açısından yerli sanayinin az olması, milli burjuvazi yaratma girişim hareketini milliyetçilik çizgisine taşımıştır. Bu milliyetçilik anlayışı batılılaşma ve laikleşme ile aynı anlamda sayılır.

Tüm gelişmelere bakılırsa, Meşrutiyet geri dönüşü olmayan kazanımlar sağlamış, parlamenter sistem deneyimi gelişmiş, halkın yönetime katılma düşüncesi benimsenmiş ve öğretici olmuştur. Kimi zaman eleştirilerin odağında olmuş, kimi zaman da yüceltilmiştir.

2.2. Milli Mücadele Döneminde Sol (1918-1923)

Mondros Mütarekesi'nden, Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen 5 yıl, Türkiye'de toplumsal mücadeleler tarihinin en hareketli ve yoğun dönemlerinden biridir. Mütareke Osmanlı'nın sonu olurken, Ekim 1917 Devrimi dönemin tüm toplumsal mücadelelerini etkilemiştir.²³⁹ 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'nin ve

²³⁴ Feroz Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizme**, s.24.

²³⁵ Mete Tunçay, **a.g.e.**, s.267.

²³⁶ Milli İktisat konusunda bakınız; Zafer Toprak, **Türkiye'de Ekonomi ve Toplum 1908-1950 Milli İktisat-Milli Burjuvazi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

²³⁷ Hande Sonsöz, "Sosyalizmin Türkiye Düşünce Tarihindeki İzleri ya da Sosyalistçe Yaşamın Diğer Adı Zor Zanaat", **Doğu-Batı Düşünce Dergisi-Türk Sosyalizminin Eleştirisi**, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, S.59 (2011-2012), s.101.

²³⁸ **A.g.m.**, s.101.

²³⁹ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, "Kurtuluş Savaşı", İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s.1843.

Bolşevik İhtilali'nin de etkisiyle sol hareketler İstanbul'da tekrar canlanmaya başlamıştır. 1918-1923 yılları arası Osmanlı işçileri ve örgütleri sosyalist hareket ile yakınlaşmıştır.²⁴⁰ Bu dönemde işçi sınıfı sayıca, bilinç ve örgütlenme düzeyi olarak güçsüzdür. Her şeye rağmen 1919-1923 arasında canlı işçi hareketi ve sol örgütlenmeler görülmüştür. İşçiler, halk kitleleri, Kurtuluş Savaşı kadroları, aydın kesim dahil Ekim Devrimi'ne ve Bolşeviklik'e ilgi duymuştur. "1920'lerde doğu cephesinde yoldaş hitabı, kızıl kalpaklar, Bolşevik övgüleri Ekim Devrimi'nin Türkiye'deki etkileridir."²⁴¹

1917 Rus Devrimi Osmanlı-Türkiye toprağını sola açmıştır. Rus Devrimi'nin Anadolu'da Türk-Osmanlı varoluşunun koşulu haline gelmesi aynı zamanda genel bir solculuşma demektir.²⁴²

"Doğuculuğun alternetif oluşturmadığı bir zeminde üç siyaset tarzı da osmanlıcılık, pan islamizm, türkçülük- tükenirken elde milliyetçilik kalır ve buna komünizm eklenir. Milliyetçilik Bolşevizmle dosttur, komünizm ulusal kurtuluş cephesinde soluk alıp vermektedir."²⁴³ "Türkiye'de komünist hareketi ulusal kurtuluş probleminin içine doğmuştur. Türkiye komünizmi esas olarak en başta ülkenin emperyalizm tarafından parçalanmasına verdiği özgün yanıtla tanımlanabilir."²⁴⁴

Mondros Mütarekesi sonrası itilaf birlikleri birçok kenti ve kasabayı işgal etmiştir. Fakat Yunan işgali başka bir niteliktedir. "Megalo İdea" hedefleri, İngilizler'in Anadolu'da asker bulundurma ihtiyaçları İzmir ve çevresinde başlayacak Yunan işgalinin önünü açmıştır. Paris Konferansı'ndan sonra 15 Mayıs 1919'da Yunan birlikleri İzmir'e yola çıktılar. "İşgal ülkede Türklerin ulusal onuruna indirilmiş darbe olarak algılandı. İşgalcilere ilk tepki İttihat ve Terakkicilikten, sosyalist görüşler savunuculuğuna uzanan bir yaşam öyküsü olan Hasan Tahsin'den geldi. Onun ilk kurşunu ve İzmir'in Müslüman mahallerindeki kıyım ve yağma milli mücadele sürecinin ilk dönemi oldu."²⁴⁵ Protesto dalgası tüm Anadolu'yu sarmaya başlamış, sosyo-ekonomik açıdan daha gelişmiş olan ve belli bir bilince sahip olan Ege Bölgesi ise bir halk hareketi ile tepkisini göstermiştir. 1918 sonlarında olası bir işgale karşı İzmir Müdafai Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti kurulmuştur. Destekçileri ise Müslüman eşraftır. Ayrıca 1919'da İzmir'e çıkan

²⁴⁰ Yavuz Selim Karakışla, a.g.m., s.41.

²⁴¹ Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V., "a.g.m", s.1866.

²⁴² Aydemir Güler, a.g.m., s.65.

²⁴³ A.g.m., s.65.

²⁴⁴ A.g.m., s.51.

²⁴⁵ Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V., a.g.m., s.1849.

Yunan ordusunun Anadolu'yu ele geçirme isteklerine yalnızca Yunanlı komünistler karşı çıkmıştır.²⁴⁶

Öte yandan, Sovyetler Birliği'nin Anadolu'daki antiemperyalist mücadeleyi desteklemesi sosyalizme karşı bir sempati oluşturmuştu. “*Sosyalistler, sosyalizme gerçekten sıcak bakanlar ve sosyalizmi salt bir fırsat olarak görenlerin oluşturduğu hatırı sayılır genişlikte bir grup özellikle 1920 yılında Bolşevik öğretinin Anadolu’da adeta bir moda haline gelmesini sağlamıştı.*”²⁴⁷ Milli mücadelenin lider kadroları ise Bolşevizm’e karşı her zaman mesafeli olmuşlardır. Bunun nedenlerinden biri Moskova ile ilk temasları kuranların eski ittihatçılardan olmasıdır. Bu Mustafa Kemal'i ve yakın çevresini rahatsız etmektedir. İkinci etken ise milli mücadeleyi örgütleyen kesimlerin sınıfsal kompozisyonu ve meclisteki eşraf ağırlığıdır.²⁴⁸

Mütareke döneminde kurulan sosyalist fırka ve örgütler dönemin ruhunu yansıtmaktadır. Emperyalist işgale karşı durmuşlar, fakat işçi sınıfı ile bağları zayıf sosyalizmle birleşme şansı olmayan yapılanmalardır.²⁴⁹ Ayrıca Anadolu’ya sosyalist düşünceler Moskova kanalı ile değil, Bakü, Bahçesaray, Kazan, Taşkent gibi yerlerdeki ilişkiler kanalıyla ulaşmıştır. Öte yandan Rusya'daki siyasi değişiklikleri Anadolu’ya taşıyan başka bir yol daha vardır; Karadeniz kıyılarından Kafkasya'ya doğru olan mevsimlik işçi gidiş gelişidir.²⁵⁰

Milli Mücadele dönemi solculuk konusu oldukça karmaşıktır.²⁵¹ İttihat ve Terakki'nin devlet sosyalizmine eğilimli sol kanadından Anadolu’ya geçip TBMM’e girenler vardır. İttihatçıların Rusya’da örgütledikleri İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadından kişilerin Anadolu ile ilişkileri olmuştur. Ayrıca Bolşevik ile Müslümanlığı antiemperyalist doğrultuda bağdaştırmak, Sovyetlerin de desteğini sağlamak isteyen bir grup Türkiye şubesine “*Halk Şuralar/Sovyet Fırkası*” ismini vererek program hazırlanmıştır. “*Bu İttihatçı solun diğer sol akımlarla ortak özelliği İslamiyet’ten yararlanma çabasıdır. Sosyalizm, iyi Müslüman olmanın gereği olarak sunulmuştur.*”²⁵²

²⁴⁶ Mete Tunçay, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, a.g.m., s.298.

²⁴⁷ Ateş Uslu, E. Atilla AYTEKİN, **a.g.m.**, s.171.

²⁴⁸ **A.g.m.**, s.171.

²⁴⁹ İlhan AKDERE-Zeynep Karadeniz, **a.g.m.**, s.85.

²⁵⁰ Emel Akal, “Rusya’da 1917 Şubat ve Ekim Devrimlerinin Türkiye’ye Etkileri/Yansımaları”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.s.114-115.

²⁵¹ Mete Tunçay, **a.g.m.**, s.301.

²⁵² **A.g.m.**, s.s.302.

Bir taraftan da sol hareketin Türkiye’de baştan beri zaafı, işçi hareketi ile sosyalist hareketin birliğinin sağlanamamasıdır. Ayrıca işgal bölgesinde kalan işçi sınıfı azınlık halklarından oluşmaktadır. Onlarda kendi ulusal hareketlerinin peşine düşmüşlerdir. Diğer taraftan I. Dünya Savaşı’nda genç ve faal neredeyse 1 milyon kişi hayatını kaybetmiştir. Kurtuluş Savaşı kayıpları ise 19 bindir. Bu durum, bir köylü hareketinin oluşma ihtimalini ortadan kaldırmıştır.²⁵³

Bizim sol tarihimizde ilk derin kesinti ve kopuş ise şöyle oluşmuştur; işçi sınıfı bir tür işçi lobiciliğini tercih etmiş, iktidarı hedefleyen bir örgütlenme içine girmemiş ve işgal ortamında yaşaması mümkün olmamıştır. “1917-1920 yılları arasında Türkiye’de komünizm, ulusal kurtuluşcu bir hareket olarak doğmuş, bu problematiğe oturmayan Osmanlı sosyalizmi tükenmiştir.”²⁵⁴ Ayrıca Türkiye’de sınıflı bir toplum yapısı yoktur. Bununla birlikte sınıf mücadelesinin temel kabul eden tarihi maddeciliğin sözcüleri de 1920’ler Türkiye’sinde sınıf tahlili ve sınıf tezatlarını somut bir şekilde ortaya koyamamışlardır.²⁵⁵

Bu karmaşık sürecin ekonomik ve siyasal örgütlenmelerine baktığımızda, Milli mücadele dönemi olarak adlandırılan 1919-1923 yılları örgütlenme tablosunu ana hatlarıyla 3 grupta toplayabiliriz.²⁵⁶

1. Ekonomik savaşımı öne alan II. Enternasyonal paralelinde örgütlenmeler
 - Sosyal Demokrat Fırkası
 - Türkiye Sosyalist Fırkası
 - TSF ayrılan Müstakil Sosyalist Fırkası
 - Türkiye İşçi Sosyalist Fırka ve fırkaya bağlı dernek ve sendikalar
2. Millici güçlerin (burjuvazinin) işçi hareketini denetim altına almak üzere kurduğu örgütlenmeler
 - Osmanlı Mesai Fırkası (resmi)
 - Türkiye Komünist Fırkası
 - Amele Siyaret Cemiyeti
 - İstanbul Umum Amele Birliği
3. Komitern ve Profinern çizgisindeki örgütler
 - Türkiye Komünist Partisi

²⁵³ Dimitri Şişmanov, **a.g.e.**, s.7.

²⁵⁴ Aydemir Güler, **a.g.m.**, s.69.

²⁵⁵ Taner Timur, **Türk Devrimi Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968, s.137.

²⁵⁶ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.s.1866-1867.

- Halk İştirakiyun Fırkası
- Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırka

Bu örgütler arasında zaman içerisinde iç içe geçmeler, birleşmeler, ayrılmalar olmuştur.

1919-1920 Anadolu'su fikirler ve toplumsal güçler sahnesiydi. Şark milletlerinin İslami kurtuluşu Ekim Devrimi'nin etkisiyle sosyalist fikirlerde arayan İslam solcuları, Mustafa Kemal'in millici kadroları, Pan-İslamizm ve Pan-Turanizm etkisinde başta Enver Paşa ile eski İttihatçılar, Yeşil Orducular bir çeşit İslami Sosyalizmde karar kılan Çerkes Ethem güçleri ve Komünistler Anadolu'nun millici hareketinin ve Ekim Devrimi'nin girdabında dönüp duruyorlardı.²⁵⁷

Şubat 1919'da Osmanlı Sosyalist Fırkası, Türkiye Sosyalist Fırka adıyla yeniden kuruldu ve İdrak Gazetesi'ni çıkarmaya başladı. Hüseyin Hilmi de ulaştırma işçilerini örgütlemiş, isyan koşullarında yükselen yurtseverlik duygularından faydalanarak 1921'de gösterişli bir 1 Mayıs kutlaması yapılmıştır. II. Enternasyonal yanlısı Sosyal Demokrat Fırka ve Marksist Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası gibi kuruluşlarda bu dönemde etkin olmuşlardır.²⁵⁸ Öte yandan Hüseyin Hilmi'nin söylemleri Türkiye Sosyalist Fırkasında daha sosyalist, parti programı eşitlik ve adaletsizliğe yönelikti.²⁵⁹

İlk Türk Marksistler ise, kurtuluşun tek yolunun; sınıf bilinci edinmekte ve antiemperyalist anlayışla mücadele etmekten ibaret olduğunu düşünüyorlardı.²⁶⁰ I. Dünya Savaşı yıllarında İttihat ve Terakki hükümeti Almanya, Avusturya, Macaristan gibi ülkelere asker, öğrenci, işçi göndermiştir. Buralarda Marksist partilerle tanışan Osmanlı vatandaşları deneyimlerini ülkelerine taşımak istemişlerdi. Alman Spartakist hareketine katılıp Marksist olan Hamit Sadi, Mümtaz Fazlı, İlhami Nafiz, Vehbi Sarıdal, Ali Nizami, Vedat Nedim, Sadık Ahi, İsmail Hakkı, Nurullah Esat, Mustafa Nermi, Namık İsmail gibi isimler 1 Mayıs 1919'da Berlin'de Kurtuluş Dergisini çıkardılar. İçinde Şefik Hüsnü'nde bulunduğu bu ekip İstanbul'da Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist fırkayı kurmuştur.²⁶¹

²⁵⁷ A.g.m., s.1872.

²⁵⁸ Mete Tunçay, a.g.m., s.300.

²⁵⁹ Yusuf Tekin, a.g.m., s.176.

²⁶⁰ Mete Tunçay, a.g.m., s.308.

²⁶¹ Oya Baydar, Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi I, 1982, s.252. aktaran, Emel Akal, **Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakinyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.103.

“*Milli mücadelenin üzerinde sosyalist fikirlerin en net görüldüğü yapılanma ise Yeşil Ordu'dur. Yeşil Ordu, çeşitli antiemperyalist ve antikapitalist fikirlerin çelişkili bir sentezine dayanan ve marksizmle ilişkisi müphem bir örgüttü.*”²⁶² Örgütün lideri Çerkez Ethem'dir. 1. Dünya Savaşı'nda görevlerde bulunmuş daha sonra eşkıyalık yapmıştır. Milli mücadeleye kardeşleriyle birlikte Rauf Bey'in teşviki ile girmişlerdir. Yunan ordusuna karşı başarıları çok etkili olmuş, mecliste Ethem yanlısı bir grupta oluşmuştur. Yeşil Ordu, Milli Mücadeleyi Bolşevik ve kafir olmakla suçlayan tutucu dindarlara karşı 1920'lerde Bolşeviklerle işbirliği ortamı hazırlamak amacıyla, Bolşevikliğin İslamiyet'in uygulanmasından ibaret olduğu ileri sürülerek kurulmuştur.²⁶³ Gizli bir örgüttür, resmi olarak kuruluş kaydı ve başvurusu yoktur, dolayısıyla gizli kabul edilir. Fakat fiili olarak açıktır. Kuranlar ve yönetenlerde İttihat ve Terakki Partisi'nin orta kademelerindedir.²⁶⁴ Hükümet tarafından değil, Mustafa Kemal Paşa'nın bilgisi dahilinde onun yakın çevresi tarafından kurulmuştur. Çerkez Ethem etrafındakilere zaman zaman komünizmin tek kurtuluş yolu olduğunu söylemiş ve 1920 ağustosunda Eskişehir'de Arif Oruç vasıtasıyla “*Seyyare Yeni Dünya*” isimli günlük bir İslam Bolşevik gazetesi çıkarmıştır.²⁶⁵

Çerkez Ethem ve Yeşil Ordu'nun Bolşevik eğilimleri o kadar etkilidir ki, 1920 yılında Ankara hükümeti tarafından kendisine resmi bir komünist parti kurdurulmuştur. 1920 sonlarında ise Mustafa Kemal ile arası iyice bozulmuş, 1921 yılında bozguna uğramış kardeşleriyle birlikte Yunan birliklerine sığınmıştır.²⁶⁶ Çerkez Ethem ve kardeşlerinin Yeşil Ordu ile ilgisi, Yeşil Ordu teşkilatına katılmış olmalarından ileri gelmektedir. Zaten o dönemde komünistlik, Bolşeviklik sözleri Ankara'da kulaklara ürkütücü gelmemektedir. “*Çünkü mahkeme zabıtlarından, o sıralarda Ankara'da, Millet Bahçesinde, Mülkiye Kaymakamı Vakkas Ferit Bey ile Sovyet Serafettinden Şerif Manatof'un komünistlik uygulamaları hakkında açık konferanslar verdikleri anlaşılmaktadır.*”²⁶⁷

Çerkez Ethem tarihimizin önemli bir figürü olmakla birlikte; Çerkez Ethem ve Yeşil Ordu dönemin sınıfsal boyutlarını, Sovyet etkisini gösteren önemli olaylardan biridir. Bir taraf onun için hain, bir taraftan da kıymeti bilinmeyen bir

²⁶² Ateş Uslu, E. Atilla Aytekin, **a.g.m.**, s.172.

²⁶³ Mete Tunçay, **a.g.m.**, s.303.

²⁶⁴ Hamit Erdem, **1920 Yılı ve Sol Muhalefet**, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.71.

²⁶⁵ Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar I 1908-1925**, s.s.290-291.

²⁶⁶ Ateş Uslu, E. Atilla Aytekin, **a.g.m.**, s.172.

²⁶⁷ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922 Cilt II**, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008, s.332.

kahraman, başka bir taraf ise topraksız köylüleri temsil eden sosyalist bir gerilla olarak değerlendirmektedir. Çerkez Ethem'i sosyalizm anlayışı kulaktan dolmadır fakat askerleri arasında gerçek sosyalist eğilimler vardır.²⁶⁸

Yeşil Ordu Cemiyeti'nin Büyük Millet Meclisi'nde ki Halk Zümresi adında bir grubu vardır. Mustafa Kemal bu grubu bölmek ister ve aralarında güven duyduğu arkadaşlarına, Hakkı Behiç öncülüğünde Türkiye Komünist Fırkasını kurdurmuştur. Parti ülke koşullarına uygun yöntemlerle bir program izlenmesini savunmuştur. Rus Bolşevizmini taklit etmekten uzaktır. Yeşil Ordunun içinden Türkiye Komünist Fırkası'na katılmayanlar, başta Nazım Bey yurtdışında bulunan Mustafa Suphi'nin başkanı olduğu Türkiye Komünist Partisi'nin Anadolu kolu olan gizli parti ile birleşerek Türkiye Halk İştirakuyun Fırkasını oluşturmuşlardır. Fırkanın kurucularından biri şeyh Bursa Mebusu Servet Efendi'dir. Etkili önder ise Salih Hacıoğlu'dur.²⁶⁹

THİF'nin savunduğu fikirlere bakıldığında, komünist teoriden sapmalara uğramıştır. İşçilerle yetinmeyerek, harekete sınıflar arası bir nitelik vermek için özellikle köylüler sol devrimciliğe çekilmek istenmiştir. Daha sonra geniş halk kitlelerinin desteğini kazanmak için İslamiyet'in sola yakınlığı üstünde durulmuştur.²⁷⁰ İslami komünizmi savunan THİF, Yeşil Ordu kanadının görüşlerini benimsemektedir.²⁷¹ THİF ve Anadolu, Ankara solu 1920 yılında hafife alınamayacak bir güçtür.²⁷² 1920-1921 yıllarında BMM'de yapılan görüşmeler genel olarak sola karşıdır. Yeşil Ordu ve THİF, İslam'ın ve komünizmin ortak değerlerini savunmasını mecliste dinsizlik olarak adlandırmışlar; hem muhafazakar, hem Kemalist kanat sola yüklenmiştir.²⁷³ 1920'de Anadolu'da yükselen komünizm, on yılın sonlarında kitle hareketinden yoksun, etkisiz bir kadro hareketinin içine girmiştir.²⁷⁴

Öte yandan resmi Türkiye Komünist Fırkası yayın organı olan Yeni Dünya, hükümete cephe almış ve demiryolu işçilerini greve çağırmıştır. Yeni Dünya, greve çağırılan sayısından sonra saldırıya uğrayan gazetenin yöneticileri tutuklanmış ve bundan sonra TKF hiçbir faaliyette bulunmamıştır. Türk Halk İştirakiyun Fırkası

²⁶⁸ Ateş Uslu, E. Atilla Aytekin, **a.g.m.**, s.172.

²⁶⁹ Mete Tunçay, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, a.g.m., s.304.

²⁷⁰ Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925**, s.s.322-323.

²⁷¹ Hamit Erdem, **a.g.e.**, s.191.

²⁷² Aydemir Güler, **a.g.m.**, s.56.

²⁷³ Hamit Erdem, **a.g.e.**, s.197.

²⁷⁴ Aydemir Güler, **a.g.m.**, s.60.

üyeleri ayaklanmayı destekledikleri gerekçesiyle tutuklanmışlar, meclisteki temsilcileri de suçlanmaya başlamış, bazı milletvekilleri ile Çerkes Ethem'in bağlantılı olduğu iddialarıyla dokunulmazlıkları kaldırılmış ve ağır cezalar almışlardır.²⁷⁵

Bu arada resmi Türkiye Komünist Fırkası'nın bazı ünlü üyeleri ise şunlardır; Celal Bayar, Kör Ali İhsan, Hakkı Behiç, Yunus Nadi, Muhittin Baha (pars), Dr. Tevfik Rüştü (Aras), Besim Atalay, Hamdullah Suphi, İsmail Suphi Soysallıoğlu, Eyüp Sabri Akgöl, Mahmut Esat Bozkurt, Kılıç Ali (Topçu), İhsan Eryavuz, Refik (Koraltan), İbrahim Süreyya (yiğit), Doktor Adnan (Adıvar)... Ayrıca Mustafa Kemal, Ali Fuat, Kazım Karabekir, Fevzi Paşa, İsmet ve Refet Beyler de üyedir.²⁷⁶

Türkiye Komünist Fırkası'nı kurduran Mustafa Kemal, Ankara'da fırkanın kuruluşunun asıl amacının iç politika olduğunu belirten konu ile ilgili ifadeleri şöyledir;

“Komünistliğin memleketimizde değil, henüz Rusya'da bile kabileyet-i tatbikiyesi hakkında sarih kanaatler hasıl olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber dahilden ve hariçten muhtelif maksatlarla bu cereyanın memleketimiz dahiline girmekte olduğu ve buna karşı makul tedbir alınmadığı takdirde milletin pek ziyade muhtaç olduğu vahdet ve sükunu muhil ahvalin hudusu da daire-i imkânda görülmüştü. En makul ve tabii tedbir olarak aklı başında arkadaşlardan hükümetin malumatı tahtında bir Türkiye Komünist Fırkası teşkil ettirmek olacağı düşünüldü. Bu takdirde memlekette bu fikre müteallik bütün cereyanları bir muhassalaya irca etmek mümkün olabilir. Heyet-i müteşebbisesi ve otuz kişiden mürekkep bir merkez-i umumisi meyanında güzide arkadaşlarımızdan Fevzi, Ali Fuat, Kazım Paşalarla Refet ve İsmet Beylerin de gizli olarak dahil bulunmasını muvafık gördüm. Bu sayede bu memleketi tutan ve maksad-ı millimizin kahramanı bulunan arkadaşlarımız, bu teşkilatta zimethal bulunacaklar ve onların malumat ve teşebbüsâtı, cereyan-ı teşebbüsât üzerinde amil olacaktır.”²⁷⁷

Ayrıca Mustafa Kemal Sovyet temsilcisi Upmal'a resmi Türkiye Komünist Fırkasının nasıl kurulduğunu şöyle anlatır;

"Benim bulunmadığım sıralarda, bizim burjuvalar Rus komünizmi aleyhinde tam bir fırtına koparmışlar. Bunu duyunca geldim ve dedim ki: "Komünizm toplumsal bir meseledir. Komünizmin mahiyeti ilmi olarak tespit edilmiştir. Ona karşı zor kullanılması sadece hareketin büyümesine yarayacaktır. Dolayısıyla halkın komünizmi tanımalarına imkan sağlamak sonra halkın görüşüne sormak gerekir. Bu amaçla Türkiye'de Türk Komünist Fırkasını kurdum. Görevi komünizmi şartlarımıza tatbik edebilme bakımından ilmi olarak açıklamaktan ibarettir. Söz konusu parti devlet denetimi altındadır.”²⁷⁸

²⁷⁵ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1860.

²⁷⁶ Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar –I 1908-1925, BDS Yayınları, İstanbul, 1991, s.132. aktaran, Emel Akal, **a.g.e.**, s.281.

²⁷⁷ Aktaran, Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925**, s.s.312-313.

²⁷⁸ Mehmet Perinçek, **Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri (Sovyet Arşiv Belgeleriyle)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005, s. 273.

TKP Mustafa Kemal Paşa tarafından Yeşil Ordu-Halk Zümresini dağıtmak amacıyla kurulmuş ve yurtdışındaki ittihatçı önderlerle de ilişki kurmaya çalışılmıştır. TKF Çerkez Ethem'i kendisine çekmiştir. Zannedildiği gibi tamamıyla TKF'nin Mustafa Kemal'e boyun eğdiği söylenemez.²⁷⁹

1920 yılının sonlarında ise Anadolu solu şu durumdadır; Mustafa Suphi ve ekibi Anadolu'da örgütlenmek umuduyla Kars'a gelmiştir, Yeşil Ordu cemiyeti kapatılmış ve üyeleri başka kuruluşlara dağılmıştır. Bir kısmı resmi Türkiye Komünist Fırkası, bir kısmı da Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası adı altında açığa alınmıştır. Başka yerlerde de küçük sol akımlar filizlenmiştir. 1921 yılının ilk aylarında ise hepsi son bulmuştur.²⁸⁰ Öte yandan 22 Haziran-12 Temmuz 1921 arasında toplanan Komitern'in 3. kongresine Anadolu'dan ve İstanbul'dan delege gidememiş, bu kongrede Türkiye'yi temsil eden Süleyman Nuri (Sovyet Rusya'dan kalan) Kemalistler'in Komünistler üzerindeki baskılarını sert bir dille eleştirirken her şeye rağmen emperyalizme karşı ulusal kurtuluş hareketinin destekleneceğini bildirmiştir.²⁸¹

TKP ve Aydınlık çevresi de aynı şekilde bir taraftan Kemalistlerin sola karşı güttüğü politikaları protesto etmiş, fakat emperyalizme karşı verilen savaşta da yanlarında durmuşlardır. *"TKP, bir yandan Ankara hükümetinin Anadolu solunu susturmasını protesto ediyor, bir yandan da 'cihan emperyalizmine' karşı, bütün dünya proleterlerinin yardımıyla kazanılan zaferi kutluyordu. Yine de TİÇSF 1 Mayıs 1923'de dağıttığı bildiri nedeniyle TBMM yönetimini devirmeye çalıştığı suçlaması ile Hiyanet-i Vataniye Kanunu'na dayanarak tutuklamalar yapılmıştır."*²⁸²

İstanbul'da 1919-1923 yılları arasında Osmanlı solundan farklı olarak sosyalist-komünist bir örgütlenme oluşmuştur. Kurtuluş, Aydınlık, Vazife gibi yayımlar çıkaran örgütlenme 1923 sonrası yasadışı TKP olarak etkinliğini sürmüştür.²⁸³

1919 yılında İstanbul'da İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkasını kuran öncüler ise Şefik Hüsnü, Ethem Nejat, Vedat Nedim, Sadrettin Celal, Ahmet Akif, Cevat Cevdet ve Namık İsmail idi. Fırka Kurtuluş Dergisi, Aydınlık, Yeni Hayat ve İşçi isimli

²⁷⁹ Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925*, s.314.

²⁸⁰ *A.g.m.*, s.347.

²⁸¹ *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.*, "Kurtuluş Savaşı ve Sosyalist Hareket", İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s.1874.

²⁸² Mete Tunçay, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, a.g.m., s.308.

²⁸³ *A.g.m.*, s.307.

gazeteler çıkarmıştır.²⁸⁴ Kurtuluş Dergisi sola yönelmeye ve Türkiye'nin Avrupa ülkelerindeki gelişmeleri izlemeye temellendirilmiştir. TİÇSF amacı diğer solcu kuruluşlarla ortak bir cephe oluşturmaktır. Fakat bu girişim başarılı olamamıştır.²⁸⁵ Kurtuluş Dergisi işgal koşullarının elverişsizliğinden dolayı 15 ay yayımlanmamıştır. Bazı kavramların Marksist açıklaması yapılmış, sosyalizm içerikli makaleler yayımlanmış ve 1920 Şubatına kadar 5 sayı çıkabilmiştir.²⁸⁶

1921 Eylül'ünde Yeşil Ordu, TKP (gizli) ve THİF yöneticileri uzun süreli hapis cezaları almalarına rağmen cezaevinden çıkartılmışlardır. Hükümeti sola karşı hoşgörülü olmaya iten sebepler vardı. Bunlardan en önemlileri Sovyet yardımı ve dostluğuydu.²⁸⁷

1921 yılında Moskova'da Üçüncü Komintern'in Kongresi yapılırken İstanbul'da Aydınlık Dergisi yayımlanmaya başlamıştır. Dergi altı sayı çıktıktan sonra, yayın hayatına altı ay ara vermek zorunda kalmıştır.²⁸⁸ Şiddetle bastırılan sol muhalefet ve örgütlenme, Ankara ve Sovyet hükümeti arasında dostluk antlaşması imzalandıktan sonra kısa süreliğine baskıları yumuşatmış gibi görünüyordu. 1922'nin son yarısında sol örgütlenme farklı iki koldan gelişmiştir. Komintern kayıtlarında İstanbul TKP olarak geçen, 1922 yazında Şefik Hüsnü Aydınlık Dergisi ile yeniden ortaya çıkmış ve İstanbul işçi hareketini örgütlemeye ve THİF canlandırma çalışmaları başlamıştı.²⁸⁹

1923'ün ilk aylarında Aydınlık çevresi işçiler arasında birleşme hareketine öncülük etmiş, hükümetin yeni ekonomi düzeninde işçi sınıfının haklarının tanınması için çalışmışlardır. Ayrıca Aydınlık, İzmir'de yapılan ilk Türk İktisat Kongresi'ne büyük bir ilgi göstermiştir. Dergide kongreye gidecek olan işçiler ve köylülerden oluşan delegelerine yol göstermiştir.²⁹⁰ 1 Nisan 1923'te I. TBMM yeni seçimlere gidilmesini ve kendi kendini fese karar vermiş, bunun üzerine TİÇSF harekete geçmiştir. Çevrenin sözcüsü Dr. Şefik Hüsnü solcuların izlemesi gereken politikanın ulusal devrimciler ile iş birliği yapmak ve onların programını mümkün olduğu kadar ileriye götürmek olduğunu savunmuştur. 1923 Mayısın da ise Aydınlık çevresi

²⁸⁴ Hüseyin Aykol, **a.g.e.**, s.23.

²⁸⁵ Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925**, s.s.715-717.

²⁸⁶ Aclan Sayılğan, **a.g.e.**, s.61.

²⁸⁷ Hamit Erdem, **a.g.e.**, s.209.

²⁸⁸ Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2004, s.235.

²⁸⁹ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1875.

²⁹⁰ Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925**, s.s.728-730.

Ankara Hükümetinin ilk darbesini yemiştir. Aralarında TİÇSF reisi, kâtibi, bazı üyeleri de olan 20 kadar kişi bir beyanname ile tutuklanmıştır.²⁹¹

Ayrıca sosyalistlerin İslamiyet ile olan ilişkilerine bakacak olursak; ilk sosyalist fırka olan Osmanlı Sosyalist Fırkası ilginç bir sosyalizm anlayışına sahipti. İslamın, özünde sosyalizmin var olduğunu düşünüyorlar, sosyalizmi haklı çıkaracak sebepleri de İslam da arıyorlardı. Hüseyin Hilmi bir yazısında şöyle yazmıştı "*İslamiyette nice ayet-i kerime ve hadis-i şerif ile tasdik olunan sosyalist ilkeler zekât gibi ameli bir surette dahi ifrağ edilmektedir.*"²⁹² Milli mücadele döneminde de sosyalistler gazeteler vasıtasıyla İslam ve sosyalizm arasında uyumluluk ve anlaşma kurmaya çalışmışlar, solculuğu halka yaklaştırmak için İslamiyet ile bir uzlaşma ortamı aramışlardır. İslamiyet'in ve sosyalizmin kökeninde sosyal adalet ilkeleri arasında bir ilişki olduğu öne sürülmüştür. TİÇSF, TKP gibi partilerin programlarında da laiklik daha sade bir şekilde anılmış, Ankara Hükümeti, SSCB ve savaş koşulları buna zorunluluk kazandırmıştır.²⁹³ Bu yıllarda "...Pek çok kişi, Bolşevizmin İslamiyetle aynı şey olduğunu düşünüyor, Bolşevizmin temel ilkelerinin ve kurallarının Kur'an'dan çıktığına inanıyordu. Kuşkusuz böyle bir yaklaşım, yalnızca Marksizm-Leninizm'i anlamayı ve uygulamayı zorlaştırmakla kalmayacak, aynı zamanda, "yeşil bayrak" altında Hilafetin kurtarılması için çalıştığını söyleyen gerici siyasi gruplarla bir kesişme noktası da doğuracaktı."²⁹⁴ İslamcılarla bir diyalog kurulsa da sosyalistler aradıklarını bulamamışlardır. Sosyalist hareket ile din ilişkisinde keskin bir laiklik açısı ve pozitivist bir akıl kıskacında şekillenme görülür. Osmanlı'nın son zamanlarında da sosyalizme ilk itirazlar baskın Sünni anlayıştan gelmiştir. Kuşkusuz hegemonik bir güce sahip olan İslamiyet ve Hanifilik mezhebi yani Sünnilik belirgin bir dini güçtür; devlet katında makbul sayılır. Herhangi bir heterodoks akım, ya bastırılır ya da görmezden gelinir; Alevilik gibi.²⁹⁵

2.2.1. Türkiye Komünist Partisi, Mustafa Suphi ve Sovyet Yardımı

1920 yılında Anadolu solculuğu; İttihatçı solundan, Yeşil Ordu'dan, Halk Zümresi'nden, Halk İştirakiyun Fırkası'ndan ibaret değildir. Bakü üzerinden Mustafa

²⁹¹ A.g.e., s.s.732-734.

²⁹² İlhan Akdere-Zeynep Karadeniz, a.g.m., s.26.

²⁹³ Kerem Ünüvar, "Türkiye'de Sol Düşünce ve Din", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, 2007, İstanbul, s.878.

²⁹⁴ İlhan Akdere-Zeynep Karadeniz, a.g.m., s.123.

²⁹⁵ A.g.m., s.877.

Suphi'nin solculuğu yayma çalışmaları da önemli izler bırakmıştır.²⁹⁶ Bu dönemde hareket genel olarak iki kaynaktan beslenmiştir. İlki İttihat ve Terakki Partisi'nin milliyetçi, Müslüman, komünist kavramlarının iç içe geçmiş hali olan solun Anadolu'ya aktarılması, ikicisi ise Komünist Enternasyonal ve Mustafa Suphi'nin başında bulunduğu hareketin Anadolu'ya getirdiği soldur.²⁹⁷ 1920 yılında Türkiye adeta bir solcullaşma yarışına sahne olmuştur. 1921'in ilk aylarında bu yarış kesilmiş ve sol tasfiyeye uğramıştır. En ağır bedeli de Mustafa Suphi ve arkadaşları ödemiştir.²⁹⁸

İttihat Terakki döneminde milliyetçilik ve halkçılık çizgisinde bulunan daha sonra Sovyet Devrimin etkisiyle komünizme yönelen Mustafa Suphi, sosyalizmin sembolü niteliğindedir ve devlet geleneğine muhaliftir. Ayrıca Türkiye'nin bağımsızlık savaşını desteklemiştir.²⁹⁹ TKP'nin oluşumuna giden süreçte katkıda bulunan grup Kurtuluş Dergisi ve Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası etrafında faaliyetlerini sürdürmektedir. Dolayısıyla çevrenin önde gelen iki ismi Şefik Hüsnü ve Ethem Nejat TKP anlayışına önemli etkilerde bulunmuştur.

Genelde Türkçülük üzerine yazan Ethem Nejat kısa bir süre içerisinde sosyalist çevrede de sivrilmiş, Kurtuluş Dergisinde yazdıkları Ortodoks diyebileceğimiz bir sosyalizm anlayışını yansıtmaktadır. Dergide '*Proletarya Kimlerdir*' isimli makalesi sosyalist yazım için başlangıçtır. Ona göre; Tanzimat döneminde kapitalizmle tanışan, Türkiye'de tıpkı Avrupa'da olduğu gibi küçük esnaf, küçük çiftçiler, el işçileri ve üreticiler mahvolmuşlardır. Burjuvazi, toplumu sermayeye, fakiri zengine, geri ulusları uygar uluslara bağlamıştır. Türkiye tarihinde önemli bir dönemeç olan Tanzimat'ı sosyalist literatüre göre yeniden tanımlanmış, burjuva toplumun ortaya çıkması için başlangıç kabul etmiş ve emperyalizme dair dönemin hakim fikrine de atıfta bulunmuştur.³⁰⁰

Ethem Nejat'ın proletarya çözümlemesi sol anlayışın değerlendirilmesi açısından önemlidir. Ona göre; proletarya kendi emeği ile çalışan ve öldüğünde çocuk ve torunlarını geride proletarya olarak bırakan, sermaye bırakamayan kimsedir. Onun için önemli olan emeği ile çalışmak zorunda kalma sermaye biriktirememeye halidir. Proletarya arasında da ayrımlar yapmıştır; İşçi proletarya,

²⁹⁶ Mete Tunçay, **a.g.e.**, s.324.

²⁹⁷ Hamit Erdem, **a.g.e.**, s.25.

²⁹⁸ Aydemir Güler, **a.g.m.**, s.51.

²⁹⁹ Hande Sonsöz, **a.g.m.**, s.104.

³⁰⁰ Y. Doğan Çetinkaya-M. Görkem Doğan, "TKP' nin Sosyalizmi (1920-1990)", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.279.

çiftçi proletarya, sanatkâr proletarya, münevver proletarya, serseri proletarya gibi. Ona göre, proletarya fabrika işçileri ile sınırlandırılmaz. Ayrıca orta halli çiftçiler ve küçük çiftçiler burjuvazi ile mücadele sonucunda proletarya saflarına katılmaktadırlar. Bu durumda Ethem Nejat'a göre Türkiye'de nüfusun %95'i proleterdir ve menfaatlerini arayacakları yerde sosyalizmdir.³⁰¹

Mustafa Suphi ise İstanbul Hukuk Mektebini bitirmiş ve Paris'te Siyasi İlimler okumuştur. Tanin, Servet-i Fünun ve Hak gazetelerinde çeşitli yazılar yazmıştır.³⁰² 2 Mayıs 1912 tarihli Halk Gazetesinde yazdığı bir yazısında sosyalizmi araştırmaya değer bulmamış ve şunları yazmıştır:

*“İşte bu nedenle, şimdiki olaylarda toplumsal temelleri yok olmaya mahkûm sayarak toplum biçimine her ne surette olursa olsun değiştirmeye -gelecekteki içimi yıktıktan sonra belirlemek iddiasında olan sosyalizm gibi belirsiz bir toplumsal doktrine- taraftar olmaktansa varolan ve doğrulanan "toplumsal kötülüklerin" giderilmeye çarelerini aramak akla daha yakındır... Gerçekten de sosyalizm yalnızca toplumun huzurunu bozmaya yönelik bir hareket olması bakımından incelenmeye ve araştırılmaya değer değildir.”*³⁰³

Mustafa Suphi'nin bu düşünceleri zaman içinde değişir. İttihatçılarla ilişkisi çok uzun sürmez ve Milli Meşrutiyet Fırkasına geçer. Partinin siyasi yaşamı kısa sürmüş ve kapanmıştır. 1913 yılında Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesiyle de İttihat Terakki durumu kullanır ve muhalifleri sindirmeye çalışır. Basında, siyasette, bürokraside muhalif olan birçok kişiyi sürgüne gönderir. Mustafa Suphi'de Sinop'a sürgüne gider; sürgün yıllarında Bolşeviklerle, sosyalist devrimcilerle, Müslüman komünistlerle tanışmış ve Marksizmi inceleme imkânı bulmuştur.³⁰⁴

1917 devriminden sonra da Moskova'ya gitmiş, Tatar Başkurt devrimcileri ile birlikte Yeni Dünya gazetesini çıkarmaya başlamıştır.³⁰⁵ Ayrıca Rusya'daki Türk savaş esirleri ve topluluklarıyla bağlantılı faaliyetler yürütmüştür. Mustafa Suphi'nin İttihat Terakki muhalifliği ve baskıcı rejime karşı özgürlük savunusu yapan ilk adımlarından itibaren bir sosyalist olduğu söylenemez.³⁰⁶ Resmi TKP tarihinde doğuştan komünist gibi anlatılması gerçeği yansıtmamaktadır. Gerçek, hızlı bir burjuva demokrattan komünist olmaya doğru ilerleme kaydetmiş olmasıdır.³⁰⁷

³⁰¹ A.g.m., s.279.

³⁰² Tefik Çavdar, a.g.e., s. 233.

³⁰³ Yavuz Aslan, **Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s.11.

³⁰⁴ Hamit Erdem, **Türk Solundan Portreler**, s.s.104-107.

³⁰⁵ Mete Tunçay, a.g.e., s.329.

³⁰⁶ İlhan Akdere-Zeynep Karadeniz, a.g.e., s.101.

³⁰⁷ A.g.m., s.107.

TKP oluşumuna giden basamaklardan ilki Türk Sosyalistleri Konferanslarıdır. 1918 yılında toplanan konferansta başkan seçilen Mustafa Suphi birçok konuya değinmiştir. “Türkiye’de sosyalistliğin ütopya olmaktan çıktığını, hayalperestlik aşamalarını atladığını ve hakikate ulaştığını” dile getirmiştir.³⁰⁸ Mustafa Suphi, Azerbaycan’da Sovyet Devrimi’nin oluşmasından sonra Bakü’ye yerleşmiş ve Doğu Halkları Kurultayı’na katılmıştır. Devrimcilerle çeşitli faaliyetlerde bulunduğu bu günlerde TKP’nin oluşumunu sağlamış ve başkanı olmuştur.³⁰⁹ Parti Haziran 1920’de Mustafa Suphi’nin önderliğinde, Sovyet Sosyalist Cumhuriyet içerisinde Bakü’de kurulmuştur. Komünist örgütlenmede, ilk ve asıl sayılan Moskova’ya bağlı, Bakü’de Mustafa Suphi’nin 10 Eylül 1920’de kurduğu komünist partidir.³¹⁰ Ayrıca kimin sosyalist olup olmadığını tanımlamıştır. Ona göre;

*"işçilerin kanını emen, fabrikalar, çiftlikler, malikaneler, vapurlar, demir yolları halinde özel kişilerin şirketlerin elinde bulunan sermayeyi millete mal edip, fakir ve mazlum halkları onun baskısından kurtaran kişiye, bu içtihata katılan herkese sosyalist denir. Yalnız iş bu kadar basit değildir. Bu mücadeleyi işçi ve köylü sınıfların kendi bilinçlerine vakıf olarak burjuvazinin parlamenter isim ile mağlup edilebileceğinin hem bir ütopya hem de "Üstad-ı azam" Karl Marx'a ihanetten başka bir şey olmayacağını dile getiren Suphi, bu mücadelenin ihtilalci esaslar da olması gerektiğinin de altını çizmiştir."*³¹¹

Öte yandan Mustafa Suphi’nin Büyük Millet Meclisi ve Anadolu hareketine karşı komünistleri konumlandırışı Türkiye’deki sınıflara bakış açısı ile ilgilidir.³¹²

Fırkayı eski ittihatçılardan temizleyen ve yeniden kuran Mustafa Suphi, Ankara Hükümeti ile ilişki sağlamaya çalışmış, Merkezi Heyet üyelerinden Süleyman Sami’yi Mustafa Kemal’e yazılmış bir mektup ile Türkiye’ye göndermiştir.

“Süleyman Sami, Bakü’de bulunan Türkiye İştirakiyun teşkilatının Sovyet Hükümeti’nin Türkiye’ye yapacağı yardımda aracılık edeceğini, şimdiden bir miktar silah ve cephe hazırladığını, ancak yol henüz açılmadığı için bunların gönderilmediğini söylemiş ve Bolşeviklerle iş birliği yapmak hususunda B.M.M’ nin görüşünü öğrenmek isteyerek, Anadolu’da komünist teşkilatına izin verilip verilmeyeceğini ve Bolşevik programının ne gibi değişikliklerle Anadolu’da uygulanmasının düşünüldüğünü sormuştur. Bu girişim olumlu karşılanmış

³⁰⁸ Y. Doğan Çetinkaya-M. Görkem Doğan, “TKP’ nin Sosyalizmi (1920-1990)”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.288.

³⁰⁹ Tefik Çavdar, **a.g.e.**, s.233.

³¹⁰ Fethi Tevetoğlu, **Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)**, b.y.y., Ankara, 1967, s.200.

³¹¹ Y. Doğan Çetinkaya-M. Görkem Doğan, “TKP’ nin Sosyalizmi (1920-1990)”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.288.

³¹² **A.g.m.**, s.290.

olacak ki, Süleyman Sami, Eskişehir'e ve oradan da Ankara'ya gitmiş, resmi çevrelerden başka yerli sol kuruluşlarla da ilişkide bulunmuştur."³¹³

Mustafa Suphi de Türkiye'ye gelmeden önce Mustafa Kemal ile bir süre yazışmış düşüncelerini öğrenmiştir.

*"Mustafa Kemal kendisinin ve arkadaşların tek amaçlarının ulusal bağımsızlık olduğunu, TKP'nin de aynı amaçla çalışmak niyetini sevinçle karşıladıklarını, fakat ülkede büyük çoğunluğun köylülerden oluştuğunu, Büyük Millet Meclisi yönetiminin tıpkı Sovyet örgütlenmesine benzediği, toplumsal devrimin zorunlu aşamalarının B.M.M'nce yöneltildiğini, Suphi çevresinin de ülkedeki birlik ve direnişi bozmamak için B.M.M. başkanlığıyla ilişki kurmaları gerektiğini bildirmiştir."*³¹⁴

Mustafa Suphi, Mustafa Kemal'e cevap yazmış, cevabında; *"ortak amaç ülkenin kölelik ve yoksulluktan kurtarılması diye tanımlanmaktadır. Bu amaç uğruna el birliğiyle çalışmak için komünist örgütlerin yasal bir düzene sokulması gereklidir."*³¹⁵ Ayrıca TKP'nin tutumu Ermeni hareketi ve Enver Paşa solu konusunda Mustafa Kemal'e uygundur. Öte yandan Fevzi Paşa (Çakmak), *"10.06.1921 ve 975 sayılı yazısında Mustafa Suphi ile ilgili; "Suphi doğuda komünizm yerine milli mücadeleler tavsiye etmekteydi"*³¹⁶ sözlerini aktarır. Mustafa Suphi, Ulusal Kurtuluş Savaşına bir sınıf savaşı gözüyle bakmış burjuvazinin din ya da milliyetine göre değil sınıfsal niteliğine göre değerlendirilip mücadele edilmesi için çağrı yapmıştır.³¹⁷ Ayrıca, *"TKP, bütün dikkatini Anadolu hareketine vermek ve işçi sınıfının yoğun olduğu fakat işgal altında bulunan bölgelerdeki faaliyetini, ikinci elden mi sempatizan çevreler aracılığıyla yürütmek zorunda kalmış olmasından dolayı net bir sınıf karakteri kazanamamış; daha çok eski savaş esirlerine, aydınlara dayanan bir kadro ile çalışmıştır."*³¹⁸

TKP, 1920 Eylülünde Bakü'de çeşitli örgütlerle birleşip resmen kurulmasına rağmen, 1923'e kadar İstanbul TKP'den bağımsız gelişen Ankara-Anadolu TKP daha sonra devamı olan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası çizgisinin ulusal burjuvazi ve Kurtuluş Savaşı kadrolarına karşı, Şefik Hüsnü'den daha mesafeli bir tutum içinde olmaları dikkat çekiciydi.³¹⁹ Sonrasında da 1922 yılında Komitern'in 4. kongresinde Şefik Hüsnü, Anadolu TKP'yi ulusal kurtuluş hareketine karşı takındığı sol tavır ve fazla bağımsızlığı yüzünden eleştiriyordu.

³¹³ Mete Tunçay, **a.g.e.**, s.334.

³¹⁴ **A.g.e.**, s.s.340-341.

³¹⁵ **A.g.e.**, s.341.

³¹⁶ Rasih Nuri İleri, **Atatürk ve Komünizm**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1994, s.35.

³¹⁷ İlhan Akdere-Zeynep Karadeniz, **a.g.m.**, s.135.

³¹⁸ **A.g.m.**, s.139.

³¹⁹ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, "a.g.m.", s.1874.

Öte yandan Şefik Hüsnü Kurtuluş Dergisinde olduğu gibi Aydınlık Dergisinde de proletaryayı geniş yoksul kitleleri içine alacak şekilde tanımlamıştır. Ona göre; "*kol ve kafa yeteneklerini ancak karnını doyurabilecek kadar bir ücret karşılığında başkasına kiralayanlar topluluk proletaryadır.*" Dolayısıyla bir işçi, sermayesi olmayan bir doktor, avukat, gazeteci, öğretmen de proleterdir.³²⁰

TKP kuruluş kongresinden çıkan sonuç itibariyle; Mustafa Suphi merkez komitesini Anadolu'ya taşıyacak, Mustafa Kemal ile temasa geçecek, Anadolu hareketini destekleyecekti. Bu temas çabaları 1920'lerde gerçekleşir, Mustafa Kemal Mustafa Suphi'yi Sovyetlerden destek ve yardım sağlamak için etkili biri olarak görmektedir. Zaman içerisinde Mustafa Kemal'in Sovyetlere karşı izlediği taktik, Anadolu'da örgütlenmeye çalışan Komünistlere karşı tutumu, çeşitli iç ve dış etkilerle değişmiştir.³²¹ Kendi ülkesinde siyaset yapmaya gelen TKP'liler Anadolu'ya gelir gelmez Kars'ta teslim alınmışlardır. Muhafazakar muhalefetin tepkilerini dindirmek, İngilizlerle anlaşabilmek için Mustafa Kemal ve arkadaşları TKP'lilerin Ankara'ya gelmelerini engellemiştir.³²² Mustafa Suphi ve TKP merkez komitesinden 14 üyesi ile 28-29 Ocak 1921 gecesi Karadeniz'de boğduruldular. Bu Türkiye tarihinde Komünistlere karşı girişilen baskı ve zulmün ilk kanlı halkasını oluşturuyordu.³²³

Sovyetler ve Komitern, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmesi karşısında dünya solculuğunun gelişme süreci açısından önemli bir başlangıç sayılacak tutum sergilemiştir. "*Bu olayda, sosyalist anavatanın dış politika çıkarlarıyla, bir kardeş partinin varlık sorunu çatışmış ve komünistler bir yeğleme yapmak zorunda kalmışlardır.*"³²⁴ Komünistler bir tercih yapmış, Mustafa Kemal'i tutmayı seçmişlerdir, sonrasında Stalin'e yakıştırılan fırsatçılık kalıbının ilk örneğini vermiştir, oysa bu siyasi karar alındığı zaman Lenin resmen ve fiilen Sovyet Devleti'nin başındadır.³²⁵

Öte yandan milli mücadele döneminde Sovyet Rusya'nın yardımları yadsınamaz durumdadır.

³²⁰ Y. Doğan Çetinkaya-M. Görkem Doğan, "TKP' nin Sosyalizmi (1920-1990)", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.291.

³²¹ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1874.

³²² Emel Akal, **a.g.e.**, s.533.

³²³ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1874.

³²⁴ Mete Tunçay, **a.g.e.**, s.345.

³²⁵ **A.g.e.**, s.345.

Rusya 18. yüzyıldan beri Osmanlı'nın savaştığı bir ülkeydi ve amaçları Slav halkları kurtarmak, İstanbul'u ele geçirmek, Ortodoks-Hristiyan dünyayı yeni Roma İmparatorluğu altında birleştirmektir. 8 Kasım Barış Kararnamesi ile Rusya bu amaçlardan vazgeçmiş, tüm dünya halklarına tazminatsız, adil ve demokratik barış istediğini ilan etmişti.³²⁶ I. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere, Fransa ve Rusya'nın aralarında yaptığı gizli anlaşmalar sonucunda İstanbul, Trakya, Doğu Anadolu, Marmara kıyıları Rusya'ya bırakılmıştı. 1917 Şubat, 1917 Ekim Devrimleri ile Rus orduları kendiliğinden çözülerek Anadolu topraklarından çekildi. Devrim sonrası kurulan Bolşevik Hükümeti Türkiye'den toprak istemedi. Ayrıca dönemin en güçlü emperyalist devleti İngiltere idi ve bu güce direnebilmek ancak Sovyetler Birliği'nin desteğiyle mümkün olacaktı.³²⁷

Dolayısıyla Kurtuluş Savaşında Sovyet Rusya'dan yardım sağlamak Türkiye için stratejik bir zorunluluk olmuştu. Sovyet Rusya ise milli mücadele öncesinde de Türkiye'ye karşı olumlu düşüncelere sahipti. Bunun nedeni; Sovyetler'in ulusal plandaki dış politikalarıydı ve ilerici burjuva devrimlerine yardım etmenin uluslararası planda solun başarıya ulaşmasını hızlandıracak düşüncesi de, Türkiye'ye karşı tutuma ideolojik bir temel getirmişti.³²⁸

Ayrıca 1917 Ekim Devrimi yalnızca sınıfsal değil, ırk, ulus ve cins temelinde de sömürü ezilme karşıtı kurtuluş ateşini yakmıştı. Şubat ve Ekim Devrimleri içine kapalı bir şekilde yaşayan Rusya'da Müslüman-Türk topluluklarının yaşadığı değişim Türkiye'yi de etkilemiştir. Rusya Müslümanları 1917-1921 yılları arasında kongreler, kurultaylar, konferanslar düzenlemiş sosyalist ve komünist siyasi-ideolojik görüşten doğrudan etkilenmiştir. *“Bir imparatorluk olan Çarlık'ın yıkılarak 15 devletten oluşan Federatif bir Cumhuriyetin kurulması; Sovyet Rusya topraklarında yaşayan Türk ve Müslümanların da Federatif Cumhuriyetler kurması, Anadolu'da Osmanlı İmparatorluğuna son verilerek bir ‘Cumhuriyet’ kurulabileceğini esinleyen etkenler arasındadır.”*³²⁹ Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nde dünyada ilk kez Müslüman kadınların erkeklerle eşit siyasi ve sosyal haklar elde etmesi Anadolu'ya da esin kaynağı olmuştur.

Ruslar ile kurulan bu dostluk ilişkilerinden, Doğu Anadolu illeri coğrafi yakınlıktan dolayı daha çok etkilenmiş; Kazım Karabekir Paşa'ya bağlı birliklerde

³²⁶ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1847.

³²⁷ Emel Akal, **a.g.e.**, s.531.

³²⁸ Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925**, s.258.

³²⁹ Emel Akal, **a.g.e.**, s.531.

Sovyetlerdeki gibi benzer rütbelere omuzlardan sökülerek bileklere takılmış, subaylar ile erler aynı yemekleri yemeye başlamıştı. Anadolu okullarında “*Anadolu şuaralar hükümeti var olsun*” diye şarkılar söylenmişti.³³⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın karar verdiği bu süreçte ihtilalin devrimci ve aydın kanadının yanında, hoca takımından bile sosyalist eğilimli olanlar, Bolşevik bir rejim kurmaya niyetliydi.³³¹ Fakat bir süre sonra Kazım Karabekir, "*Mustafa Kemal Paşa Bolşevik olacaktı ben önledim diyecekti.*"³³² Oysa Kazım Karabekir bu anlamda herkesten ön safhadaydı.

Bu süreçte Sovyet Rusya yöneticileri ve Anadolu milliyetçileri birbirlerine karşı iyi niyetlerini ifade ediyorlar; bir taraftan Mustafa Kemal 23 Temmuz Erzurum Kongresi konuşmasında Sovyetler'i öven sözler söylerken, diğer taraftan Sovyet Dışişleri Komiserliği de Sivas Kongresi'nden iki gün sonra Türkiye işçi ve köylülerine demeç vermişti; “*İngiliz emperyalizmini ve satılmış İstanbul Hükümetini yermiş, hazırlanan Anadolu milli mücadelesine Rus İşçiler ve Köylüler Hükümeti'nin kardeşlik elini uzatacağını belirtmiştir.*”³³³

Ayrıca “*Atatürk, Sovyet Elçisi Aralof'la konuşurken karşı güçlerin yokluğunu, sınıf çelişkilerinin uzlaşmaz birer çatışma haline gelmediğini, asker kadrosunun devrimciliğini olumlu faktörler olarak göstermektedir.*”³³⁴ İstiklal Savaşının kazanılması için olumlu olan bu nedenler aynı zamanda sosyalist bir devrimi engelleyen nedenlerdi. İstiklal Savaşında sosyalist bir devrimi yürütebilecek ne bir kadro, ne de bir sınıf vardı.

Mustafa Kemal, meclis açıldıktan 3 gün sonra Lenin'e mektup yazarak Sovyetler Birliği ile askeri ve siyasal ittifak arayışına girmiştir. Emperyalizm, özellikle de Yunanlılar ve Ermenilerin arkasındaki İngiltere, Türkiye ve Sovyetler Birliğini birbirine yaklaştıran ortak düşmandır.³³⁵ Bu mektuba cevap Sovyetler Birliği Halk Komseri Çiçerin'den Büyük Millet Meclisi'ni tanıdıklarına dair bir cevap gelmiştir. Sovyetler Birliği Çarlık Rusya'dan kalan antlaşmaları iptal etmiş, boğazlarda Türk egemenliğini kabul etmiştir. Moskova Antlaşması ile bugüne kadar değişmeyen Türk –Sovyet sınırı çizilmiştir. Milli mücadele dönemi boyunca Sovyet

³³⁰ *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.*, “a.g.m.”, s.1847.

³³¹ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali 2. Cilt*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2010, s.625.

³³² *A.g.e.*, s.625.

³³³ Mete Tunçay, *a.g.e.*, s.259.

³³⁴ Rasih Nuri İleri, *a.g.e.*, s.36.

³³⁵ *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.*, a.g.m., s.s.1857-1859.

Rusya silah ve para yardımını arttırarak sürdürmüştür.³³⁶ Böyle bir durumda şunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır "*Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları Sovyet Rusya ile yaptığı ittifak sayesinde oluşmuştur.*"³³⁷

Öte yandan Sovyetlerle anlaşma girişimleri sürerken, Ankara'da Komünizm (Bolşevizm) çok iyi karşılanmış ve bu anlamda iyi bir hava esmektedir. Sola yakın bu davranışlar umutsuzluktan kaynaklanmaktadır. Milliyetçi aydınlar da "*Sovyetlere siyasal rejim olarak da ne kadar yakın olursak o kadar çok yardım alabiliriz*" düşüncesi vardır. Böyle elverişli bir ortamda da samimi sayılabilecek sol hareketler gelişmiştir.³³⁸

Anadolu'da sol akımlara ara verildiği 1920 yılının başlarında bir taraftan hükümeti yıkmaya kalkıştıkları iddia edilen solcular cezalandırılıyor, diğer taraftan hükümet çevresi antiemperyalist tavırlardan ve solcu bir genel siyaset görüşü aramaktan vazgeçmiyordu. Fakat bu tutum Türk Kurtuluş Hareketini Sovyet Rusya ile Türkiye ilişkisini lehte ya da aleyhte etkilemiştir diyemeyiz.³³⁹

Anadolu solculuğu Sakarya ile Dumlupınar Savaşları arasında geçen bir yılda tekrar ortaya çıkmıştır. Türk-Sovyet ilişkilerinde en iyi olduğu bu dönemde, Ankara hükümetinin solu bir süre daha hoşgörü ile karşıladığı söylenebilir. Yunan ordusuna kesin bir darbe vuruluncaya kadar Sovyet yardımına hala ihtiyaç vardır. Dolayısıyla Sovyetler devrimcilikteki içtenliğimize inandırılmak istenmiştir. 1922 yılı boyunca Sovyetler Anadolu'ya askeri yardıma devam etmiş, bu yakın dostluk havası etkisiyle de Ankara'da 1 Mayıs İşçi Bayramı canlı bir şekilde kutlanmıştır.³⁴⁰

Böyle bir süreçte gelişmeler itibariyle Mustafa Kemal ve çevresi solculuk, sosyalistlik, Bolşeviklik, komünistlik gibi ithamlarla karşı karşıya kalmıştır. Oysa Mustafa Kemal, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu çıkmazda, idari çıkış yolları aramış ve pratik davranmıştır. Sovyet Devrimi ve sosyalizm ile kuramsal bir bağ kurmamış emperyalist güçlere karşı destek alabileceği Rusya'ya yanaşmış ve tüm demogojileri bir kenara itmiştir.³⁴¹

Türk solunda da uzun bir süre böyle bir algı var olmuştur. Mustafa Kemal yalnızca taktiksel olarak Bolşevik Rusya ile ittifak yapmıştır ve hiç bir zaman komünist, Bolşevik, sosyalist olmamıştır. Ayrıca "*Marksist kuramı bilmediği gibi*

³³⁶ **A.g.m.**, s.s.1857-1859.

³³⁷ Emel Akal, **a.g.e.**, s 531.

³³⁸ Mete Tunçay, **a.g.e.**, s.266.

³³⁹ **A.g.e.**, s.s.352-353.

³⁴⁰ **A.g.e.**, s.s.355-356.

³⁴¹ Rasih Nuri İleri, **a.g.e.**, s.31.

*sınıf savaşımında işçi sınıfı ve yoksul köylülüğün yanında duracak bir ideolojik teorik bir politik tutumu benimsememiştir."*³⁴²

Mustafa Kemal Bolşevikliği reddetmiştir. Bunun başlıca nedenleri ise şunlardır; yukarıdan devrim şartı ile sosyalist devrimin örgütlenmiş bir halk hareketi ve ayaklanması karakteri arasındaki çelişki, İstiklal Savaşı süresince bir sınıf mücadelesinin savaş gücümüzü azaltacağı ve Kürt Beylerini İngilizlerin kucağına düşürerek Misak-i Milliye temelinden böleceği kanısı. Böyle bir sınıf savaşı kendinin ve meclisin kontrolünden çıkabilirdi. Bir başka sebep, Bolşevizm uluslar üstü bir niteliğe sahiptir. Almanya ve diğer kapitalist devletler Sovyet rejimine dahil olursa sakıncalı olmayabilirdi. Fakat devrim Rusya ile sınırlandırıldığında Rus milliyetçiliği haline dönüşme korkusu vardı. Mustafa Kemal iki devlet arasında büyük güç farkı olduğunu iyi bilmekteydi. Herhangi bir ortaklıkta aynı merkezde bağlılık büyük devletin hegemonyası ile sonuç bulurdu. Ayrıca Mustafa Kemal iç siyasette ise Türk solunun güç birliği tekliflerini kabul etmemiştir. Bunun nedenlerinden biri de İstanbul solunun ve dayandığı işçi sınıfının güçsüzlüğünde aranmalıdır.³⁴³

*"Dr. Şefik Hüsnü 1921'de söylediği gibi bu gidişin bizi güçsüz ve gelişme olanaklarından yoksun Türk burjuvazisinin eliyle yeniden emperyalizmin boyunduruğu altına düşürülmesi şartlarını zorunlu kılmaktadır. Bilimsel bir dünya görüşüne dayanmayan 1919 Atatürkçülüğü dramı da buradadır."*³⁴⁴

Selahattin Selek'e göre;

*"Hiç şüphe yok ki Mustafa Kemal Paşa ve bazı arkadaşları Türkiye'yi kurtarmak için ilk zamanlar Bolşevik olmayı bile ciddiyetle düşünmüşlerdir. Bunun iki sebebi vardı; birincisi milli mücadeleye yardım etmesi muhtemel tek memleket olan Bolşevik Rusya'nın yardım için böyle bir şart ileri sürebileceğinin hesaba katılmasıdır. İkinci sebep ise şimdiye kadar batıya bakarak girilen ve semeresiz kalan ıslahat çabalarından sonra bu yeni sistemin belki bir çıkar yol olabileceği umidedir. Ruslarla ilişkiler geliştikçe birinci sebep hemen hemen etkisini kaybetmişti. Fakat ikinci sebebin çekiciliği uzun zaman sürmüştür bunun için komünizm ve Bolşevizmin ne olduğu dikkatle incelenmekte idi..."*³⁴⁵

Mustafa Kemal hiçbir zaman ne bir komünist ne bir sosyalist olmuştur. Sınıf kavgası değil, milli kurtuluş mücadelesi yapmıştır. Bu mücadele de gelecekteki sınıf kavgalarını önleyici hedefler güder ve organlar getirebilirdi, fakat bir sınıf mücadelesi değildi.³⁴⁶

³⁴² Emel Akal, **a.g.e.**, s.531.

³⁴³ Rasih Nuri İleri, **a.g.e.**, s.s.39-40.

³⁴⁴ **A.g.e.**, s.40.

³⁴⁵ Sabahattin Selek, **a.g.e.**, s.624.

³⁴⁶ Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, s.339.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak; “Anadolu solunun en önemli akımı dışarıdan gelen Mustafa Suphi hareketidir.”³⁴⁷ Ayrıca “Kuvay-i Seyyare’nin tasfiyesi, silahsız Mustafa Suphiler’in öldürülmesi, Komünist örgütlenmelerin dağıtılması, öndersiz bırakılan ihtilalin sol kanadı kesin bir yol ayrımına sürüklenmiş ve Kemalist çizgi içinde erimiştir.”³⁴⁸

Osmanlı’nın son dönemindeki ilk sosyalistler, Mustafa Suphi dahil, İttihat ve Terakki’den kopmuş ve anti ittihatçı bir çizgiye oturmuş, çoğu ittihatçıların bıraktığı mirası devralmış ve sınıf mücadelelerine yıkıcı, kaçınılması gereken bir dinamik olarak bakmıştır.³⁴⁹

"Anti emperyalizm ve bağımsızlıkçılık ile sol düşünce arasındaki olumlu ilişkilerin imkanları karşılıklılık temelinde kurulur. Türkiye sol hareketinin önde gelen simalarından bir bölümünün, sol düşüncelerle, emperyalizm karşıtlığı kanalından buluşması, anti-emperyalist ve bağımsızlıkçı olanla sosyalist olan arasındaki ilişkinin karşılıklılığının bir görünümü olarak ortaya çıkar."³⁵⁰ Osmanlı Türk aydınları arasında sosyalist fikirlerin ilgi görmeye başlaması ile milliyetçilikle kaynaşmış bir anti-emperyalizm fikrinin hemen hemen aynı zamanda ortaya çıkması bahsedilen karşılıklılığın görünümü olarak değerlendirilebilir.

Ülkenin kurtuluşu, iktisadi ve siyasi bağımsızlık için Türk aydınlarının bir kısmı sosyalist fikirlerle buluşacaktır. Geri kalmışlığın ardında emperyalizmin bulunduğunu görmek, kurtuluş için bağımsızlığın gerektiği sonucuna ulaşmak mevcut yapıyı ve ilişkileri sorgulamaya itmektedir. Sorgulamada sosyalizm ve milliyetçilikle buluşmakla sonuçlanır. Türkiye sol hareketinin önde gelen isimlerinin bir kısmı sosyalist fikre ya milliyetçi ya antiemperyalist bir tepkiyle bulaşmıştır.³⁵¹

Mustafa Suphi de sosyalizme milliyetçilikle kaynaşık, bir anti-emperyalizm fikriyle ulaşmıştır. Diğer bir örnek Şevket Süreyya Aydemir’dir. Şarka daimî olarak oyun oynandığını düşünen ve vatanın düşmanı olarak garba kin duyan Şevket Süreyya, Şark Milliyetleri Kurultayı’na katılmış ve komünist olmuştur. Öte yandan Vedat Nedim Tör, Berlin Üniversitesi’nde eğitim görürken derslerde, Osmanlı

³⁴⁷ Mete Tunçay, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, a.g.m., s.304.

³⁴⁸ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1860.

³⁴⁹ Metin Çulhaoğlu, “Türkiye’de Sosyalist Düşüncenin Doğuşu; Konjonktürün Başatlığı”, **Praksis (6)**, 2002, s.12.

³⁵⁰ Gökhan Atılğan, “Türkiye Sosyalist Hareketinde Anti-emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık (1920-1971)”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.662.

³⁵¹ **A.g.m.**, s.663.

İmparatorluğu'nun tipik bir yarı-koloni olduğu, söylemlerini duyunca emperyalizme karşı ayağa kalkıp, "*Türküim ve düşmanım sana kalsam da bir kişi*" diye haykırmak istemiş ve Marx, Engels, Lenin eserlerine yönelmiştir.³⁵²

Ayrıca komünizm, Türk devriminin dayanağı olan halkçılık ilkesine, milliyetçiliğe ve dini prensiplere aykırı olduğundan Türkiye'ye uymayan bir doktrindir.³⁵³ Buna rağmen Türkiye Komünist Fırkası kurulmuştur. Fakat asıl amaç 1920 sonlarında güçlenen sol akımları kontrol altına almaktır. Aynı zamanda Sovyet Rusya'da Türk devriminin sosyalist bir devrim olmadığını bilerek destekleme kararı almıştır. Türk devrimcileri Marksizm ile temasa geçmişler, fakat onunla bir diyalog kurmamışlardır.³⁵⁴ Öte yandan 1919-1923 yılları arasında Anadolu'da işçi sınıfı zayıftır, köylüler de sosyalist devrim yoluna girmemiştir. Yapılan birçok açıklamada emekçilere eşitlik, adalet, iş güvenliği vaat edilmiş fakat yerine getirilmemiştir.³⁵⁵

İstiklal Savaşı'nın başladığı yıl 1919 ile Lozan Antlaşmasının imzalandığı, Cumhuriyetin kurulduğu yıl 1923 arasındaki dönemde Kemalizm, Komünizm ile dönemin koşulları ve anti-emperyalist konum nedeniyle ilişkilerini sürdürmüştür. Savaş Sovyetlerin desteğiyle sürmüştür fakat Türk komünistler hem siyasal hem fiziksel olarak yok edilmeye çalışılmıştır. Tüm bunlara rağmen Sovyetler Birliği 1920 yılındaki Üçüncü Komünist Enternasyonal'de aldığı kararlar itibariyle emperyalizme karşı direnen ulusal hareketleri destekleme kararından dolayı Kemalist devrime destek vermeye devam etmiştir.³⁵⁶

Milli mücadele döneminde İstanbul'daki sol hareket 27 Mayıs 1960 tarihe kadar Türkiye'deki bütün sol hareketlerin kaynağını oluşturmuştur.³⁵⁷ Dr. Şefik Hüsnü'de bu akımın lideridir. Ethem Nejat, Hikmet Kıvılcımlı gibi solcular bu gruptadır. İşçi hareketine düzenleyen, grevleri yöneten, milli mücadeleye destek veren, Kemalistler ile güç birliğini savunan bir gruptur, memleketin durumunu Marksist açıdan değerlendirmeye çalışmışlardır. 1917 Ekim Devrimi yankılarıyla 1919-1922 kurtuluş mücadelesinin örtüştüğü tarihsel dönemden 1930'ların sonuna kadar uzanan zaman dilimi Türkiye'de sosyalist düşüncenin ve hareketin doğuş ve

³⁵² A.g.m., s.s.663-664.

³⁵³ Taner Timur, **Türk Devrimi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968, s.129.

³⁵⁴ A.g.e., s.130.

³⁵⁵ J. Kitaygorodski, "Türkiye'de İşçi Sınıfının Durumu", **Türkiye Komünist ve İşçi Hareketi Komünist Enternasyonal Belgelerinde Türkiye Dizisi 4**, Aydınlık Yayınları, İstanbul, 1979, s.167.

³⁵⁶ Ali Kazancıgil, "Anti-Emperyalist Bağımsızlık İdeolojisi ve Üçüncü Dünya Ulusculuğu Olarak Kemalizm", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.s.237-238.

³⁵⁷ Rasih Nuri İleri, **a.g.e.**, s.35.

şekillenme dönemi olarak saymak mümkündür.³⁵⁸ Ayrıca “1919-1923 hareketi, İttihat ve Terakkinin başaramadığı, II. Meşrutiyetin tamamlayamadığını yeni koşullarda ve daha radikal adımlarla başarma denemesi olarak değerlendirilebilir.”³⁵⁹

II. Meşrutiyet’in ilanından 1940’lara kadar olan süreçte "sol" tarihi olayların yarattığı boşluklarla var olan, yerleşmiş kavramların yeniden tartışılması biçiminde algılanmış, bilimsel ideolojik birikim açısından algılanmamıştır.³⁶⁰

Milli mücadele döneminde komünist görüşlü hareketler değerlendirilirken, devrin bunalımlı hali, kurtuluş ümidi ile her an sarılabilecek bir destek ve bu hava içerisinde Sovyet hareketine yönelik objektif bir şekilde değerlendirilmelidir. O dönemde bir komünist hareket belirmiş ve savaş sırasında oluşan suni teşekküller ne bir sınıf, ne de bir doktrin değeri taşımaz.³⁶¹ Türk devrimcileri Marksizm ile temas haline gelmişler ancak bir diyalog kurmamışlardır. Zaten Atatürk ve diğer Türk devrimcilerinin Marksizm ile ilgili açıklamaları da bir diyalog çabasının olmadığını göstermektedir.³⁶²

Emperyalizme karşı kazanılan zaferin meyvelerini milli burjuva toplamıştır. Siyasi ve sosyo-ekonomik açıdan köylüler ve şehir proletaryası burjuva devriminden çok da kazançlı çıkmamıştır.³⁶³ Aynı zamanda Türkiye işçi sınıfı örgütsüz, dağınık ve sefalet içindedir. Ayrıca,

“Solun susturulmasında Kemalist, İttihatçı, dinci muhafazakarlar güçlerini birleştirmişlerdir. Kemalizm, solu imha ettiği ve emekçi sınıflarla ilişkisini kestiğinden, bir dönem sonra dinci muhalefetle baş başa kalmış ve devrimlerin bekçiliğini ordu ile bürokrasiye emanet etmiştir. Emekçi sınıflara legal siyasi alanların kapatılmasından sonra; siyasi partiler basın yayın faaliyetleri, işçi sendikaları, dernekler ve sivil toplumun diğer alanları Kemalizmin burjuva milliyetçi ideolojisinin savunulduğu araçlara dönüşmüştür.”³⁶⁴

Tanzimat ve II. Meşrutiyet döneminin Cumhuriyete başlıca mirası resmi ideoloji olmuştur.

"II. Meşrutiyette Türk-İslam sentezine dönüşen resmi ideoloji cumhuriyetle birlikte Türk milliyetçiliği olarak berraklaşacaktır. Cumhuriyetin milliyetçiliği artık doğru bir adreste, ulus-devlet sistemi içinde işlenmektedir. Türklük ise hukuki, kültürel, irki ve dini niteliklerin bir kimyası olarak biçimlenecektir. Türk

³⁵⁸ Metin Çulhaoğlu, **a.g.m.**, s.12.

³⁵⁹ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1866.

³⁶⁰ Hande Sonsöz, **a.g.m.**, s.103.

³⁶¹ Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, s.340.

³⁶² Taner Timur, **Türk Devrimi Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli**, s.130.

³⁶³ J. Kitaygorodski, **a.g.m.**, s.166.

³⁶⁴ Hamit Erdem, **1920 Yılı ve Sol Muhalefet**, s.269.

*tanımı dönemlere göre değişen bir içerikte yorumlanacak, bazen bu öğelerden biri veya birkaçı daha öne çıkacak, ağır basacaktır."*³⁶⁵

19. yüzyılda düşünce alanında derin ve geri dönülmez bir değişim yaşanmıştır. 20. yüzyıla devreden siyasal toplumsal felsefe ekonomik ideolojilerin tamamı 19. yüzyılda doğmuş ya da yeniden biçimlenmiştir. Dinler de 19. yüzyılda ideoloji haline gelmiştir. İşçi sınıfı ve diğer sınıflar toplum tarih sahnesinde başrolleri üstlenmeye başlamıştır.³⁶⁶

³⁶⁵ Mehmet Ö. Alkan, "Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.401.

³⁶⁶ **A.g.m.**, s.378.

3. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDEN DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNE SOL (1923-1950)

3.1 Atatürk Dönemi (1923-1938) ve Sol

Cumhuriyet döneminde de Meşrutiyet döneminde olduğu gibi toplumsal ve ekonomik devrim gerçekleştirilmek istenmişti. İttihatçılar, imparatorluğu zayıflamaktan kurtarmak amacı güderek, laik ve cumhuriyetçi olmadıklarından dolayı İslam'ı temel alan anayasal bir monarşi kurdular.³⁶⁷ O dönemde dışardan borç almışlar, köylüler ezilmiş, toprak ağaları ve eşrafla işbirliği yapılmış, kısacası kırsal kesimi dönüştürmek için gerekli reform gerçekleştirilememiştir. 1908 devrimi özgürlük, eşitlik ve adalet vaadiyle gerçekleştirilmiş, Anadolu'yu umutlandırmış fakat hiçbir şey değişmediği görüldüğünde hayal kırıklığı ve öfke yaratmıştır. Yıllarca sömürülmüş ve ezilmiş köylünün beklentileri karşılanamamıştır. Feodal beylerin, ağaların ve eşrafin baskısından devletin yardımını umarken, devletin ilgisiz ve uzak oluşunu görmüşlerdi. Kısacası “Kemalistler yüzü gülmeyen katılaştırmış bir nüfus devraldılar.”³⁶⁸

Gazeteci Ahmet Şerif 1909 yılında Anadolu gezisinin notlarını yayınlamış, yaşlı bir köylünün yakınmalarını, ciddi sorunlarını ve sonrasında daha da kötüleşecek durumu gözler önüne sermekteydi:

“Hürriyet şimdiye kadar işittiğimiz bir laf değildi. Fakat bize söylenen sözlerden, bazı işlerden alıyoruz ki, bu iyi bir şeydir... Artık her şeyin düzeleceğini, vergilerin doğruluk ve kolaylıkla toplanacağını; köydeki kanlı, katil, hırsızların terbiye edileceğini, askere giden çocuklarımızın aç, çıplak bekletilmeyerek vaktinde tezkerelerinin verileceğini; memurların istedikleri gibi iş göremeyeceklerini ve her şeyin değişeceğini zannetmiştik. Fakat hala bir şey olmadı. Evvelce bazı işler daha düzgün gitmekte iken bugün bütün karıştı. Devlet dairesine gitsek amir, memur belli değil... Hükümet hala bizim dertlerimize bakmıyor. Bir tarlanın üç-beş kişi elinde tapu senetleri vardır, sürmekte olduğumuz tarlalarımızın bizim olduğunda şüpheliyiz. Bu yüzden kavgalar oluyor, bazen ölüm olayları meydana geliyor. Devlet dairesine mahkemeye gidiyoruz, dert anlatamıyoruz. O, yalnız zamanı gelince vergi toplamayı düşünüyor... Bütün sene çalışır her sene vergilerimiz veririz; zaten vermekte zorla kazanımızı, yorganımızı satarak alırlar. Böyleyken yine borçtan kurtulamayız. Birkaç senedir köyden ekecek tohumluk bulamayanlar çoktur, hiçbir taraftan yardım olmadığından ister istemez ağalardan bir kile

³⁶⁷ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012, s.91.

³⁶⁸ **A.g.e.**, s.s.94-95.

tohumluğu, yüz-yirmi kuruşa, hatta üç kileye karşılık alır ekeriz. Artık o ağalar başımıza bela kesilir, köyliyi hep edepsizlerden olan adamlarına dövdürür, hapsettirir, bazen devlet aracılığıyla korkutur da, veremeyenlerden alacağını öyle alır. Gerçi bu sene Ziraat Bankası veriyorsa da, bu bizi doyurmuyor. Bu para köyümüze girmeden bitiyor.”³⁶⁹

Köylüler, "1908 devriminin köylük bölgelerde değişikliğe yol açacağını sanmışlar ama acı bir hayal kırıklığına uğramışlardı. Kemalistlere Anadolu köylüsünün işte bu acı hayal kırıklığı miras kalmıştı."³⁷⁰

Milli mücadele dönemi olarak sayılan 1919-1922 yıllarının ardından 1923 yazına gelindiğinde, geleceğin Türkiye'sinde toplumsal ve siyasal güçlerin tüm izlerini taşıyan bir tablo vardı.³⁷¹ Nüfusun %80'ini oluşturan yoksul ve savaş yorgunu köylüler, belli bölgelerde yoğunlaşmış mücadelede örgütlenme deneyimi edinmeye başlayan işçi sınıfı, batıcı aydınlar, laik cumhuriyetçiler, yenik hilafetçiler, ulusal devrim ile toplumsal devrimin pekiştirilmesini düşünen sol aydınlar, Kemalistleri etkileyebileceklerini ve sosyalizme yönlendirebileceklerine inanan komünistler, Kurtuluş Savaşına katılmış devletçi İttihatçılar, Kemalistlerle uzlaşmayı planlayan İngiltere ve Fransa yanlısı işbirlikçiler ve emperyalist güçlere karşı bir savaştan galip çıkmış Cumhuriyetçi Kemalistler...

"Selçuklular döneminden başlayarak, devlet içinde sömürülen bir etnik grup durumuna indirilen Türkler en sonunda 21. yüzyılın başında bu durumdan kurtulmakta ve uluslaşarak bağımsız ulusal bir devleti kurmaktadır. Gerek Selçuklu ve gerekse Osmanlı devletlerini birer Türk devleti olarak düşünmemizin olanağı yoktur.”³⁷²

Türk toplumu bu devletlerde gereken önemi ve değeri almamıştır. Milli mücadelenin zafere ulaşması ile halkın devlet içinde etnik bir grup halinde sömürülen durumu sona ermiş, ulusal bilince ve temele dayanan bir devlet kurulmuştur.³⁷³

Cumhuriyet, tereddüt etmeden bir siyasi kimlik belirlemiş ve bu siyasi kimlikte ulusal kimlik olmuştur. Laiklik de bu ulusal kimliğin ayrılmaz bir parçasıdır. İslamiyet ise asli unsur olmaya devam etmiş fakat kurucular ulusal kimliği seküler çerçevede tanımlamaya gitmişlerdir.³⁷⁴ Laiklik ile Cumhuriyet idaresi sayesinde tanışan Türkiye; Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan batı

³⁶⁹ Ahmet Şerif, Anadolu'da Tanın, (derleyen Çetin Börekçi, Kavram Yayınları, İstanbul, 1977), s.25-26, 156,217 ve 321. aktaran, Feroz Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizme**, s.s.61-62.

³⁷⁰ **A.g.e.**, s.190.

³⁷¹ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1880.

³⁷² Çetin Yetkin, **a.g.e.**, s.470.

³⁷³ **A.g.e.**, s.471.

³⁷⁴ Nuray Mert, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Laiklik ve Karşı Laikliğin Düşünsel Boyutu", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.204.

karşısındaki yenilgiye son verme, ülkeyi kurtarma tasarısının bir sonucu ve parçasıydı. Bu durumda akla ilk gelen Osmanlı'nın yenilgi ve çöküşünün nedeninin İslâmiyet'e dair bir sorun olduğudur. Din, dönemin düşünce ve kurumsal yapısını aynı zamanda siyasal ve toplumsal sınıflandırma sistemini de belirliyordu. Dolayısıyla Osmanlı kendini İslam âleminin temsilcisi olarak görüyordu. "*Bir yenilgi söz konusu ise bu aynı zamanda İslam'ın yenilgisiydi.*"³⁷⁵

Oysa Kemalistler, İttihat ve Terakki hareketi gibi dağılan imparatorluğun kalıntılarının üzerine Müslüman ve Türk unsurlarını içeren ulus devletini kurmak istiyordu. Ayrıca Türkiye solunun da içeride ki kaynaklarından biri Türk-ulus Devleti'nin kuruluş süreci, dışarıda ki kaynağı ise 1917 Ekim devrimiydi.³⁷⁶ İç kaynak İttihatçılıkla başlamış, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin kuruluşu ile devam etmiş, dış kaynak olan 1917 Bolşevik devrimi ise Türkiye sosyalizmine Leninizm olarak yansımıştır. Marksizm'in Leninist yorum ve uygulama pratiği tüm dünyayı etkilediği gibi Türkiye'yi de etkilemiştir.³⁷⁷

1917 Ekim Devrimi yankılarıyla 1919-1922 kurtuluş mücadelesinin örtüştüğü tarihsel dönemden 1930'ların sonuna kadar uzanan zaman dilimi Türkiye'de sosyalist düşüncenin ve hareketin doğuş ve şekillenme dönemi olarak saymak mümkündür.³⁷⁸ Ayrıca,

*"Solun ortaya çıkmaya başladığı ilk dönemler; yani İttihat ve terakki ile cumhuriyetin kurucu felsefesinin "milliyetçilik" anlayışlarının farklılığı itibari ile amaçta ayrı yerlere düştüğü; Kemalistlerle sosyalistlerin ise reformlar yönünden yaklaşık aynı çizgide durdukları fakat devletin oluşmaya başlayan sınıflarla ilişkisinde takındığı politik tutum nedeniyle farklı noktalara gidilen dönemeci oluşturur."*³⁷⁹

Şefik Hüsnü'de bu tablo karşısında 1923 yılında bir değerlendirme yapmış, Türkiye'de artık üç tür siyasal akımın olabileceğini belirtmiştir:³⁸⁰

1. Devrimi yapan ve yaşatmaya çalışan kadronun temsil ettiği akım
2. Derebeylik kalıntısı geleneklerinin temsilcisi olan ve Osmanlı hanedanına bağlı karşı devrimci akım
3. Sosyalizm

³⁷⁵ A.g.m., s.198.

³⁷⁶ Oya Baydar, "Türkiye Solu Üzerine (Öz)eleştirel Notlar", **Doğu-Batı Düşünce Dergisi: Türk Sosyalizminin Eleştirisi**, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, Yıl:15, S:59, 2011-2012, s.14.

³⁷⁷ A.g.m., s.s.14-15.

³⁷⁸ Metin Çulhaoğlu, a.g.m., s.12.

³⁷⁹ Hande Sonsöz, a.g.m., s.105.

³⁸⁰ Metin Çulhaoğlu, "Modernleşme, Batılılaşma ve Türk Solu", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.184.

"Bu durumda birinci ve üçüncü siyaset uzun süre el ele hareket edebilecek, karşı devrimin tehdit edici hal aldığı dönemlerde bir tek vücut gibi kara kuvvetlerin karşısına çıkacaktır."³⁸¹ Nitekim Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda emperyalist ajanlar ve padişahçılar Cumhuriyet rejimi için bir tehlike haline gelmeye başlamıştı. Bu durum karşısında ilerici-demokratik çevre ve işçi hareketi gerıcilerle karşı Atatürk'ü destekliyordu. Fakat Kemalist yöneticiler gerıcilerle uzlaşma yoluna gidip, onlara belli başlı mevkiler vermişlerdi. Emperyalist taraftarlarından Ali Fethi Bey 1924'de Başbakanlığa, Hasan Saka, Şükrü Saraçoğlu, Celal Bayar, Şükrü Kaya gibi komprador burjuvazisinin adamları bakanlıklara getirildi.³⁸²

Cumhuriyetin ilk yıllarında izlenen ekonomi politikası ise Mustafa Kemal'in görüşlerine dayanmaktaydı. Kalkınmada milyonerlerin büyük etkisi olacağını düşünmekteydi. 1923 yılında yaptığı bir konuşmada şunları söylemişti; "*Çiftçilerin karşısında olduğunu farzettığımız büyük arazi sahipleri gibi bu ticaret erbabının karşısında da büyük sermaye sahibi insanlar yoktur. Kaç milyonerimiz var. Hiç. Binaenaleyh biraz parası olanlara da düşman olacak değiliz. Bilakis memleketimizde birçok milyonerin hatta milyarderlerin yetişmesine çalışacağız...*"³⁸³

1923 Şubatında toplanan İzmir İktisat Kongresi de yeni Türkiye'nin ekonomik hedeflerini gösteriyordu.

*"Ulusal Kurtuluşçu kadrolar ülkenin ekonomik kalkınma ve gelişme yolunu kapitalizm de görmekte, ulusal sermayenin, yerli burjuvazinin gelişmesini, güçlendirilmesini hatta gereğinde yaratılmasını amaçlıyorlardı."*³⁸⁴
*"Uluslararası şartlar da Türk burjuvazisini, ulusal devriminin ilkel sermaye birikimini tamamlamadan yapmak zorunda bıraktı. Tarihi olaylardan çıkan sonuç budur. Ama öte yandan şunu da söyleyebiliriz ki, milli burjuvazi devrimi zaten bu sermaye birikimini tamamlamadan yapmak zorundaydı. Çünkü ülkedeki azınlıklar aracılığıyla Avrupa'ya akan servetleri kendi adına yolundan çevirmenin başka çaresi yoktu."*³⁸⁵

Bu bağlamda, Milli mücadele dönemindeki çatışmalar ve sonrasındaki mübadele sebebiyle işçi sınıfının vasıflı, örgütlü ve bilinçli olan kısmını oluşturan Rum ve Ermeni işçiler Türkiye'den ayrılmak zorunda kalınca, geride kalan işçi sınıfı hem nicel, hem nitel bakımdan zayıflamıştı. Nüfusunun dört milyonunu savaş ve göçler nedeniyle kaybeden Türkiye, mübadele ile bu açığı büyütmişti. Giden

³⁸¹ A.g.m., s.184.

³⁸² Dimitri Şişmanov, **Türkiye'de İşçi ve Sosyalist Hareketi**, Devlet Yayınevi, İstanbul, 1965, s.93.

³⁸³ Söylev ve Demeçler C II, 7 Şubat 1923, s.97-98. aktaran, Fethi Naci, **Atatürk'ün Temel Görüşleri**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, s.68-69.

³⁸⁴ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1880.

³⁸⁵ Stefanos Yerasimos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye 3-I. Dünya Savaşından 1971'e**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1976, s.1249.

Rumların yerine Balkanlardan Müslüman-Türk muhacirler gelmişti. Fakat büyük çoğunluğu gidenler gibi esnaf ve zanaatkar değil, köylüydü.³⁸⁶

Cumhuriyetin 1923-1938 döneminde ekonomik ve sosyal başarısızlığın temel nedeni yönetimin sınıfsal yapısı, iyi niyetli unsurların sosyolojik ve ekonomik alanlarında ki tecrübesizliğidir.³⁸⁷

3.1.1 Toprak, Tarım ve Köylülük

Mustafa Kemal'in tarımdaki düşüncesi, herkese yetecek kadar toprağın memlekette var olduğu yönündedir. Fakat milyonerler ile ilgili görüşü tarımda da geçerlidir ve bu düşünce bütün Atatürk döneminde geçerliliğini korumuştur.³⁸⁸

1920'li ve 1930'lu yıllar boyunca amaç Osmanlı Devleti'nin yerine kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olduğu modern bir ulus devlet yaratmaktır. Bunun gereği olarak ekonomi, ideoloji, eğitim, siyaset, kültür, hukuk gibi tüm alanlarda kapitalist bir toplum yapısının gerektirdiği düzenlemeler yapılmıştır. Bu değişimin arkasında da asker-sivil aydınlar, büyük toprak sahipleri ve ticaret burjuvazisinden oluşan bir ittifak vardır. Kurtuluş Savaşının öncülüğünü yapmış olan bu sınıf batıcı ve modernleşmeci bir ideoloji benimsemiştir. Karşılarında ise nicel olarak büyük, örgütsüz, hareketsiz köylü sınıfı, nicel ve nitelik olarak zayıf bir işçi sınıfı vardı.³⁸⁹

Bahsi geçen bu ittifak, çıkar kavgasına girmiş, kendi aralarında çatışmış fakat gerçek mücadeleyi devlete sahip çıkan memur sınıfına karşı vermişler ve kazanmışlardır. "*Azınlığın kurnazlığı, milli mücadeleyi başarıp gerçekten namuslu kalmış ekibin iyi niyetine baskın çıkacak; iş bilenler ekonomi ve sosyoloji bilmeyenlere galip gelecektir.*"³⁹⁰

*"Bürokratlar da şehir büyük burjuvazisine sermaye birikimi araçlarını, büyük arazi sahiplerine ise topraklarını çoğaltma yollarını sağlamayı tahattüt ederek iktidarı elinde tutar. Bu iki egemen sınıf da, küçük burjuvazinin bağrından çıkmış olan milliyetçi bürokratları destekler. Çünkü onların vücuda getirdikleri güdümlü ekonomi uygulayıcısı devlet, sermaye birikimi kadar toprakların belli ellerde yoğunlaşmasını da kolaylaştırır ve hızlandırır. Üstelik bu iki egemen sınıf arasında da doğrudan doğruya ekonomik çıkar bağları vardır. Çünkü ihracatın hemen hemen tamamını tarım ürünleri oluşturur ve buna karşılık olarak. Büyük arazi sahiplerinin refahı da bu ürünlerin ticaret alanına sokulmasına bağlıdır."*³⁹¹

³⁸⁶ Mustafa Şener, "1923-1945 Burjuva Uygarlığın Peşinde", **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat**, (Ed: Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu), Yordam Kitap, İstanbul, 2015, s.218.

³⁸⁷ İsmail Cem, **a.g.e.**, s.249.

³⁸⁸ İsmail Cem, **a.g.e.**, s.235.

³⁸⁹ Mustafa Şener, **a.g.m.**, s.213.

³⁹⁰ İsmail Cem, **a.g.e.**, s.242.

³⁹¹ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s.1272.

"Cumhuriyet döneminin mutlu azınlığı devletin hemen her alanda sağladığı kolaylıklardan en iyi şekilde yararlanmasını bilmiştir. Devletten alınan krediler sanayide ya da tarımın makineleşmesinde değil, az zamanda çok para getiren kapkaç işlerinde kullanılmıştır: İthalat, komisyon, küçük imalat, ticaret vb. Özel Müteşebbislerin bankalara yatırmış oldukları para miktarı 1924 ile 1938 yılları arasında 13 milyondan 227 milyona çıkmıştır. Yönetimin bir kanadının Teşvik'i Sanayi Kanunu gibi iyi niyetli çabaları boşa gitmiş, devlet bir yandan mutlu azınlığı beslerken, öte yandan, yatırımların %90'ını yapmak zorunda kalmıştır. Sonuç mutlu azınlık için sevindirici memleket hesabında üzücü olmuştur."³⁹²

Köylülerin durumu için ise Cumhuriyetin kuruluşundan sonra iyileştirme çabası neredeyse yok gibidir. Vaat edilen toprak reformu gerçekleşmemiş, büyük topraklar yine toprak ağalarının elinde kalmış ve topraklar işlenirken yarı feodal sömürücülük yöntemi devam etmiştir.³⁹³ Türk burjuvazisi büyük çiftlik ağalarıyla iş birliği içinde olmuştur. Emekçi köylüler tefecilerin, ortaklığın ve topraksızlığın çilesinden kurtulamamıştır.

Daha önce de birçok savaş atlatan Anadolu, Kurtuluş Savaşı sonrasında da ekonomik ve toplumsal olarak çöküntü içindeydi. Sanayi yok denecek kadar az, tüccar bir avuç, küçük ve orta ölçekli toprak sahipleri ise oldukça zor durumdaydı. Öte yandan Lozan gereği Rum nüfusun göç etmesi demek zanaatkarların yok olması demektir ve ekonomik açıdan oldukça güçlükler yarattı.³⁹⁴ Herhangi bir köylü hareketi de olmamış, Kurtuluş Savaşını bile daha önceki savaşların devamı niteliğinde gören bir halk vardı. Ulusalçılar orduya asker bulmakta zorlanıyordu.³⁹⁵ Bu durumda Kemalistler köylülere ulaşmak için eşrafları ve din adamlarını kullandılar. Onlara kırsaldaki statükoyu koruma ve güçlendirme gibi vaatler sunuldu. Bu vaatler Halk Partisinde gerçekleştirildi. "*İki basamaklı dolaylı seçim sistemi parlamento içinde reformları engelleyen güçlü toprak sahipleri lobisinin varlığını güvence altına aldı.*"³⁹⁶ 1924 anayasasında özel mülkiyetler güvencesi sağlayan 74. maddenin eklenmesi ise toprak reformu imkanını da ortadan kaldırdı.³⁹⁷

Şunu da söylemek gerekir ki; Anadolu her açıdan perişan bir durumda iken, ihtilal sosyalist bir gelişmeye gidebilirdi. O günlerde emperyalizme ve kapitalizme karşı duyulan nefret sola bir kayış sağlayabilirdi. Fakat o günün şartları içerisinde

³⁹² İsmail Cem, **a.g.e.**, s.246.

³⁹³ Dimitri Şişmanov, **a.g.e.**, s.93.

³⁹⁴ Tefik Çavdar, **a.g.e.**, s.305.

³⁹⁵ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s.95.

³⁹⁶ **A.g.e.**, s.96.

³⁹⁷ **A.g.e.**, s.96.

milli hükümetin bu duruma karşı direnebileceği ve burjuvazisi olmayan Türkiye'nin büyük toprak sahiplerinden bir tepki gelebileceği de düşünülmüştü.³⁹⁸

Toprak ağaları ve eşrafla iş birliği yapan ittihatçılardan sonra 1920'lerde ulusal mücadeleyi köylüler mi yoksa toprak ağaları mı destekledi sorusu karşımıza çıkıyordu?

"...Toprak ağaları soğuk bir destek verirken, köylüler genellikle kayıtsız kaldılar. Bizzat Mustafa Kemal yurt gezileri sırasında köylünün ne kadar kayıtsız ve ilgisiz olduğunu gördü. Köylülerin Yunan ordusunun ilerleyişine hiç aldırmadıklarına da şahit oldu. Bu durum karşısında hayretler içinde kalarak bir köylüye neden işgalciye karşı direniş hazırlığı içinde olmadıklarını sordu. Köylü Yunanlar kendi tarlasını işgal etmedikleri sürece bekleyeceğini söyledi. Köylü için bu savaş kendisini ağır vergilerle ezen ne anladığı, ne de ilgilendiği, savaşlar için uzak bölgelere gönderen bir devlet destanının bir başka öyküsünden ibaretti."³⁹⁹

Cumhuriyetin ilk yıllarından sayısı çok olan küçük topraklı köylüler, büyük toprak sahiplerinin ortakçısı ya da marabası durumundaydı ve toprak sahipleri küçük köylülüğü sömürü altında tutmuştu. Bu sınıf 19. yüzyılda geleneksel Osmanlı toprak sistemi çöktükten sonra mülkünü genişletmiş, 20. yüzyıl başlarında ise Ermeni tehciri ve mübadele sırasında Anadolu'yu terk etmek zorunda kalan gayrimüslimlerin mülklerini ele geçirmiştir. Fakat mevcut toprakların küçük bir miktarını geri bir teknolojiyle işletebilmişlerdir.⁴⁰⁰ Cumhuriyet kurulduktan sonra da sorun devam etmiş, ekilebilir haldeki çok büyük toprakların sermaye ve teknoloji yetersizliğinden dolayı ekilememesi, topraktaki mülkiyet dengesizliğini ortaya çıkarmıştır. Bu dengesizlik ve toprak ağalığı sorunu bir toprak reformu tartışmasını başlatmış, iktidar kadroları toprak reformunu savunurken radikal bir adım daha atamamış, mecliste sayı olarak fazla olan toprak sahipleri, buna engel olmaya çalışmışlardır.⁴⁰¹ *"Burjuvazi en devrimci olduğu dönemde bile bir ayağıyla bağlı bulunduğu toprak ağaları sınıfı ve diğer feodal ayrıcalıklı sınıflarla bağını koparmayı reddederek köylülüğün toprak talebi ile işçi sınıfının demokratik istemlerini görmezlikten geldi."⁴⁰²*

Bu süreçte Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ani isyanlar ortaya çıkmaya başlamış; köylüler işledikleri fakat sahip olmadıkları toprakları işlemeye, sürmeye başlamış ve hücum etmişlerdir. Bunun üzerine ağalar devlete başvurmuş ve asi

³⁹⁸ Sabahattin Selek, **a.g.e.**, s.624.

³⁹⁹ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s.94.

⁴⁰⁰ Mustafa Şener, **a.g.m.**, s.226.

⁴⁰¹ **A.g.m.**, s.226.

⁴⁰² İlhan Akdere-Zeynep Karadeniz, **a.g.e.**, s.83.

köylünün üzerine güvenlik kuvvetleri gönderilmiştir. Bu gibi köylü isyanları 27 Mayıs 1960 yılına kadar devam etmiştir.⁴⁰³

Türkiye'de tarım sorunu ekonomik olmaktan çok siyasi niteliktedir. Köylüler eşraf tarafından baskı ve sömürü altındaydı ve sorumlu olarak da devleti görüyorlardı ve kurtuluşu da devletten bekliyorlardı. Bu dönemde çıkarılan yasalara ve uygulanan teşvik politikalarına bakılırsa Kemalist iktidar toprakta özel mülkiyeti pekiştirecek, büyük toprak sahiplerini kollayıcı, ticaret sermayesini gözetici bir tavır almıştır.⁴⁰⁴ Ayrıca borç ve kredi verme işlemi sayıca oldukça az olan kredi alabilecek güçte ki köylülere verilmiş, dolayısıyla yoksullaşan oldukça büyük bir kitle olan köylüler köyünü terk etmek zorunda kalmış, emek piyasasına yönelmişlerdir. Bu da sınıflaşmayı hızlandırmıştır.⁴⁰⁵

Osmanlı döneminden kalma bunca sıkıntı ve çaresizlik köylüler için sürerken, Türkiye'nin 1923'ten 1945'e kadar olan bu sürecinde de ekonomik ve sosyal güç eşraf, bürokrasi ve burjuvazi üçgeninin üzerindedir. Eşraf rejimin müttefiklerinden olmuş, devletin aldığı tedbirleri benimsemiş ve uygulanmasına yardımcı olmuştur. Batılılaşma ve uluslararası pazara girmekten yana olan eşraf, diğer taraftan da kendilerine ait mülklerde ortakçılık sistemini korumaya, köylülerin proleterleşmesine engel olmaya çalışmışlar ve müttefikleri gibi görünmüşlerdir. Böylece *"köylü kitlelerinin gücünü yedek olarak saklamayı bilecekler ve bu gücü 1945 yıllarından sonra iktidardaki bürokrasiye karşı başarıyla kullanacaklardır."*⁴⁰⁶

Süreç köylüleri devlete eskiden beri yabancılaştırmıştır. Milli Mücadele döneminde dahi milliyetçilerin orduya asker kaydetme de güçlük yaşadığı bilinmekte, o yılların karışıklığı içerisinde toprağı ele geçirmeye yönelik bir köylü hareketi de gerçekleşmemiştir.⁴⁰⁷ Milli davayı yönetilebilecek bir köylü hareketi olsaydı, Kemalistler toprak ağaları yerine onlara yönelebirlirdi. Can alıcı bir dönemeçte iken Mustafa Kemal Paşa hangi sınıf olursa olsun kendisine destek olacak olanı arıyordu. Mustafa Kemal, Sovyet Elçisi Aralov ile yaptığı konuşmada bunu yansıtıyordu; *"Sizin Rusya'da mücadelecisi, emektar bir işçi sınıfı var ona dayanmak*

⁴⁰³ Dimitri Şişmanov, **a.g.e.**, s.97.

⁴⁰⁴ Mustafa Şener, **a.g.m.**, s.225.

⁴⁰⁵ J. Kitaygorodski, **a.g.m.**, s.168.

⁴⁰⁶ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s.1271.

⁴⁰⁷ Feroz Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizme**, s.192.

*mümkündür ve dayanmalıdır. Biz de işçi sınıfı yoktur, köylüye göre ağırlığı çok azdır."*⁴⁰⁸

Başka devrimci hareketler gibi Kemalistler de köylülüğe yönlendirilebilirlerdi. Fakat Türkiye'de toprak açlığı çeken bir köylülük yoktu, tarım ticarileştikçe toprağın fiyatı artıyor ve toprak az sayıda kişinin elinde bulunuyordu. Bu da adaletsizliğe ve gerilime sebep oluyordu. Asıl sorun toprak yetersizliği değil, savaşların ve nüfus kaybının ağırlaştırdığı işgücü yetersizliği idi. Bu sebeple yıllar boyunca Türkiye'de tarım sorunu nitelik bakımından ekonomik olmaktan çok siyasaldı.⁴⁰⁹ "*Burjuva devrimleri kentlerin ve kıyuların çalışan kitlelerinden destek almadıklarında, modern kapitalist toplumun tarih öncesinden veya ilk çocukluk döneminden kalma egemen sınıf ve sınıf dilimleriyle uzlaşmak zorunda kalır.*"⁴¹⁰ Türkiye de tarım sorununu hiçbir aşamada köklü bir şekilde çözmemiş, Çeşitli zamanlarda büyük toprak sahipleri ile uzlaşmak zorunda kalınmıştır. Burjuva devriminin temel görevlerinden biri olan tarım sorununun çözülememesi, tarımın ve kapitalizmin hızlı gelişmesinin önüne engeller koymuştur. Tarım reformu, vergilendirilmesi gibi sorunlar daha sonraki siyasal iktidarların da başını çok ağrıtmıştır.⁴¹¹ Dolayısıyla burjuva devrimi tamamlanmamış bir niteliktedir. Türkiye'de burjuva devrimi ile ilgili en iyi tarihsel benzetmelerden biri şudur; "*kitleleri ve Jakobenleri olmadan, 1793'ü yaşamadan, I. Napolyon dönemini yaşamış bir devrimdir.*"⁴¹²

3.1.2 İşçi Sınıfı, Grev ve Sendika Hareketleri

İşçiler ve köylüler doğrudan kendilerini sömüren sınıflara bağlıdır ve Cumhuriyet döneminde, sosyal alanda değişmezliğin güvencesi olan devlet; azınlığın mutluluğu, çoğunun yoksulluğu pahasına böyle devam etmiştir.⁴¹³ İşçi her çeşit haktan yoksun, küçük bir hak isteği olmayan, arz talep kanununun kurallarınca çalışmıştır. Demokratik haklardan mahrum kalmışlar, sendika kurmak, ücret mücadelesi yapmak, siyasal görüşlerini bildirmek ya da geliştirmek onlar için kötü

⁴⁰⁸ S.I. Aralov, Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları, İstanbul, 1967, s.92. aktaran, Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s.192.

⁴⁰⁹ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s.s.93-94.

⁴¹⁰ Moore, s.438. aktaran, Sungur Savran, **a.g.e.**, s.85.

⁴¹¹ **A.g.e.**, s.85.

⁴¹² **A.g.e.**, s.88.

⁴¹³ İsmail Cem, **a.g.e.**, s.247.

sonla sonuçlanmıştır. "*Cumhuriyet Türkiye'nin zaten nicel ve nitel olarak güçsüz işçilerine yeni bir şey getirmemiştir.*"⁴¹⁴

Cumhuriyet kurulduktan sonra, sınıfların değil meslek farklılıklarının olduğu kabul edilmiş, sınıflardan bahsetmek bölücülük ve suç sayılmıştır, işçilerin varlığı kabul edilmiş, Türk işçisi milliyetçi, devletçi, Atatürkçü olarak anlatılmış, sınıf mücadelesinden söz edilmemiş, sendika, grev hakkı gibi örgütlenmeler ise yok sayılmıştır.⁴¹⁵ Tüm olumsuz şartlara rağmen 1908-1923 döneminde Türkiye işçi sınıfı belli bir sınıf mücadelesi ve sınıf bilinci kazanmıştır. 1923 yılına gelindiğinde ise işçi hareketleri ve grevlerde yükselişler olmuş ve kendiliğinden doğmuştur.

*“Eylemlerde, istilacı yabancı ülkelere karşı zafer kazanmış bir ulusun işçileri olarak, çoğu yabancı sermayeli iş yerlerinde, yabancı şirketlerde çalışan Türk işçilerde, ulusal bilinç sınıfsal bilincinin önüne geçiyor, emperyalist sermaye lanetlenirken işçi sınıfı içinde ulusal devlet ve ulusal burjuvaziyle ittifakın zemini doğuyordu.”*⁴¹⁶

Ayrıca 1923 yılında Türkiye Umum Amele Birliği kurulmuş, İngiltere işçi Partisi temsilcisi R. Mac Donald aynı yıl Türkiye'yi ziyaret etmiş ve Türkiye işçi hareketine gösterdiği ilgi gözden kaçmamıştır. Türkiye'deki gelişmeler açısından bu önemli bir noktadır.⁴¹⁷

Kurtuluş Savaşı sonrasında iktisadi devletçilik ve ulusal sanayi kurma politikası işçi sınıfını her açıdan büyük değişime uğratmıştı. Resmi istatistiklere göre 1927 yılında 65.245 kuruluşta 256.000 işçi çalışmaktayken, büyük fabrikalar toplam kuruluşların %2'sini oluşturuyor, buralarda ise 85.000 kadar işçi çalışmaktaydı.⁴¹⁸ 1950'lere kadar olan bu dönemde birçok işletme sürekli olarak işçi bulma sıkıntısı yaşamaktaydı. Yetişmiş, eğitilmiş bir işgücü yoksunluğundan dolayı köylerden gelen topraksız köylüler çalıştırılmaya başlanmıştı. Para kazandıktan sonra köyüne geri dönmek isteyen bu köylü işçiler, yeni yaşam tarzına ayak uyduramamış devamlılık sağlayamamıştır. Bu da sendikaların ortaya çıkmasını güçleştirmiş, kendisini işçi olarak kabul etmeyen köylü işçiler ne örgütlenmeye ne grev yapmaya ne eylemlere katılmaya sıcak bakmamışlardır.⁴¹⁹

Zaten 1924 anayasası da sendika, toplu pazarlık, grev gibi haklara yer vermiyordu. Bu anayasada ekonomik ve sosyal hak konusundaki tek düzenleme

⁴¹⁴ A.g.e., s.247.

⁴¹⁵ Mustafa Şener, a.g.m., s.221.

⁴¹⁶ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, “a.g.m”, s.1881.

⁴¹⁷ M. Şehmus Güzel, a.g.e., s.110.

⁴¹⁸ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, “Türkiye’de Burjuva Cumhuriyeti”, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s.1895.

⁴¹⁹ Mustafa Şener, a.g.m., s.218.

parasız ilköğretim hakkıydı. Sosyal güvenlik, sağlık, konut gibi haklar yoktu. Genel olarak anayasalara, II. Dünya Savaşından sonraki yıllarda bu tür haklar girmeye başlamıştı.⁴²⁰

1924 yılında İstanbul'da 10, İzmir'de 9, Edirne'de 2, Adana, Konya, Bursa, Eskişehir'de birer sendika vardır. Örgütler güçlü liderlikten, işçiler örgütsüz ve sınıf bilincinden yoksundur. Örgütlü işçilerin çoğu ise gayrimüslimdir. Ayrıca işçi kuruluşları kendi aralarında bağlantısızdır. Böylelikle grevlerin çoğu kendiliğinden doğmuştur. İmparatorluk döneminin aktif işçi örgütleri, varlıklarını Cumhuriyet döneminde sürdürmüşlerdir. Geçmişte Osmanlı sendika hareketleri çok zayıftır, fakat sonrası için bir temel oluşturmuştur.⁴²¹

Her şeye rağmen örgütlenmeler yaşanmış, işçi sınıfına dair söylenecek birtakım sözler oluşmuştur. 1923 yılının Temmuz-Kasım ayları arasında gerçekleşen grevlere 32 bin işçi katılmıştır.⁴²² 1924-1927 yılları arasında ise hemen hemen bütün sanayi merkezlerinde büyük grev dalgaları başlamış, sınıfsal çıkarları nedeniyle yerli ve yabancı kapitalistler Türk proletaryasına karşı birleşmişlerdir.⁴²³ 1929 yılına gelindiğinde ise işçi hareketleri durmuş gibidir. O yılın olayı ise mart ayında tutuklanmaya başlayan İstanbul sanıklarının İzmir'e gönderilmesiyle aynı yıl temmuz ayında açıklanan İzmir davasıdır.⁴²⁴ Türk sanıklar dışında ilgi çekicilerden biri de Manon Şafman'dır. Deutsche Orient Bank görevlisi olan sanık, "*komünistliği Viyana'da öğrendiğini*" söylemiş, İstanbul'da polis tarafından dayak yedikten sonra "*teşkilattan haberdar olmadığını, olsaydı teşkilata gireceğini, komünist olduğunu*" söylemiştir.⁴²⁵

1923-1936 yılları arasında toplam 33 grev yapılmıştır. Grevlerin en büyük özelliği 1932'ye kadar süreklilik göstermesidir.⁴²⁶ Bu grevlerde talepler ise şöyledir; ücret artışı, sendikaların işverence tanınması, çalışma saatinin 8 saatle sınırlandırılması, ücretlerin düzenli ve zamanında ödenmesi, kadın-erkek, yerli-yabancı İşçilere eşit ücret verilmesi gibi... 1932'de Recep Peker İşçi sınıfının bağımsız örgütlenmesine karşı duyduğu kuşkuyu şöyle dile getirmiştir; "*Memlekette*

⁴²⁰ A.g.m., s.222.

⁴²¹ Yavuz Selim Karakışla, a.g.m., s.42.

⁴²² **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, "Kurtuluş Savaşı ve Sosyalist Hareket", s.1881.

⁴²³ A.g.m., s.1895.

⁴²⁴ Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar 1925-1936**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.87.

⁴²⁵ A.g.e., s.91.

⁴²⁶ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, "Türkiye'de Burjuva Cumhuriyeti", s.1897.

bir sınıf şuuru uyandıracak tahrikat hissediliyor. Biz bu zeminde uyanık olmak lüzumuna kaniiz."⁴²⁷

Öte yandan 1929-1933 yılları arasında tüm dünyayı sarsan iktisadi bir bunalım söz konusudur. Elbette Türkiye işçileri de koşullardan etkilenmiştir. Birçok şehirde grevler patlak vermiş, yükselen grev hareketleri üzerine 1933'te meclis grevleri yasaklayan bir yasa çıkartmıştır. Kurtuluş Savaşı sonrası dönemde grevler genellikle yabancı işletmelerde görülmekte, fakat devlet yabancı işletmeleri satın alıp millileştirince grevler yasaklanmaya başlanmıştır. Ayrıca 1923 İzmir İktisat Kongresince Amele Grubunun İktisat Esaslarının 14. maddesi gereğince 1 Mayıs'ın Türkiye İşçi Bayramı olduğu kabul edilmiş olmasına rağmen, 1935'te çıkartılan "*Ulusal Bayram ve Genel Tatiller*" hakkında kanunla 1 Mayıs Bahar Bayramı olarak değiştirilmiştir.⁴²⁸

1935 yılına gelindiğinde işçi örgütlerinde bir hareketlenme söz konusudur. CHP işçi örgütlerini denetimi altına almak istemiş, komünizmin gelişmesini önleme çabaları görülmektedir. Aynı yıl Atatürk Amerikalı gazeteci Gladys Baker ile mülakatında şöyle demiştir; "*Türkiye'de Bolşeviklik olmayacaktır. Çünkü Türk hükümetinin ilk gayesi halka hürriyet ve saadet vermek, askerlerimize olduğu kadar sivil halkımıza da iyi bakmaktır. Türkiye'de işsizlik yoktur milletimiz efradı boş zamanlarında sıhhi dinleme imkanlarına maliktir.*"⁴²⁹

Tüm bu Bolşevik devrim ile ayrılıkları belirtmeye ya da kabul görmez tavra rağmen, 1917 Ekim devrimi sonrası Sovyet Rusya ile Kemalist Cumhuriyetin hem pratikte hem teorikte örtüşen yanları vardır.⁴³⁰ Bunlar; antiemperyalizm, devletçilik, aydınlanmacılık, ulusal kurtuluşçuluk, modernist kalkınmacılık, devrimci adımların halk için, halk adına, çoğu zamanda halka rağmen, devleti ve iktidarı ele geçirmiş elitler tarafından gerçekleştirilmesi, parti devlet birlikteliği ve tek partili otoriter yönetim gibi... "*Her iki tarihsel deneyim de 'modernleşme- kalkınma' hedefinde bulunduğu gibi modernleşme ve kalkınmanın devrimci kadroların otoriter devlet eliyle gerçekleştirilmesi zorunluluğunda da birleşmektedir.*"⁴³¹

⁴²⁷ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, "Tek Parti Diktatörlüğü", İletişim Yayınları, İstanbul, s.1917.

⁴²⁸ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, "Türkiye'de Burjuva Cumhuriyeti", s.s.1896-1897.

⁴²⁹ Ulus Gazetesi, 21 Haziran 1935, aktaran, Mete Tunçay, **a.g.e.**, s.150.

⁴³⁰ Oya Baydar, **a.g.m.**, s.16.

⁴³¹ **A.g.m.**, s.16.

8 Haziran 1936 tarihinde ise işçi ve işveren anlaşmazlıklarını düzenleyen, işçilere bazı haklar veren bir iş kanunu meclis tarafından kabul edilmiştir.⁴³² Rejime bağlı bir kitle yaratmak isteyen iktidar, işçi sınıfını etrafında örgütlemek için dernekler, işçi birlikleri kurarken bir taraftan da işçilerin fabrikalarda herhangi bir yayın okunmasını yasaklamış, tüm işçilerin parmak izlerinin alınmasını getiren kararnameler çıkarmış ve polis devleti uygulamaları başlatılmıştır. 3008 sayılı iş kanunu ile de grev ve lokavt yasaklanmıştır.⁴³³

Dönemin işçi sınıfına karşı gerçek tutumunu ortaya koyan 1936 İş Kanunu, hazırlanırken faşist İtalya'nın iş mevzuatından yararlanılmıştır.⁴³⁴ Kanun işçi temsilcisinin bulunmadığı, işçilere yapılan büyük övgüler arasında mecliste kabul edilmiştir. Celal Bayar'a göre kanun; "*çalışkan bir zümrenin sabırsızlıkla beklemekte olduğu bir eser*" olarak adlandırılmıştır.⁴³⁵ 1936 İş Kanunu grevi açıkça yasaklar, toplu sözleşme hakkı yoktur, sendika kurma özgürlüğü yoktur. Tüm bunların yerine kanun, uzlaştırma ve tahkim yöntemleri getirilmiştir. Ayrıca planlı sanayileşme, asgari ücretsiz ve fazla çalışmalı bir işçi düzeni içinde yapılmıştır ve finansmanı yoksul köylülerin, işçilerin aleyhinedir.⁴³⁶

1936 yılında çıkarılan iş kanunu 1967 yılına kadar yürürlükte kalmış, Kemalist iktidar bir yandan çalışma hayatına düzenlemiş, bir yandan da sınıf mücadelesini kontrol altına almayı hedeflemiştir. Kemalist rejimin ideologlarından Recep Peker iş kanununu "*rejim kanunu*" olarak nitelemiştir.⁴³⁷

Ayrıca çalışma yaşamı ile doğrudan ilişkili olmayan 1936 yılında Türk Ceza Kanunu'nda yapılan değişikliklerle de temelde işçi sınıfının mücadelesi engellenmek istenmiştir. TCK'nın 141. ve 142. maddeleri komünizm propagandasını yasaklama görüntüsü verse de temel amacı örgütlenmeyi ve sınıf mücadelesini engellemektir. Bu maddelerden ceza almak için işçi sınıfından, yoksulluktan, sömürden, mücadeleden, sosyalizmden, komünizmden söz etmek yeterliydi. Bazen şiir, karikatür, şarkı sözü, resim, suç teşkil edebiliyordu. Bu iki madde yürürlükte kaldığı sürece birçok sanatçı ve aydın uzun yıllar hapis yatmak zorunda kaldı. İşçi sınıfının örgütlenmesini hedefleyen sol partiler de bu maddelerden dolayı hiçbir zaman özgürce faaliyette

⁴³² **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1896.

⁴³³ **A.g.m.**, s.1917.

⁴³⁴ Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası (1919-1946)**, Doğan Yayınları, Ankara, 1971, s.187.

⁴³⁵ **A.g.e.**, s.187.

⁴³⁶ **A.g.e.**, s.s.188-189.

⁴³⁷ Mustafa Şener, **a.g.m.**, s.222.

bulunamadılar. Ayrıca TCK'nın 163. maddesi, 141. ve 142. maddeleriyle birlikte uzun yıllar düşünce ve ifade özgürlüğünün önünde engel oldular.⁴³⁸

Tüm baskı ve yasaklara rağmen tek parti döneminde güçlü bir işçi hareketi ortaya çıkmasa da grev ve çeşitli eylemler yoluyla hak arayışları yapılmıştır. 1936 tarihli grevi tamamen yasaklayan iş kanununa kadar toplam 94 grev yaşanmıştı. 63'ü 1923-1929 yılları arasında, 31'i ise 1930-1936 yılları arasında gerçekleşmiştir.⁴³⁹ Öte yandan "II. Meşrutiyetin ilanından 1940'lara kadar olan dönemdeki sol, bilimsel bir ideolojinin yarattığı birikim biçiminde algılanmaz, sadece tarihi olayların yarattığı boşluklarla yerleşik kavramların yeniden tartışılması biçiminde ele alınır."⁴⁴⁰

Bu dönem de,

*"devlet, aşırı sola olduğu kadar, aşırı sağa da göz açtırmamayı taahhüt ediyordu. Bu da hem işçilerden hem de köylülerden gelebilecek her türlü hareketin baskı altına alınması demektir. Bunların dışında belirlenen özgürlük kavramı ise burjuvaziye tanınan eylem özgürlüğünden başka bir anlama gelmez. Milli burjuvazi denemesine işte bu çerçevede girilecektir. Ama sonunda, bu deneyin evriminde ortaya çıkan değişik olgular gibi onun nihai başarısızlığını da belirleyen emperyalizm olacaktır."*⁴⁴¹

Kemalistlerin yürüttüğü milli mücadele sınıf mücadelesi olmaktan çok, emperyalizme ve Osmanlı Müslüman yapının kozmopolit kurumlarına karşıydı. Mustafa Kemal Paşa Sovyet elçisine "Türkiye'de sınıflar yok... Gelişmiş bir sanayi olmadığı için işçi sınıfı da yok. Bizim burjuvazimizi ise henüz burjuva sınıfı haline getirmek gerekiyor. Ticaretimiz çok cılız, çünkü sermayemiz yok..."⁴⁴² demişti.

Kemalistler sınıf çatışmasına karşıydılar, geliştirmek istedikleri kapitalizmi de burjuvaziyi de engelleyeceğini düşünüyorlardı. Komünizm, sosyalizm belirtilerine, işçi sınıfı örgütlenmelerine mücadele edilmemiş, üzerine gidip bastırılmıştı. Ayrıca komünizmin enternasyonalist tarafını onaylamıyor ve kendi ulusçuluklarına yönelik bir meydan okuma gibi görüyorlardı.⁴⁴³ Ayrıca "Tek parti döneminde Cumhuriyet Halk Partisinin sosyal sınıflara, sınıflar arası ilişkilere ve sınıflarla devlet arasındaki ilişkilere yaklaşımı partinin temel ilkelerinden biri olan halkçılık ve onun sosyal temelini oluşturan dayanışmacılık çerçevesinde

⁴³⁸ A.g.m., s.223.

⁴³⁹ A.g.m., s.225.

⁴⁴⁰ Hande Sonsöz, a.g.m., s.103.

⁴⁴¹ Stefanos Yerasimos, a.g.e., s.1273.

⁴⁴² S I. Aralov, Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları, 1967, s.234-235. aktaran, Feroz Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizme**, s.167.

⁴⁴³ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s.s.79-80.

anlamlandırılabilir."⁴⁴⁴ Buna göre toplumdaki sınıflar varlıkları, çıkarları, farklılıkları ve mücadeleleri reddediliyor, başka bir partiye gerek yoktu, Cumhuriyet Halk Partisi tüm toplumu temsil edebilirdi.

3.1.3 Siyasi Gelişmeler, Partileşme Hareketleri ve Sol

Cumhuriyet döneminin Atatürklü yıllarında siyasi gelişmelerine, partileşme hareketlerine ve sol açısından gelişmelere bakacak olursak; çeşitli partilerin kurulduğuna, bolca komünist tevkifatlarına, Sovyet Rusya ile sıkı ilişkilere rastlıyoruz.

1 Nisan 1923 yılında I. TBMM kendi kendini fes etmiş yeni seçimlere gidilmesine karar verilmişti. Bunun üzerine TİÇSF da yeniden faaliyete geçmiş, çevrenin sözcüsü Şefik Hüsnü'ye göre bu dönemdeki solcuların izlemeleri gereken yol, ulusal devrimciler ile iş birliği yapmaktır. TİÇSF bir beyanname yayınlamış; Türkiye işçilerini, çiftçilerini ve orta halli halk kitlelerini partiye katılmaya çağırmıştır. Beyannameye göre çevresinde birleşilmesi gereken asgari talepler vardır.⁴⁴⁵

1923 yılı tevkifatların da Türkiye Komünist Gençler Birliği Teşkilatı üyeleri yakalanmış ve vatana ihanet suçundan tutuklanmışlar, daha sonra yeni çıkan bir kanunla serbest bırakılmışlardır. Ayrıca TKP yeniden Aydınlık Dergisi çevresinde örgütlenmiştir.⁴⁴⁶ *"1 Mayıs 1923 tevkifatı, bir bakıma Şefik Hüsnü ve çevresinin desteklediği, umut bağladığı Kemalistlerden yedikleri ilk darbe sayılır."*⁴⁴⁷

1923 yılında Komünist Manifestoyu Türkçeye çeviren Şefik Hüsnü, Aydınlık Dergisinde yayınlamıştır. Ayrıca solculuğun Türkiye'de sosyalizm ve komünizm kalıplarına nasıl uyabileceğini 1 Mayıs olayları nedeniyle yazdığı bir makalede anlatmıştır.⁴⁴⁸ Şefik Hüsnü, amaç bakımından sosyalizm ve komünizmin aynı şey olduğunu fakat I. Dünya Savaşı sırasındaki farklı tutumlardan dolayı taktik düşüncelerin buradaki solcuları ikiye böldüğünü; Türk solcuları için ise şekilcilik yapılmamasını, şartlara ve halkın ruhsal durumuna göre hareket edilmesi gerektiğini

⁴⁴⁴ Ahmet Makal, *Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.214.

⁴⁴⁵ Mete Tunçay, *a.g.e.*, s.732.

⁴⁴⁶ Aclan Sayılğan, *a.g.e.*, s.s.146-147.

⁴⁴⁷ *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.*, "Kurtuluş Savaşı ve Sosyalist Hareket", s.1880.

⁴⁴⁸ Mete Tunçay, *a.g.e.*, s.741.

ve bunun eninde sonunda antiemperyalist ve antikapitalist bir programa varacağını söyler.⁴⁴⁹

Öte yandan Cumhuriyet Halk Fırkası, 9 Eylül 1923'te resmen kurulmuş,

*“Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, İttihat ve Terakki Cemiyetinin varisi olduğunu iddia eden, birbiriyle ilişkilerinin zaten çelişkili değil, karşılıklı temeli üzerine oturmuş olduğu farz edilen bütün toplumsal kesimleri temsil ettiği için, kendisine karşı muhalefeti gereksiz gören bir anlayışın ürünüydü.”*⁴⁵⁰

Mustafa Kemal Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuruluşuyla ilgili şöyle demiştir;

*“Bu milletin siyasi partilerden çok canı yanmıştır. Şunu arz edeyim ki, başka ülkelerde partiler mutlaka iktisadi maksatlar üzerine teessüs etmiş ve etmektedir. Çünkü o memleketlerde muhtelif sınıflar vardır. Bir sınıfın menfaatini muhafaza için teşekkül eden siyasi bir partiye karşılık diğer bir sınıfın menfaatini muhafaza maksadıyla bir parti teşekkül eder. Bu pek tabiidir. Güya bizim memleketimizde de ayrı ayrı sınıflar varmış gibi teessüs eden partiler yüzünden şahit olduğumuz neticeler malumdur. Halbuki Halk Fırkası dediğimiz zaman bunun içinde bir kısım değil, bütün millet dahildir...”*⁴⁵¹

I. Meclis bir mücadele örgütüydü ve aldığı kararlarda hedef kitlesele katılımı arttırmaktı. 1924 anayasası ise çok partili rejime kapalı değildi.⁴⁵² O güne kadar muhalefetlerini Halk Fırkasının içinde yapan vekiller, yeni bir örgütlenme içine girdiler. Kazım Karabekir, Rauf Orbay ve Ali Fuat Paşalar gibi eski subaylar 17 Kasım 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurdular.⁴⁵³ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kuranlar, *“cumhuriyete ve burjuva modernizmine karşı değillerdi fakat dönüşümün devrimci değil evrimci bir tarzda gerçekleşmesinden yanaydılar.”*⁴⁵⁴

1925 yılında ise Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılmış ve birçok gazeteye kapatma cezası, gazetecilere vatana ihanet suçundan idam ile yargılama, Tanin Gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit'e ömür boyu sürgün kararı verilmiştir. TPCF'nın önce doğudaki şubeleri sonra kendisi kapatılmıştır. Şeyh Sait ve ayaklanmanın diğer önderleri idam edilmiştir.⁴⁵⁵ Şeyh Sait ayaklanması dini bir kisve altında Kürt milliyetçilik hareketini temsil ediyordu. Orak Çekiç, bu dönemde ayaklanmalara karşı yazılara yer vermiş, hükümeti kayıtsız şartsız desteklemiştir.

⁴⁴⁹ A.g.e., s.748.

⁴⁵⁰ Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V., a.g.m., s.1882.

⁴⁵¹ Stefanos Yerasimos, a.g.e., s.s.1251-1252.

⁴⁵² Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V., a.g.m., s.1882.

⁴⁵³ Feroz Ahmad, a.g.e., s.74.

⁴⁵⁴ Mustafa Şener, a.g.m., s.235.

⁴⁵⁵ Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V., “Türkiye’de Burjuva Cumhuriyeti”, s.1884.

Buna rağmen solcu çevrenin yayın organı olan Orak Çekiç ve Aydınlık diğer sağcı süreli yayımlarla birlikte 12 Mart 1925'te heyet vekili tarafından kapatılmıştır.⁴⁵⁶

Takrir-i Sükûn Kanunu dergi ve gazetelerin kapatılmasını imkân vermiş ve İstiklal Mahkemelerine de sevk yolunu açmıştır. Bu da Aydınlık çevresinin başına neler gelebileceğini göstermektedir. Böyle bir durum içerisinde Şefik Hüsnü ve Hasan Âli yurtdışına kaçmıştır. Fakat kalanlar mücadeleye devam etmiştir. Öte yandan Bursa'da bir yıldır çıkmakta olan Yoldaş Gazetesi üyeleri tutuklanarak, Ankara'ya gönderilmişler ve İstiklal Mahkemesince "*komünistlik teşkilat ve propagandası yapmak suretiyle emniyet-i dahiliyeyi ihlal ve binnetice şekl-i hükümeti tağyire matuf efal ve harekatta bulunmak*" ithamı ile yargılandılar ve kürek cezasına mahkûm oldular.⁴⁵⁷

Doğuda yaşanan isyanlar siyasi olmaktan çok sosyal bir meseledir ve her zaman bir kanayan yara olacaktır. Ekonomik ve sosyal yapı böyle sürdükçe doğu illerindeki ayaklanmalar ve tahrikler devam etmiştir.

Takrir-i Sükûn Kanunu'ndan sonra birçok bey, ağa ve şeyh doğu illerinden batı illerine göç ettirilmiş, doğu illerinin bazılarında Rumeli göçmenleri yerleştirilmiştir. Suriye'ye kaçan bazı beylerin toprakları da kısmen halka dağıtılmıştır. Fakat toprak alanlara tapu verilmediği ve kaçanların iletişimi toprakları ile tamamen kesilmediği için ciddi bir yerleştirme ve ıslahat hareketine geçilememiştir. İdari makamlar ve genel müfettişlikler ise ıslahat yapmaktan çok "*Kürt yoktur, Türk vardır*" gibi temel yapıya inmeden beyanlar ve raporlar hazırlamış hükümeti oyalamışlardır.⁴⁵⁸ İsmet İnönü de inkılâbının doğuya yönelemediğini, ferahlıkların geçici olduğunu bunun temel yapısındaki değişikliğin kendini hissettirmediğini bilmektedir. "*İrtica hadisesinin tenkilinden sonra, isyana saha olmuş olan vilayetlerimizin halkında, üzerinden bir bulut ve bir yük kalkmış gibi serin ve berrak bir fikir açılışı, ferahla işi hasıl oldu. Aldığımız haberler dertlerden her gün birinin daha ortadan kaldırıldığını göstermektedir.*"⁴⁵⁹ Doğunun diğer temel davası ise "*Kürtleşmek, Türkleşmek mücadeleleri*" öylece sürüp gitmiştir. "*Nerede toprak mülkiyeti beliriyorsa, orada halk sırtını hükümete dayamak istiyor ve orada, idare, mektep ve dolayısıyla Türkçe yerleşiyordu. Nerede ağa, şeyh, galip gelirse,*

⁴⁵⁶ Mete Tunçay, **a.g.e.**, s.779.

⁴⁵⁷ **A.g.m.**, s.s.780-781.

⁴⁵⁸ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam Birinci Cilt 1884-1938**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1966, s.301.

⁴⁵⁹ İsmet Paşa 9 Kasım 1925 Meclis Nutkundan, aktaran, Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, s.301.

*orada köy ve toprak ağanın kontrolüne geçiyor, oradan mektep ve idare çıkarılarak beyin hükmü geçiyor ve Kürtçe halkın dili oluyordu."*⁴⁶⁰

1925-1930 yılları arasında sol ve her türlü muhalefet susturulmuş, TKP'li işçi ve öğrenciler tevkif edilmiştir. CHP tarafından kurulan amele birlikleri dışında işçi örgütlenmeleri bu dönemde görülmemiştir.⁴⁶¹ Türkiye'de 1925 yılından sonra bir şeylerin değiştiği çok bellidir. Yasal alanının dışına itilen Türk solu artık eski sol değildir. Hapishane, sürgün... Bunların korkusu bile toplumun sorunlarına farklı yoldan çözüm getirmek isteyenler için zor bir sınav olmuştur.⁴⁶²

1925 yılında Sovyet Rusya ve Türkiye'yi uluslararası gelişmeler tekrar yakınlaştırırken, kısa bir süre önce Ankara İstiklal Mahkemesinin TKP kadrolarını ağır hapis cezasına çarptırması ile ilişkiler gerginleşmiştir. Ayrıca "*Komintern Yürütme Kurulu'nun bir raporunda TKP'ye, Kemalîst hükümetin devrimci atılımlarını ve Sovyet dostluğunu desteklemelerini, hükümetin engellemelerine karşın işçi ve köylü kitleleri arasında çalışmalarını sürdürmelerini öğütüyordu.*"⁴⁶³ TKP'de Halk Fırkası iktidarını halk yararına bir ekonomi politikası izlemeye ve emekçi kitlelerin geniş demokratik haklarını tanımaya çağırmıştır.

1925 yılı sonunda Komintern Yürütme Kurulu doğuda ki devrimci hareketin sorunları üzerine hazırladığı raporda TKP'ye zor ve çelişkili görevler vermiş, Türkiye ile ilgili bölümünde şunlar yazıyordu;

*"... bugün Türkiye'deki iktidara karşı izlenecek taktiği, sırf... Komünistleri kovuşturmasına dayanarak belirlemek ağır bir hata olur... Yoldaşlar Kemalîst hükümetin devrimci kazançları sağlamlaştırmaya ve SSCB ile dostça İlişkiler kurmaya yönelik her adımını, bundan sonrada kararlılıkla ve tereddütsüz desteklemelidirler. Ama bunun yanı sıra, TKP Kemalîst polisin tüm engellemelerine ve yasaklarına rağmen şehir proletaryası ve köylü kitleleri arasında ciddi bir faaliyet sürdürmelidir."*⁴⁶⁴

TKP'nin 1925'ten önceki görüşüne göre; "*Ankara hükümeti mücadele edilmesi gereken bir burjuva hükümeti değil, aşağı sınıfların ortaklığına çok açık, soldan etkilenebilecek bir çeşit halk hükümetidir.*"⁴⁶⁵ 10 yıl sonra kadar Kadro Dergisini çıkaracak olan TKP'den ayrılmış bazı aydınlar hemen hemen aynı fikirleri

⁴⁶⁰ A.g.e., s.303.

⁴⁶¹ M. Şehmus Güzel, a.g.e., s.110.

⁴⁶² Mete Tunçay, a.g.e., s.783.

⁴⁶³ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, "Kurtuluş Savaşı ve Sosyalist Hareket", s.1886.

⁴⁶⁴ Mete Tunçay, a.g.e., s.31.

⁴⁶⁵ Mete Tunçay, "Türkiye Cumhuriyetinde Sosyalizm (1960'a kadar), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s.1950.

savunmuşlardır. Dolayısıyla değişen kişilerin tutumları değil, partinin kendi çizgisidir, "-belki bir de Ankara Hükümeti'nin niteliği!"⁴⁶⁶

1925 Mayıs tevkifatından sonra 1926 yılının Cumhuriyet Bayramı'nda, bütün solcu mahkumlar bir yasa değişikliği sonucunda serbest bırakılmıştır.⁴⁶⁷ Serbest kalanların çoğunluğu eski çalışmalara devam etmek istemiş, olayların dışında kalanlar ise solcu eylemlere ara vermemişlerdir. 1926 yılında Amele Teali Cemiyeti komünistlerden temizlenmiş ve Kemalistlerin ağır bastığı bir örgüt görünümünü almıştır.⁴⁶⁸ 1926 Şubat- Kasım aylarını kapsayan Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu Faaliyet Raporunda doğu ülkelerinde devrimci hareketlerden bahsedilirken Türkiye için Kemalist rejimin burjuva niteliğinde olduğu vurgulanmıştır.⁴⁶⁹

1927-1928 yıllarındaki Komünist tevkifatı davaları Türkiye solu tarihinde önemlidir. "1927-28 davasında birçok şeyin açıkça söylenmiş olmasına karşın verilen cezaların görece hafifliği hiç şüphesiz o dönemdeki yasalar kadar, bu doğallık ve açıklık koşullarıyla da ilgilidir."⁴⁷⁰

Tutuklanan, yargılanan komünistlere karşın Türk-Sovyet dostluğu etkilenmemiştir. 1928 yılında Sovyetlerin önerisiyle Türkiye Milletler Cemiyetinin Cenevre'deki silahsızlanma konferansı hazırlık komisyonu toplantısına katılmış ve Sovyet tezini desteklemiştir. Ayrıca hudut mıntıkası ahalisinin Türk Sovyet hududunda geçişlerine dair Ankara'da bir sözleşme imzalanmış ve dönemin SBKP Merkez Yürütme Kuruluna dışişleri hakkında verilen raporda "*Türkiye ile ilişkilerimiz hiçbir zaman şimdiki kadar sıkı ve dostça olmamıştır*" denilmiştir.⁴⁷¹

1928 yılının 1 Mayıs'ında TKP çeşitli illegal bildirimler yayınlamış; bildirimlerde vergi adaletinin sağlanması, 1 Mayısın tanınması, toprak reformunun yapılması, sendikal örgütlenme, grev yapma, uluslararası ilişkiler kurma, yayın yapma hak ve özgürlüklerinin sağlanması, tek dereceli seçim, genel oy ve nispi temsilin kabul edilmesi ile ilgili talepler vardır.⁴⁷²

1929 yılına gelindiğinde, komünistler mahkemesi sürmüş, gizli komünist cemiyeti kurma suçundan birçok kişiyi hapis cezası ile cezalandırdı. Hükümetin komünistlere karşı tutumunda belirgin bir sertleşme vardı. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal 6 Ağustos 1929 yılında Yargıtay Başkan ve üyelerine şöyle seslenmiştir;

⁴⁶⁶ A.g.m., s.1950.

⁴⁶⁷ Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925*, s.782.

⁴⁶⁸ *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.*, a.g.m., s.1886.

⁴⁶⁹ Mete Tunçay, *a.g.e.*, s.46.

⁴⁷⁰ *A.g.e.*, s.57.

⁴⁷¹ *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.*, a.g.m., s.1888.

⁴⁷² *A.g.m.*, s.1889.

"Türk milleti kendisinin ve memleketinin yüksek menfaatleri aleyhine çalışmak isteyen müfsit, sefil, vatansız ve milliyetsiz sebükmağızların (hafif beyinlilerin) hezeyanlarında ki gizli ve kirli emelleri anlamayacak ve onlara müsamaha gösterecek bir heyet değildir... Bu memleketteki komünistler yalnız bizim tevkif ve hapsedtiklerimizden ibaret değildir. Bu işlerle bizzat yakından alakadar olacağım. (Cumhuriyet, 7 Ağustos 1929)"⁴⁷³

Bu söyleve TKP "Eskişehir ilan-ı harbi" bildirisıyla cevap vermiştir.

"Türkiye burjuvazisi, cumhur reisinin ağzıyla Eskişehir istasyonunda TKP'ne harp ilan etti. Bu çoktandır devam eden bir muharebenin burjuva devletinin en yüksek makamı tarafından resmen tasdiki demektir. Bir müddet evvel de başvekil İsmet Paşa mecliste söylediği bir Nutukta komünistleri taarruz etmişti. Mustafa Kemal Paşa komünistlere uzun uzadıya küfür ettikten sonra onları ordu kuvvetiyle tehdit etmiş ve ilk defa olarak komünistlere karşı mücadele de Türkiye amelisinden, köylüsünden ve esnafından yardım dilemiştir. Demek oluyor ki geçen zaman zarfında Türkiye Komünist hareketi, burjuvazi içinde daha mühim bir tehlike haline gelmiştir. Bu hareket her şeye rağmen hareketimizi inkişaf etmekte olduğuna delildir. Türkiye Komünist hareketi, Türkiye amelesinin hareketidir. TKP Türkiye amelesinin partisidir. Bu hareket ve bu parti Türkiye'de köylü ve fakir esnaf tabakalarının da menfaatlerini müdafaa eden yegâne kuvvettir. Mustafa Kemal Paşa ve onun hükümeti burjuva sınıfına, zabitlerine ve polislerine dayanabilir. Eskişehir nutkundan alacağımız derse gelince; amaleler, köylüler arasında ve ordunun içinde çalışmaya daha ziyade ehemmiyet vermek, esnaf tabakalarıyla temasımızı daha ziyade sıkılaştırmak ve bu hususta köylü, ordu, esnaf arasında gizli neşriyata büyük bir azimle başlamak, başlanan yerlerde ise devam etmektir. Bundan başka, bu sahalarda zayıf olan teşkilat işlerini de kuvvetlendirmek icap eder. Amele sınıfı arasında mesaimiz, fırkamızın esas faaliyeti olduğu için, burada yapılacak işler malumdur. Bilhassa her sahadaki faaliyetimizde, kitlelere bugün ki hükümetin ve cumhur reisinin burjuva mahiyetini iyice anlatmak lazımdır. Halk Fırkasının, Halk Fırkası hükümetinin, BMM'nin, cumhur reisinin yüzlerdeki maskeyi yırtmak ve şahısların nasıl burjuva müessesesi ve mümessilleri olduğunu, emekçi sınıfına göstermek TKP'nin önünde duran en mühim meselelerdendir. TKP Türkiye burjuvazisinin reisi, Türkiye amele, köylü ve esnafının en büyük düşmanı olan Mustafa Kemal Paşa'nın resmi harp ilanını, büyük bir soğukkanlılıkla karşılar ve mücadelesine devam eder."⁴⁷⁴

Öte yandan 1929 yılı Türk-Sovyet dostluğunun parlak dönemlerinden biridir. Moskova Büyükelçisi Vasıf Çınar İzmir milletvekili olunca yerine eski solculardan Hüseyin Ragıp atanmıştır. Ayrıca 1929 yılında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı ve Cumhurbaşkanı komünistlere karşı o zamana kadar görülmedik keskinlik ve sertlikte bir tutum takınmıştır. TKP içinde de yeni bir muhalefet ortaya çıkmaya başlamıştır.⁴⁷⁵

Mustafa Kemal 1930 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası içerisinde ılımlı kanadın temsilcilerinden Fethi Bey'e Serbest Cumhuriyet Halk Fırkasını kurma

⁴⁷³ A.g.m., s.1891.

⁴⁷⁴ A.g.m., s.1892.

⁴⁷⁵ Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar II 1925-1936*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.85.

görevi vermiş, sadık bir muhalefet oluşturmak için iş birliği yapılmıştır.⁴⁷⁶ Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulduğu günden beri Fethi Bey partinin sol bir parti olduğunu ileri sürmüştür, fakat bu çok inandırıcı olmamıştır. Parti liberal bir politika savunmuş, vergilerin indirilmesi gerektiğini, tekellerin kaldırılmasını, bürokrasinin azaltılmasını, vicdan fikir çalışma özgürlüğünün olması gerektiğini savunmuştur. Partinin programında işçi sınıfı, yoksul köylülük yararına bir talep ve vaadi yoktur. Ticaret burjuvazisinin taleplerini sahiplenmiştir.⁴⁷⁷

1931'de BMM seçimleri yenilenirken, CHF eksik aday göstererek bağımsızlara sandalye ayırmıştır. Eski solculardan bazıları meclise girmek istemiş, Mütareke Dönemi Sosyal Demokrat Fırkası Başkanı Dr. Hasan Rıza, İslam Bolşevik Gazetesi ve Yeni Dünyanın başyazarı Arif Oruç aday olmuştur. Bir taraftan da Kızıl İstanbul Gazetesi hapisteki komünistlerin milletvekili adayı gösterildiğini yazmıştır. TKP MK'nın yayınladığı 1 Mayıs bildirisinde de bahsi geçen isimler ise aynı listedir. Dr. Hikmet, Troçki Mehmet, Laz İsmail, Abbas, Mehmet Emin, Hüsamettin, Hasan Ali, Cazım, Tayyareci Cemal, Reşat Fuat, Hatice Hanım, Niko...⁴⁷⁸

Sol, açık bir örgüt kurmayınca, resmi olamayınca Komünist Partisi gizli çalışmak zorunda kalmıştır. Sol, Atatürk'ün devrimlerinde eksikler görmüş, fakat özde desteklemiştir. Sol görüş; antiemperyalist, Atatürkçü tutum içinde, Sovyet dostluğunu ve yabancı kapitalizmin Türkiye'den kovulmasını desteklemiştir. İlke olarak devletçiliği savunan bir tutum içinde olmuş, devletçiliğin uygulanış şeklini ve kişileri devlet eliyle zengin etme aracı olarak kullanılmasına karşı çıkmıştır. Devrimlerin bazılarını eksik, çoğunu yüzeysel bulmuş ve daha ileri sloganlarla ortaya atılmıştır.⁴⁷⁹

Bu dönem de liberal ya da sosyalist düşünceye sahip olan muhalefet susturulmuş, gazete ve dergiler kapatılmıştı. Fakat bir istisna vardır; solcu bir gazete olan Arif Oruç'un yayınladığı Yarın Gazetesi basın hayatında yerini korumuştur.⁴⁸⁰ Mustafa Kemal'in Fethi Okyar'ın eski arkadaşı olan Arif Oruç 1929-1930 yılları arasında gazeteyi çıkarmaya devam etmiş, İsmet İnönü'nün ekonomi siyasetini de şiddetle eleştirmiştir. Fakat Yarın Gazetesinin de ömrü uzun olmamış, yeni bir basın yasasıyla 1931 yılında kapatılmıştır. Ayrıca 1931 yılında yayınlanan ilk basın

⁴⁷⁶ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s.76.

⁴⁷⁷ Mustafa Şener, **a.g.m.**, s.251.

⁴⁷⁸ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1894.

⁴⁷⁹ Rasih Nuri İleri, **a.g.m.**, s.s.342-343.

⁴⁸⁰ Erik Jan Zürcher, **a.g.e.**, s.263.

yasasında saltanat, hilafet, komünizm, anarşizm yanlısı yayınlar yasaklanmış, hükümete ülke yararına ters düşen yayınları kapatma hakkı tanınmıştır.⁴⁸¹

Atatürk'ün ölümüne kadar genel anlamda sol neşriyat ve çeviriler serbest kalmıştır. 1930'larda her tür kitap çevrilebilmiş ve yazılabılmıştır. Örneğin; Kapital'in özeti basılmış, Bolşeviklik, Devlet ve İhtilal gibi kitaplar yayınlanmıştır.⁴⁸²

1936 yılından itibaren TKP eylemlerini en aza indirmiş ve üyeler yığın örgütlerine katılmaya yasal basın organlarında yazı yazmaya teşvik edilmişlerdir.⁴⁸³ Bu dönemde Nazım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı ve Kerim Sadi'nin yoğun yayın faaliyetleri genç kuşağı etkilemiştir, özellikle ordu ve bahriye içinde ses getirmiştir. Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak bu durumdan rahatsız olmuş, ordu içindeki sola açık unsurları temizlemeyi planlamıştır.⁴⁸⁴

1938 yılında büyük bir komünist tevkifatı yapılmış, TKP'nin orduya sızma iddiası ile başta Nazım Hikmet olmak üzere birçok kişiye mahkumiyet kararı verilmiştir.⁴⁸⁵ 1938 yılında Kemal Tahir, Hikmet Kıvılcımlı gibi sosyalistler de donanma davası kapsamında mahkum edilmişlerdir. Dönemin iktidar yetkililerine, mahkumiyetlerine itiraz dilekçeleri yollamışlar, haksızlığa uğradıklarını yazmışlardır.⁴⁸⁶

8 Nisan 1938 tarihinde ise İçişleri Bakanı ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya Halkevi başkanlıklarına bir yazı iletmiştir. Durumun ciddiyetinden bahsetmiş, halkevi kütüphanelerinde bulundurulması ve okutulması yasaklanan kitapları sıralamıştır. Yasaklanan kitap listesi o sırada komünist muhalefetin yasal yayın faaliyetlerini kapsamaktadır. CHP, başkanlıklara ve valiliklere tekrar tamim göndermiş, bu konu ile ilgili özel hassasiyet talep edilmiştir. Halkevlerinden bu kitapların kayıtlardan silinmesi, merkeze gönderilmesi rica edilmesine rağmen çokta hızlı bir cevap alınmamıştır.⁴⁸⁷

Özetle; bu dönemde sosyalist partiler ve organları, işçi kuruluşları kapatılmış; 40 yıl kadar da solcu olmak, sosyalist olmak ağır cezalarla sonuçlanmış; yazarlar,

⁴⁸¹ Orhan Koloğlu, **a.g.e.**, s.119.

⁴⁸² Rasih Nuri İleri, **a.g.m.**, s.339.

⁴⁸³ Mete Tunçay, "Türkiye Cumhuriyetinde Sosyalizm (1960'a kadar), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s.1950, s.1953.

⁴⁸⁴ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, "Tek Parti Diktatörlüğü", s.1930.

⁴⁸⁵ Tefik Çavdar, **a.g.e.**, s.338.

⁴⁸⁶ Cemil Koçak, **Tek Partili Dönemde Muhafif Sesler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s.141.

⁴⁸⁷ **A.g.e.**, s.s.154-156.

şairler, işçiler uzun yıllar mahkûm edilmiştir.⁴⁸⁸ Şunu da belirtmek gerekir ki; "Türkiye sosyalizmi de, ortodoks çizgideki bütün sosyalizm pratikleri gibi yasakçı oldu. Devletin ve sistemin yasakçılığının aşılması için mücadele edilirken kendisi çifte standartlı ve yasakçı olmaktan kurtulamadı."⁴⁸⁹

Türk solunun Kemalizm ile olan ilişkisine bakıldığında yapılacak ilk değerlendirme;

*"Türkiye'de Kemalizmin sol bir ideoloji olarak kabulüdür. Bu ancak Fransız devriminin sol bir devrim olması oranında kabul edilebilecek bir yaklaşımdır. Gerçekten de Fransız devrimi getirdiği temel önermelerle Kemalizm de onları kabul ettiği ve içselleştirdiği ölçüde soldadır. Bu sol ancak tarihsel sol olabilir ve elbette Marksist sol ile herhangi bir ilişki içinde değildir. Oysa Türkiye'deki temel kabuller sadece Kemalizmin bu tarihsel özelliğiyle sınırlı kalmamakta onun güncel konjonktür de rehabilitasyonunu da sol bakımından öngörmektedir ki, bu, askeri darbelerle solu iç içe geçiren bir olgudur."*⁴⁹⁰

Türk solunun Kemalizm ile olan ilişkisine dair ikinci değerlendirme;

*"Türkiye'deki solun Kemalizmle kurduğu ilişkinin gene ondan devralınan paternalist⁴⁹¹ ve arrivist⁴⁹² yaklaşımlarla iç içe geçmesidir. Paternalisttir, çünkü, öncülük sorunsalını kendisine bir varoluşsal koşul olarak seçmiştir. Zamanla da geliştirdiği "ulusalcılık" çerçevesinde Kemalizmin kuruculuğuna ve tamamlanmamışlığına göndermeyle kendisini tanımlamaktadır ki, bu da gene solun arrivist yanını meydana getirir."*⁴⁹³

Türkiye'deki modernleşme süreci de ülke solunun belirli yönelimlerini etkileyen özellikler taşımaktadır. Burada bahsedilen sol Marksizm ile bir şekilde ilişki kurmuş toplumsal düzen olarak sosyalizmi hedeflemiş olan soldur. Türkiye'deki modernleşme sürecinin solu etkileyen sonuçları, geç modernleşme ile ilgili bir süreçtir. Gecikmiş bir modernleşme süreci kendine özgü bir toplumculuk ve bir tür kolektivizm dayatabilir. Örneğin; İngiltere ve Fransa'ya göre geç kalan bir modernleşme süreci yaşayan Almanya, 19. yüzyılın ikinci yarısını da modernleşme girişimlerinde bulunmuş; eğitim, sosyal güvenlik ve korumacılık anlamında kolektivist özellikler sergilemiştir. Türkiye'deki modernleşme süreci 1930'lu yıllarda sergilenen benzer özelliklerden dolayı ülkedeki solun kafasını karıştırmıştır.⁴⁹⁴

⁴⁸⁸ İsmail Cem, **a.g.e.**, s.248.

⁴⁸⁹ Oya Baydar, **a.g.m.**, s.28.

⁴⁹⁰ Hasan Bülent Kahraman, "Türk Solunun Çıkmaz Sokağı: Kemalizm (Ordu) İlişkisi", **Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Türk Sosyalizminin Eleştirisi**, Doğu Batı Yayınları, Yıl:15, S:59, 2011-2012, s.45.

⁴⁹¹ **Paternalizm:** Babacılık. Toplum veya aile yönetimlerinde kararların, rehber ve ideal kabul edilen kişi veya kişilerce alınmasını öngören yönetim sistemi.

⁴⁹² **Arrivist:** Amacına varmak için her yolu doğru sayan kişi.

⁴⁹³ **A.g.m.**, s.45.

⁴⁹⁴ Metin Çulhaoğlu, **a.g.m.**, s.s.171-172.

Geciken modernleşme süreci Türkiye'de Cumhuriyetle birlikte hız kazanmıştır. Neredeyse hiç gelişmemiş olan kamusal alan, devlet ile özel alan arasında yer alır ve tamamen bağımsız olmasa da kendi dinamiklerinden beslenir. Bu alanın gelişmemiş olması solun muhatabı olarak devletin ön plana çıkmasına yol açmıştır. "*Sonuçta, Türkiye'nin ilk kuşak solcuları da Osmanlı aydınına özgü bir siyasal davranışa yönelmişlerdir: devlete ve siyasal iktidara akıl vermek, yol göstermek ve egemen siyasetteki pragmatist yönelimlere ideolojik çerçeve ve perspektif katmaya çalışmak...*"⁴⁹⁵

Türk modernleşmesinde ilk dönemin öncü kadroları ne kadar devletçi ise aynı dönemin Türk solu da "*kendi ölçüleri ve gerekçeleriyle*" o kadar devletçi olmuşlardır.⁴⁹⁶ Aynı şekilde modernleşmenin ikinci döneminin öncüleri ne kadar liberalse Türk solu da hemen hemen aynı liberal eğilimleri göstermişler. "*Türk solu, cumhuriyet rejiminin en başından itibaren, sosyalizmi Gazi Paşa'nın Türkiye'sine herhangi bir sorun teşkil etmeyecek şekilde budamış bambaşka bir sosyalizm icat etmiştir.*"⁴⁹⁷

Türkiye'deki sol hareket toplumda kabul görmek için Kemalizme yanaşmış, "*devletçi-militarist-milliyetçi- kalkınmacı*" bir düzlemde ilerlemiştir. Türk solunun ilk hatası, milli mücadelenin psikolojisini doğru okuyamamaktır. Milli mücadele ruhundan söz ederken bile arayışını sürdüren Türk Solu, "*sosyalizmin doğasına ters olan muhafazakârlığı verilen mücadelenin ismine de yansıtıyordu.*"⁴⁹⁸ Milli mücadele dini ve dünyevi anlamıyla halkın padişahını, hürriyetini, dinini ve namusunu korumak için yapılmıştı.

Sol liberalizm ise görüşlerini Türkiye solunun Kemalizm savunuculuğuna karşı tepki olarak geliştirmiştir. Toplumdaki tüm sorunlardan devleti sorumlu tutan bu anlayış Türkiye tarihine de aynı bakış açısıyla yaklaşmıştır.

"Türkiye'de devlet Cumhuriyetin başlangıcından beri toplumsal yaşamın her alanını ahtapot kolları ile denetliyor, sivil toplumu eziyordu. Bunun nedeni ise, ister İttihat ve Terakki, isterse tek parti yönetimi olsun 20. yüzyılın yönetici hareketlerinin Osmanlı Devleti'nin merkezîyetçi ve 'ceberut' geleneğini olduğu gibi devralması idi. Sol liberal bakışın Osmanlı/Türkiye bağıntısına ilişkin stratejik tezi de burada ortaya çıkıyor: 1908-1923 dönemi ve cumhuriyetin kuruluşu Osmanlı'dan bir kopuş noktası değildir; tersine Osmanlı ile Cumhuriyet Türkiye'si arasında, en azından devlet/toplum ve devlet ekonomi/ilişkileri açısından, kesin bir süreklilik söz konusudur. Cumhuriyet, 'devleti kurtarma' telaşındaki Osmanlı bürokrasisinin son sığınağıdır. Aşırı

⁴⁹⁵ A.g.m., s.172.

⁴⁹⁶ A.g.m., s.186.

⁴⁹⁷ Hasan Aksakal, "Güler Yüzlü Bir Sosyalist, İlkeli Bir Siyasetçi: Mehmet Ali Aybar'ın Türk Siyasal Yaşamındaki Yeri ve Önemi", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2009, S:20, s.s.79-102, s.80.

⁴⁹⁸ A.g.m., s.83.

güçlü iktidarı ve hantallığıyla Cumhuriyet devleti (en azından tek parti döneminde) kapitalizm öncesi toplumdaki artı kalan bir 'kalıntı devlet' bu devlet yöneticileri ise 'son Osmanlı paşaları.'"⁴⁹⁹

Öte yandan Atatürk-Kemalizm ve sol ilişkisi konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Atatürk otoriter bir liderdi. Fakat "*Bulgaristan'dan III. Reich'a kadar haritayı kaplayan faşist veya faşizan rejimlerden*"⁵⁰⁰ birini kurmadı. Mussolini ve Hitler'in muhalefet partisi kurması söz konusu olamazken, Atatürk Serbest Fırkayı kurdurmuş ve kapattırılmıştır. Bu sebeple bu tür rejimlerin ve liderlerin toplumsal koşullardan dolayı yaşamak zorunda olduğu çelişkilere ve paradokslara iyi bir örnektir. Faşizm yükselirken, Atatürk faşist diktatörlerin saldırgan politikalarına karşı çıkmayı sürdürmüştü. İngiliz yazar George Orwell, "*1935-1939 yılları arasında faşizme karşı hemen her müttefik makbul görülürken solcular kendini Mustafa Kemal'i överken buldular*" diye yazmıştı.⁵⁰¹

Rasih Nuri İleri de Atatürk ve Komünizm kitabında şu satırlara yer vermişti;

*"Atatürk döneminde eski ittihatçı liderlerden asılanlar oldu. Atatürk'ün en yakın silah arkadaşlarından asılanlar oldu, Albay (Ayıcı) Arif Bey ve Rüştü Paşa bunlardandı, sarıklı yobazlar asıldı, Şapka Devrimine ve reformlara karşı gelenlerden asılanlar oldu, Nakşibendiler asıldı. Bu sert tutum savaşın, Atatürk Devriminin gereklerindendi. Ancak asılan ya da aşırı ağır cezayı uğratılan sol eğilimli tek bir kişi yoktur."*⁵⁰²

3.1.4 Kadro Hareketi

Kemalizm'in sol ile ilişkisi bir yana, bir de Kemalizm'in sol bir ideoloji olarak görülmesi söz konusudur. Oysa Kemalizm, sosyalizm gibi deneyimlerden farklı olarak düşünceye bir öğreti getirmekten kaçınmıştır ve Marksizm gibi hayatın bütününe evrensel ölçüde açıklama iddiasında değildir. Kemalizm, esnek ve pragmatiktir. "*Türkiye'de yaşayan Türk milletinin milli modernizasyon ideali ve ideolojisidir.*"⁵⁰³

Süreç içerisinde Kemalizm'e bir doktrin, öğreti kazandırılmak istenmiş ve bu sebeple Kadro Dergisi yayınlanmaya başlanmıştır. Kadro Dergisini, Türkiye Komünist Partisi'nin eski yöneticileri Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tökin, Burhan Asaf Belge gibi sosyalist kişiler ve Kemalist hareketi

⁴⁹⁹ Sungur Savran, **a.g.e.**, s.73.

⁵⁰⁰ Murat Belge, "Mustafa Kemal ve Kemalizm", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekin), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.38.

⁵⁰¹ Feroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s.111.

⁵⁰² Rasih Nuri İleri, **a.g.e.**, s.340.

⁵⁰³ Murat Belge, **a.g.m.**, s.38.

destekleyen Yakup Kadri Karaosmanoğlu tarafından yayınlamaya başlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü tarafından da desteklemiştir.⁵⁰⁴ Dergi hükümetin yeni laik-ekonomik gidişatını yansıtıyor, çıkışı resmi çevrelerin onayı ile olmuştur. Gerçekte ise Kadro'nun felsefesi "*Marksizmin, milliyetçilik ve korporatizmin yüzeysel derlenmiş bir karmasıydı.*"⁵⁰⁵

Dergi, devrimin ideoloji açığını destekleme misyonunu üstlenerek yola çıkmıştır. Bu nedenle ismi de rastgele seçilmemiştir. Kadroculardan Şevket Süreyya Aydemir ve Vedat Nedim Tör 1920'lerde TKP'nin ön saflarında yer almışlar, 1927 tutuklamalarında partiden kopmuşlardır.⁵⁰⁶ Kadrocular, orta sınıf kökenli devlet müdahaleciliğini ve kapitalizmini ekonomiye egemen kılmak ümidinde olan bir gruptur. Sorunları idealist düzeyde ve sınıf kavgasının dışında ele almış, sınıf kavgası sonucunda da tasfiye edilmişlerdir.⁵⁰⁷

1932'de yayın hayatına başlayan Kadro Dergisini eski komünist Vedat Nedim Tör, "*Kemalizmin ideolojik fikir sistemi halinde derlenip toparlanması*" şeklinde tanıtmıştır.⁵⁰⁸ Devletçiliği ve devletin ayrıcalığını savunan Kadro hareketi, dergi kapatıldıktan sonra çeşitli devlet görevlerinde bulunmuştur.

Kadrocular, Kemalist devrimi yarı sömürge, memleketin büyük kapitalist devletlere karşı giriştiği bir devrim olarak karakterize etmişler ve milliyetçi bakış açısıyla anlatmaya çalışmışlardır. Kadroculara göre; kapitalist toplumun temelini sosyal sınıflar değil, millet meydana getiriyor ve milletin bir bütün olarak gelişeceğini iddia ediyorlardı. Onlara göre devlet kapitalizmi iktisadi gelişmenin tek yoluydu.⁵⁰⁹ Kapitalizm ve emperyalizme karşı verilen bir mücadele olan Türk devrimi, aynı zamanda ekonomik kurtuluş için de dünya çapında yürütülen mücadelenin bir parçasıydı. Aydınların toplumu öncülük edeceğine ve sorunları çözeceğine inanıyorlardı. Ayrıca Türkiye'de sermaye ve sınıf mücadelesinin olmadığını da kabul ediyorlardı. Onlara göre yeni bir ekonomik devlet meydana gelmişti ve tüm ekonomik faaliyetleri sistematik bir şekilde yürütecekti.⁵¹⁰

Kadroculara göre, devletçilik sınıflaşmayı engeller. Türk toplumunun sınıflaşması, sınıflaşmaya yol açacak kalkınma girişimleri engellenmeli, kalkınma

⁵⁰⁴ Faruk Alpkaya, "Bir 20. Yüzyıl Akımı "Sol Kemalizm", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.477.

⁵⁰⁵ Kemal H. Karpat, **a.g.e.**, s.157.

⁵⁰⁶ Tanıl Bora, **Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.160.

⁵⁰⁷ Taner Timur, **a.g.e.**, s.219.

⁵⁰⁸ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1916.

⁵⁰⁹ Dimitri Şişmanov, **a.g.e.**, s.100.

⁵¹⁰ Kemal H. Karpat, **a.g.e.**, s.157.

devletçilik uygulaması ile sağlanmalıdır. Şevket Süreyya'ya göre; Türk Devleti Ulusal Kurtuluş Savaşı temeli üzerine kurulmuş, ülke içinde antikapitalisttir. Buradaki anti-kapitalistlikten kasıt bir sanayi ve sermaye yoğunluğu sonucunda, bir sınıfın ötekisini sömürmesine olanak tanınmayacak olmasıdır. Vedat Nedim Tör de Türk evrimini, Fransız devrimi ile kıyaslamıştır. Ona göre; Fransız devrimi belli bir sınıfın kurtuluşunu amaçlamış ve dolayısıyla ortaya bir sınıf devleti çıkmış, Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı ise bir sınıfın kurtuluşunu amaçlamamış, sınıflaşmanın değil uluslaşmanın sonucunda oluşmuştur. Burhan Asaf ise İtalyan faşizmi ile Türk devrimini kıyaslamış ve ayrılıklar ortaya koymuştur. İtalyan faşizmi sınıf çelişkilerini çözümlenmemiş, bu çelişkiyi dengeye dönüştürmüş, fakat Türk ulusal kurtuluş devrimi sınıflaşmamış, sınıflaşmayı engelleyecek önlemler alınmıştır.⁵¹¹

Kadrocular, sınıfsız toplum yapısını halkçılığa bağlı olarak savunmuşlar, CHP'nin otoriter devlet görüşünü destekleyip devletçilik anlayışını özel sektörün çıkarlarını baltalayacak şekilde savununca parti içerisindeki yöneticilerinin özellikle de İş Bankası grubunun tepkilerini çekmiş ve dergileri kapatılmıştır.⁵¹²

Kemalizmi solda görmeyenlerin yanında tam tersini söyleyenler de vardır. Bu görüşe göre; Sol Kemalizm siyasal bir akımdır. Fakat hiçbir zaman siyasal bir örgüte sahip olmamıştır. Sol Kemalizmin ilk örneği Kadro Dergisidir.⁵¹³ 1789 Fransız Devrimi siyasal ve toplumsal yapının bir çaba sonucunda değişebileceğini öğretmiş, değişimin araçları olarak ideolojileri kurumsallaşmış siyasal hareketler ortaya çıkarmıştı. Siyasal hareketler, 1848'den itibaren toplumu değiştirmek için iktidarı ele geçirmek gerektiği stratejisini kullanarak, işçi hareketleri ya da ulusal kurtuluş hareketleri biçiminde örgütlenmişlerdi. Sol Kemalizmin de bir ideoloji olarak yapısal kökenleri bu tarihsel gelişme de yatmaktadır.⁵¹⁴ Buna en iyi örnek, İttihat Terakki ve Kemalist harekettir. Sonuçta toplum değiştirilebilir ve bunun için bir ideoloji yaratmak, bir örgüt kurmak gerekir. Bu örgüt devleti ele geçirir, daha sonra devleti kullanarak toplumu dönüştürebilir. Hangi ideolojinin daha kullanışlı, daha elverişli olduğu ise ülkenin ekonomik toplumsal ve siyasal koşullarına bağlıdır. Örneğin; Fransız devrimi ile bunun aracı olan sosyal bilimler yaratılmıştır. "*Kadrodan*

⁵¹¹ Çetin Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Dönemi 1930-1945**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1983, s.s.115-117.

⁵¹² **A.g.e.**, s.125.

⁵¹³ Faruk Alpkaya, **a.g.m.**, s.477.

⁵¹⁴ **A.g.m.**, s.488.

başlayarak sol Kemalistlerin yaptığı da budur. Bilimi kullanarak bir ideoloji yaratmak ve değişen koşullar da farklı yöntemler izleyerek devleti ele geçirmek."⁵¹⁵

Kadro Dergisi sosyalist kökenli yazarları inkılâbının ideolojisini oluşturmaya çalışmış ve Türkiye Komünist Partisi içinde iken savundukları bazı görüşleri, mevcut rejim ile uyum içinde yeniden yorumlamışlardır. Ayrıca 1929 Dünya ekonomik buhranında planlama ve kolektifleştirme politikaları ile yüksek büyüme sağlayan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin sanayileşme deneyimlerini CHP'ye benimsetmeye çalışmışlardır. Devletçiliği de kapitalizm ile sosyalizmin dışında üçüncü bir iktisadi sistem olarak yorumlamışlardır. CHP ise Kadrocuların bu yorumu yerine, Atatürk'ün araya girmesi ile Celal Bayar'ın iktisat vekili olması sonucu devletçiliği bir iktisat politikası olarak benimsemiştir. Bir süre sonra CHP lideri desteğini derginin üzerinden çekmiş, satışlar düşmüş, Yakup Kadri Karaosmanoğlu Tiran Büyükelçiliği'ne atanmış ve dergi 1934 yılında kapatılmıştır.⁵¹⁶

Kadro dergisinin sosyalist eğilimli solcu bir dergi olarak algılanmasının sebeplerinden biri Marx ve Lenin'den bahsetmeleridir. Oysa yayınlanan yazıların çoğunda burjuva milliyetçiliği havası hakimdir.⁵¹⁷ "*Kadro Kemalizme belli bir ideoloji elbisesi giydiremeden dağılmıştır.*"⁵¹⁸

3.2. İnönü Dönemi (1938-1950) ve Sol

Atatürk'ün vefatından sonra devir sorunsuz bir şekilde yapılmış, 11 Kasım 1938'de TBMM, İsmet İnönü'yü oybirliğiyle cumhurbaşkanı olarak seçmişti. Cumhuriyet Halk Partisi de kurultayı toplayarak Atatürk'ü "*Ebedi Şef*", İnönü'yü de daimî "*Milli Şef*" olarak ilan etmişti.⁵¹⁹

Atatürk'ün vefatından sonra Kemalist yöneticiler dış politikada keskin dönüşler yapmış, antiemperyalist dış politikasından vazgeçmiş, partinin dizginlerini ele geçiren gericiler Atatürk reformlarının ve devrimin gelişme yollarını kapamışlardır.⁵²⁰

Atatürk'ün ölümünden sonra şiddeti artan bir "*lider kültü*" (ebedi şef vb.) yaratılmış, dogmatik bir düşünce dünyası oluşturulmuştur. Bu sıralarda Almanya ve İtalya'da yükselen faşizm iklimi Türkiye'ye de yansımış gibiydi. "*Atatürk'ün dogma*

⁵¹⁵ **A.g.m.**, s.489.

⁵¹⁶ **A.g.m.**, s.478

⁵¹⁷ Dimitri Şişmanov, **a.g.e.**, s.101.

⁵¹⁸ **A.g.m.**, s.101.

⁵¹⁹ Feroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s.117.

⁵²⁰ Dimitri Şişmanov, **a.g.e.**, s.93.

haline getirmemeye çalıştığı "Atatürkçülük" kendi içinde bir teori, bir epistemoloji, bir metodoloji taşımaksızın bir dokümana hale geldi. Bu epey paradoksal bir gelişmedir."⁵²¹

1939-1950 yılları arasında İsmet İnönü'nün önderliğindeki bu dönem 1946 yılına kadar tek partili olarak sürmüştü, 1946 yılından sonra çok partili hayata geçilmiştir. II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı tek partili dönemde Türkiye savaşa girmese de dünyadaki siyasi gelişmelerden oldukça etkilenmiş, tedbirler, vergiler, yokluk, işsizlik halkı ve iktidarı yıpratmıştır.

3.2.1. Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi ve Toprak Reformu Üzerinden Sol

1940'lı yıllarda bir taraftan darlık koşulları, bir taraftan iktidarın mevcut sınıf yapısıyla siyasi kadrolara ve yüksek bürokrasiye geniş yetkiler veren iktisat politikalarıyla, bu dönemde gelir dağılımında oldukça önemli değişiklikler yaşanmış, savaş sonunda ekonomik, sosyal ve siyasi gelişmeleri büyük ölçüde şekillendirmiştir.⁵²²

II. Dünya Savaşı yıllarında Refik Saydam Hükümeti savaş ekonomisi uygulamalarına başlamış, vergiler ve devlet tekelinde bulunan zorunlu ihtiyaç maddelerinin fiyatları arttırılmıştı ve karaborsacılık ortaya çıkmıştı. Vergi demek ise daha çok darlık ve yoksulluk demektir. Dolayısıyla gelir dağılımı da etkilenmişti. Ülke dış konjonktürün etkisiyle hızla yeni bir bunalıma sürüklenmeye başlamıştı. Ayrıca üreticinin ürününe piyasa fiyatının altında bir fiyat verilmesi köylünün iktidar partisinden uzaklaşmasına yol açmıştı.⁵²³

1940'lı yıllar savaş, seferberlik, tarafsızlık derken ekonominin 1930'larda elde ettiği kazanımların hepsini zayıflatmıştı.⁵²⁴ Hükümet savaşın etkilerini önlemek, ekonomik açıdan koruyucu ve savunucu önlemleri alabilmek için Milli İktisadi Korunma Kanunu adında bir tasarı hazırlamıştı. TBMM'de 18 Ocak 1940'ta görüşülen tasarı 3780 sayılı ve Milli Korunma Kanunu olarak yasalaşmıştı.⁵²⁵ Bürokrasiye sınırsız yetkiler veren kanun, hükümete geçim zorluğunun, ekonomik bunalımın, karaborsacılığın, önüne geçmek için her türlü tedbiri alma yetkisi

⁵²¹ Murat Belge, **a.g.m.**, s.38.

⁵²² Korkut Boratav, **Türkiye İktisad Tarihi 1908-2005**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s.82.

⁵²³ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1921.

⁵²⁴ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s.120.

⁵²⁵ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (Birinci Bölüm) Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s.155.

veriyordu.⁵²⁶ Hükümet gerekirse madenlere ve fabrikalara el koyabiliyor, malları ve fiyatları denetleyebiliyor, millileştirmeye gidebilirdi. Kanun dolayısıyla özünde üretici ve yoksul köylüyü hedef alıyordu.⁵²⁷ Yasa mecliste görüşülürken, hükümete verilen yetkiler sermaye kesiminin kolay kar etme yollarını tıkayacak nitelikte olduğundan eleştiriler almıştı. Kanun, emekçi kesimin, dar gelirli olanların aleyhine olmuştur. Fakat tüm bu önlemlere rağmen temel ihtiyaç sıkıntıları doğmuş, pahalılığın önüne geçilememiş ve vurgunculuk ortaya çıkmıştır.⁵²⁸

Şükrü Saraçoğlu Hükümeti dönemine gelindiğinde katı denetim mekanizması kısmen kaldırılmış, ürünlerin serbest piyasa da istenen fiyattan satılması sağlanmış, çiftçiler rahatlamıştır. Enflasyon oranları ise artmış, karaborsa yeni bir kurum gibi sağlamlaşmış, halk büyük bir yoksulluğa itilmiştir. Saraçoğlu, bozulan gelir dağılımını dengelemek ve aşırı kazanç engel olmak için kentlerde savaş zenginlerine karşı Varlık Vergisini, topraktan aşırı kazanç elde edenlere karşı Toprak Mahsulleri Vergisini getirmiştir.⁵²⁹

Varlık Vergisi uygulaması bürokrasi ile burjuvazi arasında söz konusu olan ittifakı kısmen bozan bir uygulamayken, iktidar bu uygulama ile tüm iş hayatını altüst etmiş, ticari ilişkilerin bozulmasını sağlamıştı. II. Dünya Savaşı sebebiyle konulan vergilerin birçoğu dolaylı vergilerdir. Dolayısıyla da yükünü halk çekmektedir. Fakat Toprak Mahsulleri Vergisi doğrudan doğruya köylüyü hedef almaktadır.⁵³⁰

Öte yandan, kahve ve çayda tekel uygulaması, yiyecek sıkıntısını gidermek için Ticaret Bakanlığı'na bağlı İaşe Müsteşarlığı (yiyecek-içecek) kurulması, üretilen tahıla Toprak Mahsulleri Ofisinde el konulması ve pasta gibi unlu mamüllerin yapımının yasaklanması sıkıntıların giderilmesine yeterli olmayınca 13 Ocak 1942 yılında büyük kentlerde ekmeğin karne ile dağıtılması kararlaştırılmıştır.⁵³¹ Bu uygulama 1946 yılına kadar sürmüştür. Tarım Mahsulleri Ofisi, ürünlerin fiyatlarını yüksek tutarak köylüyü korumak, okullar, ordu ve yoksul kesim için tarım ürünleri biriktirmeyi amaçlamıştı. Fakat savaş başlayınca tarım ürünleri tüketimi yükselmiş,

⁵²⁶ Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi (1939-1945)**, Goloğlu Yayınları, Ankara, 1974, s.63.

⁵²⁷ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1921.

⁵²⁸ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.156.

⁵²⁹ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1921.

⁵³⁰ Çetin Yetkin **a.g.e.**, s.194.

⁵³¹ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.157.

üretim azalmış ve durum kötüleşmişti. Bu uygulama, toprak ürünlerini devlete satma mecburiyeti getirmiş, köylünün de hükümete karşı olan tavrı negatifleşmişti.⁵³²

Köyde, kentte, orduda yiyecek ve içecek sıkıntısı giderek artmış, gereksinimleri karşılama da güçlükler yaşanmış ve dönemin Ticaret Bakanı Mümtaz Ökmen intihar etmeyi bile düşünmüştü. Şevket Süreyya Aydemir kendisine şunları söylediğini aktarır: "*Düşündüm ki, şu balkona çıkayım ve oradan kendimi sokağın taşları üzerinde atayım! Yalnız üzerimize aldığımız şu yükten kurtulmak için değil, millet dediğimiz, ordu dediğimiz son varlıklarımıza karşı şu ülkede ve hele bu yüzyılda bu kadar aciz ve çaresiz kaldığımız için!..*" (İAD, II, 200)⁵³³

Bu süreçte alınan bunca tedbir yanında bir taraftan da aşırı kazanç engel olmak için kentlerde savaş zenginlerine karşı Varlık Vergisi uygulaması başlamıştır. Amaç savaştan kazanç elde eden işletmelerden 465 milyon para toplamaktır, fakat 221 milyon toplanabilmiştir.⁵³⁴ Vergi mükelleflerin zenginliğine göre değil, dinine göre belirlenmiştir. Müslümanlar, gayrimüslimler, yabancılar, sonradan İslam'ı benimsemiş dönmeler için ayrı listeler yapılmıştır. Tartışmalı ve kötü izler bırakan Varlık Vergisi Mart 1944'te kaldırılmıştır. İnönü, kendini ve ülkeyi karartıcı bir vaziyet içerisinde bulurken, halk temel ihtiyaçların kıtlığını çekiyor, karneye bağlanan ekmek, zorla toplatılan tarım ürünleri yasası derken rejime yabancılaşıyordu.⁵³⁵

Tek parti döneminde uygulanan Varlık Vergisi burjuvaziyle hükümet arasında güvensizliğe neden olmuş, genel rahatsızlık devletin ekonomi üzerindeki kontrolü ve müdahalesi sebebiyle ortaya çıkmıştır. 1943'ten itibaren üç yıl boyunca uygulanan Toprak Mahsulleri Vergisi ise tarım burjuvazisi ile CHP yönetimini karşı karşıya getirmiştir. Buna bağlı olarak, ileride Demokrat Parti desteğini kapitalist ilişkilerin geliştiği bölgelerdeki toprak sahiplerinden alacaktır.⁵³⁶

1945 yılında topraksız köylüye toprak temin etmek yani Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu o günlerde siyaseti oldukça meşgul etmiş, CHP'nin o günkü politikaları ticaret ve tarım burjuvazisinin tepkisini çekmiş, CHP içerisindeki gerilimler kanun üzerine yapılan görüşmelerde hız kazanmıştır. Devletin elindeki

⁵³² Kemal H. Karpat, **a.g.e.**, s.192.

⁵³³ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam 3. Cilt, İstanbul, 1968, s.200. aktaran, Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.157.

⁵³⁴ Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.176.

⁵³⁵ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s.121.

⁵³⁶ Ateş Uslu, "Çok Partili Hayata Dönüş Dönemi (1945-1950) 'Hür Dünyanın Saflarında'", **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat**, (Ed: Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu), Yordam Kitap, İstanbul, 2015, s.s.351-352.

toprakların kamulaştırılan kısmını topraksız köylüye devredilmesi öngörülürken, tepkiler özel şahıslara ait toprakların da kamulaştırılmasına onay verilmesinden kaynaklanmıştır. CHP, toprak sahipleri yerine mülkiyetin daha çok köylüye yayıldığı bir sistem tercih ederken, burjuvazi serbest ticaret ve batı ile entegrasyonu istemiştir.⁵³⁷ CHP'ye göre bu kanun milli bir sorumluk ve halkçılık ilkesinin doğal bir sonucuydu. Toplumsal adaleti sağlayacak ve köylüyü ırgatlıktan kurtaracaktı.⁵³⁸ Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Cumhuriyet döneminde ele alınmadan önce belli aşamalardan geçmişti. Yusuf Akçura 1925 yılında bir toprak reformu önermişti.⁵³⁹ Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Türk devriminin halkçılık ve devletçilik gibi esas prensiplerinin gereği olduğu düşünülüyordu. Atatürk'ün 1937-1938 yıllarında mecliste toprak kanununun çıkarılması ve topraksız köylünün bırakılmaması gerektiğine dair konuşmaları vardır.⁵⁴⁰ Ulusal ekonomide tarımı esas tutan Atatürk “*Memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır*” demiş ve parti programına da bunu koydurmuştur.⁵⁴¹

Kanununun amacı, arazisi olmayan veya yetmeyen çiftçilere veya çiftlik yapmak isteyenlere yeterli derecede toprak temin etmek, yurt topraklarının sürekli olarak işlenmesini sağlamak, arazisi olup da istihsal vasıtaları eksik olan çiftçilerden muhtaç olanlara kuruluş onarma ve çevirme sermayesi, canlı ve cansız demirbaş vermektir.⁵⁴²

Doğan Avcıoğlu'na göre “*Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*” CHP'nin içerisindeki solcu kanadın büyük toprak ağalarına karşı, yoksul köylünün ekonomik durumunu düzelterek bu geniş kitleyi tarafına çekmek için hazırlanmıştır.⁵⁴³

Toprak Reformu Yasası konuşmaları ikilik yaratmış; devletçi düşünce yapısına sahip olanlar toprak ağalarının siyasi, iktisadi gücünün kırılmasını ve toprağın dağıtılmasını istemiştir. CHP içerisindeki iş adamı, bankacı, bürokrat ve toprak ağalarından oluşan grup özel mülkiyet hakkını ve çok partili bir siyasi sistemin kurulmasını savunmuş, Toprak Reformu Yasası Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kurulmasına yol açacak şekilde CHP'yi parçalamıştır.⁵⁴⁴ Meclise sunulan

⁵³⁷ A.g.m., s.353.

⁵³⁸ Kemal H. Karpat, a.g.e., s.209.

⁵³⁹ Cemil Koçak, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti Cilt 1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.171.

⁵⁴⁰ Ömer Lütfü Barkan, **Toprak Meselesi**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980, s.457.

⁵⁴¹ Mahmut Goloğlu, **Türk Devrim Tarihi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2010, s.208.

⁵⁴² Ömer Lütfü Barkan, a.g.e., s.459.

⁵⁴³ Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni II-Birinci Kitap**, Tekin Yayınları, İstanbul, 2001, s.232.

⁵⁴⁴ Feroz Ahmad, a.g.e., s.122.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve bütçe görüşmesinden sonra güven oylamasında Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Emin Sazak, Hikmet Buyur güvensizlik oyu vermişti.⁵⁴⁵ Toprak reformu üzerine yapılan tartışmalar su götürmez bir gerçeği ortaya çıkarıyordu; toplumsal ya da ekonomik çıkarlar söz konusu olduğu vakit aynı yolda yürüyen siyasi fikirlere sahip olan kimseler çıkar çatışması yaşamaktaydı.⁵⁴⁶

Tüm bu tartışmaların en önemli sonuçlarından biri Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın hazırladığı 7 Haziran 1945 yılında CHP grubuna sunulan 'Dörtlü Takrir' metnidir.⁵⁴⁷ Metin, siyasi liberalleşmeyi talep ederken, vatandaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha geniş kullanabilmelerini dile getiriyordu. Metni hazırlayanların amacı yeni bir parti kurmak değil, CHP içinde hâkim olmaktı. 11 Haziran 1945'te muhalefete rağmen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu oybirliğiyle kabul edilirken, 'Dörtlü Takrir' mecliste tartışılmaya başlanmış, İnönü muhaliflerin ayrı bir örgütlenmeye gitmesi gerektiği işaretini vermişti. O günlerde Vatan ve Tan gibi muhalif gazeteler Dörtleri desteklemeye başlamıştı.⁵⁴⁸

Dörtlü Takrir de dikkat çeken; CHP'nin kuruluşundan bu yana esas ilkesinin demokrasi olduğu, Atatürk'ün isminin özellikle vurgulanması gibi bazı noktalar vardı. Onlara göre, Atatürk'ün ideali demokratik bir rejim yaratmaktı ve Cumhuriyetin kuruluşunda da demokratik ruhun esas tutulduğu metine yazılmıştı.⁵⁴⁹ Dörtlü Takrir, aslında açık bir dilekçedir, CHP içinde şeflik geleneğini sona erdirmek yolunda atılmış bir adımdır. İkinci partiyi kurma düşüncesi ise muhtemelen kimsenin aklından geçmemektedir.⁵⁵⁰ Fakat İsmet İnönü zaten başka bir parti meselesini düşünüyor ve dillendiriyordu. Üst düzey komutanlarla yaptığı bir toplantıda şunları dile getirmişti;

*"Bir de parti meselesi vardır. Bence bir karşı parti memlekette teessüs etmedikçe demokrasi cihazı tamamlanmış olmaz. Bu benim başvekilliğinden beri iltizam ettiğim bir cihettir. (...) Fakat bunu suni olarak tesis etmenin faydası yoktur. Şimdi bugün kurulacak bir karşı parti komünist olarak teşekkül eder. Bunun tehlikesi ise, yabancı devletin vasıtası olmasıdır."*⁵⁵¹

Ayrıca,

⁵⁴⁵ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1924.

⁵⁴⁶ Kemal H. Karpat, **a.g.e.**, s.213.

⁵⁴⁷ Erik Jan Zürcher, **a.g.e.**, s.306.

⁵⁴⁸ Ateş Uslu, **a.g.m.**, s.355.

⁵⁴⁹ Cemil Koçak, **a.g.e.**, s.316.

⁵⁵⁰ **A.g.e.**, s.327.

⁵⁵¹ İsmet İnönü: Konuşma, Demeç, Makale, Söyleşiler, 1944-1950, haz. İlhan Turan (Ankara: TBMM, 2003), s.38. aktaran, Ateş Uslu, **a.g.m.**, s.s.356-357.

"1945 yılı sonunda CHP iktidarı Cumhuriyetin ilk 15 yılının siyasi ve ekonomik atılımlarla sağladığı meşruiyeti büyük ölçüde yitirmişti. Türkiye toplumunun tüm sınıf ve katmanları savaş sonunda değişiklik özlemi, beklentisi içine girmişlerdi."⁵⁵²

Taner Timur'a göre;

"CHP'yi çok partili hayata iten en önemli etken memur zümresinin ve liberal aydınların desteğini kaybetmesi olmuştur. Bunda da hem savaş enflasyonunun yarattığı çeşitli sıkıntıların hem de bu zümrelerin uluslararası fikir akınlarına ve özgürlüğe en duyarlı zümreler oluşunun büyük rolü olmuştur. Milli Şef en güçlü desteğini de kaybettiğini hissedince yakın geçmişin tecrübelerine dönmüş Serbest Fırka hareketini hatırlamış, bu denemeyi günün koşullarına uygun bir biçimde yeniden canlandırma çabasına girişmiştir..."⁵⁵³

Türkiye'de çok partili döneme geçişin özelliklerinden biri iki büyük partinin de dünya görüşleri birbirine benziyordu. Özellikle sola olan tutumları ortak bir cephe oluşturuyordu.⁵⁵⁴

7 Ocak 1946 yılında Demokrat Parti, İnönü'den işaret alarak resmen kuruldu.⁵⁵⁵

"Parti kurulmadan önce Bayar, İnönü'nün onayını almak istedi. İnönü üç soru sordu. İlk soru parti programının "dini inançlara saygılıdır" yönünde bir ibare içerip içermediğine ilişkindi. İkinci soru partinin köy enstitülerine ve ilkökul seferberliğine karşı bir program maddesinin olup olmadığı yönündeydi. İnönü son olarak yeni partinin dış politika konusunda "dış politikada ayrılık var mı?" sorusunu sordu. Programda dini inançlara saygı konusunda özel bir değini bulunmadığı, köy enstitülerine ve eğitim seferberliğine karşı bir maddenin yer almadığı ve dış politika konusunda da bir ayrılık olmadığı teminatını alınca partinin kurulmasına onay verdi."⁵⁵⁶

Tüm izler Demokrat Parti'nin İsmet İnönü'nün izni ve desteği ile kurulduğunu göstermektedir. Bunun için son yıllarda Celal Bayar teşvik edilmiş ya da haber gönderilmiştir. Bazen de Ulus Gazetesinde bu konu ile ilgili yazı yazdırma gibi faaliyetlerde bulunulmuştur. Dolayısıyla da kamuoyunda bir Serbest Fırka örneği algısı oluşmuş, Demokrat Parti'nin de "danışıklı dövüş" olduğu düşünülmüştür. Demokrat Parti'de bunu daimî olarak reddetmiştir.⁵⁵⁷

"Demokrat Parti Atatürk döneminde belli bir istikrara kavuşmuş olan toplumsal düzenimizin İkinci Dünya Savaşı'nda izlenen politika sonucu geçirdiği gelişimin bir ürünüdür."⁵⁵⁸ II. Dünya Savaşı sürecinde izlenen ekonomi politikası,

⁵⁵² Korkut Boratav, **a.g.e.**, s.91.

⁵⁵³ Taner Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s.23.

⁵⁵⁴ **A.g.e.**, s.75.

⁵⁵⁵ Erik Jan Zürcher, **a.g.e.**, s.308.

⁵⁵⁶ Metin Toker, **İsmet Paşalı Yıllar 1944-1973: Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950**, (İstanbul: Bilgi, 1998), s.81. aktaran, Ateş Uslu, **a.g.m.**, s.360.

⁵⁵⁷ Taner Timur, **a.g.e.**, s.16.

⁵⁵⁸ **A.g.e.**, s.18.

baskıcı ve kontrolcü tedbirler toplumsal dengeyi temelden sarsmıştır. Varlık Vergisi, Milli Korunma Kanunu, Toprak Mahsülleri Vergisi derken CHP bürokratik bir kuruluş haline gelmiş, kitlelerden uzaklaşmıştı. Demokrat Parti savaş yıllarının huzursuz, ekonomik şartların ağır geçtiği bir ortamda toplumsal sınıfların ortak tepkilerinden doğmuştur.⁵⁵⁹

21 Temmuz 1946 seçimleri sıralarında Demokrat Parti'nin bazı sosyalistlerce desteklendiği görülmektedir. İlerleyen süreçte Türkiye İşçi Partisi'nin genel başkanlığını yapacak olan Mehmet Ali Aybar 1946 seçimlerinde Bursa'da DP listesinden bağımsız aday olarak seçimlere katılmıştır. Fakat DP'ye katılım yönündeki teklifleri reddetmiştir.⁵⁶⁰

Seçimlerden sonra yeni meclis 5 Ağustos 1946 yılında açılmıştır. O sıradaki koltuk dağılımı konusunda iki parti arasında yaşanan tartışma dikkat çekicidir. *"Bayar kürsüden bakıldığında salonun sol tarafında kalan koltukların Demokrat Partiye tahsisini istedi. Saraçoğlu ise bunu kabul etmedi. Metin Toker'in ifadesiyle "demokratların solda oturmaları devrimciliklerinin delili olacaktı. Halbuki kendilerine sağdaki sıralar tahsis edildi. Saraçoğlu devrimciliği rakip partiye kaptırmak istememişti."* Daha sonra da bir demecinde, *"sosyalist ya da komünist olduğunu reddediyor, "eğer solculuk fakirlerin haklarını himaye, onlarla beraber olma ve onlara daha yüksek bir hayat seviyesi temin etmek ise memnuniyetle solculuğu kabul ederim."*⁵⁶¹ Şeklinde konuşmuştu.

Adnan Menderes gazetecilerin yeni partinin sağda mı solda mı olduğuna dair sorularına *"belki de Halk Partisi'nden iki parmak daha soldadır cevabını vermişti."*⁵⁶² 1946 seçimlerinden sonra da Demokrat Parti milletvekilleri meclisteki sol sıraları ister. Ayrıca sol eğilimli aydınlarla da çokça temas içinde olmuşlardır. CHP'nin içinden çıkma milletvekilleriyle kurulmuş olan Demokrat Parti kurulduğu günlerden itibaren aşırı solculuk ve bölücülük gibi suçlamalara maruz kalmıştır.⁵⁶³

Celal Bayar, partinin ismi seçilirken ABD'deki Demokrat Parti'nin ilham kaynaklarından biri olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁴ Partinin kuruluşunu anlatırken, toplumsal yankıları ile ilgili şunları söyler;

⁵⁵⁹ A.g.e., s.s.18-20.

⁵⁶⁰ Ateş Uslu, a.g.m., s.364.

⁵⁶¹ Metin Toker, İsmet Paşalı Yıllar 1944-1973: Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950, (İstanbul: Bilgi, 1998), s.s.131-132. aktaran, Ateş Uslu, a.g.m., s.s.365-366.

⁵⁶² Ahmet Emin Yalman, Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim Cilt:4 (1945-1971), Rey Yayınları, s.52.

⁵⁶³ Taner Timur, a.g.e., s.33.

⁵⁶⁴ Ateş Uslu, a.g.m., s.360.

"Türkiye toplum yapısının batı milletleri toplum yapısına uymadığını görüyorduk. Bir kere memleketimizde sınıflar keskin çizgilerle birbirlerinden ayrılmamışlardır. Tersine, birbirlerinin içinde, birbirleriyle mütedahil olarak yaşarlar. Patron işçi ile ağa çobanla hem menfaat hem hayat görüşü bakımından batıdaki gibi bir çatışma içinde değildir."⁵⁶⁵

Demokrat Parti tıpkı CHP gibi bir sınıfa değil sınıflar koalisyonuna dayanıyordu. Muhalefet partisi kapitalist burjuvazi ile büyük toprak sahiplerinin emrindeydi. CHP'nin içerisinde çıkan bu siyasi parti aynı sınıfın çıkarlarına hizmet ediyordu.⁵⁶⁶ İki partide kendini diğerinden farklı göstermeye çalışıyor, iki tarafta birbirini komünistlikle suçluyordu.⁵⁶⁷

Sol Kemalistler tarafından karşı devrimci olarak görülen Demokrat Parti'nin kurucu eliti, Atatürkçülük'ü restore etme vaadiyle ortaya çıkmış, tek parti keyfiliğiyle yozlaştırıldığını ileri sürmüştür. Onlara göre; İnönü Atatürk'ün hatırasını soldurmaktadır, Celal Bayar ise kendisini Atatürk'ün emaneti olarak takdim etmiştir. Daha da ötesi Atatürk'ün eserini tamamlama misyonunu üstlenmiştir.⁵⁶⁸

Demokrat Parti kurulurken çeşitli kesimlerden destek almış ve belli başlı vaatlerde bulunmuştu. İktidar partisine karşı öfkeli olan tüccarlar, grev ve sendika hakkından mahrum olan işçiler, ekonomik tedbirler nedeniyle daha da yoksullaşan köylüler umudu Demokrat Parti'de aramışlardır.

Toprak reformuna karşı muhalefet edenlerin Demokrat Parti'yi kurmasından sonra ilginç olan yoksul köylüleri peşinden sürüklemesidir. Demokrat Parti, toprak dağıtımını yerine ucuzluk sloganını kullanmıştır. Ayrıca işçi davalarına da sahip çıkan Demokrat Parti, siyasi maksatların dışında kalmak şartıyla işçi sendikalarının grev hakkının tanınmasından yana olmuştur.⁵⁶⁹ Yoksul sınıflara ve işçilere karşı olan bu tavır karşısında rahatsızlanan CHP, Demokrat Parti'yi solculukla suçlamaya başlamış, Demokrat Parti de savunmaya geçerek grevden bahsedildiği vakitlerde "grevin keskin bir silah olduğunu ve acemi insanların elinde felaket getirebileceğini, hiçbir zaman grevin başıboş bırakılmayacağını"⁵⁷⁰ söylemiştir. İktidara geldiğinde de vaat ettiklerini yerine getirmemiştir.

⁵⁶⁵ Taner Timur, **a.g.e.**, s.28.

⁵⁶⁶ Dimitr Şişmanov, **Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarihi (1908-1965)**, Belge Yayınları, İstanbul, 1990, s.147.

⁵⁶⁷ Erik Jan Zürcher, **a.g.e.**, s.309.

⁵⁶⁸ Tanil Bora, **a.g.e.**, s.67.

⁵⁶⁹ Taner Timur, **a.g.e.**, s.34.

⁵⁷⁰ **A.g.e.**, s.35.

3.2.2. Çalışma İlişkileri, İşçi, Grev, Sendika ve Partileşme Hareketleri

1940'lı yıllarda ki çalışma hayatı, işçi ve grev hareketleri, sendika ve parti oluşumlarına bakacak olursak, II. Dünya Savaşı sonrasında dünya yeniden şekillenmeye başlamıştı ve Türkiye siyasi ve iktisadi alanlarda değişimlere gitmiş, çalışma ilişkilerini düzenleyecek atılımlarda bulunmuştu. Türkiye 1940'lı yıllarda toplu sözleşmelerin kâğıt üzerinde kaldığı, sendikal örgütlenmenin, grev ve lokavtın yasak olduğu, çalışma hayatında işçilerin söz sahibi olmadığı bir ülke durumundaydı.

Türkiye'de 1930'lardan beri kapalı, korumacı, devletçi, içedönük ve dış dengeye dayalı bir iktisat politikası uygulanıyordu. 1946'dan itibaren siyasi ve ekonomik koşullar, toplumsal muhalefet, uluslararası konjonktürün de etkisiyle iktisat politikaları gevşetilmiştir. Kredi ve yabancı sermaye yatırımları, dış yardım ile ayakta duran bir ekonomik yapı yerleşik hale gelmiş, dış ticaret gelişmeye başlamış, dolayısıyla kalkınma anlayışı da dış pazarlara dönük hale gelmiştir.⁵⁷¹

1945 yılı itibariyle köyden kente göçün etkisiyle kentteki işçi sayısında artışlar olmuştur. Nüfusun çoğunluğunun köylü olması, kentlere göre daha fazla nüfus artışı olması, göçleri mecbur kılmış, geçici tedbirler sefalet ve huzursuzluğa yol açmaktadır. Türkiye iktisadi açıdan talihsiz bir tarihe sahiptir.⁵⁷²

O yıllarda işçilerin durumu hükümetin gündemindedir. 8 Haziran 1945 yılında çalışma hayatı ile ilgili işlerin düzenlenmesi ve yürütülmesi ile ilgili bir Çalışma Bakanlığı kurulmuştur.⁵⁷³ 1946 yılına gelindiğinde Cumhuriyet Halk Partisi, siyasi parti kurulmasına izin verirken Cemiyetler Kanununda da bazı değişiklikler yapmış, işçi sendikalarının faaliyetini sınırlayan bazı maddeleri kaldırılmış fakat emekçilerin sınıf temeli üzerinde örgüt kurmasına konulan yasak kalkmamıştır.⁵⁷⁴ 1946 yılında yapılan kurultayda konuşan parti genel başkanı ve cumhurbaşkanı İsmet İnönü şu sözleri söylemiştir; "*Partimizin programı sınıf esası üzerine cemiyet kurulmasını menetmiştir. Biz kendi programımızda sınıf mücadelesini istemeyen ve sınıf menfaatleri arasında ahenk arayan esasta kalacağız.*"⁵⁷⁵

1946 yılında Cemiyetler Kanunundaki değişikliklerden sonra birçok parti kurulmuş, fakat en büyüğü ve nüfuslusu Demokrat Parti'dir. Kısa süre içerisinde DP'ye büyük katılımlar olmuş tüccarlar, toprak ağaları, eski bakanlar, harp zenginleri

⁵⁷¹ Ateş Uslu, **a.g.m.**, s.344.

⁵⁷² Ömer Lütfü Barkan, **Toprak Meselesi**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980, s.487.

⁵⁷³ Ateş Uslu, **a.g.m.**, s.352.

⁵⁷⁴ Dimitr Şişmanov, **Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarihi (1908-1965)**, Belge Yayınları, İstanbul, 1990, s.147.

⁵⁷⁵ Kemal Sülker, Türkiye'de Sendikacılık, İstanbul, 1955, s.30. aktaran, Dimitr Şişmanov, **a.g.e.**, s.148.

ve CHP'den ayrılan milletvekilleri gibi... CHP'de ki ayrılıklar taşra teşkilatlarında büyük çözümlere yol açmıştır. Buldukları yerlerde DP teşkilatları kurmuşlar, kötü hayat şartlarından dolayı CHP iktidarına öfkeli olan halk yoksulluktan kurtulma özlemi ile DP'ye sarılmış büyük bir katılım sağlanmış, kurtuluş beklemişlerdir.⁵⁷⁶

CHP'nin uzun süren tekeline son veren parti ise 18 Temmuz 1945'te kurulan Milli Kalkınma Partisi'dir. Sonrasında Sosyal Adalet Partisi, Çiftçi ve Köylü Partisi, Yalnız Vatan İçin Partisi, Arıtma Koruma Partisi, İslam Koruma Partisi, İdealist Parti, Öz Demokratlar Partisi, Serbest Demokrat Partisi, Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi ve Çeşitli İşçi ve Emekçi, Sosyalist, Liberal partiler kurulmuştur. 1945 ile 1950 yılları arasında 27 parti kurulmuştur.⁵⁷⁷

Şefik Hüsnü ise Cemiyetler Kanununda yapılan değişikliklerden sonra TKP ile ilişkisi olmayan sol eğilimli kişilere sosyalist bir parti kurduğunu düşünmüştür ve Tan Gazetesi yazarı olan Esat Adil'e teklif götürülmüştür. Esat Adil, 1946'da Türkiye Sosyalist Partisini kurmuştur. Daha sonra TKP'nin İstanbul yöneticilerinden Hüsametdin Özdoğdu da partiye katılmıştır. Öte yandan TSP'nin tüm solu bir araya getirmesinden korkan Şefik Hüsnü eski kadrolarla Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü partisini kurmuştur.⁵⁷⁸ Partiyi antikomünist bir sosyalist parti olarak tanımlayan Esat Adil yurtdışındaki sosyal demokrat partilerle ilişki içindedir. TKP ile organik bir bağı yoktur. Aziz Nesin ve Rıfat Ilgaz bir süreliğine parti üyesi olmuş, Gün ve Gerçek Gazeteleri ise partinin yayın organları arasında bulunmuştur.⁵⁷⁹

Türkiye Sosyalist Partisi kendine bağlı olarak; Türkiye Mensucat İşçileri Sendikası, Türkiye Demir Çelik Sendikası, Türkiye Basın ve Makinalar Sendikası, Türkiye Tekel İşçileri Sendikası, Türkiye Deniz İşçileri Sendikası, Tramvay İşçileri Sendikası, İstanbul Şoförleri ile Otomobil İşçileri Sendikasını kurmuştur. Parti, tüm bu sendikaları merkezi işçi örgütü olarak Türkiye İşçi Sendikaları Federasyonuna bağlamayı ve uluslararası düzeyde Dünya Sendikalar Federasyonuna katmayı düşünüyordu. Fakat bu düşünce gerçekleşmeden Temmuz 1946'da parti kapatılmıştır.⁵⁸⁰ Pes etmeyen partiye bağlı merkezi İstanbul'da bulunan sendikalar, sanayinin güçlü olduğu şehirlerde şubeler açtılar, seminerler konferanslar düzenlediler, işçi hareketi içinde hep önemli bir güç noktası oldular.

⁵⁷⁶ A.g.e., s.s.148-149.

⁵⁷⁷ Suna Tekel, **Siyaset Sosyolojisi Açısından “Yeni Demokrasi Hareketi”nin Yeni Partileşme Süreci**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2012, s.37.

⁵⁷⁸ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1935.

⁵⁷⁹ Ateş Uslu, **a.g.m.**, s.362.

⁵⁸⁰ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1936.

Cemiyetler Kanunu değişikliği ile sınıf esasına dayalı örgütler kurulabiliyordu. Fakat hukuki sendika özgürlüğü, fiili sendika özgürlüğü anlamına gelmiyordu ve bu kısa bir süre içerisinde görülecekti. Bu dönem yeni kurulan sendikaların bir bölümü iki siyasal partinin etkilerini taşıırken, bir bölümü de sol görüşlerin etkisini taşımıştır. 16 Aralık 1946'da iki siyasal partiye yakın 6 gazete ve dergi İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ve işçi kulübü kapatılmıştır.⁵⁸¹

1946 sendikacılığı sol açısından güçlü bir sendikacılık anlayışına sahipti, fakat 1947'de daha farklı bir sendikacılık anlayışına geçilmişti. 1947 sendikacılığı, yeni sendikalar kanunu yolunda oluşmuştu.⁵⁸² 20 Ocak 1947'de sendikalarla ilgili yeni bir kanun çıkarılmış, bu kanun işçi sendikalarının siyasal faaliyetlerini yasaklamıştı, sendikalar kanunun en belirgin özelliği ise işçi hareketinin sosyalist hareketle bütünleşmesini engellemek ve CHP'nin güdümüne sokmaktı. Sendika Kanunu çıktığı sırada Türkiye'de 52 bin 73 sendika bulunuyordu ve işçi sınıfının neredeyse %90'ı sendikaların dışındaydı.⁵⁸³ 1947 tarihli ve 5018 sayılı işçi ve işveren sendikaları ve sendika birlikleri hakkında çıkarılan kanun ile "*Sendika özgürlüğü rejiminden sendika hakkı rejimine geçilmiştir.*"⁵⁸⁴ Yasa dönemin uluslararası normlarından uzaktadır, sendikalar üzerinde yargı denetimine ve yoğun bir idari denetime olanak sağlamaktadır. Sendikalara toplu sözleşme hakkı veren yasa, grev ve lokavt konusunda yasaklarla dikkat çekmektedir. Ayrıca uluslararası mesleki birliklere üyelik bakanlar kurulunun iznine bağlanmış ve katı bir siyaset yasağı getirilmiştir.⁵⁸⁵

1947 yılında kabul edilen grev ve toplu sözleşme hakkı vermeyen ve sendikaların siyasetle uğraşmalarını da yasaklayan bu kanunu, dönemin çalışma bakanı dört ilke ile açıklamıştır;

1. Türk sendikalar kanunu devletlere karşı veya devletin emrinde bir sendika anlayışı değil devletle beraber bir sendika anlayışı getirmektedir.
2. Meslekten olmayanların ekseriya meşru olmayan gayeler için bu sendikalar içerisinde nüfuz etmelerini önleyici hükümler konmuştur.
3. Türkiye sendikaları gayri siyasal sendikalardır.
4. Türkiye Sendikaları milli (anti-enternasyonalist) sendikalardır.⁵⁸⁶

⁵⁸¹ Ahmet Makal, **a.g.e.**, s.218.

⁵⁸² Zafer Toprak, **Türkiye İşçi Sınıfı 1908-1946**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016, s.421.

⁵⁸³ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1936.

⁵⁸⁴ Ahmet Makal, **a.g.e.**, s.219.

⁵⁸⁵ **A.g.m.**, s.s.219-220.

⁵⁸⁶ TBMMZC D.VIII., Cilt:4, T.I. aktaran, Taner Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s.78.

Bu kanunla birlikte CHP kendisi işçi örgütlenmelerini sağlamaya çalışmış, işçi büroları açmış, İstanbul İşçi Sendikaları Birliğini kurmuştur. Fakat başarılı olamamıştır. İşçiler genel itibari ile Demokrat Parti'ye dönük bir eğilim içerisinde olmuşlardır. Bunun sebebi ise Demokrat Parti'nin grev hakkı ile ilgili takındığı tavır, CHP'nin sosyal politikasının yetersizliği ve işsizliktir.⁵⁸⁷

CHP sendikal örgütlenme ilişkisini Sendikalar Kanununun yasaklamalarını aşan biçimde sürdürürken, kontrolü dışında kalan sendikaları izlemiş ve manipüle etmeye çalışmıştır.⁵⁸⁸ Doğrudan denetim altında tuttuğu sendikalar vardır, bu tutum iktidar partisine ne kadar yakın olursa o kadar uzun süreli sendikacılık yapılacağı, mücadele yoluyla değil de, siyasi manevralarla sorunların çözüleceği algısı yaratmıştır.⁵⁸⁹

Bu dönemde toplumsal sınıf ve katmanları birleştirici rolü olan halkçılık söyleminin yerine milliyetçilik söylemi yer almış, milliyetçi ve antikomünist söylemler artarken, sınıfların, sınıfa dayalı örgütlerin ve sınıf mücadelesinin varlığı kabul edilmiş noktada iken CHP buna direnmeye devam etmekte grev ve lokavtın kurumsallaşmasına şiddetle karşı çıkmaktadır.⁵⁹⁰ Çalışma Bakanı Reşat Şemsettin Sırer 1950 yılında şunları söylemiştir; *"... bizim mesuliyetini bulduğumuz zamanlar içinde sınıflar mücadelesi olmayacaktır. Sınıflar nefretle, kinle grev ile lokavt ile birbirlerinin karşısına geçmeyeceklerdir. Bu devlet buna meydan vermeyecektir. Bu sebeple mücadele silahlarına da lüzum olmayacaktır."*⁵⁹¹

Daha sonra CHP'nin aldığı en ilginç karar tüzüğünün 22. maddesini kaldırması olmuştur. Madde, *"sınıf ayrımı, sınıf çıkarı ve bölgecilik fikirlerini yaymak amacıyla dernekler"* kurmayı yasaklamıştır.⁵⁹² Toprak reformunu destekleyen parti içindeki kişiler CHP'nin sınıf partisi haline gelmesini işçiden, köylüden, zanaatkardan ve küçük tüccardan destek sağlaması gerektiğini savunmuştur. Fakat merkez, tüzükteki maddeyi değiştirmesine rağmen sınıflar arası bir denge kurmaya çalışmış ve sınıf mücadelesine karşı çıkmıştır.

1940'ların Türkiye'sinde modern anlamda sanayi burjuvazisi gelişmemiş, ekonomik hayatta ise bankalar, büyük toprak sahipleri ve ticaret burjuvazisi hakimdir. Yoksul sınıflar ise yarı-serf durumundaki fakir köylülerden oluşmaktadır

⁵⁸⁷ A.g.e., s.78.

⁵⁸⁸ Ahmet Makal, a.g.e., s.352.

⁵⁸⁹ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1937.

⁵⁹⁰ Ahmet Makal, a.g.e., s.220.

⁵⁹¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, Toplantı:4, Cilt:23, 31. Birleşim, 18.1.1950, s.221. aktaran, Ahmet Makal, a.g.e., s.220.

⁵⁹² Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s.129.

ve cılız bir proletarya vardır. Köylerde toplumsal örgütlenme düzeyi işçi sınıfından düşüktür. Bu da Türkiye kapitalizminin gelişme derecesinin sonucudur.⁵⁹³

1948 yılında Türkiye’de Çalışma Bakanlığı verilerine göre "329.463 işçinin 52.000'i sendikalı, 1950 yılında ise 373.961 işçinin 78.000'ni sendikalıdır." Bu veriler Türkiye’de kapitalizmin gelişme seviyesini ortaya koymaktadır. "Nüfusu 20 milyon civarında olan bir ülkede sendikalı işçi sayısının 50-80 bin arasında olması gerçekte sol potansiyelin objektif sınırlarını da çizmektedir"⁵⁹⁴

Türkiye’de II. Dünya Savaşı yıllarında yoğun bir sol faaliyet görülmemektedir. Savaş yılları içerisinde daha çok antifaşist ve demokratik bir mücadele verilmiştir, sosyalist unsurlar ise sadece üniversite öğrencileri ve küçük burjuva aydınları çevresinde etkili olmuştur.⁵⁹⁵ Ayrıca II. Dünya Savaşı, sağcıların aleyhine döndükçe solcuların eli kuvvetlenmiş, SETA (Türkiye Gizli Komünist Şuarası) isimli bir örgüt kurulmuş, 1944’de sıkıyönetimle kapatılmış ve yöneticileri tutuklanmıştır. Bu süreçte sol artık üniversite gençliğine yönelmiş, Mihri Belli başkanlığında İleri Gençlik Birliği kurulmuştur. Mihri Belli ve örgüt üyeleri Süleymaniye Camiinin minareleri arasına "Saraçoğlu Faşisttir" yazılı bir flama asmaya çalışmış ve tutuklanmıştır. Kapanan İleri Gençlik Birliğinin yerine İleri Demokrat Cephe kurulmuş, kuruluş bildirisinde ise "Kahrolsun tek parti ve vurguncular saltanatı, kahrolsun milli azınlıklara düşmanlık, yaşasın Sovyetlerle iş birliği" gibi sözler bulunmaktadır.⁵⁹⁶

İlerici ve demokratik fikirler de şiddetli bir şekilde yasaklanmıştır. İlerici yayın ve dergiler susturulmuş ve kapatılmıştır. Birçok işçi ve aydın kimseler komünizm propagandası yaptıkları iddiasıyla hapse atılmıştır.⁵⁹⁷

1938-1950 yılları arasında gazeteler ve dergiler sağ ve sol ideolojilerin yaygınlaşması için çalışmaktadır. Fakat hükümet ileriye gidildiğini düşünürse basın yasasına göre gereğini yapabilmektedir. Bu dönemde Vatan Gazetesi 9 kez, Tasvir Gazetesi 8 kez, Cumhuriyet Gazetesi 5 kez kapatılmıştır.⁵⁹⁸ Yine baskılara ve algıya en iyi örneklerden biri ise dönemin aşk romanı yazarlarından Esat Mahmut

⁵⁹³ Taner Timur, **a.g.e.**, s.s.76-79.

⁵⁹⁴ **A.g.e.**, s.76.

⁵⁹⁵ **A.g.e.**, s.81.

⁵⁹⁶ Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi**, s.404.

⁵⁹⁷ Dimitri Şişmanov, **a.g.e.**, s.105.

⁵⁹⁸ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.177.

Karakurt'un orta eğilimli bir gazetede turist gözüyle Moskova'yı anlatmış olması ve bunun üzerine Tan olayını tekrarlamak tehdidiyle karşı karşıya gelmesidir.⁵⁹⁹

II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'deki sol hareket daha çok sanat alanında çalışmıştır ve örgütsüzdür. Moskova'ya sinema eğitimi için giden Abidin Dino, Kızıl Ses dergisini çıkarmıştır. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi öğretim üyesi olan Pertev Naili Boratav Yurt ve Dünya Dergisini çıkarmıştır ve dergide tanınmış sol görüşlü kişilerde yazılar yazmıştır. Behice Boran, Melih Cevdet, Sabahattin Ali, Muzaffer Şerif gibi... Yeni Edebiyat isimli dergide ise Türk komünistlerin başı olarak görülen Zeki Baştımar ve komünist beyanname dağıtmaktan hüküm giyen Hasan İzzettin Dinamo yazmıştır. Rıfat Ilgaz ise Türkçe öğretmenliği yaptığı dönemde komünistlikten mahkûm olmuş, bu dönemde de Yürüyüş Dergisinin yöneticiliğini yapmış ve dergide Nazım Hikmet ve hapisane arkadaşlarından A. Kadir, Orhan Kemal, Cevat Şakir, Cahit Irgat'ın da yazıları çıkmıştır. Behice Boran'da Adımlar Dergisini çıkarmış ve aynı isimlere yer vermiştir.⁶⁰⁰

Dönemin sol yayın organları ılımlı bir içeriğe sahiptir. "*Köy yaşamı hakkındaki klişeleşmiş övücü görüşlere karşılık çağdaşlaşmak için şehirleşmenin gerekliliğini savunmak bile solculuk sayılmıştır.*"⁶⁰¹ 1946 yılında Sendika, Gün, Yığın, Ses, Dost gibi dergiler, Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz'ın çıkardığı Marko Paşa ve benzeri olan mizah dergileri de kapatılmıştır.⁶⁰² Dini yayınlara izin verilmemiş, sol yayınlara da Kemalist çizgiyi aşmamak koşulu ile göz yumulmuştur. "*CHP'nin dışındaki sosyalist ya da komünist akımlar ve yayınları sıkı kontrol de tutulmuş sık sık yapılan tutuklamalarla yaşamları hep kısaltılmıştır. Böylece sol Kemalizm entegre edilmiştir.*"⁶⁰³

Az da olsa gelişen solculuğun 1945-1946 yıllarında gelişme sebebini ise, basın ve hükümet manevi ve ahlaki terbiye eksikliğine, maddi yoksulluklara, aile bağlarının kopmasına bağlamıştır. Oysa toplum akılcı, gerçekçi, çağdaş bir ruha uygun yeni idealler hedeflemiştir. Dolayısıyla Türk orta sınıfına Osmanlı idareci sınıfından miras kalan fikirler, adetler, dar mistik bir hayat anlayışı; Cumhuriyet döneminin yeni, ilerici, dinamik toplumunu tatmin etmeyecektir.⁶⁰⁴

⁵⁹⁹ Orhan Koloğlu, **a.g.e.**, s.132.

⁶⁰⁰ Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.s.403-404.

⁶⁰¹ Mete Tunçay, "Türkiye Cumhuriyetinde Sosyalizm (1960'a kadar), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s.1950, s.1954.

⁶⁰² Orhan Koloğlu, **a.g.e.**, s.131.

⁶⁰³ **A.g.e.**, s.118.

⁶⁰⁴ Kemal H. Karpat, **a.g.e.**, s.449.

Legal duruma gelmek isteyen sol, çeşitli partiler kurmuş, fakat siyasal eylem sınırları dar tutulmuştur. Sosyalizme açık siyasi partiler ve CHP ile ilişkisi olmayan sendikalar kapatılmış, 1947 yılından itibaren tüm sol fikirlere karşı kesin duvarlar örülmüştür. Ortaya çıkan demokrasi modeli, sol kanadı barındırmayacak, yalnızca sağ partilerden oluşacaktır. Ayrıca DP ve CHP 1946, 1947 ve 1951 yıllarında TCK'nın 141. ve 142. maddelerini faşist ülkelerde bile olmayan şekilde ağırlaştırmışlardır.⁶⁰⁵

1940'lı yılların sol/sosyalist muhalefetine de iki önemli iddiası vardır; rejimin İsmet İnönü dönemi ile birlikte bir sağ sapma gösterdiği ve milliyetçilikle ilişkilendirilebilecek bir sol oluştuğudur. Oysa Atatürk döneminin sol/sosyalist, antiemperyalist bir sol hareket olduğu savunması "sol" dışında kabul görmemiştir. Dönemin sol/sosyalist aydınlarının bir kısmı İnönü karşıtlığı nedeniyle Atatürkçü'dür. Ayrıca sol eğilimli herkes için Sovyet güdümlü olmadığını vurgulamak bir zorunluluğu dönüşmüştür.⁶⁰⁶ TKP'nin de bu iki iddiaya pragmatik ve mesafeli yaklaştığı görülür. Ayrıca TKP tevkifatları bu dönemde de devam etmiş, 1944-1946 yıllarındaki tevkifatlar tüm kadroları ortaya çıkaramamıştır. Zeki Baştımar ve Muzaffer Şerif Başoğlu'nun yönetimindeki hücreler gizli kalmıştır. Zeki Baştımar 1947 Ankara örgütünü kurmuş ve 1949'da İstanbul'a geçerek örgüt faaliyetlerini devam ettirmiştir.⁶⁰⁷

3.2.3. Irkçılık-Turancılık Davası, Sabahattin Ali-Nihal Atsız Davası ve Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Olayları

Sabahattin Ali, *'İçimizdeki Şeytan'* isimli romanını çıkarmış, ardından Nihal Atsız da *'İçimizdeki Şeytanlar'* isimli bir broşür bastırarak Sabahattin Ali'yi Sovyet ajanı olmakla suçlamıştır. Ayrıca Nihal Atsız, Orhun Dergisinde "*Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye İkinci Mektup*" başlığı ile bir mektup yazmıştır. Mektupta; "*Halk Partisi'nin elastiki altı okundan halkçılığa sığınarak kendilerini halkçı yurtsever olarak gösterdiklerini, ırk ve aile düşmanlığı, din ve savaş aleyhtarlığı, milleti baltalama, yurdumuzdaki azınlıklar aşırı sevgi, her şeyi iktisadi gözle görüş onları açığa vuran damgalarıdır.*"⁶⁰⁸ Sözlerine yer vermiştir. Sabahattin Ali ise kendisini vatan haini olarak suçlayan Nihal Atsız'a dava açmıştır. Ayrıca Nihal Atsız dönemin Milli

⁶⁰⁵ Taner Timur, **a.g.e.**, s.86.

⁶⁰⁶ Levent Cantek, "Tan gazetesi ve Sabiha Sertel", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.858.

⁶⁰⁷ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1935.

⁶⁰⁸ Aktaran, Hande Sonsöz, **a.g.m.**, s.113.

Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel ile Sabahattin Ali arasında ki yakınlıktan dem vurmuş ve komünistleri koruduğunu dile getirmiştir.⁶⁰⁹ “*Komünizmin Türk ırkının hukuki yapısına aykırı olduğunu, komünistlerin soysuz ve namert olduğunu, önemli mevkilere geçip köşe başlarını tuttuklarını, Milli Eğitim Bakanlığında komünistlerin örgütlendiğini*” iddia etmiştir.⁶¹⁰

Sabahattin Ali ve Nihal Atsız davası devam ederken Almanya savaşta yenilmiş ve Türkiye’de Turancılar tutuklanmış, 18 Mayıs 1944 yılında gerçekleşen bu olay “*Turancılık ve 1944 Davası*” olarak anılacaktır.⁶¹¹

26 Nisan 1944 yılında görülmeye başlanan Sabahattin Ali -Nihal Atsız davasında ise 9 Mayıs 1944 yılında karar çıkmış ve Nihal Atsız davayı kaybetmiş ve ceza almıştır.⁶¹²

II. Dünya Savaşı sırasında tek parti hükümeti, denge politikası izlemeye çalışmış, sol-liberal eğilimlerin kamuoyuna yansımalarına hoşgörü göstermiş, Almanların faşizan eğilimlerine ses çıkarmamıştır.⁶¹³ Savaş yıllarında basında tarafını seçmiş; Tan Sovyetleri desteklerken, Cumhuriyet ve Tasvir-i Efkâr Almanya’yı desteklemiştir. O dönem sorunlara siyasal olmaktan çok ekonomik çözümler aranmış ve CHP hükümeti karşıt akımlar karşısında dengeyi sağlamaya çalışmıştır. 1944’te Almanya savaşı kaybedince Turancı gazeteler, dergiler yasaklanmış, gazeteciler tutuklanmıştı. 1945’te ise İsmet İnönü siyasal sistemin liberalleştirilebileceğini açıklamıştı.⁶¹⁴ Irkçı-Turancılar hakkında Almanya’nın yanında savaşa girmek için hükümeti devirme, ırkçılık ve Turancılık propagandası yapma, gizli örgüt kurma iddiaları ile dava açılan ve yargılananların arasında Alparslan Türkeş, Fethi Tevetoğlu, Zeki Veli Togan, Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkân gibi kişiler vardı.⁶¹⁵

Turancılığı hastalıklı ve zararlı bir düşünce olarak nitelendiren cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Turancı akıma yönelik değerlendirmesi şöyledir;

“Turancılar Türk milletinin büyük komşularıyla onulmaz bir surette derhal düşman yapmak için bir tılsım bulmuşlardır. Bu kadar şüursuz ve vicdansız fesatçıların tezvirlerine (yalanlarına) Türk milletinin mukadderatını kaptırmamak için elbette Cumhuriyet’in bütün tedbirlerini kullanacağız. Fesatçılar, genç çocukları ve saf vatandaşları aldatan fikirlerini, millet

⁶⁰⁹ Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.247.

⁶¹⁰ Uğur Mumcu, **40’ların Cadı Kazanı**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1994, s.65.

⁶¹¹ Hande Sonsöz, **a.g.m.**, s.114.

⁶¹² Uğur Mumcu, **a.g.e.**, s.s.67-70.

⁶¹³ Mete Tunçay, “Türkiye Cumhuriyetinde Sosyalizm (1960’a kadar), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s.1953.

⁶¹⁴ Orhan Koloğlu, **a.g.e.**, s.s.120-121.

⁶¹⁵ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1924.

karşısında açıktan açığa münakaşa edemeyeceğimizi sanmışlardır. Aldanmışlardır, daha da aldanacaklardır..."⁶¹⁶

CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'ın ise İsmet İnönü'ye tutuklamaları önlemek için "*Ben de milliyetçiyim, beni de tevkif ediniz*" dediği aktarımları vardır.⁶¹⁷

Bu süreçte önem teşkil eden başka bir olayda Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'ndeki öğretim üyelerinin tasfiyeleridir. Dil Tarih Coğrafya Fakültesinde görev yapan Pertev Naili Boratav'ın vereceği konferans protesto edilmiş ve salondaki sağcı öğrenciler Ulus meydanına çıkıp, sol yayınları yakmıştır. İzmir'de ise Mehmet Ali Aybar'ın çıkardığı Zincirli Hürriyet gazetesine karşı milliyetçi gençler protesto mitingi yapmış ve komünizmle mücadele edeceklerini açıklayan bildirimler yayımlamışlardır. Ankara ise sessiz kalmıştır. Ardından birçok olay yaşanmış, olaylar gazetelerde ve mecliste konuşulmuş ve solcu öğretim üyelerine soruşturma açılmıştır.⁶¹⁸

Üniversitelerin özerkliği bulunmayan o yıllarda fakülte Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlıdır. 23 Aralık 1945'te Enver Ziya Karal bakanlığa gönderdiği yazıda şöyle yazmıştır;

"...politika eğilimi, ilmi düşünceyle uzlaşma kabul etmeyecek karakterde olan bu dergiye (Görüşler) Doçent Behice Boran ile Doçent Pertev Boratav'ın ihtisasları ile ilgili de olsa yazı göndermelerini, Doçent Behice Boran'ın yayımlamasını, Doçent Niyazi Berkes'in yazı vaat etmesini, ilmi yardımcı Mediha Berkes'in yazı vaat etmiş olduğunu söylemesine rağmen mecmuayı gördükten sonra kendi hakkındaki ibare iyi yayınlanmamasını (yalanlamasını olmalı?) akademik kariyer, düşünce ve çalışmalarına aykırı gördüğümü ve yukarıda adı geçenlerin bu hareketleri ile fakülte içindeki durumlarının gözünde alınması gerektiğini saygılarımla arz ederim."⁶¹⁹

İrkçılık-Turancılık Davası ve Sabahattin Ali-Nihal Atsız Davası Dil Tarih Coğrafya Fakültesine yansımış, sağcı öğrenciler Milli Eğitim ve İçişleri Bakanlıklarına başvurarak Adımlar Dergisini çıkararak Behice Boran ile Yurt ve Dünya Dergisini çıkararak Prof. Pertev Naili Boratav'ın üniversiteden atılmasını istemişlerdir.⁶²⁰

Özetle; Dil Tarih Coğrafya Fakültesi olayları, bir grup öğretim üyesinin komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle üniversiteden uzaklaştırılmalarıdır.

⁶¹⁶ Aktaran, Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.188.

⁶¹⁷ Tanıl Bora, **a.g.e.**, s.284.

⁶¹⁸ Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi IV (1946-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s.179.

⁶¹⁹ Aktaran, Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.194.

⁶²⁰ Uğur Mumcu, **40'ların Cadı Kazanı**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1994, s.s.101-103.

Enver Ziya Karal'ın dekan olduğu bu dönemde Sabahattin Ali, Behice Boran, Niyazi Berkes, Pertev Nail Boratav bakanlık emri ile görevlerinden alınmışlardır.⁶²¹

3.2.4. Hasan Ali Yücel –Kenan Över Davası

DP ve CHP arasında birbirlerini solcu olmakla, komünist olmakla suçlamak bir dönem olmazsa olmazlar arasına girmişti. Bilindiği gibi DP kurulurken Tan Gazetesi, Görüşler Dergisi gibi sol yayınlar destek vermişti.

17 Ekim 1946'da İstanbul milletvekili Fevzi Çakmak DP İstanbul İl Başkanı Avukat Kenan Öner ve arkadaşları İnsan Hakları Cemiyeti'ni kurmuştu. Fevzi Çakmak, Şefik Hüsnü'nün derneğin kurucuları arasında bulunmasını istiyordu. Komünistlerin de bu dernek içerisinde yer aldığını gören CHP, Ankara'da Nihat Erim'e buna karşı benzer bir dernek kurdurttu. İktidarın bir korkusu da sağ ile solun tek bir cephede birleşmesiydi.⁶²²

Son günlerde ülkede komünist kışkırtmaların arttığını ileri süren ve Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından yürütülen soruşturmalar ile ilgili bir soru önergesi veren CHP Milletvekili Ahmet Ulus, cevabını 29 Ocak 1947 yılında TBMM'de içişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'den almıştır. Kurtuluş Savaşı döneminden başlayarak ülkedeki tüm komünist hareketlerle ilgili bilgiler verilmiş, daha sonra ise İnsan Hakları Derneği Başkanı Fevzi Çakmak'a yönelik komünist çevrelerle ilişkili olduğuna dair iddialarda bulunulmuştur.⁶²³

Fevzi Çakmak'ta verdiği bir demeçte eski bir Milli Eğitim Bakanı'nın komünizmi destekleyen hareketler içerisinde olduğunu ve hükümeti zamanında uyardığını belirtmiştir. Daha sonra Hasan Ali Yücel Ulus Gazetesinde Fevzi Çakmak'a yönelik "o Milli Eğitim Bakanı ben miyim?" diye sormuştur.⁶²⁴

Fakat Fevzi Çakmak yerine DP İstanbul İl Başkanı Avukat Kenan Över bu soruya cevap vermiştir:

"Evet o maarif nazırı sizsiniz! Yalnız komünistleri bakanlığınızda beslemekle, uğradıkları hücumlara karşı onları savunmakla kalmadınız. Bakanlığımızın telkinleri ile milliyetçilik belasını başlarına soktunuz tam 23 gence İspanyolların engizisyonlarına rahmet okutacak işkencelerle ezdirdiniz harap ettiniz hırpaladınız!"⁶²⁵

⁶²¹ Ateş Uslu, **a.g.m.**, s.370.

⁶²² **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1935.

⁶²³ Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.241.

⁶²⁴ Hasan Ali Yücel, *Davam*, Ankara, 1947, s.3. aktaran, Hande Sonsöz, **a.g.m.**, s.115.

⁶²⁵ Yeni Sabah, 11 Şubat 1947, aktaran, Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.243.

Bu söylemler üzerine Hasan Ali Yücel, Kenan Över'e ve gazeteye hakaret davası açmıştır. Uzun süren dava Yücel'in aleyhinde bir hava oluşturmakla birlikte partisi tarafından da desteklenmemiştir. Hasan Ali Yücel'e, 1944'te açılan Irkçılık-Turancılık davasında etkisi olduğu, Sabahattin Ali'yi koruduğu ve Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinin komünist olduklarını ve Hasan Ali Yücel tarafından korunduklarına dair suçlamalarda bulunulmuştur.⁶²⁶ Davayı karışık bir aşamadan sonra Hasan Ali Yücel kazanır fakat davanın gidişatı, uzun sürdürülmesi ve partisinin tavrı manidardır.

Dönemin sağcılarını Hasan Ali Yücel'e Irkçılık-Turancılık Davaları döneminde biriktirdikleri tepkileri, II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan anti-komünist ortamda verme fırsatı bulmuşlardır.⁶²⁷

Oldukça zor durumda olan CHP bu dava ile ağır bir yara almıştır. Davayı temyiz sonucu kazanan Hasan Ali Yücel olsa da, CHP'li bir bakan komünistleri koruduğu, komünizmin yayılmasına yardım ettiği iddialarının mahkeme tarafından saptanmış olması muhalefetin elini güçlendirmişti ve bunu etkili bir şekilde kullanmışlardı. CHP, Hasan Ali Yücel'i bakanlıktan ayırmış, yerine üniversitedeki sol görüşlü öğretim üyelerini uzaklaştıran ve köy enstitülerine yeni bir düzen getiren Şemsettin Sirer'i getirmişti. Dolayısıyla da söylenebilecek pek bir şey yoktu.⁶²⁸

Hasan Ali Yücel saldırıların ortasında CHP tarafından tek başına bırakılmış, 7 Ağustos 1947'de bakanlıktan, daha sonra Ulus Gazetesi'nden ayrılmış ve Cumhuriyet'te yazmaya başlamıştır. İnönü, onu aramamış ve uzun yıllar karşılaşmamışlardır.⁶²⁹ Ayrıca bu davadan sonra genel olarak komünizmle suçlanma korkusu oluşmuş ve ilerici düşüncüyü durdurmuştur. Birçok kişi düşüncelerini açıkça ifade etmekten kaçınıp, yazılarında revizeler yapmıştır. Komünizm korkusunun baskısı yaratıcı politik düşüncenin gelişmesinin önüne geçmiştir.⁶³⁰

Cemil Koçak'a göre ise Hasan Ali Yücel sanıldığı gibi solcu, sosyalist ya da komünist değildir. Bu konuya eserlerinde yer vermiştir. Konuya örnek teşkil edecek olaylardan biri, 30 Kasım 1939 yılında yaşanmıştır. İçişleri Bakanlığı'ndan Milli Eğitim Bakanlığı'na bir yazı gelmiş; Komünistlerin okullarda öğrenciler arasında yeniden komünizm fikirlerini yaymaya çalıştıklarını, haftalık dergilerde komünizmi

⁶²⁶ A.g.e., s.243.

⁶²⁷ Mithat Kadri Vural, "Siyasi Bir Hesaplaşma Olarak "Hasan Ali Yücel- Kenan Över Davası", **Yeniden İmece Üç Aylık Eğitim Bilim Sanat Kültür Dergisi**, S:28, Ekim 2010, s.42.

⁶²⁸ Mahmut Goloğlu, a.g.e., s.194.

⁶²⁹ Uğur Mumcu, **40'ların Cadı Kazanı**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1994, s.162.

⁶³⁰ Kemal H. Karpat, a.g.e., s.456.

telkin eden fikirlerin yayıldığı yazıların yazıldığı, özellikle lise son sınıf ve üniversite öğrencileri tarafından yazıların okunduğu gibi bilgiler içeren bir yazıdır.⁶³¹ Bu durum Matbuat Umum Müdürlüğüne de bildirilmiştir.

7 Aralık 1939 tarihinde Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel başbakana bir yazı yazmış, yazıda basından şikayetlenmiştir. Basında çıkan öğretmenlerle ilgili maddi sorunlar haberleri Yücel'e göre gerçeği yansıtmamaktadır. Ayrıca bu haberlerin muhalifleri sevindireceği, öğretmenlerin mesleklerine karşı bağlılıklarını sarsacağını, sendika örgütlenmelerine ya da grevlere yol açacağını, komünizm propagandasını körükleyeceğini kaygıları içerisinde belirtmiş ve matbuatla ilgili gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir.⁶³² Bakanlığına bağlı öğretmenlerin maaşları ile ilgili herhangi bir basit habere karşı Yücel'in takındığı bu tavır şaşırtıcıdır. *"Yücel'in Türkiye'de sol kamuoyunda adeta kutsal, saygın, tartışılmaz ve sorgulanmaz isminin dönemin sol gruplar arasında da aynı şekilde algılanıp algılamadığı ise ayrı bir sorudur."*⁶³³

3.2.5. Tan Olayı

Çok partili yaşama geçerken basında önde gelen iki yayın organı vardı. Bunlar, liberal eğilimli Vatan Gazetesi, sol eğilimli Tan Gazetesi idi. Her iki gazete de Demokrat Parti'yi destekliyordu. Tan Gazetesi DP yöneticileri ile yakın ilişkiler içinde bulunmuş, işbirliği sonucu ortaya çıkan Görüşler Dergisine DP öncüleri sermaye, makale ve mülakat vaat etmişlerdir.⁶³⁴

Dönemin sol görüşlü entellektüelleri, TKP ile organik bağları bulunan Tan Gazetesini çıkararak en etkili muhalifleri Zekeriya ve Sabiha Sertel, ihraç edilen ve istifa eden milletvekilleri ile Tevik Rüştü Aras aracılığıyla bağlantı kurmuşlardır. II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin Nazi Almanya'sı ile ilişkilerin yakınlaşması, antikomünist eğilimler ve faşist hareketin yaygınlaşmasına zemin hazırlanması sosyalistlerin CHP'den uzaklaşmasına neden olmuştur.⁶³⁵ O dönem sosyalist muhalefet ile CHP'den ayrılanları bir araya getiren yeni bir yayın organı olan 'Görüşler Dergisi' çıkarılmaya başlanmıştır. Niyazi Berkes, Behice Boran, Sabahattin Âli, Camii Baykurt, Pertev Naili Boratav gibi sol görüşlü entellektüeller

⁶³¹ Cemil Koçak, **Tek Partili Dönemde Muhalif Sesler**, s.151.

⁶³² **A.g.e.**, s.s.151-152.

⁶³³ Cemil Koçak, **a.g.e.**, s.153.

⁶³⁴ Taner Timur, **a.g.e.**, s.85.

⁶³⁵ Ateş Uslu, **a.g.m.**, s.358.

dergiye katkıda bulunmuşlardır. İlerleyen zamanlarda Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün de dergiye yazı yazacağı belirtilmiştir.⁶³⁶

Tan Gazetesi dönemin tüm gazetelerini karşısına almıştı. Vatan Gazetesi yazarı Ahmet Emin Yalman'ı milli mücadele sırasında mandacılığı savunmakla, Tanin Gazetesi yazarı Hüseyin Cahit Yalçın'ı faşist olmakla suçluyordu. Karşılığında ise Hüseyin Cahit Yalçın "*Kalkın Ey Ahali*" yazısını yazmış, Cumhuriyet Gazetesi ise "*Bizim yoldaşlar nihayet maskelerini attılar. Yeni Dünya ve Görüşler kızıl propaganda organıdır.*" Sözlerine yer veriyordu.⁶³⁷

4 Aralık 1945 yılında İstanbul Üniversitesi'nde toplanan öğrenciler Tan Gazetesine doğru yola çıkmışlar, Sabiha Sertel ise olaydan önce haberler almış ve dönemin valisi Lütfü Kırdar'ı uyarmıştır. Vali önlemler aldığını söylemiş, fakat göstericiler herhangi bir engelle karşılaşmadan Tan Gazetesine girmiştir. Türlü saldırılarda bulunmuşlar, matbaa yerle bir edilmiş ve duvarlara "*Kahrolsun Komünizm, Kahrolsun Serteller*" yazmışlardır.⁶³⁸ Ayrıca Zekeriya ve Sabiha Sertel'in çıkardığı Görüşler Dergisinin kapağında bulunan "G" harfi orağa benzetilmiş ve komünizm propagandası yapmakla suçlanmışlardır.⁶³⁹

Baskına katılanlar arasında Süleyman Demirel ve İlhan Selçuk'un da bulunduğu bilinmektedir. Bu olaylar üzerine Menderes, Köprülü ve Bayar Görüşler Dergisi ile herhangi bir bağlarının olmadığını açıklamış, Sosyalistler ile CHP'li muhalifler arasında ki ittifak çabaları sona ermiştir.⁶⁴⁰ Adnan Menderes Zekeriya Sertel'e "*komünist olup olmadığını*" sorduğunda Sertel, boşuna uğraştığını anlamış, DP kurucuları da Tan Gazetesi ve Görüşler Dergisi ile ilişkilerini yalanlamışlardır.⁶⁴¹

İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı olay üzerine şu bildiri yayınladı:

"Dün 4.12.1945 Salı Günü Üniversite öğrencilerinin bir kısmı iki basım evi ile birkaç kitap evine taarruz etmişler ve bu hareketlerine mâni olmak isteyen hükümet inzibat kuvvetlerini dinlemeyerek tasarladıkları suçu işlemişlerdir. Bunlar hakkında derhal takibata ve tahkikata başlanmıştır. Bu çok mütesşif harekete katıyen müside edilmeyecektir. Bu ve benzeri hareketlerin şiddetle karşılık göreceğini ve bu gibi kütle toplantılarının yasak edilmiş bulunduğunu beyan ve ihtar ederim.

Sıkı Yönetim Komutanı Korgeneral Asım Tınaztepe"⁶⁴²

⁶³⁶ A.g.m., s.359.

⁶³⁷ Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, s.407.

⁶³⁸ Uğur Mumcu, *40'ların Cadı Kazanı*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1994, s.94.

⁶³⁹ Nuri Kayış-Serhat Hürkan, *Sansürsüz Sansür Tarihi*, Sinemis Yayınları, Ankara, 2012, s.90.

⁶⁴⁰ Ateş Uslu, *a.g.m.*, s.360.

⁶⁴¹ Mahmut Goloğlu, *a.g.e.*, s.406.

⁶⁴² Ulus, 5 Aralık 1945, aktaran, Çetin Yetkin: *a.g.e.*, s.s.219-220.

4 Aralık 1945 günü gerçekleşen olaya kolluk kuvvetlerinin yeterince müdahale etmediği ve olayın CHP tarafından düzenlendiği kanıtlı bir şekilde iddia edilmektedir.⁶⁴³ Tan saldırısının gerçek hedefi solculuk değil, muhalefettir.⁶⁴⁴ Tan Gazetesi yöneticileri demokratik bir mücadele vermektedir. Kemal Karpat'a göre; Tan Olayı, solcu fikirlere karşı şiddet kullanılması konusunda Türkiye'de demokrasinin başlangıcını korku ve endişe içine düşürmüştür. Bu, hükümetin beğenmediği muhalif bir davranış ya da grubu susturabileceğini göstermektedir. Ayrıca sol görüşlü kitapçılar tahrip edilmiş, CHP'de ki solcular susturulmuş, basında da bu olaylara karşı hafif bir eleştiri yer almıştır.⁶⁴⁵

Başka bir görüş ise; "*Tan olayı ve ondan bir yıl sonra yaşanan 16 Aralık 1946 komünist tevkifatı, rejimin kendini sola kapatması, sola yönelik her türlü açılımı düzen-dışı saymasının işareti olarak görülmüştür.*"⁶⁴⁶ Celal Bayar ve arkadaşları da Serteller ile CHP karşıtlığı noktasında birleşmişler, fakat bir süre sonra oldukça ayrı düşmüşlerdir. Ayrıca o günlerde CHP ve DP de komünist olmadıklarını beyan etme gereği duymuşlardır. Bunun sebepleri olarak; Amerika ile olan yakınlaşma, soğuk savaş koşulları, tarihi Rus düşmanlığı, Sovyetlerin boğazlar ve doğu illeri ile ilgili toprak talepleri gösterilebilir. Aslında Serteller'in ne yazdığı ne yapmaya çalıştığı önemini yitirmiş, antikomünist kampanyanın yarattığı hainler olarak fişlenmişlerdir.⁶⁴⁷

Sabiha Sertel komünistlik suçlamasına şöyle cevap vermiştir;

*"Daha burjuva demokratik devrimi ve sosyalist bir devrim şartları gerçekleşmemiş bir memlekette ne sosyalizmin ne de başkalarının temel tutacağına inanıyorum. Ben sadece demokrasi istiyorum. Bu demokrasiyi vermek istemeyenler ki, Tan'ın bu mücadelesine karşı gerici bu mukavemet gösteriyorlar. Biz Tan Gazetesinde ikinci bir partinin kurulmasına burjuva demokratik devrimini tamamlama yolunda atılmış bir adım olarak övüyorduk. İkinci parti teklifi halk partisine bağlı zümrelerde kötü tepki yaratmıştır."*⁶⁴⁸

Zekeriya Sertel ise "*Hatırladıklarım*" isimli anı kitabında sahaflar çarşısından satın aldığı kitabın içinde Yaşar Çimen isimli faşizm eğilimli bir şahıs tarafından imzalanmış, o günün başbakanı Şükrü Saraçoğlu'na yazılan bir mektubun müsveddesini bulduğunu belirtmiştir. Mektupta, "*Beyefendi, emrinizi yerine*

⁶⁴³ A.g.e., s.220.

⁶⁴⁴ Taner Timur, a.g.e., s.86.

⁶⁴⁵ Kemal H. Karpat, a.g.e., s.239.

⁶⁴⁶ Levent Cantek, "Tan gazetesi ve Sabiha Sertel", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.853.

⁶⁴⁷ A.g.m., s.853.

⁶⁴⁸ Sabiha Sertel,1987, s.295, aktaran, Özgün Erler Bayır, "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Solda Partileşme", **İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:45, (Ekim 2011), s.52.

getirdim, şimdi mükafatımı bekliyorum!” notunun olayda ki tertibi yansıttığını aktarmıştır.⁶⁴⁹

Tan Gazetesi, dönemin solunun temsilcisi ve sesi olarak görülüyordu. Savaş yıllarında hükümeti faşist ve Nazi yanlısı olarak görüyor ve eleştiriyordu. Fakat Başbakan Saraçoğlu hükümeti tarafından hazırlanmış olan Çiftçi Topraklandırma kanunu Tan Gazetesini siyasi bir paradoksla karşı karşıya bırakmıştı.⁶⁵⁰ Tan'ın yoksul ve topraksız köylünün toprağa kavuşturulması söz konusu olan tasarıya karşı tutumu elbette destekleyici yönde olmuş, eksik ve yanlış yanları olduğunu belirtse de meclis tarafından reddedilmesine taraftar değildi. Öte yandan tasarıya karşı çıkan grup ise demokratik gelişmenin gereğini işaret ediyor ve bunun öncülüğünü yapmak istiyordu. Tan, tek partili rejimin temsilcilerini mi destekleyecekti? Yoksa demokratik gelişmeyi temsil eden siyasi grubu mu? Solun tutumu bu açıdan önemliydi ve solun temsilcisi olan Tan Gazetesi'nin politikasının böyle bir durumda netlik kazanması pek mümkün olmamıştı. Tan Gazetesi tasarımı ılımlı bir şekilde desteklemiş, tasarıya muhalefet eden grubu tam olarak karşısına almamış ve tasarının bir uzlaşma sonucu benimsenmesini istemişti.⁶⁵¹

⁶⁴⁹ Aktaran, Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.193.

⁶⁵⁰ Cemil Koçak, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti Cilt 1**, s.220.

⁶⁵¹ Cemil Koçak, **a.g.e.**, s.221.

4. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE SOL ALGISI

4.1 Birinci Demokrat Parti Dönemi (1950-1954)

4.1.1 Dönemin Siyasi Gelişmeleri Işığında Sol Algısı

1950 seçiminde kayıtlı seçmenin %90'ı sandığa gitmiş, Demokrat Parti oyların %53.35'ini sandalyelerin ise 408'ni alırken, CHP oyların %38.38'ni sandalyelerin ise 69'unu alabilmiştir.⁶⁵² Dikkat çeken batı illerinde DP, Ankara'dan sonraki doğu illerinde ise CHP'nin yüksek oy almasıdır.⁶⁵³ CHP az gelişmiş yerlerde güçlü kalmış, bölgenin eşrafı ve toprak sahipleri ile aralarındaki bağlar kopmamıştır. DP'yi destekleyen esnaf, işadımı, toprak sahipleri zenginleşmek istemektedir. DP bürokrasinin ve ücretli kesimin çıkarlarına öncelik vermemiştir.⁶⁵⁴ Kurulduğu günden itibaren politikasını bürokrasi karşıtlığı üzerine kurmuş, bu söyleminde destek görmüştür. İktidara geldiğinde Cumhuriyet bürokrasisine sert davranmış, toplumsal statüleri sarsmış, yeri geldiğinde de itibarsızlaştırmıştır. Bunların karşısına geleneksel değerlerle liberal kapitalizmi koyarak yeni bir bürokrasi tabakası oluşturmuştur.⁶⁵⁵

Kimi değerlendirmelere göre, bu seçimle birlikte yalnızca hükümet değişikliği olmamış, tek tip seçkinler siyasetinden sokaktaki adam siyasetine geçilmiştir.⁶⁵⁶ Kimilerine göre ise dönemin “*komünist otoriterlik ile hür dünya*”⁶⁵⁷ arasındaki çatışması ortasında ileri bir adım sayılacaktır.

Genel seçimleri kazanan DP'nin başlıca kaygısı ülkeyi maddi olarak geliştirmektir. Devlet kurumlarının İsmet İnönü'ye sadık oluşu DP'yi her daim tedirgin etmişti. Bu nedenle birçok valinin ve yüksek askeri komutanının yerleri

⁶⁵² Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012, s.132.

⁶⁵³ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.316.

⁶⁵⁴ Tanel Demirel, **Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s.s.110-111.

⁶⁵⁵ Gökhan Atılğan, “1950-1960 Tarımsal Kapitalizmin Sancağı Altında”, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat**, (Ed: Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu), Yordam Kitap, İstanbul, 2015, s.401.

⁶⁵⁶ Sedat Altaş, **Çarık Demokrasi**, İkinci Adam Yayınları, İstanbul, 2011, s.63.

⁶⁵⁷ Feroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s.127.

değiştirilmişti.⁶⁵⁸ 5 Haziran 1950 tarihinde bir albay, Adnan Menderes'e askeri darbe ihbarında bulunmuş, ordunun üst komuta düzeyinde değişiklikler yapılmış, daha sonra 15 general ve 150 albay emekliye sevk edilmiştir.⁶⁵⁹ CHP'li birçok milletvekili ise komutanların ve valilerin tasfiyesine çokta tepkili değil, bunu bir hükümet tasarrufu olarak gören bir tavır içindedir.⁶⁶⁰

Öte yandan Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında sol eğilimli parti ve örgütlerin yaşamları kısa sürmüştür. 1946 yılında kapatılan Türkiye Sosyalist Partisi⁶⁶¹ 1950 yılında Esat Adil ve arkadaşları tarafından yeniden kurulmuştu.⁶⁶² 1951'de faaliyete girip ara seçimlere katılmış fakat aynı yıl sol eğilimli siyasal kişi ve oluşumlara karşı yapılan tutuklamalar tekrar yasakları getirmiştir. Yayın organı "Gerçek" gazetesinde işçi ve sosyalist hareket ile ilgili yazılar yayınlanır. Fakat bir süre sonra gazetenin "komünizm propagandası" yaptığı gerekçesiyle dava açılmıştır.⁶⁶³ 1951 yılında başlayan komünistlere karşı tutuklamaların tüm hızıyla sürdüğü DP iktidarında komünizm ile mücadele kapsamında Türkiye Sosyalist Partisi 18 Haziran 1952'de kapatılmıştır.⁶⁶⁴ Esat Adil Müstecaplıoğlu ve arkadaşları şu suçlarla itham edilmişlerdi;

*"Komünizm propagandası yapmak, işçilerin çıkarlarını kapitalistlerin çıkarlarına taban tabana karşıt göstermek, Türk askerinin Kore'ye gönderilmesini eleştirmek, Sovyetler Birliği ve diğer Sosyalist ülkelerle barış ve dostluk içinde yaşamının gerekli olduğunu savunmak, askeri harcamaların azaltılmasını ve devlet bütçesinin büyük bir kısmının ülkenin ekonomik gelişmesine, emekçilerin yaşama koşullarının düzeltilmesine ayrılmasını istemek, sosyal sınıflar ve sınıf mücadelesi konularında konferanslar vermek, bilimsel sosyalizmi anlatmak"*⁶⁶⁵

DP iktidarı döneminde yasal tek sosyalist parti Vatan Partisi'dir. Kurucusu Dr. Hikmet Kıvılcımlı'dır.⁶⁶⁶ İşçi ve emekçinin haklarını savunan Dr. Hikmet Kıvılcımlı tarafından 1954 yılında kurulan Vatan Partisi⁶⁶⁷ türlü engellerden dolayı 1957 yılında faaliyete geçebilmiştir. Özellikle Amerikan emperyalistlerin Türkiye'nin işçilerine

⁶⁵⁸ Feroz Ahmad, **Modern Türkiyenin Oluşumu**, s.134.

⁶⁵⁹ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1940.

⁶⁶⁰ Sedat Altaş, **a.g.e.**, s.71.

⁶⁶¹ Şerafettin Pektaş, **Menderesli Yıllar Demokrat Parti Döneminde İşçi Hareketleri**, Fırat Yayınevi, İstanbul, 2012, s.225.

⁶⁶² Dimitri Şişmanov, **Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih (1908-1965)**, Belge Yayınları, İstanbul, 1990, s.171.

⁶⁶³ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, "Demokrat Parti", İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s.1960.

⁶⁶⁴ Dimitri Şişmanov, **a.g.e.**, 1990, s.171.

⁶⁶⁵ **A.g.e.**, s.s.171-172.

⁶⁶⁶ Mete Tunçay, "Türkiye Cumhuriyetinde Sosyalizm (1960'a kadar)", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s.1954.

⁶⁶⁷ Dimitri Şişmanov, **a.g.e.**, s.172.

karışmasına şiddetle karşı çıkmıştır ve sonucunda da iktidar tarafından “komünist propaganda” yaptığı gerekçesiyle kapatılmış ve yöneticileri tutuklanmıştır.⁶⁶⁸ Millet Partisi de 1953 Temmuzunda dini siyasete alet ettiği için yasaklanmış, kısa bir süre sonra Cumhuriyetçi Millet Partisi olarak tekrar kurulmuştur.⁶⁶⁹

Demokrat İşçi Partisi ise 1950-1955 yılları arasında faaliyet göstermiş ılımlı sol bir işçi partisiydi.⁶⁷⁰ Seçimlerde ve örgütlenme konusunda çok başarılı olamayan parti sendikal yaşamda önemli rollere sahipti. Siyasi partilerin sendikalara olan müdahalelerine karşı çıkan parti siyasal anlamda cılız kalmıştı.

DP iktidara geldiği dönemde en önemli siyasi gelişme 1932 yılından beri ibadet dilinin Türkçeleşmesi bağlamında milli bir kimlik oluşturma ve dinde aydınlanma çabası olan “Türkçe Ezan”⁶⁷¹ konusunda gerçekleştirmiştir. Bu amaçla 16 Haziran 1950 yılında DP çoğunluklu meclis, “Arapça Ezan Yasağı”nı kaldırmıştır.⁶⁷² CHP’nin Arapça Ezan Yasağı kalkarken sergilediği tavır ise zannedildiği gibi değildir. Türkçe ya da Arapça ezan konusunda politik bir tartışmaya girmeme taraftarı olan CHP grubundan kabul oyu verenler vardır.⁶⁷³ Bunun hemen ardından birçok konuda CHP ile laiklik tartışmasına giren DP, imam hatiplerin açılması, din derslerinin ilkokullara girmesi, radyodan Kuran okunması, hacca gitme kolaylığının sağlanması gerçekleşmiş, böylece dinin siyasete alet edildiği iddiaları laiklik tartışmalarını artırmıştır. Buna rağmen Adnan Menderes, yapılanları laikliğin gereği olarak görmüştür.⁶⁷⁴

14 Mayıs 1950’de iktidara gelen DP, iktidarı süresince laikliği liberal bir şekilde yorumlamıştır. Ancak kendisine yapılan eleştiriler nedeniyle “irtica”ya karşı adımlar atmaktan da geri durmamıştır.⁶⁷⁵

Ancak bu dönemde laiklik konusundaki eleştiriler de yersiz değildir. Dönemin Diyanet İşleri Başkanı artık her konuda fikir beyan edebilmekte ve önemsenmekte; ayrıca komünizm/komünist/sol algısına dair fikirler veren cümleler

⁶⁶⁸ A.g.e., s.173.

⁶⁶⁹ Erik Jan Zürcher, a.g.e., s.325.

⁶⁷⁰ Aziz Çelik, “1950’lerin Unutulan (Demokrat) İşçi Partisi ve Onun Üç Sisyphus’u”, **Çalışma ve Toplum**, 2014/2, s.31.

⁶⁷¹ Bkz: Başak Ocak Gez, “İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Aşamalarından Biri: Türkçe Ezan ve uygulamaları”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C:II, S: 6-7, Yıl:1996-1997, İzmir.

⁶⁷² Mete Tunçay, “Siyasi Tarih (1923-1950)”, **Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye 1908-1980**, (Ed: Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.178.

⁶⁷³ Metin Toker, **Demokrat Parti’nin Altın Yılları 1950-1954**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s.s.50-51.

⁶⁷⁴ Şerif Demir, **Düello Menderes ve İnönü Demokrat Parti’den 27 Mayıs’a Olaylar**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s.s.64-65.

⁶⁷⁵ Kemal, Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013. s.366.

kuran Diyanet İşleri Başkanı'nın yaptığı konuşma da basında geniş yer bulmaya başlamıştır. Diyanet İşleri Reisi Ahmet Hamdi Akseki⁶⁷⁶ 25 Ağustosta Gazeteciler Cemiyetine giderek basın temsilcileri ile bir görüşme yapmış ve “*Solcu Propaganda*” hakkında şu cümleler kullanılmıştır;

*“Komünistliği, ideojisini ve ne şekilde olursa olsun, bütün tatbikatını İslamiyet kat'iyetle reddeder. Komünistliğe karşı gelebilecek en kudretli silah, iman ve ruh kuvvetidir. Hakiki bir Müminin komünistlik fikirler ile ve icraat ile bağdaşabilmesine imkân yoktur. Komünistliğin, kendisini inkâr etmedikçe, din perdesine bürünerek propagandasını yürütmeğe nasıl imkan bulunabilir? Komünistlikte insan hakları, insan hürriyeti, din hürriyeti, mal ve can emniyeti, aile kudsiyeti ve neslin masuniyeti diye bir şey görmüyoruz. Müslümanlık bunların hepsini tanır ve azami ehemmiyet verirken komünistliğin İslam perdesinde görünebileceğini sanmak, ateşle barutun bir arada birleşebileceğini ummak kadar akıldan hariçtir.”*⁶⁷⁷

Bu dönemin algısında ‘Türkiye’nin dünyadaki yeri nedir?’ sorusunun cevaplarından biri “*komünizmle mücadelede ön safhada olmak.*”⁶⁷⁸ DP’nin otoriter toplum ve devlet anlayışı, sol ve komünizm karşıtlığını alenen ortaya koyuyor, solu bastırmak için yapılanlar ise toplumsal ve geleneksel yapıyı korumak adına yapıldığı ve farklı olandan endişe edildiği anlaşılıyordu.⁶⁷⁹ Ayrıca DP devlet anlayışında paternalist⁶⁸⁰ sınıfların olmadığı ve korkudan beslenen milliyetçilik anlayışı vardı.⁶⁸¹

Bu konuda en önemli örnek NATO’ya girebilmek için ABD’nin yanında Kore’ye gitme konusunda görülecektir. Temmuz 1950’de Kore’ye 4500 kişilik askeri birlik gönderilmesine karar veren hükümet, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin isteği üzerine, NATO’ya girebilmek için meclisin kararı ve onayı olmadan buna karar vermiştir.⁶⁸² “*Komünizme karşı savaşmak*” üzere askeri bir birlik

⁶⁷⁶ Ahmet Hamdi Akseki ile ilgili bilgi için bkz: Recai Doğan, **Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum)**, “Ahmet Hamdi Akseki ve Yaygın Din Eğitime Hizmetleri”, (Yay. Haz. Hüseyin Arslan, Mehmet Erdoğan), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/327, Ankara, 2004. Celal Büyük, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, “Ahmet Hamdi Akseki’nin Din Karşıtı Akımlar ile Mücadelesi”, Eylül 2018, Erzurum, s.s.385-398.

⁶⁷⁷ **Cumhuriyet**, 26 Ağustos 1950, s.3, “Komünistliği ve ne şekilde olursa olsun bütün tatbikatını İslamiyet kesinlikle reddeder.”

⁶⁷⁸ Tanel Demirel, **a.g.e.**, s.149.

⁶⁷⁹ **A.g.e.**, s.170.

⁶⁸⁰ “*Paternalizm, Latince baba anlamına gelen ‘Pater’ kavramından türemiştir. Babanın, çocuğun kendi kararlarını almasına izin vermek yerine, ‘baba en iyisini bilir’ düşüncesiyle çocuk adına karar alması paternalizmin özünü oluşturur. Burada baba gibi davrananın, diğer bireyleri çocuğu gibi görmesini içeren bir tutum söz konusudur. Modern felsefede ise paternalizm, başka birinin iyiliği için, onun rızası olmaksızın, ailenin çocuğuna yaptığı gibi davranmak anlamını içermektedir.*”: İnyet Aydın, “Yönetimde Paternalizm”, **Prof. Dr. Mahmut Tezcan’a Armağan: Bilime Adanmış Bir Yaşam (1967-2007)**, (Ed. Aytül Kasapoğlu, Ayşe Çakır İlhan, Zuhul Güler), 2017, Ankara, s.154.

⁶⁸¹ Tanel Demirel, **a.g.e.**, s.169.

⁶⁸² Mete Tunçay, “Siyasi Tarih (1923-1950)”, **Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye 1908-1980**, (Ed: Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.179.

göndermeye karar veren hükümete CHP karşı çıkmıştır. Sebebi ise; kararın ancak meclisten çıkabilir olmasıdır.⁶⁸³

Bu konuda, Adnan Menderes, Kore Savaşına asker gönderme kararı alınma aşamasında gazeteci Ahmet Emin Yalman'ı odasına çağırması ve şunları söylemişti;

“Memleket hesabına çok mühim bir karar vermek durumundayız. Bunu önceden bilmeni ve beklenen hücumlara karşı bizi anlayışla desteklemeni istiyoruz. Birleşmiş Milletler adına Kore’de kızıl kuvvetlere karşı ortak bir cephe kurmak üzere Amerika’nın hür milletine bir çağrısı var. Ortak güvenlik ruhunu yürütmek ve itibarımızı yükseltmek bakımından bu bizim hesabımıza yaman bir fırsattır. NATO’ya kabul edilmemize de köprü olabilir. İngiltere ve diğer milletler bunu baştan savma karşılarla ve suya düşürürlerse, fırsat bizim içinde hür dünya içinde elden gider. İşte bu sebeple herkesten evvel çağrıya olumlu bir cevap vermek ve diğer milletleri olmuş bitmiş bir durum karşısında bırakmak istiyoruz. O zaman İngiltere ve diğer devletler bize uymaktan kaçınamazlar, biz oraya bir Türk birliği gönderince, onlarda Kore Savaşına canla başla katılmak zorunda kalırlar. Fakat işin içinde Türk askeri yurt dışına göndermek davası olması, dolayısıyla meclis kararı almaya kalkışırsak iş uzar, dedikoduların sonu gelmez. Bir saat bile kaybetmeden sorumluluğu üzerimize alarak, karar vermek, kararı Birleşmiş Milletlere ve Amerika’ya bildirmek zorundayız. Böylece hareket ettiğimiz takdirdeyse her taraftan yanlış hükümlere varılacağı, yaygaralar kopacağı muhakkaktır. Bunlara karşı basında anlayışla cephe kurulmasına ihtiyaç vardır.”⁶⁸⁴

Menderes’e göre “Kore’de kızıl kuvvetlere karşı ortak bir cephe kurmak” gerekiyordu ve bunu da Türkiye’nin itibarını yükseltmek için “yaman bir fırsat” olarak görüyordu. Hüseyin Cahit Yalçın da gazetede yazısında Menderes’in bu görüşlerini destekliyordu. Yalçın’ın o dönemki “komünizm ve sol” algısını anlatan cümlelerini aynen vermemiz gerekmektedir:

“Komünizme karşı demokrat hükümetin takib edeceği politika Başbakanın programında en canlı, en kati parçayı teşkil ediyor. Diğer noktalar müphemiyet ve tereddüt içinde birtakım vaadlerden ve henüz bir esasa bağlanmamış projelerden ibaret kaldıkları halde, memleket komünizme karşı Hükümetin fikrini ve yapacağı şeyleri açık açık öğrenmiştir. Bizim kanaatimizce, bu yalnız Demokrat Parti’nin politikası değil bütün vatansever Türk partilerinin yani Türk Milletinin müşterek politikası olacak ve Hükümetin bu yoldaki adımlarında Türk efkari umumiyesini tamamen kendi arkasında bulacaktır. Hükümet komünizm tehlikesi ve tahrikleri karşısında yapmadığı düşündüğü şeyi büyük bir sarahatle söylemiştir: “Memleketi içinden yıkıcı aşırı sol cereyanları kökünden temizlemek için icab eden kanuni tedbirleri” almayı bir vazife olarak ilan ediyor.

Burada komünizm kelimesi doğrudan doğruya kullanılmayarak, aşırı sol cereyanlardan bahsedilmişse de maksat hakkında yanılmağa imkan yoktur. Başbakan bu “aşırı sol cereyanlar”ın Türk vatanında ne şekilde propaganda yapmakta olduğunu da açığa vurmaktan çekinmemiştir. Sözlerinden anladığımıza göre, komünizmin Türkiye’de iki yardımcısı: “İrtica” ile “İrkçilik” gibi ayırıcı cereyanlardır. Bu sütunlarda defalarca izah ettiğimiz gibi

⁶⁸³ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1941.

⁶⁸⁴ Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim Cilt:4 (1945-1970)**, Rey Yayınları, b.y.y., 1970, s.227.

batı medeniyetindeki din ve ahlak mefhumlarının en birinci düşmanı olan kızıl ihtilalcilerin Türkiye’de koyu bir müslüman mutaassıbı gibi halkı dini kurtarmak için bir mehdi ve halaskar rolü oynadıkları görülmektedir. Aynı zamanda, vatandaşlar arasında en zararlı bir ayrılık manivelası olarak ırkçılık davasını ele aldıkları ve bizleri birbirimize düşman bir duruma sokmak istedikleri de inkar kabul etmez. Başbakan komünizmin bu çeşit çeşit kıyafetlerine ve mücadele tarzlarına işaret etmekle tehlikenin vehameti hakkında hiçbir tereddüde düşmemekte olduğunu bize göstermiştir.

Komünizm ile mücadele bilhassa bazı batı memleketlerinin tehlikeyi ve realiteyi, henüz anlayamamış hürriyet nazariyecileri nezdinde, en sık tesadüf ettiğimiz müthiş engel, fikir ve vicdan hürriyeti telakkisidir. Komünizm aleyhinde şiddetli tedbirler alınmak istediği zaman, bunların prensiplerimize temel teşkil eden fikir hürriyeti ile telif kabul etmediği söyleniyor ve komünistlerin de kanaatlerini, imanlarını, sair vatandaşlar gibi, istedikleri tarzda müdafaa ve neşretmekte serbest bırakılmaları lüzumu ileri sürülüyor.

Buradaki esaslı hata, komünistleri bir “vatandaş” olarak tanımaktır. Ceza kanunları vatan aleyhine hıyanet edenleri, düşman ajanı olanları, casusları en ağır cezalara çarptırır. O zaman, bu safid ve da düşünceli hürriyet taraftarlarının hiçbiri ağzını açıp da şikayet etmez. Halbuki bir memlekette “milli ve vatansever” bir komünist olamaz. Komünist demek, mahiyeti icabı, bir vatansızdır. Sadece bir vatansız olsa, bütün dünyayı vatan ve bütün insanları kardeş telakki etse o zaman buna belki alicenap bir hülya, yüksek bir düşünüş denilbilsin.

Fakat bir komünist için vatan, yalnız “Kızıl Rusya”dır. Ve bütün insanlar kızıl Moskof şeflerinin, daha doğrusu sadece bir Moskof diktatörünün emri altında yaşamağa mecburdurlar. Bir komünist, bulunduğu memlekette Moskova hesabına çalışan bir casustur, yani bir vatan hainidir. Bunlar için fikir hürriyeti kabul etmek kendi çukurumuzu kendi elimizle kazmaktan başka bir mana ifade etmez.

Demokrat Parti’nin bu hakikati anlamış görünmesini ciddi ve derin bir memnuniyetle karşılarız. Başbakanın pek kesin bir surette söylediği gibi “Bütün hürriyetleri kan ve ateşle yok etmekten başka bir şey düşünmeyen bu ajanları adalet pençesine çarptırmak için icabeden” ölçü ve esaslar katiyetle tespit edilecektir. Bu noktada efkarı umumiyeyi hakikaten tatmin edecek teminat, Başbakanın memleketimizdeki bir tehlikeye umumi surette işaret etmesidir. Matbuat sahasındaki komünizm tahrik ve tahripleri, Başbakanın sözlerine göre “mizah veya siyasi tenkid kisvesi altında ayakta tutunmak istenilen ve hakikatte düpedüz aşırı sol cereyanların eseri olan neşriyat Hükümetin pençesinden kendisini kurtaramıyacaktır.

Bu sözler bir Halk Partisi başkanının yahut gazetecisinin ağzından çıksaydı, muhakkak ki Demokrat Parti muhitleri ve gazeteleri fikir ve matbuat hürriyetine karşı Halkçıların bir suyikast hazırladıkları tarzında bir feryat koparırlardı. Fakat biz muhalefeti ve milli partiler arasındaki münakaşayı böyle demagojik vadilere düşürmekten çekineceğiz. Hükümetin maksadını açıkça anlıyoruz. Çizdiği hudutlar içinde kaldıkça, yani yalnız komünizm aleyhindeki milli müdafaa gayesinden ayrılmadıkça, bu noktada kendisine müzaheret göstermeyi vazife bileceğiz.

Bu münasebetle şunu hatırlatmak isteriz ki komünizm ile mücadele hangi yazıların ve hangi söz ve hareketlerin komünizm propagandası çerçevesine gireceğini tayin etmek bazan gayet nazik, zor ve muğlak bir mesele teşkil edeceği için, bu hususta bir hakem ve mürşid rolünü oynıyabilecek yüksek bir Millet Meclisi komisyonuna ihtiyaç vardır. Bu komisyon milli partileri temsil edecek bir surette teşkil edilmeli ve memlekette bütün komünistlik neşriyatı ve propagandası üzerine yüksek bir mürakabe rolü ifa etmelidir. Böyle bir heyet

*bulunmadıkça komünizm aleyhindeki tedbirlerin, kanun hükümlerinin istediğimiz kadar tesirli olmayacağını bilmeliyiz.”*⁶⁸⁵

11 Eylül 1948 tarihinden itibaren CHP'nin yayın organı olan Ulus Gazetesi başyazarlığını yapan, CHP milletvekili de olan⁶⁸⁶ ve “komünizm” ile ilgili görüşlerini yukarıdaki şekilde açıklayan Hüseyin Cahit'in, daha sonra 18 Nisan 1952 tarihinde Ulus Gazetesindeki “Gözü Kapalı Oy Verme” başlıklı DP'yi eleştiren yazısı nedeniyle dokunulmazlığı kaldırılmıştır.⁶⁸⁷ Yine 1954 seçimleri sonrası artık milletvekili de olmayan Yalçın, DP yönetimine karşı yazdığı uyarı nitelikli “Başbakan Adnan Menderes” ve “Milli Tesanüt Cephesi” başlıklı iki yazısında suç unsuru bulunarak 1 Aralık 1954 tarihinde 2 yıl 20 ay ve 20 gün hapis cezasına çarptırılmış ve 80 yaşında hapse girmişti.⁶⁸⁸

Mecliste bu konu ilginç bir şekilde tartışılmıştı. Mardin bağımsız milletvekili Kemal Türkoğlu, 201 sayılı Ağustos 1950 tarihli “Ayın Tarihi” dergisindeki bir yazıda geçen «Bozguncu», «Komünist düşünceli»; «Vatan haini» tâbirlerini kimler hakkında kullanıldığı ve Kore ile ilgili yazıda da Başbakan ve Dışişleri Bakanının görüşleri olduğu halde muhalefet sözcülerinin yaptıkları konuşmaların neden yayınlamadığını sorduğu ve “Tek taraflı vesika neşri tarihi tahrif değil midir?”⁶⁸⁹ diyerek eleştirdiği sorusuna Devlet Bakanı Muammer Alakant yanıt vermişti. Alakant Kore'ye asker göndermelerini suçlayanların “komünizm âleminden kuvvet aldığı” kendilerinin ise Kore'ye askeri “komünizmin fülâ taarruzunu defetmek için” gönderdiklerini ve bu karara karşı olmanın da “komünizm dünyasından membaını alan harekete taraftarlık demek” olduğunu eklemişti.

Türkoğlu'na göre Ayın Tarihi dergisinin bu sayısında Can Kırac isimli Türkiye Talebe Federasyonundan bir öğrencinin “Kore meselesinden dolayı bütün Türk talebelerinin Başbakanın emrinde olduğunu” söylediği telgrafın basıldığını, “o heyetin, bütün Türk talebelerinin müştereken birleştiği bir karar olmadığı” halde yayımlandığını ve Ankara İşçi Sendikaları Birliğinden, İzmir'in Pınarbaşı DP idare Kurulu, Adana Hürriyet Bucağı Tertip Komitesi Başkanı ve Bayındır İlçe Başkanı Mükerrerem Ağustos tarafından gelmiş, Kore kararını destekleyen telgrafların da

⁶⁸⁵ **Cumhuriyet**, 23 Kasım 1950, s.3, “Komünizme Karşı Hükümetin Politikası”.

⁶⁸⁶ Hilmi Bengi, **Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın**, Hacettepe Üniversitesi AİİTE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1998, s.242.

⁶⁸⁷ Ahmet Ali Gazel, **Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey'in Siyasi Hayatı (1908-1913)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2000, s.39.

⁶⁸⁸ Ayşe Azman, **Türk Basınında Siyasi bir Gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın**, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1994, s.168.

⁶⁸⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 18, 20. Birleşim, 22 Aralık 1952, s.359.

tarafli olduğunu söylemişti. Bu telgraflarda “Bütün demokrat milletlerin takdirini kazanan Kore’ye asker gönderme kararını biz demokratlar da tasvip eder, komünist ve komünistler gibi memlekette bozgunculuk çıkarmak isteyenlerin hakkında demokrasi namına takibat yapılmasını bekleriz.”⁶⁹⁰ Cümlesi kullanılmıştı. Türkoğlu;

“Birtakım gayrimesul şahısların Başbakana dalkavukluk olsun diye veyahut aldıkları talimat ve telefonlarla verilen emirler üzerine, çekmiş oldukları telgrafların “Aydın Tarihi” ne konulmasını eleştiriyor ve “Bunların hiçbirisi vesika değildir ve hiç birisi de Aydın Tarihi Dergisine girecek şeyler değildir” diyordu. Yine Türkoğlu “Memlekette komünistlikle, komünistlerle ilgisi bulunan veyahut Devlet Bakanının dediği gibi, komünistlerden talimat almış veya ilham almış tek bir muhalifin Mecliste bulunmadığına kaniim” dedikten sonra da “Bunu, iktidarın, Hükümetin gayet iyi bilmesi lâzımdır. Aksi kanaatte iseler, bu kelimeleri doğrudan doğruya bu dergiye dercedenlere iade ederim. Ancak onlar vatan haini, komünist, bozguncu olabilirler. Ben, vazifesini yapan bir milletvekili olarak, bunları bozguncu ve vatan haini telâkki ediyorum.”⁶⁹¹

Şeklinde sert konuşmuştu. NATO’ya giriş düşüncesi ve bunu sağlayabilmek için ABD yanında Kore Savaşına giriş konusu da bu süreçte önemlidir. Zira Kore’ye gönderilen askerler karşılığında Türkiye “beynelmilel komünizme karşı hür dünyanın yanında olduğunu kanıtlamış”⁶⁹² ve başvurduğu NATO’ya 16 Şubat 1952’de kabul edilmiştir. CHP’de bu kabulü “milli politikanın milli bir eseri” olarak görmüştür. Türkiye emperyalist blokun ve ABD’nin Ortadoğu politikasına tamamen uyum sağlamıştır.

Sosyalist aydınlar Türkiye’nin Kore’ye asker göndermesini ve NATO’ya girmesine karşı çıkmışlar, kapitalizm batıyla ekonomik açıdan kaynaşmayı Atatürk’ün otarşik⁶⁹³ devletçilik anlayışına ihanet saymışlardır.⁶⁹⁴ Kore Savaşına şiddetle karşı çıkan Türk Barışseverler Cemiyeti 21 Mayıs 1950 yılında İstanbul’da Behice Boran, Osman Fuat Toprakoğlu, Naci Ormanlar, Turgut Pura, Adnan Cemgil, Vahdettin Barut, Nevzat Kemal Özmeriç, Reşat Sevinçsoy tarafından kurulmuştur. Cemiyet, Kore’ye asker gönderen hükümeti protesto etmiş ve 25 bin bildiri dağıtılmıştır. Behice Boran başkanlığındaki dernek TBMM’ye de telgraf göndermiş, cemiyetin yayın organında Türkiye’nin Kore’ye asker göndermesinin Türk halkına bir yararı olmadığı, Amerikan emperyalizmine hizmet edildiği yazılmış; bu sebeple de komünizm propagandası yapmak, Türk- Amerikan ilişkilerini bozmaya çalışmak,

⁶⁹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 18, 20 Birleşim, 22 Aralık 1952, s.362. Bu telgraf İzmir Pınarbaşı Köyü D. P. Başkanı Lûtfi Çetinkaya’ya ait idi.

⁶⁹¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 18, 20 Birleşim, 22 Aralık 1952, s.362.

⁶⁹² Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V., a.g.m., s.1941.

⁶⁹³ Otarşi: Kendi kendine yeterlilik.

⁶⁹⁴ Mete Tunçay, “Türkiye Cumhuriyetinde Sosyalizm (1960’a kadar)”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s.1954.

orduda kışkırtıcı faaliyette bulunmak suçlamalarıyla yargılanmışlardır. Ayrıca bildirimleri basan ve dağıtanlarda sanık sayılmış, daha sonra berat etmişlerdir. Diğer sanıklar on beşer yıl ceza almış fakat yargıtayın kararı bozmasıyla ceza bir yıl üç aya indirilmiştir.⁶⁹⁵ Komünizm ile mücadele kapsamında ilk açılan davalardan biri Türk Barış Severler Cemiyeti hakkında açılan davadır. Ahmet Emin Yalman bu süreci şöyle anlatmıştı; “*Demokrat Parti devrinde yalnız bir noktada atılganlık gösterildi. Bu da Birleşmiş Milletler adına komünizm emperyalizmine karşı açılan Kore harbine herkesten evvel katılmamız ve Amerika’nın yanında birinci olarak yer almamızdı.*”⁶⁹⁶

Kore Savaşı günlerinde ilerici bilinen basın bile “*kızıl sürüler, kızıl ajanlar, vatan haini komünistler*” gibi başlıklar atıp kamuoyunda tahrikler oluşturulmuştur.⁶⁹⁷ CHP’nin yayın organı olarak bilinen Ulus’ta bile bu dil açık olarak gözlemleniyordu:

“*Altı bin komünist kovuklardan çıkarılarak kuzeye doğru püskürtüldü. Topçu ateşi tarafından desteklenen Amerikan piyade kuvvetleri bugün merkezi Kore Cephesinde 6000 kadar Kore’li komünisti dağdaki ilticagahlarından çıkararak Kuzeye doğru püskürtmüşlerdir. Kuzey Kore’liler kaçmadan evvel kısa bir müddet şiddetle mukabele ederek savaşmışlar ve böylece yeni bir hat kurmak için zaman kazanmaya çalışmışlardır. Hücumu kalkan kuvvetlerin komutanı Albay Quinn, şöyle demekteydi: “Bu kızillar dağdaki kovuklarından kuzeye kaçmazlarsa hepsini tamamen imha edeceğim.”*”⁶⁹⁸

O dönem de Türkiye’ye yapmış olduğu bir ziyaretten döndükten sonra açıklama yapan Birleşik Amerika Kongre üyesi Tom Fugate, ABD Dış İşleri Bakan Yardımcılığına seçilen George C. McGhee’nin tayini için “*çok yerinde*” dedikten sonra asıl amacını da “*Türkiye’de Türkler’den de sitayişle bahsetmiş ve Türkiye Cumhuriyeti’nin komünizmin yayılmasına en iyi bir mani teşkil ettiğine emin olduğunu*”⁶⁹⁹ belirtmişti.

Kamuoyunda da Ortadoğu komünist liderlerinin, Türkiye-Gürcistan hududundaki önemli petrol merkezlerinden biri olan Batum’da gizli bir toplantı yaptığı ve “*komünist ajanların*” Türkiye ve İran’a daha fazla sızmaları gerektiği üzerinde anlaştıklarını yazıyordu.⁷⁰⁰ Daily Express gazetesinin Paris muhabiri tarafından bildirilen haberde, Sovyetler’in ileri gelen bir siyasetçisinin başkanlık ettiği toplantının yansıdığı gazetede göre şu yorum yapılmıştı.

“*Delegelerin aşağıdaki mevzuları tetkik ettikleri tahmin edilmektedir:*

⁶⁹⁵ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1960.

⁶⁹⁶ Ahmet Emin Yalman, **a.g.e.**, s.240.

⁶⁹⁷ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, İstanbul, 1990, s.61.

⁶⁹⁸ **Ulus**, 16 Mart 1951, s.1, “Kore Savaşları: Merkez Cephesinde Kızillar Kaçıyor”.

⁶⁹⁹ **Cumhuriyet**, 20 Aralık 1951, s.1, “Komünizmin Yayılmasına En İyi Mani Türkiye’dir”.

⁷⁰⁰ **Cumhuriyet**, 23 Kasım 1950, s.1, “Komünistlerin Ortadoğu’daki Faaliyetleri”.

“1- Türkiye ve İran Körfezine komünist ajanlarının sızmasını tekemmül ettirecek planlar. Bu çerçevede dahiline Irak’ın da girdiği kuvvetle tahmin edilmektedir. İran’ın Bahreyn civarında bulunan ve Amerikalılar tarafından işletilen petrol havalisinin de bu plan içine girdiği aşıkardır.
2- Rus tazyikinın Ortadoğu’da artmasını tevlid edecek yeni bir plan.
3- Petrol bakımından zengin İran gibi memleketler ahalisi arasına nifak sokmağa hedef ittihaz eden planlar.”⁷⁰¹

Ayrıca bu dönemde ki sol/komünizm ile ilgili algıyı Cüneyt Arcayürek şu cümlelerle çok iyi anlatıyordu;

“Bilimsel sola karşı olan tavır gelecek günlere ışık tutar gibiydi. Görüş’ler dergisinin “G” harfi orak-çekice benzetiliyor ve komünistlik damgası yiyordu. Fransızca olarak yayınlanan ansiklopedi “Larousse”, okunuşundan dolayı “Ya Rus” diye yorumlanmış, ansiklopedi sahipleri mahkemeye verilmişti. Nazım Hikmet ise soyadı nedeniyle komünistliği bir kez daha belgelenmişti. Ran olan soyadı tersten okursa nar, narın kırmızılığında da kızılığa ulaşan bir algı dünyasında, Nazım Hikmet’in komünist olduğu sonucu çıkarılmıştı. Edebiyat öğretmeni olan Cevdet Solok’un da soyadı onun solcu olduğunu anlamaya yeterdi bazıları için.”⁷⁰²

4.1.2 Demokrat Parti’nin Sola Bakış Açısı

Sol tarihi yazımında Türkiye’nin en kısa dönemi Demokrat Parti dönemidir.⁷⁰³

Bu dönem diğer dönemlerle kıyaslandığında örgütsel tarih ve işçi sınıfı tarihi açısından eksiktir. Muhalefette iken 1946-1950 yılları arasında solcularla işbirliği içine giren ve birlikte hareket eden DP, iktidara geldiğinde antikomünist politikaları, 1951 tevkifatı ve Nazım Hikmet’i vatandaşlıktan çıkarma olayları ile anılacaktır.⁷⁰⁴

Bir bakış açısına göre DP bir halk hareketidir, 1950 seçimlerini kazanarak halkın ayağa kalkışı, zaferi olarak adlandırılır. Gerçek ise bu bakış açısından uzaktır. İktidara gelince, antidemokratik uygulamalarla bunu ispatlamıştır. 1946-1950 arasında ki süreç dönemin sosyalist hareketi açısından yenilgi sayılır.⁷⁰⁵ Sosyalist partiler kapatılmış, işçi-köylü ittifakının kurulması engellenmiş, orta ve yoksul köylülüğün sosyalist hareket ile beraber yürümesi burjuvaziye kaptırılmıştır.

Ardından gelen bu dönemde de emekçi sınıfların bağımsız siyasal faaliyetleri engellenmiştir. "1950 seçimleri burjuvazinin siyasal güçleri arasında bir nöbet

⁷⁰¹ **Cumhuriyet**, 23 Kasım 1950, s.3, “Komünistlerin Ortadoğu’daki Faaliyetleri”.

⁷⁰² Cüneyt Arcayürek, **Demokrasinin İlk Yılları 1947-1951**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s.179.

⁷⁰³ Sinan Yıldırım, “Demokrat Parti ve Dönemi: Sol Tarih Yazımında “Kayıp” Zamanın İzinde”, **Praksis**, S:18, 2008, s.24.

⁷⁰⁴ **A.g.m.**, s.25.

⁷⁰⁵ Sungur Savran, **Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri Cilt 1: 1908-1980**, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s.162.

değişimidir. Halk ayağa kalkmamıştır; olsa olsa oturduğu yerden bu düzenli nöbet değişimini alkışlanmıştır!"⁷⁰⁶

DP'nin iktidar yıllarında devletçi iktisat politikalarından, liberal ekonomiye geçiş izlenmiştir. Fakat İsmet İnönü liberal ekonomiye geçiş kararını 1947 yılında almış, o günlerden beri ise sıkı savunucusu DP'liler olmuştur. Yaygın bir düşüncenin aksine DP'nin iktidara gelmesi ekonomi politikalarında belirgin bir değişikliğe yol açmamıştır.⁷⁰⁷

Ayrıca 1947 yılında yapılan kurultayda parti dışında solcu ve ilerici oluşumların, parti içinde demokrat ve reformcu olanların etkisiz bırakılması, sermaye çevrelerinin işine gelmiş ve devletçiliği özel teşebbüse yardım etmeye dönük olarak değerlendirmişlerdir.⁷⁰⁸ 1945 sonrası CHP içerisindeki egemen sınıf iki yol izlemiş; bir grup DP'yi örgütleyip kurarken, diğer grupsa ilerici, demokrat ve solcu oluşumların bastırılmasını ve yok olmasını sağlamıştır.⁷⁰⁹

DP ekonomi politikası, devlet yardımı ile özel girişimleri geliştirme hedeflerinin devamıdır. 1930'lu yıllarda dünya ekonomik konjonktürü devlet işletmeciliği yerine dolaylı devlet desteğini desteklemiş ve zorlamıştır. Ayrıca kamu kuruluşlarının da özelleştirilmesini hedeflemiştir. Fakat bunlar gerçekleşmemiş, DP iktidarı da devletin ekonomik hayattaki payını azaltamamıştır.⁷¹⁰

Muhalefetteyken iktisadi devlet teşekküllerini satacağını vaat eden DP, iktidara gelince iktisadi devlet teşekküllerini devletin maliyesi aracılığıyla burjuvaziyi güçlendirme de zorunlu bir şart olduğunu anlamıştır.⁷¹¹ Dolayısıyla da iktidar döneminde iktisadi devlet teşekkülleri sayıları iki katına çıkmıştır.

DP ekonomi politikaları hızlı ve çabuk sonuçlar istiyor ve planlı gitmek gibi bir eğilimi olmayan parti, planlama kavramını komünizmle özdeşleştiriyordu.⁷¹² Menderes, bu konuda ki fikirlerini; "*Sanayi kurmak mutlaka bir plan işiymiş, görüyorsunuz hala totaliter iktisadiyattan, totaliter memleketlerde ki beş yıllık planlardan bahsetmektedirler. Acaba Avrupa sanayii, büyük Amerikan ekonomisi de beş senelik planlarla mı kuruldu?*"⁷¹³ Sözleriyle dile getirmiştir.

⁷⁰⁶ A.g.e., s.162.

⁷⁰⁷ Erik Jan Zürcher, a.g.e., s.325.

⁷⁰⁸ Korkut Boratav, **Türkiye İktisad Tarihi 1908-2005**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s.s.97-98.

⁷⁰⁹ A.g.e., s.s.95-96.

⁷¹⁰ Mete Tunçay, "Siyasi Tarih (1923-1950)", **Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye 1908-1980**, (Ed: Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.180.

⁷¹¹ Stefanos Yerasimos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye 3- I. Dünya Savaşından 1971'e**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1976, s.1386.

⁷¹² Gökhan Atılğan, a.g.m., s.397.

⁷¹³ Aktaran Şevket Çizmeli, **Menderes Demokrasi Yıldızı?**, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2007, s.495.

Ayrıca kendisini çağdaş Türkiye'nin mimarı olarak gören DP, Türkiye'yi küçük bir Amerika haline getirmek istiyor, ileri adım atarken aceleci davranıyor, Kemalizm'i değişen koşulların içinde yorumlanacak esnek bir ideoloji olarak ve CHP'yi tarihsel rolünü tamamlamış, eskimiş olarak görüyordu ve ülke dönüştürülürken CHP'nin sessiz kalacağını düşünüyordu.⁷¹⁴

Birinci Menderes hükümeti programı geleceğe dair fikirler veriyordu. Başbakan Adnan Menderes 29 Haziran 1950 tarihin de ki meclis oturumunda programının sola bakış açısını da şu cümlelerle belirtmişti;

"...Memleketimizde çalışma hayatını ve işverenlerle işçi münasebetlerini içtimai adalet prensiplerine uygun olarak kanun ve nizam yollarıyla düzenlemek, çalışanların yaşama seviyesini umumi hayat seviyemizle ve memleketin iktisadi imkânlarıyla mütenasip surette yükseltmek, cemiyette sosyal güveni temin etmek gayemiz olacaktır. Demokrasi prensiplerine göre tabî bir hak olarak tanıdığımız grev hakkını sair demokrat memleketlerde olduğu gibi, içtimai nizamı ve iktisadi, ahengi bozmayacak surette kanunileştireceğiz. Şimdiye kadar Çalışma Bakanlığının teftiş ve murakabesi haricinde bırakılmış olan bir kısım devlet sanayii ile bu teftiş ve murakabenin hudutları içine alınacak, Garp demokrasilerinde kabul edilen esaslar dairesinde işçilere, ücretli tatiller veya ücretli mezuniyetler sağlanması imkânları araştırılacaktır. (Soldan bravo sesleri)

Muhterem arkadaşlar;

Biraz yukarda millete mal olmuş inkılâplarımızın korunmasından bahsetmiştik. Bu konuda bilhassa üzerinde duracağımız mesele memleketi içinden yıkıcı aşırı sol cereyanları kökten temizlemek için icab eden kanuni tedbirleri almaktır. (Soldan alkışlar) İrticai ve ırkçılık gibi ayırıcı cereyanları vasıta olarak kullanan ve çok defa kendisini bu maskeler altında gizliyen aşırı solcu hareketlere karşı gereken bütün kanuni tedbirleri almaca asla tereddüt etmeyeceğiz. Biz bugünün şartları içinde aşırı sol cereyanları fikir ve vicdan hürriyeti mevzuunda mütalâa etmek gafletinde bulunmayacağız. (Soldan bravo sesleri) Bugün aşırı sol cereyanlara mensup olanların, mücerret bir fikir ve kanaat sahibi olmaktan ziyade yıkıcı cereyanların aletleri olduklarına şüphemiz yoktur. Fikir ve vicdan hürriyeti perdesi altında bütün hürriyetleri kan ve ateşle yok etmekten başka bir maksat gütmeyen bu ajanları adalet pençesine çarptırmak için icab eden kıstasları vuzuh ve katıyetle tespit etmek zaruretine inanıyoruz. (Alkışlar) Ancak bu suretledir ki, mizah veya siyasi tenkid kisvesi altında ayakta tutunmak istenilen ve hakikatta düpedüz aşırı sol cereyanların eseri olan neşriyatın tahribatından memleketi korumak kabil olabilecektir. İrticai tahrike asla müsaade etmemekle beraber din ve vicdan hürriyetlerinin icaplarına riayet edeceğiz. Hakikî lâyikliğin mânasını biz böyle anlamaktayız. Programımızda da sarahaten ifade edildiği gibi, hakikî lâyikliği dinin Devlet siyasetiyle hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikında müessir olmaması şeklin de anlıyoruz. Bu itibarla gerek din dersleri meselesinde gerekse din adamlarını yetiştirecek yüksek müesseselerin faaliyete geçmesi hususunda icabeden tedbirleri süratle ittihaz etmek kararındayız. (Soldan alkışlar, bravo sesleri)"⁷¹⁵

⁷¹⁴ Feroz Ahmad, a.g.e, s.133.

⁷¹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, 3. Birleşim, 29 Mayıs 1950, s.s.29-31.

Yine mecliste bu konu üzerinde yapılan oturumlardan birinde DP Mardin milletvekili de sola bakış açısını “vatan hainliği” olarak yansıtmıştı;

“...Fakat aşırı sağ ve sol cereyanlara karşı uyanık kalacağını memnuniyetle öğrendiğim yeni Hükümetin, Türk varlığına karşı suç işlemiş olanların da affedilmesi talebiyle Meclis önüne çıkmayacağını ümit etmek isterim. Solculuk ne şekle bürünmüş olursa olsun, bugünkü- şartlar altında kanaatimce düpedüz «hiyaneti vataniye» dir. Yatan hainleri ise asla affa lâyık değildirlere. Programda sarahatle yer almadığını gördüğüm diğer bir nokta da memlekette hüküm sürdüğünü esefle müşahede ettiğimiz ahlâki buhrana karşı şiddetle mücadele edilmesi lüzumudur. Mektepte, sokakta ve Devlet işlerinde görülen her türlü ahlâksızlıkla Devletin meşgul olması şarttır. Bilhassa iltimas ve ihtilas, zimmet ve rüşvet ve gayrimeşru yollardan mal iktisabı, içtimai hayatımızı yiyip bitiren ahlâki ve hukuki suiüstimler, istikbalde bize mazinin elemli hâtıralarını unutturacak derecede silinmelidir. Ahlâksız insanlar cemiyet içinden kovulmalıdır ki şereflili vatandaşlar ve haysiyet sahibi memurlar serbestçe yaşayabilsinler.”⁷¹⁶

1950 seçimlerimde Millet Partisi’nden tek başına meclise giren Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı da aynı düşünceydi. Hükümetin programında ki sola bakış açısını şu sözlerle övmüştü;

“...Yabancıya alet olan ve esasen yıkıcı saydığı aşırı sol cereyanları programında katiyetle reddetmiş olan bir partinin mümessili olarak konuşuyorum. Bu memleketi bir Rus müstemlekesi haline getirmek isteyen, yabancıların âleti olanları ezmek hususunda Hükümetin takip edeceği siyasette kendisiyle beraberiz. (Bravo sesleri)”⁷¹⁷

Ayrıca Bölükbaşı bir itirazının olduğunu dile getirmiş ve devam şöyle devam etmişti;

“...Bu cereyanlara karşı mücadelenin en müessir silâhi memlekette mevcut adalete vatandaşın itimat etmesini ve halkın refahını sağlamaktır. Ceza kanunlarının şiddeti hiçbir zaman bu cereyanları önleyemez. Eğer komünizme karşı yalnız ceza kanunlarının kâfi olduğu kanaatinde olsa idi, Amerika Avrupa'ya Marshall yardımını yapmak lüzumunu hissetmezdi. Komünizm, gıdasını sefaletten, adaletsizlikten ve kanunsuzluktan alır. Bu üç belânın ye'se düşürdüğü kimseleri komünizm arkasına takar. Ceza kanunlarına şiddetli ve elâstiki maddeler koymak ve en masum dinî duyguların izharını dahi, komünizm bu maske altında tecelli eder diye, kanunun tehdidi altında bulundurmak yoluna gidecek olursak, sabık iktidarın yaptığı hataları aynen tekrarlamaktan, başka birşey yapmış olmayız. Onlar siyasi irticacı, yani tek parti tahakkümünü devam ettirmek için yeni bir kanunla muhalefetin karşısına çıkmışlar ve bu mevzuu, Demoklesin kılıcı gibi elden bırakmamışlardır. Bu mevzuda görüşümüzü 1949 Haziranında çıkardığımız parti beyannamesiyle umumi afkâra arzetmiştik. Adalete karşı olan inani ve refahı bir tarafa bırakıpta, Menderes'in programında olduğu gibi, Ceza Kanununa sert ve elâstiki hükümler koymakla işe girişecek olursak, bu takdirde bu memlekette muhalefete hakkı hayat tanımadığımızı göstermiş oluruz. Şimdiye kadar o kadar gördük ki, insanoğlu kanunu çektiği yere götürebiliyor. Adnan Menderes Hükümetin «aşırı sağ ve sol cereyanlar» derken bu husustaki kıstasın ne olduğunu söylemiyor. Buna göre en masum dinî duygulardan bir komünizm mânası çıkartmak

⁷¹⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, 4. Birleşim, 31 Mayıs 1950, s.s.71-72.

⁷¹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, 4. Birleşim, 31 Mayıs 1950, s.58.

mümkün olacaktır. Biz Millet Partisi, sarahat taşımayan, kıstas olmıyan bu kısmı tasvip etmiyoruz. Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresi tarafından kabul edilen ve gaye ve mesuliyetinde iştirakimiz bulunan bir hürriyet misakı vardı. Bu misak bu memlekette hürriyetin asgari şartlarını tesbit eden bir vesikadır. Burada ele alman meselelerden biri de Devlet Başkanlığının Parti Başkanlığından ayrılması idi. Buna dair Hükümet programında bir sarahat yoktur.”⁷¹⁸

DP milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller,

“...Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının tatbik etmekte olduğu Devletçilik komünizme muhit hazırlamıştır. Demokrat Parti'yi bu sahada tenkid eden muhalefetin bu Devletçilik zihniyeti karşısında hayatı ucuzlatarak komünizmle mücadeleyi kolaylaştırmış bulunmaktadır. Bu vaziyet karşısında bize teşekkür etmeleri lâzımdır. Demokrat Parti programına girmiş olan bu esaslar dairesinde, memleketin refahını artırmakla binnetice memlekette komünizmin önüne geçmiş olacak ve bu suretle de kanuni hükümlerden ayrı olarak bir de iktisat sahasında nâzım rolü oynayacaktır.”⁷¹⁹

Sözleriyle suçu CHP'ye atmıştı. DP Tekirdağ milletvekili Zeki Erataman programı övmüş; *“...Bugün komünizmin pençesinde inliyeti ve bizden âcil yardım beki iyen birçok vatandaş vardır, Millî bir dâvadır. Bu dâva üzerinde Sayın Adnan Menderes Hükümetinin daha hassasiyetle durmasını bilhassa ve bilhassa rica edeceğim.”⁷²⁰*

Sözleriyle partisinin daha dikkatli olması konusunda hassasiyetini belirtmişti. DP Seyhan milletvekili Remzi Oğuz Arık da komünizm aleyhinde sert konuşarlardan biriydi. *“...Komünizmi hayatımızın sonuna kadar takip edeceğiz. Medeni Türk olarak komünizmle anlaşmamıza imkân yoktur. Milletlerarası bir islâvcılıkla karşımıza çıkan komünizmle hangi Türk çocuğu anlaşabilir?”⁷²¹* Dedikten sonra Nazım Hikmet aleyhinde de şunları söylemişti; *“...Ben onun vatanperver olduğu fikrine iştirak etmiyorum. Rica ediyorum, bütün ömrü boyunca komünizmi terennüm eden bir insanı bize Türk milliyetperveri olarak tanıtmak istiyorlar. Nâzım Hikmet yanlış mı mahkûm edilmiştir, onu yeniden mahkemeye vereceğiz. Hasta ise onu tedavi ettireceğiz, biz düşmanlarımızın bu büyüğünü bile tedavi etmiş insanlarız.”⁷²²*

Adalet komisyonu sözcüsü DP Balıkesir milletvekili Müfit Erkuyumcu aynı şekilde, *“Arkadaşlar, komünizm içtimai bir felâkettir. Memleketimiz için en büyük bir tehlikedir. Bu hastalığın hastalarını affetmek mikrobun sirayetine meydan vermek demek olur ki, bunu Yüksek Meclisin hiç bir zaman tecviz etmeyeceğine eminim.”⁷²³*

⁷¹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, 4. Birleşim, 31 Mayıs 1950, s.59.

⁷¹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, 4. Birleşim, 31 Mayıs 1950, s.85.

⁷²⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, 14. Birleşim, 28 Haziran 1950, s.283.

⁷²¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, 23. Birleşim, 14. Temmuz. 1950, s.693.

⁷²² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, 23. Birleşim, 14. Temmuz. 1950, s.694.

⁷²³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, 23. Birleşim, 14 Temmuz 1950, s.694.

Diyerek sola bakış açısını göstermiş ve dönemin tutuklamaları ile ilgili bilgi vermişti. Şevket Mocan da ilginç bir benzetme yaparak;

“Peşinen bunu kabul etmedikçe komünist olamaz. Peşinen bu cürmleri işlemeyi kabul eden bir kimse komünist olduğundan o artık idama lâyık mıdır, değil imidir diye düşünmeye lüzum var mıdır? (Bravo sesleri). Eğer bizim teklifimiz sert ise ona, İngiliz ve İsviçre adalet felsefelerinden ilham alarak çok rahim olan adliyecilerimiz biraz şeker koysunlar, Fakat Hükümetin bir senelik, iki senelik cezalarına da biber katmayı da unutmazınlar. Bence bu komünizm denilen ihaneti rahim olan, onu boş gören hattâ bitaraf olan; kıpkızıl yılan daha şayanı ithamdır, çünkü kızıl yılan ancak hüviyet değiştirerek böyle sinelerde yer bulur ve siner.”⁷²⁴

Sözleriyle sola bakış açısını yansıtmıştı. DP Seyhan milletvekili Sınan Tekelioğlu da kafasındaki komünizm algısını çok net ortaya koyuyordu;

“Bugün benim kanaatime göre komünistler karşısında hangi kuvvetler aleyhte bulunur acaba? Ben bir Amerikalı ile bundan sekiz sene evvel görüştim, o zaman bu kürsüden Allah kelimesini söylemek kolay olmazdı, «Acaba dini Türkiye’de yeniden ihya edebilir misiniz» diye sormuştu. Hiçbir din karısını ortaya atmaz, komünistlik ise ailede, malda iştirak kabul eder. Binaenaleyh komünistlerin karşısında bulunacak olan dinler, islâm, Hristiyan ve Musevi dinleridir. Dinsiz bir insan komünist olur. Binaenaleyh görüyoruz ki memlekette, sen din lehinde yazı yazdın, sen şunu, bunu yaptın diye gazetelerde bir dedikodudur gidiyor. Bu, iyi bir şey değildir.”⁷²⁵

27 Şubat 1952 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığı Bütçesi görüşmelerinde DP Gümüşhane milletvekili Ahmet Kemal Varınca dönemin komünizm algısını konuşmasında ortaya koyarken, komünizmi bir “*hastalık*” olarak ifade etmiş ve Millî Eğitim Bakanı’na şöyle seslenmişti;

“Arkadaşlar; Avrupa’ya, bilhassa Fransa’ya gönderilen talebelerin çoğu Paris’te okuyorlar. Bu çocuklar buradan iki hastalık alıyorlar: Birisi komünizm, ikincisi de frengi ve veremdir. Bunu göz önünde bulundurursak Fransa’ya giden talebeleri ona göre teçhiz etmek lâzımdır. Daha doğrusu onları Paris’ten uzak, başka yerleri göndermek parolamız olmalıdır. Ben Maarif Bakanından bilhassa rica ediyorum. Eğer Paris’te okutturmaya devam ederlerse daima bu kürsüye çıkıp itiraz edeceğim.”⁷²⁶

25 Şubat 1951 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığı Bütçesi görüşmelerinde DP Kastamonu milletvekili Muzaffer Ali Mühto da köy enstitüleri ile ilgili fikirlerini Abana İlçesinde köy enstitüleri mezunlarıyla yaptığı görüşmelerde ki duyumlarıyla anlatmıştı. Mühto,

“Bana köy enstitüleri ile muallim ve şehir okulları ve mezunları arasındaki farkın kaldırılmasından bahsettiler ve kendilerine Tonguç ve Hasan Âli kulları denildiğini ve komünistlik şüphesi altında bulduklarını bunda enstitü

⁷²⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 4, 31. Birleşim, 17 Ocak 1951, s.230.

⁷²⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 20, 45. Birleşim, 17 Şubat 1953, s.370.

⁷²⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 13, 49. Birleşim, 27 Kasım 1952, s.971.

kelimesinin tesiri olduğunu köy öğretmen okulu olarak değiştirilmesini istediler. Kendilerine isim değişikliğinin bir tesiri olmadığını güle gül denmese bile yine gül gibi kokacağım ve bu şaibeden temiz ve dürüst çalışmaları ile aksini ispat edeceklerini söyledim. Sayın Bakandan arzettiğim hususlarda hassasiyet bekler Türk Milletine saadetler dilerim.”⁷²⁷

Sözleriyle “köy enstitülerini ve komünizm algısını” ve neden köy enstitüleri ile komünizmin yan yana algılandığını anlatmıştı. Yine DP milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller iki yıl sonra 19 Temmuz 1952 tarihinde “komünizm algısının” tamamen köy enstitüleri üzerinden gittiği bir dönemde, mecliste sorduğu soruda, “komünistlik töhmeti altında bulunan köy enstitüsü mezunları ve diğer okullar ve üniversite gençleri hakkında yapılan tahkikatın” sonucunu sormuştu. Boyacıgiller, kendi seçim bölgesi olan Zonguldak, Ege Bölgesi, Orta Anadolu ve Karadeniz kıyıları illerindeki “köy öğretmenlerini ve bilhassa köy enstitüleri mezunlarını hedef tutan çirkin isnatlar yapılmakta ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde CHP iktidarı zamanında enstitülerin birer komünist yuvası haline getirildiği sık sık iddia edilmekte ve memleketin bu temiz evlâtları töhmet altında bırakılmakta ve bu hal köy çocuklarını yeis ve nevmidiye sürüklemektedir.”⁷²⁸ Sözleriyle kendine göre durumu anlatmıştı. İlginç olan ise aynı milletvekilinin artık mezun olmuş köy enstitülülerin ne kadarının “komünist ideolojisine kurban gittiği, kaçının meslek dışına çıkarıldığı ve kaçının mahkemeye verilerek bu töhmetten ceza giydiği ve bu vakaların yüzde kaç nispetinde olduğunu... Komünizm hastalığına yakalanan ve kanuni takibat altına alınan yüksek okul, ortaokul, askerî lise ve üniversiteler öğrencilerinden kaçısı hakkında kanuni takibat yapıldığı ve bu vakaların yüzde kaçına baliğ olduğunun ve bu vakaların köy enstitüleri mezunları arasında mı yoksa yüksek okul ve üniversitelerde mi daha fazla olduğunu”⁷²⁹ sormasıdır.

Millî Eğitim Bakanı İleri, bu yazılı soruya 14 Kasım 1952 tarihli meclis oturumunda yanıt vermişti. İleri'nin dönemin “komünistlikle mücadelesinde” sayılar ile verdiği yazılı yanıtta şunlar vardır;

“1. Yurdun muhtelif bölgelerinde ve hususiyle Ege ve Güney - Marmara Bölgesinde köy enstitüsü mezunlarını hedef tutan komünistlik isnatları bir vakıadır. Ancak bütün köy enstitülerinin birer komünist yuvası haline getirdiklerine dair olan iddiaların gerçek durumla ilgisi yoktur. Köy enstitülerinde büyük bir titizlikle seçip iş başına getirdiğimiz idare ve tâlim elemanlarımızın gösterdikleri uyanıklık müesseselerin bu türlü cereyanlara karşı kapalı kalmasını imkân altına almış bulunmaktadır. Köy enstitüsü

⁷²⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 5, 51. Birleşim, 25 Şubat 1951, s.s.786-787.

⁷²⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 17, 4. Birleşim, 14 Kasım 1952, s.157.

⁷²⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 17, 4. Birleşim, 14 Kasım 1952, s.157.

mezunlarının çalışmaları yakından ve büyük bir dikkatle takip edilmekte, teftişler, kurslar ve meslekî toplantılarla fikrî inkişaflarına çalışılmaktadır.

2. Köy enstitüsü mezunlarından öğretmenliğe intisap edenlerin sayısı 16677'dir. Bunlar arasından komünistlikle takibata uğrıyanlardan biri meslekten ihraç edilmiş, «beşinin vazifesine son verilmiş, dokuzu da bakanlık emrine alınmıştır. 1950 yılı ortalarından bugüne kadar komünistlikten takibata uğrıyan 26 ilkokul öğretmeninden (25) i köy enstitüsü mezunu, (1) i öğretmen okulu mezunudur. Bunlardan (5) i beraet etmiştir.

3. Ortaokul ve liselere devam eden öğrencilerden, 1947-1948 ders yılından 1951 – 1952 ders yılına kadar komünistlikle takibata uğrıyanların sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.”⁷³⁰

Komünistlikle Takibe Uğrıyanlar (1947-1952)

Öğretim Yılı	Müdavim Sayısı	Komünistlikle Takibe Uğrıyanlar
1947 - 1948	71 015	3
1948 - 1949	72 260	4
1949 - 1950	75 900	5
1950 - 1951	84 404	16
1951 – 1952	91 727	4
		Toplam: 32

“Okul disiplin komisyonları bunlardan (29) unu suçlarının derecelerine göre türlü disiplin cezasına çarptırılmış, üçü hakkında da kovma cezası vermiştir. Bunlar arasında durumları adliyece takip edilenlerden bir öğrenci üç ay, diğer bir öğrenci de altı ay hapse mahkûm olmuş, 7 öğrenci de beraet etmiştir. Askerî liseler hakkındaki bilginin Millî Savunma Bakanlığınca derlenmesi gerekmektedir.

Yüksek okullarla üniversitelerde komünistlikten takibata uğrıyan öğrenciler: Güzel Sanatlar Akademisi = 1948 - 1949 öğretim yılından beri 6 öğrenci takibata, uğramış, bunlardan dördü beraet etmiş, birisi bir yıl hapis cezasına, biri de para cezasıyla çarptırılmıştır. Bu okulun 1949-1950 yılında öğrenci mevcudu (531) dir.

İstanbul Eğitim Enstitüsü = Bir öğrenciye okuldan kovulma cezası verilmiştir. Ankara Üniversitesi = Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinden bir, Hukuk Fakültesinden beş, Siyasal Bilgiler Fakültesinden iki, Tıp Fakültesinden bir öğrenci hakkında emniyet makamlarınca tahkikat açılmıştır. Takip neticesi henüz belli değildir. Veteriner Fakültesinden 8 öğrenci hakkında tahkikat açılmış ve mahkemece haklarında beraet karar verilmiştir, (Ankara Üniversitesinin öğrenci mevcudu 6 860 dir.)

İstanbul Üniversitesi = Tıp Fakültesinden 3, Hukuk Fakültesinden 3, İktisat Fakültesinden 7 öğrenci hakkında emniyet makamlarınca tahkikat açılmıştır. Takip neticeleri henüz belli değildir. İktisat Fakültesinden bir öğrenci Sosyalist Partisi üyesi olarak halen mevkuf bulunmaktadır. Edebiyat Fakültesinden bir öğrenci bir yıl hapis, 8 ay sürgüne, diğer bdr öğrenci 6 ay hapse, bir öğrenci de 3 ay hapse mahkûm olmuşlardır. (İstanbul Üniversitesinin öğrenci mevcudu halen 12 574 tür.)

⁷³⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 17, 4. Birleşim, 14 Kasım 1952, s.157.

4. Köy enstitülerinden mezun öğretmenleri tenzih edici bir faaliyete mahal görülmemektedir, Bu hususta umumi efkârı tenvir etmek lâzım geldiği zaman gerek Büyük Millet Meclisinde gerekse matbuat yoluyla açıklamalar yapılmaktadır.

5. Bu konudaki Bakanlık tahkikatı kanuni seyrini takip etmektedir.

6. 5210 sayılı Kanununun 10, 11 nci maddeleri hükümlerini yerine getirmiyenler hakkında hiçbir müsamahaya gidilmiyerek gerekli takibatın yapılması lüzumu valiliklere bildirilmiştir. Bundan başka, hazırlanmakta olan (İlköğretim Kanunu) nda köy, kasaba ve şehir okullarının her türlü ihtiyaçlarını karşılamak üzere gerekli tedbirler derpiş olunmuştur.

7. Köy okullarında vazifeli köy enstitüsü mezunu stajyer öğretmenler için bu yıl tatil aylarında 4274 sayılı Kanununun 43 ncü maddesi gereğince 45 gün süreli kurslar açılmış ve bu kurslara 790 öğretmen iştirak etmiştir, öğretmenlerin bilgi ve görgülerinin artırılması yolundaki faaliyetler önümüzdeki senelerde daha da çok hızlandırılacak ve tekemmül ettirilecektir. Nitekim u hususu sağlayacak hükümler yeniden hazırlanan (terfi, taltif ve tecziye kanunu) tasarısına konulmuştur.”⁷³¹

Köy enstitüleriyle ilgili komünizm algısını gösterecek en önemli meclis görüşmesi 26 Aralık 1952 tarihli oturumdaydı. Konu, Milli Eğitim Bakanlığı ile ilgiliydi ve köy enstitülerindeki “komünist faaliyetler” idi. DP Elâzığ milletvekili Ömer Faruk Saraç'ın 26 Aralık 1952 tarihinde mecliste Milli Eğitim Bakanı İleri'ye sorduğu soru önemliydi. Saraç, özellikle “milliyetperver Türk gençlerinin asıl ruhlarına ve mukaddes Millî bünyemize asla müessir olunamayacağı muhakkak ve müspet bulunmakla beraber” kamuoyuna yansıtılan “solcu temayüllerin”⁷³² köy enstitülerine yerleştirilmesini isteyen bazı kişilerin çaba sarf ettiğine dair çıkan haberlerde DP'nin elinde belgeye dayalı bir bilgi olup olmadığını sormuştu. Tefvik İleri de bu soruya yanıt verirken ilk işi kendi partisinden olan Saraç'a bu soruyu sorduğu için teşekkür etmek olmuştur.

Öte yandan bu dönemde Celal Bayar'a DP ile CHP arasında ki farklılıklar sorulduğunda; “İki partiyi helva yapan aşçılara benzetiyor, demokratların daha iyi bir tarif ve daha büyük bir beceriyle daha iyi helva yaptıklarını söylüyordu.”⁷³³ Ona göre; DP ile CHP arasında hiçbir fikir farkı yoktu ve iki partide Türkiye'nin refahını, gelişmişlik düzeyini üst seviyeye çıkarmaya çalışıyordu.

Bu bağlamda, tek parti döneminde CHP'nin de komünizm ile ilgili olumsuz görüşleri olduğunu söylemek gerekir. Örneğin; 7 Ağustos 1946-10 Eylül 1947 arası başbakanlık yapmış ve Atatürk döneminde sıkı bir rejim destekleyicisi olan Recep Peker, başbakan olduğu dönemde bir konuşmasında “komünizm zehiri” ile baş

⁷³¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 17, 4. Birleşim, 14 Kasım 1952, s.s.158-159.

⁷³² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 18, 22. Birleşim, 26 Aralık 1952, s.437.

⁷³³ Feroz Ahmad, a.g.e., s.133.

edebilmenin bir aracı olarak dini eğitim konusunu açmıştı.⁷³⁴ Bu görüşler nedeniyle ileride hem “komünizm” hem de “köy enstitüleri” konusunda DP’nin eleştiri yolunu da güçlendirmiş olacaktı.

Aslında o dönemde her iki parti de birbirlerini komünistlikle suçluyordu. Önce CHP, kamuoyunda adı “komünist” olarak dillendirilen Sabiha ve Zekeriya Sertel, Cami Baykut ve Tefvik Rüştü Aras’ın “İnsan Hakları Derneği” kurucusu olan Fevzi Çakmak’ın adının DP ile bir arada anılması nedeniyle DP’yi komünistlikle suçlamıştı.⁷³⁵ Hatta 1952’de bir meclis oturumunda Devlet Bakanı DP’li Muammer Alakant, CHP’li Reşat Şemsettin Sirer’in 1950 seçim propagandası döneminde Zonguldak’ta yaptığı bir konuşmasında DP’yi “14 Mayıs’ta DP iktidara gelecek olursa ertesi günü 15 Mayıs sabahı Rusya’nın karşısında bulunan Zonguldak’ın sahilinde komünist filolarının geleceği”⁷³⁶ cümleleriyle suçladığını da belirtmişti.

Daha sonra ise özellikle CHP’nin değişmez Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Âli Yücel’in “komünist uygulamaları” nedeniyle “asıl kızıl olanın” CHP olduğu iddiası⁷³⁷ ile DP kendi üzerinden “komünist” algısını atmak için iyi bir fırsat edinmişti.

Siyasi ortamın da değişmesiyle birlikte savaş sonrası soğuk savaş ortamında Türkiye ile ABD ortaklığı da kamuoyunu ve siyasi süreci “Sovyet Rus ve komünizm” düşmanlığına kadar getirmişti. İşte DP’nin iktidar olduğu dönemde siyasi kamuoyu bu ortam içindeydi.

CHP’nin belli noktalarda DP’ye tepkisi sonrası ise; 1952 yılında Türkiye çapında bir tura çıkan İsmet İnönü’nün, Balıkesir’deki mitingine izin verilmemiş, ayrıca CHP’liler DP’liler tarafından saldırıya da uğramıştı. İnönü “*iktidarın muhalefetin siyasi haklarını kullanmasını engellediğini*” söylüyordu.⁷³⁸ Tam bu süreçte dini irtica sorunu da ortaya çıkmıştı, Başbakan Menderes, CHP’lilere “*Özgürlük düşmanı dini irticacılara, komünistlere ve diğer çılgınlara*” karşı işbirliği öneriyordu.⁷³⁹

⁷³⁴ Şerif Mardin, Türkiye, İslam ve Sekülerizm: Makaleler 5, İletişim Yayınları, 2015, s.170. aktaran, Mehmet Emin Elmacı, “Hümanist Bir Aydınlanmacı; Hasan Âli Yücel”, **Köy Enstitüleri Dosyası, Türk Rönesansı**, (Ed: Ahmet Özgür Türen), Destek Yayınları, İstanbul, s.179.

⁷³⁵ Melih Tınal, “Türkiye’de Bir Sivil Toplum Örgütü: İnsan Hakları Derneği”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi 3**, (2000), s.118.

⁷³⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 17, 10. Birleşim, 28 Kasım 1952, s.164.

⁷³⁷ Cemil Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.238.

⁷³⁸ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yayınları, İstanbul, 1992, s.71.

⁷³⁹ **A.g.e.**, s.71.

DP'nin bu ilk döneminde işçi, sendika ve grev gibi konulara bakış açısını da değerlendirmemiz gerekir. Çalışma ilişkilerinin temel hukuksal zemini 1936 tarihli İş Kanunu ve 1946 tarihli Cemiyetler Kanununda yapılan değişiklikle başlayıp, bir yıllık bir özgürlükten sonra Sendikalar Kanunu çıkartılmıştır.⁷⁴⁰ Kanun, toplu haklar konusunda yasakçı, bireysel olarak belli düzeyde haklar sağlar.

1947 yılında Sendikalar Kanunu mecliste görüşülürken DP grev hakkını savunur, 1949 yılında programına alır, o günlerde iktidarda olan CHP ise greve karşıdır. Bu karşı çıkışın birçok sebebi vardır. Sınıf mücadelesinin reddedilmesi, işçilerin hakkının zaten tahkim yoluyla korunduğu, greve gerek olmadığı ve eğer grev olursa zorunlu olarak lokavtta olacağı ve bunun işçilerin aleyhine olacağı, grev devletçi rejime aykırı olduğu gibi gerekçeler sunulmaktadır. Halkçılık ilkesinin yerini milliyetçilik ilkesin alması ve güçlenmesi de grev karşıtlığında etkili olmuştur.⁷⁴¹

İktidar ve muhalefet yanında grev konusundaki tartışmalara basın, yazarlar, öğretim üyeleri, işçiler ve sendikalar da dahil olmuştur. İki karşıt grup oluşmuştur, grev taraftarları ve olmayanlar. DP'nin grev ile ilgili tavrı iktidarının ilk yıllarında da muhalifken olan tavrıyla aynen devam ederken ilerleyen yıllarda bu tavırdan uzaklaşmıştır. 1950 yılında grev konusu ile ilgili bir yasa tasarısı hazırlanmaya başlanmış, 1951 yılında tasarı görüş almak için işçi örgütlerine gönderilmiştir. Tasarıyı, grev hakkını sınırlandırıcı olarak değerlendiren işçi örgütleri geri bildirimde bulunmuştur. Fakat tasarı süreç içerisinde ortadan yok olmuştur.⁷⁴² Haklar verilmemiş DP de tıpkı CHP'nin gerekçeleriyle grev hakkına karşı çıkmıştır.

DP'nin, henüz iktidara gelmeden önce ki vaatlerini hatırlatanlara Menderes; *“Bırakın şu palavraları, Türkiye’de grev mi olurmuş... Biraz kalkınalım!.. Bu işi sonra düşünürüz.”*⁷⁴³ Sözleriyle yanıt vermişti. Öte yandan bir sendikacı *“İşçiler DP’ye güvenerek iş yerlerindeki baskılara kafa tutmaya başladılar. CHP döneminde bakanın kapıcısı bile bakan gibiydi. DP döneminde ise işçinin ve sendikacının*

⁷⁴⁰ M. Hakan Koçak, “Salonlardan Meydanlara Doğru: 50’lerden 60’lara İşçi Hareketi Grev Hakkının Peşinde”, **Tanzimat’tan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi 1839-2014 Yeni Yaklaşımlar, Yeni Alanlar, Yeni Sorunlar**, (Ed: Y. Doğan Çetinkaya, Mehmet Ö. Alkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015, s.336.

⁷⁴¹ Ahmet Makal, **Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.s.272-273.

⁷⁴² **A.g.e.**, s.s.278-279.

⁷⁴³ Cihad Baban, **Politika Galerisi: Bir Devrin Hükümranları**, (İstanbul: Timaş, 2009), s.386. aktaran, Gökhan Atılğan, **a.g.m.**, s.411.

bakanla görüşmesi mümkün oldu. DP'liler gönül almasını bilirlerdi, insanca muamele yaparlardı."⁷⁴⁴ demişti.

Ayrıca Samet Ağaoğlu'nun "*memlekette bir sınıf mücadelesinin başlamasına hiçbir zaman meydan vermeme*"⁷⁴⁵ ifadesi hayat bulmuş ve DP 1950 öncesinde vaad ettiği grev hakkını yasallaştırmamış, 1952 Mayıs'da da İstanbul tekstil işçilerinin izinsiz mitingine ve İzmir temizlik işçilerinin grevine sert tepkilerde bulunmuştur.

1953 yılında ise bu kez CHP 10. kurultayında grev hakkını savunmaktadır. İlerleyen yıllarda da işçi hareketine yakın ilişkiler kurmuş ve grev hakkını gündemde tutmuştur.⁷⁴⁶ DP ise 1950'den 1954 seçimine kadar grev hakkı konusunda bir gelişme gösterememiş, 1954 seçiminden sonra da iktidarın sendikalar ile arası gerilmeye başlamıştır.⁷⁴⁷

1946-1952 yılları arasında kurulan sendikalar Bursa'da yapılan bir toplantıda Türk-İş'i kurmaya karar vermişti.⁷⁴⁸ Türk-İş, birbirinden farklı siyasi çizgilerin bir araya geldiği bir örgüt olmuştur. 6 Nisan 1952 yılında kurulmuş, 6 Eylül 1952 yılında İzmir'de birinci genel kurulu yapılmıştır. Bu süreçte sosyalistler ise yönetimde oldukça etkili olmuş, fakat üst yönetimde görev alamamışlardır. Ayrıca ABD az gelişmiş ülkelerdeki sendikacılık hareketleri ve komünistlerin etkisinin kırılması için yakın takipteydi. Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu ile bağlantılı Amerikan Emek Federasyonu ve Merkezi İstihbarat Örgütü görevlisi Türkiye'ye gönderilmiş, sendikal gelişmeleri etkilemeye çalışmış ve Türk-İş'e para yardımı teklifinde bulunulmuştur. Bu para yardımı reddedilmiş, fakat genel kurulda bazı temsilcilerin muhalefetine rağmen Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na katılma kararı alınmıştır.⁷⁴⁹ Zürcher'e göre de Türk-İş, Uluslararası İşçi Sendikaları Konfederasyonu maddi ve manevi desteği ile kurulmuştur.⁷⁵⁰

İşçi Sendikaları Konfederasyonu kurulurken hükümetin endişesi dünya işçi hareketi ile bağlantı kurulmasıydı. Belli başlı görüşmelerden sonra hükümet

⁷⁴⁴ Yıldırım Koç, *Türk-İş Tarihinden Portreler Eski Sendikacılardan Anılar-Gözlemler I*, Türk-İş, Ankara, 1998, s.81-2. aktaran, Tanel Demirel, **a.g.e.**, s.123.

⁷⁴⁵ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1943.

⁷⁴⁶ Ahmet Makal, **a.g.e.**, s.275.

⁷⁴⁷ M. Görkem Doğan, "Türkiyenin İlk Sendikalar Yasası Döneminde Grev Hakkı Tartışmaları", **Tanzimat'tan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi 1839-2014 Yeni Yaklaşımlar, Yeni Alanlar, Yeni Sorunlar**, (Ed. Y. Doğan Çetinkaya, Mehmet Ö. Alkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015, s.332.

⁷⁴⁸ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1965.

⁷⁴⁹ **A.g.m.**, s.1965.

⁷⁵⁰ Erik Jan Zürcher, **a.g.e.**, s.330.

Amerikan tipi sarı sendikaların izlediği antikomünist politikanın benimsenmesi koşuluyla Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu ile bağlantı kurulmasına izin vermişti. Bu konuda oldukça müdahaleye maruz kalan konfederasyona Marshall Planı'ndan ve Amerikan yardım fonlarından maddi destek teklif edilmiş, iki Türk sendika yöneticisi Amerika'ya davet edilmiş, Amerikan sendika temsilcisi ve Marshall Planı temsilcisi sendika yöneticileriyle görüşmüştür.⁷⁵¹ Bu müdahaleler sendika çevresine rahatsızlık vermiştir.

DP'nin iktidar yıllarında grev gibi işçi eylemleri ve sendika gibi oluşumlar “vatan hainliği” ya da “komünistlik” ile bir tutuluyordu.⁷⁵² İşçilerle ilgili her hak savunuculuğuna “komünistlik” gözüyle bakılıyor, “Kudret” isimli bir gazetede antikomünist bir kampanya sebebiyle yayınlanan yazıda “grevden bahsedil mi, bunun yalnız komünistlerin menfaatine hizmet ettiği söyleniyor. İşçiler miting yapacak olsa, bu işte komünist parmağı var deniliyor. Bir işçi hakkını müdafaa edecek olsa, derhal komünistlikle itham ediliyor.”⁷⁵³ Satırları geçiyordu.

Bu dönemde DP'nin işçi sınıfına bakış açısını ve yaklaşımını öngörmek açısından birkaç olayı hatırlamak gerekir. Biri Çalışma Bakanlığı'nın 1948 yılından beri yapılan işçi seminerlerini yasaklaması, diğeri dönemin Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan'ın İstanbul Üniversitesi İktisat ve İktisadiyat Enstitüsü tarafından düzenlenen işçi konferanslarına karşı çıkması olayıdır.⁷⁵⁴ Bakanın Milliyet Gazetesine verdiği demeç şu şekildedir;

“Türküm diyen bir işçinin beyninin kıvrımları, aile kutsallığı, evlat sevgisi, din nuru, milliyet ışığı gibi ulvi hasletlerle bezenmiştir. İçeriden veya dışarıdan gelen her türlü telkin ve tezvirlere bu barikatları asla aşamaz. İlmin maskesi altında ücret teorileri izah ediyormuş gibi batılı hak, demogojiyi dava yapmaya çalışan bir iki bedbahtın, gözü tok imanı kuvvetli, akli selimi galip olan Türk işçisi arasında düzmece mesih gibi rol oynamaları, kibrit alevi gibi kısa sahnede kral rolü alan aktörün şaşalı hayatı gibi süreksiz ve devamsız kalacaktır.”⁷⁵⁵

1950'lerde işçi hareketi canlı, dağınık ve amatördür. İşyeri sendikaları, yerel birlikler ve federasyonlar olarak örgütlenmeler görülür. İdealist bir kadro tarafından yönetilen bu örgütlenmeler oldukça çoktur. Simit fırını çalışanları, lokanta

⁷⁵¹ Dimitri Şişmanov, **a.g.e.**, s.166.

⁷⁵² Gökhan Atılğan, **a.g.m.**, s.411.

⁷⁵³ Aktaran Dimitri Şişmanov, **a.g.e.**, s.174.

⁷⁵⁴ Gökhan Atılğan, **a.g.m.**, s.412.

⁷⁵⁵ Milliyet, “Çalışma Vekili ‘Komünizm Türk İşçisi Arasında Bulunamaz’ Dedi, 20.03.1957:1,3. aktaran, Gökhan Atılğan, **a.g.m.**, s.412.

garsonları, müzisyenler gibi kesimlerin kendi sendikaları vardır. Hatta bugün bile Türkiye'nin birçok yerinde bu birlik ve örgütlenmeler görülmez.⁷⁵⁶

Bu hareketlilikle, yerel ve ulusal gazetelerde sendikal haberler yer almış, sendika gazeteleri ve dergileri yayınlanmıştır. Bir işçi kamuoyu oluşturmaya çalışılmış, Demokrat İşçi Partisi, Vatan Partisi gibi sol partilerden ve Hürriyet Partisi gibi partilerden kişiler de bu süreci desteklemiş, genel kabullerin aksine işçi sınıfının oluşumu ve gelişimi açısından yol alındığı söylenebilir.⁷⁵⁷

DP iktidarının karşısında, çoğunlukla köyleri ile bağları kopmamış olan ilk kuşak işçiler olduğundan sınıf bilinci yeterince gelişmemiştir. Dolayısıyla da işçiler sosyalist bir programı olan siyasal örgütlenmelerin içerisinde olmamış ve desteklememişlerdir.⁷⁵⁸ Bunun bir başka sebebi de yıllardır bu tür partilere yasak ve baskı uygulanmasıdır.

Örgütlenme serbestliği, düşünce özgürlüğü ve tartışma ortamı sağlanamadığı sürece sendikal hareketin gelişimi de olumsuz etkilenmiş, sınıf mücadelesi reddedilmiş, bastırılan halkçı görüş yerini alan keskin milliyetçilik anlayışı sendikaların gelişmesine engellemiştir.⁷⁵⁹ Ayrıca süregelen ve çıkarılan yasalar ile basın, üniversiteler ve toplum baskı altında tutulmuş, ulusal ve uluslararası düzeyde var olan bir antikomünizm fikri Türkiye'de hemen hemen tüm konulardaki ilerlemenin önünü tıkamıştır.⁷⁶⁰

DP'nin oluşturduğu otoriter ortamda muhalif yapılar, ılımlı sendikacılar bile komünistlikle suçlanmış ve böyle bir ortamda işçilerin ve sendikacıların sosyalist eğilimli bir partiye yönelmeleri çok mümkün olmamıştır.⁷⁶¹ 1950'lerin Türkiye'si milliyetçiliğin baskın olduğu, antikomünizmin oldukça hissedildiği, DP iktidarının otoriter gölgesi altında gelişmeye çalışmıştır.⁷⁶²

4.1.3 Komünizmi Tel'in Hareketleri

Türkiye'de yaşanan "*komünizm karşıtı*" kamuoyu sonrasında, 1950 yılının yaz aylarından itibaren "*komünizmi tel'in etme*" (Lanetleme) toplantıları ardı ardına yapılmaya başlanmıştır. 4 Ağustosta İstanbul Üniversitesi Talebe Birliğinin Marmara Lokali'nde düzenlediği "*Komünizmi tel'in*" toplantısına DP, CHP ve Millet Partisi

⁷⁵⁶ M. Hakan Koçak, **a.g.m.**, s.340.

⁷⁵⁷ **A.g.m.**, s.340.

⁷⁵⁸ Şerafettin Pektaş, **a.g.m.**, s.224.

⁷⁵⁹ **A.g.m.**, s.227.

⁷⁶⁰ **A.g.m.**, s.228.

⁷⁶¹ Aziz Çelik, **a.g.m.**, s.56.

⁷⁶² M. Hakan Koçak, **a.g.m.**, s.336.

temsilcileri de katılmışlardı. Toplantıda Talebe Birliği Genel Sekreteri Faik Güven, dünyadaki komünist memleketlerden ve memleketimizde komünistlerin sistemli bir şekilde faaliyete geçmiş olduklarından söz etmiş, ardından Can Kıracı, Şair Behçet Kemal Çağlar ve milletvekili Şevket Mocan da konuşma yapmışlardır.⁷⁶³ Talebe Birliği Başkanı Babür Arun, başbakana bir de telgraf çekmiştir:

*“Sayın Adnan Menderes, Başbakan, ANKARA
Bugün İstanbul Üniversitesi Talebe Birliğinin Komünizmi tel’in toplantısına,
başta siyasi partiler mensubları bizzat ve muhtelif teşekküller mesaj göndermek
suretile iştirak ettiler.*

Toplantı sonunda alınan kararları arz ediyoruz:

*1- Mukaddesatımızla alay edencesine kuduran vatansızların faaliyet ve neşriyatı
sabır ve tahammülümüzü aşmıştır. Türkiye’de vatansızların kökünü
kazıyacığınıza dair sözünüzü tatbik etmenizi sabırsızlıkla bekliyoruz. Bu
neşriyat ve faaliyetin devamına müdahalenizi milli iradenin müdahalesinden
önce yapmanızı bekliyoruz.*

*2- Türk milletinin mevcudiyetini tehdit eden tehlikeye karşı müdafaada yer
farkı yoktur. Medeniyet cephesindeki müdafi Kars ve Boğazlar müdafaasının bir
aynını yapmaktadır. Bu bakımdan kararınızı şükranla karşılıyoruz.
Saygılarımızla.”⁷⁶⁴*

Diyaret İşleri müfettişlerinden Mehmed Münir İrşadi de Cuma namazından evvel Ulu Camide hatip olarak “komünizmle mücadele” konulu bir konuşma yapmıştı. İrşadi, bu konuşmasında “komünizmin kötülüğünü” belirtmiş, “Allaha itaatin şart olduğunu ve bu itaatin ferdi değil toplu olmasının faydalı olacağını söylemiştir. Komünizmle mücadele bayrağını açan Başbakanın bu konuya aid sözlerinden bahseden hatib, cemaati mücadeleye davet etmiştir. Gene hatibin teklifi üzerine, komünizmi tel’in yolunda Başbakanlığa bir telgraf çekilmiştir.”⁷⁶⁵

Aynı gün Isparta’da komünistlik dedikoduları nedeniyle akşam 18.00’de Cumhuriyet meydanında bir miting yapılmış ve İstiklal Marşı sonrasında Isparta milletvekili Kemal Demiralay bir konuşma yapmış ve miting heyecanlı ama olaysız sona ermiştir.⁷⁶⁶

Artık hükümetin “komünizmle mücadelede” kararlı olduğu ortaya çıkıyordu. Mitingler de bununla birlikte yavaş yavaş artmaya başlamıştı. İstanbul’da 26 Ağustos’ta “Elektrik, Motörlü Taşıt İşçileri Sendikası” da Taksim’de bir “komünizmi tel’in mitingi” düzenlemişti. Mitinge 10 kadar işçi sendikası katılmış ve toplantıda muhtelif konuşmacılar, söz alarak komünizm aleyhinde konuşmuşlardı. Kürsüye ilk gelen komünizmi tel’in mitingi tertib komitesi başkanı Mehmed İnhanlı

⁷⁶³ Cumhuriyet, 5 Ağustos 1950, s.1, “Komünizmi Tel’in İçin Gençliğin Toplantısı”.

⁷⁶⁴ Cumhuriyet, 5 Ağustos 1950, s.3, “Komünizmi Tel’in İçin Gençliğin Toplantısı”.

⁷⁶⁵ Cumhuriyet, 12 Ağustos 1950, s.3, “Ulucamide Dünkü Konuşma”.

⁷⁶⁶ Cumhuriyet, 12 Ağustos 1950, s.3, “Isparta’da Yapılan Miting”.

konuşmasında: “-Arkadaşlar, Atamızın ve hükümetimizin komünizm hakkında verdiği kararı takdirle karşılar dünyanın neresinde olursa olsun, komünizmle mücadeleye hazır olduğumuzu bildiririz. Yalnız, hükümetten rica ederiz, memlekette kızıl diktatörlerin uşaklığını yapan bu tohumu bozuk insanların hüviyetleri tesbit edilir edilsin.”⁷⁶⁷ İsteğinde bulunuyordu. Bu süreçte adli anlamda da gelişmeler meclis bünyesinde tartışılmaya başlanmıştı.

Gençler arasında hem irticaaya hem de komünizme karşı birlikte bir tepki oluşmaya başlamıştı. İrticaa ve komünizme karşı ortak bir mücadele verilmeye başlanmıştı. Ayrıca DP iktidar olduktan sonra sık kullanılan demokrasi söylemi üzerine komünizm ve irtica başkaldırmaya başlamıştı. Fakat DP, asıl tehlike olarak komünizmi gösteriyor, CHP zamanında korunduğunu, geliştiğini ve yayıldığını, kendilerinin de bu hareketin üzerine gittiklerini empoze ediyorlardı. Böylelikle sağ kesimin oyunu garanti altında tuttuğu kanısındaydılar.⁷⁶⁸ 1950’lerin gençliği komünizme ve irticaya karşı aynı duyarlılıkta tepkiler gösteriyordu.

Samsun, Haydarpaşa, Kayseri, Afyonkarahisar, Bursa, Eskişehir ve Sivas liseleri öğrencileri, Türkiye Milli Talebe Federasyonu’na mektup yazarak, komünizme karşı olduğu gibi irticaya karşı açılan savaşta da üniversiteli ağabeyler ile beraber olduklarını, kendilerini desteklediklerini bildirmişlerdi. Türkiye Milli Talebe Federasyonu da Ankara, İzmir, Zonguldak ve İstanbul’daki yüksek tahsil gençlerinin katılımıyla ocak ayı sonunda bir genel idare kurulu toplayarak, “gençliğin irtica ve komünizme karşı açtığı mücadeleye aid esasları tesbit ederek, bu toplantının sonunda milliyetçiliğimizin meseleleri mevzuunda gençliğe büyük bir beyanname yayınlamaya”⁷⁶⁹ karar vermişti.

İlginç olan ise, işçi sendikalarının da ülkede “kıpırdanma ve teşkilatlanma cüretini gösteren menfur komünizm ve irticaa karşı... Türk işçilerinin de katıldığını, böyle zararlı teşkilat ve kötü niyetli zihniyetlerin amansız düşmanı olduklarını”⁷⁷⁰ belirtmeleri olacaktı.

Ülkede “komünistler” ile ilgili büyük bir hız ve çabayla tahkikat devam etmekteydi.⁷⁷¹ Toplumda da özellikle gençler arasında infial en üst düzeydeydi. İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği, büyük kongresini toplamış ve “Türk inkılabın aykırı hadiselerine işaret ederek” bir bildiri yayınlamıştır. Birlik bu bildirisinde;

⁷⁶⁷ Cumhuriyet, 27 Ağustos 1950, s.3, “İşçiler Komünizmi Din Tel’in Ettiler”.

⁷⁶⁸ Metin Toker, **Demokrat Parti’nin Altın Yılları 1950-1954**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s.175.

⁷⁶⁹ Cumhuriyet, 17 Ocak 1951, s.5, “Yüksek Tahsil Gençliğinin İrtica ve Komünizmle Mücadelesi”.

⁷⁷⁰ Cumhuriyet, 17 Ocak 1951, s.1, “Komünizme ve Kara İrticaa Karşı Alınan Tedbirler”.

⁷⁷¹ Cumhuriyet, 19 Ocak 1951, s.1, “Solcular Hakkında Tahkikat Devam Ediyor”.

*“irticaın, komünizm kadar tehlikeli olarak telakki edildiğini, bu husustaki hükümet çalışmalarının memnuniyet uyandırdığını, Üniversite gençliğinin kendisine emanet edilen Cumhuriyet ve İstiklalin müdafii mevkiinde bulunmanın mesuliyetini müdrük olduğunu”*⁷⁷² belirtmekteydi.

İzmir, Aydın ve Manisa’da da gençlerden oluşan topluluklar *“son günlerde Ankara ve İstanbul’da beliren komünizm ve irtica tahriklerini tel’in amacıyla”* ayrı ayrı mitingler düzenlemişti. Bunlardan İzmir Yüksek Tahsil Gençliği *“Son günlerce Kemalizm yolundan ayrılarak, irtica ve komünizm hareketlerinde bulunmak isteyenler görülmüştür. İzmir Yüksek Tahsil Gençliği bu hareketleri nefretle karşılamıştır. Türkiye Milli Talebe Federasyonunun bu soysuzlara karşı açmış olduğu mücadeleye İzmir Yüksek Tahsil Gençliği de fi’len katılmış bulunmaktadır. Yolumuz Atatürkün çizdiği yol, parolamız: Komünistlik ve irtica Türklüğün en büyük düşmanıdır. Görüldüğü yerde ezilmedir.”*⁷⁷³ Şeklinde bir bildiri yayınlamıştı:

Milli Türk Talebe Birliği de Atatürk inkılabları ve irtica konularında bir istişari kongre toplamaya karar vermişti. Muhtelif gençlik oluşumları ve yirmi beş şehir öğrenci temsilciliklerinin katılacakları bu kongre irtica ile mücadele mevzuunda bundan sonra birliğin takib edeceği hareket hattını da kararlaştıracaktı.⁷⁷⁴

Bu ortam içerisinde Ankara Yüksek Tahsil Gençliği de irticaa karşı bir bildiri hazırlamıştı. Türkiye Milli Talebe Federasyonu ikinci başkanlığı ve Ankara Mahalli İcra Komitesine bağlı iki talebe birliği ile 13 talebe cemiyeti müştereken aşağıdaki beyannameyi yayınlamışlardır:

“Türk Cumhuriyetinin esaslarını teşkil eden Atatürk inkılablarına karşı, memlekete menfaatleri ile kabili telif olmıyan bazı ideoloji ve geri zihniyet sahiblerinin tevcih ettikleri hücumları gençlik nefretle karşılar, kafaları da vicdanları kadar kara olan bu kimselerin dini inanç ve akideleri, menfur gayelerine alet ederek ve yalnız kendi paslı kafalarının kabul ettiği bir takım hurafe ve batıl düşüncelerle memleket efkârı umumiyesini bulandırmağa ve bu memlekette ikilik yaratmağa çalışmak en hafif tabirile vatan hainliğidir. Tarih boyunca bir takım kanlı hadiselerle sebebiyet veren ve her yenilik hareketinin karşısına bir hayalet dehşetle dikilen taassub ve irticaın türlü zarar ve kötülüklerini hiçbir millet bizim milletimiz kadar yakından görmemiştir. Bu memleket ne 31 Mart ve ne de Menemen hadiselerini bir daha yaşamayacaktır. Kara Kuvvet hortlamağa yeltendiği her an Türk inkılablarının yılmaz müdafii olan Türk gençliğini daima karşısında bulacaktır. Muasır ilim ve medeniyet meşalesinin aydınlığı içinde Atatürk inkılablarının korunması yolunda aşırı sağ ve komünizm ve her manada irticaa karşı gençlik olarak mücadele azmimizin kuvvetini bir daha belirtmek isteriz. Hürriyetlerimizin her cepheden üzerine

⁷⁷² **Cumhuriyet**, 19 Ocak 1951, s.1, “İrtica Hareketlerin Tel’in İçin Yüksek Tahsil Talebeleri Toplantılar Tertib Ediyorlar”.

⁷⁷³ **Cumhuriyet**, 19 Ocak 1951, s.1, “Solcular Hakkında Tahkikat Devam Ediyor”.

⁷⁷⁴ **Cumhuriyet**, 19 Ocak 1951, s.3, “Milli Türk Talebe Birliği”.

titremekteyiz. Bu arada vicdan hürriyetinin de herkes ve her inanç için tam ve kâmil olmasının teminat altına alındığını görmek isteriz."⁷⁷⁵

Milli Türk Talebe Birliği'nin daha önce duyurduğu toplantı istişari kongre üyelerinin katılımıyla 21 Ocakta saat 14.00'de Fatih Halkevi'nde "*irtica ve komünizmi tel'in*" toplantısı olarak gerçekleşmişti. Atatürk için saygı duruşu ile başlayan toplantıda, ilk olarak Talebe Birliği Başkanı söz almış, ondan sonra da kürsüye gelen Muzaffer Aşkın, "*Atatürk inkılablarını sayarak bunların tehlikeye düşmesine Türk gençliğinin tahammül edemeyeceğini, son günlerde memleketimizde kıpırdama hareketleri gösteren irticain canlanmasına asla izin verilmeyeceğini*"⁷⁷⁶ anlatmıştır.

İktisad Fakültesi Derneği'nden Kamran Evliyaoğlu da heyecanlı bir şekilde nesiller boyunca Türk kültürünü ve devrimini geciktiren nedenlerin başında "*taassubun*" yer aldığını belirterek şunları söylemiştir: "*Bugün tekrar o müteassib devre dönmenin bütün Atatürk inkılablarını ve başarılan hamleleri yok edeceğini biliyoruz. Her ne pahasına olursa olsun Türk gençliği, irticain hortlaması karşısında koruyuculuk vazifesini yapacaktır.*" Adil adındaki başka bir kişi de şahit olduğu olayları anlatarak, "*Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde sarıklıların, önlerinde rahle kurup en işlek mevkilerde ilahiler okuyarak okula başlama ayinleri yaptıklarını anlatmış ve bunun, irticain bir başlangıcı olduğunu*" söylemişti. Komünizm mevzuuna da temas eden Adil, "*Moskov tabirinin ifade ettiği manayı çok iyi bilen bu memlekette komünizmin yayılmasına imkân olamayacağını*" belirtmişti. Daha sonra söz alan Doğan Can, bugünkü irticain biraz da gevşeklikten ileri geldiğini söylemiş, sonra Tıp Derneğinden Erdoğan, "*kızıl tehlikeyi tel'in etmiştir.*" Bedri isimdeki bir genç de "*komünizmin namus, vicdan, aile mefhumu düşmanı bir idare şekli olduğunu belirtmiş, hükümetin irtica yılanına karşı lakayd kalmamasını temenni*" etmiştir. Orhan Birgit isimdeki konuşmacı da "*komünist tahrikatı yapan, irticaa yaltaklık eden mecmua ve dergilerin neşriyatının hükümetçe yasak edilmesini, Atatürk'e ve inkılablarına dil uzatanların en ağır cezalarla tecziyesi yoluna gidilmesini teklif etmiş ve Milli Eğitim Bakanını bu hususta acz gösterdiğini*"⁷⁷⁷ söylemiştir.

Orhan Birgit'ten sonra kürsüye gelen Hatay delegesi Ahmed söz almış, "*irticain hortlamaya yüz tuttuğunu ve bu mevzuda irticai tel'in maksadiyle umumi bir miting yapılmasını*" istemiştir. Samsun icra heyeti namına konuşan Fahreddin

⁷⁷⁵ **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1951, s.3, "Ankara Yüksek Tahsil Gençliğinin İrticaa Karşı Beyannamesi".

⁷⁷⁶ **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1951, s.1, "Gençler İrtica ve Komünizmi Tel'in Ettiler".

⁷⁷⁷ **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1951, s.1, "Gençler İrtica ve Komünizmi Tel'in Ettiler".

Eminoğlu da “Samsun’da irtica ile komünizmin yan yana, baş başa yürüdüğünü” belirtmişti. Hukuk Derneğın Başkanı Sabahaddin, Farabi Duran, Kemal Zeybekoğlu, Osman Karabiber, Vedad Koçoğlu da birer konuşma yapmışlar, “irtica ve komünizmle mücadele lüzumuna işaret ederek gençliğin ve Türk basınının bu sahada üzerlerine düşen vazifeyi yapmaya çalışmalarına rağmen hükümetin lakayd kaldığını” söylemişlerdi. Öğrencilerin konuşmasından sonra, kongreye davetli olan Tıp Fakültesi Dekanı Prof. Kazım İsmail Gürkan kürsüye gelmiş,

“Bizim ileri ve üstün bir memleket olma gayemiz mevcuttur. Bu gayemize mani olabilecek her fikir ve cereyan bizim için muzırdır. Sizlere misakı milli ruhunu benimsemenizi tavsiye ederim. Milli Türk Talebe Birliğine dahil bulunan her genç, kendi vazifesini yapmalıdır. Talebe olarak çalıştığımı muhitlerde fikir istismarından çekinmek icab eder. Hepinize karşılıklı sevgi ve itimad tavsiye ederim ‘ittihaddan kuvvet doğar’ düsturu sizler için de gaye olmalıdır. Üstünüze vazife olmıyan meclis ve hükümet işlerine karışmadan kendi bünyeni dahilinde misakı milliye tevliid ediniz. Bu arada muzir fikirleri hükümete bildiriniz, bunda fayda vardır.”⁷⁷⁸

Şeklinde konuşmuştur. Konuşmaların bitişinde de kongre üyeleri tarafından bir bildiri yayınlanmıştı. Bildiri şu şekildedir;

“Eskiye diriltmeye yönelmiş, inkılab prensiplerimizi zedeliyecek ve onlarla bağdaşamayacak olan her türlü düşüneyi gerilik, Atatürk inkılablarının kanunlaşmış veya örf, adet haline gelmiş umdelerine aykırı her türlü hareketi irtica sayıyoruz. Milletimizin tabii gelişmesini durduracak her türlü yaratma gücünü felce uğratacak olan bütün irtica hareketlerini, en az komünist tahrikleri kadar, bir hıyanet sayar ve bütün gençliği uyanık bulunmaya gerektiği yerde ve anda bunlarla mücadeleye davet ederiz.”⁷⁷⁹

İstanbul Sendikalar Birliği de 17 Mayıs 1952’de “Komünizmi tel’in” amaçlı eski Eminönü Halkevinde 4 saat devam eden bir miting düzenlemiş ve “Türk işçileri arasına sızmağa çalışan Kızıl ajanların daima hüsrana uğrayacakları”⁷⁸⁰ uyarısını yapmıştı.

Toplantıda Milli Türk Talebe Birliğinden gönderilen “sizinle manen ve maddeten beraberiz” mesajı okunmuştu. Mesajın alkışlanması sonrasında Tekstil İşçileri Federasyonu Başkanı Bahir Ersoy, Türk işçisinin komünizmle mücadele davasında imtihanını çoktan vermiş olduğunu belirterek: “Sözde müsavat mefhumunu ortaya atarak bir takım gafilleri avlamağa çalışan bu ideoloji, haddizatında insan hak ve hürriyetlerinin biaman düşmanıdır.” Cümlelerini kullanmıştır. Şehir Hatları işçileri başmüessili Nuri Beşer de heyecanlı bir şekilde; “komünizmin bir esaret

⁷⁷⁸ Cumhuriyet, 22 Ocak 1951, s.1, “Gençler İrtica ve Komünizmi Tel’in Etiler”.

⁷⁷⁹ Cumhuriyet, 22 Ocak 1951, s.3., “Gençler İrtica ve Komünizmi Tel’in Etiler”.

⁷⁸⁰ Cumhuriyet, 18 Mayıs 1952, s.1, “Komünizmi Tel’in İçin Dün Yapılan Toplantı”.

rejimi olduğunu, bütün hür insanların bu sefil ideoloji ile nasıl mücadele ettiklerini anlattıktan sonra Türk işçilerini uyanık olmağa davet etmişti.”⁷⁸¹

1953 başlarında özellikle bazı işçi gruplarının komünizm ile ilgili çalışmalarının basına yansımaları gazetelerde ve kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştı. Zafer Gazetesi işçi sendikalarının son zamanlardaki tutumunu “*İşçi Sendikalarının komünizm propagandasına alet oldukları yolunda bazı gazetelerde intişar eden haberler büyük işçi kitleleri üzerinde derin bir teessüre yol açmış*” şeklinde vermiş ve Sakarya bölgesi İşçi Sendikaları Federasyonu’nun bu konuya tepki için “*komünizmi tel’in ve işçilerin Atatürk inkılaplarına bağlılığını teyid etmek*” amacıyla 22 Şubat 1953 tarihinde Eskişehir’de büyük bir miting düzenlediğini haber vermişti. Türk-İş de yayınladığı bildiride Türk işçilerinin komünizm ile ilgilerinin olmadığını vurgulamıştı;

“Faaliyetlerinde, memleket realitelerini bütün mülahazaların üstünde tutmayı en sağlam ve şaşmaz bir kontrol olarak kabul eden sendikalarımızın ve bunların cüz’ü ferdi olan işçilerimizin çeşitli tertip ve ifadelerle komünistlikle itham edildiklerini üzülenek müşahade etmekteyiz. Konfederasyonumuz, vatanperver, ailesine ve mülkiyetine son derece bağlı bütün Türk işçileri adına, belirli maksatlarla yapılan bütün bu isnat ve ithamları şiddetle ve nefretle reddeder. Prut’tan Koreye kadar uzanan tarih köprüsü üzerinde, Moskof uşaklığı ve komünizme karşı Türk işçisi millete birlikte dimdik ayakta durmuştur ve duracaktır. Vatansever Türk işçisine sürülmek istenen leke karşısında haklı olarak galeyana gelen teşkilatımızdan, Sakarya Bölgesi İşçi Sendikaları Federasyonu, bu isnat ve ithamlara toptan cevap vermek üzere: “Komünizm’i tel’in, Atatürk inkılaplarına bağlılığı teyid maksadile 22 Şubat 1953 Pazar günü Eskişehirde bir miting yapmaya karar vermiştir. Mitinge memleketimizin her tarafından işçi temsilcileri katılacaktır. Konfederasyonumuz, mitinge gençliği ve bütün vatandaşları davet eder. Sakarya Bölgesi İşçi Sendikaları Federasyonunun tertib ettiği miting, Türk işçisinin haksız isnad ve ithamlarla komünizm gibi hürriyet düşmanlığına karşı duyduğu infialin tabii bir reaksiyonudur. Türk işçisi, komünizme, geri fikirlere karşı mücadelesinde asla geri kalmayacak ve kanunların kendisine verdiği hakları istimal etmek suretiyle milliyetçi bir görüşle mücadelesine devam edecektir. Geri ve irticai fikirlerin, milliyetçilik kisvesi altında geliştirilmek istendiği ve hükümetimizin gerekli tedbirleri aldığı bu günlerde, Konfederasyonumuz, milliyetçiliği: “Her türlü tesirlerin üstünde, Atatürk inkılaplarına bağlılık” olarak kabul ettiğini ilan eder.”⁷⁸²

Eskişehir’de 22 Şubat tarihinde yapılan miting Zafer Gazetesi tarafından “*Eskişehir’deki Dünkü Muazzam Miting*” ve “*Türk İşçisi Komünizmi Bir Defa Daha Tel’in Etti*” başlıklarıyla verilmişti.⁷⁸³ Gazete; “*Türk işçisi arasında komünizm mikrobunun barınamayacağı tekrarlandı ve inkılaplara derin bağlılık bir daha ifade*

⁷⁸¹ **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1952, s.3, “Komünizmi Tel’in İçin Dün Yapılan Toplantı”.

⁷⁸² **Zafer**, 10 Şubat 1953, s.1, “İşçiler Komünizmi Tel’in İçin Bir Miting Yapacak”.

⁷⁸³ **Ek 1**: Türk İşçisi Komünizmi Bir Defa Daha Tel’in Etti.

edildi”⁷⁸⁴ alt manşetini de kullanmış ve özel olarak Eskişehir’e gönderdiği muhabirinden mitingi yansıtmıştı.

“Türk işçisi demokrasi dünyasının düşmanı olan komünizmi tel’in etmek ve uğradığı haksız isnat ve ithamlara layık olduğu cevabı vermek maksadıyla bugün burada muazzam bir miting yaptı. Miting memleketimizde hakiki demokrasi ile birlikte işçilerimize tanınmış olan geniş hürriyet havası içerisinde beş saat devam etti. Bu müddet zarfında yurdun her bir köşesinden gelen işçi temsilcilerinden 30dan fazla hatip söz alarak vatan sevgisini, yurt sevgisini yürekten gelen sesleriyle dile getirdiler. Eskişehir’de bir bayram havası yaratan, milli şuurun bir kere daha şahlanmasına vesile veren bugünkü mitingi, bütün teferrüatıyla bildiriyorum:

Mitingin Tafsilatı

Dün de bildirdiğim gibi, bu miting yalnız Eskişehir işçilerine münhasır kalmamış, yapılan davete icabet edilerek Bursa’dan 100, İstanbul’dan 600, Ankara’dan 200, Adana’dan 30, Tunçbilek işletmesinden 500, Değirmisaz işletmesinden 300 kişilik işçi temsilcileri de iştirak etmiştir.

Sabahın erken saatlerinde, taşradan gelen işçi temsilcileri, ellerinde hangi sendikaya bağlı olduklarını gösteren flamalar dövizler ve bayraklar olduğu halde caddelerden geçerek sendika binası önünde toplanmışlardır. Kalabalık, Sakarya bölgesi işçi sendikasına bağlı beş bini çoktan aşmış bulunuyordu.

Devlet Demir Yolları işçilerinin bandosu mitinge iştirak etmekte idi. Saat tam dokuzda bando ile beraber yürüyüşe geçilerek hep birlikte şehitler abidesine gidildi. Yollar ve caddeler insan selinden geçilmez bir manzara arz ediyor ve ellerde taşınan dövizlerde (Al kanda kızıl mikrop barınmaz. Milli Birlik, milli idealimizdir. Geriliğin düşmanyız. Türk işçileri inkılapların bekçisidir) gibi ibareler okunuyordu.

Şehitler abidesine bir çelenk konduktan sonra hep bir ağızdan söylenen istiklal marşıyla direğe bayrağımız çekildi. Ve aynı caddeleri takiben Asri sinemanın önüne gelindi. Saat 10’da Asri sinemada bu büyük mitingin ikinci safhası başlamış oldu.

Hatıplerin Konuşması

İki bin kişi kadar alan sinemanın içerisi hınca hınç dolduğu gibi, bunun iki mislinden fazla bir kalabalık da sinemanın önündeki caddede yer almıştı. Miting, istiklal marşımızın bir kere daha dinlenmesinden sonra Sakarya bölgesi işçi sendikası genel sekreterinin bir konuşmasıyla açıldı. Bunu Türkiye İşçi Sendikaları konfederasyonu başkanı İsmail İnan’ın bir konuşması takip etti. İsmail İnan, Türk işçisinin her zaman davasına ve meselelerine karşı gösterdiği hassasiyetin bugün de en canlı ve heyecanlı bir örneğini verdiğini ifade ederek sözlerine başladı ve ezcümle şunları söyledi: “Memleketin muhtelif şehirlerinden kopup gelmemizin manası, aynı zamanda kıymeti çok büyüktür.

Bununla şunu sarahaten ifade etmiş oluyoruz ki Türk İşçisi herkes kadar milletine, memleketine ve memleket menfaatlerine bağlıdır. Bundan şüphe edenler en büyük hatayı işlediklerini ebediyen unutmasınlar. Bizim bildiğimize göre komünizm ideolojisi içtimai intihardan başka bir şey değildir. Türk işçisinin iz’an ve şuur dışı böyle bir hataya düşeceğini düşünen ve söyleyenler mantıken, fikren ve şuur itibarıyla intihar etmiş sayılırlar. Bizler temenni ederiz ki bir daha Türk işçisini veya onun rüknü olan birisine herhangi bir kimse tarafından bir leke sürülmek istenmesin ve bir teşvik altında bir daha böyle bir miting yapılması varid olmasın. Türk işçisi bugün vermiş olduğu bu parlak imtihanla bir defa daha vahdetini, Atatürk inkılaplarına bağlılığını ve milli duygularının olgunluğunu dünya önüne sermiştir ve en iyi notu almıştır.”

Yurt Menfaatleri Herşeyin Üstündedir.

⁷⁸⁴ Zafer, 23 Şubat 1953, s.1, “Eskişehir’deki Dünkü Muazzam Miting”.

İsmail İnan'ın alkışlarla karşılanan bu hitabesinden sonra daha 30 kadar hatibin söz aldığı bildirildi ve bunların da konuşacakları söylendi. Sakarya bölgesi işçi sendikaları genel sekreteri Ahmet Araz, yurt menfaatlerini her şeyin üstünde tutan Türk işçisini, cumhuriyet ve Atatürk'ün yolundan hiçbir kuvvetin ayıramayacağını tebarüz ettirdi.

Ali Haydar Yeşilyurt ismindeki bir fikir işçisi de büyük bir heyecan yaratan iki şiir okudu. Bunu Adana'da Güney işçileri sendikası başkanı Hasan Özgüner'in bir konuşması takip etti. Hasan Özgüner bu konuşmasında, Türk işçisinin Türk tarihi önünde büyük bir imtihan verdiğini ifade ederek her karış toprağı şehit kanı ile sulanmış olan vatanımızda komünizmin barınamayacağını söyledi. Konfederasyon icra heyeti üyelerinden İsmail Aras heyecanlı bir hitabede bulundu.

Türk Topraklarında Komünizm Mikrobu Barınamaz

İsmail Aras kısaca dedi ki: “Bütün dünya bugün yolunu şaşırırsa da komünizm denen mikropla birleşecek olsa bizler Türk olarak onunla mücadele edeceğiz, onu bu topraklara sokmayacağız. Bu millet, vatandaşı ile, gençliği ile, işçisi ile Atatürk İnkılaplarının bekçisidir.”

Mitinge katılanların hemen hepsinin üzerinde heyecan yaratan Bu konuşmalar milli şuurun tam bir tezahürü ile karşılanıyor ve Türk işçisinin olgunluğu bu hava ile bir kere daha kendini gösteriyordu. Bu arada mitinge katılmayan yurdun dört bir köşesindeki işçi teşekküllerinden gönderilen ve başarı dilekleri temennisinde bulunan telgraflar okundu. Kırıkkale, İstanbul, Samsun, Bursa, Konya, Balıkesir, Ankara, Malatya, İzmit, Elmadağ ve pek çok yerlerden gelen bu telgraflardan birinde, Bafra tütün işçileri sendikasıdan gelen telgrafta şöyle deniliyordu: “birliğiz, beraberiz, bizi tarihin anladıklarına bırakınlar” telgrafların okunmasından sonra konuşmalara gene devam edildi. İstanbul'dan Şeref İnanç, İzmit'ten Sabahattin İhsan, Ankara'dan Muammer Özükan da birer hitabede bulundular. İstanbul sigara Sanayi işçi sendikasıdan Hüseyin Morol komünizmle mücadelede hiçbir zaman geri kalmayan ve kalmayacak olan Türk işçisinin, irtica ile mücadelede en ön safta olduğunu tebaruz ettirdi.

Samimi bir hava ve tam bir tesanüt içerisinde cereyan eden toplantı, Konfederasyon Genel Sekreteri Muammer Özükan'ın kapanış konuşmasıyla aynı olgunluğu muhafaza ederek saat 14:30 da sona erdi.”⁷⁸⁵

Bu süreçte Zafer Gazetesinden başyazar Ahmet Hidayet Reel'in “Komünizmle Savaş” başlıklı yazı da komünizm algısı açısından önemli bilgiler içermekteydi. Reel, özellikle Hür Avrupa'da Komünizm ile mücadele eden “Sulh ve Hürriyet” komitelerinin Türkiye'de şube açtığını bildirerek, “Tam zamanında teşekkül etmiş olan bu komiteyi desteklemeyecek münevver veya gayri münevver, fakat milletini ve yurdunu seven hiçbir Türk tasavvur edemiyorum.”⁷⁸⁶ Sözleri ile yorumlamıştır. Aynı gazete yazarlarından Rıfki Salim Burçak da “Meseleler: Komünizm” adlı yazısında şu satırları veriyordu;

“Bugün komünizm, sadece şu veya bu devleti tehdit eden bir tehlike olmaktan çıkmış, bütün hür milletlerin varlığına tevcih edilmiş çok vahim bir tehlike haline gelmiştir. Komünizm, bizim içtimai ve siyasi bünyemize uymamakla beraber vatandaşlarımızın komünist telkin ve tahriklerine karşı her zaman uyanık bulunmaları lüzumu üzerinde kimsenin tereddüdü olmamalıdır.”⁷⁸⁷

⁷⁸⁵ Zafer, 23 Şubat 1953, s.7, “Eski Şehirdeki Dünkü Muazzam Miting”.

⁷⁸⁶ Zafer, 5 Ocak 1953, s.5, “Komünizmle Savaş”.

⁷⁸⁷ Zafer, 24 Ocak 1953, s.1, “Meseleler: Komünizm”.

Üzerinde düşünülmesi gerekli önemli bir tepki de Ankara'daki Ankara İşçi Sendikalarından gelmişti. “İstanbul Umum İnşaat İşçileri Sendikası” üyelerinden on bir kişinin İstanbul'da değişik zamanlarda ve değişik yerlerde toplanarak “komünizm lehinde propaganda yaptıkları ve komünist ideolojisi güden gizli bir teşkilat kurmak suretiyle faaliyetlerine fiilen devam etmeleri” nedeniyle Ankara İşçi Sendikaları 19 Eylül 1953 tarihinde şehir bahçesinde ki işçi lokalinde bir kapalı salon toplantısı yaparak bu durumu protesto etmeye karar vermişlerdi.⁷⁸⁸

Zafer Gazetesi miting günü yayınında “komünizmi tel'in” amaçlı bu kapalı salondaki toplantıyı “Ankara İşçi Sendikaları Toplantısı” başlıklı haberinde alt manşet olarak “Bugün Komünizm Tel'in Edilecek. Asil Türk işçisi arasına sokulmak isteyen kızıl ajanlar lanetlenecek”⁷⁸⁹ şeklinde yansıtmıştı. Sendika bu miting için yayınladığı bildiride:

“Muhterem vatandaş;
Gayeleri Cumhuriyet rejimini yıkmak ve yerine komünizmi kurmak olan bazı alçak ve menfur kominform ajanları, temiz ve vatansever işçilerimizin arasına girmek istediklerini esefle görmekteyiz. Çeşitli maske ve kılıklara bürünen kızıl ajanlar bu kere de İstanbul'da bir sendika merkezine girerek faaliyette olduklarını öğrenmiş bulunmaktayız. Cumhuriyet rejimine ve Türk Vatanına bütün sadakatlarıyla bağlı olan biz Türk işçileri ve Türk sendikaları olarak asli hissiyatımızı bir kere daha teyid ve Moskof uşaklarını tel'in maksadıyla bütün Ankara işçisinin ve işçi sendikalarının iştirakıyla 19 Eylül 1953 Cumartesi günü saat 15'de Ulus Meydanı Şehir Bahçesindeki lokalimizde bir kapalı salon toplantısına karar verilmiştir. Toplantıya, Türkiye Milli Talebe Federasyonu, Esnaf Dernekleri Birliği, siyasi partiler, yerli ve yabancı basın ve bütün Ankara halkı davetlidir.”⁷⁹⁰

Cümlelerini kullanarak bakış açılarını ortaya koymuşlardı. Kalabalık bir işçi ve dinleyici kitlesinin takip ettiği toplantı, İstiklal Marşı ile başlamış ve toplantı tertip komitesi başkanı Mehmet Alpay bir konuşma yaparak toplantının sebep ve gayesini açıklamıştır.

Bundan sonra söz alan İsmail Aras, “...gayeleri Cumhuriyet rejimini yıkmak ve yerine komünizmi kurmak olan kominform ajanlarının ne yaparlarsa yapsınlar Türk Milleti'nin ve Türk işçisinin arasına giremeyeceklerini belirtmiş” ve “İstanbul ve Ankara İşçileri olarak onlara diyeceğiz ki, komünist ajanları hangi kisveye bürünürlerse bürünsünler biz onları daima meydana çıkarıp yüzlerinin karasını yüzlerine vuracağız.”⁷⁹¹ Cümlelerini kurmuştur. Bundan sonra söz alan Cevat Oktay,

⁷⁸⁸ **Ulus**, 20 Eylül 1953, s.1, “İşçiler Dün Komünizmi Heyecanla Tel'in Etiler”.

⁷⁸⁹ **Zafer**, 19 Eylül 1953, s.1, “Ankara İşçi Sendikaları Toplantısı”.

⁷⁹⁰ **Zafer**, 19 Eylül 1953, s.6, “Ankara İşçi Sendikaları Toplantısı”.

⁷⁹¹ **Ulus**, 20 Eylül 1953, s.1, “İşçiler Dün Komünizmi Heyecanla Tel'in Etiler”.

“Demirperde gerisi ve Sovyet mezaliminin Türk Milletinin bünyesine uymadığını ve uyamiyacağını söyledikten sonra “bu toplantımızdan ders ve ibret alıp seslerini kessinler artık” derken, Esnaf Dernekleri Başkanı Abdullah Caner, “hayatının en güzel ve mesut gününü yaşadığını belirterek sözüne başlamış ve Türk işçisinin komünizme karşı Türk yumruğunu bir kere daha yüzlerine vurduğunu Atatürk’ün Türkiye’inde komünizmin Türk işçisinin ellerinde ebediyyen mahkûm olacağını” söylemiştir. Abdullah Caner’den sonra Ömer Akçakanat, “Türk işçisinin böylelerini temizlemek için dedeleri gibi serhadlerde canlarını vermeğe hazır olduğunu, bu yurdu bozacaklarına efendileri gibi uşakları da inanıyorlarsa yanılırlar. Yaşasın Vatan ve Türk Milleti, kahrolsun ona göz dikenler ve uşaklar!”⁷⁹² Şeklinde konuşmuştur.

Sefer Yıldız, *“komünizmin Türk işçisinin koynunda yatamayacağına kati surette inandıklarını”* ifade etmiş, Cemil Dikbiyık, *“komünizmin Türk Milletinin ezeli ve ebedi düşmanı olduğunu, Türk işçisinin vatana, millete ve kendi rejimine bağlı olduğunu”* belirterek bir de şiir okumuştur. Bundan sonra söz alan Süreyya Denizli, Kadir Cebeci ve Tahir Öztürk tarihten misaller vererek Rusya ile Türkiye arasındaki ebedi mücadeleyi anlatmışlar, *“komünizmin Türkiye’de hiçbir zaman bir yerleşme zemini bulamayacağını”* belirtmişlerdir. Türkiye İşçi Sendikaları Genel Sekreteri İsmail İnan, *“komünistlerin faaliyetinin Türk işçisinin milliyetçi bütünlüğü karşısında yenilmeğe mahkûm olduğunu”* açıklamıştır. Sait Dindar, Toleys Başkanı Nazım Tarakçı, Kazım Bingöl, İsmail Baysal, Talip Yıldırım, Ahmet Hüseyin Uras da birer konuşma yaparak komünizmi izah etmişler ve *“dinsiz, Allahsız, vicdansız, hürriyetsiz bir rejimin, bunları varlığının temeli olarak kabul etmiş olan Türk Milletinin bünyesinde yerleşmesine imkan olmadığını açık bir şekilde ortaya koymuşlardır.”* Daha sonra tekrar kürsüye gelen Mehmet Alpay, *“Türk işçisinin Atatürk ve inkılaplara olan bağlılığını ifade ederek toplantıya son vermiş, müteakiben bu bağlılıklarını ifade için topluca Atatürk Anıtına gidilerek bir çelenk konmuştur.”⁷⁹³*

Aynı mitingi Zafer Gazetesi de ertesi günkü sayısında ayrıntısıyla vermişti. *“İşçilerimiz Komünizmi Dün Bir Daha Tel’in Ettiler”* başlığını kullanan gazeteye göre; *“Dünkü muhteşem toplantı, Kızıl ajanların vatanperver Türk işçisi arasına*

⁷⁹² **Ulus**, 20 Eylül 1953, s.1, “İşçiler Dün Komünizmi Heyecanla Tel’in Ettiler”.

⁷⁹³ **Ulus**, 20 Eylül 1953, s.4, “İşçiler Dün Komünizmi Heyecanla Tel’in Ettiler”.

hiçbir suretle sokulamayacağını bir kere daha bütün dünyaya isbat"⁷⁹⁴ etmişti.

Gazetenin mitingi veriş şeklini konumuzla ilgisi nedeniyle aynen veriyoruz.

“Ankara dün yine muazzam bir hadiseye sahne oldu. Türk İşçisi komünizmi tel'in etti. İstanbul'da inşaat işçisi kisvesine bürünerek işçiler arasında propaganda yapmak üzere faaliyette bulunan 11 kızıl ajanın yakalanması üzerine Ankara'daki İşçi Sendikalarının tertip ettikleri dünkü toplantı, komünizmin Türkiye'de nasıl karşılanacağını bir defa daha dünyaya gösterdi.

Toplantı saat 15'de Şehir Bahçesindeki İnşaat İşçileri Sendikası Merkezinde başladı. İstiklal Marşını müteakip, Makine ve Kimya İşçileri Sendikası İdare Heyetinden Mehmet Alpay, toplantının mana ve ehemmiyetini belirten bir konuşma yaptı ve Türk işçisinin, aralarına sokulmağa cür'et eden komünistlere bir cevap vermek üzere burada toplanmış olduğunu söyledi.

Mehmet Alpay'dan sonra söz alan İsmail Aras heyecanlı konuşması esnasında şunları söyledi: “-Sovyet ajanları zaman zaman çeşitli kisvelere bürünerek aramıza girer fakat kısa zaman sonra yakayı ele verirler. Biz diyoruz ki, onar hangi kisveye bürünürlerse bürünsünler, Türk işçisini hiçbir zaman aldatamayacaklardır. Aile, namus ve şeref gibi mefhumları tanımayan bir rejimin memleketimizde yeri yoktur. Türk sendikaları daima, Cumhuriyet kanunlarının müsaade ettiği şekilde faaliyet göstereceklerdir.”

Hatip bundan sonra, Sovyet Rusya'da işçilere yapılan zulümden bahsetti ve muhtelif misaller verdi. Cevat Oktay da heyecanlı bir konuşma yaptıktan sonra Esnaf Dernekleri Birliği adına Başkan Abdullah Caner söz aldı ve aşağıdaki konuşmayı yaptı: “-Arkadaşlarım; bugün komünistleri tel'in etmek üzere burada toplanmış bulunuyoruz. Komünistlerin dünyada en çok tesir edemeyecekleri memleket Türkiye'dir. Meşhur atasözüdür: “Türk üç şeyini vermez; Atını, silahını ve kadını. Meşru aile mefhumunu tanımayan komünizm rejimine nasıl olur da alet oluruz arkadaşlar.” Abdullah Caner, bundan sonra asil Türk işçisinin hassasiyetini kaydetti ve sözlerine şöyle devam etti: “- Burası Atatürk Türkiye'sidir. Onun izinden yürümeğe azmetmiş bir millet olarak komünizmi daima gördüğümüz yerde ezeceğiz.”

Abdullah Caner'in sürekli alkışlarla karşılanan bu heyecanlı konuşmasından sonra Ömer Akçakanat da ateşli bir konuşma yaptı ve büyük bir tarihe sahip olan şerefli Türk milletinin hiçbir zaman komünizme müsamaha göstermeyeceğini belirtti.

Sefer Yıldız, asırlar boyunca milletlere efendilik etmiş olan Türk milletinin komünistlere alet olamayacağını söyledi.

Cemil Dikbıyık, Süreyya Denizli, Kadir Cebeci, Tahir Öztürk'ün heyecanlı konuşmalarını müteakip Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Genel Sekreteri İsmail İnan da uzun ve heyecanlı bir konuşma yaptı. İsmail İnan, Türk işçisinin tıpkı asker gibi memleket ve milletin hizmetinde olduğunu ifade ettikten sonra, işçilerimizin bu gibi cereyanlara karşı daima uyanık olduklarını muhtelif misallerle belirtti.

Sait Dindar, Nazım Tarakçıoğlu, Kazım Bingöl, İsmail Baysal ve Talip Yıldırım'ın konuşmalarından sonra Mehmet Alpay tekrar kürsüye geldi ve bu büyük güne iştirak ettiklerinden dolayı asil ve necip Türk işçilerini tebrik etti ve toplantıyı kapadı.

Şehir bahçesindeki toplantıdan sonra işçiler toplu halde Ulus meydanındaki Atatürk heykelini ziyaret ederek çelenk koydular.”⁷⁹⁵

Miting günü, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu da bir bildiri yayınlamıştır.

⁷⁹⁴ Zafer, 20 Eylül 1953, s.1, “İşçilerimiz Komünizmi Dün Bir Daha Tel'in Ettiler”.

⁷⁹⁵ Zafer, 20 Eylül 1953, s.7, “İşçilerimiz Komünizmi Dün Bir Daha Tel'in Ettiler”.

“İstanbul, Umumi İnşaat İşçileri Sendikası (!) mensuplarından, komünizm suçundan 11 kişinin tevkif edildiğini gazetelerde nefretle okuduk. Bu memleket topraklarında doğup, büyüyen ve her türlü nimetlerinden faydalanan insanların arasında bu gibi kimselerin bulunması ne kadar elem vericidir. Nesline, memleket geleneklerine ve milli varlığına aykırı hareket etmek düşüklüğünden ve başkalarının mekruh emellerine, uşaklık etmek zilletine düşmekten çekinmeyen bu nankör ve zavallılara karşı ne kadar kin ve nefret duysak azdır. Bu kudsî memlekette komünizmin en çamurlu yollarda paçavra gibi çiğnendiğini görmeyen akıl ve zihin körlerine Türk işçisi, bir defa daha lanet eder. Kanunlarımızın bu sahadaki kudret ve ciddiyetini hürmetle anarken, İstanbul Umumi İnşaat İşçileri Sendikasının, Konfederasyonumuzla ve bağlı bulunan herhangi bir kaza teşekkülümüzle hiçbir münasebetinin bulunmadığını efsarı umumiyeye arz ederiz.”⁷⁹⁶

Millî Türk Talebe Birliği de ilerleyen aylarda 6 Kasım 1954 tarihinde bir bildiri yayınlamış ve “İnkılapların, Komünizmle mücadelenin, Kıbrıs davasının da siyasetle alakası vardır. Demek ki inkılap düşmanlarına, Komünistlere, Kıbrıs ilhakçılara gün doğacak!”⁷⁹⁷ Denilerek gündemdeki konularla komünizmin bağlantısını kendilerine göre kurmuşlardı. Birliğin bildiri yayımlama nedeni ise mecliste “Üniversitelilerin siyasetle meşgul olmaması için bir kanun tasarısı hazırlandığına dair çıkan haberler ve Ankara Üniversitesindeki açılış töreninde öğrencilerin alkışlama yapmasına karşılık yapılan eleştiriler” idi. Türkiye Millî Talebe Federasyonu Genel İdare Kurulu bu amaçla 12 Kasım’da Ankara’da bir toplantı yapacaklarını belirtmişler ve Federasyon Genel Başkanı Mesut Ülkü imzası ile yayınlanan bildiri şöyledir;

“Ankara Üniversitesinin açılışında talebelerin bazı şahısları alkışladıkları üzerine talebenin siyasetle meşgul olmaması icap ettiği fikri tekrar ileri sürülmeğe başladı. Bu fikirlerin asıl mesnedi olarak talebenin siyaseti üniversiteye sokmak istemesi ileri sürülmektedir. Ve buna misal olarak da son hadise zikredilmektedir. Ancak kanaatimizce demokrasi dünyasında bir ferdin inandığı fikirleri temsil eden şahısları alkışlamasının en tabii hakkıdır. Ve alkışlama hadisesi ise siyaseti üniversiteye sokmak demek değildir. Talebe istese de buna muvaffak olamaz. Zira Üniversite kendi yönetmeliği ile mani olmaktadır.

Talebenin üniversite dışında siyasetle meşgul olması hakkı kendisinden alınırsa daima arzu ettiğimiz vatandaşların siyasi olgunluğunu kendi elimizle yok etmiş oluruz. Her ferdin tekamül etmek için eğitime ihtiyacı vardır. İstikbalde memleket mukadderatını eline alacak olan talebeden siyasi eğitim fırsatı esirgenmişse ilerde kendisinden siyasi bir olgunluk beklemeye hakkımız olmaması icabeder.

Bizden ileri memleketleri incelersek görürüz ki oralarda talebe sadece fert olarak siyasetle uğraşmayı siyasi talebe teşekkülleri kurmakta ve faaliyetlerini bu teşekküller vasıtasıyla yapmaktadır.

⁷⁹⁶ Zafer, 20 Eylül 1953, s.7, “İşçilerimiz Komünizmi Dün Bir Daha Tel’in Ettiler”; Ulus, 20 Eylül 1953, s.4, “İşçiler Dün Komünizmi Heyecanla Tel’in Ettiler”.

⁷⁹⁷ Ulus, 7 Kasım 1954, s.1, “Üniversitelilere Siyaset Yasağı Karşısında Gençler İtiraz Ediyor”.

Daima gıpta ile müşahede ettiğimiz siyasi olgunluğa kavuşmaktadırlar. Bizler talebe olarak bu kadar fazlasını istemiyoruz. İstedığımız sadece bize kanunlarla verilen bir hakkın geri alınmamasıdır.”⁷⁹⁸

Sözlerinin yanında M.T.T.B. Genel Sekreteri Malik Danışman da “*Üniversite profesörlerinin siyasetle uğraşmaları yasak edildiği zaman bu yasağın talebeye de teşmil edileceğini duymuş, inanmak istememiştik.*” Cümleleriyle kaygısını dile getirmişti.

Bu “*komünizm algısı*” iç politikada toplumsal muhalefeti biçimlendirmede de kullanılmış ve “*dış tehdit*” faktörü de keşfedilerek bunun etkin bir yol olarak kullanılmasına da başlanmıştı. Aynı şekilde “*aşırı sol*” ve “*aşırı sağ*” da marjinalleştirilmiş ve yasadışı da ilan edilerek antikomünist bir ortam yaratılmaya çalışılmıştı.⁷⁹⁹

Bu nedenle, o dönem 1950 yılının nisan ayında komünizm ile mücadele etmek amacıyla İstanbul’da Milliyetçiler Federasyonu kurulmuştu.⁸⁰⁰ Federasyon içinde ilk planda Türk Kültür Ocağı, Türk Gençlik Teşkilatı, Türk Kültür Çalışmaları Derneği, Türk Kültür Derneği, Türk Kültür Birliği ve Genç Türkler Cemiyeti vardı. Daha sonra ise Türk Kültür Derneği, Türk Gençlik Teşkilatı ve Kayseri’deki Türk Kültür Birliği’nin de katıldığı Milliyetçiler Federasyonu’nun başkanı Bekir Berk ise; federasyonun parolasını “*Komünizme Karşı Birleşelim ve Çarpışalım*” olarak açıklamıştı. Federasyon 1 Nisan 1951 tarihindeki ilk kurultayında da kendini feshederek federasyonu oluşturan derneklerin birleşmesi kararını almış ve Türk Milliyetçiler Derneği kurulmuştu.⁸⁰¹

⁷⁹⁸ **Ulus**, 7 Kasım 1954, s.3, “Üniversitelilere Siyaset Yasağı Karşısında Gençler İtiraz Ediyor”.

⁷⁹⁹ Bu konuda bakınız. Sami Yılmaz, **İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Sovyetler Birliği ve Komünizm Algısının Toplum ve Kurumların Biçimlenişindeki Etkisi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

⁸⁰⁰ Aktaran Ertuğrul Meşe, **Komünizmle Mücadele Dernekleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.54.

⁸⁰¹ Başkanlığını DP Isparta Milletvekili Sait Bilgiç’in yaptığı Türk Milliyetçiler Derneği, DP’nin CHP tarafından irtica ile mücadele etmediği eleştirisi üzerine aldığı tedbirler çerçevesinde Malatya’daki Ahmet Emin Yalman’a yapılan suikast ile de bağlantısı görülerek “din ve ırk esasları üzerine kurulduğu gerekçeyle” 4 Nisan 1953 tarihinde kapatılacaktır. Milliyet Gazetesi, 19.04.1953” Milliyetçiler Derneği’nin emvaline el konuldu.” aktaran Ertuğrul Meşe, **a.g.e.**, s.55.

Milliyetçiler dernekleri “*her türlü komünist ideolojiyi red, vatana ve milli değerlere gönülden bağlılık*” hedefi ile kurulmuştu. Ali Fuat Başgile göre; Milliyetçiler Derneği’nin kapatılması Demokrat Parti hükümeti için ağır sonuçlar doğuracaktır. “*Üniversite çevrelerindeki sağlam bir destekten kendisini yoksun bırakıyor ve bundan böyle oralarda sadece komünist eğilimlerin değil, fakat bilhassa CHP propagandasının iyice güçlenmesine zemin hazırlamış oluyordu gerçekten de o milliyetçiler derneği mensubu gençler hem solun ve kozmopolitliğin saldırganlarına hem de komünizm kadar Moskova tipi laiklik anlayışı dolayısıyla nefret ettikleri CHP’nin gizli hevesleri de karşıda bir kale oluşturuyorlardı.*” Ali Fuat Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri Görüp Yaşadıklarım**, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 2008, s.s.94-95.

4.1.4 Sola Karşı Anayasal Tedbirler ve Sol Algısı

Bu dönemde özellikle NATO'ya giriş çabası ve bunun sonucunda Rusya ile olan ilişkilerdeki bozukluktan dolayı soğuk savaşta ABD yanında yer alma kaygısı nedeniyle artık hükümetin her kanadından “komünizmle mücadele” konusunda görüşler gelmeye başlamıştı. DP iktidarının başlangıcında Ulaştırma Bakanı ve 11 Ağustos 1950'de de yeni Milli Eğitim Bakanı olan Tevfik İleri, “teşkilatın zararlı ve dejenere olmuş unsurlardan süratle temizleneceğini” söylüyor, gazetelere

*“Adalet Bakanlığında bir komisyon mücadele esaslarını hazırlıyor. Bursa'da Ulucami'de yapılan bir konuşmada cemaat, komünizmle mücadeleye davet edildi. Ulaştırma Bakanlığına tayin edilen Seyfi Kurtbek, bu sabah Bakanlığa giderek Milli Eğitim Bakanlığına tayin edilen Tevfik İleri'den, Bakanlığa giderek işleri devir almış ve Komünizmle mücadele yolunda çalışmalara başladığını ve bu iş için halen kıfayetsiz görülen mevzuatın da takviye edileceği”*⁸⁰²

haberleri yansıyor. Milli Eğitim Bakanlığı haklarında ihbar yapılan öğretmenler için araştırma yapmaya başlamıştı. Cumhuriyet Gazetesine konu ile ilgili şunlar yansımıştı;

*“Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Bakanlığa mensub öğrenci ve idarecilerden sağ ve sol cereyanlara katılmış olanlarla mücadeleyi yeniden şiddetlendirmiş bulunmaktadır. İhbar yapılanlar derhal Bakanlık emrine alınacaklar ve dosyaları da adli makamlara verilecektir. Bakanlık, okullarda sol cereyanları aşılıyabilecek her türlü neşriyatla da meşgul olmakta ve sol propagandasına kendisini kaptırmış bulunan bazı öğrencilerin körpe ruhlarını milli terbiye ile zararsız bir hale getirmek için tedbirler almaktadır. Bakanlığın hazırladığı milli terbiye esaslarına göre, öğrenci yetiştirme programı ile yapılan tedrisat çocuk velileri tarafından memnurlukla karşılanmıştır. Bakanlık programına büyük bir ehemmiyet verilmektedir.”*⁸⁰³

Öte yandan önceden zaten başlamış olan af yasaasının geçeceği ve Kore'ye asker gönderme konusundaki gelişmelerin olduğu bu dönemde 1946 sonrası soğuk savaşın da etkisiyle komünizmle mücadelenin hızlanacağı günlere gelinmeye başlanmıştı. Bu mücadelede yasalara da gerek duyulacaktı.

Bu dönemde çıkartılan yasalardan biri olan Basın Yasasında da DP kendine göre “demokratikleştirici” düzenlemeler yapmıştı. 1946 yılından beri başlayan demokratikleşme çabaları DP iktidarının ilk zamanlarında da “basının özgürleşmesi” adına gerçekleştirilecekti. DP, “5680 sayılı Basın Kanununu” 15 Temmuz 1950'de meclisten geçirmiş ve böylece “Cumhuriyet döneminin ilk Basın Yasası olan 1931

⁸⁰² Cumhuriyet, 12 Ağustos 1950, s.1, “Komünizme Karşı Geniş Ölçüde Mücadele Açılıyor”.

⁸⁰³ Cumhuriyet, 6 Ocak 1951, s.3, “Cereyanlarla Mücadele”.

Matbuat Kanunu'nu ve değişikliklerini yürürlükten kaldırmıştı."⁸⁰⁴ 24 Temmuzda yürürlüğe giren yasa ile daha önce hükümete tanınan geniş yetkiler kaldırılmış, gazete çıkarmak için izin almaya gerek kalmamıştı.

DP'nin bu ilk "*demokratikleştirici anayasa*" çabası, iktidarının ikinci yılından itibaren değişmeye başlayacak ve 1953, 1954, 1956 ve 1957 yıllarında yaşanan basın yasasındaki düzenlemelerle basın, DP iktidarı tarafından sıkı bir biçimde kontrol altına alınmaya çalışılacaktı.⁸⁰⁵

Basın Yasasındaki bu değişiklikler Cumhuriyet tarihinin en özgürlükçü değişikliklerinden olmakla birlikte, Nazım Hikmet'in de çıkmasını sağlayan genel af DP muhalefetteyken destekçisi olan "*liberal/entelektüel kanada verilmiş sözlerin kefareti gibidir ve devamı gelmeyecektir.*"⁸⁰⁶

DP iktidarı, basına karşı hoşgörüsünü zamanla kaybetmeye başlamış ve 1951 yılında Resmi İlanlar Kararnamesi ile gazeteleri hükümetin takdirine göre ödüllendirmek veya cezalandırmak olanağı sağlamış, 1953 yılında bakanların basında küçük düşürülmesine karşı yaptırımların uygulanmasını bir ceza kanunu değişikliğiyle işler hale getirmiş, 1954'de de Basın Yasasında değişiklikler yaparak hükümetin konumu güçlendirilmişti.⁸⁰⁷ Ayrıca DP hükümeti 8 Mart 1954 yılında genel seçim öncesi Basın Yasasını sertleştirmişti. Bir taraftan da seçim kanunu değiştirerek vekil yer değiştirmelerinin önüne geçmek istenmiş, bir parti tarafından reddedilen aday ertesi seçimde başka bir partiden aday olamayacaktı. Devlet memurları ise aday olmak isterlerse altı ay önceden istifa etmek zorunda kalacaklardı. Ayrıca muhalefet partileri arasında iş birliği olasılığını ortadan kaldırmak için muhalefet partilerinin karma liste oluşturması da yasaklandı.⁸⁰⁸

4.1.4.1 Af Yasası ve Komünizm Algısı

DP iş başına gelir gelmez 14 Temmuz da Nazım Hikmet'in de faydalandığı genel af yasasıyla CHP döneminde işlenen suçları affetmiştir.⁸⁰⁹ Ancak CHP

⁸⁰⁴ Mehmet Sena Kösedadı, "Türk Basın Kanunu'nda Yapılan Değişikliklerin Yazılı Basında Temsili", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C: 9 S: 43, 2016 Nisan, s.2029.

⁸⁰⁵ Kösedadı, **a.g.m.**, s.2031.

⁸⁰⁶ Tanel Demirel, **a.g.e.**, s.137.

⁸⁰⁷ Mete Tunçay, "Siyasi Tarih (1923-1950)", **Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye 1908-1980**, (Ed: Sina Akşın), Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.179.

⁸⁰⁸ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s.80.

⁸⁰⁹ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1940.

tarafından 1950 seçimlerinden kısa bir süre önce bir af yasası düşünülmüş ve mart ayında adalet komisyonunun raporu mecliste görüşülmeye başlanmıştı.⁸¹⁰

“*Bazı Suç ve Cezaların Affi Hakkında Kanun Tasarısı*” adıyla bir genel af kanun tasarısını bakanlar kurulu üyeleri, Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürü Lütfü Akatlı başkanlığındaki bir Adalet komisyonu ve dönemin önemli hukukçularından olan Prof. Dr. Sulhi Dönmezer, Prof. Dr. Bülent Nuri Esen ve Prof. Dr. Faruk Erem ile birlikte hazırlamıştı.⁸¹¹

DP iktidarından önce başlayan af yasası görüşmelerinde sadece DP'liler değil CHP'li milletvekillerinin “*sol ve komünizm*” ile ilgili bakış açıları konuşmalarına yansımıştı. CHP Van milletvekili İbrahim Arvas, af yasasının içine adi suçların da eklenmesini isterken “*komünistlerin*” girmemesini ve komünizme bakış açısını da yansıtan şu konuşmayla gerçekleştirmişti:

“*Gönül isterdi ki, âdi suçlar bu tasarıda yer bulsun, hiç olmazsa üçte bir suçlar tecile tâbi tutulsaydı bu suretle hapishaneler boşalır ve aziz arkadaşımın yükü çok hafif olurdu. Bu ciheti nazarı itibara almasını Büyük Meclisten rica edeceğim. Bendeniz bu suçlar üzerinde duracağım. Casus ve Komünistleri affetmek; bu kelimeyi telâffuz etmekle tüylerim ürperiyor. Komünistleri affetmek, bu nasıl olur”? Bu Yüksek vatansever Meclisten bu iş nasıl çıkar. Ben buna akıl erdiremiyorum. Bir hafta evvel Fransa'da bunların yaptığı rezaleti hepimiz gazetelerde okudunuz. Bendeniz fazla tafsilât vermek istemiyorum. 4 - 5 seneden beri bütün Avrupa'daki grevler, Fransa'da, İtalya'da, hattâ bugün Amerika'daki kömür işçilerinin grevleri bu zehirli mikropların tesirlerinden başka nedir'? Ya bunların beşinci kol namı altında oynadığı rol, memleketlerine karşı yaptıkları felâketler... Bunları sizin huzurunuzda saymakla bitiremem. Safahatı hepimizce malûmdur. Acaba bunlar ıslahı hal etmişler de mi onun için mi affediyoruz? Hayır arkadaşlar. Bunların ıslahı hal ettiklerini hiçbir yerde duymadık. Atalarımın güzel bir darbimeseli vardır: Kurdun tövbesi ölümüyle olur. Bendeniz yalnız şahsım namına konuşuyorum, bendeniz bu kürsüden: Milletimin saadetinden başka bir gaye takip etmiyeceğim diye yemin ettiğim için bu tasarı lehine rey vermeyi bu yeminimle zıddı tam halinde görüyorum. Bu kanaatta olduğumdan lehte rey vermiyeceğim. Şahsım namına söylüyorum hiç kimseye tariz maksadını yoktur. Bunlar, bu milletin saadetini ihlâl ederler. Bunları milletin içine sokmak zehirli mikrop, veba mikrobunu tesiri yapar. Büyük demokrat devletlerde, gerek İngiltere'de gerek Amerika'da bunlar bütün teşkilâtta tardedilmişlerdir. Kanaatimce bununla bunları kanun harici addetmişlerdir. (Onlar etmedi biz ettik, sesleri)*

Müsaade buyurun ona da geleceğim. Aziz arkadaşlarını, bu zehirli mikropları mahkûm etmemek ve af etmek demek evlâtlarımıza kıymak demektir. Bunların sinmiş olması ise bizim gayet kuvvetli olmamızdandır. Eğer onların eline bir fırsat geçerse ve zayıf olmamız halinde onların hiçbir kaide tanımayacaklarını ve insaf etmiyeceklerini ve her biri nin birer cellât kesileceğini de biliyoruz. Bunların muvaffak olmak için programları ve hedefleri şunlardır:

1. Halkı isyan ettirmek,
2. Orduyu isyan ettirmek,

⁸¹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Cilt 25, 68. Birleşim, 20 Mart 1950, s.s.612-626.

⁸¹¹ Aktaran Cahide Sınmaz Sönmez, “Demokrat Parti İktidarının İlk İcraatlarına Bir Örnek: Bazı Suç ve Cezaların Affi Hakkında Kanun”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C: 10, S: 20, 2012, s.115.

3. Büyük Millet Meclisini ıskat etmek,
4. Hükümeti cebren ıskat etmek,
5. Anayasayı tadil etmek veya ortadan kaldırmak istiyorlar,
6. Vatan topraklarını başkalarına peşkeş çekmek istiyorlar. Biz bu canileri affedecek miyiz?”⁸¹²

Asıl bakış açısını yansıtan cümleleri ise; “Aman Yarabbi! Ben, şahsan söylüyorum, bir tanecik oğlum var, o dahi komünist olsa alimallah bel kemiğini kırarım.” Şeklindeydi. Ancak daha önemlisi Arvas’ın komünistlerle mücadele için gösterdiği tedbirlerdi:

”Bendeniz bunlar için iki tedbir düşünüyorum, kasir aklımca... Hepinizin ilimce dünunuzdayım? Düşündüğüm bu iki tedbir şunlardır: Bunlara güzel güzel yollar yaptırılabilir. Bunları asıl alıştıkları bir kampa sevkedip, meselâ Mutki deresinde yol yaptırılabilir. Fakat her halde kuvvetli bir nezaret altına koyalım. İkincisi; ötedenberi bunların havsahasında yer bulmuş, idealleri olan cennetlerine salimen ve müreffehen gönderelim. Hem çoluk çocuklarıyla gönderelim ki, onlar da bu cennetten mütenaim olsunlar. Onun için yüksek vatanperver heyeti içitimaizenizden istirhamım şudur: bunları kanun harici edelim, hudut harici edelim ve cennetlerine gönderelim. Bunun için de bir de takrir vereceğim, kabulünü rica ederim.”⁸¹³

Af Kanunu tasarısı ve Adalet Komisyonu raporunun 21 Martta mecliste görüşülmesi sırasında da DP milletvekili Emin Sazak’ın “sol ve komünizm” ilgili söylemleri konumuz açısından önemlidir.

“Arkadaşlar, dünyada birçok cürümler affedilebilir. Fakat kökü ihaneti vataniyeye varan cürümlerin affa mazhar olması, memleketin istikbali için kötüdür. Ben Adliye En cümeni arkadaşlarıma dedim ki; bu gibi insanların affı doğru değildir, yapacaksanız hiç olmazsa umumi bir af yapın ve o suretle bunlar da onun içinde çıksın. Bakıyorum Meclisin temayülü de böyle. Komünistlerin de aftan istifadeleri düşünülmüş. Arkadaşlar, öyle bir mezhep ki, bu komünistlik, Fransa'da numunesini görüyoruz. Amerika'nın, kendisini müdafaa etsin diye gönderdiği silâhları denize atıyorlar. Böyle kendi müdafaa vasıtasını denize atan tahripkâr bir mezhep mensupları, bir gün olup da mazharı af olacaklarını ümit etmemelidirler Maahaza umumi af olunca bir dereceye kadar bunlar da girer. Bir adam, Allah korusun, kaatil oluyor, bir canı söndürüyor, bir evi yıkiyor. Fakat bunlar, bir insanın değil, bir milletin, Türk Milletinin hayatını zehirlemeye çalışan insanlardır. Bunların hususi olarak affedilmelerine taraftar değilim. Yaparsak umumi bir af yapalım, onlar da bu arada affedilsinler. Maruzatım bundan ibarettir.”⁸¹⁴

Yine DP’li İstanbul milletvekili Ahmet Kemal Silivri de af görüşmelerinde görüşlerini şu sözlerle yansıtıyordu;

“Şimdi bir Af Kanunu çıkarıyoruz, Af Kanunu dediğimiz zaman şahsi düşüncelerimizle beş on kişi için bir kanun getirilmemelidir. Demokrasiden bahsediyoruz ve 20 seneden beri demokratizm diye nutuklar söylüyoruz.

⁸¹² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Cilt 25, 68. Birleşim, 20 Mart 1950, s.621.

⁸¹³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Cilt 25, 68. Birleşim, 20 Mart 1950, s.621.

⁸¹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Cilt 25, 69. Birleşim, 21 Mart 1950, s.646.

Türkiye’de komünistlik suçtur diye kanun yapıyoruz, o suçtan dolayı mahkûm olan kimseleri affetmek için Meclise bir kanun getiriyoruz. Bu yanlışır arkadaşlar.”⁸¹⁵

DP iktidar olduktan sonra önce 30 Haziran 1950’de Bakanlar Kurulu toplantısında af yasa tasarısının meclise sunulmasını kararlaştırmış, sonra da 3 Temmuz 1950 tarihinde Adalet Bakanlığınca hazırlanan yasa tasarısını gerekçesiyle birlikte meclise sevk etmişti.⁸¹⁶ 13 Temmuz 1950 tarihinde de “*Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun Tasarısı*” adıyla bir genel af kanun tasarısını TBMM’de görüşülmeye başlanmıştı.⁸¹⁷ Bu tasarıda katil, adabı umumiyeye aleyhindeki cürümler ve devlet mallarına karşı işlenen suçlarla irtikâp, irtişa, zimmet, ihtilas, casusluk, adam öldürme gibi suçlarla birlikte komünistlik de af kapsamı dışında tutulmuştu.⁸¹⁸ Adalet Bakanı İzmir milletvekili Halil Özyörük’e göre cezaevlerinde hükümlü olarak yatanlar şöyleydi;

“Adam öldürme: 8488, ırza geçme: 1220, kız ve kadın kaçırma: 1330, fuhuşa teşvik: 17, yol kesme-yağma: 370, zimmet ve ihtilas: 287, irtikâp: 55, rüşvet: 100, casusluk: 88, komünistlik propagandası: 103, mukayyet tekerrür (aynı suçtan tekrar): 500” olmak üzere toplam: 12.567 kişiydi. Komünistlikten “Derdesti rüyet” olan yani görülmekte olan davası olan da 110 kişiydi. Her gün yeniden gelenler de hesaba katılırsa 1950 yılında cezaevlerindeki toplam mahkûm sayısı 20 bini aşmaktaydı. Özyörük’e göre, af tasarı kabul edilirse neredeyse cezaevlerinin yarısı boşalacaktı. Verilen rakamlara göre komünistlik propagandasından 103 kişi mahkûm olmuştu. Halen davası görülenler de 110 kişiydi. Yani 1950 yılında 223 kişi sadece komünistlik propagandasıyla suçlanmaktaydı.”⁸¹⁹

Görüşmelerde Adalet Komisyonu sözcüsü DP Balıkesir milletvekili Müfit Erkuyumcu, “*Biliyorsunuz ki, komünizm, içtimai bir felâket ve korkunç bir hastalıktır. Mikrop saçan hastaları tedavisiz bırakmak bunun sirayetine fırsat verme demek olacaktır ki yüksek heyetinizin bunu tecviz etmeyeceğine kanîim.”⁸²⁰* diyerek komünizm ile ilgili suçların af kapsamına girmemesi gerektiğini belirtmiştir. Buna karşılık yine DP’li Gümüşhane milletvekili Kemal Yörükoğlu da konuşmasında “*ben, komünistliğin müdafaasını yapacak değilim. Ben Rus istilâsı görmüş bir memleketin çocuğuyum. Rus istilâsının bütün acılarını tatmışımdır. Kanaati ne olursa olsun bütün Şark çocukları katiyen komünist olmaz. (Kimse olmaz sesleri).*

⁸¹⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 8, Cilt 25, 69. Birleşim, 21 Mart 1950, s.647.

⁸¹⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 1, 22. Birleşim, 13 Temmuz 1950. Bkz. Ek 2 “Bâzı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/30)”

⁸¹⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 1, 22. Birleşim, 13 Temmuz 1950.

⁸¹⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 1, 22. Birleşim, 13 Temmuz 1950, s.603.

⁸¹⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 1, 22. Birleşim, 13 Temmuz 1950, s.616.

⁸²⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 1, 22. Birleşim, 13 Temmuz 1950, s.603.

*Ona, şüphesiz yok.*⁸²¹ Sözleri ile bir algıyı ortaya koyar ve Erkuyumcu ile farklı düşündüğünü bu af kapsamında komünistlik suçunun sınırlarının çok iyi çizilmesi gerektiğini ifade ettikten sonra *“siyasi suçların affin şümulüne girmesi hakkaniyet ve adalet ve ceza hukuku prensipine uygun olduğu kanaatindeyim”*⁸²² demiş ancak aynı zamanda da *“siyasi suçları affetmeyip de âdi mücrimleri affetmek adalete uygun değildir”* sözlerini ekleyerek konuşmasını sonlandırmıştı.

DP Ankara milletvekili, Ömer Bilen de *“Evet komünistlik, casusluk gibi suçların istisna edilmesi şayanı arzudur, fakat böyle suçlardan dolayı mahkûm olanların bazıları da her hangi bir iftiranın, isnadın kurbanı olabilirler. İşte bunun içindir ki, bunlar üzerinde de encümenin tetkikat yapması daha âdeletli bir iş olur.”*⁸²³ Cümleleleri ile konuya daha ılımlı yaklaşmıştı. Yine bu bağlamda ilginç bir durum da DP Çorum milletvekili Ahmet Başbüyük’ün verdiği örnek idi. Başbüyük, komünistlerin af kapsamı dışında tutulmasından yana olduğunu *“Ben de aynı fikirdeyim. Memleketi yabancı ideolojilere satan sapıklara acıyanlardan değilim.”* diye belirtmekle beraber, Mecitözü’nde Cumhuriyet savcılığı yaparken Mecitözü Kaymakamı tarafından kendisinin de komünistlikle itham edildiğini ve bir an önce *“memlekette uzaklaştırılmasının millet ve memleket menfaatine olacağını”* dilekçeye yazıldığını ekleyip; *“Bundan şu neticeyi çıkarmak istiyorum. Komünistlik suçu kötüdür, mutlak ve mutlak affedilmemesi lâzımdır. Ancak Türk Ceza Kanununun bilhassa 142nci maddesine göre tecziye edilenlerin ekserisinin hazırlık tahkikatı gizli odalarda, zabıta tarafından şu veya bu zata yaranmak veya şahısları lekelemek maksadiyle hazırlanmış”*⁸²⁴ olduğunu belirterek daha dikkatli olunmasını istemişti. İşin ilginç yanı bu oturumda Manisa milletvekili Yunus Muammer Alakant da bir önceki iktidar döneminde kendisine CHP Çalışma Bakanı Sirer tarafından işçi haklarını savunduğu için komünistlik damgası vurulduğunu belirtmişti. Alakant, *“Zabıtlara geçmiştir. Demokrat Partiye, yani demokratlara, komünistlerin bilerek yardımcılarıdır, dediler. Bu şekilde bizzat milletvekillerine Demokrat Parti Başkanına, Genel Başkanına müteveccih olan bu damga, teşriî masuniyeti haiz*

⁸²¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, 22. Birleşim, 13 Temmuz 1950, s.604.

⁸²² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, 22. Birleşim, 13 Temmuz 1950, s.605.

⁸²³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, 22. Birleşim, 13 Temmuz 1950, s.606.

⁸²⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, 22. Birleşim, 13 Temmuz 1950, s.610. Başbüyük, bu dilekçeden haberinin olduğunu bilmeyen kaymakamın, kendisine milletvekili olduktan sonra da bir kutlama mektubu gönderdiğini, “hazin” olarak yansıtmış ve *“bana komünistlik isnadında bulunan ve halen Devlet teşkilâtında memur olan bu zat idealimde muvaffak olmuş bir milletvekili olarak beni tebrik ediyor arkadaşlar”* diyerek eleştirmişti.

olmasaydık, suç olarak alınımıza vurulmuş olacaktı.”⁸²⁵ Şeklinde konuşmuştu. DP milletvekili Emrullah Nutku ise, yasa tasarısı ile ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmişti;

“Hiçbir Af Kanunu yoktur ki, orada siyasi suçlular affedilmemiş olsun. Bütün bugüne kadar bildiğimiz ve gördüğümüz Af Kanunlarının esas maksadı evveleminde siyasi suçları affetmek içindir.”⁸²⁶ “...yaşadığımız otoriter devrin icabı olarak hükümeti tenkide kalkan her vatandaş hakkında en ufak bir itiraz sebebiyle komünist fişi tanzim edilmiştir. Birçok vatandaşlar komünistlikle alâkalı olmadığı halde ve hattâ masum bir edebiyatçılık hevesi ile tercüme ettiği bir iki şiir yüzünden komünist damgası vurularak mahkûm edilmişlerdir. Şu halde arkadaşlar, biz bir Af Kanunu çıkarmak istiyorsak ve bu memlekette vatandaşların bundan sonra bizi bekleyen hizmetlerde iş birliği yapmasını ve bu memleketin yükselmesinde ve kalkınmasında onların da iyi bir vatandaş karakteri ile bizim bu faaliyetimize iştirak etmesini istiyorsak onlara şöyle hitap etmemiz lâzımdır. Vatandaş beraeti zimmet asıldır, sen bu vatanın esas ve iyi evlâdısın, ancak bundan sonra kanunların menettiği hususati yapacak olduğun takdirde sana beşeriyetin ve cemiyetin ve bu cemiyetin aksülameli gayet ağır olacaktır. Çok ağır cezaya çarptırılacaksın demekten ibarettir.”⁸²⁷

Tüm bu görüşler karşısında komünizme karşı en sert tutumu yine Şevket Mocan sergilemişti. Ceza Kanununda komünizmi cezalandıracak maddeler olmamasına rağmen tam tersi koruyan maddeler olduğunu belirten Mocan, arkadaşlarından farklı düşündüğünü söyleyerek,

“...Ve fantazi cümlelerle siyasi mahkûmlar şunlar, bunlar gibi güzel cümleler zikretmiyeceğim. Açık, sarih, içimdekini söyleyeceğim. Ben komünisti siyasi mahkûm telâkki etmiyorum. Komünist bence haini vatandır. Çünkü. Komünist vatan tanımaz. Dünya onun vatanıdır, komünist olabilmenin birinci şartı vatan ve milliyeti inkârdır buna vatan hainliği denir, hiçbir zaman aflarına iştirak edemeyeceğim. İkinci umdeleri; kendi millî marşlarında olduğu gibi «Bu âlemi yıkalım, yeni âlem kuralım» der. Nakaratları da kavga ve ihtilâldir. Onun bütün inancı âlemi yıkmak, insanlığı yıkmaktır. Kendi inancına mâni olan millî orduların yıkılması, millî hudutların yıkılması onun için bir idealdir. Bu hareket casusluğu kendine mubah kılar. Komünistin 3 ncü umdesi; Anayasada idamla tarif edilen cürüm, yani Devletin nizamını silâhla yıkmaktır. İnsanlığı ve Türklüğü dünyadan silecek olan bu âfetin elemanına affın hiçbir zaman teşmili istenemez. Komünist cürüm işlemiştir, yangın yapmıştır, köprü atmıştır, gayet tabii olarak, sarih bir madde olmayınca Ceza Kanununun başka numaralı maddeleriyle tecziye edilmiştir. Ama o komünistlik için bu cürümleri yapmıştır. Bunlar affa dâhil midir, değil midir? Çünkü kanunumuzda bir kayıt yoktur. Arkadaşlar; parti ne demektir? Benim düşünceme göre muayyen ideallere inanmış insanların topluluğu demektir. Programımızda sarahatle komünizmi kökünden sileceğiz, diyoruz. Sonra diğer taraftan parti mensubu arkadaşlardan bazıları bu kürsüden, ideoloji imiş, herşeyden önce siyasi mahkûmlar affedilmeli imiş gibi sözler sarf ediyorlar. Sarih parti idealimizle bu sözleri bir türlü telif edemedim. Bugünkü durumun tehlikesini anladıktan birşeyin esasım bildikten sonra onun lehinde aleyhinde bulunmalıdır.”⁸²⁸

⁸²⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, 22. Birleşim, 13 Temmuz 1950, s.650.

⁸²⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, 22. Birleşim, 13 Temmuz 1950, s.630.

⁸²⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, 22. Birleşim, 13 Temmuz 1950, s.631.

⁸²⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, 22. Birleşim, 13 Temmuz 1950, s.633.

Cümleleriyle partili arkadaşlarını da eleştirerek kendi komünizm algısını ortaya koymuştu. Hatta Mocan, hükümetin bu af kanuna “*komünist vatan hainidir, cezası idamdır*”⁸²⁹ diye bir satırlık açık bir kanunla gelmesi gerektiğini söylemişti.

Görüldüğü gibi, yasa tasarısında af gelmesiyle birlikte aftan istisna tutulan maddeler tartışma yaratmıştı. 1. madde af tarihiyle ilgiliydi ve 15 Mayıs 1950 öncesi verilmişti. 8 maddeden oluşan 2. madde ise af harici olanlardı. Özellikle birçok milletvekili siyasi suçluların affedilmesine karşıydı. Siyasi suçlular arasında komünistlik zanlılarının olması işin rengini değiştiriyordu. Birçokları da komünistliğin kesin sınırlarının olmadığını belirtiyorlardı. Bu nedenle Adalet Bakanı’ndan açıklama istenmişti. Adalet Bakanı Halil Özyörük,

*“Filhakika Devletin şahsiyeti aleyhine işlenen suçlarda siyasi mülâhazalar hâkimdir. Bunda şüpheye mahal yoktur. Fakat maddeleri okuduğum zaman göreceksiniz ki, bu maddelerdeki hükümler mücerret siyasi bir kanaatin ve bir ideolojinin neticesi değildir. Bir bütün olarak vatani parçalamaya, bir parçasını bir başka Devletin mülküne ithal etmeye ordu ve donanmasını ortadan kaldırmak ve tahrip etmeye müeddi olan fiil ve hareketlerdir. Biliyorsunuz harici tahrikâta memleket, içinde vücut bulmuş ve yoldan ayrılma temayülleri gösteren teşebbüsler ve tevessüller olmuştur. Bugün Allaha hemedederim I ki, böyle bir teşebbüs yoktur.”*⁸³⁰

Sözlerinin ardından siyasi suçlar diye bahsedilen maddelerin doğrudan devletin yıkılması ya da başka bir devlete ilhakına yönelik olarak işlenen suçları kapsadığını ve bu nedenle de affa dahil edilemeyeceklerini açıklamıştır.⁸³¹

Af konusunda parti içerisinde bile herkesin bakış açısı farklılıklar göstermektedir. Kanun bir gün sonra da tartışılmaya devam edilmişti. Sonucunda 14 Temmuz 1950 yılında “*Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkındaki Kanun*” kabul edilmişti.⁸³² Ancak 14 Temmuzda ki kanun görüşmeleri, milletvekillerinin tartışmaları, “*sol ve komünizm*” algıları konumuz açısından önemlidir.

Bu arada DP Tokat milletvekili Ahmet Gürkan’ın “*orduyu isyana teşvikten mahkûm olanların da (ki Nâzım Hikmet bunların arasındadır) ayrıca aftan istisna edilmesi gerekir*”⁸³³ şeklinde bir teklif vermesi tartışmaları yine artırır.

Seyhan milletvekili Remzi Oğuz Arık, af konusunda mecliste sadece komünistlik ve casusluk konusunda sıkıntı olduğunu belirtmiş ve komünistlik

⁸²⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, 22. Birleşim, 13 Temmuz 1950, s.634.

⁸³⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, 22. Birleşim, 13 Temmuz 1950, s.637.

⁸³¹ Cahide Sınmaz Sönmez, a.g.m., s.119.

⁸³² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, 23. Birleşim, 14 Temmuz 1950, s.720.

⁸³³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, 23. Birleşim, 14 Temmuz 1950, s.691.

konusunun da “94ncü maddenin arkasına gizlenen adam dolayısıyla”⁸³⁴ tekrar gündeme geldiğini söyledikten sonra şunları ekledi;

“Muhterem arkadaşlar; bu memlekette, komünizmi biz sadece bir polis meselesi olarak ele aldık. Bu itibarla da bu meseleyi sadece hücrelere tıkamak suretiyle 'halletmenin mümkün olduğunu zannettik. Bir hoca sıfatıyla arz ediyorum arkadaşlar; bu memleketin çocuklarının ve her gencin bir devri vardır. Bu devri hepimiz geçirdik. Bu, plâtonik bir devirdir. Bu devir ideali ister, genç hayaller içindedir. Fakat buna mukabil bir rejim ki, kendinin gayet dar olan çerçevesinden başka bir imkân bırakmaz, 'birleşmeye, konuşmaya imkân bırakmaz; böyle bir muhitte bu ruhtar nasıl tatmin edilir? Bunlar bizzarure gizliliğe ve tarikat peşine takılacaklardır. Biz onlara ne verdik ki, bu çocukları itham ediyoruz? Ne vermek istedikse eski rejim adamları elimizden aldılar. Biz ibir şeyler vermek istedikçe bizi takip ettiler, hapsedtiler. Karşınızda konuşan arkadaşınız da maalesef bu şekilde bir muameleye mâruz kalmış bir insandır. Bu gençliği bu hayal kırıklığından kurtarmak için ne yapmışsınız? Biz bir şey yapamadık. Fakat kendilerine yapılan muameleden de bir şey kazanmadık. Ne kazandık? Kazandığımız şey, elimizde doğrudan doğruya boşluk içinde kalan bir gençlik. Bu bakımdan kendilerine bir şey veremediğimiz, vermediğimiz gençliği elimizden ustalıkla alan kimseleri bir tarafa bırakıyoruz, bu gençlere ceza veriyoruz. Çünkü bu işin merkezi-sıkleti dışarda, yani Rusya'dadır. Onlara bir şey yapamadığımız için, kendi gençlerimizden intikam alıyor gibiyiz. O halde komisyonda bu komünistlik meselesi ortaya konduğu sırada, benim gibi iki sene faşistlik ithamı altında takip edilmiş bir arkadaşınızı lütfen dinleyiniz. Haksızlık yapmıyalım, çocuklarımızı yalnız polisle komünistlik elinden kurtarmaya imkân yoktur. Arkadaşlar, 'bir memlekette ki, içtimai emniyet yoktur, bir memlekette ki, içtimai adalet yoktur, hir memlekette ki, çalışma imkânı kalmamıştır, bir memlekette ki, toplanmak imkânı yoktur...”⁸³⁵

Oturuma geç gelen, o dönem Ulaştırma Bakanı olan sonranın Eğitim Bakanı Tefik İleri de şunları söylemişti;

“Efendim, komünistlik üzerinde duruluyor. Komünistlik, meselesi üzerinde münakaşa edilebilecek bir fikir midir, bir fikir haysiyeti taşıyor mu? Görüyoruz ki, bütün dünyada ben, komünistim diyen insanlar kendilerini muayyen bir merkezin emrine bağlamış ve birgün o merkezin emrinde vazife almaya yemin etmiş kimselerdir. Birgün o milletle kavga edersek vatan hudutlarını ona açmaya yemin etmiş insanlardır. Ben komünistleri böyle tanıdım. İşte Fransız, işte italyan komünistleri hepsi gidiyor, Moskova'dan direktif alıyor ve memleket içerisine kundak sokuyor. Binaenaleyh komünist, mahkûm edilmiş insanlar mıdır yoksa birer fikir ve siyaset mahkûmu mudur? Bunları fikir ve siyaset mahkûmu olarak kabul etmemize imkân yoktur, o ancak vatanına ihanet etmiş, bu yüzden mahkûm olmuş bir insandır.”⁸³⁶

⁸³⁴ Nazım Hikmet kastediliyordu.

⁸³⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 1, 23. Birleşim, 14 Temmuz 1950, s.693. Açık oturumda Nazım Hikmet ile ilgili “Burada bir isim zikredildi, Nâzım Hikmet'ten bahsedildi. Ben onun vatanperver olduğu fikrine iştirak etmiyorum. Rica ediyorum, bütün ömrü boyunca komünizmi terennüm eden bir insanı bize Türk milliyetperveri olarak tanıtmak istiyorlar. Nâzım Hikmet yanlış mı mahkûm edilmiştir, onu yeniden mahkemeye vereceğiz. Hasta ise onu tedavi ettireceğiz, biz düşmanlarımızın bu büyüğünü bile tedavi etmiş insanlarız.” demişti. s.694.

⁸³⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 1, 23. Birleşim, 14 Temmuz 1950, s.695. Nazım Hikmet'i “kahraman bir komünist” olarak niteleyen Tefik İleri, kendisini de zamanında komünistlikten araştırıldığını “birçok insanlar hakkında komünistlik şaibeşiiyle takibat yapılmıştır. Ben de vaktiyle böyle bir saika ile takip edilmiş bir kimseyim. Fakat buna rağmen hiçbir mahkeme

Tevfik İleri, Nazım Hikmet konusunda da,

“Şimdi Nâzım Hikmet meselesine geleceğim. Nâzım Hikmet'in komünistliğinden şüphe etmek gaflet etmek olur. Nazım Hikmet daha dün hapishanede, benim kalbimin bir yarısı Yunanistan'da her sabah kurşuna diziliyor o bir yakısı Çin'de kurşuna diziliyor, dedi. Tahmin ederim ki kalbinin geri kalan bir parçası da Kore 'de kurşuna diziliyor! (Alkışlar) Bir kere Nâzım Hikmet mutlak surette komünisttir, kendisi dahi inkâr etmemiştir, cesur bir komünisttir, kahraman bir komünisttir, ama komünisttir.”⁸³⁷

Sözleri ile görüşünü belirtmişti. İleri de Erkuyumcu gibi Nazım Hikmet'in af konusunu komünistliğe bağlamamıştı.

“Gelelim onun mahkûmiyeti meselesine: Nâzım Hikmet, komünistlikten mahkûm edilmiş değildir. Biz komünistleri affetmezsek dahi Nâzım Hikmet işi halledilmez. Nâzım Hikmet'i bu noktadan biraz müstakil olarak mütalâa etmek mecburiyeti vardır. Nâzım Hikmet niçin mahkûm edilmiştir? Türk ordusunu ve Türk bahriyesine kundak sokmak suçundan mahkûm edilmiştir, bunu ben bilmem, siz de bilmezsiniz, Meclis de bilmez. Eğer bunu mahkûm eden mahkemeler hata etmişlerse yazık etmişlerdir, komünist değildir de başka suçtan mahkûm etmişlerse hata etmişlerdir. O halde bir hata varsa bu hatayı tashih etmek Meclise ait değildir. Bunu yeniden hata etmiş olan mahkemeye sevk ederiz; sevk imkânı yoksa imkân verecek yeni bir kanun çıkarırız yeni baştan hesabı görülür. Suçu yoksa beraet eder, yeniden komünistlik suçunu işlerse tutar atarız.”⁸³⁸

Diyen İleri, Nazım Hikmet'in komünistlikten değil farklı bir suçtan yargılandığını ve bu nedenle affa tabi olacağını net olarak anlatmıştı. Buna rağmen Tevfik İleri meclise komünist düşmanı olduğunu gösterecek şekilde bir konuşma yapmıştı.

“Nâzım Hikmet kupkuru bir Nâzım Hikmet değildir. Avrupa'da, Asya'da, Amerika'da ve dünyanın neresinde bir komünist teşekkülü varsa orası Nâzım Hikmet için bayrak açmıştır, Türk Hükümetinden Nazım Hikmet 'i alacağım diyor. Biz sâf ve temiz kalblerimizle acıyarak bu adamı dışarıya çıkarttığımız gün bütün komünist cihan Nâzım Hikmet'i ellerinden aldık diye övünecektir. Daha dün Çin'lilerin radyolarında aynı beyannameyi çıkardılar. Arkadaşlar, bu memlekette ve bu memlekete bağlı tertemiz yüz binlerce insan, yüz binlerce milliyetçi Türk genci, gözünü dört açmış, aman Nâzım Hikmet'i affetmeyin diye yalvarmıyor mu? (Bravo sesleri, alkışlar). Bunu affettiğimiz gün, bu gençlerin kalblerini kıracağız, yüreklerini sızlatacağız. (Bravo sesleri) (Doğru sesleri) I Arkadaşlar, istirahat ediyorum, dâvayı, hiyaneti vataniye dâvası olarak ele alalım. Vatan hiyaneti suçlarını eğer bu Yüksek Meclis affetmeyi kabul ediyorsa, rica ederim herkesi affedelim. Fakat üç yüz lira, altı yüz lira gibi bir parayı bin bir sebeple, cebine koymuş, bunu ya çoluk çocuğuna ilâç parası yapmış, yahut çocuğuna ayakkabı parası yapmış bir insanı affedip etmemek için gecenin saat ikilerine kadar vicdanlarımızla mücadele ederken bu memleketi yarın Rusya'nın eline teslim edecek olan ve Rusya'ya teslimi ideal sayan ve siz de dâhil olduğunuz halde bu memleketin bütün erkeklerini Sibiryâ çöllerinde

bana Tevfik de komünisttir diyerek yarım saatlik dahi ceza vermedi. Demek ki, hakikaten katî bir neticeye bağlanmadan bu memlekette kimse komünisttir diye mahkûm edilemiyor.” demişti. s.695.

⁸³⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, 23. Birleşim, 14 Temmuz 1950, s.696.

⁸³⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, 23. Birleşim, 14 Temmuz 1950, s.696.

*yok etmek isteyen insanlara buyur edemezsiniz. Tarihî kararınızı mutlaka alınız.”*⁸³⁹

Bu konuda tartışmalar uzadıkça uzamıştı. Adalet Komisyonu adına Müfit Erkuyumcu yeniden söz almış ve vekillerin itirazlarıyla hem fikir olduğunu söyleyerek komünistlerin affedilmemesi lazım olduğu belirterek konuyu tekrar Nazım Hikmet’e getirmişti. Yani Erkuyumcu’ya göre; Askeri Ceza Kanunu’nun “*orduya isyan*” anlamına gelen 101. ve 102. maddeleri affa girmişti ancak “*orduyu isyana teşvike*” giren 94. madde Nazım Hikmet nedeniyle af dışında tutulmasından dolayı tezat oluşturmaktaydı veya hepsi hariç bırakılmalı ya da hepsi affa tabi olmalıydı.

Bu oturumda ilginç bir başka yasa tasarısı gündeme gelmiştir. Epey bir süredir ülkedeki siyasi aflar mecliste konuşulurken bu kez de Türkiye’de başka devletler lehine casusluk yaparken yakalanan ve tutuklu olan Alman ve İtalyan casuslar hakkındaki af konusu tasarı olarak meclise gelmişti. Buna göre savaş sonrası dış politikanın çıkarı için bu mahkûm casusların affı geldiğinde milletvekilleri genel siyasi af konusunda eleştiri getirirken “*bu casuslara hak nerden çıktı?*” görüşündeydiler. DP Ağrı milletvekili Celal Yardımcı sert tepki göstermiş ve

*“Arkadaşlar, bu mevzuda çok kısa ve size son sözümlü arz ediyorum. Başkaca huzuruza çıkacak değilim. Arkadaşlar, siyasi suçların affı hakkında dün göz nuru dökerek yaptığımız bütün emekler boşa gitti. Bugün siyasi suçlar ki 130ncu maddeden sonraki suçlardır, bu suçların affına itiraz eden komisyonun mütalâalarını dinlediniz. Affa lüzum olmadığı mütalâasında bulunan Komisyonun, yine aynı komisyonun elimize bir tasarısını sundular. Ben bunların affedilmemesine taraftar değilim. Affedilmelidir. Çünkü prensiple bugünkü prensip arasında fark inkâr edilemez.”*⁸⁴⁰

Cümleleriyle eleştirmiş hatta içlerinde Türk olanların da olduğunu eklemişti. Vekiller, Af Kanunu dışında bu casuslukla ilgili maddenin de Nazım Hikmet’i serbest bırakabileceğini düşünmüşler hatta başka milletvekilleri de bu casuslar arasında Türk olup olmadığını da sormuşlardı. Çünkü tartışma özellikle Askeri Ceza Kanununun 94. maddesi gereğince cezalandırılmış olan Nazım Hikmet’in bu aftan istifade edeceği yönünde gelişmişti.⁸⁴¹

⁸³⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 1, 23. Birleşim, 14 Temmuz 1950, s.696.

⁸⁴⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 1, 23. Birleşim, 14 Temmuz 1950, s.688.

⁸⁴¹ Cahide Sınnmaz Sönmez, **a.g.m.** s.123.

4.1.4.2 Adalet Komisyonu Çalışmaları ve Sol algısı

Adalet Bakanlığı'nda da 10 Ağustos'tan itibaren Bakan Halil Özyörük'ün başkanlığında ceza yasası ile ilgili değişiklikler üzerinde çalışan bir komisyon oluşturulmuştu. Komisyon, Ankara milletvekili Avukat Hamid Şevket İnce, Prof. Bülend Nuri Esen, Askeri Adli Yargıç Şemsi, Emniyet Genel Müdürlüğü Birinci Daire Müdürü Sadi ve Bakanlık Ceza İşleri Umum Müdürü İhsan'dan oluşmuştu ve *“komünizmin mazisini, memlekete giriş şeklini, dünya devletlerinin bununla nasıl mücadele ettikleri ve memleketimizde bu mücadelenin nasıl yapılması gerektiği yolunda incelemelerde”*⁸⁴² bulunmaktaydı. Sonuçta da, *“komünizmden korunma kanunu”* adıyla bir tasarı hazırlanmasına karar verilmişti.

Komünizm ile mücadele esaslarını tespit eden ve bu hususta ceza kanununa yeni hükümler koyacak olan tasarımı inceleyen Adalet Komisyonu, yine Adalet Bakanı Halil Özyörük'ün başkanlığında ağustos ayının sonunda da toplanmıştı.⁸⁴³ Gazete, komisyondaki bir yetkilinin *“Bu memlekette komünizmin ‘k’ harfini kullandırmayacağız. Tasarıda ölüm cezası, memleketten çıkarılma gibi en ağır cezalardan başlayarak tedrici cezalar yer alacaktır. Tasarı meclisin 1 Kasım'dan sonra başlayacak yeni faaliyet devresinde görüşülecek bir numaralı kanun tasarısı olacaktır.”*⁸⁴⁴ dediğini de iletmişti.

Komünizmle mücadele için Bakan Halil Özyörük'ün başkanlığında, Adalet Bakanlığında çalışan bu komisyon, eylül ayı ortasında faaliyetinin ilk kısmını bitirmişti.⁸⁴⁵ Üniversite profesörleri ve hukukçu milletvekillerinin de katıldığı bu ilk çalışmalar sırasında komünistlik suçlarına vatandaşlıktan ıskat(çıkarma), ölüm cezası gibi ağır cezaların uygulanması da istenmişti. Ancak uzun tartışmalar sonucunda bu cezaların tasarıya konulması red edilmiş, bunun yerine 30 yıl ağır hapis ve daha aşağı bütün cezaların uygulanmasına karar verilmişti. Ayrıca ceza kanununda komünistlik suçlarına dair maddeler de yeni tasarıda daha da genişletilmiş, suçların çeşitlerine göre daha ağır cezai müeyyideler konmuştu. Tespit edilen bu esaslar Ceza İşleri Genel Müdürlüğü İhsan Köknel'in başkanlığında oluşturulan bir yan komisyonda incelenecek, teknik olarak formüle edilecek ve meclisin açılışı sonrası hükümetin vereceği tasarıların ilki olarak planlanmıştı.

⁸⁴² **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1950, s.3, “Komünizme Karşı Geniş Ölçüde Mücadele Açılıyor”.

⁸⁴³ **Cumhuriyet**, 29 Ağustos 1950, s.3, “Adalet Komisyonu”.

⁸⁴⁴ **Cumhuriyet**, 29 Ağustos 1950, s.4, “Adalet Komisyonu”.

⁸⁴⁵ **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1950, s.8, “Komünistlik Suçlarının Cezaları Arttırılacak”.

Tasarının meclise sunulma aşamasında Cumhuriyet Gazetesi ise, kasım başında yayınladığı “Komünistlere Tatbik Edilecek Ağır Cezalar” başlıklı haberinde kanun teklifine göre, “Komünistlerin Ölüm Cezasına Çarptırılacağını” iddia etmişti. Gazete haberi şu şekilde vermişti;

“Komünistlere, bu gibilere kolaylık gösterenlere, alet olanlara, işbirliği edenlere, bu gibi hareketleri ve teşebbüsleri bilip de haber vermiyenlere ölüm cezası tatbikini iltizam eden bir kanun teklifi, öğrendiğimize göre, bazı milletvekilleri tarafından Meclise sunulmak üzeredir. Bu teklif üzerinde Tekirdağ milletvekili Şevket Mocan tarafından hararetle bir imza toplama faaliyetine girişilmiş olduğu öğrenilmiştir. Meclis Başkanlığına tevdiinden önce muhteviyatı hakkında ketum davranılmakla beraber sızan haberler, bu teklifin Türk Ceza kanununun 141’inci maddesi tadil edilerek cezalar ağırlaştırılarak ve yeni hükümler eklenerek hazırlanmakta olduğunu gösteriyor. Teklife göre bu gibi hareketleri övenler, iyi bulanlar da müebbed hapis cezasına çarptılacak, fakat bu övme siyasi, edebi, mesleki, iktisadi, mizahi, telif, tercüme, iktibas suretile, matbualarla, açık veya örtülü resimler vasıtasile yapılırsa eseri veya yazıyı yazarlar, resmi yapanlar, tercüme ve iktibas edenler de ölüm cezasına uğrayacaklardır. Bu teklifin 100 kadar milletvekilinin imzasını taşımakta olduğu da ayrıca rivayet edilmektedir.”⁸⁴⁶

Adalet Bakanlığı’nın hazırladığı yasa tasarısının Bakanlar Kurulu’nun 25 Kasım 1950 tarihli toplantısında meclise sunulmasına karar verilmişti.⁸⁴⁷ Yasa tasarısı 1 Aralık 1950’de de meclise sunulmuş ve Adalet Komisyonuna sevk edilmişti. Hükümetin Türk Ceza Kanunu’nun 141. maddesinin 1. fıkrasındaki değişiklikle ilgili hazırladığı bu teklif 20 Aralık 1950 günü Adalet Komisyonu’na getirilmiş ve görüşülmeye başlanmıştı.⁸⁴⁸ Muhalefette olan CHP, adalet komisyonun ilk oturumunda, Türk Ceza Kanunu’nun bazı maddelerini değiştiren bu tasarının açık olmadığı eleştirisini getirmiş, tasarı lehinde konuşan DP’li Hamid Şevket İnce ise tasarının kapsamlı bir şekilde hazırlandığını söyleyerek aynen kabulünü istemişti.

Komisyonun ikinci günü de tasarı görüşülmüş ve çok sert tartışmalara yol açmıştı. DP Balıkesir milletvekili Müfid Erkuyumcu’nun başkanlığında toplanan Adalet Komisyonunda, Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürü İhsan Köknel, bir önceki oturumda yapılan eleştirilere yanıt vermiş, Hamit Şevket İnce de yine tasarının savunmasını yaparak, kabulünü istemiş ve gazetenin ifadesiyle “heyecanlı bir konuşma ile isteyerek tasarıyı hazırlamış olan komisyon üyelerini bir hayli övmüştür.”⁸⁴⁹

⁸⁴⁶ **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1950, s.s.1-3, “Komünistlere Tatbik Edilecek Ağır Cezalar”.

⁸⁴⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 5. Birleşim, 16 Kasım 1951. Bkz. Ek 3.

⁸⁴⁸ **Cumhuriyet**, 21 Aralık 1950, s.1, “Komünizmle Mücadele İçin Meclise Getirilen Tasarı”.

⁸⁴⁹ **Cumhuriyet**, 22 Aralık 1950, s.1, “Komünizmle Mücadele İçin Hazırlanan Tasarı”.

DP Kırşehir milletvekili Osman Şevki Çiçekdağ da kendi partisinin hazırladığı bu tasarının “*ruh ve mana itibarile sarih ve kat’i olmadığını, komünizmle mücadelenin bilgi ve ihtisas işi bulunduğunu, bu itibarla yargıcı ve suçluyu hiç tereddüde sevk etmiyen açık ve sarih bir hukuki ifadenin maddeye şekil verilirken kullanılması icab ettiğini ileri sürerek tadilin yeniden kaleme alınmasını ve tam manasile komünizm suçunu tarif eden hukuki bir terimle hazırlanmış maddenin komisyona getirilmesini*”⁸⁵⁰ isteyerek CHP ile aynı safta görüş beyan etmişti.

Bu süreçte Fransa’da komünist bir dernek olarak bilinen İleri Jön Türkler Derneği’nin Türkiye aleyhindeki protestoları gündeme oturmuştu. Gazeteler bu dernek için “*Fesadçılar*” kelimesini kullanmışlardı. Dışişleri Bakanı da 17 Ocak günü bu “*İleri JönTürkler adı altındaki fesadçılar*” hakkında mecliste açıklama yapmıştı. Meclis toplantısında DP Tekirdağ milletvekili Şevket Mocan’ın Türk-Fransız dostluk komitesinin Paris’teki Louvre salonunda Türkiye’nin protesto edildiği, konferansta çıkan çatışmada yaralananlar ve tutuklananlar olduğu, İleri Jöntürkler’in kimler olduğu ve hükümetten tahsisat alıp almadıkları hakkındaki sözlü sorusuna, Dış İşleri Bakanı Fuad Köprülü cevap vermişti. Köprülü, olaydan gazetelerdeki haberler aracılığıyla haberdar olduğunu şu sözlerle ifade etmişti;

“Resmi malumata nazaran Paris’teki Türk-Fransız Dostluk Cemiyeti Louvre’de bir hanım tarafından ‘Türk Evi’ adlı bir konferans tertib etmişti. Sefir ve sefaret erkanının da iştirak ettikleri bu konferansta kavga, gürültü olduğu, bazı kimselerin yaralandığı tamamen asılsızdır. Yalnız konferans dağılırken bir Fransız genci, kapının önünde komünist propaganda beyannameleri dağıtmıştır. Konferanstan çıkan Paris’teki talebe müfettişimiz, bu şahsı Türk zannederek kendisine çıkışmışsa da sonradan bu talebenin Türk olmadığını anlaşılmıştır. Resmi tahkikat bundan ibarettir.”

Sözlerinden sonra,

“Paris’te kendilerine ‘Progresist’ İleri Jöntürkler adı verilen teşekkülün mevcut olduğunu, sık sık memleket menfaatlerine aykırı beyannameler neşrederek öteye beriye gönderdiklerini ancak bunlar arasında hükümetten tahsisat alan bulunmadığı ve komünistlerden yardım görmek suretile geçimlerini temin ettiklerini açıklayarak dedi ki: ‘Yalnız orada öyle bir fesad ocağı bulunduğu ve buralara kadar nüfuz ettikleri, buraya öte beri göndermek suretile propaganda yaptıkları ve yapmağa çalıştıkları bir vakiadır.’”⁸⁵¹

Cümlesini de kullanmıştı. Köprülü’nün açıklaması sonrası söz alan soru sahibi Şevket Mocan da, “*İleri Jöntürklerin Cumhurbaşkanına bir mektub göndererek Bulgarların tehcir hareketinin adil olduğunu, asıl Türk hükümetinin tel’in edilmesi lazım geldiğinin yazıldığını söyleyerek, şayet bu gibiler hükümetten para alıyorsa*

⁸⁵⁰ **Cumhuriyet**, 22 Aralık 1950, s.1. “Komünizmle Mücadele İçin Hazırlanan Tasarı”.

⁸⁵¹ **Cumhuriyet**, 18 Ocak 1951, s.5, “Komünizmle Mücadeleye Dair Mecliste Görüşmeler”.

tahsisatlarının derhal kesilmesini ve komünizm mücadelesinin parti farkı gözetilmeksizin müşterek bir ruh halinde yapılması gerektiğini, bu itibarla komünistler için ölüm cezasını ihtiva eden kanun teklifinin kabul edilmesi için Meclisin kendisine müzahir olunmasını”⁸⁵² istemişti. Böylece gündeme komünistler için ölüm cezası girmiş oluyordu. Mocan’ın “ölüm cezası” isteği üzerine Fuat Köprülü de ikinci kez söz alarak, “*memleket varlığına kasteden kötü hareketler karşısında hükümetin azami hassasiyeti gösterdiğini ve göstereceğini, memleketin de bu hassasiyete iştirak ettiğini, komünizmle mücadele için eldeki mevzuat kafi gelmezse icab eden müeyyidelerin konulacağını*” belirterek “*Arkadaşımın lisanında bir yanlışlık oldu. Bunu tashih edeyim: Türkiye, şarkında veya garbinde şu veya bu hududunda belirecek herhangi bir kötü niyete hiçbir zaman boyun eğmeyecektir. Başı daima yukarıdadır. Çünkü kararını vermiştir.*”⁸⁵³ Cümlelerini kullanmıştı.

Bu sırada Ankara ve İstanbul’da tutuklamalar devam etmekteydi. Ankara Siyasal Bilgiler Okulu öğrencilerinden Dursun Ali Karaca tutuklanmış ve Ankara’da “*komünist propaganda*” suçlamasıyla tutuklananların sayısı 23 olmuştu.⁸⁵⁴

Bu süreçte “*Türk Ceza Kanununun bazı maddelerinin tadili*” hakkındaki kanun tasarısı yeni yılda da görüşülmeye devam etmişti. 23 Ocakta Adalet Komisyonu tekrar toplanmış ve toplantıda Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu ile tasarının hazırlanmasında görevli olan üyelerden Prof. Faruk Eren ve Prof. Sulhi Dönmezer de hazır bulunmuşlardı. Özellikle tasarının 141. maddesi üzerinde şiddetli tartışmalar olmuş ve profesörler dikkate değer açıklamalar yapmıştı.⁸⁵⁵ Sorun 141. maddedeki “*cebiri*” kelimesinin kaldırılıp kaldırılmaması üzerinedir ve şiddetli tartışmalar yaşanmıştı. 141. maddenin içeriği;

*“Bir sosyal sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmeye veya bir sosyal sınıfı cebiri yoluyla kısmen veya tamamen ortadan kaldırmaya veya memleket içinde müesses iktisadi veya sosyal nizamları cebren yok etmeye matuf birleşmeleri her ne suret ve nam altında olursa olsun kurmaya teşebbüs eden, teşkil veya tanzim yahut sevk ve idare eden veya bu hususlarda yol gösteren kimse 5 yıldan 12 yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır.”*⁸⁵⁶

Komisyonunda açıklama yapan Prof. Faruk Eren, tasarının gerekçesi hakkında söyledikleri ise şunlardır;

⁸⁵² **Cumhuriyet**, 18 Ocak 1951, s.5, “Komünizmle Mücadeleye Dair Mecliste Görüşmeler”.

⁸⁵³ **Cumhuriyet**, 18 Ocak 1951, s.5, “Komünizmle Mücadeleye Dair Mecliste Görüşmeler”.

⁸⁵⁴ **Cumhuriyet**, 18 Ocak 1951, s.1, “Ankara ve İstanbul’da Yeni Tevkifler”.

⁸⁵⁵ **Ulus**, 24 Ocak 1951, s.1, “Profesör Faruk Eren “bu takdirde bu kanun hükümetin elinde müthiş bir silah olur”.

⁸⁵⁶ **Ulus**, 24 Ocak 1951, s.1, “Hükümet Komünizmle Mücadele İçin Hazırlanan Yeni Tasarıdaki 141inci Maddeden “Cebiri” Unsurunun Çıkarılmasını İstiyor”.

“Komünizmin tarif edilmeyişi kısmen doğrudur. Fakat tarifin maddeye geçmesinde fayda olup olamayacağı münakaşaya değer bir mevzuudur. Her şeyden önce ne ile mücadele edileceğinin bilinmesi zaruridir. Mikrobu derhal öldürmek için en acil ve kestirme yol, mikropla birlikte hastanın öldürülmesidir; fakat bu, bir gaye değildir, komünizmle mücadele ederken fikir cereyanlarına dokunulmaması icab eder. Komünizm deyince her şeyden önce amele tahakkümünün cebir yoluyla teessüsü mevzuu bahistir. Faşistler de, demokrasiler de komünistlerle mücadele etmişlerdir. Biz, demokrasilerin mücadele tarzını tercih edeceğiz. Komünizmle mücadele için yalnız kanun کافی değildir. Komünizm iftirasının da ağır şekilde cezalandırılması lazımdır. Cebir unsurunun kanunda mutlaka bulunması gerekir. Zira bu unsur bulunmazsa bu kanun Hükümet elinde, müthiş ve korkunç bir silah olur. Bütün siyasi teşekküller yok edilir, demokrasi yıkılır, fert hürriyeti yok olur. Matbuat ve kürsü hürriyeti kalmaz.”⁸⁵⁷

Başbakan yardımcısı Samet Ağaoğlu ise “cebir unsurunun madde de mutlaka bulunması lüzumuna kani olmadığını söylemiş ve hükümetin “cebir” unsurunun maddeden kaldırılması lehinde olduğunu” açıklamıştı. Buna karşılık, yargıtay eski üyelerinden DP’li Konya milletvekili Rıfat Alabay ise, “cebir unsurunun maddeden kaldırılmasını” istemiş ve “tamamıyla objektif izahatlarda bulunmamış” olduğunu düşündüğü Prof. Eren’in fikirlerini eleştirerek, onun objektif kriterlerde bulunmadığını belirterek de “maddenin komünizm lehinde (hatta komünizmi destekler mahiyette) bulunduğunu iddia etmiş ve Faruk Erem’in sözlerinin ilmi olmadığını ileri sürerek” Ulus Gazetesine göre “hayret uyandıran bir beyanatta” bulunmuştu. Hamit Şevket İnce de, komünistlik suçluları için “özel mahkemeler” kurulmasını istemişti.⁸⁵⁸

141. maddeden sonra 142. madde de görüşülmeye başlanmıştı. Adalet Komisyonu, Ceza Kanununu değiştiren tasarının 142. maddesinde de hararetli tartışmalara neden olmuştu.⁸⁵⁹ Tasarıda “faşist İtalyan ceza kanunundan aynen tercüme edilmiş olarak yer almış olan bu maddenin görüşülmesinde”⁸⁶⁰ sert tartışmalar yaşanmıştı. İlk konuşmayı yapan Mardin milletvekili Kamil Boran, “141inci maddenin benzeri olan bu maddenin komünizm propagandası ile mücadele edecek unsurlardan oluşmadığını” belirtmiş ve İsviçre kanununda olduğu gibi propaganda maddesine de “cebir” unsurunun eklenmesini istemişken, Osman Şevki

⁸⁵⁷ **Ulus**, 24 Ocak 1951, s.6, “Profesör Faruk Eren “bu takdirde bu kanun hükümetin elinde müthiş bir silah olur”.

⁸⁵⁸ **Ulus**, 24 Ocak 1951, s.6, “Hükümet Komünizmle Mücadele İçin Hazırlanan Yeni Tasarıdaki 141inci Maddeden “Cebir” Unsurunun Çıkarılmasını İstiyor”.

⁸⁵⁹ Adalet komisyonu, Ceza Kanununun maddelerini değiştirecek tasarımı, birkaç gün sonra bütçe müzakereleri başlayacağı için daha sonraya ertelemişti.

⁸⁶⁰ **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1951, s.1, “Komünizm İçin Propaganda Yapanlara Verilecek Cezalar”.

Çiçekdağ ise maddedeki asgari ceza olan iki yerine üç ve azami 6 yerine 8 yıl hapis yapılmasını istemişti.

Çorum milletvekili Hüseyin Ortakçioğlu da, maddenin bu haliyle adaletsiz olduğunu ve bu nedenle sınırı tespit etmek ve uygulamayı kolaylaştırmak için yeniden bir ilim heyetine tetkik ettirilmesini önerdi. Halide Edib Adıvar, propaganda ve övmek kelimelerinin farklı kavramlar olduğunu açıklamış ve Ortakçioğlu'nun fikirlerini destekleyerek “önüne geçmek yerinde olur” demişti.

Milletvekilllerinden sonra Samed Ağaoğlu söz alarak hazırlandığını ileri sürdüğü tasarı gerekçesini okumuş ve fikirlere de yasak anlamında cümleler kullanmıştı. Maddenin zaten ilim heyeti tarafından oluşturulduğu için de “yeniden bir ilim heyetinin tetkikine lüzum görmüyorum” demişti. Bunun üzerine söz alan Muğla milletvekili Nadir Nadi;

“Sayın Ağaoğlu'nun konuşmasında komünizmin yasak olduğuna temas eden sözleri arasında fikrin de yasak olduğunu açıklaması beni ciddi surette endişeye düşürdü. Bu suçun başlıca unsurları nelerdir? Bunu sarıh olarak belirtmek lazım. Zira komünistler liberal olarak, milliyetçi olarak ve daha tekniğini bilmediğimiz türlü vasıtalarla gayelerine ulaşmayı hedef tutuyorlar. Fikri yasak ederken o fikri meydana getiren unsurları bilmek lazımdır. Fikirleri şiddet yol ile değiştirmek hürriyet aleyhinedir. Sınırını iyi çizmek ve hürriyeti korumak, muzır fikirlerin sınırlarını tayin etmek lazımdır.”

Derken, Kamil Boran da, “Bir muharririn herhangi bir mevzuda yazı yazmak istediği zaman onu takyid (kısıtlayacak)edecek korku karşısında kalemını durduracak hükümlerden sakınılmalıdır” sözleriyle maddeye sınır unsurunun eklenmesini istemişti. Sonuçta 142. madde komisyonda şu şekilde kabul edilmiştir:

“Bir sosyal sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmek veya bir sosyal sınıfı cebir yolile kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak, yahud memleket içinde müesses iktisadi veya sosyal nizamları cebren yok etmek veya devletin siyasi ve hukuki nizamını topyekün yok etmek için her ne suretle olursa olsun propaganda yapan kimse üç yıldan sekiz yıla kadar ağır hapis cezasıile cezalandırılır.”⁸⁶¹

27 Ocak günü Meclis Adalet Komisyonu tekrar toplanmış ve Türk Ceza Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair tasarı ile Tekirdağ milletvekili Şevket Mocan'la 53 arkadaşı tarafından 141. maddenin değiştirilmesi için yaptıkları kanun teklifini görüşmeye devam etmişti. Özellikle 141. maddenin 1. fıkrasının müzakeresi sırasında birçok milletvekili söz almış ve ağır hapis cezalarının 5 yıldan değil, 10 yıldan başlamasını ileri sürmüşlerdi. Hatta suçları sabit görülen komünizm

⁸⁶¹ Cumhuriyet, 17 Şubat 1951, s.4, “Komünizm İçin Propaganda Yapanlara Verilecek Cezalar”.

tahrikçilerinin “ölüm cezasına çarptırılmaları” için bazı tekliflerde de bulunmuş, bunların tartışılması gelecek celseye bırakılmıştı.⁸⁶²

3 Şubat günü tekrar toplanan Adalet Komisyonu “*cezai müeyyidelere ait olan bölümü*” görüşmeye başlamış ve komünist oldukları tespit edilen veya komünizme meyilli hareket ve teşebbüslerde bulunanlara verilecek cezalar üzerinde durmuştu. Şevket Mocan’ın komünistler için idam istemesi sonrası DP Ankara milletvekili Osman Şevki Çiçekdağ, bu hükmün lehinde bulunmuş ve geçenlerde Altındağ’da iştirak ettiği bir parti kongresinde vatandaşların komünistlere idam cezasının verilmesini çok şiddetli bir lisanla istediklerini belirtmişti.⁸⁶³ Osman Şevki Çiçekdağ’ın bu açıklamasına DP milletvekili Rıfat Alabay katılmamış ve komünistlere idam cezası verildiği takdirde bu mevzuda en ileri giden faşist İtalya’yı mevzuat bakımından geçmiş olacağımızı ileri sürmüştü. Teklif sahibi Şevket Mocan da söz almış ve “*komünistlerin memleket aleyhindeki gayretlerinin herkesçe malum olduğunu, memleketi ikiye bölmek için faaliyet gösterenlerin ancak idam cezası ile cezalandırılması icap ettiğini, bu bakımlardan kendi teklifinin cezai müeyyid olarak kabul edilmesinin lüzumlu olduğunu*” anlatmıştır. CHP Kars milletvekili Abbas Çetin ise idam cezasının lehinde bulunmuş ve kabulünü istemiştir. DP milletvekili Muhlis Tümay ise cezaların arttırılması nispetinde suçun fazlalaşacağını belirtmiştir.

Böylece, komisyonda cezaların belirlenmesi konusunda iki zıt görüş ortaya çıkmış, bir kesim hükümetin teklifini kabul ederken diğer bir kesim ise asgari on seneden başlamak üzere, komünistlerin idam ile cezalandırılmasını savunmuşlardı.⁸⁶⁴

4.1.4.3 Mecliste Yasanın Çıkma süreci ve Sol Algısı

Yasa tasarısının TBMM’nde görüşülmesine Adalet Komisyonundan tartışılmasına başlamasından neredeyse bir yıl geçtikten sonra⁸⁶⁵ “*Türk Ceza Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun tasarısı*” adıyla 16 Kasım 1951 tarihinde başlanmıştır.⁸⁶⁶ Vekillerin meclisteki konuşmalarından anlaşılan, bu tasarının bir süre bekletildikten sonra tatile girildiği ve bu nedenle tatil sonrasına kaldığıydı. Bu ceza yasasındaki bazı değişiklikler, kamuoyunda

⁸⁶² Zafer, 27 Ocak 1951, s.s.1-4, “Komünistlere İdam Cezası”.

⁸⁶³ Ulus, 3 Şubat 1951, s.1, “Komünistler İçin İdam Cezası”.

⁸⁶⁴ Ulus, 3 Şubat 1951, s.5, “Komünistler İçin İdam Cezası”

⁸⁶⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 7. Birleşim, 21 Kasım 1951, s.15. Adnan Menderes meclisteki ilk oturumunda tasarının 11 ay komisyonda durduğunu belirtmişti.

⁸⁶⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 5. Birleşim, 16 Kasım 1951, s.110.

“Komünizme Karşı Mücadele Tasarısı”⁸⁶⁷ veya “Komünistlere Dair Kanun”⁸⁶⁸ olarak görmüştü.

Arif Nihat Asya bu tasarının tatilden önce de bir süre bir çekmeceye bekletildiğini duyduğunu belirtmişti. “Bu haber yanlış değilse (ki yanlış olmasını temenni ederim) isterim ki çekmeceyi kilitleyip anahtarı cebine koyarak giden arkadaş, sadece böyle mühim bir teklifi iyi muhafaza endişesiyle, bir kuyumcu endişesiyle hareket etmiş olsun.”⁸⁶⁹ Arif Nihat Asya’nın kastettiği kişi olan Müfit Erkuyumcu bu oturuma katılmadığı için 19 Kasım’da ki oturumda söz alıp sataşmaya yanıt vermişti;

“Her şeyden evvel arkadaşımızın aldığı haberin tamamen yanlış olduğunu arz etmek isterim. Ortada ne kilitlenmiş bir çekmece ne gizlenmiş bir kanun teklifi ne de izhar edilmiş bir kuyumcu endişesi vardır. İşin aslı şöyledir: Ceza Kânununa ait tadil tekliflerinin görüşülmesi sırasında bendeniz Adalet Komisyonunun sözcüsü idim. Komisyonunda resmî zabıt tutulmadığından ileride komisyon raporunun hazırlanmasına esas olmak üzere hususi mahiyette kendi el yazımla not tutuyordum. 143üncü maddenin müzakeresi devam ederken balıktan zehirlenerek hastaneye kaldırıldım. Ve hastalığım dolayısıyla Büyük Millet Meclisi kararıyla bir ay izin aldım. İznim devam ettiği sırada komisyonun kanunun müzakeresi ikmal edilerek raporun yazılmasına arkadaşım Balıkesir Milletvekili Vacid Asena memur edilmiş, Bu muhterem arkadaşımız raporu hazırlayabilmek için, benim tuttuğum hususi notları görmek istemiş, komisyon kâtabi bu notların nerede olduğunu telefonla sordu, Ben de notların sözcüye ait, esasen kilidi bulunmayan açık çekmeceye olduğunu oradan alıp okuyabileceklerini söyledim. Ve keyfiyeti ayrıca yazdığım bir mektupla da komisyonun sayın başkanına bildirdim. Bunun üzerine net oradan alınarak komisyonun raporu hazırlanmıştır... Maamafih komünistler hakkındaki tasarının tatilden az evvel Meclise sevk edilmesinde ne bu not meselesinin, ne de benim sıhhi sebebe dayanan i/nimin hiçbir tesiri de olmamıştır. Bunun sebebi Ceza Kanununa ait bütün tadil tekliflerinin tevhit edilerek bir tasarı halinde Meclise sevk edilmesine komisyonca karar verilmiş olmasıdır.”⁸⁷⁰

TBMM’nde çeşitli partiden milletvekillerinin konuşmalarını inceleyeceğimiz bu bölümde özellikle konuşmalardan örnekler vererek halkı temsil eden vekillerin “sol ve komünizm” algısının ne olduğunu görmüş olacağız.

16 Kasım’da başlayan müzakerelerde ilk olarak tasarının imza sahibi olan Şevket Mocan söz almış ve tasarının meclise geliş hikayesini anlatmıştı:

“İktidarımızın ilk saatinde, Hükümet programının ilk satırlarında yurdumuzu kızıl casuslardan temizliyecek kanunlar getireceğimizi cihana sarahaten ilândan korkmadık. B. M. Meclisinin her vesile ile izhar ettiği tarihî hassasiyetinden aldığımız cesaretle 53 arkadaş müeyyidelerimizdeki arzettiğim boşluğu doldurmak gayesiyle bir kanun tasarısı sunduk. Hükümet de Meclisin hassasiyetine ayak uydurarak programı gereğince bir tasarı getirdi ve her iki

⁸⁶⁷ Cumhuriyet, 1 Aralık 1951, s.1, “Komünizme Karşı Mücadele Tasarısı”.

⁸⁶⁸ Cumhuriyet, 4 Aralık 1951, s.1, “Komünistlere Dair”.

⁸⁶⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 5. Birleşim, 16 Kasım 1951, s.112.

⁸⁷⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, 19 Kasım 1951, s.126.

tasarı Adliye Encümenince aylarca tetkik edilerek mükemmel bir tasarı halinde Yüksek Meclise geldi. Adliye Encümeninin hazırladığı hükümet tasarısının son şekli 53 arkadaştan görüşebildiklerimi tatmin etmiştir, imza sahiplerinden ısrar edenler varsa 'haklarıdır, bittabi ısrar ederler'. Biz 53 imza ile sunulan tasarıdan feragat ederek Hükümet tasarısını tatminkâr buluyoruz. Çünkü o tasarı, iki tasarının formüle edilmiş mükemmel bir şeklidir. Yalnız 108 arkadaşımızla hiyanet komitesi başkanlarına münhasır olmak üzere 141 inci maddeye ölüm cezası fıkrasının ilâvesini istiyen bir teklifimiz vardır ve bu teklif, şerefle arz ediyorum, D. P. ve C. H. P. Milletvekillerinin imzalarıyla süslüdür. Türkiye kuruluş ve istiklâl kanunu, parti mülâhazalarının fevkinde olarak huzurunuzdadır. Bu fıkra ısrarla duruyoruz. (Bravo sesleri) Muhterem arkadaşlar, sözlerimi, bitirirken huzurunuzdaki tasarılar Türkiye'nin varlığını garanti eden istiklâl kanunları olduğunu arz etmek isterim.”⁸⁷¹

Daha sonra ise Arif Nihat Asya şöyle konuşmuştu;

“Arkadaşlarım; şüphe yok ki bu memleket bir komünizmi himaye edenler, komünizme yüz verenler, komünizmi şumartanlar ve en hafif tabiriyle komünizme göz yumanlar devri geçirmiştir. Komünizme mevkiler, milliyetçilere mahkemeler devri. Fakat biri birimize tam mânâsıyla geçmiş olsun diyebilmek için bu kanunun bir gün evvel çıkması şarttı. Gecikmesi milleti üzer, komünistleri sevindirirdi. Korkum bu yüzdendi arkadaşların ve işte aradan bir yaz daha geçti. Komünistler bir serazat yaz daha geçirdiler. Geçenlerde bir arkadaşımıza resmen hakaret ettiler, meydan okudular. Bu hakaret hepimize, millettir. O devrin himaye sisteminin artığı bazı komünistlerin hâlâ bazı yerlerde köprübaşı tutmakta olduklarına dair alâmetler eksik değildir. Aftan istifade eden birinin gidip Rus radyosundan bize meydan okuması da âme vicdanında yara açmıştır. Öyle bir devir ki komünizmi yayma, planlaştırma işinde tabiiye sahibi idi. Müesseselerden, hattâ maarif müesseselerinden bu fikri yaymaya memur edilmiş kurumlar gösterilebilir.”⁸⁷²

Asya konuşmasında doğrudan isim vermeden Hasan Ali Yücel üzerinden İnönü'ye de gitmiş ve

“Sadece vaziyeti kurtarmak için hapse tıklanlara yahut hapiste tutulanlara imtiyazlı mahbus muamelesi yapılmıştır. Bunlardan birisine hapishanede Devlet parasıyla rusça'dan eser tercüme ettirildiği, yani resmen nakdî yardımda bulunduğu bir vakıadır. O devrin bir maarif adamı mükemmel bir komintern kurmayı gibi hareket etmiştir. Diyorlar ki bu adam şefinin dahi gözünü perdeliyerek, zekâsıyla onu dahi aldatarak bu işi yaptı. Asla! Şefin kurnazlığı malûm ve mecburdur. Maarif Vekili mükemmel bir komintern kumandam gibi hareket etmiştir. Diyorlar ki bu adam şefinin dahi gözüne girerek, onu dahi aldatarak bu işi yaptı. Onu kandırmasına imkân yoktur, çünkü şefin kurnazlığı malûm ve meşhurdur. Bu şef, Maarif vekilinin yapmak istediğini anlamamış olamaz. Mükemmel biliyordu. Bu şef o adamın sadece cürüm ortağı değil, suç âmiridir.”⁸⁷³

Sözleriyle dolaylı olarak CHP'ye de “komünist” suçlamasında bulunmuştu. CHP'li milletvekilleri bu sözlere çok sert tepki göstermişler, Sivas milletvekili Reşat Şemsettin Sirer, “Ayıptır, ayıp! Bu sözler karşısında bu Meclîste durulmaz! Biz

⁸⁷¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 5. Birleşim, 16 Kasım 1951, s.111.

⁸⁷² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 5. Birleşim, 16 Kasım 1951, s.112.

⁸⁷³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 5. Birleşim, 16 Kasım 1951, s.112.

komünist miyiz?” derken, Avni Doğan, “Muhalefet liderine tecavüz ediliyor, ayıptır. (Sağdan, gürültüler, masa kapakları gürültüleri, ‘müzakereyi terk edelim arkadaşlar’ sesleri, ayağa kalkmalar). M. Kamil Boran da “Burada ceza hukukuna ait bir mevzu konuşuluyor. Politika yapmıyoruz.” Latif Aküzüm (Kars) “Komünist olan namussuzdur, sözünü geri alsın. Komünist kimdir?” derlerken Halk Partili milletvekilleri toplu bir halde salondan çıkmak üzere ayağa kalkmışlar ve bir kısmı dışarı çıkmıştı.⁸⁷⁴ Arif Nihat Asya’nın “Şef dedim, şahıs demedim, (sağdan, gürültüler). (Soldan devam, devam sesleri)” dediği bu ortamda mecliste tartışma devam etmişti.

Ortamın sakinleşmesi sonrası devam eden Arif Nihat Asya konuşmasında oldukça sertti. Konuşması o dönemin komünizm algısı açısından önemlidir:

“Gençlik ve halk mitinklerde komünistlere ölüm levhaları taşıdı. Onları yalancı çıkarmaya kimsenin hakkı yoktur. Gençlik bunun böyle olacağını bilseydi, komünistlere perhiz, komünistlere diyet, komünistlere göz hapsi derdi. Onların hükmünü bir gençlik romantizmi saymaya salâhiyetimin yoktur. Kore’de komünistlere ölüm, memlekette komünistlere hapis ne âlâ memleket!. O halde başka yerlerde takibe uğrıyan komünistler canlarını kurtarmak için Türkiye’ye iltica etsinler.. Kore’de oğlunu komünist kurşunu ile şehit vermiş bir ananın vicdanını bir yerli komüniste verilen hapis cezası tatmin etmez. Zaten komünistler bizim her za’fımızı istismar eder. Prensipleri budur. Ölüm cezası hususunda da merhametimizi istismar ederek kendilerini ölümden kurtarmış oluyorlar. Kalemizi içerden fethetmek isteyenlerin suçu, dışardan fethetmek isteyenlerinkinden küçük olarak mütalâa buyuruluyor. Muhterem Adalet Komisyonunun çok merhametli bir saatine rastlamış olacak. Hükümetin de öyle. Zaten imkân olsa da birkaç kızıl sallandırılmış olsaydı kızıklar bu kadar şımarmazlardı. Milletten hiç değilse sembolik olarak iki komünisti asılmış görmek hakkıydı. Bu biçarelerden birini olsun asılmış görmeden gidersem gözüm arkada kalır. Onların neler ettiğini, neler etmek istediğini bilen bilir. İdam, yalnız bir devletin devletliğini değil aynı zamanda bir milletin milletliğini devirmek maksadiyle pusuda bekleyenler için değilse kimin içindir? Hapis cezası vereceğiz, kafeste kuş besliyeceğiz. Ne güzel Demir perde memleketlerinde yalnız milliyetçinin cezası değil «ben Kominformun, ben Rusyanın düşündüğünden başka türlü ve müstakil bir komünizm düşünüyorum» diyebilmenin de cezası ölümdür. Şayet bunu diyebilecek biri çıkarsa. Biz ise burada Komünistlere ancak disiplin cezası veriyoruz. Dokunmayın kızılcaklarımıza diyoruz. Komünistler Hükümete de Adalet Komisyonuna da teşekkür etseler yeridir. (Soldan gürültüler, masa takırtıları)⁸⁷⁵... Komünizm; tehlikelerin en pratiği ve en aktüelidir, ip ister, ip... Kastamonu kendiri ister. Benim en büyük suça en büyük cezayı yakıştırmam kimsenin gayritabiî göreceğini zannetmiyorum. Tekrar ediyorum ölüm cezasına ihtiyaç vardır.”⁸⁷⁶

⁸⁷⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 5. Birleşim, 16 Kasım 1951, s.112.

⁸⁷⁵ Asya’nın konuşmasının bu kısmında bu kez kendi partisi DP’lilerden tepki gelmiş ve milletvekilleri sıra kapaklarına vurmuşlardı.

⁸⁷⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 5. Birleşim, 16 Kasım 1951, s.s.113-114.

Ortam sakinleşmesine rağmen bu kez DP Isparta milletvekili Sait Bilgiç'in konuşması CHP'den tepki görmüştü.⁸⁷⁷ Bilgiç, CHP'yi solculara taviz vermekle suçladığı gibi "*Cumhuriyet Halk Partilileri iktidarda buldukları sırada solcu derken sağcı kelimesini de derhal telaffuz*" etmekle eleştirmiş ve tepki görmüştü. Yine Sait Bilgiç CHP'nin "*milliyetçilere Irkçı, aşırı sağcı damgasını vurabiliyorlar. Fakat Ticanilerle de siyasi kaderlerini birleştirmekten çekinmiyorlardı.*" Sözleriyle ilginç bir şekilde bu yasa tasarısının "*İçerisinde Hasan Âli'nin dostlarının da bulunduğu ilmî heyet tarafından tanzim edilerek Hükümete intikal eden ve oradan da Adalet Komisyonuna ve Meclise*" getirildiğini belirtmişti. Sait Bilgiç, konuşmasının son kısmında "*Moskof emperyalistlerine ve onların satılmış öncüleri olan komünistlere yeri geldikçe gereken cevapları veren*" olarak nitelediği Menderes ve hükümetinden "*İnönü ve hempalarının yaygaralarının tesirinden sıyrılarak, ırkçılığı önüne geçilmez bir tehlikeli cereyan halinde var farz etmekten*" vazgeçmesini isteyince ikinci bir gergin ortam yaratmış ve kendi partisinden İzmir milletvekili Vasfi Mentеш'ten bile "*İnönü ve hempaları denilmez. Ayıptır*" cümleleriyle tepki almıştı.⁸⁷⁸

Oturumda özellikle Asya'nın konuşmaları gergin bir ortam yaratmıştı. Gazeteler de bu tartışmalı oturumu bir gün sonra sayfalarına yansıtmıştı. Cumhuriyet Gazetesi,

"Mecliste Komünistleri Te'dib İçin Görüşmeler" başlığını atarak "*Türk Ceza kanununun bazı maddelerini değiştiren tasarı üzerinde bugünkü Mecliste müzakereler açıldı. Kürsüye gelen ikinci hatibin (Arif Nihad Asya) bazı söyli muhalefet sıralarında büyük bir asabiyet uyandırdı. Hatta Halk Partililer bir ara salonu terk ettiler. İki tarafında anlayışlı hareketi sonradan ortalığı yatıştırdı.*"⁸⁷⁹

Cümlelerini kullanmış ve Halk Partililerin, sıra kapaklarını vurarak protestoya başladığını anlatırken olayı daha ayrıntılı şu şekilde vermişti.

*"Bir an içinde bütün Halk Partililer ayakta hatibin susturulmasını istediler. Arif Nihad: "Dün söyletmediniz, bugün de söyletmiyecek misiniz?" diyordu. Başkan Sıtkı Yırcalı, iki tarafa da ihtarlar da bulundu. Halk Partililer hep birden salonu terketmek için kapiya doğru yürüdülerse de, aralarında Şevket Mocan da bulunmak üzere, birçok (D.P.) milletvekilleri kendilerini teskine çalıştılar. Hatta Başbakan Adnan Menderes de, bu sırada yerinden kalkarak Halk Partililerin bulunduğu kısma doğru ilerledi. Arif Nihad, konuşmasına devam ederken, bir iki milletvekili müstesna olmak üzere, diğer Halk Partililerin sükunetle salondan ayrılmış oldukları müşahede edildi."*⁸⁸⁰

⁸⁷⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 5. Birleşim, 16 Kasım 1951, s.118.

⁸⁷⁸ Cumhuriyet gazetesi de Sait Bilgiç'i "Konuşması hoş gitmeyen bir başka hatib" olarak tanıtmıştı.

⁸⁷⁹ Cumhuriyet, 17 Kasım 1951, s.1, "Mecliste Komünistleri Te'dib İçin Görüşmeler".

⁸⁸⁰ Cumhuriyet, 17 Kasım 1951, s.1, "Mecliste Komünistleri Te'dib İçin Görüşmeler".

DP destekçisi olan Zafer Gazetesi ise meclisteki sert tartışmaları “*Bu mühim memleket davasının müzakeresi, iki hatibin hoşça gitmeyen sözleri yüzünden bir aralık müessif bir şekil aldı, H.P. 'liler salonu terk ettiler, fakat hadise çabuk yatıştırıldı.*”⁸⁸¹ Şeklinde önemsizmiş gibi göstermişti. Zafer, aynı zamanda Arif Nihat Asya'nın idam kararı için ısrarlı olmasını da gazetelere de yansıtmıştı. Hatta Zafer Gazetesi, haberini “*Komünist Liderlerin İdamı Kabul Edildi*”⁸⁸² alt başlığıyla kullanmıştı. Gazete, meclisin dün ki toplantısında komünizmle mücadele kanun tasarısının müzakeresine devam edildiğini belirtmiş ancak daha müzakerelerin olduğu bir ortamda “*kabul edildi*” diyerek 141. maddenin “*ıdam*”ı da içeren son halini vermişti.

Türk Ceza Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki kanun tasarısı birinci oturumda tartışmalı olarak devam ederken Sevket Mocan, “*kendi teklifiyle Adliye Komisyonunda kendilerine gizli bir toplantı*” yapıldığından söz ederek, bu toplantıda “*bütün arkadaşların masaya vurarak ancak biz bugün bu hiyaneti öğrendik dediklerini işittim*”⁸⁸³ dedikten sonra aynı toplantının mecliste de yapılmasını istemiş, hatta bilgiyi verenlerin de orada olduğunu söyleyerek hemen gizli toplantı yapılabileceğini de eklemişti. Başkan ise bunun için 15 imzalı önerge lazım olduğunu belirtince, Zonguldak milletvekili Muammer Alakant ve arkadaşları ile Tekirdağ milletvekili Şevket Mocan ve arkadaşlarının 17 imzalı olarak verdikleri önerge ile kapalı oturuma geçilmesi istenildiğinden salon dinleyicilerden boşaltıldı ve önerge oya sunulmuş kabul edildi.⁸⁸⁴

Böylece Beşinci Birleşimin İkinci Oturumu gizli yapılmıştı. Gizli oturumda imza sahiplerinden Ankara milletvekili Hamit Şevket İnce'nin,

“Muhterem arkadaşlar, cidden hayatî bir mevzu üzerinde bütün dikkatimizle ayakta durmaktayız. Birçok mevzularda hayatidir der geçer gideriz. Adeta bu tâbir belki kalıplaşmıştır. Canlı manasiyle arz ediyorum çok hayatî ve vatanî bir mevzu üzerindemiz. Komünizm nedir, irtica nedir, bolşevizm nedir, hilafetçilik nedir? Ve bütün bunlar memlekete ne zararlar getirebilir? Bunlar nereden kopup gelmiştir ve Türkiye'nin sinesinde nasıl bir teşekkül yaratmıştır? Türkiye bunun üzerinde dikkat ve isabetle durmak mecburiyetindedir ve temas ettiğimiz mevzular ne haldedir? Memlekete yayılmış mıdır? Münevverlere sirayet etmiş midir? Köy sınırlarını aşmış mıdır? Adalet Komisyonunda hemen aledderecat hepimiz, en başta ben olmak üzere cahil idim. Samimiyetle arz ediyorum bu mevzuun cahiliydik.”

⁸⁸¹ Zafer, 16 Kasım 1951, s.1, “B. M. Meclisinin Dünkü Müzakereleri”.

⁸⁸² Zafer, 16 Kasım 1951, s.1, “B. M. Meclisinin Dünkü Müzakereleri”.

⁸⁸³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 5. Birleşim, 16 Kasım 1951, s.117.

⁸⁸⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 5. Birleşim, 16 Kasım 1951, Kapalı İkinci Oturum, s.3. Gizli Oturum için verilen önergenin de gizli oturumda okutulması gerektiği için meclis boşaltılmış ve gizli oturuma geçilmişti.

Sözlerinden sonra “*kanun yapandan hakikat gizlenmez*” denilerek Adalet Komisyonu olarak Mustafa Işıksalan veya Işıksal adlı eski savaş erkânından bir mütehasssın gelip kendilerine “*doyurucu, bildirici ve inandırıcı*” bilgi verdiğini belirttikten sonra “*bugün bu tehlikenin maddî şekilde mânasını anlamış arkadaşlarınızdan biri bulunmaktayım. Bunun hakkında umumî malûmat şeklinde evvelce yüreğimde bir korku duyduğum halde bugün artık, bu korku kelimesinin ifade edemeyeceği bir şekil aldı; bu komünizm teşkilatının dehşeti önünde.*”⁸⁸⁵ Cümleleri ile kapalı oturumda konuşmasını yapmıştı.

Hamit Şevket İnce konuşmasının sonunda ise bu kişinin gelip meclise de açıklama yapmasını istemişti. Şevket Mocan da aynı istekte bulununca Samet Ağaoglu söz almış ve “*memleketimizde komünizmin ne şekilde yayılmış olduğu ve yayılmakta bulunduğu hakkında ve komünizmin alelülak başka memleketler ve cemiyetler içinde faaliyette bulunduğu hakkında; hükümetin veya hükümet namına izahat verecek, maruzatta bulunacak salâhiyetli kimselerin dinlenmesi için hafî bir celse akdine karar verildiğinden bahisle hükümetin de aynı görüşte*” olduğunu belirtince Başkan Sıtkı Yırcalı, Adalet Komisyonunda yapılan açıklamanın kapalı oturumda da tekrar edilmesine dair önergeyi okutarak oya sunmuştu. Yapılan görüşme sonunda bu bilginin verilebilmesi için hükümete zaman bırakılması⁸⁸⁶ uygun görülerek 19 Kasım 1951 Pazartesi gün ki birleşimde yapılacak bir kapalı oturumda bu açıklamanın yapılması kabul edilmişti.⁸⁸⁷ 20 dakika süren bu kapalı oturum sonrası⁸⁸⁸ 19 Kasım'da yeni bir kapalı oturumda “*komünistlerin meydana çıkarılan faaliyetleri hakkında izahat alınmasına karar verildikten sonra*” tekrar açık oturuma geçilmişti.

Gizli oturum yapılmasına karar verildikten sonra başlayan açık oturumda ilk söz alan Başbakan Adnan Menderes idi. Menderes, bir önceki oturumda olan olaylara değinmiştir; “*Muhterem arkadaşlar, biraz evvel arkadaşımız Arif Nihat*

⁸⁸⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 5.Birleşim, 16 Kasım 1951, Kapalı İkinci Oturum, s.3.

⁸⁸⁶ Şevket Mocan'ın açık oturumda ki, komisyona geldi dediği uzman kişinin mecliste olduğunu belirterek hemen gizli toplantı yapılmasını istemesine rağmen, gizli oturumda Hükümet temsilcisi Samet Ağaoglu, bu gizli toplantının daha sonra yapılmasını istediği gibi aynı zamanda da meclisin her şeyi bilmesi gerektiğini söylemiş “*Fakat Hükümetinize izin veriniz de sizleri tenvir etmek için, kâfi derecede tatmin etmek için, lâzım gelen izahatı versin, ancak şu veya bu sebeplerle ve yapılmakta olan takibat dolayısı ile belki ileride alınacak bazı tedbirler hasebile kendisinde kalması lüzumlu olan noktaları varsa onları size anlatmasın*” diyerek de gelecek kişinin bazı bilgileri söyleyebileceğini de belirtmiş oluyordu.

⁸⁸⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 5.Birleşim, 16 Kasım 1951. Kapalı İkinci Oturum, s.4.

⁸⁸⁸ **Zafer**, 16 Kasım 1951, s.1, “B. M. Meclisinin Dünkü Müzakereleri”.

Asya'nun bu kürsüde konuşurken sarf ettiği bâzı sözler Halk Partili Milletvekili arkadaşlarımızın asabileşmelerine ye Meclis salonunu terketmelerine sebep oldu. Arif Nihat Asya sonradan sözlerini geri aldığını ifade etti.” derken, Arif Nihat Asya araya girip “*Geri almadım efendim, şahıs söylemedim.*” Demişti. Menderes de şu sözlerle ortamı yumuşatmaya çalışmıştı;

“Müsaade ederseniz ben anladığım gibi ifade edeyim. Arif Nihat Asya arkadaşımız vaktiyle bir devir oldu ki, adetâ komünizm himaye edilir gibi oldu dernek istedi. Bu sözlerin, sarih olarak, ne C.H. Partisinden her hangi bir zata, ne de C. H. Partisinin şahsiyeti mânevisine komünistlik izafesi manasında alınmaması lazım gelir. Zannediyorum ki bu noktayı tavzih etmek maksadiyle Arif Nihat Asya arkadaşımız bir kaç cümle sarf etti, ama gürültü yüzünden sözleri pek anlaşılamadı. Lâkin ne olursa olsun. Her halde bir tarziye ve tavzihte bulunmak istediği aşikârdı. Şimdi muhterem arkadaşlarım, parti tüzüğümüzün birinci maddesi, partiler arasında karşılıklı sevgi ve saygının cari olmasını âmirdir. Arif Nihat Asya arkadaşımız, hiç şüphesiz, mesuliyeti kendilerine ait olmak üzere konuştular. Bu itibarla Halk Partili milletvekili arkadaşlarımızın bu derece asabiyete kapılmaları bence, pek de münasip sayılamazdı. Şurasını açık olarak ifade edeyim ki, şahsiyeti mâneviye olarak Halk Partisine komünistlik izafe etmek, bizim parti olarak hatır ve hayalimizden geçen bir şey değildir. (Bravo sesleri). Bu hususun vazih olarak bilinmesini, efkari umumiyeye malûm olmasını ve bu itibarla Halk Partili milletvekili arkadaşlarımız istirahat-ı vicdan ve kalble yerlerine, avdet ederek, hele böyle mühim bir kanunun müzakeresinde, reylerini ve mütalâalarını belirtmek suretiyle Büyük Millet Meclisi camiası içinde vazifelerini şerefle görmelerini temenni ederim arkadaşlar. (Soldan şiddetli alkışlar)”⁸⁸⁹

CHP’yi temsilen Faik Ahmet Barutçu da söz alarak karşılık vermiş ve gergin ortam sonrası karşılıklı olarak tansiyon düşürülmüştü.

“Aziz arkadaşlar, huzurunuzda gelen tasarı tam bir objektivite içinde tetkik edilmesi lâzım gelen bir konuya taallük etmektedir. Millî meselelere ait kanuni tedbirler düşünülürken mevzuun daima partiler üstü bir durumda incelenmesi lâzım geleceğini söylemeye lüzum görmem. Böyle mevzularda işi asıl istikametinden çıkarıp uygunsuz vadilere dökmenin mahzurları üzerinde mutabakat halinde, bulunacağımıza şüphe etmiyorum. Müsterek mesai ile neticelendirilmesi lazım gelen mevzuların daima objektif bir zaviyeden mütalâa edilmesi iktiza edeceğini tekrar ederek Adnan Menderes arkadaşımızın aynı mahiyetteki sözlerini yerinde olarak karşıladığımızı işaret etmek isterim; (Alkışlar)”⁸⁹⁰

Gizli oturum olmasına rağmen gazeteler içeriden haber alarak; bir sonraki kapalı oturumda belgeler verileceğini ve bununla ilgili görevlilerin İstanbul’dan Ankara’ya acil olarak çağrıldığını okuyucularına bildirmişti.⁸⁹¹ Gizli oturum günü Cumhuriyet Gazetesinden Mekki Said Esen, CHP ve İnönü’nün komünistleri himaye ettiği yolundaki eleştirilere Ankara’da bazı yayınların “*Himaye etmiş de ne olmuş?*”

⁸⁸⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 5. Birleşim, 16 Kasım 1951, s.120.

⁸⁹⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 5. Birleşim, 16 Kasım 1951, s.120.

⁸⁹¹ **Cumhuriyet**, 17 Kasım 1951, s.1, “Gizli celsede ne karar verildi?”.

Sovyetlerle burun buruna, yan yana yaşıyoruz. 1945'ten beri etrafımız komünistleşmiş veya kominformun çalkaladığı memleketlerle çevrili. C.H.P. ve İnönü iktidarda iken komünistler Türkiye'de hiçbir şey yapamadılar. Ne idüğü belirsiz bir takım insanlar, kominform ajanlarışu veya bu maske altında milleti birbirine katamadılar, parçalayamadılar. Komünistler himaye görseydiler, Türkiye'nin hali etraftaki devletlere benzerdi.”⁸⁹² Şeklinde yanıt verdiğini belirtmişti. Yine bu yayınlarda “Maksad İranda olduğu gibi bir tedhiş havası yaratmak ve komünizmle mücadele adı altında faşist tedbirlerini itirazsız geçirmektir. Ellerinde yağlı kara komünist damgasını (ceza tam ölçüsünde midir) diyenlere yapıştıracaklar. (Bu madde komünistlerden ziyade vatansever hür düşünce sahiplerini tehlikeye sokmayacak şekilde yazılmalıdır)” görüşünün savunulduğunu anlatıyordu.

19 Kasım 1951 pazartesi günü meclis toplanmış ve birinci oturumu saat 15.00'de 15 dakika açık olarak yapıp kısa bir sataşmaya yanıt sonrası, kapalı olarak ikinci ve üçüncü oturumlara geçilmişti.⁸⁹³ Kapalı oturumda meclise bilgi vermek için hükümet adına askeri hakim Şevki Mutlugil kürsüye çıkmıştı. Konumuz açısından bir devlet görevlisi üzerinden “devletin komünizme bakış açısını” yansıtacak olan istihbâratçı ve daha sonranın MİT'in (o zamanki adıyla Millî Emniyet Teşkilâtı'nın) da son İstanbul Bölge Başkanı olan Mutlugil⁸⁹⁴ “Huzurunuzda, komünizmin aziz yurdumuza ika etmek yolunda olduğu fenalıkları belirtmek vazifesiyle çıkmış bulunuyoruz.”⁸⁹⁵ diyerek başladığı konuşmasında

“Bizde komünizm var mıdır? Memlekette komünist var mıdır; gibi yüzde yüz malum olan, gözle görülen, elle tutulan bir vakıayı da tafsil ve izaha da cüret etmeyeceğiz. Evet memlekette komünizm vardır. Hatta elle tutulmaktadır. Bu illet yurdumuza ne zamanı girmişti? Bu cihete sırası geldikçe lüzumu kadar temas edilecekse de, uzun boylu tafsilata girişmeye; yine, belirli bir faide tasavvur edilmemiştir. Türkiye'de kimler komünisttir? Bunlar nasıl komünisttir; ne yapmak yolundadırlar? Neye dayanırlar? Kime güvenirler? Nereye varmak gayesindedirler? İşte asıl İşin ehemmiyeti buradadır. Savunmak için tehlikenin gizlendiği, sindiği yerleri, beklendiği, gelmeleri muhtemel yolları aydınlatmak lazımdır. Bu işi başarıncaya kadar bizde açıklanmamış, ihtiyatlı ve temkinli olmak lüzumu ve gereği kadar gizli kalmak zorundayız. Komünizm dünyayı istila faaliyetindedir. Beşeriyetin legal ve lojik manadaki hak ve hürriyetleri tehdit altındadır. Vatandaş olarak fertlerin hürriyetleri, hatta milletlerin hürriyet ve istiklalleri şimdye kadar dünya tarihinde görülmemiş bir tehdidin altındadır. Bütün dünyanın hür milletleri ve tehdidi bugün en ağır bir şekilde hissetmektedir. Komünizm bu tehdidini tahakkuk ettirebilmek için olmadık ve görülmedik, duyulmadık hilelere, tezvirlere, tahripkâr manevralara

⁸⁹² **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1951, s.1, “Meclis Bugün Gizli Bir Oturum Yapacak”.

⁸⁹³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 2. Oturum, 19 Kasım 1951. Bkz. Ek 4.

⁸⁹⁴ Yağmur Atsız, **Star**, “Komünist ve Tûrancı Ben”, 2 Ağustos 2012.

⁸⁹⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 2. Oturum, 19 Kasım 1951, s.6.

başvurmaktadır. Bütün bunların hepsi komünizmin tipik mücadele ve tecavüz metotlarına uygun olarak cereyan eder. Komünizm artık siyasî, iktisadî, içtimai bir mezhep bir doktrin meselesi olarak telakki edilebilmekten çok uzaktır. Komünizm bugün yepyeni bir emperyalizmin öncüsü, beşinci kolu, casus şebekesi ve teşkilatı olarak dünyanın bütün hür bölgelerine sızmaya, birleşmeye, hâkim olmaya çabalamaktadır. Bugün bu memlekette hiç kimse, artık ve sadece bir fikir ve prensip meselesi olarak komünizme taraftar olduğunu veyahut da sadece bir idealizm ile müsavatchılık aşkıyla kaldığını; memleketimizi, hatta bütün dünyayı, tehdit eden mütearrız kuvvetle alakası ve irtibatı olmadığını iddia etmesi mümkün değildir.”⁸⁹⁶

Cümleleriyle önce komünizmin tehlikesinin ne olduğunu anlatmıştı. Mutlugil kendisine verilen görevi yaparken,

- “A) Objektif olmaya, vesika ve delillere istinat etmeye,*
- B) Katî zaruret olmadıkça isimlerden bahsetmemeye ve naçar bazı isimlerden bahsetmek zarureti hâsıl olursa bu takdirde de ancak maksat ve niyetler ile faaliyet ve hareketleri hakkında yüzde yüz kanaat tevliğine yarayacak malumat ve vesikaların takdimine fırsat ve imkân bulmaya yardım edecek isimlerle iktifa etmeye,*
- C) Gizli emniyet sisteminin bütün dünyaca kabul edilmiş bulunan teknik çalışma hudutlarının dışına çıkmamaya”*

gayret edeceğini belirtmişti. Mutlugil, önce 1945 yılındaki Komünist Parti’nin kendi şubelerine gönderdiği gizli direktifin bir özetini okuyarak gizli Türkiye Komünist Partisi’nin İkinci Dünya Harbinden sonra dünya komünist hareketlerine paralel olarak takip edeceği esasları açıklamıştı. Sonra da Türkiye Komünist Partisi’nin, Aydınlık grubu, bu grup etrafındaki inkılapçı amele sendikalarının en şuurulu efradı, Rumlardan mürekkep ÜİT,⁸⁹⁷ Amele Grubu ve Hınçak Cemiyetinin sol grubunun birleşerek oluşturduklarını söylemişti. Bilgilere göre; bu parti, İş Kanunu, Sosyal Sigorta Kanunu, Okturva Resmi, Toprak Kanunu gibi kanunların çıkarılmasında mücadele etmişti. Mutlugil, partinin amacını da “*proletarya diktatörlüğü vasıtası ile sosyalizmin kuruluşuna girişmek ve kurulduktan sonra (sınıfsız, planlı, kardeş cemiyeti) olan komünizme varmak, Türkiye’nin istihsal kabiliyeti noksan olduğundan yarım burjuva inkılabı, derebeylik kalıntıları tasfiye etmediğinden daha evvel bir amele ve köylü hükümeti devresi geçirmek*” olarak açıklamış ve bu hükümetle amele ve köylünün demokratik isteklerinin sağlanmasının, ithalat ve ihracatın devletleştirilmesinin, “*Toprak yalnız filen işleyen malıdır*” fikrini hayata

⁸⁹⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 2. Oturum, 19 Kasım 1951, s.7.

⁸⁹⁷ (Union Internationale des Travailleurs) Beynelmîlel İşçiler İttihadı olarak bilinen ve Mondros Mütarekesi döneminde çoğunluğu Rumlardan olmak üzere Ermeni ve Türklerden kurulmuş Komintern’in Kızıl Sendikalar Birliği’ne bağlı bir örgüttür. Erden Akabulut-Mete Tunçay, **Beynelmîlel İşçiler İttihadı Mütareke İstanbul’nda Rum Ağırlıklı Bir İşçi Örgütü ve TKP ile İlişkileri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.13.

geçirilmesinin ve Osmanlı Bankası ve şimdiki Amerikan müdahalesi konuları üzerinden emperyalizmin ortadan kaldırılmasının amaçlandığını belirtmişti.⁸⁹⁸

Ayrıca kuracakları hükümet ile azınlık konusunda millî azınlıklara isterlerse ayrılmaları hakkının verilmesi gibi radikal bir tarzda çözüm, azınlık okullarının devlet bütçesinden yönetilmesi, dış siyasette devrimci devletlerle işbirliği, derebeylik konusunun halledilmesi, devrimci üretim kooperatiflerinin kurulması, eğitimin ırkçı ve mürteci zihniyetten kurtarılması ve sosyalizme doğru yol almak için üretimin artırılması gibi amaçların da hedeflendiğini anlatan Mutlugil, partinin kendisine bu konularda mücadele etmek için aşağıdaki belli adımları hedeflediğini belirtmişti;

- a) 44 saat iş, serbest sendika, serbest neşriyat, serbest teşkilat, grev hakkı.
- b) Toprak meselesinin radikal şekilde halli.
- e) Yüksek memurlar ve hâkimlerin intihapla seçilmesi.
- d) Geniş bir ademî merkezîyet.
- e) Verginin varlıklara yükletilmesi, fakirlerin istisnası.
- f) Harp servetlerinin millete iadesi.
- g) İnkılabî hareketlerin legal sahaya intikali.
- h) Millî azınlık meselelerinin halli.
- j) Emperyalist siyasete karşı mücadele.
- k) Dost Sovyet Rusya ile ittifak.
- l) Askerlik müddetinin azaltılması ve askerlik hizmetinin demokratlaştırılması. (Ordu inkılapçı ruhla yetişecek, dine bağlı kalmayacaktır.)⁸⁹⁹

Rapora göre parti bütün üyelerine tarihin bu dönüm noktasında kendilerine düşen fedakârlıktan çekinmemeleri gerektiği de belirtmişti. Mutlugil, partinin “Görüşler” adlı gizli broşüründen örnek vermişti. Bu broşüre göre; parti, yurtsever unsurların, antiemperyalist ve demokratik bir program etrafında birleşmesi gerektiğini, Amerikan emperyalistlerinin ve harp kundakçılarının maskesinin düşürülmesini, Amerikan iktisadî yardımının köleleştirici zihniyetinin anlatılmasını, sendikaların teşvik edilmesini, işçinin sınıf şuurunun körleşmesine meydan verilmemesini, köylere girilmesini, bunun gerçekleşmesi için de toprağa bağlı işçi elde edilmesini, gençliğin, faşistler tarafından elde edilmesine meydan verilmemesini, bugünkü dış politikayı destekleyen kim olursa olsun düşman görülmesini, sözde komünist geçinen unsurların işçiyi ele almasına mani olunmasını, gizliliğe riayet edilmesini ve özellikle de “tanınmış arkadaşların” faal kadrolardan uzaklaştırılmasını,⁹⁰⁰ gizli faaliyet ve açık faaliyetlerin birbirlerine karıştırılmadan

⁸⁹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 2. Oturum, 19 Kasım 1951, s.8.

⁸⁹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 2. Oturum, 19 Kasım 1951, s.6.

⁹⁰⁰ Mutlugil, bu konuda sözünü kesmiş ve “Sayın milletvekilleri, bu kayıt önemlidir. Çünkü «tanınmış arkadaşlar faal kadrolardan uzaklaştırılmalıdır» demekle hepimizin bildiği gibi, bazı tanınmış komünistler vardır ki hiçbir tevkifatta ön plânda bulunmamış ve listeye girmemişlerdir. Yani kendi

doğru yürütülmesini, partinin gizli teknik vasıtaları ve neşriyat cihazları ile donatılmasını ve hiç bir fedakârlıktan ekinilmemesini istemişti.

Mutlugil, bu direktiflerin içindeki fikir silsilesinin “*kültürlü ve olgun ellerden*” çıktığını belirterek, “*Orduyu demokratlaştırma, ayrılmak istedikleri takdirde azınlıklara bu imkânı vermek, dış politikayı münhasıran Rusya ile beraber yürütmek gibi hususlardaki kafi ifade bu direktifin gayelerini açıkça göstermektedir. Aşağıda Komünist Partisinin değişmeyen programını ele aldığımız vakit, bu partinin devletimize vermek istediği şekli ve devleti parçalamak hedef ve gayesini açıkça huzurunuzda sermiş bulunacağız.*”⁹⁰¹ diyerek de daha ayrıntıya gireceğini göstermişti. Mutlugil bu aşamada, “*bir komünistin nasıl düşündüğünü ve onun iliklerine kadar işlemiş olan hedefin[in] ne olduğunu göstermek amacıyla*” 25 Ağustos 1943'te (Dr. Hikmet Kıvılcım)'ın hapishaneden bir arkadaşına yazdığı mektuptan alıntılar yapmış ve ilgili cümleleri tek tek okumuştu.

*“...çok şükür ve şayet cemiyet gğsmzde duran yüreğimiz kadar bir cihaz ise; çok şükür dağlar ve deryalar kadar yanılmadığımız meydandadır... Bir dava uğrunda yıllarca zindanda yatmanın artık gülünç bir çocukluk sayılacak kadar küçüldüğünü, hatta mahut suç ortakları htira geldikçe pek bayağılaşan bir devirde yaşadığıma utanıyorum. ... tarihi inkilpların yerini içtimai inkilplara bıraktığını Nazilerin anlayabilmeleri imkânsız. Tarihi inkilpta medeniyeti bir cihangir darbesi ortadan kaldırdı. Hitlerde kendisini böyle sandı. Modern medeniyet kendisini i tezatlarıyla ve kendi iç kuvvetleriyle halkedecek bir seviyeye gelmiştir.”*⁹⁰²

Mutlugil, bunun gibi Vedat Nedim Tr tarafından çıkartılan, “*Hep bu topraktan*” adındaki derginin Eylül 1943 tarihli 2. sayısında şevket Süreyya Aydemir'in, “*...Makinalara hâkim olmak, yani tekniğe tahakküm etmek tarzı ise davanın sosyal yani içtimai cephesini teşkil eder.*” Cümlesini, “*Leninizmin nazari temeli Marksizm olduğuna göre materyalist diyalektik*” başlıklı bir gizli broşürden; “*...Sosyal lemde proletarya, kapitalizm ziddiyet halindedirler. Bugünkü nizamın realitesi budur.*” Cümlesini, Nazım Hikmet'in İngilizce ve Fransızcaya çevrilerek dünyaya yayılan şiirinden;

*“Kalbimin yarısı burada ise Doktor
Diğer yarısı da indedir.
Ordular Sarı Irmağa iniyor
Ve sonra bütün sabahlar Doktor
Her sabahlar şafakda
Kalbim vurulmuştur Yunanistan'da*

tabirleriyle yeraltı çalışmalarında bulunmuşlardır. Kıymetli birer komünist olanlar böyle kadro dış bırakılır ve böyle tevkiflerde kendilerini ele vermezler” cümleleriyle yorumda bulunmuştur.

⁹⁰¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 2. Oturum, 19 Kasım 1951, s.9.

⁹⁰² **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 2. Oturum, 19 Kasım 1951, s.9.

Çok uzakta bir yıldızla kalbim atıyor (Yani Rusya ile)”⁹⁰³

satırlarını, Hasan İzzet Dinamo'nun, “*Türkiye Sovyet Cumhuriyeti*” başlığını taşıyan el yazısı ile müsveddesinin yanında olduğunu belirttiği şiirinin;

*“Sevgili Türk İşçisi
Tütüncü, tornacı, mensucatçı, ateşçi vesaire
Dünyanın kurtuluş saati çalıyor
Biliyorum ki en kabadayınız
Soğuk tütün depolarında
Koca bir hafta harcadıktan sonra
Ancak bir kefen parası alıyor
Karısını veya çocuğunu gömmek için.*

.....

*Öyle bir silkin ki aziz işçim
Benim tornacım, tütüncüm, mensucatçım ve işçim
Bütün Türkiye'deki ağaçların en üst dallarından en alt dallarına kadar
Senin nasırlı ellerinle asılanlar
Harikulade bir meyva zenginliği manzarası versin.
Bu işe meşhur Sultan Ahmet vak'ası
Vak'ayı Vakvakiye bile imrensin.
Hulasa Türkiye Sovyet Cumhuriyeti
Çalışmak, yaşamak, gezmek hürriyeti için kurulacaktır.
Ve bunlara karşı çıkan babamız bile olsa*

İnsafsızca ve merhametsizce tutulup çarşıya vurulacaktır.” satırlarını, “*Komünizmin kitabı mukaddesi olan Karl Marks'ın yazdığı Manifestonun*”; “*... İnsan cemiyetinin tarihi, insan oğullarının arasında sınıf mücadelesiyle başlar.... Burjuvazi ameleği icad etmiş, sonra da onu bir meta haline sokmuştur. Servet terakümü karşısında perişan olanlar, proletaryaya inkılap etmişlerdir... Din ve ahlak, burjuva sınıfının menfaatini koruyan bir vasıtadırlar... Sermaye, sosyal bir say'ın mahsulüdür. Bu sebeple cemiyetin malıdır... Hakikatta burjuvazide kadınlar müşterektir. Olsa olsa biz bunu açıktan kabul ettiriyoruz, denilebilir... Amelenin milliyeti yoktur, vatani yoktur, iktidarı ele aldığı vakit, bizzat millet halinde teşekkül eder.”*

Satırlarını milletvekillerine örnek vermiş ve

“Yukarıda madde madde arz ettiğimiz direktifin nasıl bir şuur ve nasıl bir ruh taşıdığını şu örneklerini verdiğim şiirlerde bütün çıplaklığıyla görmek mümkündür. Babasını bile asmasını tavsiye eden şair diğer bir şiirinde Stalingradda vurulanlarla yanyana olmadığından dolayı teessürünü ifade eder. Nazım Hikmet ise; kalbinin uzakta bir yıldızla beraber vurduğunu, yani Moskova ile beraber olduğunu ifade ettikten sonra, bütün varlık ve hislerinin Çin'de ve Yunanistan'daki mücadelelerle beraber olduğunu söylüyor. İşte orduyu demokratlaştırıp nizam ve disiplininden mahrum etmek isteyen direktif bu suretle kalıbı bizde, fakat kalbi bizimle beraber olmayan insan yığınları tasavvur ediyor. Fakat yine buna ne hacet çünkü madde madde okuyacağımız parti programı zaten bir Türkiye Sovyet Cumhuriyeti tasavvur ediyor.”⁹⁰⁴

Sözleri ile Türkiye Komünist Partisi'nin faaliyet programının 1936 tarihli nüshasından bazı örnekler de vermişti. Mutlugil, özellikle Komünist Partisi'nin

⁹⁰³ Parantez içindeki yorum Mutlugil'e aittir.

⁹⁰⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 2. Oturum, 19 Kasım 1951, s.10.

programındaki mücadelelerinin emperyalizme ve millî burjuvazinin büyük emlak ve arazi sahiplerinin hâkimiyetine karşı olduğu, “*Türkiye'nin emperyalizm tarafından tekrar esir edilmesinin önüne geçilebilecek biricik müessir kale*” olması nedeniyle bu tehlikeye karşı işçileri, gündelikçileri, köylüleri “*yarı proleter*” şeklinde teşkilatlandığı, “*her çeşit ezgiye ve soyguna karşı sınıf mücadelelerini*” ortaya çıkarma ve köylünün belli başlı kitlelerini proletaryanın önderliği altında toplama amacını, amelenin ve köylünün bir Sovyet idaresi şeklinde kendi diktatörlüklerini tahakkuk ettirebilmek için gereken şartları hazırladığı şeklindeki 1. maddesinden örnek vermişti.

Mutlugil, bir diğer örneği faaliyet programının “*orduları ile ilgili*” 10. maddesinden vermişti. Özellikle; “*Türkiye Komünist Partisi millî istiklâli ve inkılabın kazançlarını korumanın en emin vasıtası olarak amele ve köylülerin silahlandırılmasını, burjuva muhafızlığını meslek edinmiş olan orduların ilgasını ve onların yerine amele ve köylü milisinin ikame olunmasını ve neferlere zabıtların seçme hakkının verilmesini talep eder.*”⁹⁰⁵ Ve yine aynı programın azınlıklar hakkındaki 11. maddesindeki “*Türkiye Komünist Partisi Millî azınlıkların Türkiye'den ayrılmak hakkı da dahil olmak üzere, mukadderatlarını bizzat tayin etmek hakkını kayıtsız ve şartsız tanır. Halk Fırkasının Müslüman azınlıkları zorla Türkleştirmek, Hıristiyan ve Musevî azınlıkları da ezmek siyasetine her vasıta ile karşı koyar... Türkiye Komünist Partisi, azınlıkların lisanlarını kullanmalarını temin eder. Köylülerin küçük aşiret efendilerine, yarı derebeylerine ve aşiret beylerine esir olmaktan kurtarılmasını, bu bey ve ağalara ait arazinin ve hayvanların köylülere ve aşiret efradına parasız dağıtılmasını talep eder*” şeklindeki ve 55. maddesindeki “*Amele ve köylü Hükümeti; kesif halk kütlesi halinde yaşayan Millî azlıklara (Kürtler ve Lazlar)*⁹⁰⁶ *mukadderatlarını serbestçe 'tayin etmek ve arzu ederlerse Devletten ayrılma hakkını bahşeder...*”⁹⁰⁷ Şeklinde ki cümlelerini vermişti.

Ayrıca Mustafa Suphi'nin vermiş olduğu rapordan da örnek veren Mutlugil, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Rusya'dan nasıl etkilendiklerini, ortak çalışmalar yaptıklarını, hücre yöntemiyle yer altında teşkilatlandıklarını, Lenin ile çok sıkı arkadaş olduklarını, teşkilat sürecinde Kırım'da Yeni Dünya adında bir gazete çıkardıklarını, Ruslar'dan çok para yardımı aldıklarını, gizli vasıtalarla Karadeniz yoluyla, Kırım iskelelerinden, memleketimize giriş yaptıklarını, memleket içinde

⁹⁰⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 2. Oturum, 19 Kasım 1951, s.10.

⁹⁰⁶ Parantez içindeki yorum Mutlugil'e aittir.

⁹⁰⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 2. Oturum, 19 Kasım 1951, s.11.

bulunan gençleri kandırıp Sovyet Rusya'ya gönderip orada tahsil imkânlarını sağlamaya çalıştıklarını ve Mustafa Suphi'nin Türkiye'ye gelirken Ruslar tarafından çok para ile bilhassa pırlanta ile gönderilmiş olduğunu belirterek,

“Bu faaliyet muvaffak olmuştur. Nitekim Rusya'ya kaçak olarak giden ve ortada komünizmi tahsil edip memlekete döndükten sonra; memlekette muazzam bir tehlike ve bela haline gelmiş; vatansız bu hain ve kalbsiz insanlar işte 'bu şekilde memleket dışına çıkarılıp Moskova'da tahsil etmiş ve komünistleştirilmiş insanlardır, gençlerdir. Nihayet İstiklal Savaşı sırasında Bakü'de toplanmış olan kongrede Mustafa Suphi'nin tesiri olduğu burada yazılıdır. Şark'ta; Müslüman milletleri kurtarmak maksadiyle toplanmış olan bu kongrede iç yüzleri açıklanıyor; Anadolu'dan Bakü kongresine gitmiş olan eşhas olduğu açıklanıyor. Bu Bakü kongresinden sonradır ki memleket içerisinde, gerek Ankara'da; gerekse İstanbul'da teşkilatın başlamış olduğu görülüyor. Mustafa Suphi bu teşkilattan cesaret alarak memleket içine girmek istiyor. Yüksek Meclis'in malumudur; kendisi Trabzon açıklarına geldiği vakit sefinesi şiddetli fırtına yüzünden batıyor. Denizin dibine göndererek batıyor boğuluyor”⁹⁰⁸

Sözleri ile kendine göre bu konudaki bilgilerini de aktarmış ve bunları verirken amacını da “Rusların Türkiye Komünist Partisi'ni nasıl manen ve maddeten beslediklerini izah etmek içindir.” diye açıklamıştı.

Mutlugil, kapalı oturumunun bu noktasında özet olarak “Türkiye Komünist Partisinin Tarihçesi”ni I. Dünya Savaşı yıllarından o güne kadar ki gelişmeler ışığında vermişti. Türkiye'de ki komünistlerin II. Dünya Savaşı yıllarında ki gelişmelerden etkilendiğini özellikle Ruslar'ın “Stalingrad zaferinden sonra âdetâ bayram” yaptıklarını “Rus orduları, Romanya'nın hududuna yaklaştığı vakit sevinçleri ve ümitleri”nin çok arttığını hatta “Hasan İzzet Dinamo' nun Türkiye Sovyet Cumhuriyet” şiirini yazma cesaretini vermiştir” diyen Mutlugil, 1943 yılının son aylarında istihbarati bilgiler ışığında Ankara'da Yedek Subay Okulunda bir öğrencinin yanlışlıkla cebine konan “bülten adet:3” adındaki ve “Saraçoğlu Hükümeti” başlığını taşıyan yazının ele geçirilmesinden de söz açmıştı. Buna göre;

“Ele geçen bu bülten üzerine yapılan tahkikatta Yedek Subay içinde ikisi öğrencilerden birisi erlerden müteşekkil üç hücre meydana çıkarıldı. Hücrenin sekreteri yani kâtipleri tespit edildi. Kâtiplerin bağlı olduğu üst kademe sekreterleri de anlaşıldı. Ankara komünist teşkilâtı içinde bulunan bu hücre faaliyetinin Posta-Telgraf Umum Müdürlüğü Muhabere Kısmı Şef Muavinlerinden Hikmet Elin'e ve gizli muhaberatın icra vasıtası olarak kullanılan da yine Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü Ankara Paket Postahanesi memurlarından ve Hikmet Elin'in küçük kardeşi İrfan Elin olduğu öğrenildi. Hikmet Elin kendisinin o tarihte, Başbakanlık Yüksek Murakabe Heyeti kütüphane memurluğunu yapan Zeki Baştımaz olduğunu açıkladı. Ankara teşkilâtının bir kolu Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesine, diğer bir kolu da Ziraat Fakültesine bağlantı yaptı. Tahkikatta isimleri açıklanan komünistler bu suretle Ankara'da tevkif edildiler. Fakat Komünist Partisi İstanbul'da

⁹⁰⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 2. Oturum, 19 Kasım 1951, s.11.

olduğundan ve sıkı bir merkezîyet usulüyle çalıştığından Ankara Vilâyet Teşkilâtının İstanbul ile muhakkak olan irtibatını meydana çıkarmak icap ediyordu. Tahkikatı idare eden Askerî Yargıç, bu İstanbul irtibatını tespit etmek için bültenlerin nerelerden istemiş lâkin çalışma bürosunda yapılan aramada masasının gözünden çıkarılan 1,2,3,4 numaralı bültenlerin meydana çıkarılması karşısında (İstanbul'dan gönderiliyor idi. Kimin gönderdiğini bilmiyorum. Yalnız gelen zarflardan birisinin arkasında Nihat diye yazılıydı. Amma bu Nihat kimdir bilmiyorum) demiştir. Bunun üzerine İstanbul'a giden tahkikat yargıcı sabıkalı ve çok faal olan komünist Nihat Balyoz üzerinde durmuş ve Nihat'ın bu Nihat olduğunu tespit ederek İstanbul tahkikatını ve tevkifatını yapmış ve merkez komitesi, vilâyet ve kaza komiteleriyle bunlarla bağlı olan müteaddit hücreleri meydana çıkarmaya muvaffak olmuştur. 1943 yılına takaddüm eden senelerde Reşat Fuat Baraner ve Hasan İzzet Dinamo askere alınmışlar ve cenup vilayetlerimizdeki askerî birliklerden birisine gönderilmişlerdi. Bu iki militan komünist en şerefli olan vatan hizmetlerini yapmamak için kitalarından firar ettikleri için memleket hudutları içinde mütemadiyen aranmakta ve fakat bulunamamaktaydılar. Reşad Fuat'ın Suriye'ye kaçtığı, Şam'da olduğu cenup vilâyetlerinden gelen yazılarla bildiriliyordu. (işte sorgu yargıcı bu iki şahıs hakkında böyle bir bilgi ile tahkikatı idare ederken (Nihat Baymut, Davit Taye, Haydarpaşa Lisesi muhasebecisi Sebati Selimoğlu) ki bunlar parti teşkilâtının üst kademelerini teşkil edenlerdendi, bu faaliyetin Reşad Fuat tarafından idare edildiğini açıkladılar. Reşat Fuat'ın Suriye'de olmayıp İstanbul'da olduğu ve bir buçuk seneden beri saklı bir şekilde çalıştığı anlaşılınca üzerinde duruldu. Ve nihayet Suat Derviş'in çocukluk arkadaşı olan Mutena adındaki Deniz Yolları idaresi Fener bürosunda çalışan bir memurun Kadıköy'ünde mühürdardaki evinde karısı Suat Dervişle birlikte ve gardrop içinde yakalanmıştır. Reşat Fuat bütün faaliyetleri üzerine almışsa da parti taktiğine uymayacağı ısrarla anlatılınca kendisini elektrikçi Nuriye bağlamıştır. Bu Nuri en eski tarihlerde Halk İştirakiyun Partisinde de faal rol almış dirijan bir komünist ise de 15 seneden beri memleket dışında bulunduğundan inanılmamış, buna rağmen Reşat Fuat Şefik Hüsnü'ye olan irtibatını daima inkâr etmiştir. Halbuki bu işi idare eden yine Şefik Hüsnü idi. Nitekim 1946 tevkifatında Şefik Hüsnü'nün Moskova'ya yazdığı Türkiye Komünist Partisinin faaliyeti raporunda bu keyfiyetin de yazılı olduğu görülmüştür.

İstanbul tevkifatı: Merkez komünist, Vilâyet komitesi, İstanbul, Beyoğlu, Kadıköy ve Üsküdar mıntıkları kaba komiteleri ile bunlara bağlı hücreleri hücre kâtiplerinin, takviyecileri meydana çıkarmıştır. İstanbul tahkikatı inkişaf edince bir kolun Karabük fabrikalarındaki işçilere ve diğer bir kolun da Akhisar Ortaokulu içine girdiği görülmüş ve bunların da tahkikatı yapılarak failleri tevkif edilmiş ve bütün mevkuflar Ankara Garnizonu İki Numaralı Askerî Mahkemesine verilmiş, yapılan duruşmaları sonunda 32 kişi muhtelif derecedeki cezalarla mahkûm edilmişlerdir. Ele geçen bültenler tamamen komünist taktiğine göre yazılmıştı. Reşat Fuat'ın Suat Dervişle birlikte yazdıkları bu bültenlerin kâğıtları, yazı makinesi, şapirograf, makine şeritleri, kopya kâğıtları ve daha birçok kitap ve yazılar yine Kadıköy'ünde ve Kadıköy Kaza Komitesine dahil Kirkor Sarafyan'ın ve bir kısmı da Kirkor'un tanıdıklarından bir ihtiyar Ermeni kadının çok güçlükle bulunabilecek şekilde saklanmış olduğu halde evlerinde ele geçirilmiştir. Kopya kâğıtları üzerinden okunan parti emir direktifi de öğrenilmişti. (Şiarlarımız) başlığı altında yazılmış olan bu direktiflerde,

1. Komünistlerin siyasî, iktisadî, kültürel cemiyetler ve birliklere, halkevlerine ve mahalle teşkilatlarına girmeleri ve faaliyet göstermeleri,
2. Her komünistin bulunduğu ve çalıştığı yerlerde gördüklerini, işittiklerini, bildiklerini muntazaman hücre kâtiplerine vermeleri,

3. *Kâtiplerin, takviyecilerin daha esaslı çalışmaları, disipline riayet edilmesi, öğretici konferanslar verilmesi gibi hususların yazılı olduğu okunmuştur.*⁹⁰⁹

Mutlugil açıklamalarının bu kısmında Komünist Parti teşkilatında isimleri geçen idarecilerin vazifeleri hakkında da bilgi vermişti.

“a) Hücre teşkilatı memleketlere göre değişir. Bizde, Arap ve diğer Müslüman memleketlerinde 3 - 5 kişiliktir. Halbu ki Bulgaristan'da 25 kişilik grup sistemi üzerinedir. Ayrılık sebebi mahallî halkın boşboğazlığı derecesinden ileri gelmektedir. Mesela Bulgarlara daha fazla itimat vardır. Ağızları sıkıdır. Bizdeki bu ağız sıklığı az görüldüğünden 3-5 kişiye inhisar ettirilmiştir. Tevkifat olur ve işaat yapılırsa nihayet 3-5 kişiyi tanıdığından daha fazla isim veremeyecektir.

b) Hücre kâtibi, kadememin en küçük kısmının dirijanıdır. Mesuliyetleri ağırdır. Kendisinin hücrelerini üs hücre kâtibiyle ancak bu yapar.

c) Takviyeci; partinin âdeta başöğretmenleridir. Kurulan hücreleri Marksist olarak yetiştirmek için dersler, konferanslar verir. Fikren yetiştirmek mesuliyeti bunlardadır. İkinci vazifeleri de hücrelerin birbirleri aralarındaki teşkilatı muvazelenendirir. Lüzum gördüğü takdirde bu hücreden diğer hücreye üye değiştirir.

d) İrtibatçı - omski. Bu (dış) ve (iç) irtibat olarak iki kısımdır. Türkiye Komünist Partisinin dışarıda bağlı olduğu komünist merkeze bunlar raporları, haberleri götürür ve mukabil direktifleri alarak gelir. Memleket içinde ise, vilayetler arasındaki bağlan merkez komitesine bağlar, talimatları, broşürleri bunlar vilayet komitelerine götürür. Görülüyor ki komünist partisini (tesis, teşkil) eden dirijanlar olduğu gibi arz ettiğimiz (kâtip, takviyeci, irtibatçı) gibi de (şevki idare edenleri) de vardır. 1943 tevkifatının bundan evvelki senelerde olduğu gibi teşkilat kolları da açıklanmış durumdadır;

1. Ordu,
2. Devlet teşkilatı,
3. Okullar (ortaokuldan - üniversiteye kadar)
4. İşçi sınıfı,
5. Köylü,
6. Orta sınıf,
7. Münevverler.⁹¹⁰

Komünistler aralarındaki haberleşmenin şifreli yapıldığını da belirten Mutlugil'e göre; yakınlardaki tevfiyat sırasında yakalanan eski Posta Telgraf Müdürlerinden Tevfik Dilmen, 2. Ordu Harekât Şubesinde en gizli olan kadro işleriyle meşgul iken yakalanmıştı. Üzerinde çıkan not defterinde o tarihte yeni oluşmakta olan zırhlı birliklerin yeri yazılı olduğu görülmüştü. Yine bu tevkifatta öğrenilen önemli bir konu da Millî Eğitim Bakanlığınca Rusça eserlerin tercümesi işinin verildiği Zeki Baştımar'ın Bursa'da hapisanede olan Nazım Hikmet'e de bu eserleri tercüme ettirme imkânını bulmasıydı. O kadar ki tercümede “aykırılık” olmaması için ara sıra Bursa'ya gidip Nazım Hikmet ile konuşma iznini de şart olarak koydurtmuştu. Bunlar Mutlugil tarafından normal görülse bile izni aldıktan

⁹⁰⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 2. Oturum, 19 Kasım 1951, s.15.

⁹¹⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 2. Oturum, 19 Kasım 1951, s.16.

sonra Baştımar'ın Bursa'ya giderken yaptığı temaslar ilginçti. Devlet teşkilatı, Reşad Fuad'ı sınır dışında diye bilirken, Zeki Baştımar her Bursa'ya gidip gelişinde onun saklı bulunduğu eve gelip bir gece kalıp görüşme yapıyordu. Mutlugil, bu görüşmelerde sorgu yargıçlığının tespit ettiği 27 Mart 1943 tarihli Zeki Baştımar'dan Nazım Hikmet'e yazılan mektuplardan birindeki,

*“Gelelim işe tercümelerinizden, fikirlerinizden çok faydalandım. Yenilik, onun lüzumunu ve zaruriliğini takdir edenler için güzeldir. Bunu takdir edebilmek için de eskisinin kifayetsizliğini, eskiliğini ve çirkinliğini görmek lazımdır. Görmeyenlerce, anlamayanlarca yenilik ekseriya bir acemilik bir acaiplik telakki olunur. Aksini ispat etmek ve kabul ettirmek için; uzunca bir gayret sürekli bir yaratıcı mücadele ister. Edebiyatımızda, şiirimizde en büyük yeniliğin başarıcısı olan siz, bu hakikati kendi tecrübenizle ve herkesten iyi bilirsiniz. Bu siparişte biraz mutedil mi hareket etmek lazım. Burada yeniliğin tohumlarını ekmek fakat filizlenebilmek için de üzerlerini mümkün olduğu kadar örtmek lazım.”*⁹¹¹

Cümlelerini özellikle meclise *“tercüme işinin mahiyeti daha iyi açıklanmış olacak”* diye örnek olarak okumuştur. 1.5 saat konuşan Mutlugil'e dinlenilebilmesi için 16.30'da ara verdirilmiş ve 20 dakika sonra üçüncü oturuma geçilmiştir.⁹¹²

Üçüncü kapalı oturumda Mutlugil, *“İleri Demokrat Cephe”* adlı bir oluşumdan söz ederek başlamış ve bu oluşumun İleri Gençler Birliği Teşkilatının devamından başka bir şey olmadığını ve içlerinde askerî öğretmenin olmasından dolayı da ordu içine de girdiklerini açıklamıştı.

Cami Baykut (Baykurt), Şefik Hüsnü, Zekeriya ve Sabiha Sertel, Abidin Nesimi, Şehabettin Kıvılcım, Fehmi ve Behçet Bilecik, Esat Âdil, Sabahattin Ali, Kerim Sadi, Hamdi Şamilof, Doktor Hikmet Kıvılcımlı gibi isimlerin de içinde olduğu birçok kişinin bu oluşumlarla ilişkili olduğunu da açıklayan Mutlugil; Şefik Hüsnü'nün el yazısıyla yazılmış notlardan da bu oluşumun genişliğini şu şekilde göstermişti;

“Parti şubeleri: İstanbul, Ankara, İzmir, İzmit, Ayvalık. Eskişehir, Samsun, Adana, Ayntap, Kayseri (kurulmak üzere). Parti rabitaları veya yalnız sendikaları bulunan yerler: Zonguldak, Sivas, Aydın, Hatay, Mersin, Tarsus, Bursa, Nazilli, Edirne, Çanakkale, Balıkesir. Partinin nüfuz ettiği sendikalar: İstanbul'da: Tütün işçileri, ayakkabıcılar, madenî eşya işçileri, Bakırköy Dokumacılar Sendikası, inşaat işçileri, matbuat kafa kol işçileri, motorlu kara nakliyatı işçileri, şehir sendikalar birliği, Bizim olmayan sendikalar: Türkiye Deniz ve Liman İşçileri, Türkiye Dokumacılar, Tekel işçileri. İzmir sendikaları: Müstahdemler sendikası, tütün işçileri, Halkapınar dokumacılar, matbuat kafa ve kol işçileri, inşaat işçileri (kurulmak üzere) ayakkabı işçileri; bölge sendikalar birliği. Kocaeli sendikaları: Kâğıt ve selüloz fabrikaları işçileri, nakliye işçileri, bölge

⁹¹¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 2. Oturum, 19 Kasım 1951, s.16.

⁹¹² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 2. Oturum, 19 Kasım 1951, s.16.

sendikalar birliği. Ankara sendikaları: Unlu maddeler imalathaneleri işçileri, madenî eşya ve makine işçileri. Zonguldak: Kömür madeni işçileri. Samsun: Tütün işçileri. Adana: İplik dokuma fabrikaları işçileri-inşaat işçileri. Ayvalık: Zeytinyağı ve sabun imalathane ve fabrikaları işçileri. Bursa: İpekli mensucatu fabrikaları işçileri. (Kurulmak üzere)”⁹¹³

Mutlugil, Cami Baykut ile Fevzi Çakmak'ın sınıf arkadaşı olmaları nedeniyle “İnsan Haklarını Koruma Cemiyeti”nde birlikte çalışmaları ve bundan dolayı da “Mareşalin temiz ruh ve vatanseverliğinden istifade edilmek istenilerek”⁹¹⁴ bu partice verilmiş kararların, Cami Baykut'un aracılığıyla Mareşal Fevzi Çakmak'a bildirildiğini de eklemişti.

Konuşmasının bu bölümünde Mutlugil, Komünist Partisi dışında liderliğini Esat Adil Müstecabi'nin yaptığı Türkiye Sosyalist Partisi ile liderliğini Dr. şefik Hüsnü'nün yaptığı Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi hakkında da bilgi vermişti. Mutlugil'e göre Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi;

“İç rejimimizdeki demokratik gelişmelerden faydalanarak, sosyalistlik perdesi altında resmen legal sahada çalışmaya başlamış olan bir komünist teşekküldüler. 1946 yılında açık faaliyete geçerken, kanunî sebep ve zaruret altında (Komünistlik) vasıflarını, daha doğrusu birer komünist partisi olduklarını gizlemek mecburiyetinde idiler. Bunun için her ikisi de (Sosyalistlik) maskesi altında faaliyete geçmiş oldular.”⁹¹⁵

İstihbarata göre, Türkiye Sosyalist Partisi lideri Esat Adil'in tanıdıklarına “Sosyalizm devresini atlatmadan komünizme geçmenin doğru olmadığını” söylemesi ile Türkiye Komünist Partisi'nin siyasi amacını “proletarya diktatörlüğü vasıtasıyla sosyalizmin kuruluşuna girişmek ve sosyalizmi kurduktan sonra (sınıfsız planlı kardeş cemiyeti) şekli olan komünizme varmaktır” olarak belirtmesini iki partinin aynı şekilde düşünmekte olduğuna ve amaçları arasında şekil olarak hiçbir farkın olmadığına kanıt gösteren Mutlugil, üye konuşmalarından başka örnekler de vererek

⁹¹³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 2. Oturum, 19 Kasım 1951, s.20.

⁹¹⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.20. Mutlugil, bu noktada Fevzi Çakmak'ı koruyucu şekilde “Gençlik çağında hararetle bir vatanperver olarak tanıdığı Cami Beyin, Süleyman Nuri vakasıyla da sabit olduğu veçhile, bir Rus organı olduğundan muhtemel ki haberi yoktu. Cami Bey bu münasebetleri istismar ederek, Mareşale müteaddid hareketler yaptırmıştır. Bunlardan bir tanesi de İnsan Haklarını Koruma Cemiyeti meselesidir. Rahmetli Profesör Kenan öner de aynı şekilde aldatılmış durumda idi. Mareşalin bazı hareketleri ile şefik Hüsnü'nün ihtimaller diye yazdığı hususlar arasındaki münasebet herhalde gözden kaçmayacak hususlardandır.” diyerek açıklamıştı.

⁹¹⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.21. Mutlugil, “Rengi, mezhebi bir olan bu iki kardeş parti”nin aşında başlangıçta birlikte tek bir parti olarak kurulacaklarını ama “Araya birtakım maniler girdi. Kurucu vaziyetinde hükümete müracaat etmesi kararlaştırılan (Cami Baykurt) ile (Sabiha Zekeriya Sertel) in o sırada tevkif edilmiş olmaları ve (Esat Adil) ile (şefik Hüsnü) nün o zaman da anlaşamamaları yüzünden evvela Esat Adil (Türkiye Sosyalist Partisi) ni kurmuş, hemen arkasından da (şefik Hüsnü) Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi için teşebbüse geçmiştir.”

sosyalistlik perdesi altında komünizmi kasedtiklerini örneklemişti.⁹¹⁶ Mutlugil, gizli programları ve amaçları bir olmasına rağmen bu iki partinin neden birleşmediği sorusuna “aradaki ikiliğin ve zıddiyetin sebebi; surf şefler arasındaki anlaşmazlık ve çekememezlik olduğu tereddütsüz söylenebilir. Çok iyi biliyoruz ki bu anlaşmazlık ve çekememezlik yalnız Esat Adil ile Şefik Hüsnü arasında değildir. Bunlara bağlı zümreler arasında, eski ve yeni nesil komünistler arasında; Nazım Hikmet ve onun etrafında bulunanlarla diğerleri arasında da ezeli ve ebedi ihtilâflar öteden beri sürüp gitmektedir.”⁹¹⁷ Şeklinde cevap vermiş ve kısa bir de “geçimsizliğin ve anlaşmazlığın tarihçesi”ni vererek o tarihteki gruplaşmayı da şu şekilde anlatmıştı;

- “A) Başlangıçtan bugüne kadar Türkiye'deki komünist hareketlerinin rehberliğini yaptıklarını, davanın bugüne kadar devamını ve yapılmasını kendilerinin temin ettiklerini ileri sürerek komünist hareket ve faaliyetlerin başından ayrılmak istemeyen Doktor Şefik Hüsnü Grubu;
- B) İlegal çalışmaların müsbet bir netice vermediğini ve veremeyeceğini açık bir parti faaliyeti içinde daha emniyetli adımlarla yürüyerek daha faydalı neticeler almakta olduklarını, sendikalara ve işçi kitlesine nüfus edebildiklerini iddia eden Esat Adil Grubu;
- C) Şefik ve İdareciliği başkalarının ele almasına pek de tahammülleri olmayan kademliler (Nazım Hikmet Grubu);
- D) T.K.P. ce partiden refüze edilenler ve diğer gruplara henüz iltihak etmeyenler.
- E) Bu gruplar dışında kalmış, irtibatlarını kaybetmiş münferit komünistler zümresi.”⁹¹⁸

“Bunlar arasında şayanı şükrandır ki, bugün bir birlik yoktur” diyen Mutlugil, bu grupların birleşmesi ihtimaline de “vardır” yanıtı verip, özellikle Nazım Hikmet'i kurtarma kampanyasının, Şefik Hüsnü grubunca ve üniversite koluna bağlı olanlarca idare edilmesini örnek vererek, bunun “Nazım Hikmet ve Şefik Hüsnü gruplarının bir yaklaşma ve anlaşma arifesinde olduğu” olarak görüldüğünü belirtmiş, hatta Esat Adil partisine mensup olanların da bu kampanyaya katılmalarından dolayı bu gruplar arasındaki ikiliği ve ayrılığı eleştirip, birleşmesi gerektiğini söyleyen “komünistlerin” olduğunu eklemiştir.

Mutlugil'in verdiği bilgilere göre; iki parti arasındaki ilk birleşme ve anlaşma girişimi 1946 yılında yapılmıştı. O kadar ki, Dr. Şefik Hüsnü'nün 1946'da tutuklanması sonrası evrakı arasında bulunmuş olan ve istihbarat arşivinde olan Şefik Hüsnü ile Esat Adil'in yan yana imzalarını taşıyan anlaşma metnine göre; ortak amaç için bu partilerin birleşmelerinin zaruri olduğunu ve aralarında açık bir fikir ihtilafının olmadığı da açıkça belirtilmişti. Konuşmasının bu noktasında yine

⁹¹⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.22.

⁹¹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.23.

⁹¹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.23.

Mutlugil, ihtilâfın nedenini “Partilerin başlarında bulunanların, şeflik ve liderlikten ayrılmak istememeleri” olarak açıklamış ve ayrıntıyı da şu şekilde vermişti;

“Meselâ Şefik Hüsnü: (Türkiye Sosyalist Partisi) kendisini lağveder ve şefi ve teşkilâtiyle beraber (Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi) ne iltihak ederse; buna itiraz etmiyoruz, çünkü kendisi gene lider olarak kalıyor ve bittâ'bi bunu memnuniyetle kabul ediyor. Fakat bu teklifi Esat Adil kabul etmiyor; (Müzakereyi akim bıraktıracı) bir teklif diye vasıflandırıyor. İki partinin esasta bir olduğunu, aralarında hiçbir prensip farkı bulunmadığını kabul ettikleri halde, programlarını birleştirerek, rehber kadrolarını müsavi şekilde koyarak, üçüncü bir parti halinde ve (Türkiye Birleşik Sosyalist Partisi) adı altında faaliyet sahasına atılmalarını ve iki partinin topyekûn teşkilâtının birleştirilmesini de Şefik Hüsnü kabul etmiyor.”⁹¹⁹

Mutlugil, 1950'lere geldiğinde;

“1946'dan sonra çeşitli darbeler, bizdeki komünist faaliyetini aksatmıştır. Fakat hiçbir suretle işine devamdan men edememiştir. Bugün meydana çıkmış bulunan faaliyet (müsaadenizle çıkmış diyorum) bizzat bunların başındaki sersemelerin hareketlerinden meydana gelmiştir.”

Sözlerinden sonra o dönemde komünistlerin ilgilendikleri en önemli konuların “Sulh hareketi, talebe hareketi ve işçi hareketi” olduğunu belirtmiş ve

“Sulh hareketi ile talebe hareketi münevver zümrenin elinde olduğundan beraber yürürler. İşçi hareketi daha derin bir seyir takip eder. Ve gizli mahiyet taşır. Sulh hareketi ile talebe hareketinin olduğu yerde komünist partisi vasıtasız olarak vardır. Hele bilhassa bizde böyledir. Vaktiyle komintern, kadın hareketleri, kızıl tiyatro, kızıl sanat, kızıl deniz işçisi, dinsizlik ve Allahsızlık, seksüel işler şubelerini ihtiva ederdi. Bugün sulh hareketi ve talebe hareketleri daha pratik, Moskova'nın işine daha yakından yarayan organlardır. Görünürde sulh hareketleri İsveç ve Paris'ten doğmuş gibi gösterildi. Buraya bazı ilmi simalar da renk verdiler. Fakat bazı ahvalde onlar da sadece komünist faaliyetine mankenlik etmektedir.”⁹²⁰

Yine Mutlugil'e göre, “Komünistler” Türkiye için hareketlere “millî bir renk” vererek İleri Jöntürkler hareketi olarak adlandırmıştı.

“Talebe hareketlerine gelince bu hareketler üniversitede bir sol derneğin kurulması ile yeniden ve alenî olarak başlamıştır. Bu derneğin adı İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneğidir. Paris'te bulunan İleri Jöntürklerle irtibat halindedir. İleri Jöntürkler idare şuurunu Türkiye'den alır, taktiğini Paris'ten öğrenirler. Bunların yanında İran Kürtleri ve Ermenilerin ayrı birer teşekkülü vardır. İstanbul'daki derneğin görünürde 167 resmî azası vardı. Fakat bunlar her biri bir idealist olarak diğerlerini toplamaya çalışır. Bu mesai dışarıdan ve görünmeyen istikametlerden beslenir. Böyle bir dernek Ankara'da da kurulmuştur. (Gençler Birliği Derneği) Bugün bu resmî teşekkül ortada yoktur. Jöntürkler mütemadiyen Rus taktiğine uyduğundan birtakım propaganda malzemelerini yurda sokmaktadırlar. Bunlar Paris'te Sovyet organları tarafından tevdi edilir, onlar da Türkçeye çevirirler. Bunlar yine Sovyet ve sol talebe hareketleri vasıtası ile İran, Irak, İngiltere ve hatta Amerika'dan postaya verilir. Şayanı dikkattir ki bu ileri Jöntürkler birliğinin bazan sayısı birkaç

⁹¹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.24.

⁹²⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.24.

iner, fakat bu kâğıtlar gene gelirler. Çünkü onların bir kişi olarak kalması da kâfi.”⁹²¹

Komünizm propagandasının da nasıl yapıldığına değinen Mutlugil; onların dünyanın her yerinde bir yayın şubelerinin olduğunu, “komünizm ideolojisi” açısından uygun gördükleri eserleri tercüme ile alıp birçok yerde yayınlattıklarını da belirtmişti. Köy enstitüleri hakkında da geniş bilgi veren Mutlugil, 1950 öncesi ve sonrası köy enstitüler üzerindeki tartışmaların nedenini de devlet açısından yansıtmış oluyordu:

“Bizde ve komşu memleketlerde ilköğretim daima komünistlerin köy köy nüfuz ve istismar için müracaat ettikleri bir sahadır. 1926 senesinde hususi idarelerin ilköğretim müesseselerine bakamaması, bilhassa öğretmenlerin maaşlarının verilememesi, oldukça kalabalık bir ilköğretim kadrosunu gayri memnun hale sokmuştur. Hepimizin hatırladığımız bu devir, hele İzmir ve İstanbul’da, bu ademi memnuniyet havasından komünistliğe doğru kaymalara sebebiyet vermiştir. İzmir’deki öğretmenler ve ilköğretim müfettişleri arasında «İzmir yaranı» diyebileceğimiz bir grup teşekkül etmiştir. Bunların elimizde mevcut yazıları, marksizme nasıl kapılmış olduklarını göstermektedir. Bilâhare köy enstitülerinin açılmasına karar verildiği vakit bu solcu grup bidayette bundan hoşlanmamıştır. Fakat sonra bütün mevcudiyetleri ile işi benimsemişlerdir. Bilhassa İzmir yaranı bu müesseselerde esaslı rolleri ellerine almışlardır. Köy enstitülerinin başına getirilen İsmail Hakkı Tonguç, hususi münasebetleri itibarıyla sol anlayışı ile münasebeti bulunan bir zattır. Fakat ilk tedrisat Umum Müdürlüğünü deruhte ettikten sonra bilhassa Ferit Oğuz’un yakın yardımı ile işleri çevirmeye başlamıştır. Köy Enstitüleri hususi bir hava ile beslenmeye başlamıştır. Bu müessesenin belkemiğini teşkil eden zatların koyu birer Marksist oldukları su götürmez bir hakikattir. Bir taraftan da, yeni yetiştirdikleri elemanları türedikçe, vazifeye almak yolunu tutmuşlardır. Bu faaliyet maalesef çok gizli yürütülerek bütün hayırhah tavsiyeler ve patlak veren hâdiseler örtbas edilip devam ettirilmiştir. Evvelâ Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi, Hasanoğlan Köy Enstitüsü ile vasıtasız bir irtibat tesis ederek, orada mütemediyen konferanslar verilmiş karşılıklı talebe ziyaretleri tertip olunmuştur. Yine bu müessesenin tesiri altında, Hasanoğlan’ın diğer enstitülere de gönderilen dergisi, mükemmel bir sol propaganda organı olmuştur. Şefik Hüsnü’nün «Adımlar» ı enstitülere mebzulen sokulmuştur. Diğer taraftan, (Millî Eğitim vasıtasıyla) bu müesseselere sol fikirleri aşlamak için, sol eserler Millî Eğitim yolu ile ve itina ile sokulmuştur. İş nazari sahadan çıkarmak için, bazı garip olaylar arz edilebilir: ⁹²²

Maruf Komünist Emin Türkelçin’in bilahare karısı olan kendi yetiştirmesi Asiye, Çifteler Köy Enstitüsüne yerleştirilmiştir. Emîn’in tercüme ettiği bir komünist eserinin bu müessesede satışı vesilesiyle elimize geçen bir vesikadan anlıyoruz ki: Orada müessese müdürü olan ve fikirleri malûm zata «siz ki bu davanın mücahitlerisiniz; biz de naçiz bir hizmette bulunmaya çalışıyoruz» diyor. Bilahare öğrencilerin şikâyeti üzerine Eskişehir zabıtası bu müessese ile alâkadar olduğu vakit, ilk öğretimin iç âlemi bunu örtbas etmiştir. Bu öğrenciler, bilhassa aile mefhumu, ana ve babaları hakkında cüretkâr telkinlere tahammül edemeyerek feveran etmişlerdir. Müteaddid muteber şahitler ve bizzat buradan yetişen bazı öğrenciler, bu müessesenin ahlâksızlığa kadar varan geniş terbiye sistemini hayretle anlatmışlardır.

⁹²¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.25.

⁹²² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.31.

Kars civarında, bir köy okulunda «Ukrayna» diye bir şarkı dinleyen bir mutemet bu garip sesle alâkadar olarak öğrencilerden birinin notlarını görmüştür. Bilâhare sorduğu zaman öğretmen, bu şarkının bestesi kolay olduğu için kendisine Hasanoğlan'da öğretildiğini söylemiştir. Hasanoğlan, hakikaten enstitü haline sokulmak istenmiştir. Burada köy müziği, sol eller vasıtasıyla bestelenmekte ve köyün her cephesi etüd mevzuu olmakta idi. Dil ve Tarih Fakültesindeki komünist grup rükünlerinden olan doçent Niyazi Berkes, bir kaç defa köy gezilerinin başında bulunmuş; esasen Amerika'da da, kızıl derililer arasında iptidai site mevzuunu tetkik etmiş olduğundan, bu enstitülere şerre yarayacak fakat kendince güzel fikirler vermiştir. Yüksek vaktinizi almaktan tevakki etmekle beraber arz ediyorum ki, parti doktrinleri dikkatle arz etmiş bulunduğumuz sınıflar tezadı, bu müessesenin başındakiler tarafından ve köy sahasında, ellerinden geldiği kadar işlenmiştir. Bütün komünist ve sol unsurlar, az çok ele gelen ve yeni yetişmekte olan öğrencileri, büyük bir itina ile birbirlerine tavsiye ederek, üzerlerinde titreyerek inkişaf ettirmeye uğraşmışlardır. İsmail Hakkı Tonguç bu müesseseleri ziyaret ettiği zaman «Tonguç baba» diye sembolize edilmiş ve oralarda bulunduğu günlerde büyük ziyafetler tertip olunmuştur. Bu ziyafetler enstitülerin birinden diğerine intikal eden bir parlaklıkta olduğu gibi; birbirlerine yeni ahlâkın birtakım vakacıklarını hatırlatan tezahürlere de meydan vermekte idiler. Bir Mahmut Makal'ın hal tercümesi, bu masum manzara arkasında komünist hayaletini belirtmeye yarayacaktır. Mahmut Makal - ne suretle olursa olsun - bir esercik hazırlamaya karar vermiştir. Fakat bu eser hazırlanırken, Aksaray'da kütüphane memurluğu yapmakta bulunan ve İzmir'de müteaddit defalar komünistlikten de takibata maruz kaldığı için Aksaray'a nakledilmiş olan Lütfiye Güçlü ile tanışmıştır. Eser bu kadının tesiri altında şeklini almıştır. Bilâhare bütün komünistlerin yaptıkları gibi, Yaşar Nabi'ye götürülmüştür. Yaşar Nabi, sosyalist kenarda kalmaya itina eden bir naşirdir. Eseri kabul ve ifadesine göre ve kendince bir şekil vererek neşretmiştir. Sonra kopan fırtına malûmdur. Bu genç İstanbul'a gittiği vakit, bir ara, Galatasaray'da komünistlerin koltuk meyhanecisi Demboya götürülmüş; komünist ağabeyler tarafından iltifat görmüştür. Fakat Rusya ile peyk devletlerin alâkalan bilhassa mühimdir. Buradaki bütün peyk elçilikleri tam kadrolarıyla, her konuştuklarına «Kimmiş bu Makal? Neymiş bu eser?» diye sorarak, Türkiye'de ve dünyada Türk köylüsünü var kuvvetleriyle bir mevzu haline sokmak istemişlerdir. Lütfiye Güçlü iyi hazırlanmış bir komünisttir. Kardeşi usulsüz olarak senelerce Dil ve Tarih Fakültesinde ablasının hatırı için burslu olarak tahsil ettirilmiştir. Bir daha şayanı dikkat bir noktayı arz etmek isterim; Hasanoğlan'ın havadan aldırılmış fotoğrafı elimizdedir. Bu fotoğrafta görüleceği üzere müzik salonu diye yapılmış bir salona, hiçbir mimarî münasebeti olmadan «orak» şekli verilmiştir. Burası resmî bir devlet mektebidir. Bu neyin sembolüdür? Burada esen taşkın bir hava, çekinmeden bu binaya bu şekli vermiştir. Etrafımızda cereyan eden şeyler nelerdir?»⁹²³

Askeri yargıç Şevki Mutlugil, konuşmasının son bölümünde Türkiye'nin komşularındaki gelişmelerden de örnek verdikten sonra kendine göre “komünizmin kötülüğüne” dair son bir örnek daha verir. Şefik Hüsnü'nün, İstanbul'dan kominterne yazdığı bir yazıda “Kongre akdedilecek, bize yardım edilmek lazımdır, burada zayıfız, oradaki arkadaşlardan bize gönderiniz”⁹²⁴ dediğini belirten Mutlugil, yazının

⁹²³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.32.

⁹²⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.33.

başında komünterinin Türkiye seksiyonu ve numarasının yazılı olduğunu ve Şefik Hüsnü'nün Türkiye Komünist Partisi Başkanı olarak imza atmasını delil olarak göstermiş hatta “1946 tevkifatında bu vesika Şefik Hüsnü'ye gösterildiği zaman çok müşkül duruma düşmüştür” demişti. Mutlugil, bu yazıya karşılık da Moskova'da ki komünternden gelen cevapta ise “Size yakında Hasan Ali Ediz'i, Nazım Hikmet'i ve Cevdet'i gönderiyoruz, bunlar kongrenize iştirak edecek ve sizin kongrenizi takviye edeceklerdir” dendiğini belirtmiş ve eklemiştir;

“Bu rabitalar ve bugüne kadarki bütün rabitalar, bugüne kadar ele geçmiş olan vesikalar gösteriyor ki Türkiye Komünist Partisi Moskova'dan ayrı olarak çalışmamıştır ve daima çalışmaktadır. Daima oradan direktif alır. 1946 tevkifatında ele geçen gizli vesikalar içinde Şefik Hüsnü'nün yazdığı bir rapor vardır. Bu raporu Moskova'ya göndermiştir. Türk komünist partisinin faaliyetini izah etmiştir ve üniversite içinde 500 partili kazandıkları yazılıdır. Ele geçirilen broşürler de bunu göstermektedir. Elimize geçen büyük şemada Türkiye komünternde, üye olarak 65 inci yıldız içinde yazılıdır. Mustafa Suphi raporunda sarih olarak komünternde dört azalık elde edilmiş olduğunu yazmıştır. Dört azadan en başta gelen kendisidir. O öldükten sonra Şefik Hüsnü, Hasan Ali Ediz, Cevdet ve Laz İsmail adındaki şimdiki spiker Erdem Türkiye'yi temsil ediyorlardı. Maruzatımız bundan ibarettir. Hepinizi hürmetle selamlarım. (Alkışlar)”⁹²⁵

Kapalı oturuma başkanlık yapan Başkanvekili Kayseri milletvekili Fikri Apaydın, hükümet adına Şevki Mutlugil tarafından yapılan bu uzun açıklama bittiğinde “Görüşmenin kapalı yapılmasını gerektiren mesele verilen izahatla çözülmüştür” dedikten sonra eski Milli Eğitim Bakanlarından CHP milletvekili Reşat Şemsettin Siner, köy enstitüleri ile ilgili,

“Bendeniz bir hususu sayın Hükümet temsilcisi Millî Eğitim Bakanı arkadaşımız tarafından açıklanmasını rica edeceğim. Burada izahat veren teknik eleman köy enstitülerinden bahsetti. Bugünkü iktidar, köy enstitülerini uzman arkadaşımızın tasvir ettikleri şekilde mi bulmuştur, yoksa o hal çok daha evvelki devirlere mi aittir? Burada açıklamalarını rica edeceğim.”

Sorusunu sormuştu. Siner'in bu sorusuna ilk söz alan Başbakan Menderes, “Muhterem arkadaşlar, muhterem eski Millî Eğitim Bakanı arkadaşımın سوالini, bugünkü Millî Eğitim Bakanı arkadaşımız daha tafsilatlı olarak cevaplandırıyorlar.” Sözlerinden sonra Siner ile aralarında önceden yaşanan bir konuşmayı anımsatıp şunları eklemiştir;

“Kendileri Millî Eğitim Bakanlığına getirildikleri zaman bu Köy Enstitülerinin ne kadar fena maksatla kurulmuş olduklarını ve bu fena maksadın izlerini ve neticelerini silip ortadan kaldırmak için büyük gayretler sarfetmekte olduklarını ve fakat bu işin, gizli açık birçok taraftarları ve himaye edicileri bulunduğu için büyük müşkülât içinde bulduklarını bana ifade etmişlerdi. Bu sözleri kendilerinin de hatırlayacaklarını tahmin ederim. (Bravo sesleri). Şimdi

⁹²⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.34.

müsaade ederseniz, benim hatırlarımda aldanıp aldanmadığımı lütfen izah etsinler, ben o vakit muhalefette bulunmakta idim, kendilerinin bu husustaki gayretlerini her suretle desteklemenin bir memleket vazifesi olduğunu kendilerini tebrik ve teşvik ederek söylemiştim. Kendileriyle vukua gelen temas şuradan çıkmıştır. Orta Anadolu'da ve Şarkta bir seyahat yapmışım. Yolda, şimdi aramızda bulunan Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan'la bir kamyon içinde uzun bir yolculuk yaparken, o civardaki köy enstitüsünün hallerinden uzun uzun bahsetti, döndükten sonra ben de Reşat Şemsettin arkadaşım (ki o zaman kendileri Millî Eğitim Bakanı idi) Ahmet Gürkan'dan ve o civardan edindiğim intibalarını anlatmaya esas olan temas vücuda gelmişti. Bunu arz ettikten sonra eski bir Millî Eğitim Bakanı olarak ve köy enstitülerinin feci halinin ızdırabını ruhunda duymuş olan bir arkadaş olarak heyeti celilenizi tenvir edici malûmata sahip bulduklarını tahmin etmekteyim. Kendilerinden bu hâtıralarını burada tazelemek üzere izahat vermelerini rica ediyorum. (Bravo sesleri, alkışlar.)”⁹²⁶

Bunun üzerine CHP milletvekili Reşad Şemsettin Sırer şöyle konuşmuştu;

“Her müvellidi maraz mikrop gibi, bolşevizm fikirleri ve ajanları da her yere girer. Orduya, girer, mektebe girer, kışlaya girer, Meclise girer, her tarafa sokulur. Elverirki uzviyet kuvvetli olsun... Adnan Menderes arkadaşım beni hâtıralarımı canlandırmaya davet etti. Hâtıralarımı nakletmek hususunda biraz daha evvelinden başlayacağım. 1943 senesinin sonlarında idi; yahut 1944 senesinin ilk aylarında idi. Arkadaki Meclis gazinosunda Sayın Menderes'le bir masanın başında yine bu konuya temas ettik. Enstitülerin gidişatını ben beğenmiyordum. Muhterem arkadaşım-tabii ben bir mektep hocasıyım, mesleğimi, işimi ondan iyi bilirim, inkişaflarını takip ederim, onun için farkındayım-Sayın Menderes 1943-1944'de pek haklı olarak işin farkında değildi. Ve benim o zamanki beyanatımı biraz sübjektif, hattâ biraz mübalâa kaçmış gibi telâkki etti. (Olabilir sesleri) Sayın Menderes tahmin ediyorum ki bunu hatırlıyorlardı. Kendileri o gün benim parti arkadaşımı ve parti grubumuzun idare heyetinde üyeydi. Ben aklımdan, katiyen, o gün benim bilmekte olduğum bir şeyi bilmiyor diye onu itham etmeyi geçirmedim. Başka meşgaleleri vardı ve bu, benim işimdi. Hatta Sayın Menderes o gün Hükümette olsaydı, Tarım Bakanı veya Ekonomi Bakanı olsaydı belki yine aynı inyorans içinde bulunacaktı. Bununla şunu arz etmek istiyorum ki patojenleri keşfetmekte ve onlara karşı tedbir alınmak için kıvranmakta ve kımıldanmakta bir kimsenin şu fırsat ve bu vesilelerle başkalarına takaddüm etmesi ona bu hususta kendisinden daha geride kalanlara karşı bir itab yapmak hakkını vermez. Sayın Menderes arkadaşımız gibi o zaman meratib silsilesinin daha yüksek kademelerinde bulunanların da ignorance içerisinde olmalarında fevkalâdelik yoktur. Sayın arkadaşlarım, 1946 seçimlerini müteakip yeni hükümetin teşekkülü mevzu bahis idi. Gazeteler hükümete kimlerin gireceği hakkında birtakım ihtimaller üzerinde duruyorlardı. Ve bu arada Sayın Hamdullah Suphi Tanrıöver'in 1946 seçimlerini takip eden Hükümette Millî Eğitim Bakanlığı vazifesini deruhte edeceğini bir ihtimal olarak zikrediyorlardı. O günlerde bendeniz Sivas Milletvekili olarak buraya gelmişim. Eski Zonguldak Milletvekili Ragıp Özdemir vasıtasıyla Tanrıöver'e haber gönderdim. Millî Eğitim Bakanlığına geldikleri takdirde, beni de İlköğretim Müdürü olarak almalarını rica ettim. Ondan sonra Millî Eğitim Bakanlığına ben geldim. Beni bu suretle bir müracaatta bulunmaya sevk eden saikin icaplarını yerine getirdim. Sayın Menderes arkadaşımız birtakım ahvale, bu müesseselerin iyi bir

⁹²⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.s.34-35.

halde bulunmadığı hususuna, bu tarihten çok sonra yani 1946'dan sonra Orta Anadolu'da arkadaşı Ahmet Gürkan'la yaptıkları bir seyahat neticesinde muttali olduklarını ve bana da anlattıklarını söylüyorlar, ki bütün bunlar benim hizmete gelişim işe başlanan ve gerekeni yapmamdan çok sonradır. Sayın Menderes memleketin siyasî hayatında demokratik faaliyetinde üzerlerine mühim bir vazife aldıklarından çok sonra bizim düzelttiğimiz bir vaziyete muttali olmuşlardır. Amma katiyen sayın arkadaşım bundan dolayı itham etmek hatırı hayalimden geçmez.

Sedat Barı (Seyhan) — Amma centilmence bir cevap değildir bu beyefendi.

Reşat Şemseddin Sirer (Devamla) — Kaderin bana bahşettiği bir fırsat, Allahın bir lütfudur ki ilk Tedrisat Umum Müdürü olduğum tarihten beri bu mesele ile yani Türkiye köylerine köyün çocuklarını alarak öğretmen yetiştirmek davasına kendimi vermiş olduğum için, benim bu suretle bu müesseselerin fena gidişini önceden gördüm. Bu bir talih eseridir. (Nasıl gördünüz sesleri) Müesseselerimizi o şekilde gördüm ki; bana mühim bir vazife düşüyordu ve o vazifeyi yaptım ve bana düşen vazifeyi yaparken de sayın arkadaşlarım; zamanın selahiyetlerinden ancak yardım gördüm. Biraz evvel ismi telaffuz edilen adam etrafımı kandırmıştı, işgal etmişti. (Tonguç baba mı sesleri) Evet Tonguç Baba. Bütün hüsnüniyet sahiplerini, bütün iyi niyet sahiplerini işgal etmişti. Tonguç babayı def ederken hiçbir mukavemetle karşılaşmadım.

Arif Nihat Asya (Seyhan) — Sizi niye kandırmamıştı?

Reşat Şemseddin Sirer (Devamla) — İcratıma devam ederken, 500 kişi kadrodan 400 kişiyi ayırırken hiçbir taraftan güçlük görmedim, yardım gördüm. Bana manen yardım edenleri içinde Demokrat Partili arkadaşlarımız da vardı. Bilhassa, Fuat Köprülü beni mesaimde teşci eden; teşvik eden arkadaşlardan biridir. Şu sıralarda oturan; o günkü icra mevkiinde oturan arkadaşlar da beni teşci etmişlerdir. Kendilerine derin minnettarlığımı ifade ederim. (Soldan bir ses; iş iştin geçtikten sonra) Efendim; izin verirseniz bir noktayı daha arz edeyim. Bolşevik tehlikesinden kurtulabilmemiz için; bu tehlike ile savaşılabilmemiz için; maddî ve manevî, fikrî ve ahlakî bütün kuvvetlerimiz; bu arada siyasî partilerimiz arasında tam bir birliğe ihtiyaç vardır. Bu birlik olmadıkça; partiler arasında tam bir işbirliği olmadıkça bu büyük düşmanla mücadele etmenin imkânı yoktur. Çok şükür ki bugün Büyük Millet Meclisinin bu çatısı altında millî partiler mevcuttur. Bugün iktidarda bulunan Demokrat Parti olsun, muhalefette bulunan Cumhuriyet Halk Partisi olsun; Millet Partisi olsun; hepsi birer millî partilerdir. Kuruluşlarıyla; kuruluş şekilleriyle, kuruluşlarının sebep ve saikleriyle, kurucularının şahsiyetleriyle, programlarıyla, dünya görüşleriyle, icrada bulunmuş olanlarının kendi zamanlarında yapmış oldukları bugün icrada bulunanların bugün yaptıkları işlerle millî mahiyetleri sabit olmuş partilerdir. Fakat müsaadenizle bir tehlikeye işaret etmek isterim. O tehlike şudur: Komünizmle, bolşevizmle mücadele ederken herhangi bir ferdin, herhangi bir zümrenin veya herhangi bir partinin kendi yaptıklarını ileride göstermek gayretine bencil hırslara kapılması ve ben iyi yaptım, o kötü yaptı davasıyla ortaya düşmesi işi felakete götürür. Beşeriyet tarihi zafer için bütün anasır ve şartlar bir araya toplanmış olduğu halde kumandanlarının rekabet hırsı yüzünden mağlubiyetle neticelenmiş nice harplerin hatıraları ile doludur. Arkadaşlar; yalvarırım, bu vaziyete düşmeyelim. (Düşmeyiz, müsterih olun sesleri) Dava hepimizin vicdan birliği, fikir birliği, işbirliği yapmasıyla yürütülebilecek nevidendir. Onun için istirham ederim muhterem arkadaşlarım, büyük bir tehlike ile mücadele yaparken tesanüdü bozacak şekilde bencil hırslarla ortaya çıkacak olanlara o safta olsun, bu safta olsun, müsamaha etmeyelim. (Müsterih olsun sesleri)”⁹²⁷

⁹²⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.s.35-36.

Mecliste konu artık köy enstitüleri üzerinden tartışılmaya başlanmıştı. Sirer'in ılımlı konuşmasına rağmen siyaseten Menderes'e yüklenmesi üzerine Adnan Menderes yeniden söz almış ve *“Çok sevgili arkadaşlar, Reşat Şemsettin arkadaşşıma bilhassa teşekkür ederim. Bütün sözlerinde tamamiyle mutabıkız. Esasen benim söylediklerimi teyit etmekten, hatta onları bir kere daha teyit ettikten sonra şiddetle takviye etmekten başka bir şey yapmadılar. Bu işte mübaşir olmak şerefi, tekaddüm etmek şerefi kime ait olursa olsun mesele bunda değildir.”* Sözlerinden sonra kendisinin köy enstitüleri ile ilgili 1945-1946 yıllarında olumsuz görüşlerini söylediğini belirtmişti. Menderes, Sirer gibi siyaseten yanıt vermeye başlamış ve *“aramızdaki hareket birliğini asla bozmasın ama”*⁹²⁸ diyerek Sirer'e kendileri Millî Eğitim Bakanı oldukları zaman bu meselenin ilk anda neden halledilmediğini ve beklenildiğini sormuştu. Ayrıca Sirer'in *“Tonguç Babayı”* ve *“400 kişiyi uzaklaştırdığında sıkıntı yaşamadığını söylemesini”* gaflet olarak nitelendirerek eleştirmiş ve tam tersi Millî Eğitim Bakanlığı'ndan çekildikten sonra Sirer'in kendisine *“Uğraştım, 400 tane muzır elemanı bunların arasından söktüm, attım, fakat biz de devrildik.”* dediğini hatta yanlarında Hakkı Gedik'in de olduğunu anlatmıştı.

Menderes'in eleştirilerine rağmen Sirer bir süre beklemiş daha sonra yanıt vermişti. O arada ilk sözü adı geçtiği için DP'den Manisa milletvekili seçilmiş olan Hamdullah Suphi Tanrıöver almış ve *“Arkadaşlar; bu müzakere, bu münakaşaya sebep olan milletvekillerini minnetle karşınızda selamlıyorum. Hükümet namına konuşan zatın bize verdiği izahat korkunçtur. Ne kadar tehlike derine gitmiş, ne kadar kök salmış ve ne kadar yayılmış; dehşetle dinledik. Bu bizi düşündürecek mahiyette bir şeydir.”*⁹²⁹ diyerek tavrını yansıttıktan sonra önce Sirer lehine konuşarak, Sirer ile Hasanoğlu Köy Enstitüsü'ne bir konferans için gittiklerinde oradaki yeni müdürün eski müdürün *“komünizan”* olduğu için görevden alındığını belirtmesini anlatmıştı. Hamdullah Suphi daha sonra ise İsmet İnönü ile olan bir anısını paylaşmıştı.⁹³⁰ Hamdullah Suphi, köy enstitüleri ile ilgili İsmet İnönü'ye bir mektup yazmayı düşünürken tesadüf olarak İstanbul'a gelmesi üzerine onunla Dolmabahçe'de yaptığı görüşmeden söz eder. Özellikle İsmet İnönü'nün *“ırkçılık”* konusunda kendisine fikirlerini sorduğunda;

⁹²⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.37.

⁹²⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.37.

⁹³⁰ Hamdullah Suphi, İnönü'den “eski devlet reisimiz” şeklinde bahsetmişti: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.38.

“Bizim bir tek Rus davasını anlamak hususunda büyük hatalarımız olmuştur. Rusya’yi yatıştırmanın mümkün olduğuna inandığımız bir devir oldu. Rusya’ ya yaranmanın tehlikeyi uzaklaştıracağına inandığımız bir devir oldu. Fahiş hata, fahiş hata. (Soldan bravo sesleri) Paşam, dedim «ben ırkçı olarak itham edilenleri teker teker tanırım, bunların hiç biri ihtilâlcı tipi değildir. Zavallı Türk milleti fütühat yapacak mevkide değildir. Misakı Millimiz, bizim kudretlerimizin, imkânlarımızın çizdiği bir huduttur, onun dışına çıkamayız, istilâ hamleleri yapmak elimizde değildir. Fakat kendisini tatmin etmek istediğimiz devlet ve millet, Orduda panislavizm yapıyor, kilisede panislavizm yapıyor, Londra’da toplanan kongrede panislavizm yapıyor, bütün tarihinde panislavizm yapmıştır. Acaba bizim, içerideki 5-10 hocayı, genci, doktoru ırkçılıkla itham etmemiz onların işine yarar mı yaramaz mı? Devlet Reisi sizin, sizin ağzınızdan Türk topraklarının Rusya’nın istila emelleri için bir faaliyet sahası olduğu itiraf edilirse yarın ajansta şöyle bir cümle görürsek: Türkiye’de panislavizm, ırkçılık yapılıyor, bu Devlet Reisinin ağzından işitilmiştir, denirse, buna ne cevap vereceksiniz diye sordum.”⁹³¹

Şeklinde yanıt verdiğini açıklamıştı. Tanrıöver ceza yasasında yapılmak istenen değişikliklerle ilgili hazırlanan kanun tasarısında tehlikeli maddeler olduğunu belirterek;

“Rusya ile bizim aramızdaki ihtilaf Türkiye Devletini üç asırdır düşündürüyor. «İkinci Cihan Harbinden sonra» Devlet idarecileri Avrupa’yi silahsız gördüler, müdafasız gördüler. Avrupa’nın bel kemiği kırılmıştır. Almanya, bizim gençliğimizde Düveli muazzam denilen devletlerden Fransa, yere serilmiştir, İtalya mağlûptur, tükenmiş bir İngiltere ve harbin içinden bin bir iştiha ile çıkmış bir Rusya vardır. Bunu yatıştırılm zihniyetine saptılar ve müsamahalı davrandılar. Hata ettiler, günah işlediler, komünizmin yayılmasına sebep oldular. (Soldan: Doğru, bravo sesleri, alkışlar.) Şu halde size soruyorum; fikir cereyanına karşı nasıl mukabele edeceksiniz? Bir îmana karşı tek mukavemet çaresi, mukabil îmandan ibarettir.”

Şeklinde konuşarak komünizm ideolojisini karşısına onu engelleyecek tek yolun başka bir ideoloji olduğunu savunmuştu. Tanrıöver bu düşüncesini Mısır ve İtalya’dan örneklerle açıklamaya çalışmıştı. Özellikle Mısır’da eski kültürlerin yerine oraları istila edenlerin yeni kültürler getirdiğini belirterek,

“Arkadaşlar; Mısır’da asıl fetih kimindir? Bir alem göçtü, açık denizlerde bir geminin direğinin ucuna kadar kayboluşu gilbi muazzam bir alem göçtü., eski Mısır diniyle, diliyle, adetiyle, ahlâkiyle, kıyafetleriyle, kanunlarıyla göçtü. Onun yerine 20 bin arapın getirdiği bir araplik davasının peşinde asırlarca koşan yeni bir alem peyda oldu. Yani bir imam muzaffer oldu, silahlar muzaffer olmadı.” Demiş ve “Soruyorum size mütemadiyen beş bin şekle giren, dünyanın her tarafına hülül eden ve bizim için bir ölüm tehlikesi teşkil eden komünizme karşı kendinizi müdafaa etmek için yalnız kanun mu çıkaracaksınız, hapishane mi göstereceksiniz? Yoksa ruhlar içinde, milletin tarihine, şuuruna dayanan bir müdafaa mı yapacaksınız? Bunu soruyorum size. (Sürekli alkışlar)”⁹³²

⁹³¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.38.

⁹³² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.39.

Cümleleriyle de konuşmasını bitirmişti. Tanrıöver'den sonra söz alan Adnan Menderes;

“Muhterem arkadaşlar, hepiniz gibi ben de konuşma üstadı Hamdullah Suphi'nin buradaki çok güzel ve heyecanlı hitabını büyük bir zevkle dinledim. Hakikaten kendisini dinlemek her zaman için bir zevk ve bir mazhariyettir.”

Sözlerinden ardından,

“Hiç şüphe yoktur ki Türk camiasının sosyal telâkkileri, dini telâkkileri, siyasi ve idarî idealleri, komünizm cereyanı ile fikir olarak komünizm cereyanı ile mücadele etmek bir hâkimiyet üstünlüğü temin etmeye kâfidir, yeter artar. Fakat mesele bu mevzu değildir arkadaşlar.”⁹³³

Sözleri ile aslında bunların konuyla tam ilgili olmadığını belirtmişti. Menderes,

“bugün komünizm bir fikir hürriyeti mevzuu olmaktan çoktan çıkmıştır. Asırlık ve asırlık hürriyet vatanları dahi bugün komünizmin teşkil etmekte olduğu büyük tehlike karşısında korunmak tedbirleri almak ve bağlı kaldığı büyük hürriyet ideal ve prensibinden bigûna fedakârlık yapmak mecburiyetinde kalmaktadır. Bu hal karşısında ensemize ve bağrımıza yapışan bir tehlike teşkil eden, dünyanın bugüne kadar tek başına en büyük kuvvetini nefsinde toplamış olan bir dış kuvvete dayanmak suretiyle, ona casusluk yapmak suretiyle vatan içinde vatan hıyanetini, din haline getirmek suretiyle çarpışan ve mücadele eden bir teşkilata karşı ideal bir görüşle bu tarzda bir mücadele sistemi tavsiye etmek, beka şartlarımızın temini bakımından büyük bir gaflet teşkil eder kanaatindeyim. Bendeniz sadece bu noktayı, yani komünizmin bugün reel bir tehlike olduğunu, bir fikir cereyanı olmaktan çoktan çıktığını, bir nevi yeni emperyalizmin ta kendisi olduğunu, ilk hedefi, memleketimizi bir üst olarak ele geçirmek bulunduğunu tebarüz ettirmek suretiyle tehlikenin azametini işaret etmek isterim.”

Diyerek komünizmi yeni bir emperyalizmin kendisi olarak gördüğünü açıklamış ve sadece kanun yapmak yetmez diyen Tanrıöver'e de şu yanıtı vermişti;

“Ne yapalım, kanunu yapmayalım mı? Kalplerimiz ve vicdanlarımız bir memleket tehlikesi teşkil eden bununla, mücadele aşkıyla doludur. İşte bu kalp ve vicdanlarımızın mücadele aşkı, bunun tezahürü buradan çıkacak kanun olacaktır. Bizim mücadele ruhumuzdaki aşkı bir kanun halinde takarrür ettirip çıkarmak kendimizi müdafâ etmek için en kuvvetli silâhını teşkil edecektir. (Bravo sesleri, alkışlar)”⁹³⁴

Menderes'in biten bu konuşması sonrası daha önce eleştirdiği Reşat Şemsettin Sirer söz alarak bazı açıklama yapmak istediğini belirterek konuyu tekrar Köy Enstitülerine getirmiş ve Menderesin söylediklerini reddederek hafızasının onu aldattığını belirtmişti. Öncelikle enstitülerden çektikleri 400 kişinin hepsinin “*hasta elemanlar*” olmadığını belirtmiş çoğunluğunun başka yerlerde kullanmak için geri çekildiğini anlatmıştı. Enstitülerin neden aceleyle kurulduğu sorusuna da “*bir an önce Türkiye'de demokrasiyi kurmak olduğu*” yanıtını vermiş ve “*Yoksa sandığa*

⁹³³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.39.

⁹³⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.39.

atacağı kağıdı okumasını bilmeyen, sandığa atacağı kağıdı yazmasını bilmeyen bir kitle ile demokrasi olamaz. (Soldan gürültüler, gülüşmeler) Her şeyden evvel, her şeyden mukaddem ve vazifemiz bu milleti okur-yazar hale getirmektir. (Soldan gülüşmeler)”⁹³⁵ sözlerini eklemiştir. Sirer, Menderes’in söz ettiği 1948 yılındaki bakanlıktan ayrıldıktan sonra aralarında geçen konuşma için de kendisine getirilen eleştirileri yanıtlamıştır;

“Sayın arkadaşlar, zannediyorum ki hatıraları kendilerini aldatmaktadır. Hakkı Gedik Bey arkadaşımız o günlerde zannediyorum ki hatıraları kendilerini aldatmaktadır. Hakkı Gedik Bey arkadaşımız o günlerde o zamanki milletvekili arkadaşlarımdan Ali Kemal Yiğitoğlu ile görüşmüştür. Ali Kemal Yiğitoğlu geldi, bana nakletti konuşmalarını. Gedik ona telehhüf ettim, bu adam birtakım iyi işler yapıyordu niçin bu adamı ayırdınız, demiş. Bu suretle Hakkı Gedik arkadaşımız teessürlerini ifade etmiş. Bir aralık Hakkı Gedik ile gazinoda ben de karşılaştım. Ama bir şey konuşmadık muhterem Adnan Menderes’le böyle, böyle bir mevzuda karşılaşmış konuşmamız vâki olmamıştır. Ben böyle bir şey hatırlamıyorum. (Unutmuşsunuz sesleri).”... “millî bir meselede, millî bir dava karşısında yekvücut olmamız lazım geldiği bir sırada enstitü işlerinde geç kalındı falan diye partilerin birbirini incitmeleri doğru değildir, bunlar ancak davaya zarar verir arkadaşlar.”⁹³⁶

Adı geçen ve o dönem İşletmeler Bakanı olan DP Kütahya milletvekili Hakkı Gedik de kürsüye gelmiş ve olayı çok iyi hatırladığını ve Sirer’in Milli Eğitim Bakanlığı’ndan ayrılması sonrası şunları söylemişti;

“Koridorda gidiyordum, kendilerinin bana doğru yanaştığını gördüm, sinirli bir hali vardı. Millî Eğitim Bakanlığında ayrılmıştı. Birlikte konuşarak gittik. Dedim ki, neden bu kadar kederlisin, hizmetleriniz oldu, çalıştınız, yararlı ve faydalı işler gördünüz. Evet, 400 kişiyi temizledim, bunun cezası olarak da beni Millî Eğitim Bakanlığında aldılar, dedi.” Diyerek Adnan Menderes’i desteklemiş Sirer ise; “Hayır, hayır, yalandır.” Demesine rağmen Gedik; “Bu arada Adnan Menderes de gelmişti. O da şahittir. O günkü söylediklerini pek iyi hatırlıyorum. (Soldan: Gülüşmeler, alkışlar, gürültüler)”⁹³⁷

Olaya Milli Eğitim Bakanı olan Tevfik İleri de katılmış ve

“Eski iktidar zamanında kısa bir müddet için dahi olsa, Millî Eğitim Bakanlığında Reşat Şemsettin’in gelmiş olması bu dava hesabına, memleket hesabına ve bizim bugün yapmakta olduğumuz işleri bir parça olsun hafifletmek hesabına daima şükranla kayıt ve yad ederim.”

Sözleri ile Sirer’i övmüştü. İleri, ceza yasası tasarısı konusunda da,

“Komünizmle mücadele gibi cihan şümül bir dava karşısında, mutlaka partilerin üstünde bir yer almak hepimize düşen bir vazifedir. Bunu kendilerinden ve bütün arkadaşlarından bu noktada hassasiyet rica ederim. Konuşacağım mevzu çok samimî olacaktır. Reşat Şemsettin’in bu davadaki hizmetlerini böylece tespit ettikten sonra şunu açıklayayım ki, her şeye rağmen

⁹³⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.41.

⁹³⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.41.

⁹³⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.42.

devraldığımız müesseseleri, bilhassa köy enstitülerini birçok hastalıklarla, birçok mikroplarla malul olarak devraldık. Demin askerî yargıç arkadaş burada köy enstitülerinden ve Hakkı Tonguç'tan bahsetti. Bana sorarsanız Reşat Şemsettin arkadaşım, köy enstitülerinden, Hakkı Tonguç'tan bahsediş ile onun bahsediş arasında bir fark vardır, onun yanında bu çok hazindir. Hadiseyi çok korkunç mahiyette burada aksettirdiler. Bunlar burada zapta da geçmiş bulunuyor.”

Sözlerinden sonra Hakkı Tonguç'u da vatan haini olarak nitelemişti;

“Hakkı Tonguç, değil ilk tedarisat umum müdürü, değil talim terbiye heyeti azalığı, değil resim hocalığı Türk çocuğunun karşısına çıkamayacak kadar bu memleketi hıyanet etmiş bir adam olması sıfatıyla onun oradan tutulup atılması şükür olsun, bize nasip olmuştur. (Bravo sesleri)”

Yine İleri,

“Bir seneden beri inceden inceye yaptığımız tahkikat sonunda, komünizm manifestosu tercüme edilerek Hasanoğlu Enstitüsünün birtakım talebelerine dağıtılmış olduğunu tespit ettik. Bu iş bu kadar sistemli, bu kadar hainane idare edilmiştir. Hakkı Tonguç'un bu derece laubalilik, müsamahalı teşvikleri olan dosyası hazırlanmış ve Şûrayı Devlete verilmiş bulunmaktadır. Şu cihetle de temas edeceğim. Her devirde ahlaksızlık da olacaktır, komünistlik de olacaktır; kendilerinin de dedikleri gibi komünistlik orduya girmek isteyecektir, mektebe de girmek ister, cemiyete girmek ister, bunun tamamen tertemiz olduğu bir devri görmek belki mümkün olmayacaktır, (olacaktır olacaktır sesleri.) Bizce mühim olan ve mümkün olan cihet, cemiyet içindeki bu hastalığa karşı cemiyetin göstereceği reaksiyondur. Cemiyet bu hastalığa karşı ne kadar reaksiyon gösterirse o cemiyet o kadar sıhhatli demektir.”

Şeklinde konuştu. Tefik İleri, köy enstitüleri ile ilgili algı operasyonunda her zaman etkili bir isim olmuştur. Onun söyledikleri belki bugünlerde de aynen tekrarlanmaktadır. Bu konuşmasında özellikle komünizme bakış açısını da köy enstitüleri üzerinden şu şekilde yansıtmıştı;

“Komünizmin telkin unsurlarından birisi de, aile mefhumunu yıkmak yok etmektedir. Din mefhumunu yıkmak nasıl gayelerinden biri ise, aile müessesesini yıkmak da diğer gayelerinden biridir. Birtakım genç insanların komünizme inhimaklerini temin etmek için buldukları çare, para yerine serbest cinsi münasebettir. Gençler bununla avlanıyorlar arkadaşlar. Köy Enstitülerinin bir feci manzarası da budur. Dağ başlarında kurulmuş olan, Valilerin ve Maarif Vekâletinin umumî müfettişlerinin girmesi yasak edilen- ki bu arkadaşlar her yere girer oraya giremezler -bu müesseselerde 500 erkek çocuğun, yanında hepsi 16, 20, 22 yaşlarında, 60 - 70 kız çocuğu beraber okur, beraber çapa çapalar. Beraber horon oynar. Gece yan yana pavyonlarda yatar. Bu yüzden nice çocuklar düşmüştür. Bu gizli celsede söylenebilir. Nice köy kızları serbest fuhuşa teşvik edilmiştir. Bunu Reşat Şemsettin'den sonra teslim aldığımız zaman oradaki kızları toplayarak, ayırarak, İzmir'de tertemiz bir yuva içinde toplamak ve aynı bir kız enstitüsü haline getirmek ve böylece bu memleket içindeki çibanbaşlarını temizlemek çok şükür olsun bize nasip oldu. (Soldan brova sesleri, alkışlar) Tekrar edeceğim, eğer bir Reşat Şemsettin Sırer gelmemiş olsaydı eski iktidar zamanında Maarif Vekâletine, ben veya benden başka herhangi bir Milli Eğitim Bakanı bu temizliği yapmakta çok daha fazla mücadele edecek, çok daha fazla ter dökmeye mecbur kalacaktı. (Bravo sesleri, alkışlar) Binaenaleyh bu hâdiseyi böylece tebarüz ettirdikten sonra, birçok

yerlerde söylediğimi burada tekrar ederek elinde olmayan imkânlarla rağmen vazifesini başarmış olmasından dolayı Millî Eğitim camiası ve memleket adına Reşat Şemsettin Sırer'e teşekkür etmeyi vazife bilirim. Bu münasebetle şu veya bu mücadelemizde köstek değil, destek olabilmek için bize yardım etmesini rica edeceğim.⁹³⁸

En son olarak, Hamdullah Suphi Tanrıöver yine söz almış ve Menderes'in biraz da kendisine az da olsa eleştirmesi üzerine; kanununun aleyhinde olmadığını, başbakanın neden kendisini eleştirdiğini anlamadığını belirtmişti.

“komünizmin bir din olmadığını, bir ideoloji olmadığını iddia etmek müşküldür arkadaşlar. Gayet müşküldür. Kitapla ve nihayet kulaktan kulağa, bin bir çeşit vasıta ile dünyanın her tarafına yayılan şey, silâhla yayılmıyor, ordu ile yayılmıyor. Evvelâ fikir olarak yayılıyor. Yeryüzünde insan elinde bir tek vasıta yoktur ki onun birincisi fikir olmasın. Gökte uçan tayyare bir fikirdir, insanın harp fikridir, insanın seyahat fikridir. Elimizden çıkmış ne varsa hepsi fikirdir. O halde ben iki şey tavsiye ediyorum; bir taraftan kanunları yapalım, onları tecziye edelim, diğer taraftan, Büyük Meclisten rica ediyorum, ruhları boş bırakmayalım, o büyük bir hatadır, boş olan yeri başkaları doldururlar ve biz dışarıda kalırız. (Alkışlar)”⁹³⁹

Meclis başkanı da başka söz alanın olmadığını belirterek kapalı oturumdan açık oturuma geçilmesini oya sunmuş ve bu tarihi kapalı oturumu saat 19.45'de kapatmıştır.⁹⁴⁰ Hemen ardından başlayan açık 4. oturumda geç olması nedeniyle 21 Kasım gününe ertelenmişti.⁹⁴¹

Bu gizli oturumlar sonrası DP, CHP ve diğer partilerin de katılımıyla komünizmle mücadelede ortak hareket edilmeye karar verilmişti.⁹⁴² Zaten, 1945 sonrası dünyada da “antikomünist” düşüncenin küresel çapta güç kazanmasıyla birlikte Türkiye'deki “komünizm karşıtlığı” yeni bir boyut kazanacak ve siyasette de belirleyici ve başat konumuna gelecektir.⁹⁴³ SSCB'nin “komünist ideoloji” ile yönetilmesinden ve ABD ve taraftarlarında giderek artan komünizm düşmanlığından yararlanarak Batı'dan bir destek sağlama düşüncesi de Türkiye'nin o günkü yöneticilerince bir fırsat olarak değerlendirilmişti.⁹⁴⁴ Çetin Yetkin de bu ortamda “Türk kamuoyunun da bu yönde bilinçlendirildiğini”⁹⁴⁵ belirtmişti.

⁹³⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.43.

⁹³⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.44.

⁹⁴⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 3. Oturum, 19 Kasım 1951, s.45.

⁹⁴¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, 1. Oturum, 19 Kasım 1951, s.127.

⁹⁴² Ertuğrul Meşe, a.g.e., s.67.

⁹⁴³ Behlül Özkan, “1945 Türkiye-SSCB Krizi Dış Politikada Kurucu Mitin İnşası”, **Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler, Kuşku ile Komşuluk**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.57. dpn.2.

⁹⁴⁴ Vefa Kurban, “1950-1960 Yıllarında Türkiye İle Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIV/28, (2014/Bahar), s.255.

⁹⁴⁵ Çetin Yetkin, **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika, 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül'de Amerika'nın Yeri**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995, s.48.

21 Kasım'da başlayan 7. Birleşimde DP Tekirdağ milletvekili Şevket Mocan ve 53 arkadaşının TCK'nun 141. maddesinin ve Çorum milletvekili Hüseyin Ortakçioğlu ile Burdur milletvekili Mehmet Özbey'in TCK'nun 515, 567 ve 568. maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki kanun teklifleriyle birlikte görüşülmeye başlanan tasarinın ilk oturumunda Meclis Başkanvekili Fikri Apaydın başkanlık yapmıştı. İlk sözü de tasarinın tümü hakkında konuşmak için Millet Partisi adına Osman Bölükbaşı almıştı. Bölükbaşı daha ilk Menderes hükümetinin güven oylamasında da, DP'nin hükümet programındaki aşırı sağ ve aşırı sol cereyanlarla mücadelesi konusunda Millet Partisi'nin endişelerinin dile getirdiğini belirtmiş ve özellikle bu mücadelede bir kıstas verilmediği ve bu mücadelenin sadece ceza kanunlarıyla olamayacağı konusunda eleştirilerini getirmiş ve

“Arkadaşlar, dünyanın bildiği bir hakikat vardır ki, komünizm siyasi ve iktisadi bir mezhep olmaktan tamamen çıkmış ve Türkiye'nin yanı başında bulunan ve Türkiye için düşman olduğunu saklamaya lüzum görmediğimiz Sovyet Rusya'nın istilâ emellerinin vasıtası haline gelmiştir. Felsefi ve ideolojik mahiyetini kaybederek, yabancı bir devletin aleti haline gelen bir cerayana taraftar olanlara Türkiye'de müsamaha göstermeyi bu memlekete bağlı hiçbir insan kabul edemez. (Bravo sesleri) Millet Partisinin esas itibariyle iktidarla bu mevzuda hiçbir ihtilâfı yoktur.”⁹⁴⁶

Şeklinde konuşarak genelde tasarıya destek verdiğini eklemişti. Ardından Adnan Menderes'in söze girerek şunları söylemiştir;

“Adliye var adliye.” Şeklindeki itirazına da “Evet, Türk hâkimleri bu silâhı mutlaka kötüye kullanacak değildir. Mutlaka Sayın Menderes Hükümetinin Adalet Bakanı, savcılara emir verecektir. Çünkü bu salâhiyeti haizdir diye böyle bir dâva açtıracağını iddia etmedik. Böyle bir silâhı ele veriyoruz, kimin eline? İstikbalin eline. Bugün Menderes, yarın başkası, kim, nerede kullanacak? Kimin nerede kullanacağını kimse bilmez. Komünistlik âdeta bir moda haline getirildi. Tabii bunu görmemezlikten gelemeyiz.”⁹⁴⁷

Yine Bölükbaşı;

“Bir tek misal arz edeyim: Arkadaşlar; Moskova radyosu neşriyatı, bu memlekette ele alınarak, Ali'ye vatanperver, Veli'ye vatan haini denmiştir. Bizzat Demokrat Partiye komünist denmiştir. Bir düşman radyosunun ne maksatla yaptığı katî olarak bilinmiyen, bilinmesine imkân olmıyan neşriyatına istinaden vatandaşları vatanperver, vatan haini diye vasıflandırmak kötülüklerin en büyüğüdür. Bununla düşmanın eline en büyük silah verilmiş olur”⁹⁴⁸

Cümleleriyle o dönemin “sol ve komünizm” algısının nasıl olduğunu açıkça belirtmişti. Bölükbaşı'nın en büyük kaygısı hükümetin Adalet Bakanı aracılığıyla

⁹⁴⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 7. Birleşim, 21 Kasım 1951, s.131.

⁹⁴⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 7. Birleşim, 21 Kasım 1951, s.132.

⁹⁴⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 7. Birleşim, 21 Kasım 1951, s.133.

savcılara emir vererek herkese dava açtırabileceğiydi. Bölükbaşı'nın bir başka itirazı da yasada “dini fikirleri yaymak ve komünizm” in aynı mahiyette tutulup birlikte ifade edilmesi idi. Ona göre “Komünizm din kisvesine girdiği gibi, komünizmin girmediği kisve yoktur. Bizzat hükümet diyor ki; komünizm Makyavelisttir. Makyavelist olduktan sonra her şey olur. Bilhassa binaaleyh milliyetçi de gözüdür vatanperver de gözüdür adaletperver de gözüdür, Liberali Sosyalistim der.”⁹⁴⁹

CHP adına konuşan Trabzon milletvekili Faik Ahmet Barutçu da “bu komünizm faaliyetlerine karşı, hepimizin bildiği gibi her yerde başka demokratik memleketlerde de lüzumlu tedbirler alınmaktadır”⁹⁵⁰ dedikten sonra haksızlığa yer verilmemesi ve uygulamanın emniyet verici olması gerektiğinin de en önemli noktalar olduğunu eklemişti. Barutçu, şu sözleriyle de CHP grubunun fikirlerini dile getirmişti;

“Ceza kanunlarında öyle müphem ifadeli hükümler derpiş edilecek olursa böyle bir yığın tereddütler ve her bakımdan mahzur arz edeceğine şüphe yoktur. Biz hürriyeti boğucu hareketlere karşı tedbir almak yolundayız. Bu tedbirin hürriyetleri kaldırması düşünülemez. Daima esas, vatandaşın tabii hak ve hürriyetlerinin korunmasındadır. Bize selâmetin lisanı ve hürriyetin lisanı lâzımdır. Selâmetin ve hürriyetin lisanı yekdiğerini tamamlayıcı esas olarak lâzımdır. Arkadaşlar, komünizme karşı alınması lâzım gelen tedbirleri ihtiva eden kanun maddeleri de demokratik hürriyetleri tehlikeye düşürmekten kurtaracak vuzuhu, sarahati taşımak suretiledir ki, demokratik inkişafımıza ve denildiği gibi demokratik memleketlerin ceza kanunlarının atmosferine uygun bir şekle konulması sağlanmış olur. Yoksa eski Faşist menşeli hükümlere yeni bir hayatıyet vermek, genç demokrasimize asla yakışamaz.”⁹⁵¹

DP’li Adalet Bakanı Rükneddîn Nasuhioğlu (Edirne) söz alarak, bir DP’li olarak bir CHP’li olan Barutçu’nun eski kanun üzerindeki “faşist menşeli hükümler” deyimini eleştirmiş ve “elimizdeki Ceza Kanunu faşist bir Ceza Kanunu olarak ele alındı, halbuki böyle değildir. Bu kanunun mebdei (Kaynağı) tarihi 1889’dur, çok eskidir ve ceza hukuku bakımından hakikaten yüksek bir kıymeti hukukiyeyi haizdir”⁹⁵² demişti.

Görüşmelerin uzun sürmesi nedeniyle ara ara kısa tutulmasını isteyen önergeler de verilmişti. Bunlardan ilki 21 Kasım tarihli Balıkesir milletvekili ve Tekirdağ milletvekili Sıtkı Yırcalı ile Şevket Mocan’ın imzalarıyla verilen “TBMM Başkanlığı Yüksek Katına Kanunun hayati bir zaruret olduğuna, tafsilâtiyle Yüksek Meclis ittifak halinde kanaat getirmiştir. Velevki birkaç saat de olsa; kızıl hainlere

⁹⁴⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 7. Birleşim, 21 Kasım 1951, s.137.

⁹⁵⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 7. Birleşim, 21 Kasım 1951, s.144.

⁹⁵¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 7. Birleşim, 21 Kasım 1951, s.146.

⁹⁵² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 7. Birleşim, 21 Kasım 1951, s.146.

vakit kazandırmamak için, kanunun tümü müzakeresinin kifayetiyle hemen maddelere geçilmesini arz ve teklif ederiz”⁹⁵³ öneresiydi. Burada önemli olan kısa kesilmesinin nedeni olarak “*birkaç saat de olsa; kızıl hainlere vakit kazandırmamak için*” olması idi.

Cezmi Türk, kendine göre tehlikeleri göstermişti. Türk, uzun konuşmasında 1931’lerdeki Kadrocuların kendileri için, “*komünist*” olduğunu belirtmiş ama Nazım Hikmet’in ise Kadrocu komünistlerle kelime salatası yaparak yani ecnebi kelimeler uydurarak *sosyalist faşist*” diye alay ettiğini, Hikmet Kıvılcımlı’nın da “*Bunlar kitaplar şiirler yazarak memleketi uyutuyor ihtilali geciktiriyor, kan çıkmasını geciktiriyor*”⁹⁵⁴ diyerek Nazım Hikmet’e saldırdığını anlatmıştı. Cezmi Türk son sözlerinde “*komünistlik hürriyetlerin daha mütakamil, anane haline geldiği memleketlerde de mevcuttur. Öyleleri, acarları, paralizadeleri, lordzadeler fabrikatörlerin oğlu vardır ki komünisttirler.*”⁹⁵⁵ demiş ve Amerika’da, Fransa’da, İsviçre’de ve İngiltere’de komünistleri takip edici daha güzel yasaları alıp, ona bize uygun mahiyet verilmesi varken neden var olanı 8. kez değiştirerek “*muhtaç ve malul*” bir duruma düşüldüğü eleştirisini getirip konuşmasını bitirmişti.

Adnan Menderes, Cezmi Türk’ün “*müşgül bir durumda olduğunu ve sözü nereye getirmek istediğini anlamadığını*” söyleyerek eleştirmiş ve kendi yapmak istediklerini “*Komünizme karşı mücadeleyi kolaylaştırmak*” olarak açıklamıştı. Menderes, DP’den ayrılmış Cezmi Türk üzerinden partisinin komünizm ile ilgili görüşlerini de “*Arkadaşlar bu memlekette komünist parti kurulamaz. Demokrat Parti, komünistler için fikir hürriyetinin kabul etmemektedir. Komünistleri kanunu ortadan kaldıracakları için kanun dışı addetmiştir. Programının mühim bir maddesi budur. Bunun içindir ki; fikir hürriyeti bakımından da bu memlekette komünist partisi kurulamaz. (Alkışlar, bravo sesleri)*” şeklinde açıklamıştı. Menderes “*fikire fikirle karşı çıkma düşüncesini savunanların*” aslında “*ne diye ceza müeyyideleri koyuyorsunuz, serbest bırakınız*” demek istediklerini söyleyerek de muhalefet üzerinde baskı kurmayı amaçlamıştı. Kendi partisinden Balıkesir milletvekili Müfit Erkuyumcu da “*Haşa haşa*” diyerek bunu güçlendirmişti. Menderes konuşmasını daha da sertleştirmiş ve “*ondan sonra feryat ederek diyorlar ki, kundakçılar takip edilmiyor, katil takip edilmiyor. Neden? Çünkü bizde fikir takip edilmiş, fiil takip edilmezmiş... Ben bu memleketin bünyesinde bugün dahi sınıf yoktur, diyorum...*

⁹⁵³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 7. Birleşim, 21 Kasım 1951, s.151.

⁹⁵⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 7. Birleşim, 21 Kasım 1951, s.s.160-161.

⁹⁵⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 7. Birleşim, 21 Kasım 1951, s.162.

İspat hakkı vermeli, diyorum. İthama ispat hakkı verilmelidir. Bütün suçlular, komünist mürtekip, hırsızlık ve Devlet aleyhine hareket edenlere karşı ispat hakkı verilmelidir.” demiş ve “bu kanun değişikliğinde ispat hakkının olmadığını”⁹⁵⁶ iddia etmişti.

Başbakan Menderes’in iki defa söz alarak tasarıyı savunduğu 21 Kasım tarihli bu oturumu Cumhuriyet Gazetesi “*Meclis, Komünistlere Dair Tasarıyı Dün De Görüştü*”⁹⁵⁷ şeklinde vermişti. Millet ve Halk Partili sözcülerden oluşan muhalefet, esasta iktidarla mutabık olmasına rağmen bazı maddelerin düzeltilmesini istemişlerdi. Bazı maddelerin elastiki olması endişelere yol açmışsa da Başbakan ve Adalet Bakanı bu iddia edilen mahzurların geçerli olmadığını savunmuşlardı. Gazeteye göre; “*müzakereler umumiyetle mevzuun ciddiliğine ve ehemmiyetine uygun bir anlayış havası içinde cereyan*” etmişti. Cumhuriyet Gazetesi CHP ve Millet Partililerin görüşleriyle birlikte çoğunlukla da Başbakan Menderes’in savunmalarına yer vermişti.⁹⁵⁸

Akşam 19.05’te biten oturum, iki gün sonra 23 Kasım 15.00’de tekrar başlamıştı.⁹⁵⁹ Söz olan Kars milletvekili ve komisyon üyesi de olan Abbas Çetin, cezaların fiilin işlenmesine engel olamadığından söz etmiş,

“...Nitekim mevzuatımızda katil için idam cezası vardır, fakat yine bu suçu işleyenler vardır. Binaenaleyh komünizmle mücadele, dün Celâl Yardımcı arkadaşımın tarif ve tavsif ettiği metodlarla, yalnız başına o metodlarla yapılamaz. Fakat tabii onlara da lüzum vardır, bu mevzuda onunla beraberim. Ancak asıl mesele komünizm mikrobunun intaş edebileceği vasatı yoketmektir. Bu vasat yokedilmedikçe şimdikinden çok daha şiddetli kanun çıkarsak, sehparları kursak, yine komünizmin önüne geçilmesi mutasavver değildir. Sonra suçu işliyenin yakalanmaması ümidi vardır. Esasen yakalandıktan sonra da biz bu kanunda hapisten ileri bir ceza getirmemişiz. Hiçbir komünist bir hapisanede sonuna kadar yatacağı kanaatinde değildir. İçinden nasıl olsa bir gün kurtulacağı, meşhur olacağı ümidi vardır.

Mevcut müeyyide kâfi değildir. En kuvvetli mücadele vasıtası kanundan çok evvel komünizmin intaş edebileceği vasatı yoketmektir. Bir memlekette münevver işsizliği olursa, bir memlekette biri yer biri bakarsa, bir memlekette içtimai sınıf içinde birbirinden çok farklı hayat sürenler olursa, bir memlekette millî duygu zedelenirse o memlekette mücerret kanun; ceza, komünizmin intaşına mâni olamaz, ilk mücadele metodu kanundan çok evvel tedabiri mania kabilinden cemiyette komünizmin intaş edeceği bütün vasatları, bütün millî imkânlarımızı seferber ederek yoketmekle olur. Kanun ondan sonra yapılır. Ve bu kanuna mutlak şekilde, şahsi kanaatim olarak arzediyorum, idam cezasını koymak lâzımdır. (Soldan bravo sesleri) Hapis cezası hiçbir vakit bir komünist faaliyetinde önleyici bir tedbir olarak mütalâa edilemez. Bugün hapis cezasını, hapisaneyi serbest hayata tercih edenler vardır. Dışarıda vakit geçiremeyen,

⁹⁵⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 7. Birleşim, 21 Kasım 1951, s.165.

⁹⁵⁷ **Cumhuriyet**, 22 Kasım 1951, s.1, “Meclis, Komünistlere Dair Tasarıyı Dün De Görüştü”.

⁹⁵⁸ **Cumhuriyet**, 22 Kasım 1951, s.5, “Meclis, Komünistlere Dair Tasarıyı Dün de Görüştü”.

⁹⁵⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 8. Birleşim, 23 Kasım 1951, s.173.

yiyecek ekmeği, başını sokacak bir meskeni bulunmayan bir adam eğer kanaati itibariyle de bozulmuş ise hapisaneyi tercih edebilir; hapisanede çalışma vasatı bulabilir.

Binaenaleyh hapisanenin korkutucu bir tarafı yoktur; hapis cezası korkutucu bir ceza değildir. Demir perde arkasında kendi usullerine, kendi metot ve programlarına uygun olmayacak çalışmalar fırınlarda tecziye edilirken; biz hapisle iktifa edemeyiz arkadaşlar. Ya mücadele edeceğiz, ya etmiyeceğiz. Hapisle, hapis cezasıyla iktifa etmek nakıs bir mücadeledir. Öbür tarafta fırınlarda tecziye etsinler, biz seksen tahkikat safhasından geçirdikten sonra, bin bir suç unsuru aradıktan sonra hapisle iktifa edelim; bu mücadele yarım mücadeledir. Bu mücadele aldatici bir mücadeledir. Vasatı yok edeceğiz. Bunun gayrisi tatmin edici bir mücadele olmaktan uzaktır. Mâruzâtım bu kadardır hürmetle selamlarım.”⁹⁶⁰

Şeklinde ki konuşması ile hapisanelerin korkutucu olmadığından, komünist ülkelerin kendi cezalarının sert olduğundan ve komünizmi cezayla bitirmek yerine aracı olan araçların ortadan kaldırılması gerektiğini savunmasına rağmen konuşmalarının temelini “*idam cezasının gerektiğın*” oturarak kürsüden ayrılmıştır.

Bu noktada yine kanun değişikliği ile ilgili müzakerelerin kafi derecede konuşulduğu için maddelere geçilmesini isteyen biri Balıkesir milletvekili Müfit Erkuyumcu diğer de Çorum milletvekilleri Hüseyin Ortakcıoğlu ve A. Başbüyük tarafından verilen iki önerge oylanmıştı. Bir önceki oturumda da aynı şekilde bir önergenin verilmesi ve reddedilmiş olmasına rağmen ve Siirt milletvekili Mehmet Daim Süalp’in söz alarak “*Teklif ve tasarılar sadece 141 ve 142nci maddeler için değildir, başka maddeleri de muhtevindir. Halbuki hiçbir arkadaş başka maddelere temas etmedi. Bu itibarla yapılan görüşme kâfi değildir kanaatindeyim. Bunu nazarı itibara almanızı rica ediyorum*” demesine rağmen Başkanvekili Fikri Apaydın’ın oya sunmasıyla müzakerelerin kafi olduğu kabul edilmiş ve hemen “*Maddelere geçilmesini yüksek oyunuza arz ediyorum: Kabul buyuranlar.. Etmiyenler.. Kabul edilmiştir. Efendim gerekçede ivedilikle görüşülmesi teklif olunmuştur. Tasarının ivedilikle görüşülmesini oyunuza sunuyorum. Kabul buyuranlar... Etmiyenler... İvedilikle görüşülmesi kabul edilmiştir*” denilerek maddelere geçilmiştir.

Ancak burada ilginç bir önergeden daha söz etmek gerekiyor. Tümü DP’li olan milletvekillerinin verdiği önergede 141. ve 142. maddelerin ayrı diğerlerini ayrı görüşülmesi istenmişti.⁹⁶¹ Önerge lehine konuşan Kayseri milletvekili İbrahim Kirazoğlu bu müzakerelerin başlangıcından beri “*komünizm ile ilgili*” olduğunu bu

⁹⁶⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 8. Birleşim, 23 Kasım 1951, s.s.175-176.

⁹⁶¹ Önerge sahipleri: A. Morgil Rize, I. Kirazođlu Kayseri, H. N. Yurdakul Niğde, K. Demiralay İsparta, M. özkefeli Samsun, M. Daim Süalp Siird, M. Âli Ülgen Konya, Gazi Yiğitbaşı Afyon, Dr. K. Tayşi Diyarbakır, Ş. Mocan Tekirdağ, Dr. î. Aksu İsparta, H. ölçmen Konya, N. Ačanal Urfa, Ahmet Tokuş Antalya: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 8. Birleşim, 23 Kasım 1951, s.177.

nedenle her konuşanın 141. ve 142. maddeler üzerine konuştuğunu belirterek “*Bu maddeyi komünistlik hakkında tedvin etmek istiyoruz. Fakat şu, şu meselâ hırsızlık, din, irtica gibi işlerle tedahül ettirip her türlü iltibasa mahal veren hususların buradan ayrılması mütalâasındaız*” şeklinde konuştu.

Önerenin verilmesinin hemen ardından DP’li Balıkesir milletvekili Adalet Komisyonu üyesi de olan Vacit Asena ve yine DP’li Balıkesir milletvekili Müfit Erkuyumcu ayrı ayrı söz alıp “*buna gerek olmadığını*” belirtmişlerdi. Adalet Bakanı Rüknettin Nasuhioğlu da “*Tasarının müzakeresinden bugüne kadar geçen müddet zarfında Yüksek Meclisin, bilhassa komünizmle mücadele mevzuunda, yani tasarının 141 ve 142nci maddeleri üzerinde geniş bir hassasiyet gösterilmiş olduğu da görülmektedir. Bu hassasiyeti lâıykıyla ifade eden bu tavrın kabul ve ademi kabulü Meclisin takdirine bağlıdır (Bravo sesleri). Bu tavrı' kabul ettiği takdirde tadilâtta diğer maddeler ayrıca ele alınabilir*” sözleriyle ortada kalmıştı.

Adalet Komisyonu adına Hâmid Şevket İnce de meclisin görüşmelerin kafi olduğuna karar verdiğini anımsatarak, bu şekilde bir yeni önerge vermenin “*141 ve 142nci maddeleri ele alalım, ondan bakisini geri bırakalım diye bir karar istemek*” anlamına geleceğini belirttiğinde İbrahim Kirazoğlu “*Asla, asla, maddeler üzerinde tasarruf ediyoruz*” demişti. İnce, “*Sonra diyorlar ki; dinin siyasete âlet edilmesi meselesi, irtica meselesi, hilâfet meselesi, diktatörlük meselesi, 163ncü maddede yazılıdır. Komünizm mevzuubahis olan yerde irtica mevzuubahis olmazmış, bu sözleri hayretle karşılarım. Bu mevzular dahi komünizme kadar mühim ve mehiptir. Böyle olduğu içindir ki bu konuları işledik ve size getirdik.*”⁹⁶² Sözleri ile irticanın da önemli olduğunu vurgulamış ve önerenin reddedilmesini istemişti. Kirazoğlu ise komünizm ile irticanın birlikte görüşülmemesinden yanaydı. Gümüşhane milletvekili Ahmet Kemal Varınca da,

“*Niçin komünizme ait olan ceza maddelerini alıyor müzakere ediyoruz? Çünkü ateş bacayı sarmıştır da onun için. Ateş bacayı nasıl sarmıştır. Bizim ve dünyanın komünizm dediği belâ Moskova’da politbüro’nun kurduğu teşkilât, şebeke vâsıtasıyla bugün en fazla Orta Doğuda faaliyettedir. Türkiye’de de en hâd devresindedir. Ateş bacayı sardığı vakit ne yapıyoruz? Komünistliğe dair kânunu getiriyoruz ve ivedilikle müzakere ediyoruz. Sonra ne oluyor? Şu, bu irtica var diyorlar şu halde ne diye getiriyorsunuz? Neden bu işle ırkçılığı, irticayı alâkadar ediyorsunuz? Onlar ayrı, bu gayrı meselelerdir. (Bravo sesleri).... Bütün kafamızı komünizme teksif edelim. Komünizmden başka şeyler karıştırırsak bizim kuvvetlerimiz, fikirlerimiz dağılır, işin altından çıkamayız.*”

⁹⁶² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 8. Birleşim, 23 Kasım 1951, s.178.

Şeklinde ki konuşması ile irtica, konusunda ateşin bacayı sarmadığını vurguluyordu. Artık konu irticaya kaydığı için ve partisinden de tepki aldığını görünce Adnan Menderes de söz almış ve bundan önceki oturumlardan dolayı bu kanunun temelinin “kökü dışarıda olan sol cereyanlar” olduğunu vurgulamış ve alkış aldıktan sonra da “mantiken bunların arasında bir irtibat tesis etmeye dahi imkan yoktur.”⁹⁶³ Sözleri ile durumu yumuşatmış ve “esas mesele üzerinde dikkatimizi teksif etmek yerinde olur” dedikten sonra ve en sonunda da, “Biz hükümet olarak, bunun ayrılmasında hiçbir mahzur görmemekteyiz. (Alkışlar). Bu ayırma keyfiyeti, diğer maddelerin geri alınmasını tazammun etmez. Onlar üzerinde tekrar durmak ayrıca müzakere etmek pekâlâ mümkündür, Bu itibarla tefrikanen olmayan arkadaşların da müsterih olmaları icab eder.” Cümleleri ile grubunun dediğine gelmiş ve itiraz edenleri de müsterih olmaya davet etmişti. Bunun ardından da madde ile ilgili konuşma kararında olan DP’li Çorum milletvekilleri Hüseyin Ortakçoğlu ve Ahmet Başbüyük de konuşmaktan vazgeçmişti.

Meclise CHP milletvekili olarak giren daha sonra bağımsız olan ve sonunda DP’ye geçen Bingöl milletvekili Feridun Fikri Düşünsel de,

”163. maddeden aşağıya doğru giden maddelerin komünizmle hiçbir alakası yoktur. 163ncü madde birçok münakaşarı mucip olacak bir karakterdedir. Diğer maddeler, hırsızlık vesaire üzerinedir ki; bunlar da uzun uzun görüşülecek meselelerdir. İki gündür cereyan eden müzakere münhasıran komünistlik maddeleri üzerine tekasüf etmiştir. Binaenaleyh ivedilik kararı verdiğinizde göre de benzenizce de komünistlik mevzuunda meclis tenevvür etmiştir. Diğer maddelerin bir kelimesi üzerinde uzun uzadıya münakaşa edileceğinden benzenizce tefrik zaruridir. (Alkışlar)”⁹⁶⁴

Sözleri ile onayı vermişti. DP grubu Menderes sonrası söz isteyen kendi partisinden Afyon milletvekili Kemal Özçoban’ın maddelerin ayrılmamasını isteyen görüşlerini “Anladık efendim anladık, o başka” sesleriyle kesmişlerdi. Yine de Özçoban, bu kanunun irticayı da içerdiğini belirtmiş ve

“Hayır arkadaşlar; bu madde Sayın Başbakanın ifade buyurdukları gibi, kökü’ dışarda olan, memleketimiz için tehlikeli olabilecek, daha açık bir tâbirle, Fedaiyanı İslâm Cemiyeti gibi bir cemiyetin kurulmasını önlemeye matuf bir maddedir. Komünistlik ne kadar ağırsa bu maddede istihdaf edilen husus da o kadar ağırdır. Asla ve asla bu, hiç kimsenin dinî telâkkisine müdahale edecek bir madde değildir.”⁹⁶⁵

Şeklinde açıklamaya çalışmıştır. Yine DP’li Ordu milletvekili Osman Refet Aksoy itirazda bulunmuştu; “Biz şimdi bu tasarının heyeti umumiyesi üzerinde mütaaddit

⁹⁶³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 8. Birleşim, 23 Kasım 1951, s.179.

⁹⁶⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 8. Birleşim, 23 Kasım 1951, s.180.

⁹⁶⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 8. Birleşim, 23 Kasım 1951, s.180.

hatipleri ve Hükümeti dinleyip netice üzerinde ittifaka vardıktan sonra 141, 142 ve bu kere 163 ncü maddeleri ayırıp komünistlikle mücadele diye ayrı bir kanun yapacak olursak bu kanun biraz hafif olur.” demiş ve neden sorusuna karşılık da şu şekilde devam etmişti;

“Bendeniz Başbakanlıkta iken (Başbakan mıydınız sesleri). Amerika Birleşik Devletleri bizden (komünistlikle mücadele) hususunda hazırlanmış ve kabul olunmuş kanunlarımızı istedi. Biz ancak ve ancak Cemiyetler Kanunumuzdaki malûm ve meşhur olan madde ile Ceza Kanunumuzdaki maddeleri göndermekten başka birşey yapmadık Şimdi eğer komünizmle mücadele için müstakil bir kanun çıkaracaksak, yalnız bu iki maddeyi tedvin etmekle ihtiyacı şâmil şekilde karşılayacak bir kanun çıkmış olmaz. Yine hafif olacaktır. Daha esaslı bir kanun hazırlanmasını Hükümet düşünüyorsa tasarımı geri alsınlar, daha şümillü ye daha teferruatlı bir kanun getirsinler. Yoksa komünistlikle mücadele hususunda Ceza Kanunundaki bu tadillerle teçhiz edilmeyi kâfi görüyorsa, o halde gelmiş olan bu tasarının aynen müzakere edilmesi gerekir.”⁹⁶⁶

Aksoy’un bu görüşünü birçok milletvekili “doğudur” diyerek destekleyince Meclis Başkanı Adnan Menderes’e bir kez daha söz verir. Menderes, “Muhterem arkadaşlar; derhal kabul ve itiraf edeyim. Hükümet; muhtelif maddelerin tadilini istiyen teklifinde muhtelif maddeleri beraber sevk etmiş olmakla azîm bir hata etmiştir.” Sözleri ile hata yaptıklarını kabul etmiş olmasına rağmen Aksoy’un “kanunun hafifleyeceği” görüşüne karşılık da

“Bendeniz bunda hafiflik görmüyorum... Bunda endişe edilecek taraf yoktur. Meselemizi biraz daha esaslı derinleştirmek icabederse bu tarzı tedvin ve taknin ve bu tarz düşünme biraz da mazinin mahsulü olarak kendisini ortaya koymaktadır... Sola karşı tedbir düşündüğümüz zaman tam ortada kalma gayretkeşliği içinde mutlaka sağa doğru da bir tedbir almak zaruridir, diye kafalarımızda öteden beri bence nâbeca yer etmiş bir düşünce ortaya atılmaktadır.”

Şeklinde konuşarak suçu tek parti dönemine atmıştı. Ardından,

“Gayet sarîh olarak konuşmak lâzım geliyor arkadaşlar. Bu memlekette içtimai bünyemizi, millî bünyemizi tehdit etmekte olan sol cereyanlara muvazî olacak ve onunla beraber telâkki edilebilecek bir sağ cereyan tehlikesi mevcut mudur, değil midir? (Soldan, asla sesleri) Esasen arkadaşlar, inkılâplarımızı korumak için geçen devrenin sonlarında çıkarmış olduğunuz kanun maksadı fazlasiyle temine kâfidir. Bu bakımdandır ki, memleket bir tehlikeye mâruz değildir. Fakat diğer bakımdan tehlike mevcut ve müstaceldir (Bravo sesleri alkışlar). Burada varlığımızı müdafaa etmek için alacağımız kararlar bu husustaki azmimizi bir defa daha teyit edelim arkadaşlar. (Bravo sesleri, alkışlar.)”⁹⁶⁷

⁹⁶⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 8. Birleşim, 23 Kasım 1951, s.181.

⁹⁶⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 8. Birleşim, 23 Kasım 1951, s.181.

Cümleleri ile görüşünü bildirmişti. Buna karşılık CHP Kars milletvekili Hüsamettin Tuğaç da irticanın artık dünyanın sorunu olduğunu İran ve Arabistan'daki durumları örnek vererek anlatmıştı;

“Bunların ucu bize kadar gelmiştir. Hükümet meseleyi etraflıca açıklamadıkça, bu husustaki tedbirler kâfidir, diye ikna etmedikçe memleket içindeki bu tehlikeyi (Sağdan gürültüler) önleyici tedbirleri bundan ayırmaması iktiza eder. 163 ncü madde irticaa mütaallik bir maddedir. Vakıta irtica başlı başına bu memleketin bir meselesi olmaktan çıkmıştır. Ancak inkılâbı hazmetmiyen insanlar vardır. Bolşeviklerin kullandıkları kaide şudur ki muhtelif memleketlerin kendi bünyelerine göre zayıf noktaları arayıp bulunur ve bunlar komünizmi oraya sokmaya çalışır. Bunu işimizde itiraf etmiyen kimse yoktur.”

Bu sözleri ile irtica ile komünizmin birleşmesini savunmuştu. Yine DP Zonguldak milletvekili Yunus Muammer Alakant da,

“Muhterem arkadaşlar, 8nci Büyük Millet Meclisi devresinin bir zamanında komünizm propagandası ve faaliyetleri Türk Ceza Kanuniyle menedilmiş bulunduğu halde, memleketin birçok köşelerinde komünizm faaliyetleri görülmeye başlamış ve bir taraftan Nazilli Bez Fabrikasını bomba ile atmak yoluna kadar varılırken, öbür taraftan İstanbul'dan hareket eden bir trenin Sivas'ta durduğu zamanlarda trenden inen birçok kimselerin açıkça komünizm faaliyetleri yapmak gibi işi ileriye götürmüşlerdir ve etrafta bâzı teeavüzkâr hareketlerde bulunmuşlardır. Tezahür eden bütün bu hareketler karşısında Halk Partisi iktidarı 141inci madde ile komünizm faaliyetleriyle mücadele eden kanun tasarısı teklifinde bulunurken bir taraftan da sanki onlara bir taviz vermek gibi komünizmle mücadele eden tarafların faaliyetleri hakkındaki hükümleri teşdit etmek teklifinde bulunmuşlardır. Bu teklif memleket efkârı unumiyesinde, matbuatta bizzat Demokrat Parti Grubu içinde derin akisler yapmış ve Demokrat Parti Gurapu komünizm hareketlerini cezalandıran teklifleri yapılırken, onunla mücadele eden diğer bir sınıfın, aşırı dahi olsa, bâzı faaliyetlerinin cezai müeyyidelerimin artırılmasını bahis mevzuu edilmesini asla yerinde bulmamış ve bugünkü Sayın Başbakanın ve birçok bakanlarımızın ve bugün çıkacak bu kanunu veto etmek hakkına mâlik olan Sayın Cumhurbaşkanımızın bulunduğu bir toplantı da 163ncü maddenin teşdit (şiddetlendirilmesi) edilmesinin aleyhinde elimizde bulunan bütün imkânlarla mücadele etmek kararı verilmişti. Bendeniz de bu 163ncü madde hakkında konuşmaya memur edilmiştim. Hakikaten ilk, tasarı geldiği zaman bizim vaktiyle bu kadar şiddetle mücadele yapmış olduğumuz bu teklifin bu tasarıda yer almış bulunması, bütün memleket tarafından kabul ve tasvip edilen ve 14 Mayıs seçimleriyle bir defa daha teyit edilen Demokrat Partinin kendi umdelerini kendi prensiplerini nehy ve inkâr etmek mahiyetinde görülmüştür.”

Derken tek partinin son dönemlerini anlatmış sonunda da *“Büyük Meclisin bu husustaki temayülünü göz önüne alarak bu şekilde bir itirafta bulunmak bir Başbakan için hakikaten bir büyüklüktür ve bizim bu şekildeki büyüklüklere daima*

ihtiyacımız vardır.”⁹⁶⁸ Sözleri ile mecliste gelen eleştiriler karşısında da Menderes’in hata yapmasını büyüklük olarak göstermiştir.⁹⁶⁹

Alakant da en son görüşünü “*Bendenizce yapacağımız iş, tasarının müzakeresine geçmek ve 163 ncü madde geldiği zaman bu maddeyi reddederek diğer maddelerin müzakeresine devam etmektir.*” Cümleleriyle vermiş ve 163. maddenin reddedilmesini de istemişti. Bunun sonucunda yapılan oylamada 141. ve 142. maddelerin görüşülmesi, diğerlerinin ayrılması ile ilgili önerge alkışlarla kabul edilmiş ve maddelere geçilmişti.

141. maddenin 1. fıkrası verilecek cezayla ilgiliydi ve idam cezası söz konusuydu. DP Tokat milletvekili Ahmet Gürkan,

“Hapishaneye giren komünistler her zaman hapishaneden çıkmak ümidini beslerler. Ya af veyahut, kendi fikirlerine göre, günün birinde, Allah göstermesin ideolojileri memlekette hâkim olacağı ve bir kahraman gibi hapishaneden çıkacakları kanaatindedirler. Sonra arkadaşlar, bugüne kadar hapishanelere girip senelerce yatmış komünistleri biliyoruz. Bunlar içerisinde islahı nefsetmiş hiçbirini hiçbir kimse görmüş değildir. Hapishaneden çıktıktan sonra islah nefsetmiş olmak şöyle dursun, cemiyetimizin varlığına karşı daha haşin, daha intikamkâr hisler beslemektedirler. Şu halde bunlara verilecek ceza idam olmalıdır.”

Derken, idam hükmü içeren Türk Ceza Kanunu’nun 125. maddesindeki:

“«Devlet topraklarının tamamını veya bir kısmını yabancı bir devletin hâkimiyeti altına koymak veya devletin istiklâlini tenkisa veya birliğini bozmaya veya devletin hâkimiyeti altında bulunan toprakların bir kısmını devlet idaresinden ayırmaya matuf bir fiil işliyen kimse ölüm cezası ile cezalandırılır»”⁹⁷⁰

Suçunu “*komünistlerin işlediği suç*” olarak kabul etmiş ve

“Bu kanun, bizim için bir müdafayı nefis kanunu olacaktır. Arkadaşlar, komünizma bir elinde orak bir elinde çekiçle millî varlığımıza, bünyemize, tecavüz ederlerken, onlara hapishanelerde ekmek veremeyiz, Türk Milletinin ekmeğini bunlara veremeyiz, çünkü o ekmek onlara haramdır. İdam cezasını ihtiva edecek şekilde kanunun ayarlanmasını teklif ediyorum arkadaşlar.”⁹⁷¹

Demişti. Ahmet Kemal Varınca da,

“Ben bunun liderlerine ölüm cezasının verilmesine taraftarım. Çünkü komünist bugün teşkilât işidir ve ihtilâlcî bir teşkilâttir. Her türlü kuvvete müracaat eden, memleketi: yıkmak istiyen bir teşkilâttir. Bunu idare eden liderler vardır. Bunlar da her memlekette aşağı yukarı teşahhus etmiştir. Meselâ Fransa’daki Torez gibi, bizdeki Nâzım Hikmet gibi, ölmemiş, olsaydı Mustafa Suphi gibi. İşte

⁹⁶⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 8. Birleşim, 23 Kasım 1951, s.186.

⁹⁶⁹ Sinan Tekelioğlu da oturumda “*Sayın arkadaşlar Adnan Menderes’e Halk Partisi usulünden ayrılarak yeni rejime girdiğinden dolayı*” teşekkür de etmişti: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 8. Birleşim, 23 Kasım 1951, s.189.

⁹⁷⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 8. Birleşim, 23 Kasım 1951, s.187.

⁹⁷¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 8. Birleşim, 23 Kasım 1951, s.188.

bu gibiler idam edilmelidir. İdamı bunların yalnız başlarına, yani liderlerine hasretmeye taraftarım.”

Sözlerinden sonra istediği iki şeyi şu sözlerle özetlemişti;

“benim burada istediğim iki şey vardır. Bunlardan birisi, komünistliğin bu kanunun birinci fıkrası içine girmesidir. Bunda hiçbir mahzur yoktur. Komünist Moskovisttir. Rusya emperyalizminin müdafidir. Yani başka memleketlerin Moskova'ya tâbi olmasını istiyendir. Artık bunu dünyada bilmiyen kalmamıştır. Bunların liderlerini idam ikinci dileğidir.”⁹⁷²

DP'li Çorum milletvekili Hüseyin Ortakçioğlu da bu durumu açıkça itiraf etmiş ve

“Muhterem arkadaşlar; Adalet Komisyonunda bu kanunun yalnız 141 nci maddesinin müzakeresi tam bir ay devam etmiştir. Bu müzakereler sırasında, komisyonda bu madde konuşulurken cebir, unsurunu kaldıralım mı, kaldırmıyalım mı meselesi üzerinde uzun münakaşalar cereyan etti. Hukuk Fakültesi, hocalarından Faruk Erem, Sulhi Dönmezer arkadaşlarımız da komisyonda buna dair uzun uzun izahat verdiler ve neticede komisyonumuz şuna kaani olmuştur ki cebir unsurunun bu maddede bulunması lâzımdır. Eğer cebir unsurunu bu maddeden kaldırırsak bu maddenin tatbikatı alabildiğine genişlemiş olur. Nitekim komünizmin geniş mânasını derinliğine kavramış olan; hâkimlerimizin azlığını bizzat hükümet sözcüsü Adalet Komisyonunda belirtmiştir. Bu kanunun maddesinde «cebir» unsurunun kalkması o kadar mühim bir rol oynamaz. Haddizatında komünizmin içinde cebir unsuru mevcuttur. «Cebir» kelimesi kaldırılmış olsa bile unsur mevcuttur. Çünkü komünizmin tatbikatı daima cebre dayanacaktır. Şu halde «cebrî» niçin koyuyoruz? Maddenin suç unsurlarını sağlamak bakımından hâkime tatbikatta bir kastas olsun diye konmuştur. O zaman hükümet sözcüsü olan sayın zat komisyonda «cebir» unsurunun kaldırılmasına taraftar bulunuyordu ve hararetle müdafaa etmiştir. Demiştir ki: «Dünkü nizamımızla bugünkü nizamımız aynı değildir, «cebir» unsurunu koymak mecburiyetindeyiz. Aksi takdirde bu kanunun tatbikatı bizim istediğimizden başka şekilde tecelli edebilir.» Benim burada başka söyleyecek sözüm yoktur. Sadece Adalet Komisyonunda uzun müzakereler sonunda “cebir” unsurunun kalmasına karar vermiştik. Bir önerge vermek suretiyle, esaslı surette tetkik edilmeden, buraya uzun incelemelerden sonra getirilmiş olan kanunu kısa bir mütalâa ile değiştirmek daima hatalı oluyor.”⁹⁷³

Sözleri ile aslında hükümetin komisyonda da aynı görüşte olduğunu açıklamış ama komisyonda hem cebir kelimesinin kalması gerektiğine karar verildiğini hem de meclise uzun incelemeler sonrası gelen kanunun esaslı bir şekilde tartışılmadan değiştirilmesinin hatalı olacağını eklemiştir.

Yine DP'li Niğde milletvekili Necip Bilge de Adalet Bakanı'nın “Bir kelimenin çıkmasından neden bu kadar aksi mânâlar çıkarılıyor” şeklindeki ifadesine karşılık şöyle yanıt vermişti;

“Bir kelimenin girmesi veya çıkması ile suçun mahiyeti değişebilir veya bir fiil suç olabilir. Kendisi bir misal verdiler; ben de bir misal vereyim. Evli olmıyan

⁹⁷² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 8. Birleşim, 23 Kasım 1951, s.188.

⁹⁷³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 8. Birleşim, 23 Kasım 1951, s.205.

kimseler arasında rıza ile yapılan cinsi münasebet suç sayılmıyor, fakat cebren vâki olduğu takdirde bu bir suç sayılıyor. Buraya da cebir unsuru koymadığımız takdirde hâdiselerin nereden başlayıp nerede biteceğini hâkim takdir etmeye imkân bulamayacaktır.”⁹⁷⁴

Başbakan Adnan Menderes için partiler arasında bir polemik olmasını istememiş,

“Muhterem arkadaşlar, bugüne kadar tertiplenmiş olan komünistlik vakaları cebre istinat ederek cebirle meydana getirilmiş vakalar değildir. Şimdi şurasını sormak istiyorum; hiçbir cebir unsuru bulunmadan bir vatandaş Ulus meydanında bir miting tertip etse ve orada dese ki, Türkiye üç parçaya bölünmelidir, cebirle değil bunun propagandasını yapsa, bunun mitingini tertip etse bu hareketi suç mu telâkki edilmek lâzımgelir, suç telâkki etmemek mi? Bu noktayı tâyin etmek lâzımdır. Ben, bu memlekette bu suretle hareket etmeyi tecviz etmenin iyi neticeler vereceği kanaatinde değilim. Bâzi arkadaşlar diyorlar ki; bir nizamı yoketmek, bir içtimai sınıfı yoketmek, cebren olsun. Cebir unsuru olmadan bir içtimai sınıfı yok etmeye azmetmiş olmak suç sayılmaması icabeder. Mevcut ve müesses içtimai nizamı yoketmek için cemiyet kurmayı cebir ve sair olmadığına göre mübahmı telâkki edeceğiz? Bunu yasak etmek icabettiği takdirde hürriyetlerin hangisi ifna edilmiş olacaktır? İktidar, diyorlar, kendisine muhalif iktisadi, içtimai fikirleri veyahutta böyle siyasi içtimai fikirlerle kurulmuş olan partileri yoketmek için çalışıyor.”⁹⁷⁵

Sözlerini ekledikten sonra muhalefetin bu konudaki kaygısını gidermek için de *“Hiçbir zaman Halk Partisi muhalefetini, Millet Partisi muhalefetini komünizm tatbikatı altında yok etmiye çalışmak bir iktidarın yedi kudretinde sayılamaz. Sonra biz bunu hâkimlere veriyoruz. Hâkimler münferit hâdiseler olarak bunu tatbik edeceklerdir”* demiş, bu *“cebir”* kelimesini partileri yok etmekten ziyade hakimlerin uygulaması için düşündüklerini belirtmişti. Buna rağmen DP grubu da ikna olmamıştı ki, DP İzmir milletvekili Behzat Bilgin ilk kez başbakanın söyleminden ikna olmadığını belirtmiş ve *“Bu cebir unsuru meselesi buraya hiç gelmiyebilirdi. Hükümet başka bir gerekçe ile bir tadil kanunu getirebilir ve belki çıkarabilirdi. Benim hayret ve üzüntümü mucip olan nokta Hükümetin bizzat zaruretini gerekçede müdafaa ettiği bu cebir unsuru mefhumunu, gene kendisinin, kendi iddiasına karşı geri alması ve bu defa aksini iltizam etmesidir.”* Sözleri ile durumu ortaya koymuştu.

Bilgin,

“Birinci defa Hükümet, gerekçesinde getirmiş olduğu maddelerden bir kısmının müzakere dışı bırakılması talebine iltihak etti. Ve bunu hakikaten Sayın Menderes'den beklediğimiz bir büyüklük icabı olarak bir hatanın itirafı şeklinde kabul ettik ve alkışladık. Fakat hatanın dayanacağı ve duracağı bir yer olması

⁹⁷⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 8. Birleşim, 23 Kasım 1951, s.205.

⁹⁷⁵ Burada DP'li Necip Bilge söze girip *“Muhalefet, iktidarın kurmuş olduğu nizamı değiştirmeyi kendisine amaç ittihaz eder”* cümlesini kullanıyordu. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 8. Birleşim, 23 Kasım 1951, s.s.205-206. Bir başka DP'li İzmir Milletvekili Behzat Bilgin de bu konuda *“Fakat Sayın Başbakanın bu izahatı, itiraf ederim ki, ilk defa olarak beni tatmin edecek durumda değildir”* diyebilmiştir: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 8. Birleşim, 23 Kasım 1951, s.207.

lâzım gelir. Eğer Hükümet gerekçesindeki bütün maddeleri birer birer geri alacak olursa, Fransızların dediği gibi, hangi azize nefsimizi vakfedeceğimizde tereddüde düşeriz?”

Dedikten sonra “*Bu cebir unsuru niçin lâzımdır?”* sorusuna yanıt vermiş;

“...Cebir unsuru olmazsa siyasi partilerin ve cemiyet hareketlerinin teşekkülünde gayeyi aşan takipler olabilir. Meselâ o vakit, bu hüküm bir sosyalist partinin kurulmasına mânidir. Hükümet gerekçede bu fikri isabetle müdafaa ettikten sonra şimdiki sözlerinden: «Hayır, sosyalist bir partinin teşekkülüne mâni olmaz» gibi bir mâna çıkıyor. Cebir unsurunun ipkası bu maddede cemiyetin ve ferdin hürriyetini koruyacaktır. Deniyor ki: «Cebir unsuru şimdiye kadar yokken de bundan hiçbir mahzur doğmamıştır.» bendeniz buna pek emin değilim. Acaba bu cihet Adliye istatistiklerine istinaden mi ifade ediliyor? Çünkü şimdiye kadar birçok vatandaşlar komünistlik iftirasiyle hapishaneye atılmış sonra beraat etmişlerdir. Fakat bu hal onların aylarca hapishanelerde kalmalarına mâni olmamıştır. Öyle zannederim ki, cebir unsurunun mevcut maddede bulunmaması bunun saiklerinden biri olmuştur. Şimdi, bu unsuru maddeden tecrit ettiğimiz zaman ahval nereye varabilir? Bir ‘içtimai sınıfı yoketmek’ tâbiri cebir kaydını ortadan kaldırırsak nerelere kadar varan bir şümül kazanır.”

Şeklinde hükümetini eleştirmişti. Behzat Bilgin, Menderes’in verdiği “*Ulus’taki miting*” örneğine de yanıt vermiş,

“Sözde cebir kullanmadan bu memleketin şuna buna bölünmesi teklif edilse burada hakikatte cebir kullanma maksadı aşikâr olacaktır. Çünkü bu memleketin ikiye üçe bölünmesi cebir kullanmadan kabili tahakkuk bir kaziyeye olamaz. Türk milletinin birliği karşısında bu aşikâr bir hakikattir. Böyle bir emeli takip edenler ancak cebir kullanılmasını tasmin etmiş olan kimseler olabilir. Aksi takdirde böyle bir emel abes olur.”

Menderes’in durumunu da şu sözlerle belirtmişti;

“Hülâsa, arkadaşlar; Sayın Menderes belki Mecliste esen havaya uyararak işi kolaylaştırmak bakımından «cebir» unsurunda ısrarda lüzum görmemişlerdir. Bunun samimi kanaatlerinin ve tercihlerinin ne dereceye kadar bir ifadesi olduğunu tâyin etmek bendenize düşmez. Fakat Başbakan hesabına, kendilerinin gerekçeye isabetle geçirmiş oldukları mütalâaları müdafaa etmek fırsat ve şerefi bize düşmüştür. Bu «cebir» unsurunun maddede muhafazasını bendeniz sayın arkadaşlardan hürmetle rica ediyorum.”⁹⁷⁶

Bu eleştiriler üzerine bu kez kürsüye Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu gelmiş ve “*Arkadaşlar; bu kanun projesi huzurunuzda geldiği günden beri bir nokta üzerinde ittifak halindediniz. O da, komünizmin bu memlekette yerleşmemesi, tutunmamasıdır. Fikir olarak da, fiil olarak da komünizm ezilmelidir prensibinde ittifakımız tamdır. (Bravo sesleri)*”⁹⁷⁷ dedikten sonra “*...İtiraf etmek mecburiyetindeyim ki, burada fikir hürriyetine bir tahdit vardır. Meselâ Fransa’da komünist partisi kurmak serbesttir. Türkiye’de serbest değildir. Parti cebir yolu ile*

⁹⁷⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 8. Birleşim, 23 Kasım 1951, s.208.

⁹⁷⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 8. Birleşim, 23 Kasım 1951, s.208.

gelmez arkadaşlar. Parti seçim yollarıyla, fikir yoluyla gelir. Komünist partiyi kuracak mıyız? Komünist fikri kabul edecek miyiz? Vicdanlarımızın sesi budur. Fikir olarak da komünizm menedilmektedir. (Bravo sesleri)” şeklinde konuşmuş ve fikir özgürlüğünün sınırlanacağını kabul etmesine rağmen komünizmin fikrini bile kabul edilmeyeceğini vurgulamıştı. Ağaoğlu,

“Bir an farzedelim ki, cebri kabul ettiniz, bu demektir ki, artık komünizm yasak değildir, hattâ gizli şekilde çalışmak yasak değildir. Komünistlerin nasıl çalıştıklarını biliyorsunuz. hücre halinde gizlice yan yana geliyorlar, fikri ekseriya bu yol ile tamam etmeye çalışıyorlar. Farzedelim ki, böylece bir hücre içinde toplanmış olan sekiz kişiyi yakaladık. Bunlar bize şöyle diyebilirler: «Biz komünizme inanıyoruz. Biz inandığımız bu fikri oğullarımızdan başlayarak, ailelerimizden başlayarak, nasihat ve telkin yolu ile yayacağız. Gizli kalmaktan maksadımız ise şudur: İstemiyoruz ki komşularımız komünist olduğumuzu duysun. Görüyorsunuz ki arkadaşlar, cebir kullanmadan da komünizm şu arzettiğim şekilde cemiyeti tahrip edecek, çalışmalarına imkân ve fırsat bulabilir.”

Cümlelerini de kullanarak vekiller üzerinde baskı kurmayı düşünerek maddeyi savunmuş ve “Komünizmi fikir olarak da mahkûm ettiğimiz gün fikir hürriyeti büyük zaferini kazanmış olacaktır. (Bravo sesleri ve şiddetli alkışlar)” diyerek de son sözünü söylemiştir.

Bu oturumda sosyalizm ile komünizm tartışması da yaşanmıştı. Cezmi Türk, Ahmet Gürkan’ın “sosyalizmi de menedelim” cümlesine karşılık Gürkan’ın “Avrupa’daki gazeteler ve dergilerde yayınlanan siyasi fikir hareketlerini takip etmesini” önerdikten sonra,

“Bugün dünyada kızılığın, dünya emperyalistliğini yapan kızılığın en büyük düşmanı her memlekette sosyalist partilerdir. Bugün Fransa’da, İtalya’da, İngiltere’de, Amerika’da kızılların karşısına sosyalistler çıktığı için Komintern ve Moskova çıldırmaktadır. Çünkü onun ihtilâl yapmak istediğini sosyalistler sulh namı altında yapmaya çalışmaktadır. Bu bir. Bu hususu fikir cereyanlarını takip eden arkadaşların tetkik etmelerini rica ederim. İkincisi; memleketimizde mevcut partilerin en kuvvetlileri olan ve Mecliste temsil edilmekte bulunan üç partinin programlarını tetkik edelim. Cumhuriyet Halk Partisi programını objektif bir fikirle tahlil edecek olursak, devletçiliğinden halkçılığına ve iktisadi doktrinine kadar sosyalisttir. Demokrat Parti programını alacak olursanız, grev hakkını tanınmasından, mutedil devletçilik ve inkulâpçılık prensiplerine kadar sosyalisttir. Bunun dışında Millet Partisinin tüzüğünü ele alın; tröstlere karşı mücadeleyi, liberalizm sistemini kabul etmiş olmasına rağmen, tam mânasiyle sosyalisttir; İsviçre tipi partilerden biridir. Binaenaleyh bunlar bir vakia olarak memlekette yaşarken; burada biz cebir unsurunu kaldırarak, memlekette sosyalist partisi kurulursa bunu önliyelim endişesiyle içtimai fikir hareketlerini, hukuki normal fikir hareketlerini hiçbir suretle bu gibi endişelerle önlemek mümkün değildir arkadaşlar. Her içtimai fikir hareketi, ne gibi müeyyideler koyarsanız koyunuz, yaşıyacaktır”⁹⁷⁸

⁹⁷⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 8. Birleşim, 23 Kasım 1951, s.199.

Şeklinde ki konuşması ile de komünizmi kızılılık olarak görüp, sosyalistliği ise “komünizmin en büyük düşmanı” olarak nitelendiriyor ve ülkedeki partilerin görüşlerine göre sosyalist olduğunu vurguluyordu. Ahmet Gürkan da daha sonra verdiği yanıtta “*Bu kanunun birinci fıkrasını okuyan bir arkadaşımız dediler ki, eğer cebir unsurunu kaldırırsak bu memlekette sosyalist partisi kurulmaz. Ben de oturduğum yerden şöyle bağırdım: Bir sosyalist partisi bu vasıflarla karşımıza çıkarsa buna müsaade edemeyiz. Bugün bu kanaattem, yarın da bu kanaatimi muhafaza ve devam ettireceğim*”⁹⁷⁹ sözlerini kullanmış, Cezmi Türk söze karışmış ve “*Siz sosyalistsiniz Ahmet Bey*” demişti. Ahmet Gürkan da “*Cezmi Türk arkadaşım müstakildir, belki yarın bir sosyalist parti kurabilirler, belki de şimdiden onun hazırlıklarını yapıyorlar*” yanıtını vermişti. Cezmi Türk de Ahmet Gürkan’a “*sizin partiniz sosyalisttir*” diyerek birbirlerini sosyalist olmakla suçlamışlardı.

Oturum çok geç olduğu için saat 20.05’de 26 Kasım toplanılmak üzere bitirilmişti. Cumhuriyet Gazetesi de 23 Kasım görüşmelerinde Menderes’in “*Hemen itiraf edeyim ki, hükümet, ceza kanununda tadili lüzumlu görülen maddeleri bir arada sevk etmekle hata etmiştir.*” İtirafını “*Hükümetin Hatası*”⁹⁸⁰ olarak yansıtmış ve Menderes’in “*Memleketin sol cereyanlar kadar sağdan bir tehlikeye maruz olmadığını*” iddia etmesini ve “*tasarının biraz da bu geleneğin tesiri altında bu şekilde hazırlanmış olduğuna*” işaret etmesini haberleştirmişti. Yine gazete Cezmi Türk’ün “*memlekete din yolile komünistlerin girmesinin mümkün olmadığını*”⁹⁸¹ belirtmesini verirken, idam isteklerinin ciddiye alındığını yazmıştı. Gazete geniş olarak yansıttığı oturumdaki “*Cebir yolu, Sosyalizm*” tartışmalarını da ayrıntısıyla vermişti.⁹⁸²

26 Kasımda toplanan mecliste⁹⁸³ ilk sözü Adalet Komisyonu üyesi de olan DP İzmir milletvekili Halil Özyörük alır ve o da sosyalizm ile komünizm arasındaki bağlarla ilgili konuşarak,

“Kapitalizmin bazı mahzurlar tevhit ettiği aşıkârdır. Bu sebeple her kapitalizmi yıkmak veya tahdit etmek isteyen fikir cereyanının komünistlik sayılması doğru olmaz. Sermaye istismarının önüne geçmeye çalışmak komünizm demek değildir. Diğer taraftan fert mülkiyetinin kuvvetli tahditlerine taraftar olduğu halde komünist olmıyan fikir cereyanları da vardır. Aşırı veraset vergileri veya

⁹⁷⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 8. Birleşim, 23 Kasım 1951, s.210.

⁹⁸⁰ Cumhuriyet, 24 Kasım 1951, s.1, “Hükümetin Hatası”.

⁹⁸¹ Cumhuriyet, 24 Kasım 1951, s.1, “Memlekete Din Yol ile Komünizm Girebilir mi?”.

⁹⁸² Cumhuriyet, 24 Kasım 1951, s.5, “Sosyalizm Meselesi Üzerinde Müzakereler”.

⁹⁸³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 9. Birleşim, 26 Kasım 1951, s.217.

mirasçılık derecelerini çok tutmak gibi sosyal ve hukuki düşüncelerin komünizmle alâkası yoktur.”⁹⁸⁴

Sözleri ile nelerin komünistlik sayılamayacağını açıklar. Bu oturumda Mahmut Güçbilmez, Feridun Fikri Düşünsel, Fethi Çelikbaş, Sedat Barı, Hâmid Şevket ince, Şevket Mocan, Cezmi Türk, Kemal Özçoban, Osman Şevki Oıçekdağ, Baki Erdem, Fuad Huûlsi Demircili, Necip Bilge, Ahmet Gürkan, Ahmet Kemal. Varınca, Zihni Ural, Mazhar Şener, Hasan Âli Vural söz alarak konuşmuşlardı.

Özellikle Feridun Fikri Düşünsel konuşmasında 141. maddenin tarihsel gelişimini vermişti.⁹⁸⁵ Birincisi, 141. madde aslında Ceza Kanununun tatbikatına müteallik bir hükümken 23 Haziran 1936 tarih ve 3038 numaralı kanunla ilk defa olarak o günkü bünyeye uyan şeklini almıştı. Yani, 141. maddeye komünizmle mücadele vaziyeti ilk defa olarak 23 Haziran 1936 tarihinde konmuş bulunmaktaydı. İlk halinde bu 141. madde “*Memleket dâhilinde içtimai bir zümrenin, diğerleri üzerinde tahakkümü, şiddet kullanmak suretiyle tesis etmeye veya içtimai bir zümreyi şiddet kullanarak ortadan kaldırmaya veya memleket dâhilinde teşekkül etmiş iktisadi veya içtimai nizamları şiddet kullanarak devirmeye matuf cemiyetleri tesis eden, teşkil eden, tanzim eden veya sevkü idare eden...*” diye devam ediyordu. Kanunun bu şekli, iki sene sonra 1938’de meclise getirilerek yeni bir kanun olarak 3531 numaralı kanunla değiştirilmişti. Maddenin ilk değişikliği buydu. 141. maddenin 1938’de almış olduğu şekil ise “*Memleket dâhilinde içtimai bir zümrenin diğerleri üzerinde tahakkümünü tesis etmeye (Şiddet kalktı) veya içtimai bir zümreyi ortadan kaldırmaya veya memleket dâhilinde teşekkül etmiş iktisadi veya içtimai nizamları devirmeye matuf cemiyetleri.*” şeklindeydi. Yani iki sene sonra şiddet kelimesi yasadan çıkartılmıştı. Bu kanun 1936 yılında İtalya Ceza Kanunu’ndan alınarak aynen konmuştu bu nedenle “*şiddet*” kelimesi bulunmaktaydı. Ancak uygulamada sıkıntı çıkınca 1938’de şiddet unsuru arandığı için birçok kişinin zararlı faaliyetlerinin “*hüküm dışı sayılması*” nedeniyle mücadelenin silâhsız kaldığı düşünülerek, bu “*şiddet*” kelimesinin kanundan çıkarılmasına lüzum hissedilmişti.⁹⁸⁶ İkinci değişiklik ise 13 Haziran 1946 tarihli 4934 numaralı kanun idi ve aynı şekilde “*şiddet*” kelimesini içermemekteydi. “*Memleket içinde, içtimai bir zümrenin diğerleri üzerinde tahakkümünü tesis etmeye (şiddet yok) veya içtimai bir zümreyi*

⁹⁸⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 9. Birleşim, 26 Kasım 1951, s.221.

⁹⁸⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 9. Birleşim, 26 Kasım 1951, s.225.

⁹⁸⁶ DP Konya Milletvekili Himmet Ölçmen, bu açıklama üzerine “*Sene 1938, o zamanlar onlar hissediyorlar da biz şimdi hissetmiyoruz.*” diyerek eleştirmiştir.

ortadan kaldırmaya (gene şiddet yok) veya memleket içinde teşekkül etmiş iktisadi veya içtimai nizamları devirmeye matuf...” şeklindeki maddenin değişmediği sadece ceza sürelerini değiştirdiği görülmüştü. Bundan sonra en son değişiklik de bu 1951 tarihli yasa tasarısıydı. Burada da maddede “Memleket içindeki içtimai ve iktisadi sınıfın diğerleri üzerinde tahakkümünü tesis etmek veya içtimai ve iktisadi bir sınıftan ortadan kaldırmak ve memleket içinde kurulmuş içtimai ve iktisadi nizamları devirmek amacıyla...” denmekteydi. Artık DP’li olan Bingöl milletvekili Feridun Fikri Düşünsel⁹⁸⁷ meclis üyelerine,

“Şu halde bugün mer’i olan metin budur arkadaşlar. Bu metne cebir unsurunu ilâve ettiğimiz takdirde soruyorum: Kanuni vaziyet hafifliyor mu, şiddetleniyor mu? (Hafifliyor sesleri). Bizim maksadımız komünizmle mücadele etmek mi, etmemek mi? (Etmek sesleri). Etmekse adına ne derler bilmem. Bunda tereddüde mahal yoktur. Binaenaleyh arkadaşlar, metin meydandadır ve hepimiz milletimize karşı, hissî konuşmuyorum, bir mesuliyet deruhte etmiş bulunuyoruz; bir gazete makalesi yazmıyoruz. Burada milletin vazifedar mebusu olarak teşriî vazifemizi ifa ediyoruz. (Soldan alkışlar). Bu vebali omuzlarımızda çekemeyeceğiz kanaatindeyim. (Bravo sesleri).”⁹⁸⁸

Diyerek cebir kelimesinin konulmamasının uygun olacağını ima etmişti. Düşünsel, bu şekilde sosyalistlik ve saireye de kesinlikle hanel gelmeyeceğini, Paris’te ekonomik doktrinler tarihi okuduğunu bu nedenle sosyalistliğin devirmeyi hedeflemediğini, komünizm, sosyalizm ve diğerlerinin hepsinin aynı kaynaktan ileri geldiğini ama sosyalizmin demokrasiyi kabul edip, demokratik nizam içine girdiğini de eklemiştir.

Düşünsel’in konuşmasına eleştirisi ise, DP’li Fethi Çelikbaş’tan gelir. Çelikbaş, “cebir” kelimesinin kalmasından yana olduğunu açıklamış ve memleketin 1936’dan beri geçirdiği siyasi hayatındaki değişikliklerle bu kanunun tadil edildiğini belirtmiş ve metod açısından noksan olduğunu

“Bu noksanı ikmal etmek suretiyle, metinde cebir unsurunun muhafaza edilmesine bilhassa programında içtimai adalet yer almış olan Demokrat Partili arkadaşlarda olduğu gibi muhalefette bulunan arkadaşların da, memleketin içtimai nizam içerisinde, üzerinde durulacak ve içtimai hayatın bünyesini takviye maksadiyle muayyen yerlerde tahditler vaz’etmek icabedebileceğini takdir ederek, sırf bunlara imkân vermek bakımından cebir unsurunun muhafaza edilmesine iştirak etmeleri icabeder.”⁹⁸⁹

⁹⁸⁷ Feridun Fikri Düşünsel, 4 Mart 1925 tarihli Tahrir-i Sükûn Kanunu’na “Anavatanın ihtiyacını duyduğu emniyet, huzur ve sükunu, Tahrir-i Sükûn olmadan da muhafaza etmek mümkündür” diyerek karşı çıkmıştı. Bkz: Hakan Özoğlu, **Cumhuriyetin Kuruluşunda İktidar Kavgası: 150’likler, Tahriri Sükûn ve İzmir Suikastı**, (Çev. Zuhâl Bilgin), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s.140. Ayrıca, İzmir Suikastı’na da adı karışmış ve yargılanmıştır. Bkz. **a.g.e.**, s.180.

⁹⁸⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 9. Birleşim, 26 Kasım 1951, s.226.

⁹⁸⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 9. Birleşim, 26 Kasım 1951, s.228. Cezmi Türk, 1936’daki değişikliği anlatırken “O zamanları, o hazin zamanları unutmuyalım. Bu devir Atatürk’ün hastalığına ve ölümüne rastlayan devirdir. Ve bütün dünya ve biz kendimize bakıyoruz, öksüz mü

Sözleri ile anlatmıştır. İdam konusunda ise Tekirdağ milletvekili Şevket Mocan kürsüye gelmiş ve 141. maddenin birinci fıkrasına 108 arkadaşıyla eklenmesini istediği ek fıkra olan “vatan hainleri komite başkanlarına münhasır ölüm cezası hakkında” konuşmaya başlamıştır. Mocan, bu ek fıkraya herkesin “kütüpane raflarından inip nazariyattan ayrılıp bugünkü dahilî, haricî vakıaların içinden ve bilhassa İsviçre ve Fransa'daki adli felsefelerden ziyade Türkiye'yi bir Türk gözü ile tetkik buyurmalarını” istemiş ve bu fıkranın “Son günlerde sık sık tekrar edilen bir Faşist Kanunu olarak telâkki edilmemesini” de rica etmişti. Bunun nedeni olarak da “Faşizm ne demektir arkadaşlar? Bir milletin diğer milletlere üstünlük iddiasıyla; emperyalizm emellerle; cemiyeti ateşe vermesi demektir. Türkiye'de böyle bir şey tasavvur edilebilir mi? Çekile çekile kendi yurdunun son köşelerine çekilmiş Türkiye'nin, aile ocaklarında, huzurla, istiklâl hürriyeti içinde yaşamaktan başka bir emeli olabilir mi? Kimin bir karış toprağında gözümüz var? İki de tekrar edilen faşist kelimesini bu kürsünün kudsîyetine hiç yakıştıramam.”⁹⁹⁰ Şeklinde konuşmuş ve sonunda bu teklife imzayı şeref sözü ile veren 108 arkadaşıyla birlikte “tarihe karşı bir berat delili için” açık oy teklif eden bir teklif de vermişti.

Samet Ağaoğlu görüşme sırasında komünizm algısını gösterecek şekilde “Arkadaşlar, her komünist, aile aleyhtarıdır, din aleyhtarıdır, mülkiyet aleyhtarıdır. O halde arkadaşlar, bütün bu aleyhtarlıklar birleştiği zaman komünist karşımıza çıkıyor demektir.”⁹⁹¹ Sözleri ile düşüncesini ortaya koymuş ve “cebiri unsuru konulursa karşımızda komünist kalmıyor arkadaşlar” diye eklemiştir. Cezmi Türk'ün algısı da;

“Komünistlik, iftira, ihanet, ihtilâl fecilerine bürünerek gelir. Sabotaj baş işidir; yarın bizim nebatlarımıza hastalık tufeylatı atar, nebati hastalıklar salgını vücuda getirirse, ne yapacağız? Bizim bu kanunda böyle salgınlara karşı hattâ ağır müeyyidemiz olmalıdır. Milletimizi sefaletе düşürmek ve komünizme müsait muhit yaratmak için bunlar gelir de hayvanlara hastalık aşular. Bunlara karşı birer müeyyidemiz olmalıdır. Başka yerlerde bunlara karşı cafcaflı mevzuat vardır.”⁹⁹²

Şeklindeki cümlelerinden ortaya çıkmıştır. Bu sırada Adnan Menderes de konuşur ve

“Arkadaşlar bu memlekette eğer komünizm zaferyap olmamışsa, bu, Türk Milleti sayesinde olmuştur. Büyük milletimiz; bütün medihlere lâyıktır. Bu

kalacağız, ondan sonra ne olacak diye. Hükümet o vakit bunu önlemek için tedbir almış olabilir.” Diyerek o dönem hükümetin düşürülme tehlikesine karşı “cebiri” kelimesini koyduğunu düşündüğünü belirtmişti: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 9. Birleşim, 26 Kasım 1951, s.238.

⁹⁹⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 9. Birleşim, 26 Kasım 1951, s.232.

⁹⁹¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 9. Birleşim, 26 Kasım 1951, s.235.

⁹⁹² **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 9. Birleşim, 26 Kasım 1951, s.237.

kasideler onun için bir haktır. Fakat, bunun da bir haddi, bir hududu vardır... Ancak; 21 milyon Türk milleti içinde iki bin hattâ 20 bin kişi çıkabilir. Bunu, yoktur diyecek olursak hakikati reddetmiş oluruz. Çünkü, birçok asıl milletlerin bünyeleri içinde bu zararlı unsurlar türemiş; olabilir ve bunu bu milletlerin ayıbı olarak değil tatbik ettikleri; gaflet rejiminin bir neticesi olarak telâkki etmek icab eder.”⁹⁹³

Sözlerinden sonra cebir kelimesi üzerine son sözü söylemiş ve “*Cebir kelimesi kalsa da kalksa da ne vatan, ne de hürriyet elden gider.*” cümleleriyle bu konuyu kapatmıştı. Menderes ayrıca kendilerine “*faşist*” denmesine de değinmiş ve “*Arkadaşlar; komünistlikle mücadele bahis mevzuu olunca derhal faşist lâfi karşınıza getiriliyor... Bugün bir doktrin olmaktan çoktan çıkmış ve dış kuvvetlerin öncülüğünü yapan, beşinci kolu olan, casusu olan ve memlekete zarardan başka hiç faydası olmayan bir hareketi ve o hareketin salıklarını tenkil etmek için tedbirler düşünürken bizlere faşistlik, hürriyeti imha niyetleri atfetmek asla iyi niyetle telif edilecek bir hareket olamaz.*”⁹⁹⁴ sözleri ile de yanıt vermişti.

15.00’de başlayan oturuma 18.10’da ara verilmiş ve 10 dakika sonra oturum yeniden başlamıştı. Bu kez Antalya milletvekili İbrahim Subaşı önderliğinde birkaç milletvekilinin ayrı ayrı verdiği “*141. maddenin müzakerelerinin yeterince yapıldığı*” ve “*cebren*” ve “*cebir*” kelimelerinin çıkarılmasını isteyen “*teklif*”⁹⁹⁵ kabul edilerek ilk maddenin tümü üzerindeki teklifler alınmıştır. Bu tekliflerin alınması sonrasında da Adalet Komisyonu adına Vacid Asena konuşmuş ve bu “*cebir*” konusunda meclisin oyunun ne olduğu ortaya çıktığı için maddenin yeniden yazılması amacıyla komisyona gönderilmesini istemiştir.⁹⁹⁶ Ancak bu kez bu isteğin de oya sunulması gerektiği üzerinde de uzun tartışmalar yaşandıktan sonra Başkanın komisyondan gelen uyarı sonucunda oya koymadan komisyona gönderilmesi kararlaştırılmış ve saat 19.00’da oturum kapanmıştı.⁹⁹⁷

Cumhuriyet Gazetesi 26 Kasım görüşmelerini, “*Komünistlere dair tasarıda cebir unsuru meselesi, günün yegâne konusu oldu. Hükümet, cebir unsurununun maddeden çıkarılmasında ısrar etti. Lehte ve aleyhte konuşuldu, komisyon yeniden incelemek üzere maddeleri geri aldı.*”⁹⁹⁸ Şeklinde özetlemişti.

Özellikle Halil Özyürek’in uzun konuşmasında bazı milletvekillerinin müdahalelerinin kendisini sinirlendirmesini ve “*Bilhassa sona doğru Halil Nuri*

⁹⁹³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 9. Birleşim, 26 Kasım 1951, s.240.

⁹⁹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 9. Birleşim, 26 Kasım 1951, s.241.

⁹⁹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 9. Birleşim, 26 Kasım 1951, s.245.

⁹⁹⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 9. Birleşim, 26 Kasım 1951, s.248.

⁹⁹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 9. Birleşim, 26 Kasım 1951, s.252.

⁹⁹⁸ Cumhuriyet, 27 Kasım 1951, s.1, “Mecliste Dünkü Çetin Tartışmalar”.

Yurdakul'un sözünü kesmesine sinirlenerek izahlarını yarıda kesti. Kürsüden ayrılıp yerine oturdu. Birçok milletvekilleri devam etmesini söyledilerse de, Halil Özyörük tekrar kürsüye dönmedi.”⁹⁹⁹ Şeklinde haberleştirmişti. Gazete, ikinci oturumda da komisyon sözcüsü Vacid Asena ile komisyondan Hamid Şevket İnce arasında oturdukları yerde yaptıkları şiddetli tartışmayı yansıtmış ve Vacid Asena'nın kendisine yüksek sesle ihtarda bulunan Hamid Şevket'e karşı “Edebli konuş” diye bağırmasını öne çekmişti.¹⁰⁰⁰

28 Kasım günü açılan oturumda komisyona gönderilen Türk Ceza Kanununun 141. ve 142. maddeleri değiştirilerek geri gelmiş ve 141'in ilk fıkrası mecliste okutularak kabul edilmişti. Fıkra,

“Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmeye veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmaya veya memleket içinde müesses iktisadi veya sosyal temel nizamlardan her hangi birini devirmeye mâtuf cemiyetleri her ne suret ve nam altında olursa olsun kurmaya tevessül edenler veya kuranlar veya bunların faaliyetlerini tanzim veya sevk ve idare edenler veya bu hususlarda yol gösterenler sekiz yıldan on beş yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar. Bu kabûl cemiyetlerin bir kaçını veya hepsini sevk ve idare edenler hakkınca ölüm cezası hükmolunur.”¹⁰⁰¹

Olarak kabul edilmişti. Böylece hem “*cebiri*” kelimesi kaldırılmış hem de idam cezası getirilmişti. Artık cebir yani şiddet olmadan bile kendini sosyalist görenler bile bu madde ile karşı karşıya kalacaktı. Zaten Cumhuriyet Gazetesi de bu görüşmelerin ardından cebir unsurunun maddeden çıkartılması ile ilgili yaptığı haberi “*Komünistlere Dair Tasarıdaki Hükümler Genişletiliyor*”¹⁰⁰² şeklinde vermişti.

Bu birleşimde “*cebiri yolu*” tartışmasını net olarak ortaya koyan DP Sivas milletvekili Sedat Zeki Örs'ün şu cümleleriydi:

“Yalnız, iyi anladımca endişeleri şu idi: «Eğer cebiri kaydını, cebiri niyetini ceza için şart koşmazsak, Sosyalizm gibi keza Marksizm akidesine dayanan fakat dost ve müttfikimiz olan birçok memleketlerde tarâftarı bulunan ve emellerini tahakkuk ettirmek için cebiri ve şiddeti derpiş etmiyen bir nazariyeyi de nevama kânun harici etmiş olacağız, tervicini, münakaşasını menedeceğiz. Bu doğru olmaz. Antidemokratik olur. Bunu yaparsak demokrasi âleminde itibarımız haleldar olacaktır.» Böyle bir endişeyi muhterem bulmakla beraber onu paylaşmadığımı itiraf etmek mecburiyetindeyim.”¹⁰⁰³

⁹⁹⁹ Gazete Özyörük'ün kürsüden ayrılması sonrası tekrar gelmesini isteyen Hamid Şevket İnce'nin “*Bu kürsüde fikirler sonuna kadar müdafaa edilir. Buradan çekilip gitmekle Halil Özyörük'ün fikir müsavatında biraz kıskanç oldukları intibaini bendeniz edinmiş bulunuyorum.*” cümlelerini de öne çıkarmıştı.

¹⁰⁰⁰ **Cumhuriyet**, 27 Kasım 1951, s.5, “Mecliste Dünkü Çetin Tartışmalar”.

¹⁰⁰¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 10. Birleşim, 28 Kasım 1951, s.270.

¹⁰⁰² **Cumhuriyet**, 29 Kasım 1951, s.1, “Komünistlere Dair Tasarıdaki Hükümler Genişletiliyor”.

¹⁰⁰³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 10, 10. Birleşim, 28 Kasım 1951, s.272.

141. maddenin 2. fıkrasına geçilmişken yine komisyon başkanı Vacid Asena, 141. maddenin kalan fıkralarının 142. maddeye de bağlı olduğu için zorunlu olarak yine bunların da komisyona iadesini istemiş ve kabul edilmişti.¹⁰⁰⁴ Anlaşıldığına göre komisyon bunun farkında değildi ve sadece 141. maddenin 1. fıkrasını düzenlemiş ve meclise geri göndermişti. Bu nedenle bu oturumda diğer konulara geçilmiş ve ceza kanunu sonraya bırakılmıştı. 30 Kasım'da toplanan mecliste komisyondan gelen 141. maddenin 2. fıkrası okutulmuş ve kabul edilmişti. 2. Fıkra şu şekildeydi;

“Devlet siyasi ve hukuki nizamlarını topyekûn yoketmek gayesini güden cemiyetleri her ne suret ve nam altında olursa olsun kurmaya tevessül edenler veya kuranlar veya bunların faaliyetlerini tanzim veya sevk ve idare edenler ve bu hususlarda yol gösterenler sekiz yıldan on beş yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılırlar.”¹⁰⁰⁵

141. maddenin 3. Fıkrası,

“Amacı cumhuriyetçiliğe aykırı olan veya demokrasi prensiplerine aykırı olarak Devletin tek bir fert veya bir zümre tarafından idare edilmesini hedef tutan cemiyetleri kurmaya tevessül edenler veya kuranlar veya bunların faaliyetlerini tanzim veya sevk ve idare edenler veya bu hususlarda yol gösterenler sekiz yıldan on beş yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılırlar.”

Şeklinde okutulmuş ancak Mardin milletvekili Kamil Boran tarafından başındaki *“Amacı cumhuriyetçiliğe aykırı olan veya demokrasi prensiplerine aykırı olarak”* cümlesi *“Her memlekette ve her rejimde demokrasi prensipleri ayırdır ve türlü türlü cumhuriyetler vardır.”* Nedeniyle değiştirilmesini istemiş ancak verdiği önerge kabul edilmemiş ve 3. fıkra aynen geldiği gibi kabul edilmişti.¹⁰⁰⁶ Diğer maddeler ırkçılık gibi konularla ilgiliydi ve komünizm ile ilgili madde ve fıkralarda olduğunun tersine düzenli bir müzakere ortamında görüşülmüş ve kabul edilmişti. Komünizm ile de ilgili olan 141. maddenin 5. Fıkrası,

“1, 2 ve 3 ncü bentlerde yazılı cemiyetlere girenlere beş yıldan on iki yıla kadar ağır hapis ve 4 ncü bentte yazılı cemiyetlere girenlere altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.”¹⁰⁰⁷

6. Fıkrası,

“Yukarıki bentlerde yazılı fiileri devlet daireleri, belediyeler veya sermayesi kısmen veya tamamen devlete ait olan iktisadi teşekküller, sendikalar, işçi teşekkülleri, okullar, yüksek tahsil müesseseleri içinde veya bunların memur,

¹⁰⁰⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 10. Birleşim, 28 Kasım 1951, s.274.

¹⁰⁰⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 11. Birleşim, 30 Kasım 1951, s.311.

¹⁰⁰⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 11. Birleşim, 30 Kasım 1951, s.312.

¹⁰⁰⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 11. Birleşim, 30 Kasım 1951, s.315.

müstahdem ve mensupları arasında işliyenler hakkında verilecek ağır hapis ceza lan üçte bir nispetinde artırılır.”¹⁰⁰⁸

7. Fıkra ise

“Bu maddede yazılı suçları işliyenlerden biri suçu ve diğer faillerini tahkikatın her hangi bir safhasında yetkili makamlara bildirdiği ve beyanın doğruluğu sabit olduğu takdirde hal ve şartlara ve hâdisenin hususiyetlerine göre bu kimseye verilecek ölüm cezası ağır hapis veya hapse ve ağır hapis cezası hapis cezasına çevrilebileceği gibi bu cezalar kısmen veya tamamen de kaldırılabilir.”¹⁰⁰⁹

Şeklindeydi ve suçluların ihbar etmesi durumunda cezalarının düşürülmesini kapsıyordu. Görüşmelerde en uzun süren tartışma sonrası verilen önergelerden bazıları dikkate alındığı için fıkra komisyona düzenlenmesi için gönderilmişti.¹⁰¹⁰ Aynı şekilde 8. ve 9. fıkralar da komisyona gönderilmişti. *“Bu maddede yazılı suçlardan dolayı mükerrir olanlar hakkında hükmedilecek ağır hapis ve hapis cezaları bir misli artırılır”* şeklindeki 8. fıkranın da kaldırılması kararı verilmişti.¹⁰¹¹

30 Kasım görüşmelerinde *“hâkimin vicdani kanaati ve ihbar mekanizması”* tartışılmıştı. Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu bu konuda,

“Diyebilirsiniz ki, suçlu mahkûmiyetten kurtulmak için itirafta bulunmuş, ihbar etmiştir. Hâkim nedametini de nazara alarak idam cezasını beş yıla, beş aya indirebilir. Burada takdir hakkı hâkimindir, hâkim bu hakkını kullanacaktır. Arkadaşlar, bu ihbar, itiraf mevzuları romanlara, büyük romancıların romanlarına mevzu olmuştur. Cürüm ve Ceza romanını okumuşsunuzdur. İtiraf hâdisesi, suçluyu Allaha yaklaştıran; suçluyu dine yaklaştıran hâdise olmuştur. İstirham ediyoruz, af buyurun, platonik, romantik görüşlerle esasatı hukukiyenin temellerinden birisi olan ve hâkimin takdiri altında olmak kayıt ve şartıyla, ihbar vakasının mesuliyeti azaltması prensibini ortadan kaldırmıyalım. Komünistlikle mücadele silâhlarından birisi de budur arkadaşlar. (Alkışlar)”¹⁰¹²

Diyerek ilginç bir örnek vermişti. 12. birleşim 3 Aralık 1951 tarihinde toplanmıştı. Komisyondan gelen 7. ve 9. fıkralar tartışılmış ve kabul edilmişti.¹⁰¹³ 7. Fıkra, *“Bu maddede yazılı suçları işliyenlerden biri suçu ve diğer failleri son tahkikat açılıncaya kadar yetkili makamlara ihbar ettiği ve bu ihbarın doğruluğu anlaşıldığı takdirde hal ve şartlara ve hâdisenin hususiyetlerine göre ölüm cezası yerine on seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezası ve ağır hapis ve hapis cezaları da dörtte bire kadar indirilerek hüküm olunabilir”* şeklinde idi ve 8. fıkra kaldırıldığı için de *“Bu maddedeki cemiyet tâbirinden maksat iki veya daha ziyade kimselerin birleşmeleri halidir”* şeklinde ki 9. fıkra, 8. fıkra olarak kabul edilmiş ve *“Bu maddede yazılı olan*

¹⁰⁰⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 11. Birleşim, 30 Kasım 1951, s.317.

¹⁰⁰⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 11. Birleşim, 30 Kasım 1951, s.317.

¹⁰¹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 11. Birleşim, 30 Kasım 1951, s.331.

¹⁰¹¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 11. Birleşim, 30 Kasım 1951, s.s.334-335.

¹⁰¹² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 11. Birleşim, 30 Kasım 1951, s.324.

¹⁰¹³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 11, 12. Birleşim, 3 Aralık 1951, s.9.

cemiyet iki veya daha ziyade kimselerin aynı amaç etrafında birleşmeleriyle vücut bulur” şekline getirilmişti.¹⁰¹⁴ Bunun sonucunda da 141. maddenin tümü de oylanarak kabul edilmişti.

Oturumda hemen 142. maddeye geçilmişti. 142. madde ilk fıkrası meclise “*Madde 142. -1. Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmek veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmak yahut memleket içinde müesses iktisadi veya sosyal temel nizamlardan her hangi birini devirmek veya devlet siyasi ve hukuki nizamlarını topyekûn yok etmek için her ne suretle olursa olsun propaganda yapan kimse üç yıldan sekiz yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılır.*”¹⁰¹⁵ Şeklinde gelmişti. Şevket Mocan, 142. madde suçları için “*karşımıza en ziyade çıkaracak bir maddedir, hiyanetin propagandasına aittir.*” Demişti. Ona göre; “*Hiyanetin 141nci maddedeki mücrimleri kolay kolay pek karşımıza çıkmayacaktır. Çünkü cemiyet kuranlara veya cemiyet mensuplarına aittir. Bizim asıl mücadele ettiğimiz ve edeceğimiz kimseler her gün, her zaman tesadüf edeceğimiz propagandacılarıdır.*”¹⁰¹⁶ Madde hakkında tartışma kısa sürmüş ve Mocan’ın verdiği önerge kabul edilerek, maddenin ceza süresi “*5 yıldan 10 yıla ağır hapis*” cezası olarak değiştirilerek kabul edilmişti. Maddenin 2. fıkrası ise; “*Cumhuriyetçiliğe aykırı veya demokrasi prensiplerine aykırı olarak Devletin tek bir fert veyahut bir zümre tarafından idare edilmesi için her ne suretle olursa olsun propaganda yapan kimse aynı ceza ile cezalandırılır.*”¹⁰¹⁷ Şeklindeydi ve kısa bir görüşme sonrasında aynen kabul edilmişti. Maddenin 3. fıkrası; “*Anayasanın tanıdığı kamu haklarını ırk mülâhazasıyla kısmen veya tamamen kaldırmayı hedef tutan veya millî duyguları yoketmek veya zayıflatmak için her ne suretle olursa olsun propaganda yapan kimse altı aydan iki seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*”¹⁰¹⁸ Şeklinde meclise gelmiş ve tartışma sırasında Adalet Komisyonunun önerisiyle fıkranın sonu “*bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile*” değiştirilmiştir. Maddenin 4. fıkrası “*propaganda ve övme*” farklılığı nedeniyle getirilmişti ve “*Yukarıki bentlerde yazılı fiilleri, taallük ettiği gayeleri gerçekleştirmek maksadiyle övenler birinci ve ikinci bentlerde yazılı hallerde beş yıla kadar ağır hapis ve üçüncü bentte yazılı halde üç aydan bir seneye kadar hapis*

¹⁰¹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 11, 12. Birleşim, 3 Aralık 1951, s.10.

¹⁰¹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 11, 12. Birleşim, 3 Aralık 1951, s.10.

¹⁰¹⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 11, 12. Birleşim, 3 Aralık 1951, s.11.

¹⁰¹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 11, 12. Birleşim, 3 Aralık 1951, s.12.

¹⁰¹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 11, 12. Birleşim, 3 Aralık 1951, s.13.

cezalan ile cezalandırılırlar.”¹⁰¹⁹ Şeklindeydi. 4. fıkranın gerekmediği üzerinde uzunca tartışılmış ama sonunda verilen değişiklik önergesiyle fıkra “*Yukarıki fıkralarda yazılı fiilleri övenler, birinci ve ikinci fıkralarda yazılı hallerde beş yıla kadar ağır hapis ve üçüncü fıkroda yazılı halde altı aydan iki yıla kadar hapis cezaları ile cezalandırılırlar.*”¹⁰²⁰ Şeklinde kabul edildi. Maddenin 5. fıkrası geldiği gibi “*5. Yukarıki fıkralarda yazılı fiilleri 141 nci maddenin 6 ncı fıkrasında yazılı kimseler arasında veya aynı fıkroda tasrih edilen yerler içinde işliyenlere verilecek ceza üçte bir nispetinde artırılır.*”¹⁰²¹ Şeklinde kabul edildiği gibi, 6. fıkrası da aynen “*Yukarıki fıkralarda yazılı fiiller neşir vasıtası ile işlendiği takdirde verilecek ceza yarı nispetinde artırılır.*” Şeklinde kabul edilmişti. 7. Fıkroda da sadece “*bu kimseye verilecek*” cümlesi çıkartılarak, “*Bu maddede yazılı suçları işliyenlerden biri suçu ve diğer failleri son tahkikat açılıncaya kadar yetkili makamlara ihbar ettiği ve bu ihbarın doğruluğu anlaşıldığı takdirde hal ve şartlara ve hâdisenin hususiyetlerine göre ağır hapis ve hapis cezaları dörtte bire kadar indirilerek hükmolunabilir.*”¹⁰²² Şeklinde kabul edilmişti. Nihayet 142. maddenin tümünün kabul edilmesiyle de bu uzun süreç sonunda Türk Ceza Kanununun bu maddeleri değiştirilmiş oluyordu. Böylelikle,

*“Türk Ceza Kanununun 141. ve 142. maddeleri, çeşitli suçlar hakkında hükümler koymuştur. Bunlardan birincisi, bir yandan komünist cemiyetler kurulmasını suç saymış, öte yandan, anarşizmi, diktatörlüğü, ırkçılığı ve millî duyguları yok etmeği ve zayıflatmayı amaç edinen cemiyetleri yasaklamıştır. 142. madde ise, birincisine paralel olarak, komünizm, anarşizm, diktatörlük, ırkçılık propagandalarını ve millî duyguları yok etmeğe ve zayıflatmağa yönelen propagandayı cezalandırmıştır.”*¹⁰²³

Kanunun tamamen meclisten geçmesi gazetelere de yansımıştı. Zafer Gazetesi, bu kararı “*Türk Ceza Kanunu Tadil Edildi*”, “*Tasarı alkışlar arasında kanunlaştı*” ve “*Komünist elebaşları idam olunacaklar*”¹⁰²⁴ alt başlıklarıyla vermişti. “*Komünizm tehlikesi*”nin bir algı olarak çoğunlukla propaganda amaçlı ve iç politikayla ilgili kullanıldığı görülmektedir. Ama ana ekseninde ise soğuk savaş sürecine girilirken, Sovyet tehdidi üzerinden köklü bir dış politika dönüşümüne de hizmet etmiş ve bu bağlamda da Türkiye’nin sosyal ve kurumsal olarak biçimlendirilmesini de sağlamıştır.

¹⁰¹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 11, 12. Birleşim, 3 Aralık 1951, s.14.

¹⁰²⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 11, 12. Birleşim, 3 Aralık 1951, s.20.

¹⁰²¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 11, 12. Birleşim, 3 Aralık 1951, s.20.

¹⁰²² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 11, 12. Birleşim, 3 Aralık 1951, s.21.

¹⁰²³ Uğur Alacakaptan, "Demokratik Anayasa ve Ceza Kanunu'nun 141 ve 142'inci Maddeleri", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 22-23 (1-4): 3-20, s.3.

¹⁰²⁴ Zafer, 4 Aralık 1951, s.1, “Büyük Meclisin Komünistlerle İlgili Olan Kararı”.

Türkiye’de çıkan Aile, Bütün Dünya, Hayat, Resimli Hayat gibi dergilerde Amerikan antikomünizmi etkisi görülürken; İkdam-Gece Postası, Vatan, Vakıf, Son Posta Milliyet, Zaman gibi gazetelerde de “*kanatlı casuslar, ajanlar, güzel kız ve kadınlar, Nazım Hikmet, diplomatik temsilcilikler, orak-çekiç, Stalin Kore Savaşı, Köy Enstitüleri*” söylemleri antikomünizmi topluma yerleştirebilmek için özellikle kullanılmıştır.¹⁰²⁵

4.1.5. Tahkikat ve Tevkifat Dönemi

Ahmet Emin Yalman dönemin ruhunu ve olayları anılarında şöyle aktarır;

*“Sovyet Rusya’ya rağmen, Kore Savaşına girmemiz üzerine sinsi Kızıl tahrıkları birdenbire alevlendi. Tutuklu 53 komünistin yargılanması devam ederken, Hür Marko Paşa, Nazım Hikmet, Hür Gençlik, Yarın isimli komünist haftalık dergilerinin yazarları tutuklandı, kızıl beşinci kollara çalışmalarına karşı olan takibat şiddetlendi. Bu sıralarda aralarında Behice Boran olmak üzere bazı solcular, “Barış Severlerin cephesi” diye bir hareket yaratmak istediler. Bunu tertip edenlerin hepsi tutuklandı. Bu gibi gayretler devam ederken, gazetelerde kızıl Moskof emperyalizminin doymak bilmez iştah ve emellerine karşı halkımızın gözünü açmak için bir hayli yazı çıktı.”*¹⁰²⁶

Ahmet Emin Yalman’ın bu süreçte,

*“...beni asıl düşündüren memlekette alıp yürüyen komünist tahrıkları ve yobazlık nikabı adı altında yine Moskova’nın giriştiği baltalama gayretleriydi. Barış cephesi adı altında ortaya fırlayan komünistler tutuklanmış, aleyhlerine dava açılmıştı fakat aynı zamanda Sovyet Rusya propagandasının Özbekistan’da kurulan bir merkezden komünistlerin yobazlık nikabıyla Müslüman memleketlerinde bilhassa Türkiye’de tahrıklere geliştiğine dair İsviçre’de St. Gallen’de çıkan Tagblatt gazetesi tarafından uzun bir yazı neşredilmişti. Biz de bunu Türkçe’ye çevirerek “kızıl ruhlu kuvvet” başlığıyla 12 Mart 1951 sayımıza geçirmiştik. Ortalıkta bu gizli propagandanın kokuları derhal duyulmaya başlamıştı.”*¹⁰²⁷

Şeklinde endişeleri vardır. Cem Eroğul da bu tutuklamaları “*Türk burjuvazisi eskiden beri antikomünizm silahını kullanmış, hükümette bir komünist avı başlatmış, 1951 yılında büyük bir tevkifat yapmıştır.*”¹⁰²⁸ Cümlesiyle belirtmiştir.

Tutuklamalar 1950 yılının yaz aylarında yavaş yavaş başlamıştı. Ağustos ayının başında gerçekleştirilen bu ilk tutuklamada, “*milli menfaatlere aykırı beyannameler dağıttıkları için*” Barışseverler Cemiyeti üyelerinden Behice Boran, Adnan Cemgil ve arkadaşları gözaltına alınmış ve ilk sorguları da Ankara Garnizon

¹⁰²⁵ Ertuğrul Meşe, **a.g.e.**, s.70

¹⁰²⁶ Ahmet Emin Yalman, **a.g.e.**, s.231.

¹⁰²⁷ **A.g.e.**, s.s.242-243.

¹⁰²⁸ Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.61.

Komutanlığı siyasi mahkemesince yapılmıştı.¹⁰²⁹ Askeri Adli Yargıç Suphi Aygör tarafından yapılan sorgu, iki saat kadar devam etmiş, sorgu sonrası sanıklar Cezaevine gönderilmişlerdi. Dosya, ilk sorgu evrak ile birlikte, Millî Savunma Bakanlığı'na gönderilerek, suçun araştırılması için izin istenmişti. 21 Ağustosta ise Akhisar'dan bir tutuklama haberi gelmişti. Haber gazetede şöyle verilmişti;

“Akhisar'daki şebekenin iki azası dün tevkif edildi. Şehrimizde evvelden beri komünist propagandası yapmaktan sanık 6 kişilik bir şebeke meydana çıkarılmıştır. Yapılan tahkikat neticesinden bunlardan Muzaffer Zeybekoğlu namındaki şahsın Akhisar Sanat Okulu öğretmenlerinden olup işten çıkarıldığı ve bu defa komünist tahrikatı yaptığı tesbit edilmiştir. Sanıklardan Muzaffer Zeybekoğlu ve Servet Trampet tevkif edilmişlerdir. Tahkikat devam etmektedir.”¹⁰³⁰

Yine aynı gün, İzmit'ten Kore'ye giden askerlerin vagonlarına yazılan tahrir içeren yazılardan sonra tren Geyve'de durdurulmuş ve tahkikata başlanmıştı. Tren vagonlarına kimliği bilinmeyen birilerince yazılan *“Biz ölüme gidiyoruz. Tarih bunu yazacaktır. Yaşasın İnönü”* şeklinde ibareleri komünist olduklarından şüphe edilen birkaç kişinin yazdığı¹⁰³¹ anlaşılmış ve Kocaeli Valisi ile Jandarma Komutanı Geyve'ye giderek incelemelerde bulunmuştu. Gazeteye göre; *“Gizli tutulan tahkikat ehemmiyetle devam etmekte”* idi.

14 Eylülde ise, daha önce komünistlikten 2 yıla mahkûm olan ve 3 yıldır da firar halindeki İktisat Fakültesi eski doçentlerinden Mihri Belli, Suriye'den kaçak olarak geldiği İstanbul'da sabahın erken saatlerinde Üsküdar iskelesi yakınlarında polislerce yakalanmıştı.¹⁰³² Karakola sevk edilen Belli'nin üzerinde iki tabanca, 150 mermi ve 500 lira da para bulunmuştu. Sahte bir kimlikle kaçak olarak Suriye'den geldiği anlaşılan Belli,

“...Dün Emniyet Müdürlüğüne getirilmiş ve burada sorguya çekilmiştir. Zabita tahkikatına göre, 1944 yılında İktisat Fakültesinde doçent bulunan Mihri o tarihlerde üniversitenin içinde “İleri Gençlik” adlı gizli bir teşekkül vücuda getirmiş, komünistlik propagandasına koyulmuştur. Gene polis tetkiklerine nazaran, İktisat Fakültesi doçenti bu tarzda komünistlik propagandası yaparken yakalanmış 1945 yılında Örfî İdare mahkemesine sevk edilmiştir. Bu mahkemede yargılanan Mihri Belli'nin suçu sabit görüldüğünden 2 yıl hapse ve 9 ay sürgün cezasına çarptırılmıştır. 1947 senesinde bu cezasını ikmal eden eski İktisat Fakültesi doçenti tam sürgün cezasını çekmek üzere zabita tarafından aranmakta iken limanımızdan geçen bir ecnebi vapur ile Fransaya kaçmıştır. Dün zabita tarafından sorguya çekilen Mihri Belli, Pariste üç yıl kaldığı, bu müddet zarfında tercüme işler ile uğraştığını, Af Kanununun ilanından sonra

¹⁰²⁹ **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1950, s.3, “Behice Boran ve Arkadaşları Dün Sorguya Çekildiler”.

¹⁰³⁰ **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1950, s.3, “6 Kişilik Komünist Şebekesi”.

¹⁰³¹ **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1950, s.3, “İzmit'teki Tahkikat”.

¹⁰³² **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1950, s.2, “Komünist Doçent Mihri Belli Dün Yakalandı”.

memleketimize dönmek üzere teşebbüslere giriştiğini söyleyerek ezcümle şöyle demiştir:

“-Mişel Belli sahte pasaport ile ve bir Amerikan vapur ile Marsilyadan çıktım, Hayfaya geldim. Orada bir teşkilatın yardım ile sahte bir nüfus kağıdı elde ettim ve hududdan kaçak olarak geçerek Gaziantebe yerleştim. Burada birkaç gün kaldıktan sonra trenle İstanbula, Haydarpaşaya geldim.”

Evvelki geceyi Üsküdar'da bir sabahçı kahvesinde geçirdiğini söyleyen Mihri Belli, üzerinde bulunan 2 büyük tabanca ile 150 mermiyi niçin taşıdığını izah edememiştir. Üzerinde 500 lira para bulunan Mihri Bellinin sahte bir pasaportla ve gene sahte bir hüviyet cüzdanile ve hududdan kaçak olarak geçmek suretile ve müsellahan şehrimize gelişi tetkike muhtaç görülmüştür. Bu sebeple zabıta ve savcılık hadise etrafında büyük bir hassasiyetle durmakta ve tahkikatı muhtelif cephelerden derinleştirmektedirler.”¹⁰³³

Aralık ayında da gazetelere tutuklama ve mahkeme haberleri düşmeye devam etmişti. Komünizm propagandası yapmaktan daha evvel sanık Emekçi Partisi üyelerinden Mehmed Yüzışık'ın hakkındaki duruşma 1'inci Ağır Cezada yapılmış ve suçu sabit görülen Mehmed Yüzışık 1 yıl hapse mahkûm edilmişti. Yine aynı gün Emlak Bankası'nın Levend çiftliğinde yaptırdığı inşaatta bir aydan beri boyacılık yapan işçilerden Tireli Kemal Uygunoğlu ile arkadaşı Kütahyalı Şaban Tekce'nin aynı yerde işçiler arasında “*rejim aleyhinde ve komünizm lehine propaganda*” yaptıkları Emniyet Müdürlüğü memurlarınca tespit edilmiş ve her ikisi de “*suçüstü*” halinde yakalanmışlardı.¹⁰³⁴ Gece geç vakit adliyeye teslim edilen Şaban ile Kemal, Eminönü 3'üncü Ceza Mahkemesince sorguya çekilmiş ve tutuklanmışlardı.

Aynı şekilde İstanbul, Ankara ve İzmir'de 17 gazete ve mecmua hakkında da Cumhuriyet Savcılıklarınca harekete geçilmiş ve birkaç kişi nezaret altına alınmıştı.¹⁰³⁵ Özellikle “*Mizah, fikir ve ideoloji gibi mefhumları kendilerine maske yaparak komünizm propagandası mahiyetinde neşriyat yapan 11 mecmua ve haftalık gazete*” İstanbul Savcılığı tarafından “*Milli birliği sarsmak ve halkı kıskırtmağa çalışmakla*” suçlanmış ve toplatılmıştı.

1951 yılı gözaltı ve tutuklamalar konusunda hızlı başlamıştı. Daha 4 Ocakta Aydın Valiliği tarafından Milli Eğitim Bakanlığı'na gönderilen bir telgrafta Aydın Ticaret Lisesi'nde bazı öğrencilerin “*orak çekiç resimleri*” yaptıkları ve “*Sovyet Rusya'yı metheden*” yazılar yazdıkları ve suçüstü yakalandıkları bildirilmiş, okul müdürü ile öğrenciler hakkında gereken işlem yapılması istenmişti.¹⁰³⁶ Bu olay ile bizzat Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri meşgul olmuş ve okul müdürünü derhal Ankara'ya emrine aldırarak okulda soruşturma açtırmıştı. Ayrıca, daha önce de

¹⁰³³ **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1950, s.8, “Komünist Doçent Mihri Belli Dün Yakalandı”.

¹⁰³⁴ **Cumhuriyet**, 15 Aralık 1950, s.3, “Komünizm Propagandası Yapmaktan Mahkûmiyet”.

¹⁰³⁵ **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1950, s.1, “Komünizm Propagandası Yapan Mecmualar”.

¹⁰³⁶ **Cumhuriyet**, 6 Ocak 1951, s.1, “Aydın Ticaret Lisesinde Komünizm Propagandası”.

hakkında bu tür ihbarlar yapıldığı gerekçesiyle de okul müdürünün yerine Malatya Ticaret Lisesi Müdürü tayin edilmişti.

Ankara’da 12 Ocak 1951 tarihinde 35 kişi gözaltına alınmış ve ifade vermişlerdi.¹⁰³⁷ Ancak burada ilginç bir konu bu göz altılarının hem “irtica” hem de “komünizm” nedeniyle yapılmasıydı. Ankara Milli Talebe Federasyonu’nun irtica konusunda “Allah’ın Türk milletini her türlü tehlikeden masun kılması niyaz ve tazarru” ile sona eren bir irtica bildirisi yayınlaması üzerine tutuklamalar yapılmaya başlanmıştı. Bir mühendisle eşi ve kardeşinin tevkif edildiği söylenmekteydi.

Gazete, gece telefonla Ankara Valisi Necati İlter ve İçişleri Bakanı Rükneddin Nasuhioğlu görüşmelerine rağmen fazla ayrıntı alamamıştı ancak olayla ilgili kısa bilgiyi şu şekilde vermişti;

“Milli Talebe Federasyonunun dün Halkevinde yaptığı toplantı dolayış ile bu gece irtica mevzuunda bir beyanname yayınlamıştır. Dünkü toplantıda gündeme geçilmeden önce Hamdi Akseki’nin ruhu için fatiha okunması teklif edilmiş, başkan bunun mutad olmadığını, karar verilirse rahmetlinin hatırasını taziz için bir saygı sükutunda bulunulabileceğini söylemiş ise de bu mütalea gürültülerle karşılaşmış, nihayet başkanla bazı arkadaşları salonu terk etmişlerdir. Salonda kalanlar başkanlığa Hukuk Fakültesi Talebe Birliğinden Hüsnü Gülen’i seçerek fatiha okunması kararını almışlar ve ayağa kalkarak fatiha okumuşlardır. Gene toplantıda merhum Diyanet İşleri Başkanına dair bir karikatüründen dolayı Ulus gazetesine de yuha çekilmiştir. Bu gece basına verilen bu beyannamenin de işte bu toplantıda ittifakla karar altına alındığı ilave edilmiştir. Beyanname Milli Talebe Federasyonu İstanbul şubesi beyannamesine bir cevap mahiyetindedir. Daha doğrusu dünkü toplantıda bulunanlar bu vesile ile bazı hususları umumi efkara bildirmeği lüzumlu görmüşlerdir. Beyannameye göre, “memleketimizde dini bir irtica yok, bilakis asil Türk milletinin mukaddesata karşı sarsılmaz bir bağlılığı vardır, dini ve milli vahdeti parçalamak istiyen komünist, Siyonist ve masonluğun, islamiyeti irtica olarak kabul ettiği milletimiz tarafından da tamamile anlaşılmıştır.” denilmiştir. Türk milliyetçiliğini hakiki değerine erdirmek için islamiyete bağlılığını münakaşadan azade bir zaruret olarak kabul eden beyanname: “Allahın Türk milletini her türlü tehlikeden masun kılması niyaz ve tazarru ile sona eriyor. Beyannamenin, Millet Partili çevrelerden mülhem olarak hazırlandığı da yayınlanması ile birlikte çıkan söylentiler arasındaydı.”¹⁰³⁸

Nihayet 13 Ocak 1951’de üç aydan beri yapılan soruşturma sonucunda bizzat Emniyet Müdürü Şeref Süral ve Birinci Şube Müdürü Ekrem Anıt tarafından yürütülen operasyon ile çeşitli mesleklerden 17 şahıs Adliye’de yapılan sorguları sonrasında tutuklanmıştı.¹⁰³⁹ Dün tevkif edilen Faruk Ural, İsmail Ayyıldız, Halil Ayyıldız, Hikmet Ayyıldız, Sami Ayhan, Şelçuk Şenel, Şefik Sargıltay, Kazım Şahiner, İsmail Altan, Oğuz Ermumcu, Rukiye Ermumcu, Şükrü Ünal, Hüseyin

¹⁰³⁷ **Cumhuriyet**, 13 Ocak 1951, s.1, “İrticai Kıpırdamalar ve Komünistlik Tahkikatı”.

¹⁰³⁸ **Cumhuriyet**, 13 Ocak 1951, s.3, “İrticai Kıpırdamalar ve Komünistlik Tahkikatı”.

¹⁰³⁹ **Ulus**, 14 Ocak 1951, s.1, “Komünistlik Propagandası Yapan 17 Kişi Tevkif Edildi”.

Hilmi Ertan, Faruk Şenel, Şevket Akçınar, Sefer Aytekin, Ahmet Durak'tan başka bugünlerde yeni tevkiflerin de yapılacağı beklenmektedir.

Tevkif edilenler arasında bulunan İsmail Altan Yeni Sinema üstünde terzilik yapmakta ve müsait taksitlerle Üniversite öğrencilerinden bazılarına elbise dikmektedir. Terzi İsmail Altan'ın elbise diktiği öğrencilere komünistlik telkinleri yaptığı emniyetçe tespit edilmiştir.

Ancak burada ilginç nokta; Ankara Emniyet Genel Müdürünün “komünistlerin dindar bir görünüş altında faaliyette bulduklarını” eklemesiydi. Komünistlik suçu ile Ankara ve İstanbul'da yapılan tutuklamalar hakkında, Emniyet Genel Müdürü Server Sürenkök, kendisi ile görüşen Ankara Ajansı muhabirine şunları söylemiştir:

“-Tahkikata hassasiyetle devam edilmektedir. Komünizm, her maske altında faaliyetine devam etmeğe gayret eylediğinden, bazı komünistlerin dindar bir görünüş altında çalıştıklarından şüphe etmekteyiz. Tahkikat yakında sona erecek ve bütün bu şüpheler iyice aydınlanacaktır. Ankara'da meydana çıkarılan şebekenin diğer şehirlerde kolları olup olmadığı da araştırılmaktadır. Milli menfaatleri yakından ilgilendiren bu mesele etrafından daha fazla izahat vermeyişimizi mazur görünüz.”¹⁰⁴⁰

O kadar ki “komünistlik propagandası” yapmaktan sanık olarak haklarında soruşturma açılanlardan bazılarının çevrelerinde milliyetçi olarak tanındığı da tespit edilmiş, hatta bazılarının da Hamdi Akseki'nin cenaze töreninde tekbir getirenlerle yakınlıklarının olduğu da anlaşılmıştı.¹⁰⁴¹

Aynı türden bir tutuklama da 1953 tarihinde gazetelere yansır. Komünizm propagandası yapan bu kez Saidi Kürdi'nin bir müridiydi. Zafer Gazetesinin “Mürteci ve Komünist” başlığıyla verdiği habere göre; Saidi Kürdi'nin bir müridi “kızıl propagandası” yaparken yakalanmıştı.¹⁰⁴² Komünizm propagandası yapmaktan sabıkalı olan ve daha önce Isparta'da mahkemesi görülen Saidi Kürdinin müritlerinden “solcu” Refik Kemal Erkek, rapor olarak o zaman “yakayı kurtardıktan sonra” çeşitli suçlar işlemiş ve bu arada dini kitaplar da satmaya başlamıştı. 16 Şubat 1952 tarihinde İstanbul'da Kadıköy gişesinde bilet alırken gişe memuruyla tartışmaya giren Erkek, “Yaşasın Moskova” diye bağırmaya başlamıştı. Bunun üzerine yakalanıp adliyeye sevk olunan Refik Kemal Erkek'in Kürt İsyanına katılan şeyhlerden birinin yeğeni olduğu da anlaşılmıştı.¹⁰⁴³

¹⁰⁴⁰ Cumhuriyet, 15 Ocak 1951, s.1, “Emniyet Umum Müdürünün Beyanatı”.

¹⁰⁴¹ Ulus, 14 Ocak 1951, s.4, “Komünistlik Propagandası Yapan 17 Kişi Tevkif Edildi”.

¹⁰⁴² Zafer, 18 Şubat 1953, s.1, “Mürteci ve Komünist”.

¹⁰⁴³ Zafer, 18 Şubat 1953, s.3, “Mürteci ve Komünist”.

Artık gözaltılar tüm hızla devam ediyordu. Ankara ve sonrasında İstanbul'da da gözaltılar vardı. 17 komünistin tutuklandığı olay araştırılmış ve İstanbul'da Defterdarlık Teftiş Kurulu memurlarından Behram Bener tutuklanarak Ankara'ya gönderilmişti. Ankara'ya getirilen Behram Bener tutuklanarak cezaevine gönderilmiştir. Yine özellikle İstanbul'da ve Ankara'da bazı evlerde arama yapılmış ve belgeler ele geçirilerek, gözaltına alınanlar olmuştu. Bir yedek subay öğrencisi de tutuklananlar arasındaydı.¹⁰⁴⁴

Tahkikatlar durmuyordu. Bursa ve Kayseri Tavas'ta da araştırmalar yapılmış ve Bursa'nın bazı köylerindeki öğretmenlere Paris'ten “İleri Jöntürkler”in mektupları suç delili kabul edilmişti.¹⁰⁴⁵ “Zabitanın uyanıklığı” sayesinde yakalanan bu “komünist tahrikçilerinin” başka şehirlerdeki “komünist tahrikçileriyle” işbirliği yaptıkları ortaya çıkartılmış ve ele geçirilen belgeler Ankara'ya yollanmıştı. Ayrıca bu kişilerin Ankara'da kendi aralarında toplantılar yaparak hep “temas ve meşveret” halinde oldukları anlaşılmıştı. “Bu tahkikat dolayısıyla kendisinden malumat rica edilen İç İşleri Bakanı şimdilik herhangi bir şey söylemenin mümkün olmayacağını kaydetmiş ve: -Hadise, zabitamızın uyanık davranması ve dikkatli bulunmasıyla meydana çıkarılmıştır. Bugün için tahkikatın neticesini beklemek zaruridir.”¹⁰⁴⁶ denilmişti.

Tekirdağ milletvekili Şevket Mocan mecliste İleri Jön Türkler'in Paris'te Louvre Salonunda Türk-Fransız Komitesinin düzenlediği bir konferansa katılarak Türkiye'nin Kore'ye asker göndermelerinden dolayı protesto yaptıklarını ve ortaya çıkan karışıklıkta da 3'nün yaralanıp, 7'sinin tutuklandığı haberlerini,

“1. Protesto eden, yaralanan, tevkif edilenler arasında öğrenci var mıdır? Varsa hâlâ Hükümetten tahsisat alıyorlar mı? Bu Jön Türkler kimlerdir? Ve hangi ailelere mensupturlar?

2. İadei Mücrimin Anlaşmasına¹⁰⁴⁷ istinaden mücrimlerin iadesi hususunda hükümetçe teşebbüse geçilmiş midir? Veya savcılık harekete geçmiş midir?

3. Elinde Türk pasaportu ile inütenekkiren seyahat etmekte olan eski (Tan Gazetesi) sahipleri bu salonda mı idiler ve silâhli mecruhlu komünist isyanı yapan bu eşhasla Paris'teki temaslari hakkında lüzumlu tahkikat yapılmış mıdır?”¹⁰⁴⁸

¹⁰⁴⁴ **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1951, s.1, “Ankara'da Yeni Tevkif ve Aramalar Yapıldı”.

¹⁰⁴⁵ **Cumhuriyet**, 16 Ocak 1951, s.7, “Bursa'da Komünist Tahkikatı”.

¹⁰⁴⁶ **Cumhuriyet**, 16 Ocak 1951, s.1, “Komünistlik Tahkikatı İle İlgili Aramalar”.

¹⁰⁴⁷ **İadei Mücrimin Anlaşması**: Bir suçlunun kendi ülkesine iade edilmesini öngören bir uluslararası anlaşma türü.

¹⁰⁴⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 4, 31. Birleşim, 17 Ocak 1951, s.228, (Tekirdağ Milletvekili Şevket Mocan'-m, Türk - Fransız Komitesinin Louvre Salonunda tertiplendiği Konferansta cereyan ettiği bildirilen hâdiselere dair Başbakanlıktan olan sorusuna Dışişleri Bakam Fuat Köprülü'nün, sözlü cevabı (6/161).

Soruları ile Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'ye sormuştu. Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü de şöyle yanıt vermişti;

“Efendim, arkadaşımın bu takrirde mevzu bahis ettiği hâdiseyi biz de gazetelerde okumuştuk. Kendisinin bu takriri üzerine hâdiseyi ben Paris Sefaretinden telle sordum, Tam bunu sorduğum zaman, teli gönderir göndermez, onlar da buradan giden gazetede okumuşlar, mesele hakkında sefaretten bir tahrirat geldi. Arkasından telle cevap verdiler, telde de tahrirat teyit ediliyordu. Hâdise hakkında resmî malûmat şudur: Paris'te bir Türk - Fransız Dostluk Cemiyeti vardır. Bu cemiyet muhtelif salonlarda konferanslar tertip etmektedir. Louvre'da da bir hanım tarafından (Türkevi) diye sanat tarihine ait, eski Türk evinin hususiyetlerine ait bir konferans tertip edilmiş, konferans epiyce kalabalık, bu arada sefir ve sefaret erkânı da gelmişlerdir. Fakat burada herhangi bir kavga, gürültü patırtı olduğu, şunun bunun yaralandığı tamamiyle asılsızdır. Böyle bir hâdise olmamıştır. Olan tek hâdise, konferans dağıldığı sırada kapının önünde bir Fransız gencinin komünist propaganda beyannameleri dağıtmasıdır. Bu sırada talebe müfettişi yahut Paris'teki kültür ataşesi, yani konferansta hazır bulunan memurumuz bu talebeyi Türk zanneder, niye bunu yapıyorsun; ayıp değil mi? tarzında çıkışır. Halbuki, bunu yapanın Türk olmadığı anlaşılır. Bunu bir Fransız genei yapmış, hattâ kendisine söylenen sözleri de anlamamıştır. Onun üzerine, polis de bu beyannamenin dağıtılmasına mâni olur. Fransa'da kapılarda filân böyle hâdiselere sık, sık tesadüf edilir. Binaenaleyh, hâdise bundan ibaret kalmıştır. Fransız genci bu beyannameleri dağıtmaya muvaffak da olamamıştır. Gürültü, patırtı olduğu, yaralı filân bulunduğu asıl ve esastan âti imiş. Mesele, resmî tahkikat bundan ibarettir. Diğer şeylere gelince: Paris'te kendilerine (Progresist) Terakki perver yeni tâbirle Jön-Türkler adı verilen bir teşekkülün mevcut olduğunu gazetelerde görüyoruz. Orada "beyanname ve broşür neşretmek ve bunlardan bir kısmını bâzan memleketimiz dahiline göndermek suretiyle oldukça küstahça hareketlerde bulunuyorlar. Bunlar hakkında dört beş ay evvel Paris'te bulunduğum zaman talebe müfettişinden bunlar hakkında izahat almıştım. Bunlar arasında Hükümetten tahsisat alan talebe bulunmadığını ifade etmişti. Bunların komünist propaganda merkezlerinden para alıp beslendiğini söylüyorlarki, başka türlü ecnebi bir memlekette zaten. Yaşamalarına imkân yoktur. Fakat kimlerdir, sayıları nedir, ne yapıyorlar? Bu hususta pek fazla malûmatı yoktur. Benim seyahat esnasında edindiğim ve arz edebildiğim resmî malûmat şimdilik bundan ibarettir. Yalnız orada böyle bir fuayye, fesat ocağı bulunduğu ve bunların buralara kadar nüfuz ettikleri, buraya öteberi göndermek suretiyle propaganda yaptıkları ve yapmaya çalıştıkları bir vakiadır.”¹⁰⁴⁹

Bu dönemde algı Türklerin komünizmi Fransa'dan öğrendiğine dairdi. O kadar ki; mecliste bir oturumda DP Gümüşhane milletvekili Ahmet Kemal Varınca,

“Arkadaşlar; Avrupa'ya, bilhassa Fransa'ya. gönderilen talebelerin çoğu Paris'te okuyorlar. Bu çocuklar buradan iki hastalık alıyorlar: Birisi komünizm, ikincisi de frengi ve veremdir. Bunu göz önünde bulundurursak Fransa'ya giden talebeleri ona göre teçhiz etmek lâzımdır. Daha doğrusu onları Paris'ten uzak, başka yerlere göndermek parolamız olmalıdır. Ben Maarif Bakanından bilhassa rica ediyorum. Eğer Paris'te okutturmaya devam ederlerse daima bu kürsiye çıkıp itiraz edeceğim”¹⁰⁵⁰

¹⁰⁴⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 4, 31. Birleşim, 17 Ocak 1951, s.228.

¹⁰⁵⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 13, 49. Birleşim, 27 Şubat 1952, s.971.

Dahi demişti. Bu algıya karşılık iki sene sonra 1954’de mecliste DP milletvekili Kâzım Arar,

“Bugün Amerika’da, İngiltere’de ve Fransa’da komünist partilerine kadar müsaade edilen bir hareketin adına demokrasi diyoruz... Orada bulunan 28 kardeşimizin bugüne kadar büyük masraflar ihtiyar ederek yarılmış veya tamamlanmak üzere bulunan tahsillerinin ikmali için Büyük Meclisin, Yüksek Heyetinin lütuf ve atfetine esirgememesini rica ederim.”¹⁰⁵¹

Diyerek aslında demokrasinin ne olduğunu çok net anlatmıştı. Bir gün sonra ise, İstanbul’da da Ankara’daki araştırmalara ek olarak soruşturmalara devam edilmiş ve Etnoğrafya Müzesi asistanlarından Necdet ile Kenan Harun’un evlerinde yapılan aramalarda bir takım evrak ve belgeler ele geçirilerek Ankara savcılığına gönderilmişti.¹⁰⁵²

İrtica ve komünistlik gözaltıları da birlikte yapılmaya devam ediyordu. İrticaa suçlamasıyla Ticani tarikatına üye olduğu anlaşılan Sadık Çorlutepe adındaki bir şahıs dini propaganda yaparken yakalanmıştı.

“Polis tarafından nezaret altına alınanlar bugün Adliyeye getirilirken akşamın geç saatlerine kadar, halk, Adliyenin önüne birikmiş ve sanıkları görmek için uzun müddet burada kalmıştır. Kalabalık bir aralık caddeye kadar taşmış ve seyriüseferin aksamasına sebep olmuştur. Bir aralık Cezaevi arabası başka bir mahkûmu getirmek üzere Adliyenin önüne yanaştığı zaman, halk bu arabada tahrikçilerin bulunduğunu zannederek “yuha” çekmiştir.”¹⁰⁵³

Çorlutepe, memleketin emniyetini sarsacak ve dini siyasete alet edecek şekilde konuşmağa başlamış ve kendisini takip etmekte olan Emniyet memurları tarafından derhal yakalanarak savcılığa verilmiş ve tevkif edilmişti. Sadık Çorlutepe sorgusu sonrası, tutuklandıktan sonra cezaevi arabasına bindirilirken de adliyenin önünde birikmiş olan halka hitaben: *“Abdest alın, namaz kılın!”* diye bağırmişti.

Burada konumuz açısından önemli olan nokta Cumhuriyet Gazetesinin *“Bugünkü bu tevkifle beraber memleketimizde son zamanlarda uyanmağa çalışan kara ve kızıl irticaa karşı alınan ve alınacak olan şiddetli tedbirler siyasi mehafilde alaka ile takib edilmektedir”* cümleleriydi. Çünkü bu irticai hareketle birlikte aynı sayfada bu kez bir komünistlik suçlaması haberi vardı.

Antakya İskenderun’da şehrin tanınmış avukatlarından birinin oğlu olan Hüseyin Cahid Toros adındaki hâkim adayı, *“gençleri komünistliğe teşvik edici*

¹⁰⁵¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 28, 42. Birleşim, 12 Şubat 1954, s.280.

¹⁰⁵² **Cumhuriyet**, 16 Ocak 1951, s.7, “Şehrimizde Yapılan Aramalar”.

¹⁰⁵³ **Cumhuriyet**, 17 Ocak 1951, s.1, “Komünizme ve Kara İrticaa Karşı Alınan Tedbirler”.

beyannameler” dağıtarken yakalanmış ve trenle Ankara’ya gönderilmişti.¹⁰⁵⁴ Bandırma’da da “*Mehmed Cici isminde bir genç, 9 Ocak tarihinde sabah saat 7 sıralarında Şevkiye camiinin karşısındaki çocuk bahçesinin duvarlarına 8-10 kadar Rus bayrağının yapıştırılmış olduğunu hayretle görmüş ve zabıtayı haberdar etmiştir. Bunun üzerine zabıta derhal faaliyete geçmiş ve tahkikata başlamıştır.*”¹⁰⁵⁵ Bu bayrakların üçü polis tarafından alıkonulmuş, diğerleri de halk tarafından yakılmıştı.

1951 yılının ilk aylarından beri başlayan “*komünist tahkikat ve tevkifat*”lar hızla devam etmekteydi. “*Şebekenin genişlediğini*” belirten gazeteler, Siyasal Bilgiler Okulunda okuyan bir öğrencinin tutuklandığını “*memleketin birçok yerlerindeki tahrikçi yuvaların birbirleriyle irtibat halinde bulunduğu anlaşılmaktadır.*” Şeklinde vermişti. Siyasal Bilgiler Okulu öğrencisi, Dursun Ali Karaca’nın da tutuklanmasıyla Ankara’daki tutuklu sayısı 23’ü bulmuştu. Cumhuriyet Gazetesi “*Bu şebekeyi büyük bir uyanıklıkla meydana çıkaran Ankara zabıtasının memleketin diğer taraflarındaki gizli faaliyetin tesbitinde de büyük başarısı görüldüğünü*”¹⁰⁵⁶ de belirtmişti.

Ankara’da iki kişinin daha tutuklanması ile bu tarihte tutuklu sayısı 25’e hakkında soruşturma olanların da sayısı 60’a yükselmişti. Ankara’da tutuklananlar, Hasan Ogan ve Mehmed Sarp adında daha önce Sıkı Yönetim Komutanlığı tarafından kapatılmış olan Sosyalist Emekçi Köylü ve Çiftçi Partisi’nin Ankara şubesini kuran iki terzi idi.¹⁰⁵⁷ İzmir Karşıyaka’da Osman Başgönül ile halen İstanbul’da bulunan ve hukuk talebesi olan Orhan Çubukçu’nun, yine Karşıyaka’daki evlerinde araştırmalar yapılmış ve komünistliğe aid evrak bulunduğu, küçük çapta bir şebeke kurarak propaganda yaptıkları tespit edilip, haklarında Sulh Ceza Mahkemesince tutuklama kararları verilmişti.¹⁰⁵⁸ İstanbul’da da komünizm propagandası yaptıkları iddiası ile İvan ve Nazmi adlarında 2 kişi yakalanmış ve sorguları sonrası tutuklanmışlardı. Ayrıca Laleli’de Türk Hava Kurumu

¹⁰⁵⁴ **Cumhuriyet**, 17 Ocak 1951, s.1, “Antakya’da Komünistlik Suç ile Bir Hâkim Namzedi Tevkif Edildi”.

¹⁰⁵⁵ **Cumhuriyet**, 17 Ocak 1951, s.1, “Bandırmada Duvarlara Yapıştırılan Rus Bayrakları”.

¹⁰⁵⁶ **Cumhuriyet**, 18 Ocak 1951, s.1, “Ankara ve İstanbul’da Yeni Tevkifler”.

¹⁰⁵⁷ **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1951, s.1, “Komünist Tahrikçiliği Yapanlar”, Mehmet Sarp, şair Salahaddin takma adını kullanıyordu.

¹⁰⁵⁸ **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1951, s.1, “Komünist Tahrikçiliği Yapanlar”, İstanbul’da bulunan Orhan Çubukçu (oğlu) daha sonra zabıta tarafından yakalanmış ve Jandarma kontrolünde İzmir’e gönderilmiştir: **Cumhuriyet**, 26 Ocak 1951, s.1, “İzmirden Kaçan Komünist Şehrimizde Tutuldu”.

apartmanlarında oturan ve yüksek tahsil yaptığı anlaşılan Leyla Yalçın adında genç bir kızın da komünizm lehine propaganda yaptığı tespit edilmişti.¹⁰⁵⁹

DP döneminde sürdürülen anti-komünist hareket kapsamında 1951 tevkifatı Türkiye Komünist Partisi Merkez komitesi üyesi olan Zeki Baştımar'ın yakalanması ile başlamıştı.¹⁰⁶⁰ Bunun sonucunda İstanbul, Ankara, İzmir'de operasyonlarda 167 kişi tutuklanmıştı Zeki Baştımar, bir süre önce TBMM'de komünizmle mücadele için bir kanun tasarısı vermiş olan DP'li Tekirdağ milletvekili Şevket Mocan'ın kızıyla evli olan Dünder Baştımar'ın kuzeniydi.¹⁰⁶¹ Şevket Mocan, birkaç ay önce damadı Dünder Baştımar'ın komünist fikirler taşıyan bir şahıs olduğunu ve kızı Ayşe Mocan'ın da kocasıyla fikir birliği yaptığını öğrenmiş ve her ikisini de savcılığa ihbar etmişti. Babasının arzusu hilafına evlenmek için Dünder ile birlikte Rize'ye gitmiş olan Mocan'ın kızı ve damadı Rize'de yakalanarak İstanbul'a getirilmişlerdi. Davaları da 29 Ocak tarihinde başlayacaktı.¹⁰⁶²

Dava sorgu kararnamesine göre; Mocan, biri 28 Ağustos 1950, diğeri 17 Eylül 1950 tarihlerinde Emniyet Müdürlüğü'ne iki ihbar mektubu göndererek kızı Ayşe'nin Dünder adında bir gençle birlikte sağda solda propaganda yaptığını, hatta Ayşe'nin evde bile bu propagandalara devam ettiğini, sonra Dünder'la birlikte Rize'ye kaçıp orada evlendiklerini ileri sürmüştü.¹⁰⁶³

Bu günlerde daha önce İzmir'de “komünist tahrikçisi” olarak yakalanan iki kişinin soruşturması genişlemiş ve bu kişilerle ilgili bazı kişilerin evlerinde arama yapılmıştı.¹⁰⁶⁴ Diğer taraftan yine daha önce Yün Mensucat Fabrikası işçileri arasında komünizm propagandası yaptığı iddiasıyla yakalanan Fabrika Muamelat Müdürü Yugoslavyalı Gabriel Robiç'in mahkemesine de 29 Ocakta başlanmıştı. Dinlenen şahitlerin ifadesine göre sanık, “*Hangi parti iktidara geçerse geçsin Türk işçisi gene sefil ve perişan kalacaktır. Türk işçisi ancak Rus idaresi gibi bir idare altında refaha kavuşabilir*” yolunda konuşmuştu ve bu Zafer Gazetesi tarafından “*tahrikat*” olarak görülmüştü.

¹⁰⁵⁹ **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1951, s.1, “İstanbul'da Yakalanan Kız Talebe”.

¹⁰⁶⁰ Zeki Baştımar daha 1947'den itibaren okullardan üye olarak öğrenci toplamaktaydı ve aynı örgütte Mihri Belli ile farklı görüşlere sahipti: **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1961.

¹⁰⁶¹ Mocan'ın kızı Rüya Mocan, babasını “Nam-ı diğer ‘Deli Şevket!’” diye tanımlamıştır. **Posta**, 06 Kasım 2011.

¹⁰⁶² **Cumhuriyet**, 29 Ocak 1951, s.3, “Komünistlikten Sanık Karı Kocanın Muhakemesi”.

¹⁰⁶³ **Zafer**, 30 Ocak 1951, s.4, “Ş. Mocan'ın İhbar Ettiği Kızı ve Damadı”.

¹⁰⁶⁴ **Zafer**, 30 Ocak 1951, s.1, “İzmir'de Komünistlerin Muhakemesi”.

Şubat ayı da yine Ankara'da tutuklamalarla başlamıştı. Tüccar Zühtü Bekinan ve terzi İsmail Tümen komünistlik suçlamasıyla cezaevine gönderilmişlerdi.¹⁰⁶⁵ Bu arada Milli Türk Talebe Birliği'nin irtica ve komünizmle mücadele programının bir komisyon tarafından hazırlanmakta olduğu ve hazırlanınca bu raporun broşür halinde bastırılarak dağıtılacağı duyurulmuştu.¹⁰⁶⁶ Kayseri'de de gençler 3 Şubatta “komünizmi tel'in ve Kore şehidlerin aziz hatıralarını tazim” amacıyla büyük bir miting düzenlemişti.¹⁰⁶⁷

Mart ayı başında da İstanbul'da muhtelif semtlerinde faaliyette bulunan 4 kişi daha komünistlikle suçlanarak yakalanmıştı.¹⁰⁶⁸ Bu sanıklardan birincisi olan Orhan Demirsay, çalıştığı Bakırköy Bez fabrikasında 2 gün önce, duvarlara kömürle komünizm lehinde bazı cümleler yazarken arkadaşları tarafından görülmüş ve arkadaşları tarafından zabıtaya bildirilmiştir. Tahkikat sırasında Orhan Demirsay bu yazıyı yazmadığını iddia etmesine rağmen soruşturma sonucunda suçunu itiraf etmek zorunda kalmıştır. Orhan Demirsay, savcılığa teslim edilmiş, tevkif olunmuştu. Diğer suçlu, Tramvay İdaresi biletçilerinden İbrahim Özkaya idi ve o da Beşiktaş'taki tramvay deposu duvarlarına komünizm lehinde birtakım yazılar yazmıştı. Aynı zamanda meslektaşları arasında da propagandaya kalkışan İbrahim Özkaya, Emniyet Müdürlüğü memurları tarafından suçüstü yakalanmış ve sorgusu sırasında suçunu açıklamıştı. Tramvay biletçisi de dün adliyeye sevk edilmiş ve tutuklanarak cezaevine yollanmıştı.

Üçüncü sanık, Ankara Hukuk Fakültesi öğrencilerinden Süruri Doğrul adında bir genç idi. Zabıta araştırmasına göre halen Validebağı sanatoryumunda tedavi edilmekte olan Süruri Doğrul da evvelki gün yattığı koğuşta “komünizmi övmüş, inkılablarımızı” yermiştir. Bu tavrından dolayı koğuştaki hasta arkadaşlarının hücumuna uğrayan Süruri Doğrul, güçlkle kurtarılmıştır. Dün Üsküdar Savcılığına teslim olunan bu öğrenci de sorgusu sonrası tutuklanmıştı.

Bu tutuklanma furyasında yakalanan 4. sanık ise, Şumnulu Osman oğlu Şükrü Özeyner adında biriydi. Bu adam da dün sabah Ramide Mahmud Bey Caddesinde 21 numaralı kahveye gelmiş, komünizm lehinde konuşmağa başlamıştır. Zabıta tarafından suç üstünde tutulan Şükrü de öğleden sonra Eyüb Ceza Mahkemesine sevk edilmiş ve tutuklanmıştı. Fakat sanık bu sırada mahkeme binasından kaçmış,

¹⁰⁶⁵ **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1951, s.1, “Komünistlik Tahkikati”.

¹⁰⁶⁶ **Cumhuriyet**, 29 Ocak 1951, s.3, “Milli Türk Talebe Birliğinin Komünizm ve İrtica ile Mücadele Programı”.

¹⁰⁶⁷ **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1951, s.3, “Kayseri Gençliği Komünistliği Tel'in Etti”.

¹⁰⁶⁸ **Cumhuriyet**, 1 Mart 1951, s.1, “Şehrimizde 4 Komünist Suçlusu Yakalandı”.

kendisini takip eden memurlar tarafından az sonra yakalanarak cezaevine gönderilmişti. Bunlar dışında yine komünizm propagandası yaptıkları iddiasıyla daha önce yakalanan ve adliyeye sevkolunan Vangeli ve Yekzobet adındaki kadın hakkında soruşturma sonuçlanmış ve ikisi de ağır cezaya verilmişlerdi. Yine daha önce komünizm propagandasından tutuklanan Lalelili öğrenci Leyla'nın da Mansur isimli bir eğitim müfettişi ile ortak çalıştıkları anlaşılmış ve ikisi hakkında da amme davası açılmıştı.¹⁰⁶⁹

Son birkaç gün içinde yakalanıp adliyeye teslim edilen ve haklarında tutuklama kararı verilen 16 komünistlik sanığına ilaveten nisan ayında da biri avukat diğeri yüksek mühendis olmak üzere 2 kişi savcılığa verilmişlerdi.¹⁰⁷⁰ Haklarında iddiaya ve tahkikat evrakına göre, Yüksek Tahsil Derneği'ne kayıtlı oldukları ve komünizm propagandası yaptıkları anlaşılan bu sanıklar, Avukat Vahdeddin Barut ve yüksek mühendis Nevzad Kemal Özmerik idi. Savcılığa sevk edilen her iki sanık da sorguları yapılmak üzere 1'inci ceza mahkemesine verilmiş ve sonrasında da tutuklanmışlardır. Aynı şekilde İzmir'de de daha önce Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelerek İzmir'de yerleşen ve bir müddetten beri seyyar fotoğrafçılık yapan Mehmet Sezgin isimli bir kişi de muhtelif yerlere komünizm lehine alenen propaganda yaptığı için sorgulanmış ve tutuklanmıştı.¹⁰⁷¹

Komünizm propagandası yapmak ve hücre teşkilatı kurmak suçlamasıyla daha önce tutuklanan sanıkların davaları da görülmeye başlanmıştı. Sanık Faruk Ural ve 21 arkadaşının duruşmalarına Atila Yurdakul'un başkanlığındaki yargıçlar heyetinde başlanmıştı.¹⁰⁷² Sanıklar meslekleri ve doğum tarihleriyle şunlardır:

“1926 doğumlu, Ankara Tıp Fakültesi son sınıf öğrencisi Faruk Ural; 1930 doğumlu Ankara kanalizasyon inşaatı memurlarından İsmail Ayyıldız; 1938 doğumlu, Ankara kanalizasyon inşaatı şantiye şefi Halil Ayyıldız; 1927 doğumlu, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi son sınıf öğrencisi Dursun Ali Karaca; 1929 doğumlu Siyasal Bilgiler Fakültesi son sınıf öğrencisi Sami Ayhan; 1928 doğumlu, Ankara Tıp Fakültesi son sınıf öğrencisi Selçuk Şenel; 1923 doğumlu, Ankara Hukuk Fakültesi mezunlarından Şefik Salgırtay; 1927 doğumlu, otomobil tamircisi Kazım Şahinler; 1330 doğumlu, Yeni Sinema üstündeki dükkanında terzilik yapan İsmail Altan; 1325 doğumlu, terzi Hasan Oğandur; 1326 doğumlu terzi Mehmet Sarp; 1926 doğumlu, Adalet Bakanlığı inşaat memurlarından Şükrü Ünal; 1332 doğumlu, terzi Mustafa Coşkungönül; 1927 doğumlu, Ankara Hukuk Fakültesi öğrencilerinden Reşat Köksal; 1933 doğumlu, Yapı Usta okulunun Kalfa kısmından öğrenci Faruk Şenel; 1927 doğumlu, Erkek Sanat Okulu öğrencilerinden Şevket Akçınar; 1338 doğumlu,

¹⁰⁶⁹ **Cumhuriyet**, 1 Mart 1951, s.3, “Haklarında Tahkikata Devam Olunan Komünizm Suçluları”.

¹⁰⁷⁰ **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1951, s.1, “Dün Bir Avukat ve Bir Yüksek Mühendis Tevkif Edildiler”.

¹⁰⁷¹ **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1951, s.3, “Komünistlik Suçu İle Yeni Tevkifler”.

¹⁰⁷² **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1951, s.1, “Komünistlik Sanığının Duruşması: Muhakeme Dün Ankara'da Başladı ve Gizli Olarak Cereyan Etti.”.

*Iinci Piyade Tugayı Levazım Yüzbaşılardan Orhan Bener; 1315 doğumlu, marangoz Ahmet Durak (bu sanık daha önce de aynı suçtan 1 seneye hüküm giymiş ve Af Kanunundan istifade ederek tahliye edilmiştir); 1320 doğumlu sütçü Zühtü Berkman (bundan önce ihtilas suçundan 6 seneye hüküm giymiştir); 1338 doğumlu terzi İsmail Tümer; 1926 doğumlu, Ankara Hukuk Fakültesi mezunlarından Ömer Erdoğan; 1926 doğumlu, Çubuk Kadaastro Müdürlüğünde memur Lütfi Kanak*¹⁰⁷³

Bu 22 sanıktan 17'si tutukluydu. Şefik Salgırtay, Şevket Akçınar, Orhan Bener, Ömer Erdoğan, Lütfi Kanak ise tutuksuz yargılanmaktaydı. Mahkeme başlangıcında savcı davanın gizli görülmesini istemiş, sanıklardan Faruk Ural da söz alarak, Birleşmiş Milletler Anayasası ve İnsan Hakları Bildirisine göre; her sanık hakkında muhakemenin aleni olarak yapılması gerektiğini ileri sürerek, davanın aleni olmasıyla kamuoyunun kendilerinin suçsuz olduğunu anlayacağını belirtmiş ve gizlilik talebine itiraz etmişti. Ancak, Başkan, bu duruşmada Türk kanunlarının hâkim olduğunu söyleyerek, duruşmanın gizli olarak cereyan etmesine karar vermişti.¹⁰⁷⁴

Bu süreçte bir haber de İzmir'den gelmişti. 20. İzmir Enternasyonal Fuarı'ndaki Çekoslovak pavyonunda komünist propagandası sayılabilecek görseller İstanbul gazetelerinde teşhir edilince işe Cumhuriyet savcılığı el koymuş ve pavyon duvarlarında asılı olan afişler bilirkişilerin soruşturması sonucunda “*komünizm propagandası yapar mahiyette*” görülmüş ve pavyon idarecilerinden bunların kaldırılması rica edilmiş fakat Çekoslovak idareciler durumu kendi hükümetlerine bildirecekleri ve oradan emir gelmedikçe afişleri kaldırmaya yetkilerinin olmadığını belirtmişlerdi. Bunun üzerine Sulh Mahkemesinden karar alınarak Çekoslovakya pavyonu kapatılmıştı.¹⁰⁷⁵

Tutuklamalar artık “*casusluk*” kapsamına da girmeye başlamıştı. İstanbul, Ankara ve İzmir'de devam eden araştırmalar sonucu bir “*komünist şebekesi*” ortaya çıkartılmıştı. Gazetenin haberi veriş şekli önemlidir.

“İstanbul ve bundan maada Ankara ve İzmir'de de kolları bulunan şebeke efradının evlerine üç gün evvel ani bir baskın yapılmış ve aramalarda ele geçirilen lüzumlu vesikalarla Kızıl ajan olarak çalıştıkları tahmin edilen bu şahıslar haklarında tahkikata başlanılmıştır. İlk tahkikat neticesinde ikisi üniversite talebesi, birisi serbest meslek sahibi olan ve evlerinde ele geçirilen evraktan kızıl rejime satılmış olarak casusluk yaptıkları anlaşılan üç kişi, tevkif edilerek evvelki gün Ankara Askeri garnizon mahkemesine sevk edilmişlerdir. Bu şahısların komünist ajanı olarak çalıştıklarını ispat eden vesikalar arasında

¹⁰⁷³ **Ulus**, 12 Haziran 1951, s.1, “Komünistlikten Sanık Olanlar”.

¹⁰⁷⁴ **Ulus**, 12 Haziran 1951, s.1, “Komünistlikten Sanık Olanlar”.

¹⁰⁷⁵ **Ulus**, 24 Ağustos 1951, s.3, “Fuarda Komünist Propaganda”.

ele geçirilen bir mektub bilhassa pek ehemmiyetli görülmektedir. Bu mektubla ilgili bir devlet hizmetinde bulunan bir başka şahıs da yakalanmıştır.”¹⁰⁷⁶

“Kızıl rejime” “kızıl ajanlık” yapan “komünist ajanlar” söz konusuydu artık. Kasım ayında daha önce yapılan araştırmalar sonrası serbest bırakılan Şevket Mocan’ın damadı Dünder Baştımar da olmak üzere, onun amcaoğlu Zeki Baştımar, Şevki Akşit, sinir doktoru Sevim Tarı, Öğretmen Yüzbaşı Abdülkadir Demirkan, eski Doçent Mihri Belli tutuklanmışlardı.¹⁰⁷⁷ Bir hafta süren tahkikat sonucunda tutuklananların sayısı 6’ya çıkmıştı. Emniyet Müdür vekili Fahri Ogünç bu tutuklamalar hakkında şunları söylemişti;

“-Memleketimizde kanunen cürüm sayılan komünist faaliyetlerle meşgul olanlar öteden beri hassasiyetle takib edilmekte idi. Bunlardan sinir doktoru Sevim Tarı’nın şüpheli hareketleri celb edilmiş, yapılan aramada üzerinde bazı vesaik bulunmuştur. Soruşturmalar sonunda bu yolda münasebetleri bulunanlar deliller ile adliye verilmişlerdir.”¹⁰⁷⁸

Bunun sonrasında iş “Yeni Türkiye Komünist Partisi” adı altında, gizli olarak bir parti kuran ve çoğunluğunu “sabıkalı komünistlerin” oluşturduğu bir şebeke de oluşturulmuş ve daha önce tutuklanmalara ek olarak bu partinin reisi olduğu anlaşılan, romancı Suad Derviş’in eşi Reşad Fuad ile Tefik Dilmen adında bir şahıs da 3 Kasım da tutuklanmışlardı.¹⁰⁷⁹ Araştırmanın genişletilmesi sonrasında tutukluların evlerinde bulunan belgelerde adı geçen Tan Gazetesinin başyazarı gazeteci Zekeriya Sertel’in de şebekeye üye olduğu ama arandığı halde bulunamadığı belirtiliyordu. Bu araştırmada Dünder Baştımar’ın babası İbrahim Baştımar da gözaltına alınmış ve böylelikle “10 günlük tahkikatı neticesinde yakalanan ve tevkif edilenlerle Türkiye komünist partisinin kurucuları tamamen ele geçmiş” bulunmaktaydı.

Ülke dışına çıktığı ve Roma’ya gittiği düşünülen Zekeriya Sertel’in evinin arandığı şeklindeki yayınların da doğru olmadığı ve takip de edilmediği savcılık

¹⁰⁷⁶ **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1951, s.54, “Komünist Casusu Yakalandı”.

¹⁰⁷⁷ **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1951, s.1, “Komünistlik Suç ile Dün Yeniden Tevkifler Yapıldı.” DP Tekirdağ Milletvekili Şevket Mocan damadı ve akrabalarının tutuklanması üzerine bir demeçte bulunarak “Komünizmin Türkiye’deki varlığını, tarihte eşi olmayan bir tehlike telakki ediyorum. Komünizm, Türkiye Komünist Partisi tüzüğüünün 54üncü maddesinde sarahaten ilandan çekinilmediği veçhile, Türkiye’yi Sovyetler Cumhuriyetlerine müşabih bir rejimle parçalamayı, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan gibi Moskova’ya iltihak edecek gayeyi tasarlamaktadır. 116 milletvekili arkadaşımın Büyük Millet Meclisine sunduğum kanun teklifinin münakaşa edilemeyeceğini hadizat teyid ediyor. Kabulünden emin olduğumuz müeyyide ile kalemiz casuslardan temizlenecektir. 9uncu Büyük Millet Meclisi arkadaşlarıma ve icra mesuliyetini verdiğimiz ve şeref birliği yaptığımız arkadaşım Adnan Menderes’e çok güveniyorum. Atiden müsterihim” şeklinde açıklama yapmak zorunda kalmıştır. **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1951, s.5.

¹⁰⁷⁸ **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1951, s.4, “Komünistlik Suçile Dün Yeniden Tevkifler Yapıldı”.

¹⁰⁷⁹ **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1951, s.1, “Gizli Komünist Partisi’nin Başkanı Fuad Yakalandı”.

tarafından basına bildirilmişti.¹⁰⁸⁰ Eşi Sabiha Sertel'in kız kardeşi Zehra ise şöyle demişti; “Zekeriya Sertel, Türkiye’den kaçmış değildir. Kendisi, Roma’da bulunan karısı ile kızını İstanbul’a getirmek için Cumartesi günü uçakla Roma’ya hareket etmiştir. Gazetelerin neşriyatı çok canımızı sıktığı için, acele olarak geri dönmesi hususunda bugün bir telgraf çektik. Hadise bundan ibarettir.”¹⁰⁸¹ İstanbul’da yapılan komünist tutuklamalarında sayının 30’a çıkacağı, Adana, İzmir ve Ankara’da yapılan tutuklamalarla “şebeke”nin 200’e yaklaşacağı düşünülmekteydi.

1951-1952 Tevkifatı aynı zamanda sol içerisinde yeni bir bölünme demekti. Zeki Baştınar ve Mihri Belli’nin yolları bu tevkifat ile ayrıldı. Zaten sol içerisinde oldukça kavga vardı; Deli Hikmet-Nazım Hikmet kavgası, Şefik Hüsnü-Esat Adil kavgasına bir yenisi eklemişti. Öte yandan komünistlerin amacı legal olmaktı ve bunun için çok uğraştılar. Fakat aralarına oldukça ajan ve provokatörler girmiş, yeni tevkifatlarla amaçları hep sıfırlanmıştır. 1951-1952 tevkifatından sonra açıkça görülen sol faaliyet 1954 yılında Dr. Hikmet Kıvılcımlı’nın kurduğu Vatan Partisi’dir.¹⁰⁸²

Bu süreçteki tutuklamalarla ilgili Ankara Emniyet Müdürü şehirde herhangi bir tutuklamanın olmadığını belirtirken,¹⁰⁸³ İzmir’de de komünistlik ile ilgili birçok evin arandığına ve tutuklamaların olduğuna dair haberler vali vekili ve Cumhuriyet Savcısı Başyardımcısı tarafından yalanlanmıştı. Emniyet Müdür Vekili Tahsin Taner de “Adliye Bakanlığında bu hususta verilmiş bir emir yoktur. Şimdiye kadar bir evde araştırmalar yaptık. Fakat o da İstanbul’daki şebeke ile alakası olmayan bir evdir. Şu dakikaya kadar İzmir’de komünistlik suçundan hiç bir kimse yakalanmamıştır.”¹⁰⁸⁴ Demişti. Adana’da da bu şekildeki haberler, Vali Ahmed Kınık tarafından “Henüz böyle bir şey yoktur”¹⁰⁸⁵ denilerek yalanlanmıştı.

Afyon’da da “komünistlik propagandası yapmaktan” gözaltına alınan devlet demiryolları memurlarından Mümtaz Çığ, sorgu yargıçlığında alınan ifadesi sonrası tutuklanmıştı.¹⁰⁸⁶ Çığ hakkında verilen bilgiler ilginçtir:

“Mümtaz Çığ, İstanbul’da talebeliği sıralarında Çığ adlı bir dergi çıkararak menfur gayesinin propagandasına başlamış, bir kaç sene böylece çalıştıktan sonra Anadolu’ya kaçmıştır. Polisin izini kaybettiğini anladıktan sonra Devlet

¹⁰⁸⁰ **Ulus**, 5 Kasım 1951, s.1, “Gizli Komünist Partisi Kuranlar”.

¹⁰⁸¹ **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1951, s.5, “Sabiha Sertelin kızkardeşi Zehra, dün bir arkadaşımıza şunları söylemiştir:”

¹⁰⁸² Metin Toker, **Sağda ve Solda Vuruşanlar**, Akis Yayınları, Ankara, 1971, s.s.24-25.

¹⁰⁸³ **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1951, s.5, “Ankara’da Komünistlik Tahkikati”.

¹⁰⁸⁴ **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1951, s.5, “İzmir’de Komünistlikten Yakalanan Yok”.

¹⁰⁸⁵ **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1951, s.5, “Adana’da Komünistlik Tahkikati”.

¹⁰⁸⁶ **Ulus**, 8 Kasım 1951, s.1, “Afyon’da Komünizm Propagandası”.

Demiryollarına memur olarak girmiş ve Eskişehir’de vazife almıştır. Bundan iki sene evvel komünistlik propagandası yaptığı iddiası ile Eskişehir Ağır ceza mahkemesine sevk olunmuş ve oradan beraet kararı almış, fakat Devlet Demiryolları İdaresi de bu memurunu Afyona nakletmiştir. Afyon’da bir müddet için kendisini temiz ve dürüst gösterek vazife görmüş, hatta Demokrat Partiye de kayd olunarak ocak idare heyetinde vazife almıştır. Bu arada Afyonda intişar eden Kemal Özçoban’ın sahibi bulunduğu Sadakat gazetesinin baş muharrirliğini de yapmıştır. Kendi mevkiini böylece sağlamlaştırmış olan sanık, faaliyetine zemin hazırlamış, Devlet Demiryolları personeli ile tren yolcularına komünist propagandası yapmağa başlamıştır. Yapılan ihbar üzerine polis evinde arama yapmış, bir takım gizli vesika ve kitaplar elde etmiştir. Bunun üzerine Afyondan kaçan sanık, en son gece polis tarafından Konya’dan gelirken yakalanmıştır.”¹⁰⁸⁷

Ulus Gazetesi ise Çığ hakkında, “Sadakat gazetesindeki yazılarındaki kötü faaliyetleri göze çarptığı için Afyon’un milliyetçi gençleri tarafından devamlı bir takibe tabi tutulmuş ve nihayet iki üniversite kız öğrencisine Karl Marks ve felsefesi hakkında propaganda yaptığı tesbit olunarak Afyon Emniyet Müdürlüğüne ihbarda bulunulmuştur.”¹⁰⁸⁸ Sözleri ile daha ilginç bir bilgi vermişti.

Erzurum’un Tekman ilçesine bağlı Kayarkum Köyü’nde de Eğitimci Maksut Yılmaz, verdiği dilekçede Erzurum Lisesi orta üçüncü sınıf öğrencisi Ali Canyıldız’ın komünistlik propagandası yaptığı ve 16 yaşındaki bu öğrencinin köye gelerek başına topladığı köylülere “Memur ve subay çocukları sınıflarını muntazaman geçiyorlar. Biz köylü çocukları sınıfta kalıyoruz. Bu memlekette demokrat olmaktan çok komünist olmak evladır” gibi sözler söylediği ve Ali Canyıldız’ın köy halkı ile kendisini komünist yapacağından endişe ettiğini belirtmişti.¹⁰⁸⁹ Erzurum Valiliği de bu ihbarı dikkate alarak öğrenci Ali Canyıldız’ın evinde arama yapmış ama aramada komünistliğe dair hiçbir eser bulunamadığı gibi, köy eğitimcinin dilekçesinde belirttiği tarihte de o köye gitmemiş olduğu anlaşılmıştı. Yani ihbar doğru çıkmamıştı.

Birkaç gün sonra da Atatürk’ün 18. ölüm yıldönümünde Parla lokantasında Abdullah Zorlu adında bir şahıs Atatürk ve Cumhuriyet rejimi aleyhinde konuşarak komünist propagandası yaparken Emniyet Birinci Şube memurları tarafından suçüstü yakalanmış, Birinci Şube’ye götürülmüştü.¹⁰⁹⁰ Yapılan soruşturmada Abdullah Zorlu’nun bundan on gün önce Ankara Bomonti Pavyonuna aşçı olarak İstanbul’dan geldiği ve 1935 yıllarında da Moskova Elçimiz Vasıf Çınar’ın Moskova’da üç yıl aşçılığını yaptığı anlaşılmıştı. Ayrıca Abdullah Zorlu’nun çok iyi Rusça konuştuğu

¹⁰⁸⁷ **Cumhuriyet**, 8 Kasım 1951, s.3, “Afyon’da Komünistlikten Sanık Bir Şahıs Tevkif Edildi”.

¹⁰⁸⁸ **Ulus**, 8 Kasım 1951, s.1, “Afyon’da Komünizm Propagandası”.

¹⁰⁸⁹ **Ulus**, 8 Kasım 1951, s.3, “Erzurum’da Bir Komünistlik İddiası”.

¹⁰⁹⁰ **Ulus**, 13 Kasım 1951, s.1, “Propaganda Yapan Bir Aşçı Yakalandı”.

ve Ankara'da bazı kimselerle de temaslarda bulunmuş olduğundan “Zorlu'nun komünizm hakkında gelişigüzel propaganda yapmayıp sistemli çalıştığı” anlaşılmıştı. Hatta Emniyet Birinci Şube Müdürlüğü “Abdullah Zorlu'nun bilhassa İstanbul'dan teşkilat kurmak üzere gönderilmiş olması üzerine durmaktaydı.”

Dün de bir sanık tevkif edildi. Yaşar Köksal, sorgusunu müteakip cezaevine gönderildi. “Komünist tahrikçilerinin takibi ve şehrimizde meydana çıkarılan kızıl şebeke mensuplarının yakalanması işine önemle devam edildiği”¹⁰⁹¹ bu günlerde “iki günden beri birçok şüpheli şahısların evlerinde aramalar yapılmış” ve bütün bu sıkı takipler sonunda Senirtkentli Yaşar Köksal isminde Ankara Hukuk Fakültesi öğrencisi de tutuklanıp ceza evine gönderilmişti.

Mecliste de bu tutuklamalar konuşuluyor, hatta vekiller bu konuda farklı alanlarda da gelişmelerin olup olmadığını da soruyordu. DP Ankara milletvekili Sadrî Maksudi Arsal da 27 Şubat 1952 tarihli görüşmede;

“Arkadaşlar komünizm ile mücadele zarureti bugün bütün dünyaca anlaşılmış bir hakikattir. Komünizmin kaynağından binlerce kilometre uzakta bulunan memleketler dahi komünizmle mücadele için gayretler sarfetmektedirler. Bizim gibi bu kaynağa çok yakın milletler için ise komünizmle mücadele bir millî vazifedir. Çünkü millî istikbalimiz buna bağlıdır.”

Sözleri ile komünizm algısını ortaya koyduktan sonra,

“Muhterem arkadaşlar, bu sahada milletçe mücadeleye karar vermiş bulunuyoruz. Millî Eğitim Bakanımızın liselerden ve sair müesseselerden komünizmi telkin eden eşhasın uzaklaştırılması için ciddi tedbirler almış olduğunu biliyoruz. Fakat soruyorum, acaba üniversitelerin vaziyeti nedir? Bütün fakültelerde alameleinnas,¹⁰⁹² açıktan, kemali, cesaretle komünizm fikirlerini telkin etmek isteyen insanlar uzaklaştırılmış mıdır? Fakülteler dahi bu telkin ve propaganda tehlikesinden kurtarılmış mıdır!

Ben İstanbul ve Ankara Hukuk Fakültelerinin sabık bir profesörü sıfatıyla, diyebileceğim ki, hukukta bu tehlike mevcut değildir, tıpta da mevcut değildir; çünkü bu fakültelerin tedrisat mevzuları buna müsait değildir. Lâkin diğer bir takım fakültelerde bu tehlike vardır. Bakan bu hususta ne düşünmektedir? Filvaki üniversiteler muhtardır. Fakat Millî Eğitim Bakanının, umumi kontrol ve yüksek murakabe hakkı bakidir. O her vakit rektörleri, dekanları çağırarak bu hususta konuşabilir.

Soruyorum: Fakültelerin komünizm telkini bakımından vaziyeti nasıldır? Bugün fakültelerin bâzılarında komünizm telkin; eden adamlar var mıdır, yok mudur?”¹⁰⁹³

Şeklinde konuşarak, üniversitelerdeki durumu merak etmiş, sorunu ve alınacak tedbirleri de nasıl gördüğünü açıkça ifade etmişti.

¹⁰⁹¹ **Ulus**, 13 Kasım 1951, s.4, “Komünizm Propagandası Yapanlar”.

¹⁰⁹² **Alameleinnas**: Herkesin gözü önünde, alenen, ayan beyan.

¹⁰⁹³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 13, 49. Birleşim, 27 Şubat 1952, s.989.

Bu ortamda geline 1952 yılında da komünistlik “*takibatı, tevkifatı ve mahkemesi*” devam etmişti. O kadar ki; 10 Mart tarihli gazete haberinde İstanbul Savcılığının, komünistlik ile suçlanan 200 sanığın soruşturma evrakının askeri mahkemeye havale ettiği bilgisi verilmişti.¹⁰⁹⁴ Ankara Garnizon Komutanlığı’nın, 2 numaralı askeri mahkemesi hakimleri, İstanbul’a giderek soruşturmayı yerinde başlatmışlardı. İşe askeri hakimlerin de girmesi soruşturmanın genişleyeceği anlamında görülmüştü.

Bu arada çok ilginç bir tutuklama haberi gelmişti. Daha önce Emniyet Müdürlüğüne Arif Çalışkan, İsmet Meriç ve Hüsni Özdemir adlarındaki şahısların gizlice “*Orak ve Çekiç Partisi*” adında bir parti kurmaya çalıştıkları ihbar edilmişti. Bunun üzerine birinci şube müdürü Ahmed Topaloğlu, adı geçen şahısların evinde ani bir arama yaptırmıştı. Aramada, “*kurulacağı ihbar edilen parti için hazırlanmış bir tüzük ve evrak bulunmamakla beraber*” her üç şahsın evinde Bulgarca bazı kitapların ele geçirilmesi “*şüpheli*” görülmüş ve Arif, İsmet ve Hüsni (10 gün önce) Adliye’ye sevk edilmiş ve 2. Asliye Ceza Mahkemesi tarafından da tutuklanmışlardı. Tutuklanılardan Arif Çalışkan Zeytinburnu’nda nalbantlık yaparken, İsmet Meriç 16 yaşında işsiz bir çocuk, Hüsni Özdemir de Hukuk Fakültesi öğrencilerindendi ve ciğerlerinden hasta idi.¹⁰⁹⁵

Bu süreçte hükümet hem sağ hem sol anlamında kendine göre gereken tedbirleri almaya devam ediyordu. Milliyetçiler Derneği hakkında takibata geçildiği gibi, Nihal Atsız’a verdirilen konferans yüzünden de soruşturma açmışlardı.¹⁰⁹⁶ Hatta bu konuda Menderes, CHP meclis grup başkanlarından Avni Doğan ile de görüşmüştü. Menderes, “*Hükümetin, yeni kılıklara bürünen sağlı sollu tahrikler karşısında esaslı tedbirler üzerinde olduğunu*” haber vermişti. Mekki Said Esen’in gazetede ki yorumuna göre;

“Yürürlükteki kanunların bu gibi sözleri önlemeğe ne dereceye kadar kifayyetli olduğu ayrıca tetkik mevzuudur. Bundan başka, bazı toplulukların maksad ve gayeleri dışındaki faaliyetlerine bundan böyle müsamaha edilmemesi kesin olarak takarrür etmiştir. Bu arada devamlı şekilde politika ile uğraştığı ileri sürülen Milliyetçiler Derneği hakkında takibata geçilmiştir. Bu dernekten, doğuda bazı kasabaların adının değiştirilmesi hakkında İç İşleri Bakanlığına son bir müracaat daha yapılmıştır. Bu müracaatten ziyade isim değişikliğinin sebebini anlatan ibareler, yaşadığımız günün şartları bakımından son derece tehlikeli bir zihniyeti açıklar mahiyettedir. Gene bu derneğin tertibi ile Ankara’da bir lisedeki konuşmasından dolayı Haydarpaşa Lisesi

¹⁰⁹⁴ **Cumhuriyet**, 10 Mart 1952, s.1, “200 Komünistlik Sanığı Hakkında Takibat”.

¹⁰⁹⁵ **Cumhuriyet**, 10 Mart 1952, s.5, “Orak Çekiç Partisi” kurmak isteyenler”.

¹⁰⁹⁶ **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1952, s.1, “Sağ ve Sol Tahriklere Karşı Yeni Tedbirler Alınacak”.

öğretmenlerinden Nihal Adsız, öğrendiğimize göre, bakanlık emrine alınmaktadır.”¹⁰⁹⁷

Bakan Tevfik İleri, Nihal Adsız’ın, Türk Milliyetçiler Derneği’nin Atatürk Lisesi’nde verdiği konferansta;

“Hitler, Çekoslovakya’yı işgal ederken şöyle diyordu: Alman devletinin ilk imparatorları Prag’da oturmuşlardır. Binaenaleyh Çekoslovakya bizimdir. Bizim de ilk hükümdarlarımız Tebriz’de, Horasanda oturdular. O halde bizim eski ülkelerimiz de bizim olmalıdır. Bunu istemek hakkımızdır.”

Şeklinde konuştuğunu belirtmiş ve buna karşılık şu sözlerle olayı yine komünizme bağlamıştı.

“Vatanını ve milletini seven bütün vatandaşların üzerinde hassasiyetle durmaları icab eden cihet, Türk milletinin büyük ve aziz menfaatidir. Bu menfaate zararlı olan ve hatta fayda getirmeyen her söz ve hareketten bütün vatandaşlarımızın kendilerini vikaye etmeleri icab eder ve Türk milleti bu şuura ermiş bulunmaktadır. Kendi milleti için sadece felaket getirmiş olan bir kimsenin (Hitlerin) bu sözlerini Türk gençliğine telkin etmek ve yüzde yüz milli olan bu günkü politikamızla taban tabana zıd bir ideoloji etrafında hareket uyandırmaya kalkışmak vatanperverlikle katıyyen kabili telif değildir. Bu gibi hareketler hakiki vatanperverleri müteessir eder ve yurdumuzda çıkacak her çeşid huzursuzluğu istismar etmek isteyen komünistleri sevindirir.”

11 Mart tarihinde de Ankara’da Ulus Meydanı’nda Mehmet Can isimli bir kişi, otobüs durağında açıkça komünizm propagandası yapmaktan yakalanmıştı. Mehmet Can, Milli Eğitim Bakanlığı Neşriyat Müdürlüğü musahhahlarından idi ve bütün gün bir meyhanede içki içip kendini kaybedecek derecede sarhoş olduktan sonra otobüs durağına gelmiş ve burada Stalin’i ve komünizmi öven bazı sözler söylemişti. Zanlı mahkemeye sevk edilmiş ve tutuklanmıştı.¹⁰⁹⁸

20 Nisan 1952 tarihinde İstanbul Tekstil Sendikası işçilerinin yapmak istedikleri mitinge ise İstanbul Valiliğince izin verilmemişti. CHP Kırşehir milletvekili Halil Sezai Erkut da daha sonra mecliste bunun nedenini Çalışma ve İçişleri Bakanlığına sormuştu. Yanıtı veren Devlet Bakanı ve Başbakan yardımcısı Samet Ağaoğlu,

“Ankara’da şoförlerin bir hareketini takip eden İstanbul’daki büyük işçi kütlelerini büyük bir miting mevzuu etrafında meydanlara toplamak teşebbüsü ve bundan daha 1-2 gün evvel İzmir’de belediye işçilerini grev yapmaya sevkeden âmiller gibi müşahedelerimiz birbirine eklendiği ve bu müşahedelerin yanibaşında şimdi arz edeceğim diğer bir takım müşahedeler de göz önüne alındığı zaman mevzuunun yalnız bir miting hâdisesinin menedilmesin ibaret olmadığı anlaşılır. Mesele daha derindir, daha şümüllüdür.”¹⁰⁹⁹

¹⁰⁹⁷ **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1952, s.5, “Sağ ve Sol Tahriklere Karşı Yeni Tedbirler Alınacak”.

¹⁰⁹⁸ **Zafer**, 12 Mayıs 1952, s.2, “Komünist Musahhah”.

¹⁰⁹⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 15, 69. Birleşim, 7 Mayıs 1952, s.97.

Sözleri ile konuyu açıklamaya çalışmıştı. Ağaoğlu bu olayların “*bir merkezden idare edilmekte bulunan bir plânın muhtelif safhaları*” olduğuna dair ellerinde deliller olduğunu açıklamış ve “*Bu delillerin başında, derhal arzedeyim ki, ismi sosyalist, fakat hakiki mahiyeti, şimdiye kadar tatbik ettiği metotları ile tamamiyle komünist olan bir partinin yer aldığını görüyoruz. Bu, merkezi İstanbul'da olan sosyalist partisidir*” demişti ancak Ağaoğlu'nun “*Maalesef işçilerimizi tahrik etmek yolunda bu parti yalnız değildir ve diğer muhalif partilerimizin bir kısım çevrelerinin de kendisiyle bu noktada teşriki mesai etmiş oldukları görülmektedir.*” Cümleleri salonda gerginlik yaratmış ve hangi partileri kastettiğinin açıklanması istenmiştir. Ağaoğlu, “*Arkadaşlar; sözlerimi dikkat ve itina ile, kelimeleri seçerek söylemekteyim. Ben, diğer muhalif partilerimizin bâzı çevreleri, dedim. İcabettiği zaman isimleri elbette ki söyliyeceğim. Bir İstanbul il kongresi hatırlıyoruz ki; orada bu miting talebi menedildiği gün işçilere: «Demokrasi vardır, elbetteki miting yapmak hakkınızdır, ne olur, nihayet 20 - 30 kişi tevkif olunur veya bir kaç arkadaş kurşunda ölür» diyen bir milletvekili biliyoruz arkadaşlar.*” Cümleleriyle salonda birkaç ağızdan “*Osman Bölükbaşı*” sesleri gelir. Ağaoğlu o an mecliste olmayan Bölükbaşı üzerinden “*Eğer her milletvekili muttali olduğu kanunsuz emirler karşısında vatandaşları itaatsizliğe sevk ederse bu memleketi anarşiye götürmekten başka bir netice vermez. (Bravo sesleri)*”¹¹⁰⁰ Diye sözlerini bitirmişti.

Bölükbaşı iki gün sonra mecliste bu konuda sert bir konuşma yaparak Ağaoğlu'nu suçlamıştı; “*İtham ediyor ya, Samet Ağaoğlu tahrikçi diyor ya. Tahrikçi olmadığımı dün çanta gibi kolumda arkadaş olarak onu gezdirdiğim günlerde de böyle düşünen bir adam olduğumu' anlatmak istiyorum. (Gürültüler, gülüşmeler)*”¹¹⁰¹ dedikten sonra

“Ben bunu soruyorum, neden dolayı bunlar amele imiş diye öküz altında buzağı arıyor, Başbakan Muavini? Neden dolayı arkadaşını bu kürsüde itham edip de radyolarla alemin zihninde istifham yaratmaya çalışıyor? Dün haysiyetlerimize saldıranlara karşı müdafaayı müşterek yapıyorduk bu mevzuda.. Şimdi roller mi değişti? Muhterem arkadaşlar, Samet Ağaoğlu diyor ki: «Bir parti var, diyor, adı Sosyalist, ama kendisi komünist partisidir diyor. Ve bununla işbirliği yapan muhalefet partilerimize mensup çevreler vardır.» Diyor. Ben bu kürsüde sizin huzurunuzda kendisine hitap ediyorum: Bu iş birliğini yapanlar arasında ben varsam, açıklamazsa dünyanın en namussuz adamıdır. Aman, aman, aman... Aman, aman muhalif partilerin bâzı çevreleri komünistlerle iş birliği ediyor, diyor da, o zaman «kimdir bunlar» diye sormuyorlar da şimdi ayağa kalkıyorlar. İş birliği yapan namussuzdur, yaptı diyen de namussuzdur?... Başbakan muavini ne idüğü belirsiz bir karardan bahsetti; muhalif partilerin

¹¹⁰⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 15, 69. Birleşim, 7 Mayıs 1952, s.98.

¹¹⁰¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 15, 70. Birleşim, 9 Mayıs 1952, s.144.

bâzı çevrelerinin, komünist tahrikatı ve sosyalist partisi ile iş birliği yaptığından bahsetti, öyle bir beyanattı. Böyle bir iş birliği var da açıklamazsa bu, namuslu insanlara yakışmaz demiştim. Buna cevap vermedi. Buna cevap versin bu kürsüde.. Vermediği takdirde onun taşıyacağı sıfat, bize izafe etmek istediği sıfatların aynı olacaktır. Şirretlikten bahsediyor. Memurlara hâdiseyi bulaştırmaktan, kalemi mahsus müdürüne telefon etmekten bahsediyor. Ya Samet Bey, müphem ifadelerle sen haysiyetlere, şereflere bulaştırıyorsun dilini, niçin onları çok görüyorsun? Neden onlara temas ettiğin yok?”¹¹⁰²

İlginç soruşturmalar devam etmekteydi. Eyüp'te oturan ve oradaki kontrplak fabrikasında çalışan Nimet Solar adında bir kadın sabah çok erken saatlerde fabrikaya gelmiş ve tezgahların üzerine orak-çekiç resmi yapmıştı. Bu sırada fabrikaya gelen işçilerden Taceddin Çetiner isimdeki şahıs da, Nimet Solar'ın yaptığı bu resimleri boyamıştı. *“Esasen son günlerde hal ve tavırlarından şüphe edilmekte ve zabıtaca sıkı bir takip ve kontrol altında bulundurulmakta olan Nimetle, Taceddin bu suçlarını işledikleri sırada kendilerini tarassud eden memurlar tarafından cürmü meşhud halinde yakalanmışlardır.”*¹¹⁰³

Devlet sıkı bir takibat içerisindeydi. Davalar da sürüyordu. İzmir'de daha önce *“temizlik işçileri”* arasında komünistlik propagandası yaptığı iddiasıyla yakalanan Bayram Katar'ın mahkemesi 1952 yılının mart ayında sonuçlanmış ve sanık 1 yıl 4 aya ağır hapse ve 6 ay da Konya'da mecburi ikamete mahkûm edilmişti.¹¹⁰⁴ 17 Haziran 1952 tarihinde de, Türkiye Sosyalist Partisi'nin parti merkezi basılmış ve yakalanan 14 kişinin evlerinde yapılan aramalarda yeni bir cemiyet olan *“İleri Jöntürkler Cemiyeti”* nin beyannameleri bulunmuştu.¹¹⁰⁵

Tek partili yılların son döneminde sol/komünizme dayanan muhalif siyasi düşüncelerini, Avrupa'da çeşitli platformlarda beyan etmeye başlayan bir grup öğrenci, aydın ve işçi uzun tartışmalardan sonra 9 Mart 1949 tarihinde Paris'te Saint-Jaques Galimerd kahvehanesinde İleri Jön Türkler Birliği ismi altında birleşerek resmi bir örgütlenme yoluna gitmişlerdi.¹¹⁰⁶

İçimizdeki düşman başlığıyla yazarsız ve tarihsiz olarak çıkartılmış kitapta,¹¹⁰⁷ Türkiye Komünist Partisi'nin yurt dışında kurduğu bir dış büro olarak

¹¹⁰² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 15, 70. Birleşim, 9 Mayıs 1952, s.151.

¹¹⁰³ Cumhuriyet, 23 Mayıs 1952, s.1, “Komünistlikten Sanık İki İşçi Yakalandı”.

¹¹⁰⁴ Zafer, 14 Mart 1952, s.4, “İzmir'de Bir Komünist Mahkûm Oldu”.

¹¹⁰⁵ Cumhuriyet, 18 Haziran 1952, s.1, “Sosyalist Partisi Erkanı Dün Tevkif Edildiler”.

¹¹⁰⁶ İrşad Sami Yuca, “Demokrat Parti Döneminde Sivil Bir Muhalif Örgüt Örneği: İleri Jön Türkler Birliği”, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, C:IV /S: XII /Ağustos /MMXVII, s.79.

¹¹⁰⁷ İçimizdeki Düşman, Türkiye'de Komünizm Tehlikesi Var. (Türkiye'de komünizm tehlikesi olmadığına çalışan, komünizm tehlikesi var diyenlerle alay etmeğe kalkan, ceza kanunundaki 141 ve 142 nci maddelerin kalkması için uğraşan YÖN dergisininin 78 - 82 nci sayılarındaki «Sosyalizmi savunucusu» (?) yazılarına cevap). Ty, s.47.

bilinen İleri Jön Türk hareketi, Fransa'ya kaçmış olan komünist gençlerin, Paris'te bir araya gelerek 1948 yılında oluşturdukları bir kuruluş olarak verilmişti. Kitapta bu komünist gençler “*Türk, Ermeni Rum gençler*” olarak nitelendirilmişti. Yine kitaba göre; İleri Jön Türklerin bir kısım üyeleri, Fransız Komünist Partisi’ne de girerek ve “*komünist Fransız kadınlarla evlenerek*” Fransız Komünist Partisi’nin de desteğini sağlamıştı. Birlik 1948 ve 1951 arası “*Türk Gençliği ve halkına*” başlıklarıyla 16 adet bildiri yayınlamışlar ve bunları broşür halinde dış devlet postahanelerinden Türkiye’ye göndermişlerdi.¹¹⁰⁸

Bu arada 1952 Haziran ayında Zafer Gazetesi olayı “*komünist tahrikçiliği*” başlığı ile verdiği haberde¹¹⁰⁹ Türkiye Sosyalist Partisi için tahkikat açıldığı bilgisini vermişti. 28 Ağustos 1950 tarihinde Esat Adil Müstecaplıoğlu tarafından yeniden faaliyete geçirilen Türk Sosyalist Partisi’nin toplantı yaptığı adresler, sokak ve numarasına kadar (Taksim Süslü Saksı Sokak. No.16, D. 9- Unkapanı Atatürk Bulvarı 13 sayılı bina) gazetelerde verilmiş¹¹¹⁰ ve partinin bu adreslerdeki “*Toplantılarda hükümetin siyasetini ve Kore’ye asker gönderilmesini tenkid, Ceza Kanununda komünistler aleyhinde yapılan tadilata karşı gelmek, Rus rejimini methetmek, rejim ve politikamız aleyhinde sözler sarfetmek ve Marks’ın ihtilalci metodlarına göre işçi ve köylü arasında propaganda yapmak*”¹¹¹¹ ile suçlanmasından dolayı partinin genel sekreteri Esat Adil ile idare heyetinden 15 kişi hakkında savcılık kararı ile evlerinde ve işyerlerinde arama yapılmasına ve aleyhlerindeki tahkikatın genişletilmesine karar verildiği belirtilmişti.

Haklarında takibata geçilen Sosyalist Partisi üyelerinin isimleri şöyleydi: “*Esad Adil Müstecabıoğlu (partinin reisi), İrade kurulu üyelerinden; Mustafa Börtlüce, Vahid Kıvılcım, Asım Bezircioğlu, parti üyelerinden; Şükrü Kaya (işçi), Örfi Akkoyunlu,¹¹¹² Nureddin Sütkan, İzak Merkantes, Salih Elboran, Reşid Menteşoğlu, Kemal Özcan, Yusuf Ahıskalı (muharrir), Fethi Kızılırmak, Fehmi Kuzucu: Veli Dolu.*” Bu kişilerin 14’ü yakalanmış ve İleri Jön Türkler Cemiyeti’nin broşürlerini gizlice dağıttıklarını kabul etmişlerdi. Temmuz ayı başında partinin kurucularından Mehmet Yazıcı da yakalanmış ve tutuklanmıştı.¹¹¹³ Sanıkların Türk

¹¹⁰⁸ A.g.e., s.48.

¹¹⁰⁹ Zafer, 18 Haziran 1952, s.1, “Komünist Tahrikçiliği”.

¹¹¹⁰ Cumhuriyet, 18 Haziran 1952, s.1, “Sosyalist Partisi Erkanı Dün Tevkif Edildiler”.

¹¹¹¹ Zafer, 18 Haziran 1952, s.5, “Komünist Tahrikçiliği”.

¹¹¹² Örfi Akkoyunlu, yapılan bütün aramalara rağmen İstanbul’da bulunamamış ve Ankara’ya gittiği anlaşarak ertesi gün Ankara’da yakalanmış ve tutuklanmıştır: Cumhuriyet, 19 Haziran 1952, s.1, “Sosyalist Partisi Üyelerinin Dün İlk Sorguları Yapıldı”.

¹¹¹³ Cumhuriyet, 8 Temmuz 1952, s.1, “Sosyalist Partisinde Tevkifler Devam Ediyor”.

Ceza Kanununun 141. maddesine göre tecziye edilecekleri sanılmaktadır.¹¹¹⁴ Sanıklar mahkemeye götürüldüklerinde çok sayıda eskiden beri komünistlikten tutuklanıp serbest kalan dinleyiciler de mahkemeyi takip etmişti. Savcı'ya göre;

*“20 Ağustos 1950 tarihinde Esad Adil tarafından kurulan Türkiye Sosyalist Partisinin haftada üç gün yaptığı toplantılarda, hükümet icraatını, Kore'ye asker gönderilmesi işini ve ceza kanununa komünistler aleyhinde daha ağır müeyyideler konulmasını tenkid ederek, diyalektik materyalizm dersleriyle üyelerini ve sempatizanlarını Marx'ın ihtilalci metodlarına göre yetiştirmekteydi.”*¹¹¹⁵

Ayrıca “İşçi sınıfı ile köylü sınıfı arasında propaganda yaparak iktidarı ele geçirmek suretile mevcut nizamı değiştirip, burjuva diye vasıflandırdıkları kapitalist sınıfı bertaraf etmek için tahrikçi konferanslar tertib ettikleri ve sosyalist maskesi altında komünist propagandası yaptıkları” anlaşılmıştı. Savcı, Sosyalist Parti üyelerinin, partilerinin mali durumunu düzeltmek için yol keserek soygunculuk yapmayı bile göze aldıklarını belirtmiş ve sanıkların tutuklanmasını ve partinin faaliyetten men edilmesi kararının verilmesini istemişti.

Sanıklardan Sosyalist Partisi'nin başkanı olan Avukat Esad Adil Müstecaplıoğlu iddiaların tamamen asılsız olduğunu ve hakkındaki isnadları reddettiğini söyleyerek aynı suçlarla 1950 senesinde de mahkemeye sevk edildiklerini, o zaman da beraat ettiklerini anlatmıştı. Edebiyat Fakültesi mezunu olup, partinin merkez icra komite reisi olan Asım Bezircioğlu da, kendisinin milliyetçi bir genç olduğunu bir komploya kurban gittiklerini iddia etmişti. Kapalıçarşı'da hırdavatçılık yapan ve Sosyalist Partisi'nin merkez icra komite üyesi olan sanıklardan Vahid Kıvılcım da, “*Samed Ağaoğlu'nun beyanatını haklı çıkarmak için kurulan bir tuzaktır*” dedikten sonra o da kendisinin Atatürkçü ve vatansever olduğunu iddia etmişti. Esas vazifesi matbaa operatörlüğü olan partinin üyelerinden Nureddin Sütkan “*Diktatörlük devrinde mahkemeye sevk edilip beraet eden bir parti bugün sözüm ona demokrasi havasından tekrar mahkemeye veriliyor*” diyerek tutuklanmamasını talep etmişti. Sanıklardan Yusuf Ahıskalı, Sosyalist Partisinden iki yıl önce istifa ettiğini bildirerek serbest bırakılmasını istemiş, sanık Fehmi Kurucu da İktisad Fakültesi'nde öğrenci olduğunu ve partiye kayıtlı olmadığını ifade edip aynı istekte bulunmuştu. Sosyalist Partisine kayıtlı olmayan sanıklardan Edebiyat Fakültesi öğrencisi Veli Dolu da mahkemeye neden geldiğini anlamadığını yargıca

¹¹¹⁴ **Ulus**, 18 Haziran 1952, s.4, “Sosyalist Partisi İdarecileri İçin Tahkikat”.

¹¹¹⁵ **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1952, “Sosyalist Partisi Üyelerinin Dün İlk Sorguları Yapıldı”; **Zafer**, 19 Haziran 1952, s.1, “Sosyalist Partisinden 15 Kişi Dün Yargılandı”.

anlatırken, “Bugünkü atmosfere ağır ve hürriyetsiz havaya bakarsanız bunun sebebini anlarsınız” demişti. Savcılıktaki soruşturmasında sanıklar haklarındaki tüm iddiaların “birer isnad olduğunu kendilerinin kanunların müsaadesi dahilinde kurulan bir partide çalıştıklarını komünistlikle hiçbir alakalarının olmadığını ve bu hususta hiçbir faaliyet göstermediklerini bildirmişlerdir.”¹¹¹⁶ Ancak buna rağmen mahkeme heyeti 14 sanığın tutuklanmasına ve partinin faaliyetten men edilmesine karar vermişti.¹¹¹⁷

Bir ilginç tutuklama haberi de Kumkapı’da Çakmakçı Sokak 50 numarada oturan İsmail Sevgi adında bir şahsın “komünizm propagandası” suçlanmasıyla gelmişti:

“Unkapanı Kantarcılar Kibleçeşme caddesi 112 numaradaki Yasef Duşi’ye aid “Özlen” karemela imalathanesinde imal edilen karamelalarla komünizm propagandası yapılmaktadır. Bu imalathane bir müsabaka tertib etmiş ve karamelaların üzerindeki kağıdlara 46 devletin bayraklarını basacağını ve birden kırk altıya kadar olan numaraları toplayana hediye vereceğini bildirmiştir. İhbarı bildirildiğine göre karemela kağıdları Tahtakale Zülüftar han ikinci kat 16 numaradaki Mihal Valsdümin’in imalathanesinde bastırılmakta ve Rus bayrağını havi olan karemela kağıdlarının adedi diğerlerine nazaran daha fazla bulunmaktadır. Bu şekilde de komünizm propagandası yapılmaktadır. İlgili merciler bu iddia etrafından tahkikata başlamışlar ve bir kısmını toplattırmışlardır. Keyfiyet mahkemeye aksettirilecek ve imalathanenin kapatılıp kapatılmaması hususunda mahkeme karar verecektir.”¹¹¹⁸

Yozgat Boğazlıyan’ dan da bir tutuklama haberi vardı. “Devecipınar köyünde Abdullah Cebbaroğlu isminde bir komünist yakalanarak tevkif edilmişti.” Haber manşetinde kişiden “Bir Kızıl Moskof Kuyruğu” şeklinde söz edilmişti. Cebbaroğlu, altı ay önce Mısır’a Arapça ve Kur’an tahsiline gitmiş ancak “komünistlerle münasebet tesis ettiği” için camilerden kovulmuş ve Boğazlıyan’a gelmişti.

“Diyanet işlerinden müsaade almadan birkaç defa camiilerde vaaz etmiş olan Abdullah, bu vaazlarının birisinde, komünistlerin taktiği olan dini inançları sarsmak prensibine uygun olarak propagandada bulunmuştur. Nihat Boğazlıyanoğlu isminde bir demokrat tarafında yapılan ihbar üzerine dün yakalanan Abdullah, savcılıkta ilk sorgusunu müteakip tevkif edilmiştir. Ayrıca sanığın evinde yapılan aramada, müstehcen bazı Arapça mecmualar, Arap harfli “Stalin ne istiyor?” adlı bir kitap ve Cem Atabeyoğlu’nun, Mısır’daki Çerkes Bekir’in ve Ankara’daki Gaz Gazinosu sahibinin isimleri zikredilen ve şüpheli cümleler bulunan birçok mektuplar ele geçirilmiştir. Tahkikata ehemmiyetle devam edilmektedir.”¹¹¹⁹

¹¹¹⁶ Zafer, 19 Haziran 1952, s.5, “Sosyalist Partisi”.

¹¹¹⁷ Kararın verilmesi sonrası, sanıklar cezaevine götürülürken, memlekette ağır bir hava olduğunu söyleyen Veli Dolu, resim çeken fotoğrafçılara dilini çıkartarak tebessüm etmişti.

¹¹¹⁸ Cumhuriyet, 8 Temmuz 1952, s.5, “Komünist propagandası yapan bir şahıs yakalandı”.

¹¹¹⁹ Zafer, 25 Temmuz 1952, s.4, “Boğazlıyan’da Bir Kızıl Moskof Kuyruğu Yakalandı”.

Yine bir başka ilginç tutuklama haberi de 20 Ekim 1952 tarihli Cumhuriyet Gazetesindeydi. Buna göre; gizli bir Komünist Partisi kurmak üzere teşebbüslere girişen üç genç evvelki akşam yakalanarak Kadıköy nöbetçi Sulh Ceza mahkemesine sevk edilip tevkif edilmişlerdir.¹¹²⁰

Aynı şekilde İskenderun'da da komünistlik propagandası yapan bir şoförün yakalandığı gazetelerde haber olmuştu. Aslen Dörttyollu olan Behsami Erol adındaki bu kişi, akşam lokantalardan birinde yemek yerken, *“birdenbire ayağa kalkıp komünist Nazım Hikmet'in Rusya'ya firar ettiğini ve yakında yurda dönerek memleketi kurtaracağını söylemiştir. Lokantada hazır bulunan müşterilerin taarruzuna uğriyan şoför, yetişen polisler tarafından halkın elinden linç edilmekten güçlükle kurtarılıp adalete teslim edilmişti.”*¹¹²¹

28 Ekimde ise Aydın'dan bir *“komünizm propagandası”* haberi yansımıştı. Aydın'a yerleştirilmiş, *“Bulgaristan göçmenleri arasında “kıpti” oldukları anlaşılan, biri kadın olmak üzere 8 kişinin göçmen aileleri arasında komünist propagandası yapar mahiyette konuştukları Emniyet teşkilatınca haber alınmış ve yapılan incelemelerde bu 8 şahsın hakikaten komünistlik tahriklerinde buldukları ortaya çıkarılmıştır.”*¹¹²² Buna göre; Hasan Çekiç, Raşid Zorlu, Salih Durmaz, Mehmed Güney, Ali Tenekeci, Emin Rüzgar, Veli Fırtına ve Fatma Coşkun adındaki şahıslar sorguları sonrası tutuklanmışlardı. Olayda *“Casusluk suçu”* söylentisi ortaya çıktığı için de Aydın Valisi Dilaver Argun;

*“Mevkuf bulunan sekiz şahıs komünist tahrikçisi olarak adalete sevk edilmişlerdir. Bunlar Bulgaristan'ın Rus telkinlerine uyararak memleketimize sokmağa çalıştığı Kıptilerdendir. Buldukları her yerde komünist propagandası yapmağa cüret ettikleri öğrenilip tesbit edildiği cihetle haklarında kanuni icablara tevessül edilmiştir. Casusluk iddiaları üzerine şimdilik malumatımız yoktur. Bu hususu ancak adalet tespit edecektir.”*¹¹²³

Sözleri ile casusluğu red etmişti. Ancak İstanbul'da da bir *“komünizm propagandacısı”* yakalanmış ve o da casuslukla suçlanmıştı. Ulus Gazetesine göre; *“Dün casus olması muhtemel bulunan bir Rus komünizm propagandaları yaparken yakalanmıştır. İvan Presinikov adındaki 60 yaşında olan rus, umumi bir yerde “yaşasın Rusya” diye söze başlayarak komünizm lehinde uzun bir konuşma yapmış,*

¹¹²⁰ Cumhuriyet, 20 Ekim 1952, s.1, “Komünist Partisi Kurmak İsteyen Üç Genç Yakalandı”.

¹¹²¹ Ulus, 21 Ekim 1952, “Komünistlik Propagandası Yapan Şoför”.

¹¹²² Cumhuriyet, 30 Ekim 1952, s.1, “Aydın'da Komünizm Propagandası”.

¹¹²³ Cumhuriyet, 30 Ekim 1952, s.7, “Aydın'da Komünizm Propagandası”.

fakat dinleyenler tarafından yakalanarak polise teslim olunmuştur."¹¹²⁴ Şeklinde vermişti.

1953 yılının hemen ilk ayında yine haberler devam etmekteydi. Adana Erkek Lisesi Felsefe öğretmeni Arif Hikmet de bir süre önce İstanbul'da komünistlik temayülü gösteren kimselerle ilgili olduğu düşünülmüş ve şüpheli görülerek hakkındaki ihbar üzerine de takibata geçilmişti.¹¹²⁵ İstanbul'da da aynı günlerde Emniyet Birinci Şube memurları, gizlice faaliyette bulunan ve komünizm propagandası yapan beş kişilik bir şebekeyi meydana çıkarmışlardı.¹¹²⁶ Bir müddetten beri Kasımpaşa'da Havuzlar fabrikasında komünizm faaliyeti olduğunu sezen zabıta, fabrika işçilerinden Hüseyin Sadi Ballı, Ertuğrul Tansu, Mustafa Şevket Döndüren, Salih Beyendik ve Osman Nureddin Kırılı'dan müteşekkil bir şebekenin mevcudiyetini tesbit etmiş ve kapatılmış bulunan Sosyalist Partisi'nin faal üyelerinden olan 5 işçinin evlerinde yapılan aramalarda da "*suç teşkil edecek mahiyette mektublar*" ele geçirilmiş ve "*Komünist propagandacılar*" adliye sevk edilmişlerdi.

Bulunan gizli örgütlerden biri de "*Beşinci Kol*" isimli bir komünist partisi idi. İstanbul'da 11 kişi "*komünizm propagandası yapmak ve gizli bir komünist partisinin temellerini atmak*" suçlamasıyla yakalanmıştı.¹¹²⁷ 45 günden beri yapılan araştırma sonucunda, İstanbul Umum İnşaat İşçileri Sendikası üyelerinden Salahaddin Kaya, Şükrü Keğal, Mustafa Irgat, Zihni Yongay, Nihad Fehmi Balyoz, Celal Çaz, Armanak Lisar, Kadri İyışiv, Cavid Vardar, Kamber Demirkan ve Haşim Güçder adlı kişilerin şehirde komünizm propagandası yaptıkları ve "*beşinci kol*" isimli gizli bir komünist partisi kurmağa teşebbüs ettiklerine dair deliller ele geçirilmişti. Bu 11 kişi mahkemece tutuklanmıştı.¹¹²⁸

1954 yılında ise gazetelere bir linç haberi düşmüştü. Kırklareli'nde 7-8 ay önce komünistlik propagandası yaptığı için bakanlık emrine alınan ilkokul öğretmeni Kemal Tanyoldaş, yemek yediği lokantada, ayağa kalkarak duvarda asılı duran Atatürk ve Celal Bayar'ın resimlerine, sonra da halka hitaben propaganda mahiyetinde sözler söyleyince, orada bulunanların hücumuna uğramış, kafası, gözü

¹¹²⁴ **Ulus**, 13 Kasım 1952, "Propaganda Yapan Rus".

¹¹²⁵ **Cumhuriyet**, 7 Ocak 1953, "Bir Öğretmen Komünistlikten Sanık".

¹¹²⁶ **Cumhuriyet**, 12 Temmuz 1953, "Bir Komünist Şebekesi Yakalandı".

¹¹²⁷ **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1953, s.1, "Şehrimizde Komünistlikten Sanık 11 Kişi Yakalandı".

¹¹²⁸ **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1953, s.6, "Şehrimizde Komünistlikten Sanık 11 Kişi Yakalandı".

parçalanarak linç edilmek üzere iken zabitanın müdahalesile kurtarılmış ve mahkemeye sevk edilerek tutuklanmıştı.¹¹²⁹

Bu “komünizmi tel’in” mitingleri ve “tevkifatlar” sonrası hükümetin tedbirleri de artmıştı. Başbakan Adnan Menderes, 4 Mart 1953 tarihinde önemli bir basın toplantısı yapmış ve “komünistlere ve irticaa karşı alınan son tedbirleri” uzun uzun anlatmıştı. Zafer Gazetesi toplantıyı “Menderes anlattı. Gizli Komünist Partisi ortadan kaldırılmıştır”, “Komünist gazetelerden hiçbiri artık çıkmıyor”, “Karabasına karşı sıkı tedbirler alınmıştır”, “Gazeteciler hükümetle tam tesanüt halindedir.”¹¹³⁰ Alt manşetleriyle vermişti. Gazete Menderes’in 3 saat ve akşam 8’e kadar süren bu basın toplantısını ayrıntılı olarak vermişti:

“... Komünist faaliyeti bir parti halinde mevcut idi. Komünist Partisi ismini taşıyordu. Bir Komünist Partisi nasıl çalışmak lazım gelirse öyle çalışıyorlardı. Bunun yanında bir de neşriyat olarak komünist tahrirleri mevcuttu. Bir de işçiler ve talebeler arasında tahrirler yapmaya çalışan bir cereyan vardı.

Komünist Partisi ve Neşriyatı

Komünist neşriyatı dört kısma kabildir:

1- Sarih olarak komünizm neşriyatı.

2- Maskeli olarak komünizm neşriyatı.

3- Edebi olarak komünizm neşriyatı.

4- Günlük büyük gazetelere şuradan buradan ve katiyen bu gazetelerin sahip ve müdürlerinin malumatı olmadan, el altından sokuşturulan, daha doğrusu sızdırılan neşriyat. Nazım Hikmet dergisi, Nuhun gemisi, Bostan, Gerçek, Barış, Bağrı Yanık gibi neşriyat da doğrudan doğruya komünist neşriyatı idi.

Maskeli komünist neşriyatı daha geniş bir mahiyet arz ediyordu. Bunlar arasında bazıları şunlardır: Marko Paşa, Malum Paşa, Merhum Paşa, Çapanoğlu, Eşek, Muhalefete Güven, Vur Abalıya, Kurusıki, Duvar... Sol temayüllü bazı edebi dergilere gelince, bunların esaslı surette bahse değer tarafları yoktur. Ve artık solcuları el altından hiçbir gazeteye de sızamamaktadırlar.

Başvekilimizin beyanatından öğrendiğimize göre, hükümetin müteyakkız hareketleri, kanun dairesinde alınan tedbirlerle bugün bu neşriyattan ayakta kalan tek bir gazete mevcut değildir. Yani bütün komünist neşriyat tamamiyle ortadan kalkmıştır.

Diğer taraftan, gizli surette faaliyette bulunan Komünist Partisi hakkında alınan tedbirler tam bir muvaffakiyetle neticelenmiştir. Kendi aralarında resmen, fakat gizlice teşekkül eden ve faaliyete geçen Komünist Partisi ortadan silinmiştir. Bugün komünistlik suçundan 180 kişi mevkuf bulunmaktadır. Bunların partiye girdikleri, aidat verdikleri ve Komünist Partisinde vazife aldıkları tesbit edilmiştir. Ve hepsi adalete tevdi edilmiş bulunmaktadır. Bunların parti faaliyetleri artık sona erdirilmiştir. Hiç birisi, yeniden bir parti kurmak teşebbüsüne cüret edemez bir duruma girmişlerdir. Ayrıca memleket dışında Türkiye’ye müteveccih bir komünist faaliyeti vardır ki, bunlar da, Paris’teki İleri Jöntürkler teşekkülüdür. Bu teşekkülün memleket içine girmek isteyen kısmı sıkı bir tarassut altında bulundurulmuş ve gereken her türlü tedbirler alınmıştır.

¹¹²⁹ Cumhuriyet, 14 Ağustos 1954, “Bir Komünist Taslağı Linç Ediliyordu”.

¹¹³⁰ Zafer, 5 Mart 1953, “Baş Vekilin Üçüncü Basın Toplantısı Dün Yapıldı”.

Paris'teki İleri Jöntürkler hakkında, kanuni bakımdan müruru zamanı katetmiş olmak için, memleket dahilinde olmadıkları halde haklarında adli takibat yapılmış ve tevkif müzekkereleri kesilmiştir. Bazıları memlekete gelmişler ve gelir gelmez de aynı sebepten tevkif edilmişlerdir.

Bunlardan başka, bazı talebe ve işçi muhitlerine sızmak isteyen, komünist tahriki faaliyetler vardır. İktidara geldiğimiz zaman bu tahriklerin çok geniş ölçüde olduğu görülmüştür. Bunlar, Yüksek Tahsil Gençlik Derneğini vücuda getirmişlerdir. Türkiye Gençler Derneğini, Barışseverler Derneğini vücuda getirmişlerdir. Ayrıca bazı ilim yayma dernekleri içine girerek çalışmışlardır.

Başvekilimiz bu izahları verirken bir nokta üzerinde bilhassa durmuştur: Bu cemiyetlere dahil olanların hepsinin aynı fikri taşıdığı katiiyetle ileri sürülemez; birçok masum evlatlarımız, bilmeyerek bu cemiyetlere dahil olmuşlardır. Onlara başka taraftan bu iş cazip gösterilmiştir. Onun için bu gibi masum, temiz ve vatanperver gençlerimizi tamamiyle bundan tenzih etmek lazımdır. Ama şu muhakkak ki, bu cemiyetler komünizm tahriklerini yürütmek için kurulmuşlardır.

Bir de Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun Sosyalist Partisi vardı ki, bunda sosyalistlik kelimesi bir maskeden ibaretti. Yoksa tamamiyle komünist fikirleri yayıyorlardı. Biz iktidara geldiğimiz zaman, bunları faaliyet halinde bulduk. Talebe arasına sokulmak isteyen komünist tahrikçileri, zaman zaman mitingler yapmak, nümayişler tertip etmek, sokağa dökülmek suretiyle, memlekette bir nifak ve şikak havası yaratmak ve karışıklıklar vücuda getirmek için ellerinden gelen gayreti sarfetmekten çekinmiyorlardı. Bunlar ayrıca işçiler arasına da nüfuz etmeye çalışıyorlardı. Fakat vatanperver işçilerimiz arasında gizli komünist teşkilatını yaymak mümkün değildir. Tahrikler yapmak çok zordur. Onlar bu zorluğu görerek başka vadilerden başka vesilelerle işçileri harekete geçirmeye çalışıyorlardı. Büyük kitlenin buna bigane olduğuna şüphe yoktu. Fakat, tahrikiler, işi el altından yürütmek için ellerinden gelen gayreti sarfediyorlardı. Tahrikçilerin gayesi doğrudan doğruya içtimai nizami sarsmak, her yerde olduğu gibi karışıklıklar çıkarmak arzusundan başka bir şey değildi. Neden bu böyle oldu? Uzun zaman hürriyetlerin kullanılmaması, veyahut mahdut kullanılması yüzünden harekete geçememiş olan cereyanlar, hürriyetler rejimini, komünizm hürriyetsizliğini yaymak için bir vesile olarak ele almış bulunuyorlardı.

Şimdi diyebiliriz ki, gizli, açık, komünist gazetelerden hiç birisi intişar sahasında değildir. Komünist teşekküller tamamiyle ortadan kalkmıştır. Kimin ne yaptığı, nasıl hareket ettiği hükümetçe ve alakalılarca malumdur. İşçi ve talebe arasındaki tahrikler de en asgari hadde gelmiştir. İçtimai nizamda suriş çıkarmak için herhangi bir teşebbüslerinin akamete uğrayacağı ve lazım geldiği şekilde mukabele göreceği bir hakikattir.

Komünist Partisinin faaliyetinin önlenmesi ve komünist neşriyatın ortadan kalkması gereken tedbirlerin alınmasıyla mümkün olmuştur. Bir taraftan takibat yapılırken diğer taraftan müeyyideleri takviye ve kıstasları tasrih suretiyle mevzuat bakımından da tedbirlerimizi almakta gecikmedik. Kanunun komünizmi meneden maddeleri yeniden tetkike tabi tutuldu. Ve yeni hükümler kondu. Bu neticelerin alınmasında mevzuatta yapılan bu değişikliğin büyük faydaları görüldü.

Sağcılar Harekete Geçiyor

Başvekilimiz bu izahatı verdikten sonra çok mühim bir noktaya temas etmiştir ki o da şudur: Memlekette komünizm faaliyeti bu takibat neticesinde felce uğrayınca, bu defa sağ cereyanların harekete geçtiğini görüyoruz. Demek şimdi bilvasıta bir iş çevirmeye kalkmışlardır. Sağ cereyanların bu şekilde meydana çıkmasında şayanı dikkat olan bir taraf vardır. O da bütün bunların ister sağdan, ister soldan gelsin müttehidülmerkez bir hareket olduğu intibaini uyandırmasıdır.

Bu sağ cereyanların içine tamamıyla temiz duygularla katılan insanlar bulunabilir. Fakat müşahadelerimiz, bu sağ cereyanlar tahrikçilerinin bir eseri olduğuna dair bize lazım gelen kanaati vermiştir.

Bu cereyanlara muzahir olanları veyahut masap olmak üzere bulunanların hareketlerini daimi bir adese altında tetkik etmek için çok dikkatli bulunulmaktadır. Bunların da solcular gibi, içtimai nizamı bozmak ve memlekette herhangi bir karışıklık çıkarmak için çalıştıkları aşıkardır. Bu bakımdan hedefleri komünistlerin hedeflerinden farksızdır.

Neticesi itibariyle, memlekete muzir olmak bakımından aralarında hiçbir fark olmayan ve bir çok safhalarda müttehidülmerkez hareket ettikleri intibaiı bırakan ve yeşil faaliyet denilen hareketlere geçelim. Bunların da evvela cemiyetler halinde taazzuv ettiklerini görüyoruz. İslam Demokrat Partisi, Büyük Doğu Cemiyeti, Türk Milliyetçiler Derneği ve daha bazı ilim yayma dernekleri namı altında faaliyete geçen teşekküller bu cümledendir. Bazı yerlerde kardeşler, gönüldaşlar tabirleri altında çalışmaya kalkan ve yarı cemiyet halinde görülen teşekküller de vardır. Bunlar da emsali başka memleketlerde görülen İslam Kardeşler Cemiyeti gibi gayeler gütmektedirler. Hemen hepsi adli yollardan tamamıyla meflu bir hale getirilmiştir; denilebilir.

Milliyetçiler Derneğinin de bu meyanda zikredilmesinin sebebi şudur: Bunların gayeleri yüzde elli milliyetçilik ile, yüzde ellisi de din kisvesi altında aşırı sağcıdır.

Bir de Nurcular vardır. Bunların vaziyeti de sıkı bir tetkike tabi tutulmuştur. Yarı teşekkül halindedirler. Üzerlerinde durulduğu için, şimdilik bu hususta fazla malumat vermeden yalnız taşahhus edildiklerine işaret ederek geçelim....

Gazetecilerin Fikirleri

Bu arada söz alan muhtelif gazete başmuharrirleri, dini politikaya alet edenler hakkında da tedbirler almak ve kanuni müeyyideler koymak hususunda, hatta derhal harekete geçilmesi lüzumuna işaret ettiler. Efkari umumiye temsilcilerinin hükümetle bu mevzuda tam mutabakat ve tam bir tesanüd halinde oldukları görünüyordu. Hatta bazısı bu ana kadar neden gecikilmiş olduğunu dahi sordu.

Adnan Menderes, hepsini ayrı ayrı cevaplandırdı. Başvekilimizin izahlarına göre, hadiseler zamanla olgunlaşmakta ve tehlikeler vuzuh kesbetmektedir. Mesela dün düşünülüp hatta acaba, hürriyetler rejimine bir taadi teşkil eder mi diye üzerinde durulan bu mevzu üzerinde bugün derhal kanuni tedbirler alınmasını mütalaa ediyoruz. Zamanın hissesini vermek lazımdır.

Bir gazete başmuharriri seçimlerin yaklaştığını ve iktidarı ele almak isteyenlerin dini bir alet olarak kullanacaklarını söyleyerek, seçimlerden çok evvel kanuni kayıtlar konmasının lüzumlu olduğuna ve böylece mücadeleden partilerarasında eşitlik tesis edileceğine bilhassa işaret etti ve hala neden tereddüd edildiğini sordu. Başvekilimiz tekrar izah ederek dedi ki:

- Acaba kısa bir zaman içinde niyetlerini tashih etmek faziletini gösterirler mi diye düşünüyoruz. Bu mevzuda matbuatımızın şayanı şükran bir vahdet arzetmesi, partilerin ve Büyük Millet Meclisinin tasvipkar durumu karşısında, bu yola devam çok güçleşir. Onlar da, hareketlerini yakında tashih ederler diye umuyoruz. Tereddüdümüz, bu noktadadır. Ama eğer böyle devam edip gidecek olurlarsa, elbette kanuni tedbirler almak zarureti kendisini hissettirebilir. Dini politikadan bir an evvel ayırmak ve bunu artık bu işte kullanılmaz bir silah diye bir yere koymak lazımdır. Bu yapılacaktır ve herhalde seçimlerden evvel olacaktır. Seçimlerin dürüst ve her türlü tesirden uzak cereyan etmesi için seçim sahasını temizlenmiş bir hale getirmiş olmamız lazımdır.

Memlekette birçok meselelerimiz vardır. Bunların halli için çalışıyoruz. Bu meseleler her bakımdan memleketin hayati meseleleridir. Mesela hudutlarımızın korunması için tedbirler alıyoruz. İktisadi kalkınma hareketine girmiş bulunuyoruz. Memleketin emniyeti meselesi, dinin de korunması için en büyük bir esastır. Halbuki, onlar bu meseleleri tamamıyla bir tarafa

bırakmışlar, partiler arasında nifak ve şikak kaynağı olmaktan başka hiçbir netice vermeyecek olan bir çorak yolda gayretlerini israf etmektedirler.

Bir gazeteci, yeni müeyyideler konuncaya kadar elde mevcut Ceza Kanununun dahi bu hareketleri önleyebileceği mütalaasında bulundu. Fakat yapılan konuşmalarda bu hükümlerin kafi olmadığı neticesine varıldı. Bu umumi hükümlerde hakimlerin eline muayyen kıstas verilmesi lazımgeldiği noktada ittifak edildi. Ve Millet Partisi ıslahınefs etse de bu yaranın açık kalmaması söylendi. Çünkü Demokrat Parti ve Halk Partisi bu kararları kendi ihtiyarlarıyla vermişlerdir. Ama mesele üçüncü bir partinin veyahut ihtiyarına bırakılmalıdır.

Bütün bu konuşmalar sonunda tesbit edilen hakikat şudur: memleket umumi efkarı alınan ve alınması düşünülen tedbirlerde hükümete tam manasıyla müzahirdir. Çünkü mesele cemiyet nizamıyla, iç asayişimizle, huzur ve sükünumuzla ve medeniyet alemi içindeki mevkiimizle alakalıdır.

Dış Meseleler

Bu bahis böyle tam bir tesanüd havası içinde kapandıktan sonra, Dışişleri Vekilimiz Prof. Fuad Köprülü'ye yakında yapılacak Paris seyahatinin mahiyeti soruldu. Dışişleri Vekilimiz, bu ziyaretin surf bir nezaket ziyareti olduğunu ortada muayyen bir mevzu bulunmadığını, ancak umumi dünya meselelerinin hep beraber gözden geçirileceğini söyledi. Nitekim Londra ziyareti de bu şekilde yapılmıştır. Fakat hep beraber hadiselerin tetkikinden faydalı neticeler hasıl olduğu görülmüştür. Paris temasları umumi bir görüş teatisi olmakla beraber, bizi muayyen meselelerde daha vuzuha götürecektir.”¹¹³¹

4.1.6. Mahkeme Süreçleri ve Sonuçlanması

Tutuklamalar sonrası başlayan mahkemeler 1953 yılında teker teker sonuçlanmaya başlamıştı. Daha önce 13 Ocak 1951 tarihinde “*Komünizm propagandası yapmak ve hücre teşkilatı kurmak suçundan*” tutuklanan Faruk Ural ve 23 arkadaşının nerdeyse 1 yıldan beri de devam eden mahkemesi 24 Nisan 1953’de sonuçlanmıştı. 24 “*komünist sanığın*” 11’inin suçları sabit görülerek mahkûm olmuşken 13 kişi de beraat etmişti.¹¹³² Zafer Gazetesi “*11 Komünist Dün Mahkûm Oldu*” manşetiyle verdiği haberinde mahkûm olan ve beraat eden sanıkların isimlerini ve cezalarını da açıklamıştı:

“Faruk Ural: İki sene, dört ay ağır hapis cezası, on ay Kütahya sürgün;

Selçuk Şenel: Bir sene iki ay ağır hapis, beş ay Eskişehir sürgün;

Halil Ayyıldız: Bir sene iki ay ağır hapis, beş ay Çoruma sürgün;

İsmail Ayyıldız: On bir ay 20 gün ağır hapis, dört ay Çoruma sürgün;

Hasan Oğandur: Bir sene iki ay ağır hapis, beş ay Niğdeye sürgün.

Sami Ayhan: Beş ay 20 güne,

Şükrü Ünal: Yedi ay,

Faruk Şenel: Üç ay,

İsmail Tümer: Bir sene iki ay ağır hapis, altı ay Kütahyaya sürgüne,

İsmail Altan: Yedi ay,

Kazım Şenel: Beş ay ağır hapse mahkûm edilmişlerse de; suç işledikleri tarih, af kanununun şumulünden önce olduğu için, cezalarının infazına lüzum hasıl olmamıştır.

¹¹³¹ Zafer, 5 Mart 1953, s.6, “Başvekilin Üçüncü Basın Toplantısı Dün Yapıldı”.

¹¹³² Zafer, 25 Nisan 1953, s.1, “11 Komünist Dün Mahkûm Oldu”.

Yine aynı gruptan olan: Ömer Erdoğan, Dursun Ali Karaca, Hüseyin Cahit Toros, Yaşar Köksal, Şefik Salgutay, Şevket Akçınar, Lütfi Kanak, Orhan Bener, Mustafa Coşkungönül, Zühtü Buhman, Ahmet Durak, Mehmet Sarpın da suçları sabit görülmediğinden beraatlerine karar verilmiştir.”¹¹³³

1950 yılından itibaren hakkında araştırma yapılan ve 1951’de tutuklananların başlayacak davasına da basın büyük önem vermişti. Zafer Gazetesi, bu büyük davayı “168 Komünist Sanığının Duruşması Yarın Başlıyor” şeklinde manşet yapmış ve şöyle yansıtmıştı;

“yurdumuzun birçok bölgelerinde meydana çıkarılan ve hepsi de İstanbul’da toplanan şebeke mensuplarının, muhakemelerinde şahadet edecek olan kimseler de, İstanbul’a gönderilmektedirler. Bu meyanda dün akşam 7:20 treni ile şehrimizden de 15 şahit Emniyet nezaretinde İstanbul’a sevk edilmiştir. İstanbul’a giden şahitler şunlardır: Aclan Sayılğan, Balkar Yegikaş, Selçuk Şenol, Nejat Özden, Yılmaz Çolpan, Turan Tamar, İsmail Tümer, Özer İmadettin, Tevhide Güloğlu, Selçuk Uras, Şükrü Ünal, Firat Hikmet Güner, Ali Cihan Araca ve Nevzat Yavuz yıldız’dır.”¹¹³⁴

Zafer Gazetesi davanın başlayacağı gün de bu mahkeme sanıklar ve gizli Komünist Parti’nin ortaya çıkarılışı hakkında uzun bir tanıtım yapmıştı.¹¹³⁵ Bu dava Cumhuriyet Gazetesinde ise “Komünistin Bugün Duruşması Başlıyor“ başlığıyla duyurulmuştu.¹¹³⁶ 60 bölgede 300 emniyet memurunun yaptığı soruşturma sonucunda “Türkiye Komünist Partisi mensuplarının duruşmasına” 15 Ekim 1953 tarihinde Harbiye’deki askeri mahkemede başlanmıştı. Gazete bu davanın “Türkiye’de 1919 senesinden beri sinsi sinsi gelişmeğe çalışan bir komünizm faaliyetinin mevcudiyetini ortaya çıkardığını”¹¹³⁷ belirtmiş ve Zafer gibi bir de “Türkiye’de komünizmin nasıl geliştiğine ve son dönemdeki gelişmelere”¹¹³⁸ dair kısa bir tarihçe vermişti.

“Memleketimizdeki komünizm faaliyeti 1946 senesinde Ankara’da “Çiftçi ve Emekçi Partisi”nin kapatılması ile bir müddet için dağılmış bulunmakta idi. Fakat 24-25 sene içinde kurula dağıla teşkilatlanma imkanını bulan komünistler 1950 senesinden itibaren şehrimizde yeniden toplanarak faaliyete başlamışlardır.

Muhtelif şehir, kaza ve köylerde “hücre” teşkilatı yapan yeni komünist teşkilatı Moskova’nın emri ve arzusu gereğince memleketin bütünlüğünü sarsacak faaliyetlere de girişmiştir. Teşkilata dahil şahısların eğlence yerlerinde ve hususi mahallerde yaptıkları toplantıları milli emniyet memurları çok takından takib etmişlerdir.

¹¹³³ Zafer, 25 Nisan 1953, s.5, “11 Komünist Dün Mahkûm Oldu”.

¹¹³⁴ Zafer, 14 Ekim 1953, s.3, “168 Komünist Sanığının Duruşması Yarın Başlıyor”.

¹¹³⁵ Zafer, 15 Ekim 1953, s.1, “Komünist Muhakemesine Bugün İstanbulda Başlıyor”.

¹¹³⁶ Cumhuriyet, 15 Ekim 1953, s.1, “Komünistin Bugün Duruşması Başlıyor”.

¹¹³⁷ Cumhuriyet, 15 Ekim 1953, s.1, “Komünistin Bugün Duruşması Başlıyor”.

¹¹³⁸ Gazetelerde dava başlamasından önce verilen bu bilgiler hemen hemen aynı olmasına karşın konumuz açısından önemine bağlı olarak aynen verilmiştir.

İçlerinde Moskova'ya gidip gelmiş veya orada tahsil görmüş birçok şahıs bulunan "Türkiye Komünist Partisi" elemanlarını her muhite sokup zehirli fikirlerini yaymaya çalışmıştır. Bilhassa işçiler ve üniversiteliler arasına ajanlarını yerleştiren gizli parti, her gün yeni eleman kazanmak için büyük gayret sarfetmiştir.

Memleketimizde geliştirilmesine çalışılan bu gizli partiyi meydana çıkarmak için 60 bölgede 300 polis memuru vazife görmüştür. Bu geniş kadro muhtelif yerlerde yaptığı arama ve taramada mühim vesikalar ele geçirmiştir.

Tahkikatın seyri icabı bu vesikalarla alakalı 12 şahıs 3üncü Sulh Hukuk mahkemesince evvele tevkif edilmiştir. Bundan sonra faaliyet hızlandırılmış ve komünistlerin memleketin dört bir bucağında faaliyette oldukları anlaşılmıştır.

Faaliyetin sıklaştığı sırada Üniversite doçentlerinden Sevim Tarı Fransa'dan yurda dönmüştür. Zaten şüpheli olup takib edilmekte olan Sevim Tarı şehrimizden tekrar Fransa'ya giderken yakalanarak Emniyet Müdürlüğüne getirilmiş ve üzerinde mühim vesikalar ele geçirilmiştir. Ele geçirilen vesikalar arasında bilhassa Türkiye kurulmak istenen komünist partisinin ana prensipleri ile gizli faaliyetlerin 3 aylık bülteni bulunmuştur. Bu vesikalar tahkikatı çok kolaylaştırmış ve büyük şehirlerimizin birçoğunda teşkilatın meydana çıkarılmasına yaramıştır.

Komünistlerin en çok faaliyet gösterdikleri ve hücre teşkilatını kurdukları şehirler, başta İstanbul olmak üzere, İzmir, Ankara, İzmit, Samsun, Adana, Bursa ve Zonguldak'tır.

Ele geçirilen vesikalar komünist partisinin icra organının şu zevattan ibaret olduğu meydana çıkarmıştır:

Başkan: Her komünizm faaliyetinde olduğu gibi Doktor Şefik Hüsni, kâtibî unumi: Zeki Baştımar, idare heyeti: Halil Yalçınkaya, Ahmed Fırıncı, Mihri Belli Reşad Fuad Baraner, Tevfik Dilmen. İcra organı, doçent Sevim Tarının üzerinde bulunan vesikalardan sonra derhal yakalanmış ve tevkif edilmiştir.

Bundan sonra faaliyete hız verilmiş ve parti azalarının çoğu tesbit edilerek Emniyet Müdürlüğüne getirilmiştir. Siyasi kısım memurları tahkikata devam ederlerken parti azaları içinde askeri şahısların da bulunduğu tesbit edilmiş ve tahkikata askeri makamlarca da el konmuştur. Siyasi polisin fevkalade çalışması ve delilleri eksiksiz toplaması neticesi Emniyette bütün sanıkları hiçbir tazyika maruz kalmadan suçlarını itiraf etmişlerdir.

Sanık ve elebaşlardan Mihri Belli karşısına konan deliller karşısında: "Fevkalade iyi ve namuslu tahkikat yapmışsınız. Bizi içimizden vurdunuz" demiştir. İşe askeri makamlarca el konduktan sonra dava askeri mahkemeye intikal etmiştir. Bugün muhakemeleri başlayacak olan 167 sanıktan 143ü mevkuftur. Sanıklardan sadece 4ünün avukatı vardır. Bugünkü mahkemede iddia makamını Yüzbaşı Halil Ölçer işgal edecek, mahkeme başkanlığını da binbaşı İzzet ifa edecektir."¹¹³⁹

Mahkemenin başlaması kamuoyunda dikkatle izlenmişti. Davayı yakından izleyen Zafer Gazetesi; "Komünist Sanıklarının Duruşması Yarım Kaldı" manşetiyle yansıttığı davanın görüldüğü salonu da ayrıntısıyla betimlemişti;

"Ankara Garnizon Komutanlığının 2 No.lu mahkeme heyeti tarafından bakılacak olan dava için şehrimiz Merkez Komutanlığında büyük bir salon tahsis edilmişti. Sanıklar daha erken saatlerden itibaren mahkeme salonunda yerlerini almış bulunuyorlardı. Bu yerler 4 bloka ayrılmıştı: En sağdaki blokta gayri mevkuf olan 44 sanık, diğer 3 blokta da mevkuf bulunan 141 sanık oturuyordu. Her sanığın oturduğu yerin arkasına ismini bildiren etiket yapıştırılmıştı. Salonda hem mahkeme heyeti için hem de sanıklar için

¹¹³⁹ Cumhuriyet, 15 Ekim 1953, s.6, "Komünistin Bugün Duruşması Başlıyor".

mükemmel mikrofon tertibatı yapılmıştı. Hakimler heyetinin işgal edeceği büyük kürsünün arkasına geniş bir Türk bayrağı gerilmişti. Sanıkların arkasında dinleyiciler için ayrılan yer çoktan tıklım tıklım dolmuştu. Mahkemede 100e yakın gazeteci de bulunuyordu. Bu arada resim almak için mütemadiyen flaşlarını yakan foto muhabirlerinin karşısında sanıkların bazıları poz veriyor, bazıları da gazete ile yüzlerini kapatıyorlardı.”¹¹⁴⁰

Mahkeme Başkanı Süvari Albayı Yusuf Özsan idi. Üyeler de Ordonat Binbaşı Rıza Özdemir ve hâkim Binbaşı İzzet Cebe idi. İddia makamında savcı Yarbay Halil Ölçer bulunurken, sanıkların avukatlıklarını da İhsan Tüzer, Hakkı Değmer, Şükrü Bıçakçı, Emin Abdullah Özerol ve Hilmi Karelli yapıyordu.¹¹⁴¹ Hakim İzzet Cebe, duruşmayı şu cümleleriyle açmıştı:

“Türk ordusu adına muhakeme yapmak üzere kurulan, reis, Ordu Tetkik Grubunda Süvari Albayı Yusuf Özsan, duruşma hakimi: Askeri Adli Hakim İzzet Cebe ve aza Birinci Ordu Müfettişliği 4. Şube Binbaşısı Rıza Özdemirden müteşekkil mahkeme heyeti iddia makamında, Askeri Adli Hakim Halil ölçer hazır oldukları halde, gizli Komünist Partisini harekete geçirmekten, partide faal rol almaktan ve partiye intisap etmekten maznun Zeki Baştımar ve arkadaşlarının muhakemesine 15 Ekim 1953 Perşembe günü saat 9:30 da başlanıldı.”¹¹⁴²

Sanıklar başlangıçta hâkim heyetinin baskı altında olduğunu iddia ederek reddi hâkim isteğinde bulundular. Talep araştırılması için kabul edildi. Mahkeme başkanı davanın nedeninin zapta “Gizli Komünist Partisi kurmak ve bu partiye intisab etmekten sanık 167 şahsın duruşmasını yapmak üzere” şeklinde geçirtmişti.¹¹⁴³ Sanıklardan Bakırköy Akıl Hastanesinde olan ve iddianamenin bile tebellüğ edilemeyecek şekilde hasta olmalarından dolayı Yaşar Çöl ve Zekai Özgenc isimli iki kişi duruşmada hazır bulunamamışlardı.

Sanıklardan ilk olarak Doktor Sevim Tarı söz almış ve hâkimin red edilmesinin neden istediği sorulmuş ancak geçerli bir neden sunamamış ve sonunda “itimad ediyorum” demiştir. Sanıklardan Kemal Ergin, “Heyeti hakimeyi şahsen tanımam. İtimad etmiyor ve reddediyorum. Ben askeri kazayı meşru bir teşkilat olarak kabul etmediğimden mahkeme heyetine de itimad etmiyorum” derken, bir diğer sanık Şaban Osmanlar da “Heyeti teşkil eden şahıslar Ankara Garnizon komutanlığı semtinde bulunan askeri memurlar olduğu için bitaraf hareket edemezler” demiş, Şevki Akşit isimli sanık ise “Şahısların hareketine itimadım var.

¹¹⁴⁰ **Zafer**, 16 Ekim 1953, s.1, “Komünist Sanıklarının Duruşması Yarım Kaldı”.

¹¹⁴¹ **Zafer**, 16 Ekim 1953, s.1, “Komünist Sanıklarının Duruşması Yarım Kaldı”, Cumhuriyet gazetesi, Mahkeme başkanın ismini Yusuf Özse, Hâkim üyenin ismini de İzzettin Cebe olarak vermişti: **Cumhuriyet**, 16 Ekim 1953, s.1.

¹¹⁴² **Zafer**, 16 Ekim 1953, s.1, “Komünist Sanıklarının Duruşması Yarım Kaldı”.

¹¹⁴³ **Cumhuriyet**, 16 Ekim 1953, s.1, “Komünistlikten Sanık 167 Kişinin Duruşması Başladı”.

Fakat mevzuat gereğince mahkemenin serbest karar verecek durumda bulunmadığına kaniim” diyerek reddi hâkim ısrarında devam etmişlerdi.

Savcı ise, “*Konuşanlar mahkemeye itimadları olmadığını belirtmişlerdir. Bu bir red sebebi olamaz. Kanunlarımız askeri mahkemeleri tanımış, teşkil etmiş ve vazifelerini de kanun maddeler ile tayin etmiştir”* diyerek duruşmaya devam edilmesini istemiştir. Hâkim heyeti durumu görüşmek için 15 dakika ara vermiş ve sonunda şu kararı okumuştur:

“Maznunlar her ne kadar askeri muhakemeler usul kanununun tarifatına uygun olarak heyeti teşkil eden şahıslar hakkında ayrı ayrı red sebebi bildirmemişlerse de askeri muhakemeler kanununun 64üncü maddesi bitarafılığı şüpheye düşürecek sebeble de red iddiasında bulunabilir, demektedir.

Reddi istiyen maznunlar mahkemenin ve hakimlerin tesir altında olduklarını ve bitaraf olamayacaklarını beyan ettiklerine göre bu yoldaki reddi hâkim talebinin tetkik ve karara bağlanması için askeri muhakemeler kanununun 66ncı maddesi gereğince yapılacak muameleye intizar edilmesine oy birliğile karar verildi.”

Bu karar gereğince Garnizonda kurulacak yeni bir heyet sanıkların iddiasını tetkik edecek ve heyetin reddi icab etmediğine karar verecektir. Eğer red sebebini uygun görürse muhakemeye devam etmek üzere yeni bir heyet seçilecektir. Red talebi uygun görülmezse aynı heyet önümüzdeki günlerde duruşmaya başlayacaktır.”¹¹⁴⁴

¹¹⁴⁴ Duruşmaya katılan sanıklar isim ve meslekleriyle verilmişti. 1- Sevim Tarı (Doktor), 2- Zeki Baştimar (Başbakanlık kütüphanesi eski memuru, halen işsiz), 3- Abdülkadir Demirkan (Kuleli Askeri Lise öğretmenlerinden, 4üncü sınıf askeri öğretmen), 4- Halil Yalçınkaya (Kalem tamircisi), 5- Muammer Tamkan (Tütün işçisi), 6- Mihri Belli (İktisad Fakültesi eski asistanlarından), 7- Ahmed Fırıncı (Köseleci), 8- Reşad Fuad Baraner (Mütercim), 9- Güleren Özdemir “Gökmen” (Hukuk Fakültesi talebesi), 10- Dündar Baştimar (Manifaturacı), 11- Enver Gökçe (Kadirga Talebe Yurdunda memur), 12- Şevki Akşit (İşportacı), 13- Tefvik Dilmen (Muamelecisi), 14- Saim Altın (Çalışma Bakanlığı müfettişi), 15- Oruçali Tütenkesen (İktisad Fakültesi talebesi), 16- Mehmed Halim Spatar (Tıp Fakültesi talebesi), 17- İlhan Berktaş (Teknik Üniversite talebesi, Yüksek Tahsil Derneği başkanlarından), 18- Sevinç Tanık (Tıp Fakültesi talebesi), 19- Nuran Baver (Tıp Fakültesi talebesi), 20- Arif Damar “Barikat” (İşportacı), 21- Vecdi Özgüner (Tıp Fakültesi talebesi), 22- Abuzer Özdemir (Teknik Üniversite talebesi), 23- Zekai Özgenç (Tıp Fakültesi talebesi), 24- Bilal Şen (Muhasebecisi), 25- Mehmet Bonşık “Boz Mehmed” (Tütün işçisi), 26- Turhan Sacid Baykara (Yedek Subay Okulu talebesi), 27- Şbrahşm Kenan Toksay (İktisad Fakültesi talebesi), 28- Receb Zühtü Yelkenkaya (Sepetçi), 30- Kemal Ergin (Zafernde abone memuru), 31- Faik Şekeroğlu (Çalgı imalatçısı), 32- Hüseyin Arıkçay (Kunduracı), 33- Şehameddin Bakırsan (Hukuk Fakültesi Ceza Hukuku eski asistanı), 34- Ferid Teksoy (Mütercim), 35- Musa Emre (Marangoz), 36- Tayyar Uslu (İş Bankası kontrol servisinde şef muavini), 37- Selahaddin Akarışık (Kunduracı), 38- Nihad Tunali (İktisad Fakültesinde talebe), 39- Mustafa Arhavi (Ayakkabı dikicisi), 40- Ekrem Atak (Hukuk Fakültesi talebesi), 41- Yakub Irgad (Duvarcı), 42- Ahmed Özdemir (İnşaatçı), 43- Muzaffer Eren (Demiryolları Zat İşlerinde memur), 44- Salih Başdurak (Tütün işçisi), 45- Seyid Atılal (Tütün işçisi), 46- İbrahim Atılal (Tütün işçisi), 47- Mehmet Emin Atılal (Tütün işçisi), 48- Hüseyin Uysal (Tütün işçisi), 49- Hasan Doğruyol (Tütün işçisi), 50- Mustafa Toprak (Tütün işçisi), 51- Hüseyin Özaksel (Tütün işçisi), 52- Arif Manak (Tütün işçisi), 53- Hüseyin Pekhamarat (Tütün işçisi), 54- Reşad Bilkiye (Tütün işçisi), 55- Halil Çalışır (Tramvay biletçisi), 56- Cemal Çokran (Kundura boyacısı), 57- Hüseyin Kerpiç (Posta müvezii), 59- Kadri Buldu (Seyyar tenekesi), 60- Rasim Yıldızbakan (Tramvay biletçisi), 61- Suavi Barutçuoğlu (Hukuk Fakültesi talebesi), 62- Şaban Ormanlar (Güzel Sanatlar Akademisi mimari bölümünde talebe), 63- Hayati Sencar (İşçi Sigortaları Bakırköy şubesinde memur), 64- Oğuz Eren (Devlet Denizyollarında memur), 65- Tahsin Güzelfilibe (Seyyar sakızcı), 66- Hasan Tekarmağan (Şapka fabrikasında işçi), 67- Ahmed Konuk (Bakkal), 68- Mehmed Üstüner (Tütün işçisi), 69- Ahmed Bacak (Tütün işçisi), 70- İsmet Oran (İşsiz), 71- Vasfi Yükselsoy (Er), 72- Melahat Türksal (İşsiz), 73- Hristo Prodromidis (İhracatçı yanında müstahdem), 74- Hasan Tartıhık

Askeri mahkeme heyeti o dönemde sanıkların isteği üzerine reddi hâkim talebini bir şekilde haklı bulmuşlar ancak bu isteğin bir başka heyet tarafından incelenmesine karar vermişlerdi. 2. Numaralı Ankara Garnizon Mahkemesine karşı yapılan bu güvensizlik beyanı, Garnizon mahkemeleri üyeleri arasından seçilecek bir heyet tarafından tetkik edilecekti. Askeri muhakemeler usulü kanunu gereğince de yeni heyetin Ankara'dan seçilmesine lüzum yoktu. İstanbul'da mevcut adli amir ve

(Demirci), 75- Yaşar Beyazteke (Tütün işçisi), 76- Veysel Akkaş (Hukuk Fakültesi talebesi), 77- Hasan Küçükpomak (Tütün işçisi), 78- Şefik Hüsnü Değmer (Doktor), 79- Hüseyin Alkaranfil "Aykü" (Tütün işçisi), 80- Celal Zühtü Benneci (Bakkal), 81- Receb Akesi (Muhasebeci), 82- Zehra Kosva (İşsiz), 83- İbrahim Kıray (Doktor, Tıp Fakültesi Hijyen Enstitüsünde asistan), 84- Mübeccel Kıray "Belik" (Amerikan Haberler Servisinde şef), 85- Süheyl Terek (Şehir Tiyatrosunda dekoratör), 86- İhsan Hasırcı (Timsah lastik fabrikasında müstahdem), 87- Hasan Kaşaracı (Trikotaj fabrikası sahibi), 88- Mehmed Sonugür (İktisad Fakültesi talebesi), 89- Hüsnü Onat (Hukuk Fakültesi talebesi), 90- Salahaddin Soylu (İzmirde Prina fabrikası sahibi), 91- Cazim Aktimur (İzmirde tüccar), 92- Emin Emek (İzmirde terzi), 93- İhsan Konas (Seyyar bıçkıcı), 94- Fazıl Barkan (İşsiz), 95- Doğan Çetiner (Yollar İkinci Bölge Müdürlüğü teknik hesaplar servisinde memur), 96- Mustafa Macid Bilge (İnşaat teknisyeni), 97- Kamil Akar (İzmir Karşıyaka Orman Bölge şefi), 98- Ahmed Bilge (İnşaat teknisyeni), 99- Erdoğan Berktaş (İzmirde Hazine avukatı), 100- İdris Erdinç (Şoför ve tütün işçisi), 101- Tahir Hallaçoğlu (Tütün işçisi), 102- Behçet Pekmertol (Kuleli Askeri Lisesi edebiyat öğretmenlerinden altıncı sınıf askeri öğretmen), 103- İsmail Ayyıldız (Seyyar kitabacı), 104- Turhan Tuna (Devlet Konservatuarında keman asistanı), 105- Aclan Sayılğan (Devlet Tiyatrosunda aktör), 106- Balkar Yekbaş (Tıp Fakültesi talebesi), 107- Selçuk Şeneri (Tıp Fakültesi talebesi), 108- Kemal B. Özmanav (Devlet Tiyatrosunda aktör), 109- Ahmet Arif Ünal (Plan ve kopya teknisyeni), 110- Orhan Suda (İstatistik Genel Müdürlüğünde memur), 111- Aydemir Kandemir (Sümer bankta memur), 112- Cemil Toygar (Büyük Millet Meclisi Basımevi idare memuru), 113- Kamran Baştuji (Tıp Fakültesi talebesi), 114- Süleyman Salter (Devlet Demiryolları Cer dairesinde memur), 115- Ömer Lütfi Tuncay (Büyük Millet Meclisi arşiv memurluğundan başkanlık emrinde), 116- Muzaffer Arabul (Yollar Üçüncü Bölge Müdürlüğü veznedarı), 117- Hüseyin Cavid Aydın (Devlet Demiryolları malzeme dairesi mukavele şubesinde memur), 118- Ali Tunacan (Devlet Demiryolları hareket müfettişi), 119- Bekir Kenan Yaşlıçam (Ankara Çankaya arazi kadastrusunda fen memuru), 120- Salih Çakır (Tıp Fakültesi talebesi), 121- Faruk Ural (Hukuk mezunu), 122- Kadri Çokuğurlu (Tütün işçisi), 123- Nevzad Yavuzıldırım (Tıp Fakültesi talebesi), 124- Bakir Karayel (Zafer matbaasında mürettib), 125- Sabahadin Dikmen (Muhasebeci), 126- Turan Tamer (Ankara Barosu avukatlarından), 127- Yılmaz Çolpan (Basın, Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünde mütercim), 128- Sıdika Umut (Dil, Tarih – Coğrafya Fakültesi talebesi), 129- Şükrü Ünal (İşsiz), 130- Hilmi Artan (Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi mezunu), 131- Ahmed Gayretli (Tevsiyeci), 132- Nejad Özön (Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi mezunu), 133- Hayati Tözün (Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğünde memur), 134- Hüseyin Yılmaz "Hasan Yılmaz" (Dış İşleri Bakanlığı matbaasında makinist), 135- Ulvi Uraz (Devlet Tiyatrosunda birinci sınıf aktör ve rejisör), 136- Turgud Akalın (Tıp Fakültesi talebesi), 138- Nuran Ertan (Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi mezunu), 139- Raci Hakkı Dincer (Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi talebesi), 140- Mustafa Kolkır (Sanat Enstitüsü mezunu), 141- Mehmed Ruhi Su (Devlet Operasında sanatkar), 142- Lütfi Kanak (Çubuk Kadastro Müdürlüğünde teknisyen), 143- Veli Gemici (Çiftçi), 144- Ali Cihan Erkaya (Ceyhan Arazi Kadastro Müdürlüğünde fen memuru), 145- Yaşar Çöl (Ankara Ticaret Lisesi meslek dersleri öğretmeni), 146- Fuad Hikmet Güner (Ankara Erkek Lisesi felsefe öğretmeni), 147- Mustafa Karayol (Şoför), 148- Asım Akşar (Yedek Asteğmen), 149- Adnan Yücebaş (Tıp Fakültesi talebesi), 150- Nahid Teoman Ergin (Zafernden abone memuru), 151- Celal Gürol (Kara Kuvvetleri istihkam dairesinde sivil memur), 152- Şükrü Başar (Kömür Tevzi Müessesesinde memur) 153- İlhan Başgöz (Edebiyat doktoru, yedeksubay, hükümsüz), 154-Celal Gürol (Kara kuvvetleri istihkam dairesinde, hükümsüz), 155-Necati Anık (Fişek fabrikasında kontrolör, hükümsüz), 156-Muzaffer Arabul (Konya Karayollarında, hükümsüz), 157-Veli Gemici (çiftçi, hükümsüz), 158-Ahmet Gayretli (tevsiyeci, 1947 de komünistlikten dokuz aya hükümlü), 159-Hasan Yılmaz (okur yazar, matbaacı), 160-Ulvi Uraz (Devlet Tiyatrosu rejisörü, hükümsüz), 161-Recep Egemen (M.T.A. jeoloji şube müdürü, hükümsüz), 162- Ziya Kırman (M.T.A. memuru, hükümsüz), 163-Mustafa Karayavuz (şoför, hükümsüz), 164-Cavit Aydın (Devlet Demiryolları memuru, hükümsüz), 165-Mehmet Ressamoğlu (Roma radyosu Türkçe servis şefi, hükümsüz): **Cumhuriyet**, "Komünistlikten Sanık 167 Kişnin Duruşması Başladı", 16 Ekim 1953, s.1.

hakimler arasından seçilecek bir heyet de bu reddi hâkim talebini inceleyebilecekti. Eğer reddi hâkim talebi kabul edilmezse mahkeme aynı heyetle başlayacak, uygun görülürse de yeni bir hâkim heyeti görevlendirilecekti.¹¹⁴⁵

Zafer Gazetesi, kendi yorumlarını da içerecek şekilde davanın ayrıntılarını kaleme almıştı:

“... Bundan sonran kendilerine iddianame geç tebliğ edilen sanıklardan, evvela İlhan Hasırcı'ya kanuni mehilden sarfınazar edip etmediği soruldu.

- İddianameyi hangi tarihte aldınız?

- İddianameyi almadım.

- Peki buraya nasıl geldiniz?

- Jandarmalar haber verdi.

Hayati Denizkuşu da iddianameyi almadığını söyledi.

Bundan sonra iddianame geç tebliğ edilenlere soruldu.

- İddianameyi aldınız mı?

Nahit Teoman: - Aldım.

- Müddetten sarfınazar ediyor musunuz?

Nahit Teoman: - Hayır.

Nahid'in son cevabı üzerine diğer sanıklar arasında bir protesto homurtusu oldu. Bunun üzerine tekrar söz alan Nahit Teoman, “Sarfınazar ediyorum” demek mecburiyetinde kaldı. Lütfi Kanat da müddetten sarfınazar ettiğini söyledi.

Ara Kararı

Bundan sonra hâkim şu ara kararını bildirdi: “Hayati Denizkuşu, İlhan Hasırcı haklarındaki evrak tekemmül ettirilmek üzere Adli amirliğe gönderilmesine ve bu evrakın diğer evrak arasından çıkarılmasına karar verildi.”

Kararın tefhiminden sonra 3 şahıs diğer arkadaşları arasında çıkarıldı.

Bundan sonra Reis şunları söyledi: “Şimdi hakimler heyetini size tanıtacağım. Mahkeme Reisi Yusuf Özsan, aza Rıza Özdemir, Duruşma Hâkimi İzzet Cebe, iddia makamında Halil Ölçer.

Heyete İtirazınız Var mı?

Askeri Muhakeme usulü kanunu gereğince mahkeme reisi tarafından bu tanıtma yapıldıktan sonra aynı kanuna istinaden Duruşma Hâkimi İzzet Cebe sanıklara:

- Hakimler heyetine itimadınız var mı?

Heyecanla ayağa kalkan Doktor Sevim Tarı:

- Söz istiyorum.

- Mikrofon önüne geliniz.

Mikrofon önüne gelen Sevim Tarı şunları söyledi.

- Bu sualinize birkaç kelime ile cevap vermek istiyorum; bu davanın ilk tahkikatını yapan Halil Ölçer, şimdi mahkemede savcı olarak bulunuyor.

Burada Reis, Sevim Tarı'nın sözünü keserek:

- Size yalnız itimat meselesi soruldu. Unutmayınız ki, mahkeme heyetini reddetmek hakkınız. Efendim, savcı hakkında konuşmayınız.

- Şimdiye kadar yapılanlar hakkında izahatta bulunmam lazımdır.

- Bunları müdafanızda söylersiniz, şimdi sırası değil.

- Fakat...

- Mahkeme heyeti hakkında konuşunuz.

- Ümit ederim ki mahkeme adilane bir karar verebilsin. Bu savcı...

- Yine sözü savcıya getirmeyin, savcı da bizim gibi bitaraftır. Mahkeme heyetine, bana, azaya itimadınız var mı? Yok mu, söyleyin?

- Fakat savcı...

¹¹⁴⁵ Cumhuriyet, 18 Ekim 1953, s.1, “167 Komünistlik Sanığının Duruşması”.

- Hayır.
- Savcı bizlerin kaç seneye mahkûm edileceğini söylemişti.
- Yeter...
- O hadle...
- Bir kelime ile cevap verin. Mahkeme heyetine itimat ediyor musunuz, etmiyor musunuz?
- Ediyorum.

Sevim Tari'yi büyük bir sabırla dinleyen hâkim; aynı hususta konuşmak üzere Kemal Engin'e söz verdi. Kemal Engin de şöyle dedi:

- Ben de bazı usulsüzlüklerden bahsedeceğim.
- Nedir?
- Aramızdan 15 kişi kadar...
- Onları sonra söylersiniz. Şimdi sorulara cevap veriniz.
- Sizi reddediyorum.
- Red sebeplerini söyleyiniz?
- Dava, bir hilei şer'îye ile askeri mahkemeye getirildi. Adalet emirle işlemektedir. Polis şefleri...
- Bunların faydası yoktur.
- Zaten bize de yoktur.

Bundan sonra kendilerine söz verilen Şaban Özkan ve Abuzer Özdemir de, Hakimler heyetinin Ankara Garnizon Komutanlığına bağlı bulunduğunu söyleyerek, bi taraf olamayacaklarını bildirdiler ve heyeti reddettiler.

Sanıklardan Şevki Akşit Mahkeme heyetine:

- Sizler vicdanınıza sahip değilsiniz, adil kara veremezsiniz. Şeklinde küstahlıkta bulundu.

Duruşmada söz alan bütün sanıklar, evvelden hazırlandığı belli olan bir taktik kullandılar. Kendilerine söz verildiği zaman sadet dışına çıkarak zehirlerini saçmaya devam ettiler.

Sanıkların bir kısmı tarafından mahkeme heyetinin reddi hususunda ne diyeceği sorulan savcı şu mütalaada bulundu: "Askeri Ceza Muhakemesi usulü kanununda hakimler hakkında gösterilen maddeler sarihtir. 62 nci maddeye göre otomatikman hakimi vazifesinden meneden sebepler maznunlar tarafından red sebebi olacağı gibi, 65 inci maddede bi taraflığı şüpheye düşüren sebeplerden de bahsedilmektedir. Bunlar da mahkeme heyetinin şahısları için konulan hükümlerdir. Bu şekilde askeri kazayı reddettiklerini söylemektedirler. Kanunlarımız askeri mahkemeleri tanımış, teşkil etmiş ve vazifelerini de tesbit etmiştir. Bunlar red sebepleri olamayacağına göre, talebin nazarı itibare alınmayarak muhakemeye devam edilmesini talep ederim."

Savcının mütalaasını dinleyen hâkim şu kararı verdi:

"Karar ittihaz için celseye ara veriyorum."

Bu karardan sonra mahkeme heyeti salondan çekildi. Bundan istifade eden sanıklar sigaralarını yakarak aralarında gruplaşmak suretiyle muhabbete koyuldular. Bu arada evvelki gün Ankara'dan getirilen sanıkların ellerini sıkmak suretiyle hoş geldin dediler.

Karar

25 dakika sonra yerini alan mahkeme heyeti sanıklara şu kararı tefhim etti.

"Gereği düşünüldü: Mazunlar her ne kadar Askeri Ceza Mahkemeleri Usulü kanunu gereğince mahkeme heyetini teşkil edenler hakkında teker teker red sebeplerini söylemişlerse de aynı kanunun 64 üncü maddesi gereğince, mahkemenin bitaraflığını şüpheye düşürecek diğer sebeplerle red talebine bulunacaklardır. Mahkemenin tesir altında kaldığını söyleyen sanıkların bu yoldaki taleplerinin yerinde olup olmadığının tetkik edilerek karar bağlanması için Askeri Ceza Muhakemesi Usulü kanununun 66 ıncı maddesi gereğince, yapılacak muamele ve bu muamelenin ikmaline intizar edilmek üzere söz birliği ile karar verildi.

Mahkeme bitmiştir. Yeniden teşkil edilecek heyet, red talebini tetkik edecektir.

Muhakeme sonunda sanıklar posta posta dışarıya çıkarıldılar. İlk postalar kendilerinden sonra dışarıya çıkarılan sanıkları şiddetle alkışlıyorlardı. Sanıklar mahkeme salonuna getirilirken ve dışarıya çıkarılırken bir hadiseye meydan vermemek için emniyet tedbirleri alınmıştır.”¹¹⁴⁶

¹¹⁴⁶ Bundan sonraki kendilerine iddianame geç tebliğ edilen sanıklardan, evvela İlhan Hasırcı'ya kanuni mehilden sarfınazar edip etmediği soruldu.

- İddianameyi hangi tarihte aldınız?

- İddianameyi almadım.

- Peki buraya nasıl geldiniz?

- Jandarmalar haber verdi.

Hayati Denizkuşu da iddianameyi almadığını söyledi.

Bundan sonra iddianame geç tebliğ edilenlere soruldu.

- İddianameyi aldınız mı?

Nahit Teoman: - Aldım.

- Müddetten sarfınazar ediyor musunuz?

Nahit Teoman: - Hayır.

Nahid'in son cevabı üzerine diğer sanıklar arasında bir protesto homurtusu oldu. Bunun üzerine tekrar söz alan Nahit Teoman, "Sarfınazar ediyorum" demek mecburiyetinde kaldı. Lütfi Kanat da müddetten sarfınazar ettiğini söyledi.

Ara Kararı

Bundan sonra hakim şu ara kararını bildirdi: "Hayati Denizkuşu, İlhan Hasırcı haklarındaki evrak tekemmül ettirilmek üzere Adli Amirliğe gönderilmesine ve bu evrakın diğer evrak arasından çıkarılmasına karar verildi."

Kararın tefhiminden sonra 3 şahıs diğer arkadaşları arasında çıkarıldı.

Bundan sonra Reis şunları söyledi: "Şimdi hakimler heyetini size tanıtacağım. Mahkeme Reisi Yusuf Özsan, aza Rıza Özdemir, Duruşma Hakimi İzzet Cebe, iddia makamında Halil Ölçer.

Heyete İtirazınız Var mı?

Askeri Muhakeme usulü kanunu gereğince mahkeme reisi tarafından bu tanıtma yapıldıktan sonra aynı kanuna istinaden Duruşma Hakimi İzzet Cebe sanıklara:

- Hakimler heyetine itimadınız var mı?

Heyecanla ayağa kalkan Doktor Sevim Tarı:

- Söz istiyorum.

- Mikrofon önüne geliniz.

Mikrofon önüne gelen Sevim Tarı şunları söyledi.

- Bu sualinize birkaç kelime ile cevap vermek istiyorum; bu davanın ilk tahkikatını yapan Halil Ölçer, şimdi mahkemede savcı olarak bulunuyor.

Burada Reis, Sevim Tarı'nın sözünü keserek:

- Size yalnız itimat meselesi soruldu. Unutmayınız ki, mahkeme heyetini reddetmek hakkınız.

Efendim, savcı hakkında konuşmayınız.

- Şimdiye kadar yapılanlar hakkında izahatta bulunmam lazımdır.

- Bunları müdafaanızda söylersiniz, şimdi sırası değil.

- Fakat...

- Mahkeme heyeti hakkında konuşunuz.

- Ümit ederim ki mahkeme adilane bir karar verebilsin. Bu savcı...

- Yine sözü savcıya getirmeyin, savcı da bizim gibi bitaraftır. Mahkeme heyetine, bana, azaya itimadınız var mı? Yok mu, söyleyin?

- Fakat savcı...

- Hayır.

- Savcı bizlerin kaç seneye mahkûm edileceğini söylemişti.

- Yeter...

- O hadle...

- Bir kelime ile cevap verin. Mahkeme heyetine itimat ediyor musunuz, etmiyor musunuz?

- Ediyorum.

Sevim Tarı'yı büyük bir sabırla dinleyen hakim; aynı hususta konuşmak üzere Kemal Engin'e söz verdi. Kemal Engin de şöyle dedi:

- Ben de bazı usulsüzlüklerden bahsedeceğim.

- Nedir?

- Aramızdan 15 kişi kadar...

- Onları sonra söylersiniz. Şimdi sorulara cevap veriniz.

- Sizi reddediyorum.

Birkaç gün sonra ayın 19'nda mahkeme reddi hakim talebini reddedilmesiyle aynı heyetle tekrar başlamıştı.¹¹⁴⁷ Reddi hakim kararında Askeri Mahkemelerin kuruluş kanunu ve bu kanunun ilgili maddeleri hatırlatılarak, mahkemenin bağımsız, yalnız kanuna tabi olduğu, istiklaliyetini kullandığı belirtilmekte ve direktifle hareket ettiği hakkında sanıklar tarafından yapılan iddiaların geçersiz olduğu belirtilmiş ve temyizi kaabil olmak üzere red talebinin reddedildiğine karar verildiğine işaret edilmişti.¹¹⁴⁸

İddianame okunduktan sonra bu kez mahkemenin açık mı gizli mi yapılacağı konusu gündeme geldi. Savcı duruşmanın gizli yapılmasını istemişti. Sanıklardan

- Red sebeplerini söyleyiniz?

- Dava, bir hilei şer'îye ile askeri mahkemeye getirildi. Adalet emirle işlemektedir. Polis şefleri...

- Bunların faydası yoktur.

- Zaten bize de yoktur.

Bundan sonra kendilerine söz verilen Şaban Özkan ve Abuzer Özdemir de, Hakimler heyetinin Ankara Garnizon Komutanlığına bağlı bulunduğunu söyleyerek, bi taraf olamayacaklarını bildirdiler ve heyeti reddettiler.

Sanıklardan Şevki Akşit Mahkeme heyetine:

- Sizler vicdanınıza sahip değilsiniz, adil kara veremezsiniz.

Şeklinde küstahlıkta bulundu.

Duruşmada söz alan bütün sanıklar, evvelden hazırlandığı belli olan bir taktik kullandılar. Kendilerine söz verildiği zaman sadet dışına çıkarak zehirlerini saçmaya devam ettiler.

Sanıkların bir kısmı tarafından mahkeme heyetinin reddi hususunda ne diyeceği sorulan savcı şu mütalaada bulundu: "Askeri Ceza Muhakemesi usulü kanununda hakimler hakkında gösterilen maddeler sarihdir. 62 nci maddeye göre otomatikman hakimi vazifesinden meneden sebepler maznunlar tarafından red sebebi olacağı gibi, 65 inci maddede bi taraflığı şüpheye düşüren sebeplerden de bahsedilmektedir. Bunlar da mahkeme heyetinin şahısları için konulan hükümlerdir. Bu şekilde askeri kazayı reddettiklerini söylemektedirler. Kanunlarımız askeri mahkemeleri tanımış, teşkil etmiş ve vazifelerini de tesbit etmiştir. Bunlar red sebepleri olamayacağına göre, talebin nazarı itibare alınmayarak muhakemeye devam edilmesini talep ederim."

Savcının mütalaasını dinleyen hakim şu kararı verdi:

"Karar ittihaz için celseye ara veriyorum."

Bu karardan sonra mahkeme heyeti salondan çekildi. Bundan istifade eden sanıklar sigaralarını yakarak aralarında gruplaşmak suretiyle muhabbete koyuldular. Bu arada evvelki gün Ankara'dan getirilen sanıkların ellerini sıkamak suretiyle hoş geldin dediler.

Karar

25 dakika sonra yerini alan mahkeme heyeti sanıklara şu kararı tefhim etti.

"Gereği düşünülür: Mazunlar her ne kadar Askeri Ceza Mahkemeleri Usulü kanunu gereğince mahkeme heyetini teşkil edenler hakkında teker teker red sebeplerini söylemişlerse de aynı kanunun 64 üncü maddesi gereğince, mahkemenin bitaraflığını şüpheye düşürecek diğer sebeplerle red talebine bulunacaklardır. Mahkemenin tesir altında kaldığını söyleyen sanıkların bu yoldaki taleplerinin yerinde olup olmadığının tetkik edilerek karar bağlanması için Askeri Ceza Muhakemesi Usulü kanununun 66 ıncı maddesi gereğince, yapılacak muamele ve bu muamelenin ikmaline intizar edilmek üzere söz birliği ile karar verildi.

Mahkeme bitmiştir. Yeniden teşkil edilecek heyet, red talebini tetkik edecektir.

Muhakeme sonunda sanıklar posta posta dışarıya çıkarıldılar. İlk postalar kendilerinden sonra dışarıya çıkarılan sanıkları şiddetle alkışlıyorlardı.

Sanıklar mahkeme salonuna getirilirken ve dışarıya çıkarılırken bir hadiseye meydan vermemek için emniyet tedbirleri alınmıştır: **Zafer**, 16 Ekim 1953, s.5, "İddianameyi Almanlar ve Geç Alanlar".

¹¹⁴⁷ Duruşmaya sabah saat 9.30'da başlanmış, 26'sı tutuksuz, 41 sanığın kimlikleri tespit edilmiş sonra saat 10.20'de savcılık tarafından iddianamenin okunmasına başlanmış. İddianamenin okunmasına 12.20de ara verilmiş ve 14.15'te tekrar açılan celse ara vermeden saat 20.00'a kadar devam etmiştir: **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1953, s.1, "Komünist Sanıkların Hâkimi Red Talebi Kabul Edilmedi".

¹¹⁴⁸ **Ulus**, 20 Ekim 1953, s.1, "Komünistlikten Sanıkların Duruşması".

Erdoğan Berktaş ve Faruk Ünal ise “vazifesizlik” iddiasında bulunup duruşmaya sivil mahkemede bakılması gerektiğini ileri sürmüşlerdi. Heyet müzakereye çekilmiş ve yarım saat süren bir konuşmadan sonra bu talebi reddetmiştir.

Bundan sonra muhakemenin gizli yapıp yapılmaması hakkında sanıklara söz verilmiştir. İlk olarak söz alan İlhan Berktaş, kendisinin tahkikat arasında çok işkence gördüklerini, bu hususların halka aksetmesinden korktuğu için savcının gizlilik talebinde bulunduğunu ileri sürmüş, duruşmanın aleni olmasını istemiştir. Bundan sonra tutuksuz yargılanan Aclan Sayılğan,¹¹⁴⁹

“1952 Eylül ayında partiye intisab ettiğim için tevkif olundum. Haziran 1953’e kadar hücrelerde mahbus kaldım. Hayatımın en büyük ceza ve cezasını burada, bu komünistlerden gördüm. Bunları ve bunların içyüzlerini haykirabilmek, yüzlerindeki maskeyi indirip iğrençliklerini duyurabilmek için duruşmanın aleni yapılmasını isterim.”

Deyince salon karışır.

“... mevkıflar Aclan’ın bu konuşmasına bağırıp çağırmağa “yuf” diye haykırmağa başlamışlardır. Biri “sus edepsiz” derken, diğeri “yalancı” diyor, öteki “sen sanki neye tahliye edildin?” diye bağırıyordu.

Mihri Belli, “Saaded harici konuşuyor!” derken ayağa kalkan Arif Ünal: “Pis herif!” diye yumruğunu sıkıp bağırınca, hâkim, Arif’i mahkemenin sükununu ihlal ettiği için salondan çıkartmıştır.

Bundan sonra, evvelden hazırlanmış yazuları ceblerinden çıkararak Sevinc Tanık ile Abdülkadir Demirkan birer konuşma yaparak işkence iddialarını tekrarlamışlar, aleniyet istemişlerdir. Abdülkadir, konuşmağa başlarken hâkim: - Saded harici ve şahsiyata müteallik konuşma yaparsanız söz vermem! Demişse de sanık konuşmasında hâkimi dinlememiş, muhakemenin gizli yapıp yapılmaması hususundan çok, şahsiyata kaçmıştır. Bunun üzerine hâkim:

- Yerinize oturun! demiştir.

- Hayır hâkim bey, yerime oturmıyacağım. Konuşacağım!

- Fakat saded dışına çıkarsanız zorla yerinize oturturum.

- 15 sene hizmet görmüş bir askerın üniformasile yerlerde sürüklenmesini istiyorsanız zorla oturtun. Oturamayacağım. Bunları, çektiklerimizi herkese duyurmalıyım.

- Üniformalı bir insansınız, onun için size susun, diyorum. Muhakemenin gizli olup olmasını söyleyin.

Bu karşılıklı konuşmalar sırasında fırsat buldukça birkaç cümleyi bağıra bağıra söyleyen Abdülkadir, gerek savcılığa, gerek basına karşı küstahça tarzlerde bulunmuş ve nihayet yerine oturmuştur. Bundan sonra kimseye söz verilmemiş ve müzakereye çekilen heyet son kararını bildirmiştir Buna göre, gerek suçun mahiyeti, gerek şahıslar itibarile duruşmanın bundan böyle gizli olarak yapılmasına karar verilmiş ve salon boşaltılmıştır.”¹¹⁵⁰

Mahkeme yarım kalan sanıkların kimliğinin tespiti için bir gün sonra yeniden toplanmıştı.¹¹⁵¹ Bu arada mahkemenin gizli olmasını talep eden ve savcıya itiraz

¹¹⁴⁹ Cumhuriyet gazetesi Aclan Sayılğan’dan “Komünistlerden nefret eden sanık” olarak bahsetmişti.

¹¹⁵⁰ Cumhuriyet, 20 Ekim 1953, s.6, “Komünist Sanıkların Hâkimi Red Talebi Kabul Edilmedi”.

¹¹⁵¹ Ulus, 21 Ekim 1953, s.1, “Komünist Sanıklar Gizli Yargılanıyor”.

eden sanıklar arasında söz kavgası olmuştu. Savcı iddianameden bahsetmiş ve “*Bütün bu faaliyetlerin gayesi nedir? Memlekette müesses nizamı devirerek burada bir komünist idare, bir proletarya diktatörlüğü kurmaktır*” demişti. Sanıkların bu fiilini Türk Ceza Kanununun 141. maddesiyle irtibatlıyan savcı hareketlerinde başarı kazanmaları için cebir, şiddet veya tehdit unsurlarının da bulunduğunu Sevim Tari’ya verilen bir belgeyle kanıtlamaya çalışmış ve 141. maddenin 3. fıkrasındaki unsurların da bu hareketlerde mevcut olduğunu söylemiştir.

Komünistlik iddiasıyla bir başka dava 9 Nisan 1953 tarihinde başlamıştı.¹¹⁵² Bu davada daha önce “*komünizm propagandası yaptıkları ve devlet nizamı aleyhine harekette buldukları*” iddiasıyla yakalanan 20 sanık, “*Rusya’dan gizli olarak silah sokup memlekette isyan çıkarmak ve idareyi ele geçirmek üzere cemiyet kurmakla*” suçlanmıştı.¹¹⁵³ İddianameye göre bu kişiler 1950 senesinde sosyal “*Beşinci Kol*” adıyla gizli bir cemiyet kurmuşlardı ve bu cemiyetin gayesi, Rusya’dan gizli olarak silah ve mühimmat sokup bunlarla sabotajlar, isyanlar çıkarmak ve idareyi ele geçirmektir. İddianamenin okunmasından sonra, savcı, bu duruşmanın da gizli yapılmasını talep etmiştir. İstek mahkemede de uygun görülmüş ve salon boşaltılmıştır.¹¹⁵⁴

Neredeyse bir sene süren mahkeme 7 Ekim 1954’de sonuçlanmıştır.¹¹⁵⁵ Sanıklardan 131 kişi, 5 ila 10 sene hapse mahkûm edilmişti. Kararda, sanıkların “*Türkiye’de gizli bir komünist partisi kurdukları ve Marks-Lenin rejimini kökleştirmek için geniş çapta faaliyet gösterdikleri*” delillerle belirtiliyordu.

“Bu davaya bakmak için Harbiye’de teşekkül eden Ankara Garnizon Komutanlığı emrindeki 2 numaralı askeri mahkeme salonunda dün sabah gerekli bütün emniyet tedbirleri alınmıştı. Saat 9.da gruplar halinde salona alınan komünist mazmunların yüzlerinde en ufak bir telaş ve korku emaresi görülüyordu. Bilakis hepsi son derece neşeli ve güler yüzlü görünmeğe çalışıyorlardı. Askeri mahkeme salonunun arka kısmı dinleyicilere ayrılmıştı. Burada maznunların yakınları oturuyordu. Onlar maznunlara nazaran daha düşünceli ve müteessir idiler. Ön kısımlar ise gazetecilere ve avukatlara tahsis edilmişti. Kararı dinlemek için bir tek avukat gelmiş ve yerini almıştı. Maznunlar foto muhabirlerinin objektiflerine türlü şekilde poz verirlerken mahkeme heyeti saat tam onda salona girdi ve üyeler yerlerini aldı. Duruşmaya

¹¹⁵² **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1954, s.1, “20 Komünistlik Sanığının Duruşmalarına Dün Başlandı”.

¹¹⁵³ İstanbul Yapı İşçileri Sendikası azası olan sanıklar şunlardır: Mehmed Salahaddin, Şükrü Kegal, Mustafa İrgad, Ali Demir, Emin Torunoğlu, Osman İşçi, Nihad Fehmi Balyoz ve Mustafa Zihni Anadol (Bu sanıkların daha evvelmuhtelif suçlardan mahkûmiyetleri vardır). Kamber Demirkıran, Mehmed Hamdi Çapa, Kemal Tezcan, Kadri İyişen, Cavid, Celaleddin Çağ, Yusuf Ziya Giray, Edib Karahan, İsmail Büyüksel, Veli Dolu, Yakub İrgad, Haçik Armenak.. Sanıklardan bazılarının vekili olarak duruşmada hazır bulunan avukatlar da şunlardır: Esad Adil Müstacaboğlu, Cevdet Günday, Hayrullah Özoktay ve Orhan Apaydın.

¹¹⁵⁴ **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1954, s.1, “20 Komünistlik Sanığının Duruşmalarına Dün Başlandı”.

¹¹⁵⁵ **Cumhuriyet**, 8 Ekim 1954, s.1, “Dün 184 Komünist Hüküm Giydiler”.

saat 10 da başlanmış ve Süvari Albayı Yusuf Özcan, Kurmay Albay Muharrem Saltekin ve duruşma Hâkimi Binbaşı İzzet Cebe'den müteşekkil hakimler heyeti yerlerini aldıktan sonra sanıklar salona celb edilmişlerdir. İddia makamını ise Yarbay Halil Ölçer işgal etmiştir. Sanıkları ayağa kalkmaya davet eden duruşma hâkimi İzzet Cebe kararın metni 850 sayfa tuttuğu için karar gerekçesini okuyacağını ve bilahare kararın tam metninin sanıklara verileceğini söyleyerek gerekçeyi okumaya başlamıştır.”¹¹⁵⁶

Yargıç İzzet Cebe, sanıkların ülkede mevcut bir nizamı yıkıp, bir sınıfın diğerlerine hakimiyetini tesis etmek için Türkiye Komünist Partisi'nin teşekkül ettiği hakkında tam bir vicdani kanaat getirildiğini söylemiştir. Sanıkların Türk Ceza Kanununun 5453 sayılı kanunla tadil edilen 141. maddesinin 1. ve 3. fıkralarına göre hüküm giyeceğini bildirmiştir. Bu beyan gizli Komünist Partisi üyelerini memnun etmiştir. Sanıklar kendilerine verilecek cezayı daha ağır sanıyorlardı. Yargıç Türkiye'de komünizmin kanun dışı olduğuna ve dolayısıyla meşru yollarla iktidara gelmesine imkân bulunmadığına göre hadisenin gizlilik ve bu yüzden cebir ve şiddet veya tehdit unsurlarının mevcut olduğunu kaydetmiş ve sanıklar hakkındaki hükümleri okumuştur.¹¹⁵⁷ Karar aynen şu şekilde okunmuştur;

“İki saat süren mufassal esbabı mucibede, maznunların Türkiye'de “gizli bir komünist partisi” kurdukları ve Marks-Lenin rejimini kökleştirmek için geniş çapta faaliyet gösterdikleri belirtliyordu. Gene aynı esbabı mucibede, maznunlara isnad olunan suçun, birçok delillere ve iki kişinin itiraflarına, polis raporlarına dayandığına işaret olunuyor, müdafaalar madde madde çürütülüyordu.

Açık ve gayet mufassal bir şekilde ifade olunan mucib sebeplerden sonra, maznunlara verilen cezaların okunmasına başlandı. Buna göre 184 maznundan 52si beraat ediyor, 131i ise, 5 ila 10 ve 2 ila 7 yıl ağır hapis cezalarına mahkûm olunuyordu. Bir kişinin de davası zaman aşımından sukut ediyordu.

Maznunlardan bir kısmı suçu 11/12/1951 tarihinden önce işledikleri için tadilata uğrayan 5844 sayılı kanun hükümleri bunlara tatbik olunamıyordu. Bir kısmı ise, Askeri Ceza Kanununun 148inci maddesinin “B” fıkrası delaletile, Türk Ceza Kanununun 141inci maddesi hükümlerine uyularak muhtelif cezalara çarptırılmışlardı.

Elebaşlar ile partiyi idare edenlere bu yüzden ancak 5 ila 10 sene arasında, partiye girenlere de 5 ila 7 sene arasında hapis cezaları tayin olunabilmişti. Maznunlardan pek azı, tadile uğrayan 5844 sayılı kanun hükümlerine göre cezalandırılabilmişlerdi.

Kararın hulasası

Verilen karara göre 3 komünist kurucu ve elebaşı 10, 1 kişi 9, 5 kişi 8, 7 kişi 7, 7 kişi 6, 29 kişi 5, 4 kişi 4, 3 kişi 3, 48 kişi 2, 14 kişi ise 1 sene ağır hapse mahkûm edilmişlerdir. 10 kişi de birer seneden aşağı muhtelif hapis cezalarına çarptırılmışlardır.

Mahkûmiyetleri 5 seneden yukarı olanlar ayrıca amme hizmetinden müebbeden mahrumiyete ve verilen cezaların üçte birinden az olmamak şart ile muhtelif vilayetlerde emniyeti umumiye nezareti altında bulundurulmağa mahkûm edilmişlerdir.

¹¹⁵⁶ **Zafer**, 8 Ekim 1954, s.1, “Gizli Parti Kurarak Faaliyette Bulunanlar”.

¹¹⁵⁷ **Ulus**, 8 Ekim 1954, s.1, “Komünistler Mahkûm”.

3 ila 5 sene arasında hapis cezalarına çarptırılanlar ise, ceza müddetlerine müsavi şekilde, amme hizmetlerinden memnuiyete ve bir nisbet gözetilmek şartile muhtelif vilayetlerde emniyeti umumiye nezareti altında tutulmağa hüküm giymişlerdir.

Şu hale nazaran, 131 komünist taslağı, cezalarını ikmal ettikten sonra yurdun muhtelif vilayet ve kazalarına gönderilmek suretile temastan menolunacaklardır. Hatırlarda olduğu üzere 184 maznundan 130unun davası gayrimevkuf, 54ünün ise mevkuf olarak devam etmekteydi: Diün verilen karardan sonra 6 kişi tahliye olunmuş, 11 kişi de tevkif edilmiştir. Böylece cezaevindeki mahkûm adedi de 54ten 59a yükselmiştir.

Elebaşların cezası

Verilen cezalar sırasile şunlardır:

1- Baştımar: (Parti kurucusu ve başkanı) 10 sene ağır hapis, 3 sene 4 ay Amasya'da emniyeti umumiye nezareti altında bulundurulacak, amme hizmeti müebbeden göremiycek.

2- Kemal Ergin: (10 sene hapis – 3 sene 4 ay Yalvaçta emniyeti umumiye nezaretinde ikamet).

3- Macid Bilge: (10 sene hapis – 3 sene 4 ay Sivas'ta emniyeti umumiye nezaretinde iamet).

4- Tzb. Abdülkadir Demirkan: (9 sene hapis – 3 sene Ulukışla'da ikamet, ayrıca ordudan tard).

5- Bekir Kenan Yaşlıçam: (2 sene 8 ay Tokad).

6- Cazim Aktimur: (2 sene 8 ay Yozgad).

7- Cemil Toygar: (2 sene 8 ay İskilip).

8- Sabahaddin Dikmen: (2 sene 8 ay Karaman).

9- Kamran Baştıji: (2 sene 8 ay Nevşehir).

7 sene ağır hapse mahkûm olanlar

10- Reşad Fuad Baranel: (2 sene 4 ay İzmit).

11- Halil Yalçınkaya: (2 sene 4 ay Adana).

12- Mihri Belli: (2 sene 4 ay Afyon).

13- Mehmed Bozışık: (2 sene 4 ay Sivrihisar).

14- Ahmed Bilge: (2 sene 4 ay Kayseri).

15- Enver Gökçen: (2 sene 4 ay Sungurlu).

16- Şevki Akşit: (2 sene 4 ay Gümüşhane).

6 sene ağır hapse mahkûm olanlar

17- Bekir Karayel: (2 sene Develi).

18- Fadıl Barkan: (2 sene Konya).

19- Kamil Akar: (2 sene Bolu).

20- Receb Yelkenkaya: (2 sene Niksar).

21- Bilal Şen: (2 sene Tercan).

22- Sevim Tari: (2 sene Turgudlu).

23- Faruk Ural: (2 sene Erbaa).

5 sene ağır hapse mahkûm olanlar

24- Kadri Buldu: (1 sene 8 ay Susurluk).

25- İdris Erdinç: (1 sene 8 ay Mustafaakemalpaşa).

26- M. Emin Atılal: (1 sene 8 ay Çine).

27- Salih Başdurak: (1 sene 8 ay Burdur).

28- Mehmed Üstüner: (1 sene 8 ay Konya – Ereğli).

29- Halim Çalışır: (1 sene 8 ay Yıldızeli).

30- İbrahim Atılal: (1 sene 8 ay Şarkışla).

31- Orhan Suda: (1 sene 8 ay Ankara).

32- Balkar Yekebaş: (1 sene 8 ay Ankara).

33- Nuran Ertan: (1 sene 8 ay Ankara).

34- Sıdika Umut: (1 sene 8 ay Ankara).

35- Hasan Yılmaz: (1 sene 8 ay Polatlı).

36- Ahmed Gayretli: (1 sene 8 ay Malatya).

- 37- Ulvi Uraz: (1 sene 8 ay Konya).
38- Selçuk Uraz: (1 sene 8 ay Konya).
39- Şükrü Başar: (1 sene 8 ay Beypazarı).
40- Şahameddin Bakırsan: (1 sene 8 ay Kızılcahamam).
41- Mustafa Arhavi: (1 sene 8 ay Bursa).
42- Receb Akesi: (1 sene 8 ay Muş).
43- Hayati Sencer: (1 sene 8 ay Siird).
44- Faik Şekeroğlu: (1 sene 8 ay Beyşehir).
45- Vecdi Özgüner: (1 sene 8 ay Beyşehir).
46- Oruç Ali Tüzenkesen: (1 sene 8 ay İstanbul).
47- Abuzer Özdemir: (1 sene 8 ay İstanbul).
48- Hayati Tözün: (1 sene 8 ay Niğde).
49- Ruhi Su: (1 sene 8 ay Çumra).
50- Şefik Hüsnü Doğmer: (1 sene, 11 ay, 10 gün Manisa <5 sene 10 ay hapis> Kurucu).
51- Arif Nanak: (1 sene 8 ay Düzce).
52- Süleyman Salter: (1 sene 8 ay Merzifon).
4 sene 2 ay ağır hapse mahkûm edilenler
53- Mustafa Toprak: (1 sene 4 ay, 20 gün Kula).
54- Salih Çakır: (1 sene 4 ay, 20 gün Ankara).
55- Turgud Akalın: (1 sene 4 ay, 20 gün Ankara).
56- Seyid Atılal: (1 sene 4 ay, 20 gün Demirci).
3 sene ağır hapse mahkûm edilenler
57- Hilmi Artan: (1 sene Biga).
58- Eşref Bilkiye: (1 sene, 1 ay 10 gün Burhaniye <3 sene 4 ay hapis>).
59- Hasan Doğruyol: (1 sene, 4 ay 10 gün Eğridir. <3 sene 4 ay hapis>).
2 seneden daha fazla hapse mahkûm edilenler
60- Ö. Lütfi Tuncay (10 ay Balıkesir).
61- Tevfik Dilmen: (10 ay İstanbul).
62- Hüseyin Özaksel: (3 ay Milas).
63- Tahir Hallaçoğlu: (8 ay Çerkeş).
64- Cemal Çokran: (8 ay Zile).
65- Ahmed Konuk: (8 ay İzmit).
66- Ahmed Bacak: (8 ay Bozüyük).
67- İsmet Boran: (8 ay Bilecik).
68- Yaşar Beyazteke: (8 ay Bafra).
69- Hasan Tokarmağan: (8 ay Kırkağaç).
70- Tahsin Güzelifilibe: (8 ay Karaağaç).
71- Hasan Tartar: (8 ay Gemlik).
72- Muammer Tamkan: (8 ay Arabkir).
73- Saim Altınış: (8 ay Kemah).
74- Musa Emre: (8 ay Adapazarı).
75- Yakub Irgad: (8 ay İzmit).
76- Ahmed Özdemir: (8 ay Bandırma).
77- Veysel Akkaş: (8 ay İstanbul).
78- Nihad Tunalı: (8 ay İstanbul).
79- Vahe Damgacıyan: (8 ay Erzincan).
80- Kenan Toksal: (8 ay Bafra).
81- Muzaffer Eren: (8 ay Kütahya).
82- Oğuz Eren: (8 ay Kütahya).
83- Kazım Yelkenkaya: (8 ay Aydın).
84- Halim Spatar: (8 ay Ödemiş).
85- Süheyl Terek: (8 ay Simav).
86- Hüsnü Onat: (8 ay Gönen).
87- Salahaddin Soylu: (8 ay Menemen).
88- Emin Emek: (8 ay İzmir).

- 89- *Erdoğan Berktaş*: (8 ay Adapazarı).
90- *Doğan Çetiner*: (10 ay Uşak).
91- *Veli Demirci*: (8 ay Tefenni).
92- *İlhan Başgöz*: (8 ay Adana).
93- *Muzaffer Arabul*: (8 ay Gümüşhane).
94- *Lütfi Kara*: (8 ay Orhaneli).
95- *Melahat Türksal*: (8 ay Ankara).
96- *Nuran Bozer*: (8 ay İstanbul).
97- *Şaban Ormanlar*: (8 ay İstanbul).
98- *Ferid Peksoy*: (8 ay Nazilli).
99- *Mümtaz Göktürk*: (8 ay Sapanca).
100- *Ahmed Arif Ünal*: (8 ay Urfa).
101- *Aydemir Kandemir*: (8 ay Geyve).
102- *Kemal Bekir Özmanav*: (8 ay Akhisar).
103- *Nevzad Yavuzıldırım*: (8 ay Ankara).
104- *Celal Zühtü Benneci*: (8 ay Erzurum).
105- *Şükran Kurdakul*: (8 ay Tarsus).
106- *Süruri Özbekur*: (8 ay Bergama).
107- *Selma Ertekin*: (8 ay İstanbul).

1 sene ve daha fazla hapse mahkûm edilenler

- 108- *Kadri Çokuğurlu*: (6 ay 20 gün Kandıra – 1 sene 8 ay hapis).
109- *Hüseyin Pekhamarat*: (6 ay 20 gün Gerede – 1 sene 8 ay hapis).
110- *Hüseyin Kerpiç*: (5 ay, 13 gün Beypazarı – 1 sene 4 ay hapis).
111- *Turhan Tunalı*: (5 ay Ankara, 1 sene 3 ay hapis).
112- *Celal Gürol*: (6 ay 20 gün Çubuk – 1 sene 8 ay hapis).
113- *Necati Anık*: (6 ay 20 gün Nallıhan – 1 sene 8 ay hapis).
114- *İsmail Ayyıldız*: (6 ay 20 gün Kırşehir – 1 sene 8 ay hapis).
115- *Yılmaz Çolpan*: (5 ay İzmir – 1 sene 3 ay hapis).
116- *Nejad Özön*: (4 ay 5 gün Kastamonu – 1 sene 15 gün hapis).
117- *Selçuk Şener*: (6 ay Ankara – 1 sene 6 ay hapis).
118- *Gazi Dinçer*: (6 ay 20 gün İstanbul – 6 ay 20 gün hapis).
119- *Aclan Sayılğan*: (5 ay Bursa – 1 sene 3 ay hapis).
120- *Mustafa Özçelik*: (6 ay 20 gün Söğüt – 1 sene 8 ay hapis).
121- *Turhan Sacid Baykara*: (6 ay 20 gün İnegöl – 1 sene 8 ay hapis).

1 seneden aşağı hapse mahkûm edilenler

- 122- *İhsan Kovaş*: (2 ay Balıkesir – 6 ay hapis).
123- *Behçet Pekmerdol*: (3 ay Tavşanlı – 9 ay hapis – Üstg. Ordudan tardına).
124- *Mustafa Kolkır*: (1 ay 20 gün Ermenek – 5 ay hapis).
125- *Özer Sağanak*: (1 ay 20 gün Geyve – 5 ay hapis).
126- *Adnan Salih Yücebaş*: (1 ay 20 gün İstanbul – 5 ay hapis).
127- *Şükri Ünal*: (1 ay 20 gün Sapanca – 5 ay hapis).
128- *Turan Tamer*: (2 ay Eskişehir – 6 ay hapis).
129- *Ali Cihan Elkaya*: (2 ay Ayaş – 6 ay hapis).
130- *Ali Hikmet Maltepe*: (2 ay İstanbul – 6 ay hapis).
131- *Fuad Hikmet Üner*: (1 ay 15 Kırşehir – 6 ay hapis).
132- *Asım Akşar*: (Zaman aşımından dava düştü).

Beraet edenler

Ziya Kirman, Receb Egemen, Sevinç Tanık, Bayram Çokgeçim, Salmay Berktaş, Zekai Özgenç, Halil Dumanoglu, Cavid Şar, Mustafa Aygöl, Yıldız Baştumar, İmadeddin Selhep, Ali Tunadan, İsmail Tümer, Cavid Aydın, Necati Beygün, İsmet Gürcanlar, Hüsameddin Dinç, Mustafa Karayol, Tevhide Göloğlu, Nahid Teoman Ergin, Aslan Kaynardağ, İlhan Berktaş, Ahmed Fırıncı, Saim Bugay, Naciye Bugay, İsmail Öztürk, Merih Demirkan, Behice Haykı (Boran), Tayyar Uslu, Hasan Kaşarçı, Zehra Kosova, Hasan Küçükpomak, Hristo Prodromidis, Hüseyin Uysal, Hüseyin Alkaranfil, Rasim Yıldızbakan, Mehmed Meriç, Dündar Baştumar, Gülören Özdemir, Ekrem Atak,

Arif Damar, Hüseyin Arıkçay, Salahaddin Akarışık, Süavi Barutçuoğlu, Vasfi Yükselsoy, İhsan Hasırcı, Hayati Denizkuşu, Mübeccel Kıray, İbrahim Kıray, Mehmed Ressamoğlu.

Tahliye edilenler

Hüseyin Özaksal, İsmet Gürcanlar, Necati Beygo, Ferit Teksoy, Celal Zühtü Benneci, Hüsameddin Dinç.

Tevkif edilenler (hükümle birlikte)

Ahmed Bilge, İdris Erdiñ, Mehmed Üstüner, Süleyman Salter, Balkar Yekebaş, Nuran Ertam, Sıdika Umud, Ulvi Uraz, Selçuk Uraz, Ebuzer Özdemir, Hayati Tüzün.

Karar okunduktan sonra

Karar okunduktan sonra mahkûmlar arasında bir kaynaşma oldu. Bu arada el sıkışanlar, öpüşenler görülüyordu. Komünist taslakları, zabıta kordonu içinden geçerek cezaevine sevkedilirken ilk dakikalardaki zoraki neşelerinden çok fazla kaybetmişlerdi.”¹¹⁵⁸

4.1.7. Sol Algısı ve Nazım Hikmet ile Tevfik İleri

Bu dönemde DP'ye, CHP'ye karşı intikamcı bir politika izlenmesi yönünde telkinler vardı, o telkinlerden birinin tarafı ise İslami cemaatler ve tarikatlardı. Bu yapılanmalar yerelde güçlü konumda olup, oy potansiyeli haline gelmiş politikalara da ağırlığını koymaktaydılar. Köy okullarına din dersi konması, Ayasofya'nın cami yapılması gibi öneriler, Ankara İl Kongresi'nde kadın memur çalıştırılmaması, Ankara DP milletvekili Ömer Bilen'in Hacı Bayram Camii'nde verdiği cuma vaazının radyodan yayınlanması gibi olaylar DP iktidarının muhafazakarlığın yükselmesini onayladığı anlamına geliyordu.¹¹⁵⁹ Öte yandan Saidi Nursi'nin etrafından toplanan Nurculuk hareketinin örgütlenmesi, “Halife sınırda bekliyor” dedirtecek kadar toplumu sarmış, hükümet ise oldukça hoşgörülüydü.¹¹⁶⁰ Konya'da ki bir DP kongresinde ise fes, sarık, Arap harfleri isteniyordu. Çünkü onlara sözler verilmişti. Kongrede “Seçimlerden önce bunları bize vaat ettiniz. İki Konya milletvekili de arzularımızın iki ay içinde gerçekleşeceğine dair bize mektup yazdılar”¹¹⁶¹ deniliyordu. Oysa Cumhurbaşkanı Bayar, başbakan ve bakanlar irtica hareketinin olmadığını, Tevfik İleri ise Milli Eğitimin komünist işgali altında olduğunu iddia ediyordu.

Kayseri'de ki bir konuşmasında “irtica yoktur” diyen Adnan Menderes konuşmasının ertesi günü gazeteci Ahmet Emin Yalman'ın irticayı yazması üzerine saldırıya uğramasıyla işin boyutunun değiştiğini hükümete anlatmış oldu.¹¹⁶²

¹¹⁵⁸ Cumhuriyet, 8 Ekim 1954, s.8, “Dün 184 Komünist Hüküm Giydiler”.

¹¹⁵⁹ Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V., a.g.m., s.1946.

¹¹⁶⁰ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam 3. Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s.110.

¹¹⁶¹ Metin Toker, Demokrat Parti'nin Altın Yılları 1950-1954, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s.124.

¹¹⁶² Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam 3. Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s.110.

Ahmet Emin Yalman'ın Malatya gezisi sırasında vurulmasının üzerine çeşitli kişiler ve kurumlardan tepkiler gelmiş, dikkat çekenlerden biri de Konya'da çıkan Yeni Konya gazetesinde ki yazıdır. Namık Aras'ın kaleme aldığı yazı şöyledir;

“Vicdanın Sesinden Ayrılmayan Gazeteci” başlıklı yazıda ki satırlar; “Ahmet Emin'i öldürmek istemişler... Ateşli yaratıcı bir kalem susacak, derin bir görüş kaynağı kaybolacak, keskin bir zeka ortadan kalkacak ve cesur bir ruh yerlere serilecek, gerici sevinecek, komünist bayram edecek, dalkavuk meydan bulacak, bütün sinci düşüncelere gün doğacak. Yalman'ın değerli şahsiyetinde toplanan apaçık bir fikir ve demokrasi dünyasını öldürmek, Türk basın varlığının kıdemli, şerefli, seciyeli bir iradesini yok etmek istediler. Tanrı'nın büyük lütfu sayesinde emellerine ulaşamadılar. Ahmet Emin daima korkusuz, pervasız bir ruhla olup biteni inceleyen bir yazardır., büyük bir vatanseverdir, inkılap ideallerine candan bağlıdır, fikir taassubu taşımayan bir gazetecidir. Onu kim öldürmek ister? Ancak ya bir komünist yahut bir yobaz...”¹¹⁶³

Ahmet Emin Yalman kendisini vuran kişi ile hastanede görüşmek istemiş ve onunla sohbet etmiştir. Bu dialog dönemin sol/komünist algısına iyi bir örnektir. Karşılıklı birbirlerine sorular sormuşlar ve yanıtlamışlardır:

*”Hüseyin Üzmez: Nazım Hikmet'i kurtarmak için hazırlanan 158 imzalı kağıtta sizin de imzanız vardı. Onun komünist olduğunu biliyor muydunuz?
Ahmet Emin Yalman: Yetişmiş bir Türk şairinin Moskoflara mal olması, bana acı geldi. Ben o kağıdı imza etmekle kalmadım, Bursa hapishanesine giderek bir doktorun bir hastayı tedavi etmeye çalışması gibi uğraştım. Bir aralık bunu başardığımı da sandım. Kendisinin idealist bir şair olduğunu, Bolşeviklere düşmanlık duyduğunu, onların eline düşse gebertileceğini, Karl Marks'ın kitabına bağlı olmadığını milleti sevmeyi Şeyh Bedrettin Simavi'den öğrendiğini bana inandırmaya çalıştı. Ne çare ki herhangi bir özel teşebbüs neticesinde değil, umumi af yoluyla kurtulunca ve kendine benzerlerle temasa gelince, hastalığı yeniden tepti. Benim rolüm hastayı kurtarmaya çalışsan fakat bunu sonuna kadar başaramayan bir doktorun hali gibidir.”¹¹⁶⁴*

Ahmet Emin Yalman'ı öldürmeyi denemiş birinin zihin yapısında o döneme kadar yaratılan algının ne kadar etkili olduğunu gösteren en önemli soru buydu. Bu algının oluşmasında en önemli neden basın ve siyasilerin tutumu idi. Algı tüm gazetelerde kendini çok net gösteriyordu. Gazetelerde Nazım Hikmet'in ülkeden çıktıktan sonra izlediği yol adım adım takip ediliyordu. Cumhuriyet gazetesi 21 Haziran 1951 tarihli sayısında “Şair Nazım Hikmet Bükreşe Mi Kaçtı?”¹¹⁶⁵ başlıklı yazısında Bükreş radyosunun Nazım'ın Bükreş'te Kominform üyeleri tarafından karşılandığı ve “Nazım Hikmet'in beynelmilel komünizmin bir kahramanı ve kurbanı olarak” tanıtıldığını yazmıştı. Burada dikkati çeken nokta Nazım Hikmet'ten henüz “şair” olarak söz edilmesidir. Ulus Gazetesi de aynı şekilde Bükreş Radyosu'nun

¹¹⁶³ Ahmet Emin Yalman, **a.g.e.**, s.s.287-288.

¹¹⁶⁴ **A.g.e.**, s.s.292-293.

¹¹⁶⁵ **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1951, s.1, “Şair Nazım Hikmet Bükreş'e mi Kaçtı?”.

Nazım Hikmet'i "beynelmilel komünizmin bir kahramanı ve kurbanı" olarak gösterdiğini belirtmişti.¹¹⁶⁶ Şair Nazım Hikmet ve o dönemdeki durumu gazetelere göre şöyle anlatılmaya başlanmıştı;

"Bundan dört ay evvel hususi bir tertiple Rumanya'ya kaçmak için hazırlıklara girişmiştir. Şair bir motör kiralayıp kaçacağı günü tesbit etmiştir. Fakat Nazım Hikmeti şüpheli bir vaziyette motörcülerle konuşur bulan sivil memurlar kısa bir zaman sonra bu faaliyetin maksad ve gayesini öğrenmişlerdir. Böylece Nazım Hikmet'in kaçacağı gün memurlarca tesbit edilmiş ve lazım gelen tedbirler alınmıştır. İstanbul polisinin gayesi şarta muallak cezasının mühim bir kısmı afolunan eski komünistlik mahkûmunu Karadeniz Boğazından motörle çıkarken suçüstü yakalamaktır. Fakat alınan gizli tertibat bir gece sabaha karşı devam ederken Nazım Hikmet'in bir firara teşebbüs etmediği hayretle görülmüştür. Memurlar, Nazım Hikmet'in tertib ve tarassuddan haberdar olarak bu gizli seyahate bir müddet için ara verdiği neticesine varmışlardır. Ancak Nazım Hikmet o günden sonra zabıta tarafından sıkı bir göz hapsine alınmıştır. Kaçma teşebbüsünün zabıta tarafından hissedildiğini anlayan Nazım Hikmet bu defa Emniyet Müdürlüğüne bir istida ile müracaat etmiş, okuyucularımızın¹¹⁶⁷ malumu olduğu üzere Rumanya'ya girmek üzere pasaport istemiştir. Gene bilindiği gibi Nazımın askerlik durumunun tetkiki için bu dilekçesi alakalı makamlara havale edilmiştir.

Öğrendiğimize göre şairin askerlik durumu son birkaç gün önceye kadar alakalılarca tetkik mevzuu olmuştur. Bu tetkiklerin safhalarının neler olduğu bilinmemekle beraber Nazım Hikmet geçen Salı günü bir sene önce evlendikleri eşine:

"-Askerlik işimi halletmek üzere Ankara'ya gidiyorum. Gecikirsem beni merak etmezsin" demiş, çok sevdiği ve düşkün olduğu iki aylık yavrusunu uzun uzun öpüp sevdikten sonra evden çıkıp gitmiştir. İşin meraka değer tarafı bir Ankara seyahatine çıktığını söyleyen Nazım Hikmetin yanına en küçük bir eşya dahi almamış olmasıdır.

Bükreş radyosunun Nazım Hikmetin orada olduğuna dair yayınladığı neşriyat ne dereceye kadar doğrudur ve şair hakikaten yurdumuzu terk ederek Bükreş'e gitmiş midir?

Dünkü yaptığımız araştırmalar neticesinde bu suali katiyetle cevaplandırmak mümkün olamamıştır. Zira bazı vakıalara itibar etmek lazım gelirse Nazım Hikmetin çok korktuğu ve kaçındığı askerlik ödevinden kurtulmak için gizlenmiş olabileceği de söylenmektedir. Gene bu söylentiler ve tahminler cümlesinden olarak şairin çılginca severek evlendiği eşini ve delicesine bağlandığı iki aylık yavrusunu terkedip kendisini meçhul bir akıbet ve Demir Perde gerisine sevketmeyeceği belirtilmektedir. Nitekim dün kendisile görüştüğümüz Nazım Hikmetin avukatı İrfan Emin de yukarıda işaret ettiğimiz sebeplere istinaden şairin yurd dışına çıktığına ihtimal vermediğini söylemiştir.

Gene dün Nazım Hikmet'in Kadıköyünde, Mühürdar caddesinde 59 numaralı ikametgahına giden bir arkadaşımıza da eşile görüşmüştür. Tagayyüb eden şairin eşi arkadaşımıza şunları söylemiştir:

"- kocamın Bükreş'e kaçtığını bugünkü gazetelerden öğrenmiş bulunuyorum. Askerlik işini halletmek üzere geçen Salı günü bana ve çocuğuna veda eden Nazımda böyle bir uzun yolculuğa çıkacak her hangi bir heyecanı sezinlemedim. Böyle bir maksadı olsaydı bizden gizlemesine hiçbir sebep yoktu."

Nazım Hikmetin eşi, şairin Ankara'da yakın tanıdığı olmadığını, bu seyahati sırasında orada otelde kalacağını ilave etmiştir.

¹¹⁶⁶ **Ulus**, 21 Haziran 1951, s.4, "Nazım Hikmet Bükreş'te".

¹¹⁶⁷ **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1951, s.1, "Nazım Hikmete Dair Bir İz Bulunamadı".

Emniyet müdürlüğü bu tagayyüb hadisesi etrafında araştırmalara devam etmektedir. Dün gece geç vakte kadar şairin akıbeti etrafında belirli bir malumat alınmamıştır. Alakalılar bu meçhulü çözmeye çalışmaktadırlar.”¹¹⁶⁸

Cumhuriyet Gazetesi birkaç gün sonraki haberinde artık Nazım Hikmet’ten “Kızıl Şair” olarak söz etmeye başlayacak¹¹⁶⁹ ve Nazım Hikmet’in “Bükreş’te komünist işçiler tarafından büyük tezahürler ve şenliklerle karşılandığı” anlatılacaktı. Nazım Hikmet’in de bir Rumen gazetesine verdiği demeci “Rumen topraklarında rahat nefes almak fırsatını kazandığından dolayı mesudum” şeklinde yansıtılacaktı. Gazetede bir gün sonra da “Nazım da Moskofların Şakşakçı Peyki Oldu” başlıklı yazısında “kızıl şair”in Moskova radyosuna verdiği demeci şöyle yansıtıyordu;

“Türkiye esas itibarile Amerikan işgali altında bulunmaktadır ve Amerikan emperyalistleri tarafından sömürülmektedir. Türkiye, Amerikan emperyalistleri, toprak beyleri, kodaman bankerlerin uğruna sefaletle sürükleniyor. Bunlar Türkiye’yi bir ölüm fabrikası haline getirmiş bulunuyorlar. Çocuklarımızı Kore’ye götürüyorlar, Amerikan elbiseleri giydireyorlar ve Kore çocuklarının, kadınlarının katili yapıyorlar. Türk halkının basit bir şairi olmak sıfatı ile, ben herhangi bir bakan ve kodaman toprak beyinden daha fazla Türkiye’yi temsil etmekteyim. Amerikan emperyalistleri, öz halkımızın oğullarını ölüme sevk ediyorlar. Fakat elbette bir gün; hayat kuvvetleri ölüm kuvvetlerine barış kuvvetleri harb kuvvetlerine galebe çalacaklardır.”¹¹⁷⁰

Cumhuriyet Gazetesi bu demece kendi yorumunu da eklemiş ve

“Kızıl şair, kendi arzusu ile Demir Perde gerisine geçtiğine göre, Türkiye’yi değil, olsa olsa General Stalini temsil eder. Emperyalist gayeler peşinde koşan Kremlindeki idarecilerin çığırkanlığını yapmakta muvaffakiyetli bir yol tutacağı daha ilk demeçlerinden de anlaşılan Nazım Hikmet’in küstahça “katil” diye bahsettiği kahraman Türk erleri Amerikan değil, fakat Türk üniforması ve hürriyet cephesini temsil eden Birleşmiş Milletler bayrağı altında tecavüze karşı savaşılmaktadır. Kızıl şairin bahsettiği “katilleri” aramak lazım gelirse bu bakımdan Nazım Hikmet bizden çok daha müsaid bir pozisyonadadır ve onların içinde bulunmaktadır.”

Cümleleriyle Nazım Hikmet’e yanıt vermişti. Nazım Hikmet’e karşı oluşan tutum TBMM’ne de yansımış ve DP Tekirdağ milletvekili Şevket Mocan, Nazım Hikmet’in memleketimizden nasıl kaçtığı ile ilgili bir sözlü soru önergesini Büyük Millet Meclisi Başkanlığına vermişti.¹¹⁷¹ Mocan’ın soru önergesinde;

“1- Nazım Hikmet’in firarı gizli ve aleni emniyet teşkilatımızın ne gibi kusur veya noksanlıklarından ileri gelmiştir?”

¹¹⁶⁸ Cumhuriyet, 22 Haziran 1951, s.3, “Nazım Hikmete Dair Bir İz Bulunamadı”.

¹¹⁶⁹ Cumhuriyet, 23 Haziran 1951, s.1, “Moskova Radyosu Dün Gece, Kızıl Şairin Demir Perde İçine Girdiğini Teyid Etti”.

¹¹⁷⁰ Cumhuriyet, 24 Haziran 1951, s.1, “Nazım da Moskofların Şakşakçı Peyki Oldu”.

¹¹⁷¹ Cumhuriyet, 1 Temmuz 1951, s.1, “Nazım Hikmet İşi Meclise İntikal Etti”.

2- Kominformun, aziz vatana ve istiklalimize karşı bir tahrib bayrağı olarak kullanacağı herkesçe bilinmekte olan bu mahluku mütenekkiren kaçırın teşkilatın bir zaferi ve mükemmeliyetine ibretli bir misal olan firarı kimler tarafından nasıl ve nerede tertiplenmiştir? Eksiksiz tafsilat rica ederim.

3- Ayağının tozile Moskova radyosunda ve Demir Perde gazetelerinde beyanatıla vatana ihanetle işine balyan “Ben Sovyetler Cumhuriyetinin çocuğuyum, herşeyimi Stalin’e borçluyum, Moskova benim şehrimdir” diyen hainin vatandaşlıktan ihrac salahiyetini Bakanlar Kurulu kullanmayacak mıdır?

4- Ticani ve irticai diğer tecavüzlerin daima bu gibi hadiselerin arifesinde olmasile hepsinin aynı elin idaresinde bulduklarına şüphe kalmamaktadır. Nazım Hikmet Moskova radyosunun 26-6-951 tarihli akşam neşriyatında “Türkiye Barışseverlerinin kuvvet ve kudreti hapishane duvarlarını yıkarak beni çıkardı, cennet ve hürriyet alemine kavuşturdu” mukaddemesile başlayan beyanatı ile aziz Türkiyemizin bünyesinde tahribat ve teşkilat bilançosunu Kominforma vermektedir.

Kendi umde ve seciyesine uygun olarak kurduğu yeni evini, iki aylık çocuğunu alelacele terkle mükemmel bir tertibin elile firarı, derhal tahribkar hıyanetine başlaması irticain sık sık inkılabı tecavüzleri yurdumuza müteveccih taarruzun pek yakınlığına delalet etmez mi? Eşsiz iradei milliyeye istinad eden iktidarımız vayan hainleri hakkında artık cezri ve fevkalade tedbirlerin alınması zaruretine kani değil midir?

5- Adliyemizin istiklali inkılabımızı hassasiyetle hürmet ettiği umdelerken olmakla beraber hükümleri tatbik edenlerin beşer olduklarına nazaran bu istiklali vatan istiklaline taalluk eden hadiselerde müseccel vatan hainlerinin tecziye ve beraetlerinde Türkiye Büyük Millet Meclisi alakasız kalamaz. Bu hususta ne düşünüyorsunuz?

6- Tadil edilen ceza kanununun 141 ve 142nci maddeleri ne safhadadır? Müstaceliyetle Meclis heyeti umumiyesine gelmesi hususunda ne düşünüyorsunuz?”

Sorularını sormuştu. Cumhuriyet Gazetesi “Nazım Hikmet’in Moskova’da Yazdığı Makaleler” başlıklı yazısında da Nazım Hikmet için bu kez “müfrit solcu Türk şairi Nazım Hikmet” cümlesini kullanarak onun “yalnızlığını” vurgulamıştı. Bu yalnızlığının sonucunda bakanlar kurulunun kararıyla “Moskova’ya kaçan Nazım Hikmet Türk vatandaşlığından iskat edilmiştir.”¹¹⁷² Vatandaşlıktan çıkarılma nedeni de “Nazım Hikmetin yabancı bir devlet emrine girmesi ve düşmanca emele hizmet etmesi”¹¹⁷³ gösterilmişti. “Evvela Rumanya’ya, oradan Moskova’ya kaçan, komünist şair Nazım Hikmet’in”¹¹⁷⁴ vatandaşlıktan çıkarıldığı Bakanlar Kurulunun kararı Resmi Gazetede yayınlanmıştı.

“Pasaportsuz olarak İstanbul’dan Rumanya’ya kaçan ve oradan da Moskova’ya giderek hava alanında beyanatta bulunduğu ve mütemadiyen radyo yayınlarında, Türkiye’nin hükümet şekli ve hükümeti idare edenler aleyhinde geniş propaganda kampanyasına girişerek komünizmi yaymak maksadını güden neşriyat ile Sovyet hükümetinin verdiği hizmeti ifa etmekte olan maruf komünist

¹¹⁷² Cumhuriyet, 27 Temmuz 1951, s.1, “Nazım Hikmet Vatandaşlıktan İskat Edildi”.

Ulus, 16 Ağustos 1951, s.1, “Nazım Hikmet İçin Bakanlar Kurulu Kararı”.

¹¹⁷³ Cumhuriyet, 27 Temmuz 1951, s.5, “Nazım Hikmet Vatandaşlıktan İskat Edildi”.

¹¹⁷⁴ Cumhuriyet, 16 Ağustos 1951, s.1, “Nazım Hikmetin Türk Vatandaşlığından Çıkarılması”.

Nazım Hikmet Rand'ın kendisine bu hizmeti terketmesi hususunda yapılacak tebligatın da bir fayda vermeyeceği mülhaza edildiğinden Türk vatandaşlığından çıkarılması İçişleri Bakanlığının yazısı üzerine Bakanlar Kurulunca kararlaştırılmıştır.”¹¹⁷⁵

Ulus Gazetesi de “Rusya’ya kaçan Komünist şair Nazım Hikmet” cümlesini kurarak Nazım Hikmet’in “İçişleri Bakanlığının 25.7.1951 tarihli ve 40945 sayılı yazısı üzerine, 1312 sayılı kanunun 10uncu maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 25.7.1951 tarihinde vatandaşlıktan çıkarıldığı”¹¹⁷⁶ haber yapıyordu. Nazım Hikmet’in daha sonraki günlerde gazeteye yansımaları şöyledir; *Nazım Hikmetin Bulgaristan’da Zelilane Vazifesi*” başlığı üzerinden “Kızıl Şair Bulgaristan’da Köy ve Kasabaları Dolaşarak İrkdaşlarımıza Türkiye’ye Göç Etmemelerini Tavsiye Ediyor ve Tezviratta Bulunuyor”¹¹⁷⁷ şeklinde olmuş ve özellikle “Bulgar hükümeti tarafından aleyhimizde propaganda yapmak üzere Türk azınlığın kesif olduğu bölgelerde dolaştırıldığını evvelce bildirdiğimiz Nazım Hikmet bu zelilane vazifesini canla başla başarmağa çalışmaktadır. Bu kızıl uşağı uğradığı kasabalarda civar köylerden zorla getirilen Türk köylülerine yaptırılan mitinglerde, göçmen kız ve kadınlarının ırzlarına geçildiğini, erkeklerin ise ağalar tarafından esir gibi kullanıldığını. Türkiye’ye göç etmek için komünist rejimin burada kurulmasını beklemelerini söylemiş.”

Ulus Gazetesi de bu olayı “Sabık Türk Vatandaşı Nazım Hikmet Kızıl Uşaklığında” başlığı ile vermiş ve Nazım Hikmet’in “9 Eylül Bulgar Bayramı münasebetiyle Sofya’da yapılan merasime iştirak etmiş ve gece Sovyet Elçiliğinde tertib edilen kabul resmine de katılmıştır” cümleleriyle duyurmuş, “Bulgaristan’da ırkdaşlarımıza komünist propagandası yapıyormuş.”¹¹⁷⁸ Şeklinde de yansıtmıştı.

Dönemin gazeteleri artık vatandaşlıktan çıkarılan Nazım Hikmet için sürekli “vatan haini” kavramını kullanmaya başlayacaktır. Moskova’da “Ogonyok” gazetesine verdiği röportaj sonrası Cumhuriyet, “Bu röportajda vatan haini Nazım Hikmet, Türkiye’de gizli komünist partisinin faaliyeti hakkında ifşaatta bulunmakta ve bazı isimler bile vermektedir.”¹¹⁷⁹ Sözleri ile ilk kez “vatan haini” kullanılmış Nazım Hikmet üzerindeki algıyı yaratmış oluyordu.

Gazete, aynı gün başka haberinde de,

¹¹⁷⁵ **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1951, s.1, “Nazım Hikmetin Türk Vatandaşlığından Çıkarılması”.

¹¹⁷⁶ **Ulus**, 16 Ağustos 1951, s.3, “Nazım Hikmet İçin Bakanlar Kurulu Kararı”.

¹¹⁷⁷ **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1951, s.1, “Nazım Hikmetin Bulgaristan’da Zelilane Vazifesi”.

¹¹⁷⁸ **Ulus**, 12 Ekim 1951, “Sabık Türk Vatandaşı Nazım Hikmet Kızıl Uşaklığında”.

¹¹⁷⁹ **Cumhuriyet**, 16 Kasım 1951, “Nazım Hikmetin İfşaatı”.

“Komünist partisinin Anadolu’nun birçok vilayet merkezlerinde kolları bulunduğu tesbit edilmiş ve partinin Anadolu’daki teşkilatını, buldukları bölgede nüfuz temin etmiş bazı şahısların idare ettiği anlaşılmıştır. Bu arada bir kaç Köy Enstitüsünde vazifeli bulunan idarecilerden bazılarının da bu parti ile alakadar oldukları tebeyyün etmiştir. İlgililerden sızan haberlere göre, komünist partisinin Rusya ile temas halinde bulunduğu tesbit edilmiştir.”¹¹⁸⁰

Cümleleriyle de algıyı daha da güçlendiriyordu. Devamında da “*Komünist partisini Anadolu’nun en ücra yerlerine sokmak için çalışan bu vatan hainlerinin esas gayelerinin ileride bir ihtilal yaratmak olup olmadığı devam etmekte olan tahkiakatın başlıca konusunu teşkil etmektedir.*” denilerek “vatan haini” vurgusu yeniden yapılıyordu. Hatta gazete bir yetkilinin “*Onların peşinde koştukları menfur gayeyi bütün tafsilatla öğrenmiş ve tesbit etmiş bulunuyoruz. Eldeki delailde yiyecekleri cezalar “Bu vatan hainlerine” lazım gelen dersi vermeğe kâfi gelecektir*” dediğini de aktarmıştı.

Ulus Gazetesi de aynı gün “*Vatan haini Nazım Hikmet de bir Rus gazetesinde ifşaatta bulundu*” manşetiyle bu algıyı tamamlamıştı.¹¹⁸¹ Moskova’da çıkan “*Ogonyok*” gazetesinin “*Nazım Hikmet’in Evinde*” başlıklı tanıtım yazısı da “*Bu röportajda vatan haini Nazım Hikmet, Türkiye’de gizli komünist partisinin faaliyeti hakkındaki ifşaatta bulunmakta ve bazı isimler bile vermektedir*”, “*Ogonyok gazetesinin muharriri yazısına şöyle devam etmiş ve vatan haininin ifşaatını şöyle tesbit eylemiştir.*”¹¹⁸² Cümleleriyle verilmişti. Aynı şekilde Zekeriya Sertel hakkında Moskova radyosunun Budapeşte’deki “*Bariş Kongresi*”nde Türkiye’yi temsil ettiği haberi de “*Zekeriya Sertel Komünistlerin Kongresinde*” şeklinde verilmişti.¹¹⁸³

Zafer Gazetesi de Cumhuriyet ve Ulus gibi aynı gün Nazım Hikmet’in Moskova’da çıkan “*Ogonyok*” gazetesindeki röportajını Nazım Hikmet için “vatan haini” diyerek “*Vatan haini Nazım Hikmet Türkiye’deki komünist partisinin faaliyetini açıkladı.*”¹¹⁸⁴ Başlığıyla vermişti. Yine Zafer, Nazım Hikmet ile ilgili dış ülkelerden gelen ve “*Bir Şairin Hayatı*” başlıklı broşürleri dağıtan Tenber, Ferhat, Raşit ve Mehmet isimli 4 “*Kıptı*” çocuğun yakalanması haberini de “*Kızıl Şaire Dair Broşür*” şeklinde vermişti.¹¹⁸⁵ Polis tarafından yakalanarak savcılığa sevk edilen çocuklar ifadelerinde broşürlerin kendilerine tanımadıkları şahıslar tarafından

¹¹⁸⁰ **Cumhuriyet**, 16 Kasım 1951, s.5, “Komünist Partisi’nin Anadolu’daki Faaliyeti”.

¹¹⁸¹ **Ulus**, 16 Kasım 1951, s.1, “Vatan Haini Nazım Hikmet de Bir Rus Gazetesinde İfşaatta Bulundu”.

¹¹⁸² **Ulus**, 16 Kasım 1951, s.5, “Komünistlere Dair Yeni İp Ucu Ele Geçti”.

¹¹⁸³ **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1953, s.7, “Zekeriya Sertel Komünistlerin Kongresinde”.

¹¹⁸⁴ **Zafer**, 16 Kasım 1951, s.1, “Vatan Haini Nazım Hikmet Türkiye’deki Komünist Partisi’nin Faaliyetini Açıkladı”.

¹¹⁸⁵ **Zafer**, 11 Mart 1952, s.1, “Kızıl Şaire Dair Broşür”.

verildiğini belirtmişlerdi. İzmir’de bu broşürden sonra “komünizm propagandası yapan bir kitap” basıldığı ve gizlice dağıtılmaya başlandığı haberi de “*Bir Kızıl Broşürü*” şeklinde verilmişti. Kitabın ismi “*Mehmetçiğin İsyanı*” idi ve “*bu sözde şiir kitabında ordumuz iğrenç bir şekilde hicvedilmekte ve harp aleyhtarı şiddetli bir propaganda*” yapılmaktaydı. Gerek savcılık, gerek zabıta gizlice basılan ve gizli eller tarafından dağıtılmakta olan bu kitabın İzmir’de basıldığı anlaşılmış ve soruşturulmaya başlanmıştı.¹¹⁸⁶

Cumhuriyet Gazetesi, Nazım Hikmet’in kaçıışı ile ilgili yaptığı haberini de “*Kızıl Şair Nazımın İstanbul’dan Nasıl Kaçtığı Nihayet Anlaşıldı*” başlığı ile vermiş ve Nazım Hikmet için “*kızıl*”, “*komünist şair*” sıfatlarını kullanmıştı.¹¹⁸⁷

Bu olumsuz algıya rağmen, tam tersi bir durum da ortaya çıkmıştı. “*Komünist şair Nazım Hikmet’in*” Bulgaristan’a gitmiş olması nedeniyle, onunla buluşabilmek için karadan Türkiye’den kaçmak için yola çıkan iki kişi Bulgaristan sanarak Yunanistan’a geçmeye çalışmışlar ve Yunan askerleri tarafından yakalanarak Türkiye’ye iade edilmişlerdi. Gazete olayın ayrıntısını şu şekilde vermişti:

“*Ankara 2nci Erkek Sanat Enstitüsü 4E sınıfı öğrencilerinden 961 sayılı Halis Popçu ile Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü resim şubesinden 24 numaralı Süleyman Ege, Nazım Hikmetle buluşmak üzere Bulgaristan’a kaçmağa karar vermişlerdir. 4 Eylülde Ankara’dan hareket eden iki komünist taslağı. Adana’ya ve oradan da İskenderun’a gitmişlerdir. Suriye hududunu geçerek Suriye’den Fransa’ya ve Fransa’dan Bulgaristan’a gitmeyi tasarlayan komünistler hududu aşamayacaklarını anlayınca Mersin’e dönmüşler, vapurla İstanbul’a gelmişler ve Edirne’ye geçmişlerdir. Bir gece yarısı hududu aşan Süleymanla Halis, yanlışlıkla Yunan topraklarına girmişler ve sınır nöbetçileri tarafından yakalanarak Türkiye’ye iade edilmişlerdir.*

Emniyetçe yapılan tahkikat neticesinde, her ikisinin de eskiden beri sol temayüllü oldukları tesbit edilmiştir. Süleyman Ege ve Halis Topçu dün Adliye’ye sevk edilmişlerdir. Sorguları yapılan komünistler, Nazım Hikmeti eskiden beri sevdiklerini ve onunla buluşmak üzere kaçtıklarını itiraf etmişlerdir. Halis, Nazım Hikmeti 1950 senesinde Cerrahpaşa hastanesinde tanıdığını ve o günden beri tesiri altında kaldığını söylemiştir. Sanıklar sorgularını müteakip tevkif edilmişlerdir.”¹¹⁸⁸

Nazım Hikmet hakkında yapılan ilginç bir haber de yine Zafer Gazetesinde 15 Nisan 1953 tarihli “*Nazım Hikmet’in İfşaatı*” başlığıyla verilmişti. Gazetede “*Vatan haini Nazım Hikmet’in yeni bir mel’anetini daha öğrenmiş bulunuyoruz*” denilerek Nazım Hikmet’in yazdığı Türkiye aleyhinde “*Türkiye hikayesi*” adlı eserinin Nisan başlarından itibaren Moskova’da, orta büyüklükteki bir tiyatrodan

¹¹⁸⁶ **Zafer**, 16 Mart 1952, s.3, “Bir Kızıl Broşürü”.

¹¹⁸⁷ **Cumhuriyet**, 30 Ekim 1952, s.1, “Kızıl Şair Nazımın İstanbul’dan Nasıl Kaçtığı Nihayet Anlaşıldı”.

¹¹⁸⁸ **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1952, s.3, “2 Komünist Taslağı Tutuldu”.

temsil edilmesi haberi yapılmıştı. Ancak haberi yapan Mümtaz Faik Fenik'e göre melanetliğin nedenini oldukça sert ifadelerle anlatmıştı;

“Eserde Türkiye’ye ihanet, daha isimden başlamaktadır: Türkiye Hikayesi! Türkiye diye bir hikaye yok, bugün kuvvetli, istiklal ve hürriyetine sahip bir devlet vardır. Nazım Hikmet, bu suretle aslını ve neslini inkar ederek, tam manasıyla kızıl uşaklığına layık bir adam olduğunu bir defa daha teyit etmiştir. Böyle bir hainin cibilliyeti üzerinde durmak ve zaten bugün umumi efsarca malum olan mahiyetini bir defa daha deşmek istemezdik! Fakat daha evvel, Moskova’da çıkan “Literaturnaya Gazeta” isimindeki bir dergide bu piyes hakkında çıkan bir makalenin tercümesinden, Nazım Hikmet’in nasıl Türkiye’deki Barışseverler Cemiyeti ile beraber çalıştığını öğrendiğimiz için, bu nokta hakkında birkaç kelime söylemeyi lüzumlu gördük.

Vatan haini, bu dergideki makaleye göre, güya sulh davasını övmektedir; fakat esasında takip ettiği gaye komünist propagandası altında müstakil ve hürriyetine sahip olan Türkiye’yi, kötülemek ve parçalamaktır. Bu onun alçak tabiatı iktizasıdır. Zaten vatanını terkedip, yabancı bir devletin aleyhine çalışan bir rezilden başka türlü bir hareket beklenemez. Onun için Türkiye’de her vatanperverane gayreti baltalayacak ve efendilerine yaranmak için, her iyiliği yerecektir!.. Fakat, asıl dikkate değer olan nokta, Nazım Hikmet’in, bu piyesinde, Türkiye’deki Barışseverler Cemiyeti mensuplarının da birer kızıl ajanı olduğunu itiraf etmesi ve bunların komünist emellerine hizmet ettiğini açıkça göstermesidir.

Eser tabiatıyla, birçok entrikalarla, hıyanetlerle, sabotajlarla doludur ve Nazım bütün bu sahne oyunlarında, Barışseverlerin perde dışındaki hakiki rollerini belirtmektedir.

Bundan dolayıdır ki, “Türkiye Hikayesi” sade bir komünist piyesi değil, aynı zamanda Türkiye’ye bir ihanetin şahadetidir. Nazım Hikmet bu eseriyle, memleketimizde komünist emellerine hizmet edenlerin, nasıl korkunç birer hain olduğunu ve Türkiye’yi nerelere sürüklemek istediğini anlatmaktadır. Demek ki, bu hain bir şöhret uğruna, kendi arkadaşlarına dahi yar olmamıştır. Çünkü piyeste Barışseverlerin bütün kötü niyetleri ve mel’anetleri birer birer ifşa ederek ve hatta polisi aldatmak için kullandıkları tabiyeleri, yaptıkları oyunları anlatarak onların da mahiyetlerini bir defa daha ortaya koymuştur.

Bu eser dahi, hükümetimizin ve “Barışseverler” namı altında iş görmeye çalışan komünizm tahrikçileri hakkında aldığı kararların ne kadar isabetli ve yerinde olduğunu isbat etmeye kafidir.

Nazım Hikmet ne yazarsa yazsın, ne yaparsa yapsın, Türkiye’de hiçbir zaman onun habis hayalinde yaşattığı hadiseler olmayacaktır. Kendi gibi birkaç vatansızın hareketleri tam manasıyla tenkil edilmiştir. Türkiye istiklaline ve hürriyetine sahip kudretli bir devlet olarak daima en yüksek mevki muhafaza edecektir. Memleketimizde komünizmin kökü, kazanmıştır. Türkiye, hakiki Türk vatanperverlerinin yurdudur.”¹¹⁸⁹

Nazım Hikmet ve komünizm aleyhindeki algıyı yönlendirilen önemli bir kişi de dönemin Milli Eğitim Bakanı Tefik İleri idi. Metin Toker’e göre; üniversite yıllarında milliyetçi hareketlerde yer almış olan Tefik İleri *“ilkel bir komünist düşmanı”*¹¹⁹⁰ idi. Ulaştırma Bakanı iken Milli Eğitim Bakanı olmak isteyen İleri’nin amacı Türkiye’yi komünizm tehlikesinden kurtarmaktı. Tefik İleri *“...kültürü pek*

¹¹⁸⁹ Zafer, 15 Nisan 1953, s.3, “Nazım Hikmet’in İfşaatı”.

¹¹⁹⁰ Metin Toker, a.g.m., s.125.

iyi sayılmaz eksikliğini “vatan, millet, Sakarya” edebiyatı ile kapatmaya çalışır, fakat – de, -da takılarının ayrı yazılacağını bile bilmezdi.”¹¹⁹¹ 25 Şubat 1951 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığı Bütçesi görüşmelerinde Millî Eğitim Bakanı Tefvik İleri Millî Eğitim içinde ki “komünistleri” “Millî Eğitim camiasına sokulmuş olan muzir insanlar” olarak belirtmiş ve “komünistleri tamamen tasfiye etmek için giriştiğimiz mücadeleye, başladığımız andaki iman ve heyecanla devam etmekte”¹¹⁹² olduğunu belirtmişti. Tefvik İleri’ye göre; “Bu asîl ve necip Türk Milleti her türlü suçu affeder, fakat komünistliği asla!”¹¹⁹³

Tefvik İleri daha Ulaştırma Bakanı iken mecliste 14 Temmuz 1950 yılında “Bâzı Suç ve Cezaların Affı hakkında Kanun tasarısı ve Adalet Komisyonu raporu” görüşülürken sol ve komünizm ile ilgili düşüncelerini geniş olarak şu şekilde belirtmiştir:

“Efendim, komünistlik üzerinde duruluyor. Komünistlik, meselesi üzerinde münakaşa edilebilecek bir fikir midir, bir fikir haysiyeti taşıyor mu? Görüyoruz ki, bütün dünyada ben, komünistim diyen insanlar kendilerini muayyen bir merkezin emrine bağlamış ve birgün o merkezin emrinde vazife almaya yemin etmiş kimselerdir. Birgün o milletle kavga edersek vatan hudutlarını ona açmaya yemin etmiş insanlardır. Ben komünistleri böyle tanıdım. İşte Fransız, işte İtalyan komünistleri hepsi gidiyor, Moskova'dan direktif alıyor ve memleket içerisine kundak sokuyor. Binaenaleyh komünist, mahkûm edilmiş insanlar mıdır yoksa birer fikir ve siyaset mahkûmudur. Bunları fikir ve siyaset mahkûmu olarak kabul etmemize imkân yoktur, o ancak vatanına ihanet etmiş, bu yüzden mahkûm olmuş bir insandır. Bu mahkûmiyet bir hakikatin neticesi midir, yoksa bir yanlışlığın neticesi midir? Bilhassa Demokrat Parti iktidara gelmeden yalnız ve yalnız adli teminat dedi iktidara geldikten sonra da adli teminat müessesesinin nasıl işlediğini çok iyi gördü. Tahmin ediyorum ki, bütün arkadaşlar bizim gibi yaptılar ve hâkimlerimizi ziyaret ederek vazifelerini çok iyi yaptıkları için onlara teşekkür ettiler. Bu memlekette pek az hasara uğrayan bir müessese varsa o da adli müessesedir. Biz bir adamı hâkimin huzuruna çıkarmışız, hâkim, incelemiş, incelemiş ve inceledikten sonra da ona (komünist) demiş, mahkûm etmiş. Biz şimdi diyoruz ki; bakalım bu mahkûmiyet doğru mudur? O halde bütün ilâmları yeni baştan ele almak lâzımdır. Diyorlar ki, birçok insanlar hakkında komünistlik şaibeyle takibat yapılmıştır. Ben de vaktiyle böyle bir saika ile takip edilmiş bir kimseyim. Fakat buna rağmen hiçbir mahkeme bana Tefvik de komünisttir diyerek yarım saatlik dahi ceza vermedi. Demek ki, hakikaten katî bir neticeye bağlanmadan bu memlekette kimse komünisttir diye mahkûm edilemiyor. Falan falan adamın arkasına polis koyarlardı. İnşallah bundan sonra olmaz. Bu dünün sakim bir usulü idi, onlara mahsus bir idari zihniyetti. Takip ettirirler ve her hangi bir şüphe üzerine mahkemeye verirlerdi. Bu kısım bir şey ifade etmez. Fakat hâkimin, komünistlikle suçlandığı bir adam için, evet mahkûm edildi ama o komünist değildi denemez. Komünisti, komünistlik suçunu, bunları bir vatan hiyaneti olarak telâkki edecek ve bunları daima cezalandıracağız. Bir yandan Hükümet programında komünistliği kökünden kaldıracamız diyoruz, diğer yandan

¹¹⁹¹ A.g.m., s.125.

¹¹⁹² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 5, 51. Birleşim, 25 Şubat 1951, s.839.

¹¹⁹³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 18, 22. Birleşim, 27 Kasım 1952, s.445.

komünist mahkûmlara buyurun biraz hava alın diyoruz. Bu yanlış arkadaşlar. Bu takdirde havayı biz alırız! (Bravo sesleri, alkışlar).

Şimdi Nâzım Hikmet meselesine geleceğim. Nâzım Hikmet'in komünistliğinden şüphe etmek gaflet etmek olur. Nazım Hikmet daha dün hapishanede, benim kalbimin bir yarısı Yunanistan'da her sabah kurşuna diziliyor o bir yakısı Çin'de kurşuna diziliyor, dedi. Tahmin ederim ki kalbinin geri kalan bir parçası da Kore 'de kurşuna diziliyor! (Alkışlar)¹¹⁹⁴

Bir kerre Nâzım Hikmet mutlak surette komünisttir, kendisi dahi inkâr etmemiştir, cesur bir komünisttir, kahraman bir komünisttir, ama, komünisttir. Gelelim onun mahkûmiyeti meselesine: Nâzım Hikmet, komünistlikten mahkûm edilmiş değildir. Biz komünistleri affetmezsek dahi Nâzım Hikmet işi halledilmez. Nâzım Hikmet'i bu noktadan biraz müstakil olarak mütalâa etmek mecburiyeti vardır. Nâzım Hikmet niçin mahkûm edilmiştir? Türk ordusunu ve Türk bahriyesine kundak sokmak suçundan mahkûm edilmiştir, bunu ben bilmem, siz de bilmezsiniz, Meclis de bilmez. Eğer bunu mahkûm eden mahkemeler hata etmişlerse yazık etmişlerdir, komünist değildir de başka suçtan mahkûm etmişlerse hata etmişlerdir. O halde bir hata varsa bu hatayı tashih etmek Meclise ait değildir. Bunu yeniden hata etmiş olan mahkemeye sevkederiz; sevk imkânı yoksa imkân verecek yeni bir kanun çıkarırız yeni baştan hesabı görülür.

Suçu yoksa beraet eder, yeniden komünistlik suçunu işlerse tutar atarız. Böyle bir şey yoktur. Kavli mücerret olarak hatayı adli vardır deniyor. Bu Meclis bu kavli mücerretteki hatayı adliyi bir vakta olarak kabul edip de af etmek salhiyâtini haiz midir?

Sinan Tekelioğlu (Seyhan) — Haizdir.

Ulaştırma Bakanı Tevfik İlerî (Devamla) — Efendim, affetmek salâhiyeti, kanun yapmak salâhiyetini haiz olduğu içindir. Kanunlar yaparak affeder. Fakat mahkemenin suçlandırdığı bir adamı suçsuz telâkki edebilirini? Biz affedersek, suçlu telâkki ederek affedeceğiz. O diyor ki, ben suçsuzum. Affedersek suçsuzum diyen bir adamı suçlandıracağız. Merciine gönderelim, ona suçsuz olduğunu ispat imkânını verelim. Suçlu ise, mukaddes Türk Ordusuna, Türk Bahriyesine, yarın bu memleketi koruyacak olan büyük varlığa, bizim sigortamıza, bizim garantimize fesat ve isyan mikrobunu sokan bir insanı nasıl dışarı çıkartacağız. (Bravo sesleri) Dahası var; Nâzım Hikmet kupkuru bir Nâzım Hikmet değildir. Avrupa'da, Asya'da, Amerika'da ve dünyanın neresinde bir komünist teşekkülü varsa orası Nâzım Hikmet için bayrak açmıştır, Türk Hükümetinden Nazım Hikmet 'i alacağız diyor. Biz sâf ve temiz kalblerimizle acıyarak bu adamı dışarıya çıkarttığımız gün bütün komünist cihan Nâzım Hikmet'i ellerinden aldık diye övünecektir. Daha dün Çin'lilerin radyolarında aynı. Beyannameyi çıkardılar.

Arkadaşlar, bu memlekette ve bu memlekete bağlı tertemiz yüz binlerce insan, yüz binlerce milliyetçi Türk genci, gözünü dört açmış, aman Nâzım Hikmet'i affetmeyin diye yalvarmıyor mu? (Bravo sesleri, alkışlar). Bunu affettiğimiz gün, bu gençlerin kalblerini kıracağız, yüreklerini sızlatacağız. (Bravo sesleri) (Doğru sesleri) Arkadaşlar, istirham ediyorum, dâvayı, hiyaneti vataniye dâvası olarak ele alalım. Vatan hiyaneti suçlarını eğer bu Yüksek Meclis affetmeyi kabul ediyorsa, rica ederim herkesi affedelim. Fakat üç yüz lira, altı yüz lira gibi bir parayı bin bir sebeple, cebine koymuş, bunu ya çoluk çocuğuna ilâç parası yapmış, yahut çocuğuna ayakkabı parası yapmış bir insanı affedip etmemek için gecenin saat ikilerine kadar vicdanlarımızla mücadele ederken bu memleketi yarın Rusya'nın eline teslim edecek olan.

Sinan Tekelioğlu (Seyhan) — Edemez.

Tevfik İlerî (Devamla) — Ve Rusya'ya teslimi ideal sayan ve siz de dâhil olduğunuz halde bu memleketin bütün erkeklerini Sibiryâ çöllerinde yok etmek

¹¹⁹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, 23. Birleşim, 14 Temmuz 1950, s.695.

*istiyen insanlara buyur edemezsiniz! Tarihî kararınızı mutlaka I alınız.
Hürmetle selâmlarım. (Şiddetli alkışlar)*"¹¹⁹⁵

Netice de Milli Eğitim Bakanı olmuş ve amacı doğrultusunda çalışmaya başlamıştı. Milli Eğitim Bakanı olan Tevfik İleri "*Komünist demek vatan haini demektir*" açıklamaları yapıyor ve Milli Eğitim kadrolarında sol eğilimli kimseleri temizleme seferberliği başlatıyordu.¹¹⁹⁶

Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, bu konuda devamlı eleştirilere uğramıştı. İstanbul'a geldiği 14 Aralık 1950 tarihinde Türk Haberler Ajansı muhabirinin komünizm ve sol üzerine sorularını yanıtlamıştı.¹¹⁹⁷ Özellikle Amerika ile Türkiye arasında öğrenci değişiminin düşünüldüğü ve Türkiye-Amerika eğitim delegelerinin çalışmalara başladığı bir dönemde muhabirin sorduğu "*Dış memleketlerde bulunan talebelerimizden bazılarının solcu fikirlere meylettikleri öteden beri bir söylenti mevzuudur. Bu hususta alınan yeni tedbirler var mıdır?*" sorusuna "*Dış memleketlerde bulunan talebelerimizden solcu fikirlere meyil gösterenlerin miktarı azdır. Bununla beraber, bu gibi cereyanlara kapılanlar, burs veya dövizleri kesilerek memlekete döndürülmektedir. Ayrıca, her memlekette talebelerimizin vaziyetlerini kontrol eden Milli Eğitim teşkilatı da kuvvetlendirilmektedir.*" Yanıtını vererek az olmasına rağmen sol akımlara katılan öğrencilerin burslarının kesildiğini ve yurda döndürüldüğünü ve bu öğrencilerin kontrolü için de tedbirler alındığını belirtmiş oluyordu.

Tevfik İleri, "*Milli Eğitim teşkilatında solcu fikirlere meyli olan memurlar hakkında tatbik edilecek kararlar nelerdir?*" sorusuna da "*Bu mesele ile bilhassa şahsen meşgul olmaktayım. Gayem Milli Eğitim kadrosunda tek bir komünist bırakmamaktır.*" Yanıtını vererek çok açık düşüncesini ortaya koyuyordu.

Kızının da yazdığı gibi Tevfik İleri'nin; "*Komünist bir ideoloji adamı değildir. Bugün komünist, milleti Rusya'ya peşkeş çeken bir vatan hainidir. ... Komünizmle mücadele için sosyal adaleti geliştirmek... Allah ve din fikrini aile rabitalarını geliştirmek gerekir*"¹¹⁹⁸ gibi düşünceleri de vardı.

1951 yılının ilk günlerinde, Cumhuriyet Gazetesinin "*Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Bakanlığa mensub öğrenci ve idarecilerden sağ ve sol cereyanlara katılmış olanlarla mücadeleyi yeniden şiddetlendirmiş bulunmaktadır.*" Cümlesiyle

¹¹⁹⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 9, Cilt 1, 23. Birleşim, 14 Temmuz 1950, s.s.695-696.

¹¹⁹⁶ Emin Karakuş, **40 Yıllık Gazeteci Gözüyle İşte Ankara**, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1977, s.184.

¹¹⁹⁷ **Cumhuriyet**, 15 Aralık 1950, s.6, "Haricde Solculuğa Meyleden Talebenin Dövizleri Kesiliyor".

¹¹⁹⁸ Cahide İleri Aksoy, **Babam Tevik İleri**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1977, s.82.

yaptığı haberde, hakkında ihbar olanların derhal bakanlık emrine alınacağını ve dosyalarının da adli makamlara verileceğini belirtmişti.¹¹⁹⁹ Yine gazeteye göre;

*“Bakanlık, okullarda sol cereyanları aşılabilecek her türlü neşriyatla da meşgul olmakta ve sol propagandasına kendisini kaptırmuş bulunan bazı öğrencilerin körpe ruhlarını milli terbiye ile zararsız bir hale getirmek için tedbirler almaktaydı. Bakanlığın hazırladığı milli terbiye esaslarına göre, öğrenci yetiştirme programı ile yapılan tedrisat çocuk velileri tarafından memnunlukla karşılanmıştır. Bakanlık programına büyük bir ehemmiyet verilmektedir.”*¹²⁰⁰

Tevfik İleri ilerleyen zamanlarda da gazetecilere verdiği mülakatta bu konulara değinmişti.¹²⁰¹ Özellikle Milli Eğitim’deki “komünist öğretmenler” konusunda “Komünist öğretmenlerin tasfiyesine devam edilmektedir ve edilecektir. Bu hususta tuttuğumuz yol teftiş, tahkik ve bu itibarla da teenni yoludur. Tek bir komünist hocanın camiamız içinde bulunmasını arzu etmiyorsak buna vasıta olmıyan bir öğretmene böyle bir şeyi izafe etmemek hususunda da aynı hassasiyeti gösteriyoruz.”¹²⁰² demişti.

Tevfik İleri, DP’nin ileri gelenlerinden ve ideologlarından. Milli Eğitim alanında yaptığı değişiklikler, tasfiyeler ve cezalandırmalar ses getirmişti. Özellikle köy enstitülerinin adının 1952 yılında Köy Öğretmen Okulları olarak değiştirilmesi ve 1954’te kapatılırken de hep “komünizm” suçlaması dayanak gösterilmişti. Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri bu konuda “Hasanoğlan Köy Enstitüsü’nün orak-çekiç biçiminde inşa edildiğini”¹²⁰³ kanıt olarak ileri sürmüştü.

Buna rağmen Tevfik İleri’nin bir mektubu o günlerde elden ele dolaşıyordu. Mektubun altında eski harflerle, yüksek mühendis mektebi 4. sınıftan Hemşinli Celal oğlu Tevfik yazıyordu. Mektup İleri tarafından yıllar önce yazılmıştı ve Nazım Hikmet’i “Nazım Hikmet’i kafasını kalbinden ve kafasını şehvetinden çok daha ziyade sevdiği için severim. Nazım Hikmet’i köylüyü şehirliden ameliyeyi patronndan daha çok sevdiği için severim. Nazım Hikmet Bolşevikmiş! Bu, beni alakadar etmez. Nazım Hikmet eğer sadece köylünün ve amelenin taraftarı olduğu için Bolşevikse her iyi ve doğru düşünen Bolşeviktir.” Cümleleriyle övüyordu. Tevfik İleri bunun bir

¹¹⁹⁹ **Cumhuriyet**, 6 Ocak 1951, s.3, “Milli Eğitim Bakanlığı Haklarında İhbar Yapılan Öğretmenler İçin Tahkikat Yapıyor”.

¹²⁰⁰ **Cumhuriyet**, 6 Ocak 1951, s.3, “Milli Eğitim Bakanlığı Haklarında İhbar Yapılan Öğretmenler İçin Tahkikat Yapıyor”.

¹²⁰¹ **Zafer**, 26 Mart 1951, s.1, “Milli Eğitim Bakanının Mühim Beyanatı”.

¹²⁰² **Zafer**, 26 Mart 1951, s.4, “Komünist Öğretmenlerin Tasfiyesi Devam Edecek”.

¹²⁰³ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1943.

gençlik sapması olduğunu fikirlerine katılmadığını şiirlerini beğendiğini söylemişti.¹²⁰⁴

Ulus Gazetesi de bu bağlamda Tevfik İleri hakkında yaptığı haberinde “*Nazım Hikmet’e Hayranlığını İtiraftan Sonra Tevfik İleri Derhal İstifa Etmelidir*” başlığını kullanmış ve “*Nazım Hikmet’in Bolşevikliğini bile bile ona hayran olduğunu ifade eden bir adam, artık Türk maarifinin başında kalmaz!*” diyerek de bakış açısını ortaya koymuştu. Gazetenin haberi şu şekildeydi;

“Milli Eğitim Bakanı Sayın Tevfik İleri vatan haini Nazım Hikmet’e hayran olduğunu dün nihayet itiraf etmiş ve gerek bizi, gerek Türk efkarını meraktan kurtarmıştır. Şimdi artık biz de samimi bir itirafta bulunabiliriz: Tevfik İleri’nin Bolşevik olduğunu bile bile Nazım Hikmet’e ne derece hayran olduğunu ifade eden ve kopyaları elden ele dolaşan mektubundan epey zamandan beri haberdar idik. Bu mektubun fotoğrafları muhtelif okuyucularımız tarafından bize gönderilmiş bulunuyordu. Bu fotoğraflarını aylardan beri saklıyorduk. Bugüne kadar niçin neşretmedik? Bunun sebebini Türk vatandaşlarına artık anlatabiliriz. Şunu hemen söyleyelim ki, eğer Sayın Milli Eğitim Bakanı dün, Ulus Gazetesine cevap vermiş olmak için tertib ettiği basın toplantısını da Nazım Hikmet’e vaktiyle hayran olduğunu ve bunun için yazı yazmış bulunduğunu itiraf etmeseydi, bu vesikayı gene de neşretmeyecektik.”¹²⁰⁵

Ulus Gazetesi Tevfik İleri aleyhinde bir yayın yapmaya başlamıştı. Özellikle Nazım Hikmet ile ilgili yazdığı mektubu basın önünde kabul etmesi üzerinden Tevfik İleri eleştiriliyordu. Tevfik İleri ise, Ulus Gazetesini de komünistlik ile dolaylı olarak suçlamış ve “*Arzuları hilafına başlamış olduğumuz memleket için çok hayırlı icraatımıza ve hasseten komünizmle ve komünistlerle mücadelemize ısrarla devam edeceğiz*” demişti. Haberi yapan DP yanlısı Zafer Gazetesi ise İleri’nin “*Nazım Hikmet’in Affedilmemesi İçin İleri Nasıl Çalışmış*” olduğunu kanıtlamaya çalışmıştı. Zafer Gazetesi “*Ulus gazetesinin, milliyetçiliği ve vatanperverliği herkesçe müslem olan Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri’yi, Nazım Hikmet gibi bir haini vatanın fikir, kanaat ve duygu arkadaşı imiş şeklinde göstermesi, çok adi bir iftiradan başka bir şey değildir*”¹²⁰⁶ diyerek de Ulus’u eleştirmişti.

Zafer, Tevfik İleri’nin mecliste “*komünistlerin affı*” konusunda özellikle de “*Nazım Hikmet’in serbest bırakılması*” konusunda nasıl aleyhte çalıştığını da örnekleriyle vermişti.

“Arkadaşlar; ben, suçların en büyüğünü mübarek vatana ihanet suçu olarak görürüm. Her suçluyu affedelim amma, vatana ve millete ihanet edenleri affetmiyelim. (Alkışlar). Ve çocuklarımıza diyebilirim ki, yavrum şu adam bir

¹²⁰⁴ Metin Toker, **Demokrat Parti’nin Altın Yılları 1950-1954**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s.s.179-180.

¹²⁰⁵ **Ulus**, 27 Ekim 1952, s.1, “Nazım Hikmete Hayranlığımı İtiraftan Sonra Tevfik İleri Derhal İstifa Etmelidir”.

¹²⁰⁶ **Zafer**, 28 Ekim 1951, s.1, “Komünizmle Mücadeleye İsrarla Devam Edeceğiz”.

güç şu memlekete ihanet ettiği için bu memlekete hasret can verdi... Vatan ihanetini affettikten sonra bırakalım bütün suçlular çıksınlar... Komünisti, komünistlik suçunu, bunları bir vatan ihaneti olarak telakki edecek ve bunları daima cezalandıracağız... Şimdi Nazım Hikmet meselesine geleceğim. Nazım Hikmet'in komünistliğinden şüphe etmek gaflet etmek olur... Nazım Hikmet daha dün hapisanede, benim kalbimin bir yarısı Yunanistan'da her sabah kurşuna diziliyor, öbür yarısı Çin'de kurşuna diziliyor, dedi. Tahmin ederim ki kalbinin geri kalan bir parçası da Kore'de kurşuna diziliyor!"(Alkışlar) "Suçlu ise, Mukaddes Türk ordusuna, Türk bahriyesine, yarın bu memleketi koruyacak olan büyük varlığa, bizim sigortamıza, bizim garantimize fesat ve isyan mikrobunu sokan bir insanı nasıl dışarı çıkartacağız. (Bravo sesleri) Dahası var; Nazım Hikmet kupkuru bir Nazım Hikmet değildir. Avrupa'da, Asya'da, Amerika'da ve dünyanın neresinde bir komünist teşekkülü varsa orası Nazım Hikmet için bayrak açmıştır, Türk hükümetinden Nazım Hikmet'i alacağım diyor. Biz saf ve temiz kalplerimizle acıyarak bu adamı dışarıya çıkartığımız gün bütün komünist cihan Nazım Hikmet'i ellerinden aldın diye övünecektir... Arkadaşlar, bu memlekette ve bu memlekete bağlı tertemiz yüz binlerce insan, yüz binlerce milliyetçi Türk genci, gözünü dört açmış, aman Nazım Hikmet'i affetmeyin diye yalvarmıyor mu? (Bravo sesleri, alkışlar). Bunu affettiğimiz gün, bu gençlerin kalblerini kıracağız, yüreklerini sızlatacağız" (Bravo sesleri)... Arkadaşlar, istirahat ediyorum, davayı hiyaneti vataniye davası olarak ele alalım. Vatan hiyaneti suçlarını eğer bu Yüksek Meclis affetmeği kabul ediyorsa, rica ederim herkesi affedelim. Bu memleketi yarın Rusya'nın eline teslim edecek olan ve Rusya'ya teslimi ideal sayan ve siz de dahil olduğunuz halde bu memleketin bütün erkeklerini Sibiryaya çöllerinde yok etmek isteyen insanlara buyur demezsiniz! Tarihi kararımızı mutlaka alınız."¹²⁰⁷

Cümleleriyle de bu algıya katkı sağlamıştır. Bu noktada basına Tefik İleri ve Şevket Mocan'a suikast haberleri de çıkmıştı. Onları öldürmek için Ankara'ya gelen "Üstü başı pejmürde olmakla beraber, cevval bir hayli kültürlü olduğu hissini veren Nihad Bozkurd" isimli Adanalı işçi bir genç olayı emniyet müdürlüğüne ihbar edince suikast öğrenilmiş, kendisi de daha sonra Mocan'ı telefonla arayıp, Ankara'ya gelmiş ve elini de öpmüştür. Bozkurd bu sırada, Milli Eğitim Bakanı Tefik İleri için de aynı kötü niyetlerin beslendiğini de söylemiştir. Açılan soruşturma sonrası Ankara Emniyet Müdürlüğü Etimesgut'ta bir kişi de yakalanmıştı.¹²⁰⁸

Tefik İleri ile ilgili önemli bir iddia da CHP Mardin milletvekili Mehmet Kâmil Boran'dan gelmişti. Boran, meclise verdiği soru önergesinde "Millî Eğitim Bakanı şerefine tertip edilen bir toplantıda söylenen Rus «Volga Volga» şarkısına ve Bakanın hiçbir tepki göstermediğine dair olan söylentiler doğru mudur?"¹²⁰⁹ sorusunu sormuştu. Tefik İleri her ne kadar "Soru müessesesi, hükümetin icraatını kontrol etmek için tesisi edilmiş bir müessesedir. Ve her milletvekilinin bakanlardan sorma hakkı mukaddestir. Bu sorulan cevaplandırmakta bizim için şerefli bir

¹²⁰⁷ Zafer, 28 Ekim 1951, s.4, "Komünizmle Mücadeleye Israrla Devam Edeceğiz".

¹²⁰⁸ Cumhuriyet, 12 Ağustos 1951, s.1, "Komünistlerin Hazırladıkları Suikast".

¹²⁰⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 17, 10.Birleşim, 28 Kasım 1952, s.162.

vazifedir. Bu şerefli vazifeyi bugüne kadar büyük bir hassasiyette yaptığımızı takdir edersiniz.” demiş de olsa içtüzüğe göre olmayan bir şeyi sorduğu için yanıt vermeyeceğini bildirmişti. Kâmil Boran da şunları söylemişti;

“Sayın Millî Eğitim Bakanı usulü ileri sürerek ve Tüzükten istifade bulunarak vazifesini ifadan istinkâf etmiştir. Arkadaşlarım; eğer Millî Eğitim Bakanı cevap vermekten çekiniyorsa, ben konuşmaya hazırım. Cumhuriyet Hükümetinin Millî Eğitim Bakanının sofrasında söylenen vahim bir şarkıdan (Volga Volga) kaçınmak; Hükümet için, Cumhuriyet Hükümetinin Millî Eğitim Bakanı için hazindir. Arkadaşlar; Millî Eğitim Bakanının şerefine tertip edilen bir ziyafette söylenen ve mahiyeti hepimizce malûm olan bir şarkının izahından çekiniyorsa, Maarif camiasının başında bulunan bir bakan için çok korkunçtur, işi usul meselesiyle gizlemeye hakkı yoktur. Eğer Millî Eğitim Bakanı, maarif teşkilâtının başında ve maarif camiasının temsilcisi bulunmasaydı böyle bir meseleyi bu kürsüye getirmeye asla lüzum görmezdim. Sebebini açıklamalıdır. Umumi efkâr bununla şiddetle alâkadardır.”¹²¹⁰

4.2. İkinci Demokrat Parti Dönemi 1954-1957 Sol Algısı

4.2.1 1954 Seçimleri Sonrası DP'nin tutumu ve Dönemin Sol Algısı

1954 seçimlerinde DP'nin oy oranı %53.6'dan 58.4'e çıkarken, CHP'nin oy oranı %39.9'dan %35.1'e düşmüştür.¹²¹¹ Mecliste DP 503 sandalye, CHP 31 sandalyeye sahip olmuştur. Bu seçimler, DP'nin yıldızının parladığı seçimler olmuş, fakat daha sonraki seçimlerde ki sönüşün nedeni, büyüyen ekonomik bunalım ve egemen seçkin sınıfın özellikle de aydınların ve ordunun hükümetten soğumasıdır. 1954 seçimlerinde CHP'ye destek ise toprak sahipleri ve aşiret ağalarının hâkim olduğu doğuda ki gelişmemiş bölgelerden gelmiştir.¹²¹²

1954 seçimlerinde kazanılan zafer sonrası Menderes'in, Ahmet Emin Yalman'a söylediği; “Seçimler yurttaşlarımızın ne kadarının izlediğimiz yolu benimsediğini göstermiştir. Şimdiye kadar bu konuda siz gazetecilere danıştım ama halkın gösterdiği bu büyük güven artık bu türden danışmalara gerek kalmadığını ortaya koyuyor.”¹²¹³ Cümleleri sonraki dönemin göstergesi olacaktır.

Dönem, Cumhuriyet'in “ABD Komünist Çin ile Anlaşıyor”¹²¹⁴ manşetlerinde olduğu gibi “Komünizmin Sovyet Rusya ve Çin” olarak algılandığı ve soğuk savaş sürecinde de Türkiye'nin “düşmanı” olarak görüldüğü dönemlerdi. Dönem, Köprülü'den sonra Dışişleri Bakanı olacak olan Fatin Rüştü Zorlu'nun 10 Şubat 1955 tarihinde mecliste “Bugün Komünizme karşı kale Türkiye'dir. Yarın Amerika

¹²¹⁰ Cumhuriyet, 12 Ağustos 1951, s.1, “Komünistlerin Hazırladıkları Suikast”.

¹²¹¹ Erik Jan Zürcher, a.g.e., s.325.

¹²¹² A.g.e., s.325.

¹²¹³ Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, s.137.

¹²¹⁴ Cumhuriyet, 12 Ağustos 1955, “ABD Komünist Çin ile Anlaşıyor”.

*çocuklarının ölmesini istemiyorsa, kuvvetli bir Türkiye'ye muhtaçtır*¹²¹⁵ dediği dönemlerdi. Haberler, Çin ile ticaret görüşmelerini anlatılırken, “*Batılılar komünist Çin ile ticaret tahditlerini gevşettiler*”¹²¹⁶ manşetiyle veriliyor, ABD'nin kongre üyelerinin çoğunun Mısır'ı “*komünist*” sayarken, hükümetin farklı görüşte olduğunu da “*Birleşik Amerika hükümeti Mısır'ı komünist saymıyor*”¹²¹⁷ manşetiyle veriliyordu. “*Japonya Komünist Çin ile ticareti serbest bıraktı*”¹²¹⁸ başlığında da görüldüğü gibi, komünizm artık bir devlete ait sıfat şeklindeydi.

O dönem dikkat çekici önemli bir gelişme de basında uluslararası alanda artık ayrışan komünist devletlerle ilgili haberlerin basına daha çok yansımalarıdır. Ayrıca devletin dış temsilciliklerine yapılan saldırılarda da sorumlu olarak “*komünistler*” görülmekteydi. Örneğin, “*Kudüs'teki Tecavüz, Komünist Tahrikçilerinin Bir Eseridir*” başlıklı haberinde Zafer Gazetesi, Bağdat Paketi aleyhine Ürdün'de yapılan protestolar ve Kudüs Konsolosluğu'na gerçekleştirilen saldırı da “*komünist tahrikçiler*” tarafından yapıldığı belirtiliyordu. Dış İşleri Bakanlığı, olayların Ürdün Hükümeti'ni sıkıntıya sokmak, Türk-Ürdün ilişkilerini bozmak amaçlı olduğunu ve Bağdat Paketi'ne Ürdün'ün de girmesini engellemek amacıyla yapıldığını belirttiği bir bildiri yayınlamıştı. Bu bildirisinde Türk Dışişleri, bu saldırıların “*Yabancı ve bilhassa komünist tahrikçilerin eseri*”¹²¹⁹ olduğundan şüphe edilmediğini de bildirmiş ve bu bağlamda Kudüs'teki Türkiye Başkonsolosluğu'nun Arap bölgesinde bulunan dairesine yapılan saldırıyı da kınamıştı. Bu dönemde Orta Doğu'daki gelişmeler ışığında Türkiye aleyhindeki gelişmelerde “*komünistler*” gösterilmeye başlanmıştı.

Nitekim daha sonraki bir süreçte de Sovyet ve Bulgar filmcilerinin “*Hürriyet Kahramanları*” adıyla hazırladıkları ve Beyrut, Şam, Halep şehirlerinde gösterdikleri film de Zafer Gazetesi tarafından “*Komünistlerin, Türkiye Aleyhindeki Tahrikleri*” manşetiyle verilmişti.¹²²⁰ Gazete filmde, Türk-Osmanlı tarihinin “*tahrif edildiğini*” ve Türkiye aleyhine “*çirkin propagandaların*” olduğunu belirtmişti. Yine gazete filimi hazırlayanların “*Rus ve Bulgar*” olması nedeniyle de sorumluları “*komünistler*” olarak göstermiş ve “*Son günlerde komünistlerin Orta-Doğu'da Türkiye aleyhinde*

¹²¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 10, 35. İnikat, 10 Şubat 1956, s.153.

¹²¹⁶ Cumhuriyet, 5 Ağustos 1957, “Batılılar Komünist Çin İle Ticaret Tahditlerini Gevşettiler”.

¹²¹⁷ Cumhuriyet, 21 Temmuz 1957, “Birleşik Amerika Hükümeti Mısır'ı Komünist Saymıyor”.

¹²¹⁸ Cumhuriyet, 17 Temmuz 1957, s.1, “Japonya Komünist Çin İle Ticareti Serbest Bıraktı”.

¹²¹⁹ Zafer, 21 Aralık 1955, s.1, “Kudüs'teki Tecavüz, Komünist Tahrikçilerinin Bir Eseridir”.

¹²²⁰ Zafer, 16 Aralık 1956, s.1, “Komünistlerin, Türkiye Aleyhindeki Tahrikleri”.

yaptıkları propagandalar” olarak görmüştü. Aynı olayı Radyo Gazetesi de Anadolu Ajansı’ndan alıntılararak,

“Komünistlerin Türkiye aleyhinde Arap dünyasında yapmakta oldukları propagandaların yeni bir tezahürüne daha şahit oluyoruz. Mesele şudur: Soyvet filmcileri Bulgar filmcileri ile birlikte “hürriyet kahramanları” adında Türk-Osmanlı tarihini tahrif edip onu kötülemeyi istihdaf eden bir film çevirmişlerdir. Derhal Arap memleketlerine gönderilen bu film son haftalar zarfında Beyrut, Şam ve Halep’te gösterilmiştir. Belki de daha başka Arap memleketlerinde gösterilecektir.

Asırlarca birlikte ve kardeşçe yaşadığımız Arap memleketlerinde böyle tamamen kötü maksatlara dayanan bir filmin, onu seyreden bazı hakşinas Arap kardeşlerimizin bilakis aksülameline sebebiyet verdiğine biz şüphe etmiyoruz. Zira onlar bilirler ki Türkiye’nin kendileri hakkında istiklal içinde refah ve inkişafını istemek en samimi emelidir. Bu biçim propagandaları biz ikinci dünya harbinin sonunda müteaddit defa çeşitli memleketlerde yapıldığını gördük. Bu zehirli propagandaların Arap memleketleri tarafından hiçbir zaman benimsenmeyeceğine inanıyoruz. Fakat Araplarla bu dört asırlık müşterek hayat ve ananemizi ve Osmanlı idaresinde adalet fikrini bilmiyenler veya bunu yanlış öğrenenler de bulunabilir. İşte bu sebeple hadise ayrıca teessüfe şayandır.

Meselenin asıl ibretimiz tarafı, komünistlerin Arap memleketlerinde Türkler aleyhinde nasıl sistemli bir yıkıcı propaganda faaliyetine girişmiş olduklarının bu vakia ile de teyyüt etmesidir.”¹²²¹

Şeklinde vermiş ve bu filmin Arap memleketlerine nasıl girdiğini de sorgulamıştı. Yine Zafer Gazetesi, Mayıs 1957’de Ürdün’de krala karşı yapılan bir girişimde “solcu ve komünist subaylar ve politikacılar”ın sorumlu olduğunu belirtmiş ve polisin bu “solcuları ve komünistleri” takip ettiğini, silahlarla yakalandıktan sonra da yargılandıklarını “Ürdün’de Solcuların Duruşması Başladı” başlığıyla okuyucularına yansıtmişti. İlginç olan Ürdün Dış İşleri Bakanı Zamir El Rifai’nin verdiği demeçte; “Biz Ürdün’de komünizm ile Birleşik Amerika’dan yardım aldığımız için mücadeleye girişmiş değiliz. Ürdün kendi sosyal prensiplerine din’ akidelerine aykırı olan bu nazariye ile daima mücadele etmiştir.”¹²²² Şeklinde ki konuşmasıydı.

Zafer Gazetesi, “Beynelmilel Komünizmin Düştüğü Tezat” başlığı ile verdiği haberinde de Türkmenistan Sovyet Cumhuriyeti’nde çıkan, “Türkmenistan Kıvılcımı” adlı bir gazetede Ramazan ayında yayınlanan “Ramazanın irticai mahiyeti” adındaki yazının “Din aleyhtarı bir mahiyet taşıdığını” belirtmişti. Zafer Gazetesi, bu yazıda İslam dininin irticai bir rol oynadığının ve doğuda halkı istismar eden sınıflar tarafından halkın fikri esareti yolunda kullanıldığının, ayrıca İslam dinini vecibelerinin insanların sıhhat ve haysiyetlerine aykırı olduğunun belirtildiği haberleştirmişti. Özellikle yazının son kısmındaki; “İlmi bir esasa dayanan

¹²²¹ Zafer, 16 Aralık 1956, s.4, “Komünistlerin, Türkiye Aleyhindeki Tahrikleri”.

¹²²² Zafer, 12 Mayıs 1957, s.4, “Ürdün’de Solcuların Duruşması Başladı”.

Marksizm, dünyanın gayri ilmi ve İslamiyet gibi, dini telakkilerle telif edilmemiştir ve edilemeyecektir.” cümlesini de veren Zafer, “*Bu makale, bilhassa Orta Doğu’da, bazen milliyetçilik, bazen de din kisvesine bürünen beynelmilel komünizmin içine düştüğü tezati belirtmesi bakımından dikkate şayan görülmektedir.*”¹²²³ Şeklinde de yorum yapmıştı.

Bu dönemde basında Kıbrıs olaylarına da “*komünizm*” algısı karışmıştı. Cumhuriyet Gazetesinde 1957 yazında Ömer Sami Coşar tarafından Kıbrıs Türkleri arasında yapılan röportajda; Kıbrıs Türklerinin adada bir taraftan Makarios ve Ortodoks kilisesi, diğer taraftan da “*komünistler*”ce baskı altına alındığı belirtiliyor “*ve bu çift başlı ejder, gizli planlarını tatbik edebilmek üzere dört gözle muhtariyeti bekliyor*” denilmişti. Manşetinde de, “*Adada Komünizm Tehlikesi Bütün Tahminleri Aşmaktadır*” cümlesini kullanan gazete, Lefkoşe’de bir Türk Kız Lisesi’nde Türkiye’den gelen bir “*komünist*” öğretmenin komünizm propagandası yapmasını eleştiriyordu:

“Lefkoşe’deki bir Türk Kız Lisesi’nde sınıfta “Atatürk’ün izindegiz” diye bağırın Tomris adında bir kız öğrenciye daha yeni Türkiye’den yeni gelmiş, Türk vatandaşı öğretmenin “-Atatürk’ün izindegizsiniz? Bu da ne demek? Mürteci hanım, sen hala on üçünü asırda yaşıyorsun. Uyan biraz!” şeklinde beklenmedik bir yanıt verdiği ve bu öğretmenin bunun gibi sürekli “anavatanlarından heyecanla bahseden bu Türk kızlarını her vesile ile payladığı”¹²²⁴

Aynı şekilde “*-Türkiye cehennemın göbeğidir! Türkiye cennettir diyenlere gülerim. Polisi de faşisttir, milleti de faşisttir! Haydud bir millettir.*”¹²²⁵ sözlerini de kullanan öğretmen, (Türkiye cennettir) diyerek anavatana kısa bir seyahat yapmaya hazırlanan Türk kızlarını bu sözleriyle geziden vazgeçirtmeye çalışmıştı. Öğrencilerin “*-Nereye gidelim öyle ise bay öğretmen? Rusya’ya mı?*” sorusunu sorduran bu öğretmen için, röportajı yapan Ömer Sami Coşar “*Böylesine Türk düşmanı bir öğretmeni kim bulmuş, kim Kıbrıs’a göndermiş, kim onu Kıbrıslı genç kızlarımıza ders vermeğe davet eylemiş? Evet, kim?*” sorusuyla da eleştirmişti.

Ömer Sami Coşar; “*O günlerin heyecanı içinde bulunan*” ve “*Kıbrıs Türkünün mücadelesinde ön planda yer almış*” olan “*Kıbrıslı Türk Kızlarımız ve kadınlarımızın*” erkekler kadar “*ve belki de daha fazla*” azimli olduğunu belirtmiş ve onların anlattıklarından üstteki sorusuna yanıtı kendisi vermişti. Buna göre; “*İstanbul’da İngiliz kültür ataşeliği, lisemiz için bir edebiyat öğretmeni aramakta*

¹²²³ Zafer, 12 Mayıs 1957, s.4, “Beynelmielel Komünizmin Düştüğü Tezat”.

¹²²⁴ Cumhuriyet, 20 Ağustos 1957, s.1, “Adada Komünizm Tehlikesi Bütün Tahminleri Aşmaktadır”.

¹²²⁵ Cumhuriyet, 20 Ağustos 1957, s.1, “Adada Komünizm Tehlikesi Bütün Tahminleri Aşmaktadır”.

olduğunu ilan etmiş ve kendisine başvuran bu adamı da Lefkoşe'ye göndererek, Türk Kız Lisesi kadrosuna ithal etmişti!”¹²²⁶

Coşar; *“Talebelerine her gün Türklük aleyhinde sözler savuran, iki de bir Rusya'nın, Komünizmin propagandasını yapan bu adamı nasıl gönderebilmişler?”* diyerek sorunun kökenini *“Türklük düşmanlığına”* ve *“Komünizm propagandacılığına”* bağlamıştı. Öğrenciler; *“-Bir gün bize UNESCO'ya bir mektub yolladığını ve Türk hükümetini şikayet ettiğini anlatmıştır. Israrımız üzerine de yazdığı mektubu bizlere okumuştur. İçinde neler yoktu.”* dediklerini de anlatan Coşar; *“Türkiye kendisine pasaport vermek istememiş, komünist faaliyeti dolayısıyla memleket dışına çıkmasına göz yumamayacağını bildirmiş! Fakat İngilizlerin ısrarı üzerine de “faşist Türk polisi (!)” boyun eğip pasaportunu vermiş, o da kurtulmuş (!) Kıbrıs'a gelebilmiş!”* sözlerini kullanmıştı.

Coşar, *“Nasıl oldu da, Kıbrıs'ta komünist tehlikesi belirten, orada komünistlerle mücadele ettiğini söyleyen bir İngiliz idaresi böyle bir komünist alır, ona gençlerimizde ders vermek vazifesini yüklerdi? Nasıl olurda da biz de böyle bir şeye göz yumardık?”* diyerek anlatılanlara inanmadığını belirtmiş olmasına rağmen, öğrenciler, söylediklerinde ısrar etmişler ve daha fazla bilgi de vermişlerdi. Buna göre Coşar öğrencilerin ağzından;

“Bu adam Kıbrıs'a varır varmaz ne yapmış? Hemen Magosa'ya gitmiş! En kuvvetli Rum komünist teşkilatı da orada! Derhal onlarla temas kurmuş! Sonra gelmiş Lefkoşe'ye. Orada da AKEL Rum komünist merkezine uğramaya başlamış. Doğan Ruşenay, Nazım Kocabaş müstear adları altında broşürler neşrederek, Kıbrıs Türklerine komünist fikirleri aşılama yoluna girmiş! Aynı zamanda Kıbrıs Türk kız ve erkek liselerinde de aynı yolda telkinler yapmaya koyulmuş! Fakat kız lisesinde başını taşa çarpmış, talebe ayaklanmış, imzalar toplanarak müdüriyete başvurulmuş ve bu ayaklanma karşısında da herif adadan kaçmayı en doğru hareket görmüş, Duyduk ki İtalya'ya, oradan da Avusturya'ya gitmiş, sonra da gizlice Türkiye'ye girerken yakalanmış! Mahkemesi varmış!”¹²²⁷

Cümlelerini aktarırken, *“İngilizlere de ne olmuş böyle, bu ne gaflet!”* diye şaşkınlığını da dile getirmişti. Ömer Sami Coşar'a göre Lefkoşe'de ilginç bir zıtlık da ortadaydı. Kıbrıslı Türklerin Türkiye lehine yaptıkları mitingleri İngilizler takip ediyorlar ve özellikle de bir Türk öğretmenin de resmini çekiyorlardı.

“Meğer ısrarla resim çekmelerinin sebebi yok değilmiş! İngiliz Maarif idaresi, bir öğretmen olan bu Kıbrıslı Türkün, Türk camiasının toplantılarına katılmasından hoşlanmıyormuş ve aleyhinde de rapor tanzim etmekle meşgulmüş. Resimler de, yarın savuracakları iddiayı desteklemek için çekiliyormuş!” diyen Coşar; *“Bir taraftan gaflet içinde yüzüp komünistleri*

¹²²⁶ **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1957, s.5, “Adada Komünizm Tehlikesi Bütün Tahminleri Aşmaktadır”.

¹²²⁷ **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1957, s.5, “Adada Komünizm Tehlikesi Bütün Tahminleri Aşmaktadır”.

öğretmen diye gençlerimizin başına dik! Diğer taraftan orali öğretmenlerimiz arasında milliyetçi olanları bu şekilde tasfiye yollarını ara. Ve İngiliz dostlarımız bu işler peşinde koşarken de Rum tethişçiler rahat rahat, kollarını sallaya sallaya dolaşsınlar.”

Cümleleriyle de eleştirisini ifade ediyordu. Yine “Kıbrıs Türkleri ile uğraşanlar yalnız malum öğretmen gibi Türkiye’den yollanmış komünistler mi?” sorusunu da soran Coşar; “Adada çalışan Türkü zorla komünist etmek için sistemli bir şekilde” çalışıldığını belirtmiş ve uzun yıllar komünistlerle çalışıp, daha sonra “hakikatleri nihayet görüp komünist partisinden ayrılan” bir Kıbrıslı Türk’ün anlattıklarını da “Bütün gayretlerine rağmen fazla Türkü kendilerine bağlayamamışlardır. Bağlananlar parmakla sayılabilir. Ahmed Sadi adında biri var. Kıbrıs İşçiler Federasyonunun (BEO) aylıklı katibidir. Bu, komünist bir teşekküldür. Partide ise Derviş Ali diye bir marangoz var. O da partinin aylıklı katibidir.” Cümleleriyle vermişti. Coşar bu durumdan rahatsızlığını da “İşte Kıbrıslı Rum komünistlerin mideden bağladıkları bu iki kişi, Kıbrıs Türk işçileri arasında sabah akşam dolaşiyor, adam kandırmaya çalışıyor. Türkçe gazetelerde çıkan yazıları tercüme ediyor. Rumlara jurnalcilik yapıyor, onların yazdıkları beyannameleri Türkçeye tercüme edip (Kıbrıs Türk Komünist Partisi) beyannameleri diye dağıtıyor.” Şeklinde belirttikten sonra, aralarında geçen konuşmayı da yansıtmıştı;

“-Bunlar, kandırdıkları bazı Türkleri de, komünistlere esaslı şekilde faydalı olsunlar diye Budapeşte’ye tahsile yollarlar! Bu şekilde tahsilini tamamlayıp gelen biri de var aralarında.

-Kıbrıs Türkleri için komünist tehlikesi, yalnız bunlardan mı geliyor?

‘-Hayır. Bunları alet olarak kullanan ve Adada kuvvetli bir durumda bulunan Kıbrıs Rum Komünist partisinden!

-Ne yapıyorlar?

‘-Bütün işçi teşekkülleri, sendikalar onların kontrolünde! İşsiz kalan Türklere ancak bu sendikalara dahil oldukları takdirde iş vereceklerini söylerler. Ve hatta Rumları, partiye veya partinin sendikalarına kaydolan Türk işçisine - iktisadi boykota rağmen- iş vermeye mecbur ederler. Rum patronların yanında bulunan birkaç Türk işçisi de “sendikaya kaydol yoksa işini kaybedersin” tehdidi ile karşılaşmışlardır. Kaydolmayanlar da derhal Rum patron nezdinden komünist sendikanın teşebbüsü ile atılmışlardır. Ve işte istiyorlar ki bizden, yarın Adayı ve oradaki 120.000 Türkü böyle bir şebekenin ellerine teslim edelim. O zaman Kıbrıs Türklüğü için iki ihtimal olarak: Ya komünistlere köle olmak veya aç kalmak! Adanın bütün kazalarında ayın tehlike, Kıbrıs Türkünün karşısında duruyor, muhtariyet bekliyor. Magosa. Komünistlerin bir kalesi! Hem de doğu Akdeniz’in en büyük askeri üslerinden biri orada! Magosa belediye reisi Andreas Buyuros koyu bir komünist! Bütün belediye teşkilatı da, işçi sendikaları da onların elinde! Muhtariyet yarın bu deniz üssünü, İskenderun karşısındaki bu askeri yuvayı komünistlerin kontrolü altına düşmeye mahkûm etmeyecek mi sanıyorlar?

Magosa’da da baskı devam ediyor. Komünist belediyenin çalıştırdığı bir iki işçi, bir iki küçük memur var. Bunlara da (ya bizim sendikaya girerseniz, veya güle güle) demişler. Bir kısmı çekilmiş, bir kısmı kalmış! Fakat burada

bizimkiler yavaş yavaş teşkilatlanıyorlar. Komünist belediyenin bütün baskısına rağmen (Magosa Türk Liman İşçileri Birliği), (Magosa Umum Türk İşçileri Birliği), (Askeri İşlerde Çalışanlar Birliği), (Türk Gemiciler Birliği) adları altında işçi teşekkülleri kurmuşlar, güç şartlar altında bunları yaşatmaya çalışıyorlar.”¹²²⁸

Coşar, röportajın bu kısmında Kıbrıslı Türklerin “*Yarın Ada bunların kontrolü altına düşerse, tamamıdır halimiz*” demekten geri kalmadıklarını ancak, böyle bir durumda da Kıbrıslı Türklere “*Ya Rum komünist Sendikasına girersin veya aç kalırsın*” denileceğinin de “*gün gibi aşikar*” olduğunu belirtmişti. Ömer Sami Coşar, röportajının son kısmında da Kıbrıslı Türklerden topladığı bilgileri “*Kıbrısta komünist partisini kuranlar şimdi ne yapıyor?*” sorusuyla şu şekilde yansıtmıştı;

“Hayret. Hepsi de öyle kilid mevkilere yerleşmişler ki! Biri Yango Bodomadis, şimdi Lefkoşe’de hakim! Bir ikincisi de Magosa ve Larnaka kazaları mahkeme reisi! Yorgo Vasilyadis! Bir üçüncüsü de Leymasun ve Baf mahkemeleri reisi Lefkios Zinon!

Ala! Kıbrıs adli teşkilatının bütün kazalardaki kilid mevkilerine yerleşmişler. Ama İngilizlere soracak olursanız, bunlar eski komünistlermiş! Şimdi faal üye değillermiş! Ne malum. İngiliz Hariciye Bakanlığında çalışan yüksek rütbeli memurlarının bile ne derece komünist olduklarını kestiremeyen ve bunların Moskova’ya kaçmalarına mani olamayan İngiltere, Kıbrıs adasında bütün komünistlerin iç yüzünü demek biliyor! Demek ki bu iddiadalar.

Bugün Adada resmen Komünist Partisi yasak! Akel’i kapatmışlar! Gazetelerini de!

Şimdi bunlar faaliyette bulunmuyor mu? İngiliz idaresi komünist tehlikesini bertaraf etmiş mi? Ne gezer. Hepsi de yüzlerine ya “Rum milliyetçiliği” veya “kapitalist memuru” maskesini geçirmişler, aynı yolda çalışmakta ber devam!

Pludi Serva... Moskova yetiştirmesi bir komünist! Ön planda yıllarca faaliyet göstermiş. Akel’in genel sekreterliğini yapmış! Şimdi nerede biliyor musunuz? Yunanlı milyoner, Osmanlı ordusunun eski müteahhidi Bodosakis’in memuru olarak vazife görüyor! Sinmiş, bekliyor! Milyoner de, Makarios’u, EOKA’yı beslediği gibi onu da besliyor, ilerisi için hazırlıyor! Ondan da faydalanırım diyor. Fakat kimin kimden faydalandığı pek belli değil!

Miryatidis Hristodulu... Bu Rum komünist de koyulardan! Bir zamanlar, komünist partisinin resmi organı Democratis’in yazı işleri müdürlüğünü yapıyordu. Şimdi o da Adada Türk düşmanlığını yaymaya çalışan, Bodosakis’ten para alarak bu tahrikatı her gün biraz daha fazla genişleten (Times of Cyprus) gazetesinin müdürü!

Bunlar sinmiş bekliyorlar. Adanın birçok yerlerinde belediye reisliklerini ellerine geçirmiş olan Rum komünistler ise açık faaliyette. Magosa’da Larnaka’da ve daha birçok kilid şehirlerde...

Kıbrıs Türkünün bir tarafında Makarios ile Ortodoks kilisesi, diğer tarafında ise komünistler!

Ve bütün bu şebeke dört gözle Enosis’i, Yunanistan’a ilhakı veya buna zemin hazırlayacak bir muhtariyeti bekliyor. Yarın için böyle bir muhtariyeti gönülden arzu eden İngiliz valisi Mareşal Harding “Bu olursa, Türke karşı iktisadi boykot da sona erer” diyor. Halbuki Adada Mareşaldan ve idaresinden daha kuvvetli durumda bulunan komünistler ise şimdiden Kıbrıs Türküne ihtarı yapmışlar:

¹²²⁸ Cumhuriyet, 20 Ağustos 1957, s.5, “Adada Komünizm Tehlikesi Bütün Tahminleri Aşmaktadır”.

- İktisadi boykot, benim kölem olursan, komünist olursan sona erer! Yoksa aç kalırsın!"¹²²⁹

Kıbrıs'ta yasa dışı ilan edilmiş olan Kıbrıs Komünist Partisi de 29 Aralık 1957'de bildiri yayınlarak Makarios'u desteklediklerini belirtmişlerdi.¹²³⁰ Türk Mukavemet Teşkilatı daha sonra 29 Aralık 1957 tarihinde İngilizlerin bu faaliyetlerini "*politik manevra*" olarak gösterip İngilizleri eleştirecek bir bildiri de yayınlamışlardı.¹²³¹

Bu süreçte ilginç bir yansıma ise Amerika'dan gelmişti. Cumhuriyet Gazetesinin "*Amerika'nın Tek Komünist Gazetesi Kapatıldı*" başlığı ile verdiği haberde Amerika'nın tek komünist gazetesinin kapandığı da yansımıştı. 27 Aralık tarihli Cumhuriyet Gazetesindeki haberin ilginçliği ise Amerikan Komünist Partisi'nin gazeteyi kapatmasıydı. Parti, New York'da gizli bir toplantı yaparak, ülkenin tek komünist gazetesi olan "*Daily Worker*"ın genel yayın yönetmeninin yayınlamaya devam edeceğini belirtmesine rağmen gazeteyi kapatma kararı almışlardı.¹²³² ABD'de bile bir Komünist Parti'nin var olmasına rağmen Amerikan eksenli bir siyasetin yürütülmeye başlandığı Türkiye'de Komünist Parti'nin kapatılmış olması anlamlıdır. Ayrıca gazetenin ABD hükümeti tarafından değil, partinin kendisi tarafından kapatılması daha da ilginçtir.

Dönemin rastlanılan tek tutukluluk haberi İzmir'den gelmişti. 17 Ağustos 1955'de Cumhuriyet Gazetesinin "*İzmir de Bir Komünist Yakalandı*" başlığıyla verdiği habere göre; İzmir'de Çiğli'de yaşayan Yugoslavyalı Hayrettin Kıvanç, Basmane garında "*ben orak çekiç için çalışıyorum şeklinde komünizm propagandası yaparken suçüstü yakalanarak adli makamlara teslim edilmişti.*"¹²³³

DP'nin bu ikinci döneminde sol üzerinden politikasında en büyük yeri ise, "*antidemokratik yasalar*" almıştı. Bağımsız milletvekili Hikmet Bayur¹²³⁴ 26 Mayıs 1954'te mecliste, Adnan Menderes hükümetinin programının tartışıldığı sırada

¹²²⁹ **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1957, s.5, "Adada Komünizm Tehlikesi Bütün Tahminleri Aşmaktadır".

¹²³⁰ **Cumhuriyet**, 30 Aralık 1957, s.3, "İngiliz Siyasetini İtham".

¹²³¹ **Cumhuriyet**, 30 Aralık 1957, s.3, "İngiliz Siyasetini İtham", Bu arada aynı gün İstanbul Fatih camiinde Türkiye Milli Talebe Federasyonu Kıbrıslı Türkler için mevlüt okutmak istemiş ancak İstanbul valiliğinin Kıbrıs kelimesinin kullanılarak bir miting yapılmasını yasakladığı için mevlüt "Aziz Atatürk ve şehitlerimize" adıyla okutulmuştu." **Cumhuriyet**, 27 Aralık 1957, "Kıbrıs'ın adı anılmadan Kıbrıs şehitleri için okutulan mevlit".

¹²³² **Cumhuriyet**, 27 Aralık 1957, s.5, "Amerika'nın Tek Komünist Gazetesi Kapatıldı".

¹²³³ **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1955, s.1, "İzmir'de Bir Komünist Yakalandı".

¹²³⁴ 1946'da CHP'den ayrılan Yusuf Hikmet Bayur daha sonra Millet Partisi kurucu üyesi olmuş, 1952'de partisinden ayrılarak DP ye geçmiştir. 1954-1957 seçimlerinde DP listesinin bağımsız milletvekili olmuştur. Alaattin Uca, "Yusuf Hikmet Bayur'un Hayatı, Fikirleri ve Eserleri", **Atatürk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S:9, 1998, s.212.

yaptığı konuşmada antidemokratik kanunlar konusunda konuşmuş ve daha önceki durum ile o günkü durumu şu şekilde anlatmıştı;

“Bundan altı, yedi yıl evveline kadar antidemokratik kanunlar başka /türlü ele alınırdı, bugün başka türlü ele alınıyor. Son yıllarda ne gördük? Komünizmin şiddetli ve büyük baskısı altında birçok demokrat memleketlerde teyakkuz, hatta bu teyakkuzun icabı olarak anayasalarına ve insan haklarına aykırı hareketler görüldü. Şimdi bunları birtakım örnekler vererek hatırlatacağım. Amerika, demokratik memleketlerin başındadır. Burada birçok memurlar sorguya çekildi, komünist misin, değil misin, komünistlikle ilgin var mı? diye, sualler soruldu, hattâ bu, sinema yıldızlarına kadar teşmil edilmiştir. Şimdi anayasa ve insan hakları ele alınır ve bir kimse herhangi bir fiiliyatta (bulunmadığı halde sırf kanaatinden dolayı sorguya çekilmesi ve işinden mahrum edilmesi tecviz edilemez. Dolayısıyla bu gibi Sorgular Anayasa ve İnsan Haklarına aykırıdır. Ama bâzı zaruretler bunu yaptırıyor ve Amerika'da yapılmıştır. Keza bugün Fransa'da komünist, idareye alınmaz, orduya subay olarak alınmaz, emniyete ve sadreye alınmaz. Hallbuki Anayasa ve İnsan Haklarına göre eğer o kimse fiiliyatta bir şey yapmadıysa bu gibi vazifelerden mahrum edilemez. Ben de bütün antidemokratik kanunlardan bahsederken bu gibi kayıtlar altında, fakat bugüne kadar bizde yapılmış olandan daha fazlasının yapılmasını dileyerek konuşuyorum. Antidemokratik kanunların belli başlıları hakkında ilmî heyetin verdiği rapordaki noktai nazarları Sıra ile, derece, derece istenildiği ölçüde tatbik edilebilir. Bu yapılmalıdır.”

Bayur daha sonra Türkiye'deki diğer hükümetlerin tutumu ile ilgi de;

“Tutulan yol malûm; hürriyet ve demokrasi sayesinde iktidara gelmek, sonra da demokrasiyi yok etmek. Bizde komünizmden ayrı bir de irtica var, fakat aynı gayeyi güder. Komünizm tehlikesi daha ziyade Avrupa'da vardır, bizde, irtica vardır. Antidemokratik kanunlardan bahsederken bunların kaldırılması keyfiyeti ona göre ayarlanmalıdır. Fakat bu antidemokratik kanunların kaldırılması işine bir an önce başlanmalıdır.”

Demiş ve demokrasinin zayıflamasının amaçlarını da

“Şimdi hürriyeti, demokrasiyi ifrata götürüp soysuzlaştırmak isteyenlerin ne gibi amaçlar güttüklerine gelemim. Bu amaçlar başlıca iki tanedir: 1. Ülkeyi anarşiye götürmek, o sayede bir şey yapmak, kapmak. 2. Daha sinsice bir siyaset güderek daha çok muvaffak olmak. O da iktidarı şaşkırtmak, baskı yapmaya sevk etmek, istibdat yapmaya sevk etmektir. Böylelikle Hükümete karşı memnuniyeti azaltmak, mütemadiyen hürriyet diye bağırarak ve iktidarı şaşkırtmak. Bu büyük bir tuzaktır. Muhalefet mütemadiyen patırdı, güdültü yapar, o vakit iktidar şaşırır.”¹²³⁵

Sözleri ile anlatmış ve antidemokratik kanunların düzeltilmesinin DP'yi de dinamik bir parti yapacağını belirtmiştir. Bayur;

“Keza irticai ele alalım. Atatürk'ten evvelki devirleri alalım. Ne kadar geriye gitsek, bin yıl da geriye gitsek yine istibdattan başka bir şey göremeyiz. Beğenmediğine kâfir, zındık demiştir, adam idam ettirmiştir. Ne bileyim, bizim gençliğimizde saçları görülen kadınlar, karakola giderdi. Oruç yiyenler, hapse giderdi. Fakat bugün yine bunlar da vicdan hürriyeti diye bağırıyorlar. Ve antidemokratik kanunlar gerektiği gibi ıslah edilmediği için birçok aydınlar da bunlara kapılıyorlar. Binaenaleyh irticain bu gibi imkânlardan mahrum

¹²³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 1, 4. İnikat, 26 Mayıs 1954, s.54.

edilmesi memleketin ve demokrasinin menfaati icabıdır. Bu antidemokratik kanunların nasıl ıslah edilmesi lâzım geldiği koca bir raporla buraya gelmiştir. Meselâ basında komünizmi veya irticai önleyerek birçok ıslahat yapmak; meselâ gazetelere birini tenkid edince ona ispat hakkını tanımak, büyük bir terakki olacaktır. Bu hak iş başındakilerin şerefi bakımından da faydalıdır."¹²³⁶

Şeklinde konuşarak bu konudaki düşüncelerini yansıtmıştı.

Öte yandan DP, iktidara geldiği ilk günden beri orduya güvenmiyordu.¹²³⁷ Zürcher'e göre; DP bu nedenle ordunun üst kademesinde temizlik yaparak kendini güvene alıyordu. 1950'lerin sonunda NATO üyeliği, ABD'nin silahlı kuvvetlere yaptığı maddi yardım ve sağladığı bilgi hizmetleri de ordunun DP'ye sadık kalmasının önüne geçiyordu. Menderes'in ordudan kaynaklı tedirginliği ve korkuları 1954 seçimlerindeki zafer sonrası "*bir nebze kaybolacak ve ordu gerektiği gibi davranmazsa orduyu yedek subaylarla yönetim*"¹²³⁸ diyebilecek noktaya gelecekti.

Nitekim bu seçim zaferi DP hükümetini daha da otoriter hale getirdi.¹²³⁹ DP'nin ilk faaliyeti muhaliflere oy çıkan iller üzerinde oldu. DP'nin neredeyse tüm illerde kazandığı ortadayken, CHP, Malatya, Konya, Sinop'ta, CMP de yalnızca Kırşehir'de kazanabilmişti.¹²⁴⁰ Muhalefete oy veren illeri cezalandırmak isteyen iktidar, 6418 sayılı yasa ile CHP'ye oy veren Malatya'yı, Adıyaman ilçesine ayırarak ikiye bölmüş, 6429 sayılı yasa ile de CMP lideri Bölükbaşı'nın seçildiği Kırşehir ilini de ilçeye dönüştürmüştü.¹²⁴¹

Sert politikalarını sürdüren DP, bu döneminde memurlar üzerinde de birçok önlem almıştı. 5 Temmuz 1954'te çıkarttığı bir yasa ile istediği memuru istediği anda emekli edebilecek ve Milli Eğitim Bakanlığı da üniversitede görev yapan öğretim üyelerini görevden alabilecekti.¹²⁴² Bu bürokrasi üzerinde baskıyı da getirmişti. Emeklilik çalışma süresini 30 yıldan 25 yıla indirilmiş, emeklilik sevk kararına itiraz yolunu kapatarak, bu kararı Yargıtay, Danıştay, Sayıştay üyelerini de kapsayacak hale getirilmişti. Bu kararların tümü de kurumların özerklik ve bağımsızlıklarına gölge düşürmüştü. Başka bir yasayla da kamu görevlilerinin bağlı oldukları kurum emrine alınarak görevden uzaklaştırılması sağlanmış, görevinden alınıp altı ay süreyle maaş ödendikten sonra, yeni bir göreve atanamayan memur kendiliğinden

¹²³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 1, 4. İnikat, 26 Mayıs 1954, s.55.

¹²³⁷ Erik Jan Zürcher, a.g.e., s.347.

¹²³⁸ Feroz Ahmad, a.g.e., s.137.

¹²³⁹ Sedat Altaş, a.g.e., s.98.

¹²⁴⁰ Mete Tunçay, "Siyasi Tarih (1923-1950)", *Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye 1908-1980*, (Ed: Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.181.

¹²⁴¹ Sedat Altaş, a.g.e., s.98.

¹²⁴² *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.*, a.g.m., s.1951.

emekliye sevk edilmiş oluyordu. Bahsedilen tüm bu işlemlerle ilgili de yine yargı denetim yolları da kapatılmıştı.¹²⁴³

Basın üzerinde de hükümetin baskısı oldukça artmış, Ulus Gazetesi ve yöneticileri üzerinde mali baskı uygulanırken, Hüseyin Cahit ve Ahmet Emin gibi 70 yaşın üzerindeki gazetecilerin hapis cezası alması dünyada tepkilere sebep olmuştu. Ayrıca radyo veya Anadolu Ajansı da CHP iktidarken nasıl tek elde ise DP iktidarken de onun tekelinde olmuştur.¹²⁴⁴

İktidar, 1956 yılında ise 23 üst düzey yargıç ve yargıtay üyesini emekliye ayırmış, 1954 yılında ağırlaştırılan basın yasasını da daha da ağırlaştırarak, “*altı ay mahkûm olan gazeteciler gazetecilik yapamaz*” kararını almış ve basın, iktidarın takdirine bırakılmıştı.¹²⁴⁵ O kadar ki; “*1955-1960 arasında 867 gazetecinin mahkûmiyeti ile sonuçlanan 2300 basın davası açılmıştı.*”¹²⁴⁶

DP, bu yasaların antidemokratik uygulamalar olduğunu bir türlü kabul etmiyordu. O kadar ki 16 Aralık 1955’de Menderes hükümetinin programının görüşülmesi sırasında DP milletvekili Kasım Küfrevi, konuyu ilk Menderes hükümetinin basın hürriyeti konusundaki görüşlerine getirmiş ve o zaman Menderes’in “*Biz matbuat hürriyetini hatta bütün hürriyetlerin teminatı telâkki ediyoruz. Ancak Ceza Kanununda yapılan tadilâtı ele alarak bunun matbuat hürriyetinin tahdidine doğru gidildiğine delil göstermenin doğru olmadığını ifade etmek mecburiyetindeyim. Ceza Kanununda yapılmakta olan tadilât, komünizme karşıdır, diktatörlüğe karşıdır.*” dediğini belirttikten sonra; “*Diktatörlüğe karşı iyi ki bu tedbirler alındı arkadaşlar. Yoksa memleketin hali ne olurdu?*”¹²⁴⁷ Sözleri ile kendine göre saptamasını yapmıştı.

Nitekim Adnan Menderes de 20 Şubat 1955 yılında “*Malî Yılı Muvazenei Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni mazbatası*” görüşülürken CHP’liler ile girdiği tartışmada kendisinin ilk dönemlerinde olan olaylarında da aynı zihniyetteydi. O da “*Komünistlerin neler yaptığını biliyorsunuz, tek parti zamanında bir türlü komünistlere hâkim olamamışlardı. Geniş hürriyet havası içinde, dünyanın en nazik ve en tehlikeli devrinde bu memleketi temelinden sarsacak olan bu tehlikenin başını, bugün Demokrat Parti hiç kimsenin burnunu kanatmadan ezmiş*

¹²⁴³ Mete Tunçay, “Siyasi Tarih (1923-1950)”, **Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye 1908-1980**, (Ed: Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.181.

¹²⁴⁴ Orhan Koloğlu, **Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2013, s.124.

¹²⁴⁵ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1953.

¹²⁴⁶ Orhan Koloğlu, a.g.e, s.124.

¹²⁴⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem 10, Cilt 8, 15. İnikat, 16 Aralık 1955, s.296.

bulunuyor. (Soldan, şiddetli alkışlar).”¹²⁴⁸ Şeklindeki konuşması ile kendi döneminde “komünizm tehlikesini” nasıl çözdüğünü anlatmıştır. Menderes “Ticanisi, komünisti gıdalarını nereden alırlar?” sorusuna da “...Bakınız matbuat hürriyeti Türkiye’de nereye geldi. Niçin tedbir almak zaruret ve mecburiyetini duyduk. Bize burada demokrasi edebiyatını kitaptan okuyorlar. Biz onun hayatından geldik, içinden yetiştik. (Soldan, bravo sesleri). Muhterem arkadaşlar, bizim, tehlikelerle dolu görerek döndüğümüz o yere bizi tekrar götüremezler. Orası sorumsuzluk sahasıdır, bu memleket için bir Cehennem, bir tahrip gayyasıdır.” Cevabını vererek basını suçlamış “Allah bu memleketi bir daha 1952’nin, 1951’in rezaletlerine; sefaletlerine ve millî bünyeyi tahrib edici kötü cereyanlarına avdet ettirmesin, mâruz bırakmasın! (Soldan, alkışlar).” Sözleri ile kendi döneminin algısını ortaya koymuştu.

Bu süreçte 1950 Mayısından beri muhalefette olan ve 2 Mayıs 1954 seçimlerinde de büyük bir başarısızlık yaşayan CHP’de ki herkes toparlanmak için, kaygıya düşmüştü. Fakat görüşler dağınıktı. Seçimlerden sonra beş CHP milletvekili Şevket Raşit Hatipoğlu, Hıfzı Oğuz Bekata, Raif Karadeniz ve iki arkadaşı İsmet İnönü’ye fikirlerini içeren bir yazı gönderdiler. Bu yazıda; “örgütün genel yönetim kurulunun giderek genel başkan kimliğinin değişmesi gerektiğini, seçimlerde alınan sonuçtan sonra partinin umdeleri, ilkelerinin yeni baştan gözden geçirilmesi gerektiğini, CHP’nin laiklik ilkesinin halk yığınlarınca yanlış anlaşıldığının bu seçimlerde görüldüğünü, genel başkana çok geniş yetkiler verilmesinin halk indinde ‘tek parti, tek şeften’ kalma bir uygulama izlenimi çizdiğini”¹²⁴⁹ vurgulamışlardı.

İnönü ile görüşme sağlayan bu beş milletvekili, görüşmede memleket problemleri, merkezden ocak bucak örgütüne kadar inilmesi gerektiği, örgütün çalışma şekline dair konuları görüşürken, İsmet İnönü eleştirilere cevap vermiş ve “Din dersleri koymayı halka vaat edelim diyorsunuz, peki edelim. Ama kime koyacağız bu din derslerini, Alevilerle Sünnilere ayırım yaparak mı koyacağız? Din derslerini serbest bırakırsak ne olacak?”¹²⁵⁰ Sorusunu sorduktan sonra Şevket Raşit Hatipoğlu ile İsmet İnönü arasında şu dialog başladı;

“Hatipoğlu: Siz bize konuşma imkanı bırakmıyorsunuz cesaretimizi kırıyorsunuz.

İnönü: Hatipoğlu her konuda benim karşıma geçer.

¹²⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 5, 44. İnikat, 20 Şubat 1955, s.358.

¹²⁴⁹ Cüneyt Arcayürek, Yeni İktidar Yeni Dönem, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1983, s.220.

¹²⁵⁰ A.g.e., s.223.

Hatipoğlu: İthamları yumuşatalım taviz vermeyelim ama, halka daha yakın politika kotaralım.

İnönü: Seninle münakaşa etmem, sen bu konuları bilirsin, ne demek istediğimi bilirsin.

Hatipoğlu: Din dersleri koymayacağız diyoruz, pekala halkta soruyor, bunlar iktidara gelince ne olacak?

İnönü: Raporunuzda da bu fikir işlenmiş, bizim politikamız din ile devlet işlerini birbirinden ayırmaktır.

Hatipoğlu: Laikliği savunacağız diyerek din sorununu cemaate mi bırakacağız?

İnönü: Bak bu doğru bunu söyleyemeyiz.”¹²⁵¹

Son noktada İnönü bu dönemdeki sol algısını çok net ortaya koyacak şekilde;

“Dünya liberalizmden sıyrıldı, ayrıldı. Bir başka rejime doğru gidiyor. Bunun adı da sosyalizmdir. Biz partiye bu adı koyamayız. Koyamıyoruz, bu bakımdan partimizi devletçi olarak tanıtıyoruz, devletçiyiz diyoruz. Bizim devletçiliğimiz, devletin müdahalesini istilzam eden bir rejimdir. Nasıl ki sosyalizm liberal partiyi kendine mal edip eritti, biz de bunu devletçilik adıyla millete hazmettiriyoruz...”

Demiş ve görüşmeyi sona erdirmişti. Cüneyt Arcayürek de bu konuşmayı şöyle değerlendirmişti.

“...Türkiye doktriner sol-sağ kavgaların çok uzağında, demokrasinin klasik sınırlarını çizmeye yöneldiği bir ortamda iken, İsmet Paşa gibi güçlü bir insan CHP'nin devletçiliğini böyle özetliyordu.”¹²⁵²

Bu dönemde Nazım Hikmet adı az da olsa gündeme gelmişti. Uzun yıllardır basında haber olmayan Nazım Hikmet bu kez Beyrut'a gidişi ile haber olacaktır. Cumhuriyet Gazetesi “*Nazım Hikmet Beyruta Geliyor*” başlığında algı yapmamış olsa da haberin içeriğinde kullandığı “*vatan haini*” kavramını sık sık kullanacaktı.

Gazetede Feyyaz Tokar'ın haberinde; “*Rusya'nın Suriye'de aleyhimize hazırladığı kampanyada vatan haini şaire de rol verdiği anlaşılıyor*”¹²⁵³ denilmişti. Tokar, Çekoslavakya'ya giden bir iş adamının Prag'ta kaldığı bir otelde Nazım Hikmet'i gördüğünü ve otelin holünde “*iki Fransız Komünist kadın*” ile iki piyesinin oynanması ile ilgili oturup konuşurken “*vatan haininin*” etrafındakilere “*yakında Beyrut'a gidiyorum*” dediğini aktarmıştı. Tokar, Nazım Hikmet'in, Beyrut'a gidişinin nedenini başlangıçta piyesinin oynanması olarak gösterirken, daha sonra şu yorumunu yapmıştı;

“Nazım Hikmetin, Moskova tarafından piyes dışı davalarla alakalı olarak Beyruta gönderilmekte olduğu muhakkak addedilmektedir. Daha geçenlerde Sovyet ajanı Aslan Humbaracı da Şam'da görülmüştü. Diğer taraftan Sovyetlerin, Suriye'ye son zamanlarda 50 kadar ajan gönderdiklerine dair haberler de vardır. Umumi kanaat şu merkezdedir ki, Moskova, Suriye'yi

¹²⁵¹ A.g.e., s.223.

¹²⁵² A.g.e., s.224.

¹²⁵³ Cumhuriyet, 2 Nisan 1955, s.1, “Nazım Hikmet Beyrut'a Geliyor”.

merkez ittihaz ederek Türkiye aleyhinde geniş bir kampanya hazırlamaktadır. Bu kampanyada şimdi vatan haini Nazım Hikmet'e rol verildiği görülmektedir.”¹²⁵⁴

Nazım Hikmet ile ilgili bir diğer haber ise neredeyse yaklaşık 2 yıl sonraydı. Haber iki yıl önce de bir iş adamı aracılığıyla alınmıştı bu kez de 1957 yazında Bulgaristan'daki baskılar sonrası kaçan Türklerden alınmıştı. Bulgaristan'dan Yunanistan'a kaçan Bulgar Türkleri, Türk sınırı diyerek yanlışlıkla Yunanistan'a girmişlerdi. Verdikleri ifadeye göre, “*Komünist Şair Nazım Hikmet uzun bir sükuttan sonra tekrar sahneye çıkmış ve Türkler arasında dolaşmaya başlamıştı.*”¹²⁵⁵ Varna'da bir konferans verdiğinin ancak Varna'da Türkler arasında verdiği bu son konferansına halktan ilginin olmadığı da yansıtılmıştı.

Daha önceki bölümde de belirtildiği üzere DP'nin “*komünistlik*” suçlamalarında önemli bir yer tutan köy enstitülerine bu süreçte de komünistlik üzerinden bakılmıştı. 26 Aralık 1956 tarihinde “*Köy enstitüleriyle köy öğretmen okullarının birleştirilmesi hakkındaki 6234 sayılı Kanuna ek kanun lâyihası*” görüşülürken, bu algıya karşı çıkan CHP Tunceli milletvekili Fethi Ülkü,

“Arkadaşlar, ben burada o muhterem öğretmenlerin tenzih edilmeleri arzusu ile temennide bulundum. Bunu sizlerden birisi olarak yapmış bulunuyorum ve her birinizin bu mukaddes kürsüde aynı temenniye izhar edeceğine kanaatim vardır. Bunun dışında esasen sizlerden başka bir şey beklemem. Arkadaşlar, bugün köyde vatandaşın ve Türk evlâdının yetiştirilmesine ve Türk milletinin istikbalinin yükselmesini temin etmeye çalışan insanlara (komünist) demek haksız bir ithamdır arkadaşlar. Bu muhterem öğretmenleri bu kürsüde bu ithamdan tenzih ederim. (Sağdan, bravo sesleri)

Onun için muhterem arkadaşlarım, bir defa daha söylenmişti, bizzat bu sözün sahibi olan arkadaşım veyahut bu hususta yetkili olan kimselerin bu kürsüde, sayın öğretmenleri bu sıfattan sureti katıyede tenzih etmesi, benim olduğu gibi sizin, sizin olduğu gibi bütün Türk milletinin vicdanlarının borcudur. Zira bugün 17 000 öğretmen Türk milletinin istikbalini hazırlamaktadır. Onlara komünist diyemeyiz arkadaşlar. (Sağdan, bravo sesleri) Onun için ben burada ne bir politika yapıyorum, ne de bir polemik, burada, doğrudan doğruya hakikati ifade ettim. Burada sarf ettiğim sözler de, tamamen hissiyatımın ifadesidir. Sizlerde de bu mevzuda ümid ettiğim heyecanı göremezsem, büyük bir ye'se düşerim, arkadaşlar. (Sağdan, bravo sesleri)”¹²⁵⁶

Şeklinde ki konuşması ile köy enstitülülere komünist damgasının vurulmasını eleştirmişti. Buna karşılık DP Çankırı milletvekili Kenan Çığman da bir öğretmen grubuna komünist denmediğini, “*komünist yetiştirildiğinin*” söylendiğini ifade eden şu konuşmasını yapmıştı;

¹²⁵⁴ **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1955, s.3, “Nazım Hikmet Beyrut'a Geliyor”.

¹²⁵⁵ **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 1957, “Bulgaristan'dan Yunanistan'a 18 Türk sığındı”.

¹²⁵⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem 10, Cilt 15, 21. İnikat, 26 Aralık 1956, s.293.

“Kendisi buraya çıktığı zaman politika yapmayacağını ifade ettiği halde 20 bin mensubu bulunan köy enstitüsü mezunlarına güya Demokrat Partililer... («Demokrat Partililer değil» sesleri) («Bir arkadaş» sesleri) («Sinan Tekelioğlu söyledi» sesleri) komünist demişler. Evet, bir arkadaş böyle demiş. Muhterem arkadaşlar; bu şekilde, bir öğretmen grubuna komünist denmemiştir. Eğer böyle konuşulmuş olsa idi elbette onu da protesto ederdik, çünkü hepimiz Meclis müzakeratını takip ediyoruz.

Muhterem arkadaşlar; bu şekilde, bir öğretmen grubuna komünist denmemiştir. Eğer böyle konuşulmuş olsa idi elbette onu da protesto ederdik, çünkü hepimiz Meclis müzakeratını takip ediyoruz. Yalnız, bu mekteplerde komünist yetiştirilmek istenmiştir. Arkadaşımız bunu belirtmiştir.”¹²⁵⁷

Kenan Çığman devamla “Efendim, ben uzun zaman bu mekteplerde, bu enstitülerde doktorluk ettim, nasıl çalışıldığını, talebelerin nasıl komünist yapılmaya uğraşıldığını yakînen biliyorum. Hattâ şahid olduğum bâzı hâdiseler var ki, onları burada söylersem o zaman iktidarda bulunanlar dahi üzüleceklerdir.”¹²⁵⁸ dediğinde de Meclis Başkanının “konudan sapmayın” uyarısı üzerine “memleketin her tarafına öğretmen olarak gönderilecek bu talebelerin komünist yapılması üzerinde çalışılmıştır ve bunun üzerinde ehemmiyetli gayret sarf edilmiştir.”¹²⁵⁹ diyerek konuyu kapatmıştır.

Bu dönemde komünistlik suçlaması üniversite hocalarına da yansımaya başlamıştı. DP milletvekili olan iki eski polis Ekrem Anıt ve Süleyman Çağlar, meclisin iç işleri komisyonunda üniversite profesörlerini komünistlikle suçlamışlardı. “Profesörlerin çok günahı vardı. CHP’yi tutuyorlardı, Menderes efendimizi sevmiyorlardı, yapılanları tenkit ediyorlardı, muhtariyetin olmadığını söylüyorlardı, görülmemiş kalkınmaya inanmıyorlardı. Demek ki bunlar komünistti!”¹²⁶⁰ Üniversiteliler ise suçlamaları bireysel ve toplu olmak üzere reddetmiş, Menderes karşılığında sert cevaplar vermiş, süreç üniversiteyi CHP’nin yanına itmiş ve 1960’a kadar sürecek bir iş birliğinin temelini oluşturmuştur.¹²⁶¹ Üniversite ve iktidar arasında gerilim devam ediyordu. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu’nun 1956 yılında okulun açılış töreninde yaptığı bir konuşmasında öğrencilerine “nabza göre şerbet verilmemesini”¹²⁶² söylemiş ve üniversiteden atılmıştı. Ardından bunu protesto eden Muhammed Aksoy, Coşkun Kırca, Şerif Mardin, Aydın Yalçın, Munci Kapani istifa etmişlerdi.

¹²⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 15, 21. İnikat, 26 Aralık 1956, s.294.

¹²⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 15, 21. İnikat, 26 Aralık 1956, s.294.

¹²⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 15, 21. İnikat, 26 Aralık 1956, s.295.

¹²⁶⁰ Metin Toker, İsmet Paşa’yla 10 Yıl 1954-1957, Akis Yayınları, Ankara, 1966, s.154.

¹²⁶¹ Metin Toker, Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları DP Yokuş Aşağı 1954-1957, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s.s.190-192.

¹²⁶² Cüneyt Arcayürek, Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1984, s.259.

Mümtaz Tarhan'ın bazı profesörlere “*bunlar komünist uşaklığı yapan insanlardır*” demesiyle ilgili CHP Kocaeli milletvekili Turan Güneş, mecliste Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan'ın yanıtlanması istediği 6 Mayıs 1957 tarihli sorular şöyleydi;

1. İstanbul üniversitesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsünün tertib ettiği konferanslar serisinin on senedir yapıldığından haberdar mısınız?
2. Bu konferansların kötü niyetlerle hazırlandığının delilleri nelerdir;'
3. Konferans verebilmek için muayyen diplomalara sahip olunması fikriniz hangi ilmî esasa müstenittir?
4. Komünist uyağı dediğiniz şahıslar kimlerdir? Böyle komünist uşağı olduğunu bildiğiniz şahıslar varsa bunlar hakkında ilgili makamlara ihbarda bulundunuz mu?"

Mümtaz Tarhan bu soruların baskı aracı yapılmasını eleştirmiş ve bir bakanın konuşmaktan alıkonulma düşüncesi olduğunu belirterek özellikle komünizm ile ilgili soruyu şöyle yanıtlamıştı;

“Malûmdur ki, komünistler propaganda faaliyetlerinde sırmalı esvapları, resmî üniformaları, ellerinde hüviyet varakaları ve yakalarında renkli ve resimli rozetleri ile karşımıza çıkmazlar. Memleketimizde komünistleri uzun muhakemelerden sonra hükmü hâkimle sabit olmuş bulunanlar veya cezasını eylem çekmekte olanlar veya cezasını çekipte bugün zararsız bir şekilde aramızda dolaşanlar olduğu gibi kendisini cezadan koruyacak bir ustalıklı açık veya gizli bir surette faaliyette bulunan komünist akideli insanlar da bulunabilir. Vekâletim kendi sahasında suç telâkki ettiği mevzuları salahiyyetli makam ve mercilere intikal ettirmiş bulunmaktadır.”

Turhan Güneş de açık olarak yanıtlanmayan bu soru üzerine çıkmıştır;

“«Kimleri teşhis ettiniz? Kimleri hangi makamlara bildirdiniz, haklarında ne gibi 'bir muamele yapıldı?» Türkiye Büyük Millet Meclisinde oturan bir mebusun, her zaman için Hükümetin yaptığı her tasarrufu biraz kontrol etmeye hakkı vardır. Siz bunun cevabını vermekle mükellefsiniz, vermediğiniz/takdirde Anayasa hükümlerini çiğnemiş ve Büyük Millet Meclisine hürmetsizlik göstermiş olursunuz. Bu memleketin işçisine, sendikacısına ve profesörüne 'gösterdi ğiniz bu hürmetsizlik yetmiyormuş gibi bunu bir de Yüksek Meclise teşmil etmek istiyorsunuz. Buna asla hakkınız yoktur. (Sağdan, bravo sesleri, alkışlar)»¹²⁶³

Süregelen bu otoriter ve baskıcı tutumun sebebi yalnızca iktidarın hırsı değil, 1954 yılı öncesindeki hızlı büyüme sürecinin son bulması ve enflasyonun yükselmeye başlamasıydı.¹²⁶⁴ Emperyalizmin dayattığı ve Türk burjuvazisinin benimsediği tarım yoluyla kalkınma modeli başarısızlığa uğramış bu da yetkililer tarafından kabul edilmiş fakat çözüm bulunamamıştı. Kıtlığa, karaborsaya ve fiyat artışlarına çare bulmaya çalışan iktidar 1955 yılında ekonominin düzelmesi için bazı

¹²⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 64. İnikat, 6 Mayıs 1957, s.18.

¹²⁶⁴ Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V., a.g.m., s.1952.

önlemler almış, fiyat denetimleri, karaborsacılara verilen cezaların artırılması ve baskınlar yapıyordu. Bir taraftan da milli kalkınmanın kalıcı olduğunu benimsetmeye çalışan iktidar görkemli temel atma törenleri yapıyor fakat kitlelerin memnuniyetsizliği sürüyordu.¹²⁶⁵

Ekonomik bunalım sürerken parti içerisinde de karışıklıklar söz konusuydu. Partideki önemli isimlerden 28 kişi ihraç ve istifa yoluyla partiden ayrılarak 1955 yılında Hürriyet Partisi'ni kurmuşlardır.¹²⁶⁶ Parti içi muhalefet durdurulamamış, meclis grup başkanlığı seçimini parti muhalefet adayı kazanmıştı. 13 Kasım'da yapılan belediye seçimlerinde ise DP 8 ilde bağımsızlara, iki ilde de Küçük Köylü Partisi'ne karşı kaybetmişti. 22 Kasım'da ise DP meclis grubunun ekonomik konularla ilgili hükümet hakkında gensoru görüşmesi yapılması kararlaştırılmış görüşmeler sırasında da çeşitli tepkiler gelmişti. Milletvekili Emrullah Nutku "*Bu memlekette herkes aynı fedakarlık yaparsa bir kalkınma olabilir. Fakat bir tarafta halktan fedakarlık istenirken diğer taraftan her gün 5-10 milyonerin doğuşu halka ızdırıp vermektedir.*"¹²⁶⁷ Bu görüşmeler sırasında kendi gruplarından gelen tepkilere dayanamayan bakanlar istifa etmiştir.

2 Mayıs 1955 yılında "*İspat Hakkı*" önergesi meclise sunulmuş sorumluk sahibi olan kişilere isnat edilen suçların ispat imkânı verilmesi talep edilmiştir. Fakat Menderes bu önergenin yasallaşmasına izin vermemiştir. Menderes, basına tanınan hak ve özgürlüklerin hükümete karşı kullanıldığını düşünüyordu. Basında çıkan isnatların ispat edilmesi hükümetin denetimini kolaylaştıracaktı.¹²⁶⁸

1954-1957 döneminde ekonomik sıkıntılar ve açığı kapatmak için ABD'den destek istenmiş fakat bu destek reddedilmiştir.¹²⁶⁹ Sanayi tesisleri temellerini atmak isteyen temel atma törenleri ile de propaganda yapmak isteyen DP, toplumun huzursuzluğu karşısında ekonomik sıkıntıların geçeceğine toplumu inandırmaya çalışmıştır. Parti içerisinde de hoşnutsuzluklar başlamış Nisan 1955 yılında Fuat Köprülü Dışişleri Bakanlığı'ndan, ispat hakkını savunan 19 milletvekili de DP'den ayrılmıştır.¹²⁷⁰ Parti içerisindeki bu buhrana dış politikada ki başarısızlık, iç politikada ise baskıcı ve sert bir yol izlenmesi etkili olmuştur.

¹²⁶⁵ A.g.m., s.1952.

¹²⁶⁶ Sedat Altaş, a.g.e., s.103.

¹²⁶⁷ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1952.

¹²⁶⁸ Şerif Demir, a.g.e., s.122.

¹²⁶⁹ Mete Tunçay, "Siyasi Tarih (1923-1950)", **Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye 1908-1980**, (Ed: Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.183.

¹²⁷⁰ A.g.e., s.183.

Birçok ekonomik taviz veren hükümet 1952 yılında Türkiye'yi NATO'ya sokmuştu, 1955 yılında Bağdat Paktına girilmiştir. Paktta Türkiye, İran, Irak ve Pakistan vardır. 1958 yılında ise Irak'ta rejim değişikliğinden sonra pakt CENTO adını almıştır.¹²⁷¹ Türkiye Sovyet Rusya, Ortadoğu ve Akdeniz arasında bir set konumunda, ayrıca da NATO paktyla Asya'da ki paktlar arasında ilişki anlamında kilit noktadır. Bu durumu kullanan hükümet ekonomik bir yarar sağlamayı ve Ortadoğu'da siyasal üstünlük kurmayı ummaktadır. Türkiye bu dönemde Birleşmiş Milletler'in kullandığı emperyalizmin Ortadoğu'da yaptığı bütün müdahalelere diplomatik onay vermiş, ABD'nin Türkiye'deki Amerikan üslerini kullanarak Lübnan'a müdahalesini sağlamıştır.¹²⁷²

Yusuf Hikmet Bayur 16 Aralık 1955'te DP hükümet programının görüşülmesi sırasında ülkenin NATO'ya ne amaçla girdiğini ve komünizme neden engel olunmaya çalışıldığını çok net anlatmıştı:

“Halbuki biz ne hizmetler görüyoruz! Medeniyet ve hürriyet dünyası lehinde komünizme Akdeniz yolunu kapıyoruz. Yani komünizmin Afrika'ya doğrudan doğruya nüfuz etmesini önliyoruz. Biz komünizme Süveyş yolunu kapıyoruz, biz komünizme Arap memleketlerindeki petrol yollarını kapıyoruz. Bu petrolerin maddi değeri kaç 300 milyon, kaç 300 milyar, kaç 300 tirilyonu bulmaktadır. Eğer bu Arap petroleri komünist dünyasının eline geçerse bugünkü denklik bozulabilir. Çünkü komünist dünyasını en çok düşündüren, hareketlerini durduran akar yakıt darlığıdır. Arap petroleri onun bu endişesini bertaraf edecektir. Fakat biz mâni oluyoruz. Bunu biz yapıyoruz. Şimdi bir de şu nokta üzerinde duralım. Bize bir saldırı olursa, yani komünist dünyası bize bir saldırırsa bu, onun genel savaşı göze alması demektir. Yani komünist dünyası bizimle baş başa kalamaz. Çünkü NATO'ya bağlıyız. Sonra şunu bilmeliyiz ki, milletlerarası mukaveleler, karşılıklı menfaatlerin devam ettiği müddetçe fiilen devam ederler. Tarihte bu böyle olmuştur.... Biz bunları iyi bilmeliyiz, bugün bizi hem ahten hem de alâkaları, yani devam eden menfaatleri için tutarlar. Dolayısıyla bir savaşta bizi yalnız başımıza bırakmazlar. Fakat şunu da görüyoruz ki, komünist dünyası savaşı göze alamıyor. Yavaş yavaş kemirmeler, soğuk savaş veyahut da Korevari, Hindicinivari hareketlerle her tarafı sarmaya çalışıyor ve kısmen de muvaffak oluyor. Türk Ordusunun asıl görevi ve bugün kendisine verilen önem şundandır. Eğer Orta - Doğu ülkelerinin birinde Kore vari bir hareket olursa, yani büyük bir komünist devlet kendisini doğrudan doğruya ortaya atmadan ve kendisine karşı taarruzu mucip bir hal yaratmadan böyle bir şey yapmaya kalkarsa el altında kuvvetli bir ordunun bulunduğu bilinmektedir. Bu ordu durdukça böyle bir harekete cesaret edemez.”¹²⁷³

Öte yandan 1957 seçimlerinden önce DP ile CHP arasındaki atışmalar ve saldırılar devam etmişti. Menderes 1956 yılında CHP'yi “komünistlik, ulusal çıkarlara kundak koymak ve jurnalcılık” ile suçlamış ve “...muhalefet ve basın

¹²⁷¹ Stefanos Yerasimos, **a.g.m.**, s.1398.

¹²⁷² **A.g.m.**, s.1398.

¹²⁷³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem 10, Cilt 8, 15. İnikat, 16 Aralık 1955, s.320.

açmış olduğu şiddetli ateşin himayesinde... komünist birliklerinin” eylemlerinden de söz ederek *“kanunlar kâfi gelmiyorsa kanun hükümleri getireceğiz. Ta ki ihtilalci metotlar, bu fitne artık bitsin”*¹²⁷⁴ sözleri ile de sert tedbirler alınacağını belirtmişti.

Başbakan Menderes 24 Aralık 1957’de Paris’ten dönüşünde Ankara’ya geldiğinde, Milli Türk Talebe Birliğinden gençleri kabul etmiş ve onlara zararlı cereyanlarla mücadelede, özellikle komünizm ile mücadelede azimli olduklarını *“Çok kısa bir zamanda komünistlerin gizli yuvalarını bulup kurutacağız.”*¹²⁷⁵ Şeklinde belirtmişti.

DP’nin bu ikinci döneminde 1951 yılındaki *“büyük komünist tevkifatından”* sonra başlayan mahkemelerin temyiz davaları 1956 ortalarından tarihinden itibaren başlamış ve 1958 başlarından sonra da artık sonuçlanmaya başlamıştı. Örneğin, 7 Ekim 1954 tarihinde *“Türkiye’de gizli Komünist Partisi kurmaktan”* mahkûm olan ve ağır cezalara çarptırılan 186 *“komünist”* in temyiz duruşması 2 Haziran 1956 tarihinde Askeri Temyiz Mahkemesinde başlanmıştı. DP’nin ilk döneminde *“komünizmle mücadele”* adıyla başlatılan ve yasalarla güçlendirilen dönemde hükümet tarafından *“hücre teşkilatı kurarak gizli bir şebeke halinde çalışan ve komünist partisini kuran”* olarak nitelendirilen ve *“İstanbul, İzmir ve Ankara’da birer birer yakalanarak İstanbul’a sevk edilen”* sonra da *“devam eden duruşmaları sonunda muhtelif hapis cezalarına çarptırılanlardan”* en ağır cezalara mahkûm olan *“teşkilatın elebaşları”* olarak bilinen Zeki Baştımur, Kemal Ergin ve Macit Birge gibi *“komünistlerin”* temyiz duruşması Zafer Gazetesi tarafından *“186 Komünistin Dün Murafaası Başladı”*¹²⁷⁶ şeklinde duyurulmuştu.

Askeri Temyiz Mahkemesi, Korgeneral Sabri Köknard’ın başkanlığında ve üyeler Tümgeneral Kemal Niş, Tuğgeneral İhsan Güney ve duruşma hâkimi adli üye Albay Salih Köniman ile adli üye Albay Rıza Tunç’tan oluşmaktaydı. Savcılar ise Albay Celal Altındağ ve Binbaşı Fikret Parlar idi.¹²⁷⁷ Temyiz duruşmasının kısa sürede biteceği belirtilmekteydi.

3 yıl önce 13 Ekim 1953 tarihinde askeri mahkemede başlayan 167 *“komünistin”* davası duruşmalarına başlanmıştı. Bu *“komünistler”* askeri savcının belirttiği gibi *“gizli komünist partisi kurarak faaliyette bulunmak, yabancı memleket komünistleri ile irtibat tesis etmek ve yer altı teşkilatı kurmak, memlekette komünizmi*

¹²⁷⁴ Cüneyt Arcayürek, *a.g.e.*, s.259.

¹²⁷⁵ *Cumhuriyet*, 25 Aralık 1957, s.5, “Başbakan Dün Sabah Ankara Garında Halka Hitap Etti”.

¹²⁷⁶ *Zafer*, 3 Haziran 1956, s.1, “186 Komünistin Dün Murafaası Başladı”.

¹²⁷⁷ *Zafer*, 3 Haziran 1956, s.4, “186 Komünistin Dün Murafaası Başladı”.

yaymakla” suçlanmıştı. Uzun süren duruşmalar sonrasında aralarında İktisat Doçenti Mihri Belli, Devlet Tiyatrosu sanatçılarından Ruhi Su ve yüzbaşılıktan çıkartılan edilen Kuleli Askeri Lisesi Edebiyat öğretmeni Abdülkadir Demirkan olmak üzere 167 sanıktan 25’ini 5 ila 10 yıl hapis cezasına mahkûm eden mahkemenin temyiz duruşması da 20 Ekim 1956’da sonuçlanmıştı. Buna göre sanıklar tarafından temyiz edilen karar, Askeri Temyiz Mahkemesi tarafından tasdik edilmişti ve sanıklar askeri cezaevinden alınarak İstanbul C. Müddei Umumiliğine teslim edilmişler ve bir otobüsle Anadolu’nun muhtelif yerlerindeki hapishanelere gönderilmişlerdi.¹²⁷⁸ Zafer, olayı ”*Temyiz, 25 Komünistin Cezalarını Tasdik Etti*” şeklinde atarken, Ulus Gazetesi ise “*Askeri Temyiz Komünistlerin Cezalarını Tasdik Etti*” manşetini atmış ve hemen birçoğu hakkında verilen hükmün tasdik edildiğini bildirmişti.¹²⁷⁹

Ağustos 1957’de de daha evvel kararı verilmiş ama bazılarının Yargıtay tarafından bozulduğu bazılarının onaylandığı “*komünistlikten*” mahkûm olmuş birçok kişinin ana karar mahkemesi de tamamlanmıştı. Başlangıçta 167¹²⁸⁰ kişilik olan davada en son 42 sanığın daha önce verilen kararları bozulmuş ve yıllardır süren davası da sonuçlanmıştı.¹²⁸¹ Bu kararların da 7 gün içinde temyize gideceğini de belirtildiği Cumhuriyet Gazetesinin “*42 Komünist Ağır Hapis Ve Sürgün Cezasına Mahkûm Oldu*” başlıklı yazısına göre; Komünist Partisi kurmaktan sanık olanların birçoğu halen tutuklu olduklarından bunların yattıkları müddetler cezalarından düşürüleceği de belirtilmişti.¹²⁸² Bu sanıklar, 1952 yılında Türkiye’de bir Komünist Partisi kurdukları ve bu konuda faaliyette buldukları iddiası ile yakalanmıştı. Yakalanan 186 sanığın ikinci defa duruşmalarına Askeri Garnizon Mahkemesinde

¹²⁷⁸ Zafer, 21 Ekim 1956, s.1, “Temyiz, 25 Komünistin Cezalarını Tasdik Etti”.

¹²⁷⁹ Ulus, 21 Ekim 1956, s.5, “Askeri Temyiz Komünistlerin Cezalarını Tasdik Etti”.

Gazetenin dediği gibi hemen çoğu değil, aslında ceza alan 25 sanığın tümünün mahkûmiyeti onaylanmıştı.

¹²⁸⁰ Ulus gazetesi bu sayıyı 186 olarak vermişti. **Ulus**, 8 Ağustos 1957, s.1, “Komünist Partisi Kuran 34 Kişi Mahkûm Oldu”.

¹²⁸¹ Bunlardan Dr. Sevim Tarı 6 yıl ağır hapis, 2 yıl Turgutluya sürgün, İdris Erdemir 5 yıl ağır hapis, 1 yıl 8 ay Ankaraya sürgün, Mustafa Toprak 4 yıl ağır hapis, 1 yıl 4 ay 20 gün sürgün, Şefik Hüsnü Deymer 5 yıl ağır hapis, 1 yıl 8 ay sürgün (Şefik Hüsnünün bu cezası, 65 yaşını doldurduğu için altıda bir nisbetinde tenzil edilerek 4 yıla tahvil edilmiştir). Mehmed Üstüner 5 yıl ağır hapis 1 yıl 8 ay sürgün, Turgut Akalın 1 yıl 8 ay ağır hapis ve 8 ay Ankaraya sürgün, Turhan Tuna 10 ay hapis 1 yıl 8 ay sürgün, Salih Çakır 1 yıl 8 ay ağır hapis 6 ay 20 gün Ankaraya sürgün, Ulvi Uras ile karısı Selçuk Uras 10 ar ay hapis, 3er ay 10ar gün sürgün, Şükrü Başar 5 yıl ağır hapis, 1 yıl 8 ay Bepazarına sürgün, Özer Sayman 4 ay 5 gün Hayati Sencer 5 yıl ağıt hapis; 1 yıl hapis, 1 yıl 11 ay Geyveye sürgün; 8 ay Siirte sürgün; Faik Şekeroğlu 5 yıl ağır hapis; 1 yıl 8 ay Gaziantebe sürgün; Cemil Toygar 5 yıl ağır hapis; 1 yıl 8 ay İskilibe sürgün; Ahmet Arif Ünalın 2 yıl ağır hapis; 8 ay sürgün; Aydemir Kandemir 1 yıl 4 ay ağır hapis, 1 yıl 5 ay 10 gün Geyveye sürgün; Ali Hikmet 4 ay hapis, 1 yıl İstanbul sürgün; Turan Kaman 4 ay hapis; 1 yıl 10 gün Ankaraya sürgün; Ali Kerti 5 yıl ağır hapis; 1 yıl 8 ay sürgün cezasına çarptırılmışlardır: **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1957, s.1, “142 Komünist Ağır Hapis Ve Sürgün Cezasına Mahkûm Oldu”.

¹²⁸² **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1957, s.5, “42 Komünist Ağır Hapis ve Sürgün Cezasına Mahkûm Oldu”.

devam edilmiş ve sanıklar hakkında karara varılmıştır. Bu mahkemenin birinci safhasında 186 sanıktan 42'si bir yıldan 15 yıla kadar çeşitli ağır hapis cezalarına çarptırılmışlardı. 42 sanık hakkındaki karar yargıtayca bozulduğundan 7 Ağustos 1957 tarihli duruşmada 8 kişi beraat etmiş, geri kalan 34 sanık hakkında yine bir yıldan 15 yıla kadar çeşitli ağır hapis cezaları verilmişti.¹²⁸³

Böylece uzun yıllar önce tutuklanan ve davaları uzun süredir devam eden içlerinde Sevim Tarı ve Şefik Hüsnü'nün de olduğu “Komünistlerin” davası, 7 Ağustos 1957 tarihinde sonuçlanmıştı.¹²⁸⁴

Sol ve komünizm algısında DP'nin bu döneminde, önemli gazete başyazılarındaki tavırlar da yer tutmuştu. Bunlardan en önemlisi Nadir Nadi idi. Nadi yazılarında izlenilen cadı avını eleştiren bir tutum içerisindeydi.

12 Mart 1955 tarihli “Oyuna Gelen Kim?” başlıklı başyazısında Nadir Nadi;¹²⁸⁵ “Bolşevikliğe, komünizme ve sola” karşı başka yazarların titiz durumunu ve düşükleri durumu çok net olarak tasvir ederek şu şekilde anlatmıştı;

“Bolşevizme karşı savaş konusunda bazı yazarlarımızın acayib bir titizliği var. Bunlar gazeteleri, dergileri, hatta okul kitaplarını pertavsızla inceliyorlar. Bir kaya resminin çizgilerinden İstalin hayali mi seziliyor, Namık Kemal'in fotoğrafı uzaktan Karl Marx'ı mı andırıyor, en ufak bir şüphe kurtu içlerine girmeye görsün, artık o mekteb kitabını veya o güzel sanatlar dergisini yazan da, basan da, satan da mahvoldu demektir.

- “Vay sizi hainler! Masum çocuklara kaya parçası diye Stalin'in suratını gösterirsiniz ha! Namık Kemal'in sakalına dayanarak Marxizm mikroplarını yurdumuzda yaymağa kalkışmak sizin haddinize mi düşmüş? Ey savcılar, ey Valiler, ey Bakanlar bu ne gaflettir? Biraz kımıldayın yahu! Tıkın şu herifleri deliğe. Yoksa bu gidişle bir gün vallahi Moskova'nın oyununa geleceğiz.

Hiçbir mübalağaya kapılmaksızın yukarıya şemasını çıkardığım şu tabloya bakacak olursak, Moskova'nın oyununa asıl düşenler, bu zihniyeti taşıyan yazarlardır. Çünkü komünizme karşı tavsiye ettikleri savaş metodu ile bunlar, yurdumuzda bir terreur(terör) rejimi kurulmasını istemektedirler. Açık yazıları, hiçbir gizli taraftı olmıyan belli fikirleri bir yana bırakınız, hatta satırlar arasından kayabilecek anlam sakatlıklarını da bir yana bırakınız, fakat bir okul kitabındaki şekil benzerliğinden ahkam çıkarılır, yahud bir şiirin altında mutlaka gizli maksadlar aranır, bu hali sansürlü ve kırbaçlı bir terreur rejimine başvurmadıkça nasıl önleyebilirsiniz? Sansürlü ve kırbaçlı terreur rejimi ise Demir Perde nizamının ta kendisidir. Gazete patronları sekreterlerden, sekreterler yardımcılardan, onlar yazarlardan, yazarlar musahhihlerden, musahhihler müretteplerden, velhasıl herkes birbirinden şüphelenecek. Vali kaymakama, kaymakam polis müdürüne yangözle bakacak. Herkes “acaba ne mana verirler?” diyerek yazamaz, konuşamaz, ahbaplarile iki laf edemez hale gelecek. Çocuğunuza aldığınız okul kitabında “acaba birini andırır bir şekil var mı?” diye yüreğiniz titreyecek.

Böyle şey olmaz dostlar!

¹²⁸³ **Ulus**, 8 Ağustos 1957, s.1, “Komünist Partisi Kuran 34 Kişi Mahkûm Oldu”.

¹²⁸⁴ **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1957, “42 Komünist Ağır Hapis ve Sürgün Cezasına Mahkûm Oldu”.

¹²⁸⁵ **Cumhuriyet**, 12 Mart 1955, s.1, “Oyuna Gelen Kim?”

Bu zihniyeti benimsemiş görünen yazarların psychique yaradılışları hakkında az çok bir fikrimiz olmasaydı, her şeyden önce onların iyi niyetinden şüphelenmek gerektiğini söyledik. Mac Carty'nin temsil ettiği dehşet ve korku rejimi, Bolşevizm propagandasına en elverişli bir yoldur. Bu adam Birleşik Amerika'da sözünü dinletebilseydi, Moskova'ya hesabına hiçbir atom casusunun başaramadığı bir hizmette bulunmuş olacaktı. Allahtan Amerikalı dostlarımız hürriyete ve sağduyuya Mac Carty'den daha fazla kulak verdiler de gülünç bir oyuna düşmekten kurtuldular.

Çok şükür milletimiz komünizme karşı uyanıktır. Fikir ve ideoloji olarak bu rejimin bir nevi çarizmden farksız olduğunu yeryüzünde ilk defa Türkler anlamışlardır. Köylüsü kentlisi bu gerçeği böylece bilir. Birkaç sapık ve satılmış adamın çevireceği dolabla koca milleti kandırmağa imkân var mıdır? Zekeriye Sertel komünist imiş de yıllarca kimse farkedememiş, Nazım Hikmetin hapisten çıkması için dilekçe imzalamak ahmaklık imiş... Zekeriye Sertel karısı yüzünden yolunu şaşırın bir zavallıdır. Burada, "Bolşevik dudu" ile beraber serbestçe çalışırken gazetesini kim okuyor, fikirlerine veya propagandasına kaç kişi metelik veriyordu? Nazım Hikmete gelince, Bursa hapishanesinde oturup kendini bir martyr gibi teşhir etmesinden ise Moskova'ya sığınması, ne mal olduğunu bütün millete açıkça göstermesi bizim bakımımızdan elbette daha iyidir.

Komünizme karşı en tesirli savaş, komünistlerden korkmamak, ideolojilerinin mahiyetini tartışmaktan çekinmemek ve memlekette hürriyet havasını her gün biraz daha genişletmeğe çalışmakla yapılır. Aydınlik, temelli ve sağlam rejimlerin vasfıdır."¹²⁸⁶

Nadi Nadi eleştirilerine bir gün sonra da devam etmiş ve "Solcu Öcü Değildir" başlıklı yazısında da memleketin gerçek menfaatinin fikirler üzerinde açık tartışılmasında ve karşılarına çıkan fikirlerden korkmamaya alışılmasında olduğunu belirten ve solculuğun öcü olmadığını ifade eden dönemin "sol ve komünizmin" başka bir algısını yansıtan önemli bir yazısını yayınlamıştı.

"Bizde sosyalizm ile komünizm birbirine karıştırılır. "Solcu" demek düpedüz "Moskovacı" demektir. Sermayenin kayıtsız şartsız hakimiyetini sınırlandırmak, emeği ile geçinenlere daha iyi hayat şartları hazırlamak, değişen şartlara göre memlekette sosyal adaleti geliştirmek uğruna ilmi, siyasi veya edebi iki çift laf etmeğe kalksanız derhal damgayı yersiniz. Size solcu, yani komünist, yani Moskova'nın adamı derler.

Bir nevi ideoloji yobazlığından ileri gelen bu manevi baskı yurdumuzda her türlü fikir tartışmalarını korkunç bir şekilde dumura uğratmıştır. Her bakımdan temelli gelişmeler içinde bulunan Türkiye Cumhuriyeti, kendine aid bugünün ve yarının davaları üzerine eğilemez, onlarla uğraşamaz bir hale gelmiştir. Eskiyen sosyal müesseselerimizin eskiliğini, köhneleşen inançların köhneliğini yazamaz, kalıplaşmış fikirlerle savaşılamazsınız. Bütün düşmanlarınız yumruklarını sıkarak "solcu" diye karşınıza dikilirler. Bir defa bu damgayı yediniz mi, artık işinizin bittiği gündür. Ne kadar samimi, ne kadar cevherli olursanız olun bu memlekette size ekme yoktur.

Halbuki Batı dünyasında komünistlerin en büyük düşmanı, komünist olmayan solculardır. İşçi kütlesinin menfaatlerini devrim yoluna sapmaksızın, kan dökmeksizin korumağa çalışan öteki solculara, asıl solculara komünistler her yerde diş biler. Hele sosyalistleri hiç affetmezler. Çünkü sosyalistler, tamamile

¹²⁸⁶ Cumhuriyet, 12 Mart 1955, s.3, "Oyuna Gelen Kim?"

demokratik metodlarla hareket etmekte, işçi davalarını serbest tartışma yolile adım adım çözmeye gayret etmekte ve büyük ölçüde başarı kazanmaktadırlar.

Bugün İsveçte sosyalist bir hükümet iş başındadır. Belçika'da sosyalistler bu sefer hükümete girmişlerdir, Sosyalist partisinin lider Paul Henri Spaak memleketin dış politikasını idare etmektedir. İngiltere'de ve Almanya'da muhalefeti sosyalistler temsil etmektedir. Avrupa Konseyi Danışma Meclisinin Başkanı Guy Mollet, Fransız sosyalist partisinin genel sekreteridir. Bütün bu adamlar ikinci enternasyonele ve onun temsil ettiği ideolojiye bağlı birer solculardır. Ama bunları orada komünistlerle karıştıran kimse çıkmaz. Çünkü 1917'den beri Bolşevik partisinin ne şekilde geliştiğini, ilk önceleri ihtilalci daha sonra bir emperyalist ve nihayet şoven milliyetçi bir mahiyete nasıl büründüğünü az çok herkes bilir. O kadar ki, hatta komünist partisine oy veren Fransız burjuvalarını bile, bunu sırf iktidarı parçalamak, bölmek maksadile yaptıklarını söylerler.

Komünizmin emperyalist mahiyetini de halk iyi anlamıştır. Türk köylüsü ve Türk işçisi komünist teriminin Moskof manasına geldiğini bilir. Düşmanımızın oyununa gelmemek hususunda vatandaşımız dikkatlidir.

Fakat göyü onun dikkatini uyanık tutmak maksadile bazı yazarların gösterdiği füzuli ve patolojik gayret bizde ters neticelere yol açmakta, yurdumuzun fikir hayatını baltalamaktadır. Gelişen Türkiye, yarın büyük sosyal değişikliklere adaydır. Her yerde fabrikalar kuruluyor, geniş ölçüde bir endüstrileşme hareketi görülüyor. Şimdiden köyler tenhalaşıyor ve kasabalar şehir haline geliyor. Sekiz on yıl içinde hayatını günlük emeği ile kazanan proleter dediğimiz vatandaşların sayısı milyonları aşacaktır. Bunların menfaatini koruyarak tedbirleri şimdiden düşünmek, sermaye ve iş münasebetlerinin ahengini kurmak ve korumak lazımdır. Bu da değişen şartlar ortasında sosyal adaleti devamlı surette sağlamaya çalışmakla olur. Sosyal adalet ise, ancak herkesin fikrini korkusuzca ifade edebildiği yerlerde sağlanabilir.

NADİR NADİ (Başmakaleden devam)

Sayın ideoloji yobazlarımıza tavsiye: Ellerindeki pertavsızı atsunlar, kitab sahifelerindeki resimleri çevirip Stalin bıyıkları uydurmak kompleksinden kendilerini kurtarsınlar. Açık fikirler üzerinde tartışmağa ve karşılıklarına çıkan fikirlerden korkmamaya alışsınlar. Memleketin gerçek menfaati bunu gerektiriyor.”¹²⁸⁷

1955 yılı içerisinde “sol ve komünizm algısı” kaygı yaratacak bir durumu gelmişti ki Cumhuriyet Gazetesinde bu konuda bir yazı yayımlamıştı. “Solculuk Korkusu” başlığını taşıyan yazının içeriği şu şekildedir;

“Son zamanlarda “solcu”ların meydana çıkarılması gayretleri arasında, gülünç ve çocukça bazı tezahürler dolayısıyla, ileri görüşlü gazete başyazarlarımız, memleketimizde “solculuk” meselesini ele almışlardır. Memleketimizde, fikir hürriyeti ve fikri gelişme bakımından birinci derecede ehemmiyetli olan bu konunun, ortaya atılmış olması çok isabetli olmuştur. Çünkü bu konunun etrafını saran vuzuhsuzluk, korku ve şüphe havası, fikri, içtimai ve siyasi meselelerimizin tam bir açıklıkla konuşulmasını önleyen en tahribkar ve zararlı amillerden biridir. Çünkü “solculuk” teriminin zihinlerimizde derhal yarattığı bu hava, din ve laiklik, içtimai adalet, içtimai sınıflar arasında muvazene, gelirin dağılışı, mülkiyet ve içtimai imtiyazlar, içtimai ve iktisadi bakımdan zayıf sınıfların derdleri, işçi sınıfı ve sendikalizm, köy ve şehir ikiliği, milletlerarası sulh, müstemlekecilik ve emperyalizm, sosyalizm ve komünizm, gibi konularda serbestçe fikir yürütmemizi önlemektedir. Hatta bu içtimai ve siyasi konularla doğrudan doğruya rabitası

¹²⁸⁷ Cumhuriyet, 13 Mart 1955, s.3, “Solcu Öcü Değildir”.

olmayan bazı sanat faaliyetleri bile, bu vuzuhsuzluk ve şüphe havasından zarar görmektedir. Modern ve öncü sanat anlayışıyla hareket eden birçok sanatkarlarımız bile, kendilerini manevi baskı ve müdahale altında bulunduran bu havadan çok şikayetçidirler.

“Solculuk” terimindeki vuzuhsuzluğun başlıca sebebi tarihidir. Bu terim Fransız Parlamentosunda başkanlık kürsüsünün solunda yer almayı adet edinen bir zümreyi vasıflandırmak için kullanılmıştır. Bu zümre eski nizam ve gelenek aleyhtarı, yenilik, reform, içtimai adalet ve hürriyet taraftarı olması ve antiklerikal zihniyetle tanınmıştır. Zamanla sosyalistler, radikaller ve komünistler bu zümrenin en göze batan unsurları haline gelmişlerdir.

Bugün bütün dünyada mevcut nizamdan memnun olmayan, onu değiştirmek, ıslah etmek ve yenilikler getirmek isteyen hareket ve cereyanların hepsi “solculuk”la vasıflandırılmaktadır. Bunun içerisinde sınıf diktatörlüğü kurmak isteyen ihtilalci sosyalizmden radikal an’anesi kuvvetli olan liberalizme kadar derece derece muhtelif içtimai cereyanlar yer almıştır. Binaenaleyh fikri vuzuh bakımından müşterek vasıfları olmakla beraber, birbirinden önemli farklılıklar arzeden muhtelif “solculuk” cinslerini birbirinden ayırmak zarureti vardır. Yapılması elzem olan ilk ayırma, demokratik sosyalizm ile komünizm arasındadır.

Sosyalizm ve komünizm, demokratik geleneği olmayan veya çok zayıf olan memleketlerde bugün birbirinden güçlkle ayrılmaktadır. Rusya’da ve Asya memleketlerinin ekserisinde durum böyledir. Hatta İtalyada bile sosyalistlerin mühim bir kolunu temsil eden Nenni taraftarları komünistlerle işbirliği yapmaktadırlar. Demokratik geleneklerimizin zayıf olması yüzünden Türkiye’de de sosyalist ve komünist fikir ve tematüller ekseriya birbirile karışık olarak tezahür edegelmiştir. Halbuki Anglo-Sakson memleketleriyle şimal memleketlerinde, sosyalizm demokratik gelenek ve müesseseleri kuvvete benimsemiş olan bir cereyan olmasile, komünizmden keskin hatlarla ayrılmış bulunmaktadır. Hatta bu memleketlerde komünizmin mücadele ettiği en baş düşman, kapitalizmi temsil eden partilerden ziyade, sosyalist ve işçi partileri İngiltere’de, Norveç, Danimarka ve İsveç’te komünistlerle işçi partilerinin münasebetlerini takib edenleri bunu bütün çıplaklığı ile müşahede ederler. Hatta Stalinin komünizm iktidara gelmeden evvelki siyasi mücadele yıllarında, sosyal demokratlara yaptığı hücumlar, çok defa diğer zümrelere karşı olanlardan daha ağır olmuştur. Türkiye’de “solculuk” cereyanı, komünist diktatörlüğüne taraftar Rus bolşevizmine itaatkâr olanların teşkil ettiği zümre ile, hürriyetçi ve demokratik müesseselere sadık sosyalist fikirli solcular arasında belirli bir ayırma yapamadığı için büyük bir zihni kargaşalık ve huzursuzluk kaynağı olmuştur. Bütün 19 ve 20nci asır esnasında, içtimai ve siyasi tefekkürünün başlıca konusu olmuş olan sol cereyanların memleketimiz düşünce tarihinde yer almasını önlemek mümkün değildir. Türkiye batıya açtığı manevi hayata, ister istemez, bu cereyanların tesirine maruz kalacaktır. Yapılacak şey, muhtelif sistemleri, birbirinden vuzuhla ayırmağa imkân verecek bir serbest tartışma havası yaratmaktır. Bu takdirde memleketimizde hürriyet ve demokratik hayat tarzına sadık “solculuk” ile komünist diktatörlüğü ve Sovyet liderliğini kabule hazır solculuğu birbirinden ayırd etmek mümkün olabilecektir. Bu sayede yenilik isteyen, reform isteyen, taassub ve gelenek esaretinden kurtulmağa çabalayan iktisadi ve sosyal bakımdan zayıf kitlelerin derdlerine karşı hassasiyet duyan, fakat hür bir vatandaş olarak yaşamayı her şeyin üstünde tutan, yüzlerce binlerce aydın, vuzuhsuzluk ve şüphenin yarattığı manevi tazyik havasından kurtulmuş olacaklardır. Bizden çok daha geri bir memleket olan Hindistan, cahil halkına bile bu hususta baha fazla güven göstermiştir. Diğer sütunlarımızda iktibas ettiğimiz bir yazı bunu açıkça ispat eder. Türk aydınlarının sağduyusu ve zihni kabiliyet, Hür ve açık bir karar verme durumunda kalırsa, halkımızın ve aydınlarımızın kitle halinde, ferdi hürriyetleri inkâr eden tam manasile bir esaret rejimi olan sınıf diktatörlüğü

doktrinini şiddetle reddedeceğinden hiç şüphemiz olmasın. Çünkü bu nizam insan tabiatına, milli meziyet ve karakterimize ve nihayet içtimai bünyemize tamamen yabancıdır. Hatta denebilir ki memleketimiz dünyada bu ideoloji için en elverişsiz bir mekân olacaktır. Binaenaleyh komünizmin karşısına çıkarken, cesur olmamak, nefsimize karşı güven noksanı duymak için hiçbir sebep yoktur. Komünizme karşı korkakça vaziyet almaktan başka bir şey olmıyan Mac Carthism'e bütün Amerikan liberallerle birlikte cephe almış olan Amerika'nın eski Moskova elçisi ve halen Princeton Üniversitesinin Yüksek İlmî Tetkikler Enstitüsü azası George F. Kennan'ın ferdi hürriyetler bahsinde gayet hassas olan New York Times gazetesine yolladığı bir mektubda ileri sürdüğü şu fikirler bizim de prensibimiz olmalıdır!

“Son olarak, daha evvel muhtelif vesilelerle bahis konusu ettiğim şu suali tekrar sormak istiyorum. Devlet adamlarımız arasında kendi siyasi felsefemizin o kadar ikaz edici olmaktan uzak, bu felsefeye bağlılığımızın görüşünün o derece kuvvetli, mantıki ve ikna edici olduğunu, bu sebeble halkımızın komünist tefekkürile karşı karşıya gelmesinin icab ettiğine inanan kimseler bulunup bulunmadığını hakikaten merak ediyorum.

Bu gibi telkinlerin, yegâne meşgaleleri ve silahları milli karakter ve meziyetlerin bekçileri olduğunu iddia etmekten ibaret olan kimseler istikametinden gelmiş olması ne kadar hayret edilecek bir hadisedir. Bu münasebetle, Milton'un “kullanılmıyan, bahsedilemiyen, muarızını görmek ve karşılamaktan çekinen, zafer çelenginin bahis konusu olduğu yorucu yarıştan kaçınan ve kendini duvarlar içinde korumağa çalışan bir fazilet” anlayışına karşı duyduğu istihkar hissini hatırlamamak mümkün değildir”¹²⁸⁸

Yakup Kadri Karaosmanoğlu “*Bize Göre Komünist ve Faşist Metodları*” başlıklı yazısında özellikle Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu üzerinde DP yayın organları tarafından yapılan itibarsızlaştırmanın komünistler ve faşistlerin metotlarından farkının olmadığını anlatan önemli bir yazı yazmıştı.¹²⁸⁹

“Bizim politika hayatımızda komünizm ideolojisine dair en kısa bir ilmi malumatı veya faşizm hakkında en basit bir fikri olanlar parmakla gösterilecek kadar azdır ama, bu iki rejim sistemine mahsus metod ve taktikleri kullanmakta pek büyük maharet gösterenler gittikçe çoğalmaktadır. Bu yolda altı yedi yıldan beri yapılan tatbikat, gerçi, acemilik yüzünden, birçok fiyaskolar vermiştir; fakat son günlere kadar, gene, tekrarından vazgeçilmemiştir.

¹²⁸⁸ Yazı AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Forum dergisinden alıntılanmıştır: **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1955, s.3, “Solculuk Korkusu”.

¹²⁸⁹ 1955 yılında Türkiye'nin en genç profesörü olan ve 1956 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı da olan Turhan Feyzioğlu 56/57 öğretim döneminde 3 Kasım 1956 tarihinde açılış nutkunda üniversitelerin bağımsızlığı anlamında “Nabza göre şerbet veren sözde münevverlerden olmamalı” cümleleriyle iktidara da ağır eleştirilerde bulunmuştu (**Cumhuriyet** 17 Aralık 1956). Konu, Prof. olması gereken Aydın Yalçın'ın kadrosunun bir türlü verilmemesiydi (**Cumhuriyet** 3 Aralık 1956). Feyzioğlu aynı eleştiriyi de Fakültenin Forum dergisinde yayınlamıştı. Bunun üzerine DP ve yayın organları tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilere tabi tutulmuştu. Evinde kiracı olarak oturan bir çift ile bahçede bulunan gübreyi kendisinden habersiz satmaları üzerine fiziki tartışması da Zafer'de kadının hamile de olması ve hastaneden 10 gün rapor alması nedeniyle abartılarak sahte raporlara ve yalancı tanıklara dayanılarak verilmiş ve itibarsızlaştırmalar yapılmıştı (**Ulus**, 2 Temmuz 1957). Aynı fakülteden Mehmet Köymen'in, yine Zafer'de Feyzioğlu aleyhinde olan yazısına, Zafer aracılığıyla yanıt vermesi üzerine (**Cumhuriyet**, 3 Aralık 1956) senatosunun lehinde kararının olmasına rağmen Milli Eğitim Bakanlığı tarafından polemiklere neden olduğu açıklamasıyla 1 Aralık 1957 tarihinde Bakanlık emirine alınmıştı (**Cumhuriyet** 2 Aralık 1957). Turhan Feyzioğlu üniversiteden ayrıldıktan sonra CHP'den politikaya atıldı ve 1957 yılında Sivas'tan milletvekili seçildi.

Mesela, biz zannederdik ki, bir vakitler memleketin bütün yalancı şahitleri seferber edilerek masum bir genci adalet huzurunda cinayet cürmüyle sanıklandırmak, daha doğrusu, alelade bir trafik kazasını bir siyasi hadise şekline sokmak kastiyle girişilen teşebbüsten sonra, artık muhalif vatandaşları kötölemek için hiç değilse tezviri davalar açmaktan vazgeçilecektir.”¹²⁹⁰

Bu yazı ile dönemin ortamını çok iyi ifade etmişti. Karaosmanoğlu, bu itibarsızlaştırmadan Feyzioğlu'nun “*pirüpak*” çıkmasına rağmen “*Kanun hükmü ve hâkimin vicdanı*” konusunda hataların yapıldığını ve “*şeref ve itibara karşı bir suikast*” yapıldığından söz etmişti.¹²⁹¹

4.2.2 Gösteri ve Yürüyüş Yasası ve Sol Algısı

21 Mayıs 1955 tarihinde Demokrat Parti, meclisi çok öncesinden tatile sokmak isteyince, muhalefetin tepkisi oldukça sert olmuştu. Bu tarihten sonra, DP'nin muhalefete ve özellikle de CHP'ye karşı tavrı daha da sertleşmeye başladı. 20 Temmuz 1955'te CHP Isparta İl Kongresi polise dağıtılmış, birçok CHP toplantısı da yasaklatılmaya başlanmıştı. Ayrıca CHP tabanında bir gençlik örgütlenmesi olarak algılanan Halkevleri de kapatılarak mal varlığına el konulmuştu.¹²⁹²

1955 yılı yazında iktidarla CHP arasındaki diğer önemli tartışma, İsmet İnönü'nün yapılacak bir seçime katılmayacaklarını açıklaması ile başlamıştı. Bir de bu ortamda CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek 11 Ağustosta başlayan Karadeniz gezisindeki, kısa bir süre önce büyük bir sel ile karşı karşıya kalan Zonguldak'daki konuşmaları ortamı iyice germişti. Gülek, Zonguldak ve Ereğli'de halka yaptığı konuşmada “*İktidarın söz vermesine rağmen hiçbir şey yapmadığını*”¹²⁹³ belirtmesi ve bölgedeki konuşmalarında 1954 seçimlerinin şaibeli olduğunu ima etmesi üzerine¹²⁹⁴ Zonguldak Emniyet Müdürü tarafından ölümle tehdit edilmiş ve emniyete götürülmüştü. Beraberindeki gazeteciler de tartaklanmıştı.¹²⁹⁵ Bu olay bölgede Gülek lehine ve DP aleyhine büyük gösterilere dönüştü. Gülek daha sonra Sinop'a

¹²⁹⁰ **Ulus**, 2 Temmuz 1957, s.1, “Bize Göre” Komünist ve Faşist Metodları”.

¹²⁹¹ **Ulus**, 2 Temmuz 1957, s.3, “Bize Göre” Komünist ve Faşist Metodları”.

¹²⁹² **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.s.1951-1952.

¹²⁹³ **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1955. “Ereğli ve Zonguldak'ta Dünkü Müessif Hadisler”,

¹²⁹⁴ Gülek Radyo'nun iktidarın elinde bir propaganda aleti olarak kullanıldığını belirtmiş ve “*milletin radyosunda resmi sıfatlarını kullanarak parti propagandası yapmak suretiyle bu milleti aldatacaklarını zannedenlerin aklına şaşarım*” cümlelerini de kullanmıştı: **Cumhuriyet**, 14 Ağustos 1955, “Kasım Gülek Dün Akşam Sinop'ta Tefvik Edildi.”

¹²⁹⁵ **Cumhuriyet**, 13 Ağustos, 1955, “Ereğli ve Zonguldak'ta dünkü müessif hadisler” tartaklanan muhabirler daha sonra Başbakan Menderes'e telgraf çekerek çalışma hürriyetlerine engel olan güvenlik kuvvetlerinden şikayetçi olmuşlardı: **Cumhuriyet**, 14 Ağustos 1955, “Dövülen Gazetecilerin Başvekile Dilekçesi.”

geldiğinde Sinop Emniyet Müdürü'nün eline verdiği savcılık kağıdındaki “*BMM'nin meşruiyeti hakkında suizan yaratacak şekilde müstehziyane fiil ve harekette bulunmak*” suçlanmasıyla yakalanarak İstanbul'a getirilmesinin istenmesi üzerine “*Sinop'a gelen partilileri sakın olmaya davet etmiş ve Türk adaletine güvendiğini de belirterek*”¹²⁹⁶ zorlukla savcılığa götürülmüştü. Sinoplu gençler Gülek'e bir buket çiçek ve Diyojen'in fenerini hediye etmişlerdi. Burada da bir konuşma yapan Gülek daha sonra büyük bir kalabalıkla zorluk içerisinde savcılığa götürülmüş ve hemen İstanbul'a götürülme kararına avukatının sağlıksız olacağı şikayeti ile ancak gece yarısı 3 polis eşliğinde İstanbul'a gönderilmişti.¹²⁹⁷

CHP de İnönü başkanlığında toplanarak Gülek'in tutuklanması ve Köprülü'nün kendilerini suçlaması üzerine toplanma kararı alınmış, spor ve sergi sarayı istenmişti. Bu sırada CHP'li Turgut Göle, Köprülü'nün konuşmasını gülerek karşıladıklarını belirtmiş ve sert eleştiriler getirmişti.¹²⁹⁸

İşte bu tartışmaların olduğu süreçte DP komünist suçlamalarını farklı bir boyuta getirmişti. 1951 yılında komünizme karşı “*birlikte mücadele verdikleri*” CHP'nin ve diğer muhalefetin eleştirel baskısı sonucunda daha da sertleşmiş ve muhalefetin yaptıkları konuşmaları “*vatan ihaneti, beşinci kol ve komünist tahriklerinden farksız*” olarak değerlendirmeye başlamışlardı.

Nitekim Fuat Köprülü Kasım Gülek'in sert eleştirilerinin olduğu bu süreçte 12 Ağustos 1955 tarihinde yaptığı radyo ve sonra da 13 Ağustosta ki basın toplantısında yaptığı konuşmasında muhalefeti “*hükümeti kundaklama faaliyetinde*” bulunmakla, “*vatanperverlikle kabili telif olmayan*” bir yol izlemekle “*memlekette bir siyasi suikaşt, siyasal nizamı bozmak, daimi bir gerginlik, itimadı kırmak, hükümeti şaşkın hale getirip faaliyeti hiçe indirmek maksadında*” olmakla

¹²⁹⁶ **Cumhuriyet**, 14 Ağustos, 1955, “Kasım Gülek Dün Akşam Sinop'ta Tevfik edildi.”

¹²⁹⁷ Kasım Gülek, 15 Ağustosta Üsküdar sulh ceza mahkemesinde hâkim karşısına çıkarılmış tahliyesi reddedilmiş, 1 gün Paşakapısı Cezaevinde tutuklu kaldıktan sonra 7. Asliye ceza mahkemesinin kararıyla da 17 Ağustosta tahliye edilmişti: **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1955, “Kasım Gülek Samsun'a gidemedi, Erzurum'a gidecek”.

Gülek, tahliye olduktan sonra Paşakapısı cezaevine tekrar gelerek fakir mahkûmlara 500 lira bırakmışsa da yasal olmadığı için parası kendine iade edilmişti. Ayrıca Gülek CHP'nin 24 Ağustosta yapılan Erzurum Kongresine de uçakla yetişerek katılmış büyük ilgi görmüştü: **Cumhuriyet**, 24 Ağustos, 1955, “Gülek, Bugün Erzurum Kongresinde Konuşacak”.

¹²⁹⁸ **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1955, s.1, “CHP Köprülü'ye Cevap Vermek İçin Toplantı Yapıyor”. CHP bu noktada Samsun'da yapılan il toplantısına büyük bir katılım ile katılmıştı. Polis de sıkı önlemler almış ve içerideki konuşmanın hoparlörün dışarıya verilmesine de engel olmuştu: **Cumhuriyet**, 19 Ağustos, 1955, “CHP'nin Samsun Kongresi Yapıldı.”

suçlamıştı.¹²⁹⁹ Köprülü konuşmasında muhalefet hakkında “*harice karşı da memleketi güvenilmeyecek bir memleket halinde gösterdiler. Dünyada hiçbir memleket bu hıyaneti, bu vatan hıyanetini göze alamaz ve bunun adına muhalefet değil hıyanet derler*” ve “*Muhalefet son zamanlarda memlekette bir suni buhran yaratmağa çalıştı. Kötü propagandalara girişti ve öyle hale geldi ki; bu memlekette mevcut olan komünist faaliyeti ile muhalefetin propagandasını birbirinden tefrik etmek imkânsız hale geldi.*” diyerek, muhalefetin yaptığını komünizmle de bir tutmuştu.

Köprülü, “*bunlar ne istiyorlar? Hürriyet maskesi altında anarşi yaratmak mı istiyorlar? Bir memlekette anarşi yaratılırsa o memleket diktatörlüğe gider ve muhalefet bu yola giderse o memleketin idaresi zorlaşır. Dünyanın hiçbir yerinde böyle bir demokrasi yoktur.*” Sözleri ile de dolaylı olarak muhalefeti anarşiye gidilirse diktatörlüğe yol açarsınız şeklinde tehdit de etmişti.

Köprülü daha sonra ayın 17’sinde İstanbul’da DP il teşkilatına da aynı suçlamaları yapmış ve muhalefet partilerinin tertip ettikleri siyasi toplantı ve parti kongrelerinde yaptıkları konuşmaları ve söyledikleri sözlerle memleketi anarşiye sürüklediklerini belirterek son noktada bu faaliyetleri “*vatan ihaneti, beşinci kol ve komünist tahrikleriyle farksız bulduğunu*” ve bu faaliyetlerin “*kanun dışı ve vatan ihaneti olduğunu*”¹³⁰⁰ ifade etmişti.

Bu olay üzerine DP’nin yayın organı olarak görülen Zafer Gazetesinde Köprülü’nün basın toplantısı ayrıntısıyla verilmişti. 14 Ağustos 1955 tarihli gazetede “*Bunun Adına Muhalefet Değil Sadece Hıyanet Denir*” başlığıyla yazılmış haberde Köprülü’nün bu sözleri savunulmaya çalışılmış ve Köprülü’nün basın toplantısında söyledikleri ayrıntısıyla verilmişti.

“Muhalefetin tuttuğu yol ve komünist propagandası! Bu memlekette beşinci kol ve komünist propagandası ile muhalefetin yapmakta olduğu propagandayı birbirinden ayıramıyoruz. Prof. Köprülü şöyle dedi: “Memleket ve milletin manevi huzurunu, siyasi ve iktisadi nizamını en kuvvetli şekilde siyanete, iktidarımız ve partimiz azmetmiş bulunmaktadır. Bu memleketin siyasi ve iktisadi nizamını hiçbir kimse bir milyonda bir nispette dahi değiştiremez ve huzur ve sükununu ihlal edemez. Kuvvetini milletten alan ve milli iradeye dayanan bir iktidar, bizzat milletin kendisine verdiği bu vazifeyi tamamıyla başarmak için lazım gelen kudrete maliktir. Bu vaziyetin, herkes tarafından layıkıyla anlaşmış olması ve bilinmesi icap eder.”

Devlet Vekili ve Başvekil Yardımcısı Profesör Fuat Köprülü, dün saat 18 de Demokrat Parti merkezinde Genel Başkan Vekili sıfatıyla bir basın toplantısı

¹²⁹⁹ Basın toplantısında Köprülü Kasım Gülek’in Zonguldak’taki konuşmasını “tabiatın nadiren gösterdiği bir felakete uğramış bir memlekette konuşulmayacak bir tarzda” olarak nitelemişti: **Cumhuriyet**, 14 Ağustos 1955, “DP Genel Merkezinde Dünkü Basın Toplantısı.”

¹³⁰⁰ **Cumhuriyet**, 18 Ağustos, 1955, “Köprülü Dün Muhalefeti Şiddetle tenkid etti”

tertip etmiştir. Ankara'daki bütün gazetecilerin ve gazeteler hususi muhabirlerinin iştirak ettiği bu toplantıda, mevzuun son vaziyetle ve hadiseler karşısında Demokrat Partinin ve onun selahiyatli organı olan genel kurulunun görüşlerini açıklamak teşkil ettiğini belirten Profesör Fuat Köprülü, davete icabetlerinden dolayı gazetecilere teşekkür etmiş ve şöyle demiştir:

“Son hadiseleri ve bugünkü vaziyeti umumi hatları ile arza başlamadan evvel, geçmiş olan hadiseleri kısaca hatırlamanın faydadan hali olmayacağı kanaatindeyim. Büyük Millet Meclisinin son kapanış celsesini, bu celsede muhalefet liderinin yaptığı beyanatı ve bunun üzerine Mecliste cereyan eden münakaşayı hatırlarsınız. Bu, yeni bir mücadele işareti mahiyetinde idi. Filhakika Meclisin açık bulunduğu zamanlar Mecliste hemen hemen hiçbir tenkitte bulunmamış olan muhalefet, Meclis kapanır kapanmaz, hiç vakit kaybetmeden derhal açık ve kapalı toplantılar ve mitinglerle faaliyete geçmiş ve her fırsattan istifade ile hükümete şiddetle hücumla başlamıştır. Bu arada, beyanatlar da birbirini takip etmiş, muhalefete mensup gazeteler de aynı şekilde harekete koyulmuştur.

Onların Maksadı

Biz, muhalefetin bu faaliyetini büyük bir sabırla ve sükunla takip ettik. Hücumlar, böylece son haddine vasil oldu bizim bu sabrımız belki de onları teşvik etti veyahut da zihinlerinde bizim aciz kaldığımız zehabını yarattı. Halbuki biz, muhalefetin takibine başladığı tabiyenin tam olarak inkişaf etmesini ve kullanmak istedikleri bütün silahların açığa vurulmasını bekliyorduk.

Hükümet bu esnada 3 Temmuz tarihinde vaziyeti aydınlatmak üzere bir beyanname neşretti. 4 Temmuz tarihli gazetelerimizde çıkan bu beyanname de umumi hatlarıyla, muhalefetin nasıl bir maksat takip ettiği, ne gibi bir tertip hazırladığı ve hangi silahları kullandığı izah ediliyordu. Bu beyannameden şimdi okuyacağım birkaç satır o zamanki teşhisin ne kadar doğru olduğunu ve tahminin bundan sonraki hadiselerle nasıl teyyüt ettiğini göstermeğe kafidir. Bu beyannamede ezcümle şöyle diyorduk:

“Maksat meydandadır. Memleket içinde ve dışında her türlü itimadı sarsarak tamamiyle suni bir istikrarsızlık manzarası ve hatta kabilse anarşik bir hal yaratmak ve böylece meş'um bir ümitsizlik havası içinde iktidarı çürütürerek bundan kendi hesaplarına menfaatler teminine çalışmak görülüyor ki, iktisadi ve mali bir suikast karşındayız. Bu yoldan siyasi istikrarın da sarsılmak istendiğinde şüphe yoktur. Bütün bu hareketler, aynı zamanda siyasi bir zorlama karşısında bulunduğumuzu da açıkça gösteriyor. Vatanperverlikle telifi imkânsız olan böyle kötü bir mücadelenin gayesi ve vasıfları itibariyle tamamiyle gayrimeşru olduğu meydandadır.

Bütün vatanda hiçbir hakiki sebebe dayanmayan bir takım sun'i buhranlar yararıya çalışmak, en basit ifadesi ile milli mevcudiyetimiz aleyhine irtikap edilmiş iktisadi bir suikasttır ki, bunlar asla müsamaha ile karşılanamaz.”

Bu beyannamenin neşrinden sonra, hükümet azası, tenkitlere mevzu teşkil eden meseleleri teker teker ele alarak geniş müdeliel izahlarda bulundular. Fakat muhalefetin tamamiyle umumi mahiyetteki müphem delile ve rakama dayanmayan lafları, tenkit ve iftiralar, isnat ve tasvirleri, bu beyanatlardan sonra da aynen eskisi gibi devam etti. Sanki bütün bu izahların hiç birisi yapılmamış, rakamların vuzuh ve belagatine dayanarak meseleler teşrih edilmemiş gibi. Siyasi mücadelede en kötü ve en neticesiz mücadele tarzı budur. 1954 seçiminden evvelki mücadelelerinde de yine böyle umumi mahiyette müphem ifadeli, ispatsız ve delilsiz iddialardan ibaret bir usul tutulmuş ve hatta bu yolda petrol kanunu ile yabancı sermayeyi teşvik kanunu vesilesiyle memleketin Amerika'ya satıldığı iddiasına kadar gidilmişti.

Müphem İddialar

Muhalefet Mecliste tenkitlerini yapmamakta, fakat Meclis dışında meydanlarda ve sokaklarda müphem ve umumi iddialar ve iftiralarla ciddiyete uymayan ve

muhalefet mes'uliyetine sığmayan demagojik bir usul takip ediyordu. 3 Temmuz beyannamesi ve onu takip eden izahlar, muhalefeti intibaha davet etmek, tutmuş oldukları zararlı ve sakın yoldan döndürmek ve onları vatanperverane mantıki, dürüst ve dünyanın her yerinde her muhalefetin yaptığı muhalefet tarzına irca eylemek maksadiyle yapılmıştır. Fakat onlar bunu anlamadılar, yahut anlamak istemediler. Her an siyasi zorlamalar yaparak her ne bahasına olursa olsun, iktidarı yıpratmak ve böylece bir an evvel iktidara gelmek hırsı, onların akıl ve mantıklarını karartmıştı. Tuttukları sakim yolda, bir iktisadi ve mali suikast ve bunun yarattığı anarşi havası içinde bir siyasi suikast gayesi, sarih olarak gözüküyordu. Maksatları, memlekette daimi bir gerginlik yaratmak, halkın asabını yıpratmak, bir ümitsizlik havası estirmek ve böylece hükümeti de şaşkın bir hale getirerek faaliyetini hiçe indirmektir. Yine maksatları, Türkiye'yi dışarıya karşı da istikrardan ve emniyetten mahrum, rejim buhranları içinde kıvranan, yani ne iktisaden ne de siyaseten güvenilemeyecek zayıf ve anarşik bir memleket gibi göstermektir. Dünyada hiçbir memlekette hiçbir muhalefet, hakikate tamamiyle aykırı olarak memleketi böyle bir şekilde göstermek ihanetini irtikap etmez ve edemez. Bunun adına muhalefet değil sadece hiyanet denir.”

Demokrat Parti Genel Başkan Vekili Profesör Fuat Köprülü, sözü bu noktada muhalefetin umumi meclis ve belediye meclisi seçimlerine girmemek kararına intikal ettirmiş ve şöyle demiştir:

“Bu kararlarını tantana ile ilan ettiler ve böylece iktidarı güya müşkül bir mevkiye sokmak istediler. Bir siyasi partinin seçimlere girip girmemesi kendi bileceği bir iştir. Fakat ortada seçim emniyetini ihlal eden en ufak bir emare dahi mevcut olmadığı halde, hayali sebepler ileri sürerek seçimlere girmeyeceklerini ilan etmeleri, memlekette bir siyasi emniyetsizlik bulunduğunu harice işae etmek maksadını gütmekte idi.

Şayanı hayret olan nokta şudur ki, bu kararı alırken, bizim 1946 senesinde belediye seçimlerine girmememizi bir misal olarak ileri sürdüler.

O zaman emniyet vardı, şimdi yoktur, dediler. Bir insanın, bütün bir milletin gözü önünde cereyan eden 1946 fecayitini silerek böyle ters bir mukayeseye kalkması için, her türlü sıkılmadan mahrum bulunması icap eder.

O zamanlar seçimlerde açık yer, gizli tasnif usulü cari idi. Böyle bir kanunla ve bütün idare mekanizmasını, halkı tedhişe sevk eden kararlar o zaman yapılmış olan mezalim, henüz hatırlardadır. Bundan başka, daha Demokrat Parti teşkilatını yapmadan ve inkişaf etmeden bir baskına uğratmak maksadıyla bir emri vaki yaparak seçimleri aylarca öne aldılar. Bizim o zamanki seçimlere girmememizin sebepler bu derece açık ve sarihdir.

Mazideki Rezaletleri

Demokrat Parti, 1946 senesinde umumi seçimlere girip girmemek bahsinde, seçimler yine o meşhur açık rey gizli tasnif kanunu ile yapılmakta olduğu için, uzun tereddütler geçirdi ve seçimlere sırf memleketin meclissiz kalmaması ve böylece memlekette anarşi havası yaratılmaması için, vicdani bir fedakârlık eseri olarak girdi. Bu seçimlerde yapılan rezaletler, zulümler ve rey hırsızlıkları, herkesin malumudur. Bu seçimler sonunda öyle bir idare teessüs etti ki, Reiscumhuru, Başvekil ve Vekilleri, seçilmemiş insanlardan mürekkepti. Demokrat Parti, millet iradesiyle nasıl alay edildiğini ve reylerin nasıl çalındığını gördüğü halde yine uzun müzakerelerden sonra ve yine harice karşı sırf memleketi gayrimeşru bir idareye istinad eder bir vaziyette göstermemek için büyük bir vatanperverlik eseri olarak meclise iştirak etti. Fakat ondan sonraki ara seçimlere, serbest seçimleri temin edecek bir kanun için yaptığı mücadele muvaffak oluncaya kadar elbette iştirak edemezdi.”

Demokrat Parti Başkanvekili Profesör Fuat Köprülü, muhalefetin mukayeselerinin ne derecede esassız, yersiz ve hakikata aykırı olduğunu esasen Başvekil Adnan Menderes geçen günkü basın konferansında izah ettiği için bu mevzu üzerinde daha fazla durmayacağıni söylemiş ve devamla şöyle demiştir:

“Seçimlerden evvel muayyen bir propaganda zamanı vardır. Bu zaman esnasında partiler, propagandalarını yaparlar. Muhalefet bu sefer seçimlere girmemek kararını verdiği halde niçin girmediklerini izah maksat ve bahanesiyle memleket dahilinde tahrik seyahatlerine başlamış bulunmaktadır. Mitingler, toplantılar devam edip gitmektedir. Bu arada Cumhuriyet Halk Partisi genel sekreterinin Zonguldak seyahati, bilhassa ibretle temaşaya şayan bir hadisedir.

Halk Partisi genel sekreterinin orada söylediği sözler Ulus gazetesine göre şudur: “Duydum ki kömür işletmesi size karşı da taraflı bir siyaset tutturmuş, elimizden üzülmeden başka bir şey gelmiyor. Kömür işletmesi, ehliyetsiz eller altında işte nihayet bu duruma geldi. Aldığınız ücretlerin azlığı karşısında hiç harekete geçtiklerini görmüyoruz. İşçi ücretleri arttırılmalıdır.”

Tabiatın ancak asırda bir gösterdiği felakete uğramış olan bir memlekete gelip de orada bu tarzda konuşmak, bilmiyorum nasıl izah, hatta nasıl tevیل edilebilir? Hükümet bir felaket karşısında bütün kudretiyle tedbirlerini almış ve istihsal günlerce 17 bin tondan 3 bin tona indiği halde, bundan vatandaşların haberi dahi olmamıştır.

Eğer böyle bir felaket onların zamanında vukua gelmiş olsaydı, neticesi şimdiki gibi tecelli etmez memleketin her yerinde ve muhitinde, Ankara’da, İstanbul’da, Adana’da ve Erzurum’da kendisini gösterir, vapurlar, trenler, elektrikler dururdu. Halbuki, Demokrat Parti iktidarının takip ettiği uzağı görür siyaset sayesinde şimdiye kadar bu memleket misli görülmemiş kömür stokları tesis edildiği için, istihsalin bu derece düşmesi dahi umumi hayatı aksatmamıştır. Ehliyetsiz ellerde idare dediği işte budur.

Bir insanın böyle bir yalan söylemesi için, yalnız insaftan değil, hayadan da mahrum olması lazımdır. Bu, milli bir felaketi istismar etmek isteyen meş’um bir zihniyetin insanı nerelere kadar düşürebileceğini gösteren yeni bir misaldir. Ücret meselesine gelince, 1949 da, içtimai yardımlar hariç ücret 302 kuruştur. İçtimai yardımlarla 468 kuruşu bulmakta idi. 1955 de ise ücret, içtimai yardımlar hariç 522 kuruş, içtimai yardımlar dahil 767 kuruştur. Onların devrinde, Zonguldak havalisi halkı ocaklara, tam bir angariye şeklinde jandarma ile ve zorla getirilip çalıştırılırdı. Bizzat Zonguldak’ın yardımını koşarak tedbirlerini süratle aldığı ve halkın şükranını kazandığı bir zamanda, böyle konuşmalarını ne gibi bir manaya atfedebiliriz? Böyle bir lisan konuşana orada vaziyeti gören ve bilen halkın nasıl baktığını tasavvur edebilirsiniz?”

Memleketi Kötüleyenler

Demokrat Parti genel başkan vekili Profesör Fuat Köprülü, “Umumiyetle istismar kötüdür, fakat felaketi istismar bunların en şeni ve en gayri ahlakisidir” diyerek konuşmasının bu faslını kapatmış ve beyanatına şöyle devam etmiştir:

“Muhalefet, bir taraftan harice karşı memleketi kötüleyerek şüpheli zayıf, istikrarsız ve anarşi halinde göstermeye çalışırken, diğer taraftan da memlekette hakikaten böyle bir vaziyet ihdas etmek rüyet ve maksadiyle hareket etmektedir. Kullandığı tabiiye bunu açıkça ispat eder.

Evvela, şu madde yok, bu madde yok diye sun’i buhranlar yaratılmaya kalkılmıştır. “Muhalefetin vazifesi budur, sen de buna karşı stoklar yap ve bu stokları piyasaya dökerek buhranı önle” denmiştir. Bu memlekette bu derece zengin ve geniş stoklar yapmak mümkün olmadığını böyle stoklar yapabilmek için ne derece zengin olmak icap ettiğini onlar da bilirler, buna rağmen insaftan ve vatanperverlik hissinden mahrum gibi konuşmaları, taammütlerinin burhanını vermektedir.

Bundan sonra, çiftçiye dünyada buğday rekoltesi azdır, fiatlar yükselecektir, buğdayını satma demişlerdir. Halka, bankalardan parayı çek, bunlarla petrol, benzin ve şeker al, bir tarafa koy, sonra pahalılaşınca satarsın tavsiyesinde bulunmuşlardır. Ziraat bankasına köylü yüzde doksan nispetinde borcunu öderken, borçların 25 senelik taksitlere bağlanmasını teklif etmişlerdir. Son

günlerde Ankara'da başka bir propagandaya daha başlamışlar ve Ziraat bankası yeni ikraz yapamayacak durumdadır sakın borcunu verme, tekrar borç alamazsın diye fısıldamaya başlamışlardır.

Nihayet bütün bu propagandaların son tecellisi Zonguldak'ta kendisini göstermiş ve işçiye sakın çalışma denmiştir. Bütün bunlar memlekette bir buhran yaratmak gayesini gütmekte ve gözleri ve vicdanları kararmış olan bu insanların bu memleketi en kötü akıbete sürüklediği hedef tuttuklarını göstermektedir. O derecede ki, bu memlekette beşinci kol ve komünist propagandasını birbirinden ayıramıyoruz. Çünkü aynı gayeyi gütmektedirler. Buna hakikaten muhalefet değil, ihanet derler. Böylesine hareket vatanperverlikle hiçbir alakası olmayan kanun dışı bir ihanettir.

Anarşi Yaratmak İstemektedirler

Muhalefet, bu memlekette bir rejim buhranı vardır demektir. Halbuki, muhalefetin liderleri hürriyet maskesi altında hürriyeti zorlayarak anarşi yaratmak istemektedirler. Bir memlekette muhalefet böylesine çalışır ve demokrasiyi bir ihanet serbestisi şeklinde tecelli ettirirse o memleketin idaresi cidden güçleşir.”

Profesör Fuat Köprülü birkaç gün evvel bir İstanbul gazetesinde Avrupa'nın siyasi manzarası ile memleketimizdeki siyasi manzarayı mukayese eden bir yazı okuduğunu söylemiş, bu yazıda, Avrupa memleketlerinde her gün ne parti kongreler, ne mitingler, ne nutuklar, ne tahrikler görülmediğinin, halbuki bizde mütemediyen anki her gün yeni seçimler yapılacakmış gibi sokak dalaşmaları yapıldığının ve sırf isnat ve iftiralarda bulunmak için bir takım insanların diyar diyar dolaştığının kayıt edildiğini ve yazının “bu ne biçim demokrasidir” suali ile sona erdiğini belirttikten sonra şöyle demiştir:

“Hakikaten dünyanın hiçbir yerinde, bugün Türkiye'de görülen gibisi yoktur. Bu tarzda hareket, bu memlekette adeta daimi bir ihtilal manzarası yaratmaktan başka bir maksat gütmeyiz. Bu hareketler, memleketin istikrarını ve milletin huzurunu ve itimadını ihlal edecek, halkın asabını bozacak, hükümeti iş görmekten men edecek ve nihayet memleketin varlığını içerde ve dışarıda tehlikeye düşürecek bir mahiyet almaktadır. Bir beşinci kol hareketi mahiyetini arzeden bu faaliyet, normal bir muhalefet faaliyeti değildir. Kendi vazifesini ve mes'uliyetini müdrük bulunan ve milletin itimadını haiz olarak millet iradesiyle iş başında bulunan bir iktidarın buna müsaade etmesine ve memleketin hayat ve mevcudiyetini tehdit edecek vaziyetleri müsamaha ile karşılmasına imkân yoktur. Memleket ve milletin manevi huzurunu siyasi ve iktisadi nizamını en kuvvetli şekilde siyanete iktidarımız ve partimiz azmetmiş bulunmaktadır. Bu memleketin siyasi ve iktisadi nizamını hiçbir kimse bir milyonda bir nisbette dahi değiştiremez ve huzur ve sükûnetini ihlal edemez. Kuvvetin kendisine verdiği bu vazifeyi tamamiyle başarmak için lazım olan kudrete maliktir. Bu vaziyetin herkes tarafından layıkıyla anlaşılması ve bilinmesi icap eder.”¹³⁰¹

Görüldüğü gibi kendi gazetesi bile DP'li Köprülü'nün bu konuda söylediklerini aynen “O derecede ki, bu memlekette beşinci kol ve komünist propagandasını birbirinden ayıramıyoruz. Çünkü aynı gayeyi gütmektedirler. Buna hakikaten muhalefet değil, ihanet derler. Böylesine hareket vatanperverlikle hiçbir alakası olmayan kanun dışı bir ihanettir.” Şeklinde yansıtmıştı.

¹³⁰¹ Zafer, 14 Ağustos 1955, s.7, “Bunun Adına Muhalefet Değil Sadece Hiyanet Denir”.

Bunun üzerine CHP Kars milletvekili Turgut Göle, meclise 19 Ağustos 1955 tarihli bir dilekçe vermişti.¹³⁰²

“Başbakan yardımcısı olmak hasebiyle aynı zamanda icra uzvunun bir üyesi bulunan Fuad Köprülü'nün bu ima ve isnatları mevsuk ve kanuni delillere istinad ediyorsa vatan ihaneti ve komünist tahriki sayılacak kadar vahim ve kanun harici hareketlerinden dolayı muhalefetlerin ve mesullerinin adalete tevdi edilmeleri en tabii ve kanuni bir yoldur. Eğer bu iddia ve isnatlar delillerden mahrum ise adı bir iftira mahiyetini alır ki, bu iftiraların sahibi hakkında adli takibat icrası kanunlarımızın sarih emridir. Bu suretle meydana gelen durum karşısında aşağıdaki suallerimizin Başbakan tarafından cevaplandırılmasında fayda mülâhaza ediyorum:

1. Hükümet, muhalefetin propaganda faaliyetlerindeki tutumunu Fuad Köprülü'nün iddia ettiği gibi komünist tahrikatı ve vatan ihanetinden farksız telâkki etmekte midir? Böyle bir kanaatte ise bunun müspet delilleri var mıdır? Ve böyle bir fiilin mesulü olarak kimleri adalete tevdi etmiştir

2. Fuad Köprülü bu iddialarını isbat edecek delillerden mahrum olarak konuşmuş ise alelade bir müfteri mevkiindedir. O takdirde enaz kendisi kadar vatansever ve şerefli insanların teşkil ettikleri ve şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da bu memleket ve millete büyük hizmetler yapmaya namzet bulunan muhalefet partilerine bu derece mesnetsiz ağır ve âdi itiraflarda bulunmak suçtur. Ve bu halde ise Fuad Köprülü hakkında adli takibata tevessül edilmiş midir? Edilmemişse esbabı mucibesini nedir?

3. Topyekûn muhalefet veya mensuplarından bir veya birkaçı vatan ihaneti ve komünist ve 5nci kol tahrikatı isnadı ile bugüne kadar adalete tevdi edilmemiş olduğuna göre, iktidar partisinin bu basın toplantısında yaptığı konuşma ve bu meyanda bizce kurulmak istenen rejimin esbabı mucibesini hazırlamak gayretine hamledilen (bu anarşinin sonu diktatörlüğe gider.) yolundaki beyanı hükümetçe tasvib ediliyor mu? Yukardaki arz ve izah ettiğimiz konuların içtüzük hükümlerine göre Başbakan tarafından sözlü olarak cevaplandırılmasına delâletlerinizi saygı ile rica ederim.”¹³⁰³

Göle, bu soruyu mecliste sorduktan ve Antalya'daki CHP kongresinde DP'lileri “dalavereci, istismarcı ve karaktersizler” olarak nitelendirmesi sonrasında Zafer Gazetesi aracılığıyla da Göle aleyhinde eleştiriler yazılar çıkmaya başlamıştı. Köprülü de 21 Ağustosta Ankara DP İl Başkanlığı'nın düzenlediği bir toplantıda kendilerinin “hürriyet düşmanı” olarak halka tanıtılmasına ve Gülek'in Zonguldak'ta sel sonrası hiçbir şey yapmadıklarına dair suçlamalarına sert karşılık vermiş ve özellikle de Göle'yi, 1946 yılında Çubuk'ta kaymakam iken DP mitinginde bazı DP'lileri çizmeyle dövmekle ve baskı yapmakla suçlamıştı. Hatta tanık olarak mağdurlardan 6 kişiyi kürsüye çıkartıp konuşurmuştu.¹³⁰⁴

¹³⁰² Göle, Gülek'in tutuklanması sonrası sert eleştirilerinden sonra basında bir itibarsızlaştırılmaya tutulmuştu: **Cumhuriyet**, 19 Ağustos, 1955, “CHP Milletvekillerinin Mecliste Yazılı Soruları”; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem 10, Cilt 10, 35. İnikat, 10 Şubat 1956, s.134.

¹³⁰³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem 10, Cilt 10, 35. İnikat, 10 Şubat 1956, s.134.

¹³⁰⁴ **Cumhuriyet**, 22 Ağustos, 1955, “Köprülü Muhalefete Tekrar Cevap Verdi.”

Turgut Göle, 23 Ağustosta yaptığı basın toplantısında; bu kişilerin Ticani olduklarını ve o vakit Çubuk'u ele geçirmek istediklerini ve buna engel olduğu için Köprülü ve bazı DP'lilerin kendisini ziyarete gelerek vatanseverliğini övüp desteklediklerini anlatmış ve iktidara geldikten sonra da Ticani

İçişleri Bakanı Namık Gedik de aynı gün Göle'nin daha önce konuşma yaptığı Antalya'ya gelmiş ve Göle aleyhinde sert konuşmuş, o da Göle'nin “*dayakçı*” olduğunu söyleyerek bu algıyı güçlendirmiş ve sonunda da onun Antalya'daki suçlamaları nedeniyle takibata alındığını bildirmişti.¹³⁰⁵

Köprülü son konuşmasında daha önceki basın toplantısında muhalefete “*komünist demediğini*” de söyleyerek bunun yanlış anlaşıldığını belirtmişti. Köprülü 1946-1950 arası CHP'lilerin kendilerine “*komünist ve Moskof ajanı*” dediğini hatta İnönü'nün bu ithamları bazı generallere ve idarecilere yaptığında salondan “*asalım asalım*” seslerini geldiğini de anımsatmış ve yine kimseye komünist demediğini sadece “*muhalefetin propaganda metotlarıyla, komünistlerin propaganda metotlarının birbirinden adeta ayırt edilemediğini*” anlatmak istediğini tekrarlamıştı.¹³⁰⁶

Göle'nin mecliste verdiği dilekçeye yanıt epey bir süre sonra 10 Şubat 1956 tarihinde Adnan Menderes tarafından gelmişti. Menderes Fuat Köprülü'nün “*başbakan yardımcısı ya da bakan olarak değil parti yöneticisi sıfatıyla konuştuğunu*” söylediği cümlesinin hemen arkasından “*...metindeki konuşmasında neler söylemişse ben Partinin Reisi olmak sıfatıyla kendisi ile beraberim.*”¹³⁰⁷ diyerek Fuat Köprülü'ye destek vermişti. Göle ise bu sorusunu 6 ay önce sorduğundan söze girmiş ve başbakanın bu konuda aldandığını belirterek de iddialarında diretmişti. Göle,

“Köprülü bu konuşmasında bu memlekette 5nci kol ve komünist propagandası ile muhalefetin propagandasını birbirinden ayıramıyoruz, diyor. (Soldan, maalesef sesleri) Değerli arkadaşlarım; sınırlarınıza, asabınıza hâkim olmaya bakınız. Aynı şekilde birbirimizi itham edersek bundan fayda görecek ne sizler, ne de biziz. Bundan düşmanlarımız fayda görür. Arkadaşlar, bendeniz Sayın Başbakanın taktiğine kapılmadan görüşlerimi arz edeceğim. Köprülü'nün konuşmasında, demin de arz ettim, muhalefeti beşinci kol ve komünist metodu tatbik ettiğini ve daha doğrusu bu usulü benimsediğini ifade etmişlerdir.”

Demiş ve şöyle devam etmiştir;

“Değerli arkadaşlarım, beşinci kol, Fuad Bey belki bilmez, düpedüz vatan ihanetidir. Beşinci kol metotlarının memlekette tatbik edilmesi halinde bunu yapanların suç işlemiş olduklarında zerre kadar şüphemiz yoktur. Bendeniz Başbakanıdan şunu öğrenmek istemiştım: Acaba mesul bir Hükümet adamı olarak Muhterem Köprülü, CHP muhalefeti hakkında böyle ağır ve tehlikeli bir iddiada bulunurken, bu iddiasını tevsik edecek hâdiseleri, delilleri tesbit etmiş

şeyhi Pilavoğlu ve adamlarına neden iş ve destek verdiklerini de sormuştu: **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1955, “Turgut Göle'nin Dün Yaptığı Basın Toplantısı”.

¹³⁰⁵ **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1955, “CHP'li Mebus Turgut Göle Hakkında Takibata Geçildi”.

¹³⁰⁶ **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1955, “Köprülü Muhalefete Tekrar Cevap Verdi.”

¹³⁰⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem 10, Cilt 10, 35. İnikat, 10 Şubat 1956, s.s.135-136.

midir? Tesbit etmiş ise, Hükümetçe ne gibi tedbirler alınmıştır? Çok basit bir şekilde arz ediyorum. Komünist metotları da yine arkadaşlarım, beşinci kol metotlarının aynıdır, müesses bir nizamı yıkmak için bu metotların kullanılması tabiidir. Bu metotları da kullananların suç işlediklerine şüphe yoktur, bu suçu işleyenler tesbit edildiği takdirde, bunlar hakkında da cezai müeyyidenin tatbik edilmesi lâzımdır. Kanaatimce böyle hâdiseler karşısında Hükümet adamlarını, bilhassa Köprülü gibi bu memlekette yetişmiş insanların kendi çıktığı bir partiye veya muhalif diğer partilere ağır isnatlarda, ağır hücumlarda bulunmaktan ziyade, derhal tesbit ettiği elindeki vesikalarla Hükümeti ikaz etmek ve tedbir almak icab ederdi. Yoksa iftira mahiyetindeki olan bu konuşmalarını radyoya, ajansa vermek suretiyle efkârı umumiyyeye duyurması cihetine gitmezdi.”¹³⁰⁸

Sözleri ile bu konuda kesin kanıt olup olmadığını sormuş ve varsa neden böyle önemli bir suçtan dolayı cezai müeyyide uygulanmadığını, bunun yerine kamuoyuna duyurulduğunu eleştirmişti.

Turgut Göle, “*millî birliğimizi rencide eden ve onun üzerinde çok derin bir ıstırap doğuracak olan ve geniş bir kitleyi hedef tutan bu iddiaları her şeyden evvel emin olunuz ki, düşmanlarımızın işlerine yarıyacaktır.*” Cümleleri ile bunun neye mal olacağını da anlattığı uzun konuşmasında “*komünizmden ve soldan*” bahsetmiş ve o dönem bir CHP milletvekilinin gözünden önemli bilgiler vermişti.

Göle, bir vatanseverin sorunlu konuların çözümünü kendi hükümetinden bekleyeceğini ama “*Komünist ise dışarıdan veya içeriden komünist bir hükümetten bekler.*” dedikten sonra kendine göre komünistlerin nihayi gayesini de “*Türkiye’yi Rusya’nın peyki veya o rejimin hükümran olduğu bir memleket olarak görmek*” olduğunu söylemiş ve “*Şimdi hepinizin huzurunda, Büyük Meclisin ve Yüksek Türk milletinin huzurunda açıklamak isterim ki, Türkiye’de hiçbir muhalefet partisi bu menfur metotları kullanmayı aklından geçirmemiştir ve geçirmeyecektir. (Soldan, gürültüler) Ben bu ithamı Köprülü’ye teessür duyarak şiddetle, nefretle iade ediyorum*” demiş, son olarak da “*Arkadaşlarım; Türkiye dış tehlike ve komünizm karşısında bütün Türklerin bir ve beraber olacaklarına dair yalnız bizde değil yabancılarda dahi tam kanaat vardır. Bu kanaati lüzumsuz şekilde oyunlar pahasına asla bozmıyalım. Biz millî birliğimiz mevzuu bahs olduğu vakit millet olarak birleşmesini bilen insanlarız.*”¹³⁰⁹ Sözleri ile komünizme karşı mücadelede birlik olunması gerektiğini vurgulamış ve

“Sayın Başbakan bundan çok kısa bir müddet evvel yabancı bir ajansa, bu memlekette asla bir komünist tehlikesinin mevzuu bahs olmadığını açıklamış bulunuyorlardı. Bugün ise bir siyasi parti - esefle ifade edeyim - komünistlikle itham ediliyor. Komünizme hizmet etmekle, hattâ ve hattâ «aynı gayeyi takib

¹³⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 10, 35. İnikat, 10 Şubat 1956, s.s.135-136.

¹³⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 10, 35. İnikat, 10 Şubat 1956, s.136.

etmektedir» gibi asla vatanperverane olmıyan bir ithamla bir siyasi parti çürütölmek istenmektedir. Arkadaşlarım, biz birbirimizle ne kadar şiddetle münakaşa edersek edelim, birbirimize ne kadar hücum edersek edelim, ama bu memleketi düşmana satacak insan olarak kimseyi itham etmeye hakkımız yoktur. İtham edecek insanlar bizden değildir.»¹³¹⁰

Şeklinde eleştirilerini belirtmişti. Menderes yanıtında,

“Arkadaşlar, evvelâ ve katiyetle şunu tebarüz ettirmek isterim ki, gerek hükümet adına, gerekse Demokrat Parti namına, Halk Partisi veya başka bir parti hakkında söylenen sözlerin Halk Partisinin heyeti umumiyesine, Halk Partisini teşkil eden birçok vatanperver mensupları da dâhil olmak üzere topuna birden asla teşmil edilmeyeceği ve bu maksatla asla söylenmemiş olduğu aşikârdır. Bu sözlerde bahis mevzuu olanlar Halk Partisi taktikçileridir, bu meyanda Kasım Gülek'tir...”¹³¹¹

Diyerek bu sözün CHP'nin tümüne sadece Kasım Gülek için söylendiğini ve Köprölü'nün sözlerinin tahrif edildiğini açıklamıştı. Köprölü'nün basın toplantısında söyledikleri ortada da olsa Menderes konuşmasının ilerleyen bölümünde “Arkadaşlar, beşinci kol diye bir iftira ediyormuşuz. Komünist tertibinde çalışıyorlar diye biz söylüyormuşuz. Evvelâ şunu söyleyeyim: Fuad Köprölü'nün yanlış ve muharref olarak intişar eden beyanâtı ertesi gün kendisi tarafından tezkib edildi.” Sözleriyle de siyasi bir dönüş yapmış oluyordu.

Menderes, CHP'nin durumun böyle olmasına rağmen taktik icabı böyle bir soru sorduğunu düşünerek o da taktiksel olarak yanıtını vermeye devam etmişti;

“Şimdi; komünist, beşinci kol. Fuad Köprölü'nün dediği, «Biz, Halk Partisinin hücumlarını beşinci kolun yapacağı propagandalardan ve komünistlerin propagandalarından tefrik edemiyoruz, bu dereceye kadar birbirine müşabihdir.» Mealindedir. «Komünist propagandası yapıyorlar, komünisttirler, beşinci kol gibi hareket ediyorlar; beşinci koldurlar» mânasına gelmez. Bunun mânası, o derece ileri gidiyorlar ki âdeta komünistlerin tahripkâr propagandalarından farksız hale geldi, bunların konuşmaları.» demektir. Bunların faaliyetlerinin beşinci kol faaliyetlerine benzer bir seviyeye ulaştığını söylemek istiyor Fuad Köprölü... Fakat asıl Demokrat Partinin, kurulduğu andan iktidara gelmesine kadar bir komünist teşekkülü olduğu hakkındaki iddiaların bu safta oturanların mensup buldukları parti tarafından lâyenkati Türk milletine ve bütün dünyaya ifade edilemediği bilinmektedir. (Soldan, bravo sesleri).”

Şeklinde ki konuşmasıyla eski sayfalara geri dönmüştür. Görüşmelerin ortasında olan Fuat Köprölü de söz alarak Gülek'in Zonguldak konuşması sonrası basına konuşma yaptığını ve konuşmasının ertesi gazetelere çıktığını belirtmişti;

“Bunun üzerine - demin misalini gördüğünüz gibi - garip bir mugalâta ile karşılaştım, «Bize komünist dediniz, beşinci kol dediniz.» gibi lâkırdılar. Ertesi günü maksadımı tasrih ettim.” Sözlerinden sonra “Bu vatan üstünde hiç kimseyi

¹³¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 10, 35. İnikat, 10 Şubat 1956, s.136.

¹³¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 10, 35. İnikat, 10 Şubat 1956, s.137.

kolay kolay, hakkında adaletin hükmü sâdir olmadıkça, komünist diye itham edemeyiz. (Soldan, bravo sesleri) Yalnız kendilerinin gözlerini nasıl ihtiras bürüdüğünü ve bu ihtirasın tesiri ile memleket menfaatlerini nasıl hiçe saydıklarını ve tuttukları propaganda yolunun âdeta beşinci kol propagandasını nasıl andırdığını ifade ettik ve gidişlerinin ona muvazi olduğunu ve bizim bizzarure bunu birbirine karıştırdığımızı söyledik. Bunu söylemekle «siz komünistsiniz mi?» dedik, yoksa onları bundan ayırmak mı istedik. (Sağdan, gürültüler) illâ ayırmayın demek istiyorlarsa o ayrı mesele. Hayır, biz böyle bir ithamda bulunamayız, hiçbir zaman biz vatandaşlarımızı böyle bir itham altında, bir suç altında bulunduramayız.»¹³¹²

Menderes ve Köprülü'nün konuşması sonrası Göle tekrar söz almış ve bu kişilerin farklı görüşlerde bulduklarını belirterek Köprülü'nün o malum sözlerini Zafer Gazetesinden aynen okumuştur.

DP hükümetinin muhalefetten rahatsızlığını açıkça ortaya koyduğu bu süreçte, muhalefet aleyhinde alınacak tedbirlerle ilgili iddialar hemen başlamıştı. CHP'lilerin gezilerine devam etmesi sonrası, Köprülü'nün sert konuşmaları Ankara'da Hükümetin Umumi İçtima Yasasında değişiklik yapacağı hatta sınırların çok daraltılacağı şeklinde dedikodulara yol açmıştı. O kadar ki DP'nin "*Demokrasiyi yeni baştan tesis etme*" fikrinin yeniden gündeme getirileceği konuşuyordu.¹³¹³ Cumhuriyet Gazetesine göre; iktidarın "*memlekette diktatorya kurulmasını önleyebilmek için anarşi olarak kabul edilen hareketlere, toplantılara karşı*" en sert tedbirleri alacağına muhakkak gözüyle bakılıyordu.

Muhalefet partileri zaten daha önce konuşma izinlerini alırken toplantı nedenini ve konuşma konularını belirtmekteydi. Ancak son gelişmeler sonrası hükümet ilk tedbir olarak 20 Ağustosta İçişleri Bakanlığınca açık hava toplantılarıyla ilgili bir tebliğ yayınlamıştı.¹³¹⁴ Bu tebliğe göre; toplantının nedeni ve konularının sınırının olmaması ve "*memleket meselesinin şumülü dışına çıkması*" nedeniyle toplantı konularının ayrıntılı olarak açıklanması ve belirtilen konu dışına çıkılmaması istendiği gibi, konuların da farklı değil sadece tek konu olarak belirlenmesi gerektiği belirtilmişti.

İşte muhalefetin sert eleştirileri üzerine bu ortamda 27 Haziran 1956 yılında meclis genel kurulunda DP'nin "*toplantılar ve gösteri yürüyüşleri hakkındaki kanun tasarısı*" görüşülmeye başlanmıştı. Tasarı ile siyasi partilerin seçim dönemleri dışında açık hava toplantısı yapması yasaklanmış, kapalı toplantıları ise mülki amirlerin iznine bağlanmış, suç sayılabilecek toplantıların dağıtılması için de

¹³¹² TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 10, 35. İnikat, 10 Şubat 1956, s.139.

¹³¹³ Cumhuriyet, 19 Ağustos 1955, "Hükümetçe Alınacağı İddia Edilen Tedbirler".

¹³¹⁴ Cumhuriyet, 20 Ağustos 1955, "Dahiliye Vekaleti'nin Açık Hava Toplantıları İçin Tebliği".

güvenlik görevlilerinin yetkileri genişletildi. Yasa teklifinin gerekçesi ise muhalefetin yurdun her yanında toplantılar düzenleyerek demokrasi, huzur ve sukuneti bozduğu iddiasıydı. İktidara göre yasaklar demokrasiyi korumak için yapılıyordu.¹³¹⁵

1956 Temmuzunda CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek temmuz ayı sonunda çıktığı Karadeniz gezisinde¹³¹⁶ Rize çarşısında yaptığı gösteri yürüyüşünün toplanma yasasına aykırı olması suçlamasıyla mahkemeye verilmişti. Gülek, “*dükkan sahiplerinin ellerini sırayla sıkarak fiilen bir gösteri yürüyüşüne sebebiyet vermekle*” suçlanmıştı.¹³¹⁷ Gülek’in avukatından da Rize Emniyet Müdürü’nün Gülek’i 3 kişi ile el sıkışması nedeniyle karakola çağrıldığını da öğrenmekteyiz.¹³¹⁸ Avukat Enis Naci Kepenek, Gülek’in “*Milliyetçi bir partinin genel sekreteri değil de bir casus veya vatan haini karşılar gibi zabitanın terör havası içinde karşılandığını*” belirtirken, diğer avukat Mehmet Ali Kumbasar da “*el sıkışmak gibi ferdi hürriyetin henüz sınırlanmadığını*” belirterek “*Türkiye’de hakimlerin var olduğunu ispat etmenizi bekliyoruz*” demelerine rağmen hakimın verdiği kararla 6 ay hapse mahkûm edilmiş ama yasanın henüz ilk kez uygulanmasından dolayı suç işleyenin bu cezalar nedeniyle ileride tekrar suç işlemekten kaçınacağı kanaati nedeniyle kararın teciline karar verilmişti.¹³¹⁹

Kasım Gülek hakkında ülkede büyük bir olumsuz algı oluşturulmuştu.¹³²⁰ O kadar ki Gülek 15 Ağustos 1956 tarihinde İmroz Adası’nda dinlenme için birkaç gün tatil yapmaya karar vermişti ancak daha ilk çıkışında yatacak yer temin edilememiş ve bakkalarda peynir ekmek ve zeytin bile bulunamaması sonrasında, adada kahvede görüştüğü halkın kendisine ilgi göstereceklerin 6 ay hapis ile cezalandırılacağı söylentisiyle korkutulduğunu anlayınca adadan geri dönme kararı da almıştı.¹³²¹ Gazetecilerin İmroz kaymakamı ve DP Çanakkale milletvekili Servet Sezgin’i haberdar etmeleri üzerine her şey tersine dönmüştü. Sezgin’e göre bu sıkıntılar ve halkın ilgisizliği, CHP’nin İmroz’da teşkilatının olmamasından kaynaklanmıştı.

¹³¹⁵ Şerif Demir, **a.g.e.**, s.124.

¹³¹⁶ **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 1956, “Gülek Sohber Gezisinde İlk Konuşmasını Samsun’da Yaptı”.

¹³¹⁷ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1953.

¹³¹⁸ **Cumhuriyet**, 9 Ağustos 1956, s.1, “Gülek Rize’de Mahkûm Oldu”.

¹³¹⁹ Gülek bir yıl önceki suçlamadan da 1 yıl ağır hapis ve 4 ay da Bursa’da sürgün cezası almış ama bu karar temyizde olduğu için eğer cezası kesinleşirse bu 6 aylık cezasıyla birleştirilecekti: **Cumhuriyet**, 9 Ağustos 1956, s.3, “Gülek Rize’de Mahkûm Oldu”

¹³²⁰ Gülek, bu sonuncu mahkemeye çıkarılması sonrası, adalet önüne çıkartılmasının sayısının 90 olduğunu ve 100 olduğunda da kutlama yapacağını da belirtmişti: **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1956, “Gülek 90. Kez Adalet Huzurunda”,

¹³²¹ **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1956, “Gülek İstiharete Gittiği İmroz’dan Dönmeğe Kalktı”.

İmroz'un din adamı da gelip Gülek ikna edildikten sonra ve yemek verilerek ve kalacağı yer de ayarlanarak Gülek'in tatiline devam etmesi sağlanmıştı.

Sadece CHP değil, CMP'liler de 7 Ağustos 1956 yılında¹³²² CMP Giresun kongresinde 15 delege olarak parti başkanları Bölükbaşı'nı alkışlayarak "nümayiş yaptıkları" için gözaltına alınmışlardı. Kongrenin yapıldığı salon kapalı ve kara perdelerle çevriliydi ve Cumhuriyet savcısı tarafından delegeye konuşmacının alkışlanmaması uyarısı da yapılmıştı. Kırşehir milletvekili Ahmet Bilgin, savcının bu kararı gereği alkışlanmamış ancak konuşmasında da savcının böyle bir maddeyi gösteremeyeceği eleştirisini getirmişti. İlginç olan kongre sırasında izlemeye olan Cumhuriyet savcısı bu eleştiriler nedeniyle kongrenin devamına izin vermeyeceğini söylemişti. Bu sırada alkışlayan 15 kişiyi savcı tutuklatmıştı. Salonun havasız ve kapıların da kapalı olması nedeniyle camların açılması isteğini de savcı komiserlere sorun demiş ama olumlu karar çıkmamıştı.¹³²³ Bölükbaşı "Ben konuşmayacağım zaten son günlerdeki hadiseler bizzat kendisi konuşuyor" diyerek Samsun'daki konuşmasını diktafon ile kongrede dinletmiş ve "çok mahzun ve kederli bir çehre ile kongrede bulundu ve kendi nutkunu o şekilde dinledi"¹³²⁴

Eylül ayında Kırşehir'de Bölükbaşı'nı karşılamaya gelenler ise polis zoruyla copla dağıtılmıştı.¹³²⁵ O dönemde CHP'nin İl Başkanları toplantısı ve CHP'nin bir yemeği dahi yasaklanmıştır. Öte yandan Bölükbaşı'nın dokunulmazlığı kaldırılmış ve tutuklanmıştır.¹³²⁶

DP bu süreçte kayıplar vermeye devam ediyordu. 17 Temmuz 1957'de Demokrat Parti İstanbul İl Başkanı Orhan Köprülü istifa etti. Partinin kurucularından biri olan Dışişleri Bakanlığı'ndan istifa eden daha sonra da partiden istifa eden Fuat Köprülü ise şunları söylüyordu;

*"Programından ayrılmış, eski hüviyetini tamamen değiştirmiş olan bugün ki demokrat parti zihniyeti ile uyumak benim için imkansız olduğu cihetle demokrat Partiden çekiliyorum (...) demokrasi nizamına iman etmiş bütün Türk vatandaşlarının aralarındaki her türlü ihtilaflarını bir tarafa atarak bu gaye (Menderes'i devirme) uğurun da işbirliği yapmaları bir vatan borcudur."*¹³²⁷

¹³²² Bu yasa sonrası gezi izinleri oldukça sıkıntılı olmaya başlamıştı. Nitekim Bölükbaşı kendisine "resmen izin aldığını" söyleyen Giresun İl Başkanına "ilahi başkan yemek listesini de verdin mi yoksa?" nüktesiyle yanıt vermişti: **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1956, "Bölükbaşı Giresun'a Girdi."

¹³²³ **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1956, "CMP'nin Düski Giresun Kongresi Hadisesi Oldu".

¹³²⁴ **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1956, "CMP'nin Düski Giresun Kongresi Hadisesi Oldu", Bölükbaşı'nın Trabzon Kongresine de Valilik izin vermemişti: **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1956.

¹³²⁵ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1953.

¹³²⁶ Metin Toker, **İsmet Paşa'yla 10 Yıl 1954-1957**, s.156.

¹³²⁷ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1954.

Muhalefet partileri bir güç birliği kurmak istemişler, DP ise bu girişimi önlemek için tüm partilerin bütün seçim çevrelerinde tam aday listesi sunmasını zorunlu kılan bir yasa çıkarmış, CHP, HP, CMP aralarında illeri paylaşmış her ilde tek liste çıkarmaya ya da ortak muhalefet adına tüm ülkede tek listeyle seçime gitme kararı almışlardır ve güç birliği dağılmıştır.¹³²⁸ 1957 seçimine giderken süreç çok zorlu geçmiştir.

1957 seçimlerine giderken DP, CHP'lileri komünist dinsiz olarak tanımlıyor kendi yaptıkları camii ve imam hatip okullarının sayılarıyla övünerek toplumun dini duygularına sesleniyordu.¹³²⁹ CHP'de DP'nin laiklikten saptığını dile getiriyordu. Ayrıca tarikatların varlığını kabul eden DP 1954-57 seçimlerinde Nurcuların desteğini almış, bu tür örgütlenmeleri meşrulaştırmış oldular.¹³³⁰

DP'nin her gün yıprandığını gören İsmet İnönü "*dinsizlik ve komünistlik*" ithamlarına aldırılmıyordu. Yakın arkadaşları ise bu ithamlardan rahatsız oluyor ve İnönü'yü uyarıyorlardı. Bayar, Menderes, Bölükbaşı konuşmalarına Allah ile başlıyor, Allah ile bitiriyordu. İnönü de bunu yapamaz mıydı? Bu tür konuşmalar yapmaya yanaşmayan İnönü'yü ikna etmeye çalışan aydın ve ilerici bilinen kişiler bile vardı ve onlara göre Allah'lı bir konuşma her meseleyi çözebilirdi.¹³³¹ İsmet İnönü bu tür konuşmalara şöyle yanıt verirdi;

*"Siz benim bunu neden söylememi istersiniz? Oy getirsin diye değil mi? Peki bu, dinin siyasete alet edilmesi sayılmaz mı? Ben bu usulleri kullansam daha mı çok Müslüman olurum, sevap işlerim? Siz, bunu mu düşünüyorsunuz? Yoo maksudunuz politika yapmak. Haydi canım siz de..."*¹³³²

Kayseri'de yine bir arkadaşı İnönü'den Allah'lı bir konuşma yapmasını istedi, sonrasında İnönü arkadaşına gülererek şunları söylemiş ve tutumunu ortaya koymuştu.

-*"nasıl memnun oldun mu? İsteddiğini yaptım*
- *Ne yaptınız, Paşam? Ben farkına varamadım.*
- *Allaha ismarladık dedim ya..."*¹³³³

4.2.3. 6-7 Eylül Olayları ve Sol Algısı

1955 yılında İngiltere'nin sömürgesi olan Kıbrıs adasını Yunanistan'ın kendisine bağlamak istemesi üzerine Türkiye sert çıkmış uluslararası bir sorun

¹³²⁸ A.g.m., s.1954.

¹³²⁹ Erik Jan Zürcher, a.g.e., s.338.

¹³³⁰ A.g.e., s.340.

¹³³¹ Metin Toker, a.g.e., s.156.

¹³³² A.g.e., s.156.

¹³³³ A.g.e., s.156.

oluşmuştur.¹³³⁴ Uzun yıllardır devam eden Kıbrıs konusu nedeniyle Türkiye’de gergin bir ortam oluşmuştur.

6 Eylül 1955 günü saat 13.00’te devlet radyosu, Selanik’te Atatürk’ün doğduğu eve bomba atıldığı bilgisini halka duyurduktan¹³³⁵ sonra İstanbul Ekspres gazetesi bu haberi “*Atamızın evi bomba ile hasara uğradı*” manşetiyle erken baskı ile yayınlayınca¹³³⁶ kısa süre içerisinde birçok bölgede Rumlar’a ve Yunanistan temsilciliklerine saldırılmış, İstanbul ve İzmir’de bu benzeri olaylar yaşanmış, olayların önüne geçilemediği için de bir sıkıyönetim ilan edilmiştir.¹³³⁷ “*Yassıada mahkemeleri sırasında ise Selanik’teki provakasyonun Demokrat Parti tarafından bir ajana yaptırıldığı, halk gösterilerinin de önceden planlandığı ama yaygınlaşmasına engel olunamadığı anlaşılacaktı.*”¹³³⁸ Ayrıca olaydan bir süre sonra 10 Ocak 1956 tarihinde yapılan meclis görüşmelerinde de CHP Malatya milletvekili Nüvit Yetkin’in verdiği bilgilere göre olaydan bir hafta önce muhtarlardan azınlık vatandaşlarının adreslerinin istendiğini de öğrenilecekti.¹³³⁹

Olaylar başladığında İstanbul’da Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Menderes, Vali ve davetlilerle yemekydi ve haberi de burada öğrenmişlerdi.¹³⁴⁰ 6-7 Eylül olaylarında hükümet şiddetli gösterileri hoş görmüş tedbir almaya geciktirmiş, Rum kiliselerine, okullarına ve mezarlıklara saldırılmıştır. Ayrıca maddi açıdan da oldukça zarar olmuştur.¹³⁴¹

Olay ardından gerçekleşen 12 Eylül 1955 tarihli meclis görüşmelerinde Devlet Bakanı Fuat Köprülü, “*Şunu söyleyeyim ki, bu hâdiseden Hükümet evvelce haberdardı. Ona göre bâzı tertibat da almıştı. Fakat bu hâdisenin günü ve saati muayyen değildi ve bu bütün gayretlere rağmen âdeta bir baskın şeklinde her tarafta birden tecelli etmiştir. (Sağdan: Gürültüler, tedbirler noksan sesleri)*”¹³⁴² diyerek

¹³³⁴ Mete Tunçay, “Siyasi Tarih (1923-1950)”, **Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye 1908-1980**, (Ed: Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.184.

¹³³⁵ Dilek Güven, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s.22.

¹³³⁶ Aktaran, Resul Babaoğlu, “Türkiye Rum Cemaati ve 6/7 Eylül 1955 Olayları”, **History Studies**, Volume 4, Issue 4, Kasım 2012, s.20.

¹³³⁷ Mete Tunçay, “Siyasi Tarih (1923-1950)”, **Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye 1908-1980**, (Ed: Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.184.

¹³³⁸ **A.g.e.**, s.184

¹³³⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem 10, Cilt 9, 23. İnikat, 13 Ocak 1956.

¹³⁴⁰ Mehmet Akif Demirer, **6/7 Eylül 1955 Yassıada 6/7 Eylül Davası**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s.74.

¹³⁴¹ Dilek Güven, **a.g.e.**, s.14.

¹³⁴² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem 10, Cilt 7, 80. İnikat, 12 Eylül 1955, s.684. Köprülü daha sonra DP’den ayrılacak ve bu olayların DP tarafından tertiplendiğini de belirtecektir.

olaydan hükümetlerinin haberdar olduğunu belirtmişti. Yine bu ilk oturumda Fuat Köprülü,

“Biliyorsunuz ki; şimdiye kadar tevkif edilenlerin sayısı aşağı-yukarı 3000’i geçmiştir. Bütün bunların neticesinde tecelli edecek hakikati biraz beklemek lâzımdır arkadaşlar. Şimdi müsaadenizle hâdisenin mahiyetini ve kısaca umumi hatlarını izah edeceğim. Hâdise Kıbrıs hâdisesinden dolayı bilhassa gençler ve umumiyetle! vatanperver insanlar tarafından takibedilen vatani bir hâdise olarak meydana çıktı, fazla galeyanlı bir kısım gençlik bu mevzuda çok fazla hassas davransıyorlardı. Diğer taraftan matbuat da bu hassasiyeti mütemadiyen tedarik etmekte idi.”¹³⁴³

Sözleri ile olayların neden ve faileri ile ilgili ilk bilgileri vermişti. Olayın nedenleri ve sebep olanlar üzerinde çalışmalar yapılmıştır.¹³⁴⁴ Bu konudaki failer arasında o dönemin algısı gereği “komünistler” de vardı. Ahmet Emin Yalman, bu konuda genel olarak “komünist ajanlarının sağ ve sol cereyanları ateşleyerek halkı kudurtmak için şeytanca çalıştıklarını” söylemişti.¹³⁴⁵

İddialar arasında, Türkiye’nin NATO’ya üye olmasından rahatsız olan Sovyet Rusya’nın, Türkiye ile Yunanistan ilişkilerini baltalamak için casusları aracılığıyla “Türkiye’deki komünistleri” kullanarak bu olayları gerçekleştirdiği de vardı.¹³⁴⁶

6-7 Eylül sırasında meclis başkanı olan ve olay sırasında yurtdışında bulunan Refik Koraltan da döndüğünde olayları öğrendikten sonra aynı görüşü dile getirmişti. Ona göre; “Üzerine çok düşünmeden, olayların sebebi hemen bir karara bağlanmıştır; 6-7 Eylül hadiseleri komünistler çıkardı bu işleri yapanlar komünistlerdir.” demişti. Koraltan’dan gelen bir başka yorum da şöyleydi;

“Canım mesul arayalım diye birbirimize mi gireceğiz. Düşman karşımızda! İlk işimiz onu mağlup etmek olmalıdır. Şimdi el ele verelim, sonra bu işleri düşünürüz. Bu iş, komünistlerin işi... Galeyan yatışmış. Hükümeti kurtarmak isteyenler bu işte komünistlerin parmağı olduğunu iddia etmişler. Hükümet bir pusuya düşürülmüş!.. İşin, tetkike, tahkike muhtaç çok ince tarafları varmış. Bu durum karşısında şimdi hükümetin mesuliyeti cihetine gidilirse, bundan kulislere istifa edermiş, vb.”¹³⁴⁷

6-7 Eylül olayları tam anlamıyla çözülememişken, hükümet suçu komünistlere yüklemiş, yukarıda belirtildiği ve ileride de belirteceğimiz Fuat Köprülü mecliste yaptığı bir konuşmada bunu desteklemiş, bir sonraki adım ise

¹³⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 7, 80. İnikat, 12 Eylül 1955, s.684.

¹³⁴⁴ Bu konuda önemli bir çalışma için bkz. Resul Babaoğlu, “6-7 Eylül 1955 Olaylarının Muhtemel Faileri Üzerine bir değerlendirme”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Volume.6, Issue.2, February 2013, s.s.1349-1371.

¹³⁴⁵ Ahmet Emin Yalman, **a.g.e.**, s.325.

¹³⁴⁶ Mehmet Akif Demirel, **a.g.e.**, s.201.

¹³⁴⁷ A. Hamdi Başar, Yaşadığımız Devrin İcyüzü, s. 90. aktaran Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam 1950-1964**, 3. Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s.183.

emniyette dosyası olan solcuları tutuklatmak olmuştu.¹³⁴⁸ DP için içinde “komünistlerin” olduğunu doğrulamak için Amerika’dan bir uzman çağırdığı, ancak Amerikalı uzmanın “komünistler eğer bu kadar kuvvetli olsalardı dükkan tahrip edeceklerine ihtilal yaparlardı.”¹³⁴⁹ Görüşünü bildirdiği de iddialar arasındaydı.

Örneğin, DP’nin yayın organı olarak bilinen Zafer Gazetesi 12 Eylül 1955 tarihinde yayınlanan “İstanbul’da 43 Kızıl Yakalandı” başlıklı haberinde 6-7 Eylül olaylarının tahrikçileri arasında “43 komünistin” bulunmasının dikkat çekici olduğu vurgulanmıştı. Zafer Gazetesi,

“Bunlardan bir kısmı bundan bir müddet meydana çıkarılan gizli komünist partisine mensup kimselerdir. Hadise gecesi Beyoğlu’nda buldukları tespit edilen bu şahıslar halen nezaret altındadırlar. Siyasi polis tarafından yakalanan komünistlerin 7 tanesi evvelce muhtelif bu hareketlere iştirak etmekten tanık olarak birçok defalar ceza evlerine girip çıkmış kimselerdir.”

Şeklinde ki haberinde yakalanan kişileri de isimleriyle vermişti:

1. Avukat Faik Muzaffer Amaç (Bidayette hocalık yaparken solcu teşekküllerle iş birliğinde bulunduğu tesbit edilerek vazifesinden uzaklaştırılmıştır. Müteaddit defalar komünizm propagandası yapmaktan mahkemeye verilmiştir)
2. Mustafa Börklüce (Rusya ya komünist ihtilali sırasında ihtilalcilerle çalışmış, bilahare Moskova üniversitesini bitirerek Türkiye’ye gelmiştir. 2 defa komünistlikten mahkûm olmuştur)
3. Asım Bezircioğlu (Türkiye Sosyalist Partisinin faal azalarından olduğu sırada partinin organlarında komünizm propagandası yapmakla tanınmıştır. Halen komünizm suçundan ağır cezada yargılanmaktadır.)
4. Veli Dohu (Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünden mezun olmuştur ve halen bir şirkette çalışmaktadır. Muhtelif zamanlarda komünizm suçundan takibata uğramıştır.)
5. İlhan Berktay (Tıp Fakültesinde talebe iken gizli komünizm faaliyeti yapmış ve zararlı faaliyetinden dolayı 3 yıl hapse mahkûm edilmiştir. Halen hasta olup tedavi altındadır.)
6. Sami Büyük (Komünizmden 1 sene 9 ay hapse mahkûm edilmiştir.)
7. Suavi (Tanınmış komünistlerdendir. Halen boşta gezmektedir.)¹³⁵⁰

İngiliz belgelerine göre yapılan bir çalışmada ise¹³⁵¹ 6-7 Eylül olaylarının nedeni Milli Öğrenci Federasyonunun genel sekreteri Kemal Önal’ın açıklamaları olarak gösterilmişti. Aynı raporda komünistlerin de şüpheli olduğu belirtilmiş ancak herhangi bir somut belge bulunmadığı da rapora yazılmıştı.¹³⁵² Komünistlerin olaylarla ilgisini sadece Kemal Önal ile ilişkilerine bağlamışlardı.

¹³⁴⁸ Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.110.

¹³⁴⁹ Aktaran Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.110.

¹³⁵⁰ **Zafer**, 12 Eylül 1955, s.7, “İstanbulda 43 Kızıl Yakalandı”.

¹³⁵¹ Cengiz Atlı, “İngiliz ve Cumhuriyet Arşiv belgeleri Işığında 6-7 Eylül Olayları”, **Turkish Studies**, Volume 9-10, 2014, s.1185.

¹³⁵² **A.g.m.**, aynı yer.

Olayın sıcaklığı içinde olaydan nerdeyse bir hafta sonra 12 Eylül 1955 tarihinde mecliste yapılan görüşmelerde de suç tamamen “komünistler” üzerine atılmıştı. İlk söz alan DP Burdur milletvekili Mehmet Özbey “Arkadaşlar; bu felâket yalnız ve yalnız komünistlerin plân ve programları neticesinde vukua gelmiştir.” dedikten sonra dönemin algısını gösterecek şekilde,

“Yıllardır sinsi sinsi nöbet bekliyen komünistler bunu fırsat bilerek plânlı çalışmalarıyla araya çapulcu ve yağmacıları da karıştırarak bu büyük felâketi meydana getirmişlerdir. Hakikatte ise İzmir ve İstanbul sokaklarına dökülen idrak ve şuurdan mahrum bu yıkıcı selin Kıbrıs dâvası ile asla alâkası yoktur. Bu felâket yalnız ve yalnız komünistlerin plân ve programlarının eseridir. Öylesine ki, komünistler bir yandan Hükümeti, bir yandan da memleketi güç bir duruma düşürmek için gizliden gizliye ve en ince teferruatına varıncaya kadar hazırlanmış, kiliselerin yakılması, dükkânların soyulması, mağazaların yıkılması için ne varsa hazırlıklarını yapmışlar, balta ve balıozlarını, kazma ve küreklerini günlerce evvel tamamlayarak bütün sokak ve caddelerde aynı zamanda tahribe başlamışlardır. Şu felâket gösteriyor ki, komünistler için Kıbrıs sadece bir parola idi. Bugün Kıbrıs olmasa idi yarın her hangi bir fırsattan faydalanarak aynı işi yapabileceklerdi. Bunu öyle hesaplı bir zamanda yaptılar ki, dünya milletlerinin İstanbul 'da 58 milletin güzide mümessillerinin I toplandığı bir sırada memleketimizden çeşitli intibalar alacakları bir zamanda yapmışlar, millî şeref ve haysiyetimizle oynamışlardır. Bu gizli kuvvetin ajanları 6 Eylül akşamı sokağın idaresini ele geçirerek tahrip, yağma ve yangınlarla Türk gençliğinin haklı asabiyet ve heyecanını, protesto mahiyetindeki bu toplantısını istismar etmişlerdir. Gözlerimizle gördüğümüz bu felâket herhangi fevri heyecan ve galeyanın eseri olamaz. Bunlar evvelce tasarlanmış bir plân ve programın mahsulüdür. Bu fecaat, tahrip ve yağma, tarihimizde asla görülmemiştir. Çünkü: Türkler asla yağmacı ve çapulcu değildir. Yakın tarihimiz meydandadır; Fatih, İstanbul'u fethederken; kimsenin malına, canına, ırzına dokunulmamış, kiliseler yakılmamıştır. 500 sene böyle bir felâket de görülmemiştir. Bu fecaat ancak ve ancak kanı bozuk komünistlerin eseridir.”¹³⁵³

Sözleriyle noktayı kendine göre koymuştu. Özbey bu konuda o kadar ileri gitmişti ki;

“Sayın arkadaşlar, Türkiye ve Yunanistan için sulh, saadet getirecek dostluğun düşmanları da vardır. İşte komünistler, bu düşmanların başındadır. Komünistler bu dostluğumuzu bozmak için Kıbrıs işini aşılamışlar, alevlendirmişlerdir. Maalesef Yunan idarecileri komünistlerin bu oyununa ve manevralarına inanmışlardır. Hulâsa arkadaşlar; komünistlerin İzmir ve İstanbul'da işledikleri bu feci cinayetten Türk ve Yunan milleti çok üzgündür. Dünyaca kahramanlığı, mertliği ve efendiliği ile tanınan Türkler bu komünistlere icabeden en ağır cezaları süratle verecek, icabında vatanımızı Rus'un kucağına atmaktan çekinmeyecek bu vatan hainlerini, söndürdükleri yuvaların, yaktıkları mabetlerin, yıktıkları mağazaların, önünde hemen asılmalarıyla âmme vicdanı huzura kavuşacak, hak ve adalet yerini bulacaktır. Çünkü, biz bugün onları asmazsak, onlar yarın hizim ve Türk vatanının idamını hazırlıyacaktırlar.”¹³⁵⁴

¹³⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 7, 80. İnikat, 12 Eylül 1955, s.s.671-672.

¹³⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 7, 80. İnikat, 12 Eylül 1955, s.672.

Demek suretiyle bu “cinayeti” komünistlerin işlediğini iddia etmiş hatta onların asılmalarını da istemişti. Özbey son söz olarak da “*Netice arkadaşlar, Türk mukaddesatına, kalbimize hançer saplanmıştır. Sokağın, demokrasimize yöneltmek istediği bu ihanet hançeri kendisine, komünist yüreğine çevrilecektir. Yüksek Meclis ve Hükümetimiz, her Türk vatandaşının; malını, canını, ırzını korumak mecburiyetindeyiz. Türkiye’de, demokrasi idaresinden (başka hiçbir kuvvet barınamaz ve komünistlik asla hortliyamaz.*” Cümleleriyle bitirmişti. Özbey’in bu “*asarız keseriz*” şeklindeki konuşmalara kendisi de DP’li Kastamonu milletvekili Ali Muzaffer Tanöver tepki göstermiş ve “*Bu arkadaşımız lütfen sözlerini geri alsınlar. Bu kürsüde asarız, keseriz kelimesi konuşulmaz, lütfen geri alsınlar, sözlerini.*”¹³⁵⁵ Şeklinde konuşmuştu.

Komünistlerin suçlanması aynı görüşmede devam etmişti. Yine DP’li Antalya milletvekili Burhanettin Onat da “*Bu hâdise Türk milletinin eseri değil ki, şimdiye kadar Türk milleti yapmadı da bugün neden yapti diyebilirsiniz? (Alkışlar) Hâşa arkadaşlar, ortada evvelâ gençliğin çok mukaddes ve asla zaafa uğratılmaması lâzım gelen ulvi heyecanının gölgesine sığınan melanetin, sistemli, mektep mezunu, diplomalı komünist teşkilâtı vardır. (Bravo sesleri)*”¹³⁵⁶ Konuşmasıyla 6-7 Eylül olaylarından Türk milletinin değil, komünist teşkilatının sorumlu olduğunu belirtmişti. Onat’ın diğerlerinden tek farklılığı ise komünistleri “*sistemli, mektep mezunu, diplomalı*” olarak nitelemesidir. Onat, “*Arkadaşlar; ne görüyoruz: Temiz, necip, asıl hislerin tesiri altında kaynaşan, köpüren, şahlanan bir gençlik heyecanı. Fakat ele alıp bakıyorsunuz, bunun altın gibi parlak ve ateş gibi temiz sâf unsurları arasında akrepler dolaşıyor. (Yılanlar sesleri) Evet yılanlar dolaşıyor. Yalnız değildirler arkadaşlar, o temiz kütlenin içinde akrepler, çıyanlar, yılanlar var. Öbür tarafta bundan istifade eden bir komünist teşkilâtı var, bir de yağmacı zümresi var.*” Cümlelerini de kullanmış ve meclisin komünist algısına “*akrepler, çıyanlar ve yılanlar*” da eklenilmiş oluyordu.

Aynı oturumda Başbakan Yardımcısı Fuat Köprülü de 6-7 Eylül olaylarını komünistlere bağlamış ve

“Selanik’te patliyan meşhur bomba haberi buraya; gelir gelmez, derhal arzu edilen fırsat ele geçirilmiş oldu. Komünistler derhal harekete geçtiler ve gençliğin vatanperverlik tezahürü gibi görünen bu hal birdenbire mahiyetini değiştirerek ve tahripkâr bir hal aldı ve her tarafa hücumlar, yakmalar, yıkmalar başladı. Çünkü komünist unsurlar hâdiseyi evvelce tertipledikleri gibi

¹³⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 7, 80. İnikat, 12 Eylül 1955, s.672.

¹³⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 7, 80. İnikat, 12 Eylül 1955, s.678.

sevku idareyi ele geçirmişlerdi... İstanbul'da hâdisenin başlangıcına, süratle inkişafına, takib ettiği usullere ve gayelere dikkat etmek dahi bunun bir komünist hareketi olduğunu anlamaya kâfidir. Mabetlerin yakılması tamamiyle bir komünist taktiğidir. Türkiye'de, Türk tarihinde mabet yakılması gibi bir hâdise vâki değildir. Bunu yapanlar doğrudan doğruya Türkiye ile Yunanistan arasındaki dostlukları bozmak, Türkiye'yi Garp âlemine karşı geri, mürteci ve mutaassıp göstermek; bu suretle tarihin eski karanlık devirlerine gitmek ve Türkiye'yi oraya götürmek isteyen meşum kara kuvvetlerdir, kızıl kuvvetlerdir. Hükümet tetkikatını ikmal ettikten sonra vaziyet tamamiyle anlaşılacaktır. Bugün tahrib edilmiş, yanmış yıkılmış olan beş bin bina, dükkân ve apartman yalnız Rumlara ait binalar değildir. Bunların içinde Türklere, Ermenilere, Musevilere ait olanlar da vardır. Hâdise Rumlara karşı husumet kisvesi altında başlamışsa da, hakikati halde tamamen bir komünist hareketidir. Memlekette servet namına, mal namına ne varsa tahrib etmek için girişilen meşum bir harekettir. Hâdisenin İstanbul'la beraber Ankara'da ve İzmir'de ahenkar olarak tecelli etmesi bunun tam bir tertip olduğunu, zannedildiği gibi mahdut bir sahaya şâmil bulunmadığını göstermektedir arkadaşlar.”¹³⁵⁷

Şeklindeki konuşmasıyla suçluları ilk anda “komünistler” olarak göstermişti. Köprülü'nün bu konuşması, Türkiye'nin komünizm ve sol algısını göstermesi açısından önemlidir. Zira başbakan yardımcısı,

“Sevgili arkadaşlarım, hâliseleri dar olarak değil, umumi seyirleri içinde mütalâa etmek lâzımdır. Dünyanın bu son aylarının umumi vaziyeti içinde, Asya'da ve Avrupa'da Komünist faaliyeti gözden geçirilecek olursa bu hâdisenin nasıl ve niçin hazırlandığı gayet iyi anlaşılır. Biliyorsunuz ki Türkiye, bugün Yakın ve Orta - Şarkın ve Balkanların âdeta emniyet temelini teşkil eden bir kilit taşı, ve maddi ve mânevi varlığıyla ve kuvvetiyle, komünizm tehlikesine karşı diğer sahaları koruyan bir kale mesabesinde. İşte Türkiye'nin umum dünya vaziyetindeki bu harikulade ehemmiyeti dolayısıyla ki uzun zamandan beri komünizm faaliyeti Türkiye'nin üzerinde temerküz etmiş ve fırsat bulup onu yıkmak için her türlü tedbiri almış, hiçbir fedakârlıktan çekinmemiştir. Vaktiyle burada, bu kürsüde muhalefette bulunduğumuz sırada sağcılık, solculuk kanunu müzakere edilirken söylediğim sözleri tekrar edeceğim. Bu komünizm propagandası Türkiye gibi bir memlekette esas mahiyetiyle tecelli etmez. Vatanperverlik, müfrit vatanperverlik kisvesine bürünür, dindarlık, mutaassıplık kisvesine bürünür; her türlü kisveye bürünür. Hürriyetperverlik kisvesine bürünür, demokrasi gidiyor, mahvoluyor, diye onu içten vurur. Bu suretle memleketi mahvü perişan eder. Memleket efkârı umumiyesi üzerinde asap bozucu hareketler yaratır, onun nüfuzunu kırmaya çalışır.”¹³⁵⁸

Cümlelerini kullanarak kendi düşünceleri üzerinden bu algıyı çok net ortaya koymuştu. Bu oturumdan sonra 13 Ocak 1956 tarihinde, CHP'li Kars milletvekili Mehmet Hazer'in 6-7 Eylül hadiseleri dolayısıyla Başvekil ve eski Dahiliye Vekili hakkında tahkikat açılması için verdiği taksir görüşmelerinde de bu konu tartışılmıştı. Üzerinden süre geçtiği için vekiller daha sağduyulu olmasına rağmen DP hala savunma durumundaydı.

¹³⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 7, 80. İnikat, 12 Eylül 1955, s.685.

¹³⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 7, 80. İnikat, 12 Eylül 1955, s.685.

Konya milletvekili Abdurrahman Fahri Ağaoğlu söz almış ve Köprülü'nün bu konuyla ilgili ilk oturumda “*devlet haberdardı*” cümlesini savunmuş, gazetelerin olay sonrası abartılı yayınlar yaptığından söz etmiş ve hala bu işin arkasında “*komünistlerin*“ olduğunu “*Komünistlerin bu gibi darbeler yapacağı bütün dünyanın malûmudur.*”¹³⁵⁹ Cümleleriyle gösterdikten sonra, asıl sorumlunun ise CHP olduğunu da “*Şimdi ben söylesem - söylemekte de haklıyım- materyalist bir siyasetle, millet vicdanına el atılan bir siyasetle, babayı çocuğundan ayıran bir siyasetle komünistlerin bu tecavüzlerini dolayısıyla hazırlamış olan Halk Partisidir.*” Sözleriyle yansıtmış ve DP’li milletvekili olması nedeniyle de “*Komünistlerin; komünist tohumları saçılmıyan, komünist mezraası olmıyan memleketlerde, Türkiye evet 14 Mayıs’tan beri komünist tohumları saçılmıyan bir memleket olmuştur.*” diyerek de kendilerini aklamıştı.

4.2.4. İşçi, Grev, Sendika Hareketleri Üzerinden Sol Algısı

DP’nin bu döneminde işçi hareketleri tablosuna bakıldığında en büyük eksiklik grevlerdir. Muhalefetteyken grev hakkını savunan DP, iktidardayken grev yasağını devam ettirmiştir. Dönemin aktif işçi hareketi ise İstanbul İşçi Sendika Birliği’dir. Raporlarında grev hakkının hala tanınmamış olması ile ilgili üzüntülerini belirtmişlerdir. 1954 yılında sendikacılar Çalışma Bakanlığı’ndan toplu sözleşme ve grev hakkı talep etmiş, fakat bu şiddetle reddedilmiştir.¹³⁶⁰ 1955 yılında İstanbul İşçi Sendikaları Birliği “*grev hakkı*” için bir kampanya başlatmış, kampanyaya birçok sendika katılma kararı almıştır. Kampanya basında da adını duyurmuş, gazeteler ve dergilerde konuyla ilgili makaleler yazılmıştır. Grev hakkı ile ilgili bir kamuoyu oluşmuş, tasarı Çalışma Bakanı’na ulaştırılmıştır. Fakat Bakanlar Kurulunda görüşmeler yapılmış ve tasarı rafa kaldırılmıştır. 1956 yılında ise İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Genel Merkezini İsmet İnönü ziyaret ederek “*grev hakkı için çalışacaklarını*” belirtmiştir.¹³⁶¹

İnönü, 17 Şubat 1956 tarihinde başkanı CHP’li Seyfi Demirsoy’un daveti üzerine Sendikalar Birliği’ne gitmiş ve grev hakkını “*çok geç kalmış bir sorun*” olarak ifade etmişti. Ulus Gazetesi İnönü’nün görüşlerini “*CHP, 1953 kurultayında grev hakkını kabul etmiştir. Biz bir hususu ya hiç vaatmeyiz veya yapacağız*

¹³⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 10, Cilt 9, 23. İnikat, 13 Ocak 1956, s.93.

¹³⁶⁰ M. Hakan Koçak, *a.g.m.*, s.s.342-344.

¹³⁶¹ *A.g.m.*, s.345.

dediğimiz şeyi yaparız. Grev hakkını kat'î olarak karar altına almış bulunuyoruz. Bunun tahakkuku için çalışacağız.”¹³⁶² Alt manşetiyle yansıtmıştı.

Berberinde İl Başkanı Muhlis Sırmalı ve İdare Kurulundan Ali Rıza Arı ile basın temsilcileri olduğu halde Sendikalar Birliğine gelen İnönü'ye 250'den fazla işçi temsilcisinin huzurunda Birlik Başkanı Seyfi Demirsoy, muhtelif işçi meseleleri, grev hakkı, sendikalar ve Hür Dünya İşçileri Konfederasyonu ve işçilerin diğer davaları hakkında Birliğin görüşlerini anlatmıştı. Toplantı, önceden alınan bir prensip kararıyla “*sadece Birlik Başkanının davaları muhalefet liderine anlatması noktasına*” dayanacak ve diğer işçiler herhangi bir şekilde bu konuşmalara katılmayacaklardı. Demirsoy'un konuşmasından sonra İnönü şu konuşmayı yapmıştır:

“Muhterem arkadaşlarım, işçi aleminizle ve işçi meseleleriyle bu sefer temas etmek fırsatını buldum. Bu benim için çok kıymetli bir vesile oldu, istifade ettim, tenevvür ettim, meselelerinizin mühim bir kısmını kendi ağzınızdan işittim. Şimdi selahiyetli arkadaşınızın söyledikleri kolaylıklar kavradığımız mevzulardır. Grev hakkı, hayat pahalılığı karşısında tedbirler düşünülmesi, senelik izin meseleleri ve bunun yanında Sendikalar Kanununda yapılması arzu edilen tadilleri tamamiyle anlamış ve kavramış bir vaziyetteyim. Bu mevzuları gerek partimiz içinde, gerek B.M. Meclisindeki çalışmalarda kıymetlendirmeye ve takip etmeye çalışacağız.

Şimdi selahiyetli arkadaşımızın pek güzel söylediği gibi temas ettiğiniz mevzular bir siyasi parti ve münhasır kalacak değildir. Bütün siyasi partilerin üzerinde ittifak edecekleri temel meseleler sayılabilir: bu bakımdan iktidarda ve muhalefette bulunan siyasi cereyanların bu konuda birleşmesi mümkün olursa bundan memleketimizin büyük bir vatandaş kitlesi istifade ettiği gibi bizim siyasi teşekküllerimiz de müsnet neticelerden memnun olacaklardır.

Bu sefer sizinle temas ederken bir nokta ehemmiyetle dikkatimi çekti. Sendikalar içinde muhtelif siyasi kanaatlara sahip olan arkadaşlarımla pek feyizli bir anlayış ve dostluk içinde görmek beni mütehassis etti. Siyasi kanaatlarını muhafaza ederek meslek meselelerinde dostane bir miraç ve ahenk göstermenin siyasi hayatımız içinde teşvik edici bir misal kıymeti taşıyacağı muhakkaktır. Ümit ve temenni ederim ki İşçi Sendikalarımızla işçilerimizin bu ahenkli ve birlikte çalışma istidadı bizim siyasi partilerimize de sirayetle memleket için iyi şartlar temin etsin. İşçi teşkilatımızın bütün dünyanın Hür İşçiler Konfederasyonuna girmesini ve memleketimizin işçi hayatını milletlerarası sahada vukuf ve şerefle temsilini memnuniyetle karşılarız.

Sizin kongrelerinizde vermiş olduğunuz kararlara Cumhuriyet Hükümetlerinin İcra Vekilleri şahit olmuşlar ve onları tasvip etmişlerdir. Tabii biliyorsunuz ki bu arzunuzun tahakkuku mevcut kanuna göre Vekiller Heyetinin karar vermesine bağlıdır. Bu mevzuda hükümetin nihai bir karara varması için elimizden geldiği kadar size yardımcı olmaya çalışırız. Temas edilen konulardan birisi de grev hakkıdır. Bilirsiniz ki çalışma mevzuu Çalışma Vekaletinin kurulmasıyla içtimai ve siyasi bünyemizde bizim iktidarımız zamanında girmiştir. Çalışma mevzuunun içtimai ve siyasi bir mesele olarak cemiyetimize girmesi ehemmiyetli bir hadisedir. Bizim birçok arzu ettiğimiz şeyler gibi bu da geç kalmış meselelerimizden biridir.

Çalışma meselesi, bizim hükümetler ve bizden sonraki hükümetler tarafından ehemmiyet ve ciddiyetle takibe başlamıştır. Sizinle temasımda memnun olduğum

¹³⁶² **Ulus**, 18 Şubat 1956, s.1, “İnönü Dedi ki; Grev Hakkı Geç Kalmış Meselelerimizden Biridir”.

esaslı bir nokta bizim meslek teşekküllerinden herhangi birisinde sizin kadar dikkatli tetkik etmeyiz az görmüşümdür. Tabii biliyorsunuz ki biz sendikalar ve çalışma teşkilatı başladığı zaman eski iktidar ve C.H.P. olarak grev hakkını kabul etmemiştik. İşçiler ilk günden beri bu hakkı istiyorlardı. Bunun hakkında müspet veya müspet olmayan mülahazaları çok dinlemişimdir. Siz belki grev hakkını tanımamış olmamızı bizi tenkid ettiğiniz mevzular içinde en ehemmiyetlisi telakki etmiş ve 1950'de bize lazım olan rey vermişsinizdir. Çok samimi olarak söylüyorum ki 1953 Kurultayında grev hakkını kabul etmiştik. C.H.P. olarak sizi temin etmek isteriz ki tabiatımız belki de çok düşündür olduğumuz için ne derecede semereli ise sonunda kabul ettiğimiz de o derece samimi ve ciddidir. Biz bir hususu ya hiç vaad etmeyiz veya yapacağız dediğimiz şeyi yaparız. Grev hakkını kati olarak karar altına almış bulunuyoruz. Bunun tahakkuku için çalışacağız. Senelik izin mevzuunda bir kanun projesi vardır. Zannedirim ki Meclis Komisyonlarında görüşülüyor. Sizlere yardım edecek istikamette fikirlerimizi söylemeye çalışacağız. Şahsen samimi kanaatim odur ki işçi teşkilatımızı, sendikalarımızı ne kadar iyi ve kuvvetle teşekkül ettirirsek memleket menfaatına o kadar uygun olur.”¹³⁶³

Konuşmasının ardından işçilerin resim imzalattıkları İnönü, birliğin hatıra defterine de şunları yazmıştı: “İşçi Sendikaları Birliğinde toplanma hatırası. Sendikaların azaları, temsilcileri bizi nezaket ve asaletle ağırladılar. Çalışma ve çalışanlar meselelerini vukufla izah ettiler. İstifade ettim. Kendilerine faydalı olmağa çalışacağımızı vaad ettim. Selam ve sevgilerimle – İsmet İnönü 17.2.1956”¹³⁶⁴

Dönemin işverenleri adına bu konuyla ilgili görüş ise neredeyse bir sene önce 1955 Nisan ayında Ege Sanayi Odası Başkanı tarafından gelmişti. İzmir İşçi Sendikaları Federasyonu'nun grev konulu toplantısında işverenler adına konuşan Ege Sanayi Odası Başkanı Osman Kibar, grevin lüzumlu ve faydalı olduğunu söylemişti. Federasyonun hazırlamış olduğu ve grev hakkının öneminin ve değerinin belirtildiği ve “Türk işçisine bu hakkın verilmesi” görüşünü ileri süren 3 sayfalık bir rapor da kongrede okunmuştu. Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu İş Hukuku Profesörü Muhiddin Alan da konuşmuş ve grevin hukuki bakımdan lüzumlu olduğu görüşünü bildirmişti.¹³⁶⁵

Bu görüşlere rağmen DP iktidarı 1947 tarihli sendikalar kanununun kısıtlayıcı yanlarından ve boşluklarından faydalanarak sendikaları baskı altına almıştı.¹³⁶⁶ 15 binden fazla üyesi bulunan Sakarya Bölgesi İşçi Federasyonu, Ankara İşçi Sendikaları Birliği, Güney İşçi Sendikaları Federasyonu, Karadeniz İşçi Sendikaları Federasyonu, Eskişehir İşçi Sendikaları Birliği, Bursa İşçi Sendikaları Birliği, Marmara Bölgesi İşçi Sendikaları Federasyonu, Kocaeli Bölgesi İşçi Sendikaları

¹³⁶³ **Ulus**, 18 Şubat 1956, s.2, “İnönü Dedi ki; Grev Hakkı Geç Kalmış Meselelerimizden Biridir”.

¹³⁶⁴ **Ulus**, 18 Şubat 1956, s.2, “İnönü Dedi ki; Grev Hakkı Geç Kalmış Meselelerimizden Biridir”.

¹³⁶⁵ **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1955, s.3, “İşçiye Grev Hakkı Verilmelidir”.

¹³⁶⁶ Şerafettin Pektaş, **a.g.m.**, s.233.

Birliği mahkeme kararıyla kapatılmış. Böylece birlik ve federasyonların 3'te 1'i kapatılmıştı. 1955'te 27, 1956'da 26, 1957'de ise sayıları 18'e inmişti. Kapatmalara karşı yapılan eleştirilere dönemin alışma Bakanı Hayrettin Erkmen “*kapatılan işçi sendika birliklerinin sınıf mücadelesi yoluna saptıkları...*” yönünde açıklamalar yapmıştır.¹³⁶⁷

1956 yılının şubat ayı başlarında mecliste alışma Bakanlığı bütçesi müzakere edilirken alışma Bakanı Mümtaz Tarhan'ın, İstanbul İşçi Sendikaları Birliğinin daveti zerine İnönü'nün toplantılara katılmasını eleştirmesi zerine Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü şunları söylemişti:

“alışma Bakanını memnun etmek ve tatlı bir hava ile konuşmağa başlamak için kendilerine takdir ve minnetimi söylemekle başlıyorum. (Bravo sesleri, alkışlar) İşçilerin haftada yarım yevmiyelerini bir yevmiyeye ıkaracaklarmış ve senede dinlenme imkanını gene ücretli olarak temin buyuracaklarmış. Hakikaten iyi bir hizmetti. Ve alışma Bakanlıkları zamanının iyi bir hatırası olarak çalışma hayatımızda kalacaktır, kendilerini tebrik ederim.

Bundan sonra ikinci kısma geliyorum. Benim işçi sendikasını ziyaret etmemi pek şikayetli bir ifade ile hikye ettiler. Sendikalar Birliğine gittim. Bu Sendika Birliğinin reisi zannediyorum, C.H.P. ne mensuptur. (Doğru sesleri) Bunun diğer reisleri ve idarecileri başka siyasi partilere mensupturlar. (Olabilir, sesleri) Bana işçi meselelerini vukufla, hararetle anlatanların başlıcası Demokrat Partidendi. Bu birliğin binası içinde ziyaret ettiğim sendika odalarında Cumhuriyetçi Millet Partisine mensup olanları da gördüm. Nereden biliyorsun diyeceksiniz. Nihayet politikacıyım, orada gittiğim zaman onların anlatış ve anlayışlarına göre siyasi kanaatlerini teşhis ediyorum ve bazen de soruyorum. Çünkü bir mesele beni çok sevindirecek derecede dikkatimi çekti. Kalabalık bir insan kitlesi her siyasi partiye mensup hararetili, vukuflu, ateşli insanlar, meselelerini biliyorlar, iyi geçiniyorlar ve müşterek bir hayatı, içtimai ve siyasi yaşayabiliyorlar. Kendilerini tebrik ettim ve durularına hayret duydum. Gerçekten biz siyasetle iştigal eden insanlar da gerek cemiyet hayatında ve gerek siyasi meselelerde onlar gibi iyi geçinip konuşabilmek, syleyebilsek diye. (Sağdan şiddetli alkışlar) Orada Sendika Birliğinde hiçbir politika yapmadım.

Ama alışma Bakanı buyurursa ki sizin oraya girmeniz bir politikadır, bir parti lideri olarak nereye gitsem kiminle konuşsam bunu bir politika diye müşahade etmek mümkündür. Bundan kurtulmağa çare yoktur. Dikkat buyurursanız konuşmamdan bir iki şey naklettiler. İşçiler içine politika sokmaya maruf hiçbir söz sarf etmemişimdir. şimdi Sayın Vekilin bahsettikleri meseleleri bana söylediler: “Yarım yevmiye alıyoruz, ücretli senelik dinlenme alamıyoruz. Enternasyonel Federasyona katılmak istiyoruz, grev hakkı istiyoruz dediler. Ben de bunlar hakkında fikirlerimi söyledim. Esaslı bir noktaya temas ettim. Dedim ki, biz çalışma hayatının ve çalışma meselelerinin henüz başındayız. Birbirini takip eden hükümetler bu çalışma mevzuatını tamamlamak için çabalamaktadır. Biz henüz partiler arasında çalışma meselelerinden dolayı ihtilaf ve münakaşa çıkacak devre gelmemişizdir. Bugün hal olabilecek çalışma meseleleri üzerine bütün partiler ittifak edebiliriz. Samimi kanaatim budur. Onun için onları siyasi münakaşalara karışmasınlar, davaları müşterek olarak takip edebilsinler diye teşvik etmek istedim.”¹³⁶⁸

¹³⁶⁷ A.g.m., s.233.

¹³⁶⁸ **Ulus**, 29 şubat 1956, s.2, “İnönü Dn B.M.M.de Dedi ki: İşçi Meselelerinde İttifak Edebiliriz”.

Ulus Gazetesi meclisteki konuşmalarla ilgili İnönü'nün mecliste işçi hareketlerinde “*ittifak yapılabilineceği*” cümlesini manşetine çekmişti ve yine İnönü'ye ait olan “*1950'de D.P. grev hakkını vaad edince işçi memnun oluyor, reyini ona veriyor: D.P. Çalışma Bakanı 6 sene sonra geliyor diyor ki o zaman grev hakkını vadettik fakat tatbik haline gelmedi.*”¹³⁶⁹ Alt manşetiyle de DP'nin istikrarsız durumunu ortaya koymuştu.

28 Şubat 1956 yılında Çalışma Vekâleti Bütçesi görüşülürken grev ve işçi hakları ile ilgili Çalışma Vekili Mümtaz Tarhan uluslararası anlamda biri sol, biri de Hür Milletler Konfederasyonu olarak 2 konfederasyonun olduğunu belirterek şunları söylemiştir;

“...Biri demir perde gerisi işçi konfederasyonu, diğeri hür işçüer konfederasyonu. Beynelmilel konfederasyon toplantılarına bizim birliğimizin katılması için hükümetin karar vermesi lâzımdır. Bundan hükümetiniz müctenip değildir. Ancak geçen seneki toplantıda biri teokratik devlet bünyesinin münakaşası, ve Kıbrıs meselesinin münakaşasının bahis mevzuu olacağını tesbit ettik, işçinin siyasetle uğraşmasını kanunlarımız sarahaten menederken, Kıbrıs gibi Türk âmme vicdanının hassa siyetle üzerinde durduğu en mühim bir mevzuda; siyaset adamının, diplomatının dışında herhangi bir federasyon temsilcisini, devleti temsil etme üzere göndermeyeceğimiz gibi esasen Türk işçi temsilcisini mevzu dışında emri vâkiler karşısında da bırakamazdık. Benim, kanunun, işçilerin yalnız kendi iş hayatı ile meşgul olmasını âmiridir. Onu Kıbrıs meselelerinin görüşüldüğü bir memlekette Türk temsilcisi olarak göndermek suretiyle kendimizi kanun muvacehesinde tezada düşürmek elbette uygun olmazdı. Mantık ve kanun bizim için rehberdir. Dışarıya işçi göndermekten neden korkalım 1150 işçiyi Amerika'ya bir o kadarını Avrupa'ya göndermişiz. Daha altı işçinin Amerika'ya gitmesine dün karar verdik, işçilerimizin Avrupa'ya gitmesinden korkumuz yoktur. Türk işçisi sol cereyanlara asla kapılmaz, o, vatanperverdir. O, milliyetperverdir. Bu cereyanlardan kendisini kurtarmasını gayet iyi bilir. Hiçbir zaman soldan gelen cereyanlara kendisini kaptıracak bir kâğıt parçası değildir. O itibarla Türk işçisini Avrupa'ya, Amerika'ya göndermekte asla tereddüdümüz yoktur. Eğer göndermedikse mücerret ruznamesi siyasi maddeleri ihtiva ettiği için, işçi haklarını bir tarafa bırakarak bir vesile ile işi Kıbrıs'a intikal ettirmek suretiyle birtakım kararlar alarak ihdas edilmek istenilen emrivakilere mukabil tedbir olmak üzere gönderme4ik. Yoksa gönderilmeleri hiçbir zaman bizim için bir mahzur teşkil etmez, ama yalnız işçi meselesiyle meşgul olduğu takdirde. (Soldan, alkışlar)”¹³⁷⁰

Grev hakkının 1956 yılında da çözülemediği bir gerçektir. 1956 yılı şubat başında B.M.M.'nde Çalışma Bakanlığı bütçesinin tümü üzerinde tartışmalar sırasında da bazı milletvekilleri, Çalışma Vekiline grev konusunda sorular sormuşlar

¹³⁶⁹ **Ulus**, 29 Şubat 1956, s.1, “İnönü Dün B.M.M.de Dedi ki: İşçi Meselelerinde İttifak Edebiliriz”.

¹³⁷⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem 10, Cilt 10, 47. İnikat, 28 Şubat 1956, s.1133.

Çalışma Bakanı da bu soruları cevaplandırmış ama grev hakkının verileceği yolunda herhangi bir beyanda bulunmamıştı.¹³⁷¹

Cumhuriyet Gazetesi “*Grev Hakkının Verilmesi Daha Fazla Gecikmemeli*” başlıklı haberinde grev hakkı ile ilgili üniversite profesörlerine de sorular sormuştu. Gazetenin, üniversite çevrelerinde bu konunun bilimsel açıdan nasıl görüldüğünü yansıtmak için görüştüğü Sosyal Siyaset Profesörü Orhan Tuna;

“(Bugünkü mevcut şartlar altında) ifadesinin çok müphem olduğu kanaatindeyim. Eğer bu ifade siyasi manaya delalet ediyorsa, çok şükür memleketimiz bu bakımdan büyük bir huzur içindedir. Şayet bugünkü şartlardan çalışma hayatımız anlaşılıyorsa, hiç değilse sosyal mevzuatımızın şumulü içine giren işçiler ve işverenler nisbi dahi olsa kuvvetli bir teşkilata sahip bulunmakta ve iş piyasası düzgün bir manzara arz etmektedir.

Binaenaleyh, mesele hangi yönden ele alınursa alınsın, iş mücadelesi hakkının geciktirilmesini mazur gösterecek bir durum ortada yoktur. Kaldı ki, bütün diğer memleketlerde yapılan tecrübelerde sabit olduğu gibi iktisadi iş mücadelesi hakkının kabul edilmesi halinde, çalışma şartlarının kollektif bir nizama bağlanması imkân altına girmektedir. Bu durum karşısında Çalışma Vekaletinin işleri son derece azalırken, Bürokrasi ortadan kalkarak ferdi iş akti müessesesi de zayıflamakta ve netice itibarile sinai istihsal gücü artmaktadır.

Diğer taraftan mücerret bir “Sempati Grevi” hakkı bildiğimize göre bahis mevzuu olamaz. Çünkü sempati grevi ancak umumi grev hakkının mevcut olduğu yerlerde düşünülebilir. Bu itibarla tek başına bir sempati grevi hakkı hiçbir yerde yoktur. Meseleyi sadece grev hakkı olarak da vaz etmek yanlıştır.

Grev müessesesi ancak iş aktinin taraflarından birini ilgilendirmektedir. Mevzuu iş mücadelesi hakkı olarak vaz etmek ve çalışan sınıfa grev hakkını tanıırken çalıştıran Zümreye de (Lokavt) hakkını kabul etmek adilane olur zannındayız.”¹³⁷²

Şeklinde görüşlerini sunmuştu. Grev konusunda Türkiye Tekstil ve Örme Sanayi İşçileri Sendikaları Federasyonu Başkanı Bahir Ersoy ise fikirlerini şöyle belirtmişti;

“Son zamanlarda İşçi Sigortaları mevzularında aktif çalışmalarını ile muhabbetimizi arttıran Çalışma Vekili Mümtaz Tarhan’ın, grev mevzuundan bir senelik tehirde sonra görüşlerinin olduğu yerde saydığını müşahade etmek bizi ciddi üzmektedir. Konuşmalarımızla Çalışma Bakanını tenkid etmek değil, bizce noksan görülen hususları belirtip müşahhas hale getirerek yardımda bulunmak gayesini güdüyoruz.

Çalışma Vekili “Grev mevzuunun bayatlayan bir yemek olduğu” zannındadır. Biz ise sosyal adaleti tanzim ve milli servetin taksimindeki muvazaneyi takviye için grevin şart olduğuna inanıyoruz. Bu inançla grevin her an tüten buğusunun sosyal siyasetle uğraşanları mesteden bir tazeliği muhafaza ettiğini söylüyoruz.

Sayın Bakan, bugün grev mevzuunda bazı zararların tesbit edildiğini söylemekte, grev hakkı yerine miting hakkının tanındığını ilave etmektedirler. Bilfarz miting hakkının, grev hakkı vazifesini igade edebileceğini bir an kabul etsek bile bizde sendikaların serbest miting yaptığını sayın Bakan iddia edebilirler mi?

“Grevin tanınması için muhit lazımdır” deniyor. Bununla hangi muhitin kasedildiğini anlayamadık. 1924ün İngiltere’sinde değil, 1957nin

¹³⁷¹ Cumhuriyet, 7 Şubat 1956, s.1, “Grev Hakkının Verilmesi Daha Fazla Gecikmemeli”.

¹³⁷² Cumhuriyet, 7 Şubat 1956, s.1, “Grev Hakkının Verilmesi Daha Fazla Gecikmemeli”.

Türkiye’indeyiz. Cemiyet akışındaki inkişagları kendi bünyemizde hazmetmişizdir. Mazideki olgulardan ders alıp halimizi, istikbalimizi ona göre uydurmaya çalışmaktayız. Bugün mevcut sendika sayısınının 402 olduğunda Vekille mutabakat halinde değiliz. Çalışma Vekaleti dergisinin ocak, şubat, Mart 1955 aylarındaki nüshalarına 447 sendikanın mevcut olduğu bildirilmektedir.

Bizce gaye sendikaların artışını temin değil, branş sendikalarını gruplaştırarak üye kesafetini arttırmaktır. Vekil bey sendikaların mali takatlerinden bahsederken 600 bin lira maddi yardım yaptıklarını söylüyorlar. Halbuki bahsi geçen 600 bin lira işçilerden ceza parası diye kesilen ve Ziraat Bankasında Vekalet emrinde toplanan meblağdır.

Grev kabul edildiği takdirde, grev ilan eden bir fabrikanın dışarıdan başka işçi alıp kullanması kanunla yasak edilmelidir. Fabrikanın dışarıdan işçi alacağını kabul etsek dahi, Vekil beyin dediğine göre, memlekette işsizlik mevzuu bahsi olmadığından, fabrikalar çalıştıracak işçi bulamayacaklardır. Şayet bulacak olurlarsa, o takdirde boşta işçi de var demektir. Durum böylece bir fasid daire halindedir.

Son olarak sayın Bakan “bütün bu mahzurları kim giderecektir? Mahzurların giderilme şansları nelerdir? Karar verme zamanının geçtiği bir mevzuda henüz münakaşayı kabul etmeyi düşünmek acaba bir terakki işareti midir?”¹³⁷³

Çalışma yasasının meclisten çıkması sonrası bazı işçi sendikaları 1957 yılı başından itibaren kapatılmaya başlanmıştı. Çalışma Bakanlığı’nın adliyeye yaptığı ihbar sonrası, mahalli sendika birliklerinin mevcut “5018 numaralı kanuna göre muhtelif sendikalardan teşekkül edilemeyeceğine dair” hükme müsteniden Adliye Vekaleti tarafından açılan soruşturma sonrası mahalli savcılık ve sorgu hakimliklerince ilk kez Adana’da Güney ve Çukurova İşçi Sendikaları Federasyonları kapatılmıştı. Ardından 11 Ocak 1957 tarihinde de aynı karar Eskişehir Sakarya Bölgesi İşçi Sendikaları Federasyonuna tebliğ edilmiş ve bu sendika da kapatılmıştı.¹³⁷⁴

Böylece CHP iktidardayken vaat ettiği sendika ve grev hakkını yerine getirmeyen, DP iktidarı, 1957 yılından itibaren de sendikaların farklı sanayi kesimleriyle ya da uluslararası örgütlerle temas kurmasını engellemek için baskılar uygulamıştır.¹³⁷⁵

1957 sonrası bu sendika kapatılma ve işçi konuları Ulus Gazetesinde oldukça fazla işlenmişti. “İşçi Konuları” başlıklı yazıda da yokluk karşısında işçi ve köylünün durumlarına dikkat çekilmiştir:

“Memlekette darlıktan, yokluktan, sıkıntıdan bahsetmeye hacet yok. Çünkü bunların hepsi meydana. Fakat yokluk karşısında işçilerin köylülerin durumunu incelememiz gerekiyor. Kalkınma köylünün, çoğunluğun kısaca halkın kalkınmasına denir. Bu arada sendikaların kapatılmasına da temas

¹³⁷³ **Cumhuriyet**, 7 Şubat 1957, s.5, “Grev Hakkının Verilmesi Daha Fazla Gecikmemeli”.

¹³⁷⁴ **Ulus**, 12 Ocak 1957, “Bir İşçi Sendikaları Birliği Daha Kapatıldı”.

¹³⁷⁵ Erik Jan Zürcher, **a.g.e.**, s.330.

*etmeliyiz. Biz grevin işçi hayatı için elzem bir unsur olduğuna inanıyoruz. Zaman zaman bir kalkınma efsanesidir duruyorsunuz. Geçici sıkıntılardan bahsediliyor. Parayı nereden bulduğumuza hayret ediyorlar diye buyuruyorlar. Buna bir de millet de bütün dünya da hayret ediyor. Yalnız bildiğimiz tek şey para çoğaldıkça değer azalıyor. Henüz başlangıçtayız buyurmuşlar. 1958, 1957'yi gölgede bırakacak demişler. Bu pahalılıkta 1957'nin 1956'yı gölgede bıraktığı muhakkak. Bu sıkıntıların daha gerisi gelebileceğine göre kim bilir 1958 ne olacak. Hele 1959 harikalar yılı olacakmış. Alis'in masaldaki harikalar diyarına mı benzeyecek acaba?"*¹³⁷⁶

4.3 Üçüncü Demokrat Parti Dönemi (1957-1960) Sol Algısı

4.3.1 1957 Seçimleri Sonrası DP'nin Tutumu ve Siyasi Gelişmeler

Bu yeni döneme girerken, 1957 seçim propagandalarına bakıldığında DP'liler mitinglerde 7 yılda 15 bin cami yaptıklarını, dini okullar açıp din adamı yetiştireceklerini, her fabrika bacasının yanına bir de minare yapacaklarını, İstanbul'u ikinci Kabe yapacaklarını, Kur'an'dan ayetler okuyarak, halka dini özgürlükler için Cumhuriyetçilere oy vermemeleri gerektiğini söyleyip, camilerde seçim namazları düzenlemişlerdi. CHP ise seçim çalışmalarında; anayasa mahkemesinin kurulması, muhalefet güvenliği, yargıçlık teminatı, basın özgürlüğü, üniversitelere özerklik, grev hakkı üzerinde durmuştu.¹³⁷⁷

27 Ekim 1957 yılında yapılan genel seçimde katılım 1950 ile 1954'e göre daha düşüktü, %77.1 oranında idi. Bu seçimde DP %47.7, CHP %40.8'i, CMP %7.2 ve HP %3.8 oranında oy almış, çoğunluk sistemi gözetildiğinden DP mecliste 424, CHP 178, CMP 4, HP 4 sandalyeye sahip olmuştu.¹³⁷⁸

1957 seçimlerinden hemen sonra DP, meclis iç tüzüğünde değişiklikler yapmış; milletvekillerinin denetim olanakları kısılmış, dokunulmazlıklarının kaldırılması kolaylaştırılmış, verilebilecek cezalar artırılmıştı.¹³⁷⁹ İçtüzükte yapılan değişikliklerle bakanların sözlü sorulara cevap vermeme hakkı oluşturulmuş, milletvekillerinin konuşmalarının sakıncalı bulunan kısımları tutanaklardan çıkarılabilmesi sağlanmış, meclis başkanına ve milletvekillerine üç oturuma kadar meclisten çıkarma cezası verebilme hakkı on ikiye çıkarılmıştır.¹³⁸⁰ Bu düzenlemelere hukukçular karşı çıkmış ve tepkiler büyümüştür. İstanbul Üniversitesi Anayasa Hukuku Profesörü Hüseyin Naili Kubalı hükümetin sert basın yasasını,

¹³⁷⁶ **Ulus**, 4 Ağustos 1957, s.5, "İşçi Konuları".

¹³⁷⁷ Sedat Altaş, **Çarıkli Demokrasi**, İkinci Adam Yayınları, İstanbul, 2011, s.s.111-112.

¹³⁷⁸ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi VI.**, "Demokrat Parti", s.1954.

¹³⁷⁹ Mete Tunçay, "Siyasi Tarih (1923-1950)", **Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye 1908-1980**, (Ed: Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.184.

¹³⁸⁰ Recep Şükrü Apuhan, **27 Mayıs'tan Yassıada Mahkemelerine Menderes**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s.132.

muhalefete uygulanan baskıyı ve alınan kararları kınamış, Tevfik İleri ise atağa geçmiş, üniversite kanununu ihlal ettiğini belirtmiş, Kubalı İstanbul Üniversitesi senatosu tarafından görevinden alınmıştır.¹³⁸¹ DP iktidarından önce basın ve yargı kurumu, sonra sivil bürokrasi, daha sonra da ordu ve üniversiteler uzaklaşmıştır.

Adnan Menderes, generalleri “*orduyu yedek subaylarla yönetirim*”, üniversite öğretim üyelerini “*kara cübbeliler*” diyerek küçümsemiş ve aşağılamıştır.¹³⁸² “*Demokrat Parti döneminde bir general, bir profesör ya da bir gazeteci taşralı yeni milyonerden daha az itibar görmeye başladı.*”¹³⁸³ Ayrıca DP iktidar yıllarında köylü ve taşralı gruplar herhangi bir sebeple vali odalarına alınıyor, idareciler küçümseniyordu. Bu tavır, çevrenin merkez üzerinde hakimiyet kurması, milletin kendi hizmetinde olan atanmışlar karşısında üstün bir konuma getirilmesi toplumun demokratikleştirilmesi olarak açıklanıyordu.¹³⁸⁴

Bu üçüncü dönemde basında artık “*komünizm*” veya “*komünist*” kelimeleri tamamen düşman olarak kullanılmıştı. Türkiye sınırları dışındaki komünist rejimler olan Kore veya Çin’deki askeri gelişmeler veya başka ülkelerdeki tutuklamalarda bile aynı şekilde “*komünistler ilerliyor*” veya “*komünistler saldırdı*” şeklinde verilmişti. O kadar ki aynı gün, İsrail’deki komünist partisi tarafından Suriye hesabına casusluk yapanların yakalanması haberi “*İsrail’deki Kızıl Casus Şebekesi*”¹³⁸⁵ başlığıyla verilirken, Malezya’da Alor Star kentinde dehşet saçan ve teslim olmaları istenen “*semavi yedi kız kardeş*”¹³⁸⁶ denilen kız kardeşlerin “*komünist*” oldukları da vurgulanıyordu. Bir başka haberde ise “*Çin’de tutuklu ABD’lilerin serbest kalması için Komünist Çin- Amerikan Müzakerelerinden*” bahsediliyordu. ABD Dış İşleri Bakanı Dulles’in Brezilya gezisinde Sovyet Rusya ve Çin’in Güney Amerika’ya sızmalarına karşı Brezilya’yı uyaracak olması “*Güney Amerika’ya Komünist Sızması*”¹³⁸⁷ başlığıyla veriliyordu. Hatta aynı gün yapılan “*bulmaca sayfasında*” da “*Batılıların Komünist Tehlikesi karşısında Göstermesi Gereken Hal*”¹³⁸⁸ sorusu da sorulmuş ve dönemin algısı gösterilmişti. Sorunun yanıtı “*İttihat*” idi. O dönem basın ve dolaylı olarak Türkiye komünizm ile mücadelede batıdan “*birlik*” istediğini göstermiş oluyordu.

¹³⁸¹ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye(1945-1980)**, Hil Yayınları, İstanbul, 1992, s.90.

¹³⁸² Gökhan Atılğan, **a.g.m.**, s.401.

¹³⁸³ **A.g.m.**, s.402.

¹³⁸⁴ **A.g.m.**, s.402.

¹³⁸⁵ **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1958, “İsrail’deki Kızıl Casus Şebekesi”.

¹³⁸⁶ **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1958, “Semavi Yedi Kız kardeş”.

¹³⁸⁷ **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1958, “Güney Amerika’ya Komünist Sızması”.

¹³⁸⁸ **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1958, “Bulmaca”, Bkz. Ek 5.

Öte yandan 12 Aralık 1957 yılında mecliste hükümet programı üzerine yapılan konuşmalar özgürlükler komünizm ve sol algısı açısından dikkat çekidir. Adnan Menderes,

“...Demokrasiler de matbuat rejimlerinin haiz olduğu ehemmiyeti izahtan müstağni addederek matbuata ait mevzuat ve tatbikatta da bizzat hürriyet nizamını zedeliyecek bâzı boşlukların ve eksikliklerin mevcudiyetine işaret etmek lüzumuna kaaniiz. Bunların süratle gözden geçirilerek halledilmesini ele alacağız. Hürriyetlerin suiüstimali, sanki fikir ve tenkid hürriyetini tekemmül ettirmek gayesine matuf imiş gibi gösterilerek aşırı iddia ve taleplerde bulunulması ve böylece bir mesuliyetsizlik rejiminin tesisine çalışılması gibi teşebbüslerin memlekete ve rejime büyük zararlar ıka edecek mahiyet taşıdığı artık aşikâr hakikatlerden olmuştur. Esefle kaydetmek icab eder ki, ölçüsüzlüklerden faydalanarak ve meydanı boş zannederek harekete geçmiş olan ve siyaset mücadelelerinde ağırlaştırma ve zehirleme gayreti içinde çalışan ve birçok yerlerde barınmak istidadında olan gizli komünistlikle müessir bir mücadeleye girişmek, huzur ve sükûnun temininde ve mânevi asayişin iadesinde ehemmiyetli bir tedbir olarak telâkki edilmek icabeder. (Soldan bravo sesleri, alkışlar)”¹³⁸⁹

Şeklinde konuşurken iktidarının üçüncü döneminde de komünizm ile mücadele konusunda ki devamlılığa işaret eder. Fakat artık gizli komünistlikten söz edilmektedir. CHP grubu adına konuşan İsmet İnönü ise genel bir değerlendirme yaparak, 6-7 Eylül olaylarında muhalefetin ve komünistlerin suçlanmak istendiğine dikkat çekmiş ve hükümeti eleştirmiştir;

“...Seçim esnasındaki yazılardan dolayı haksız ve insafsız takibat yapılmıştır. 1954'ten sonra bu suretle bütün delilleriyle bir rejim buhranı içinde geçmiştir. 1955 senesinde bir buhran vahim tezahürlerini 6/7 Eylül hâdiselerine kadar göstermiştir. Memlekette muhalefet aleyhine, vatanseverliğine kadar dil uzatılarak, sistemli ve umumi şekilde tecavüz edilmiştir. 6/7 Eylül hâdiseleri ilk önce muhalefete yüklenmek istendi. Sonra komünist tahriklerine verilmeye çalışıldı. Meydanda Hükümetten başka mesul kalmayınca kimse hiçbir ceza görmeden hâdise tabiatıyla kapatılmış oldu. (Sağdan, şiddetli alkışlar) 1955 sonlarında yeni Hükümet teşekkül etti. Adalet istiklâline açılan rahnenin kapatılacağı ve Seçim Kanununda yapılan huzuru ihlâl edici değişikliklerin düzeltileceği taahhütleriyle yeni Hükümet kuruldu. Rejim buhranının hafifliyeceği ümitleri canlandı. Bu ümitler tahakkuk etmedi. Bütün taahhütler geri kaldı. Adalet aleyhindeki tatbikat vahim bir vüsat ve mahiyet aldı.”¹³⁹⁰

Hükümet programı ile ilgili bir konuda memnuniyetini belirten CHP milletvekili Turhan Feyzioğlu ise “...deniyor ki, «gizli komünistlikle mücadele edeceğiz». Gizli komünistlikle mücadele etmek açık komünistlikle mücadele etmek kadar mühimdir. Gizli komünistlikle mücadele mevzuunda her şeyden evvel şunu hatırda tutmak icab eder ki, komünist felsefesi adalet istiklâli reddeden, basın

¹³⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 11, Cilt 1, 10. İnikat, 12 Aralık 1957, s.59.

¹³⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 11, Cilt 1, 10. İnikat, 12 Aralık 1957, s.70.

*hürriyetini reddeden, idare tarafsızlığını reddeden bir görüştür.”*¹³⁹¹ Sözleri ile gizli komünistlik ile mücadelenin açık mücadele kadar önemli olduğunu vurgulamış ama ilginç bir şekilde komünistlik felsefesinin hukuki bağımsızlığı, bazın özgürlüğünü ve tarafsız yönetimi reddettiği görüşünün belirterek de o dönemki komünizm ve sol algısını çok açık göstermişti. Feyzioğlu bu sözlerinin ardından *“Hükümet komünist felsefesinin totaliter görüşü ile mücadele etmek istiyorsa, her şeyden evvel bu memlekette adalet istiklâlini, tarafsız idareyi ve basın hürriyetini tesis etmelidir. (sağdan alkışlar) (soldan sıra kapaklarına vurmalar ne demek istiyorsun sesleri)”*¹³⁹² diyerek de bu farklı yorumuna tepkiler almıştı.

Bu sözler çok tepki almış, meclis başkanı ve Feyzioğlu arasında bir dialog yaşanmıştı. Meclis Başkanı Feyzioğlu’nu kürsüye çağırmış *“neyi kastettiğini”* ve *“Dediniz ki; Hükümetin programında şayanı memnuniyet bir cihet vardır... Gizli komünistlik...”* sözlerini sormuştu. Feyzioğlu ise *“Komünistsiniz demedim”* yanıtını verir ve söylediklerini bir kez daha açıklamaya çalışır. Mecliste ise çokça kargaşa yaşanmaktadır. Meclis başkanı zabıtı getirtir ve okur. Turhan Feyzioğlu’na *“Turhan Bey, ifadeniz bendedir. Aynen zapta geçmiştir. Zatâliniz de bir kere, görünüz. Bu sözler Hükümete karşı hakaretâmiz şekilde sarf edilmiş mahiyettedir. Ben zatâlinizin sözünüzü geri almasını rica ediyorum. (Sağdan, aaa sesleri, soldan, gürültüler)”*¹³⁹³ demiştir. O sırada DP milletvekili Enver Kaya *“Komünist radyolar sizin kazanmanızı istedi.”* Şeklindeki çıkışından sonra Feyzioğlu ve meclis başkanı arasından şu konuşma geçmiştir; Turhan Feyzioğlu: *“Muhterem arkadaşlar; bir noktayı iyice bilmek lâzım. Arkadaşım diyor ki, «Ben komünist değilim; komünist radyoları sizin kazanmanızı istedi.» Arkadaşlar, ben hiçbirinizin komünist olmadığını bilecek kadar bu memleketin şartlarına aşına bir insanım. Ben bu Büyük Meclis içinde hiç kimsenin komünist olamayacağını çok iyi bilirim. Söylediklerim komünist felsefe ile komünist görüşle alâkalı bir ilmî beyandır, (soldan, şiddetli gürültüler)”* Meclis başkanı da bu ince eleştiriyi görmüş; *“Zatâliniz tevil ediyorsunuz. Mazbut ifadenizi okudum. Sarihtir. Ve Hükümete hakareti tazammun etmektedir. Sözünüzü geri alıyor musunuz, almıyor musunuz?”* diye sormuştur. Turhan Feyzioğlu ise *“Hükümeti tahkiri mütaazammin bir söz söylemedim. Ancak komünist felsefe ile mücadelenin, adalet istiklâline, basın hürriyetine hizmet şeklinde olacağını söyledim. Geri alacak bir şey yok, sözü mü geri almıyorum. (Soldan, şiddetli gürültüler)”* deyince başkan da,

¹³⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 11, Cilt 1, 10. İnikat, 12 Aralık 1957, s.106.

¹³⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 11, Cilt 1, 10. İnikat, 12 Aralık 1957, s.170.

¹³⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 11, Cilt 1, 10. İnikat, 12 Aralık 1957, s.170.

“Sözünü geri almayıcağını sarahaten beyan eden Turhan Feyzioğlu'nun 3 inikat Meclis müzakerelerine katılmamasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir. Turhan Feyzioğlu'nu çıkarın. (Soldan, kâfi değil sesleri)“¹³⁹⁴ kararı ile nokta koymuştur. Bunun üzerine Dahiliye vekili Namık Gedik şunları söylemiştir:

“...Burada gizli komünistlik mevzuunda, Hükümeti güya bununla itham eden çapraşık sözler sarf edildi. Yetiştigi müessesede talebeler bunu belki anlamazlar; parlâmentoya yeni gelmişlerdir. Bakınız şuraya, af edersiniz üzümlere ifade edeceğine, şu sıralarda oturanlara, bunu pek yutmazlar. Onlar kararlı insanlardır, 1957 seçimlerinin ateş çemberinden geçmiş gelmiş insanlardır. (Soldan, bravo, sesleri alkışlar) Baskıdan bahsediyorlar. Ne baskısı? Hangi baskı? İdare baskısı diyorlar. Siz yaptınız baskıyı (Soldan, alkışlar) Bu milletin, Devletle, Hükümetle hizmet esası üzerine akit yapmış olan memurlarının en küçüğünden en büyüğüne varıncaya kadar siz tehdit ettiniz. (Soldan, alkışlar) Valilere çekilen telgraflar, bu çekilen telgrafların ağırlığı o kadar büyüktür ki, telgraf telleri taşıyamamıştır, inhina peyda etmiştir Telgrafta çeken Sırrı Atalay, bu cevabı veren Kars Valisi de. Daha evvel de kaymakamlara tehdit telgrafları çekiyor.. Valiler tehdit altında, memurlar tehdit altında ve halk tehdit altında. (Sağdan, öyle ini? Bravo, sesleri) Bir psikoz yarattılar bu memlekette; Paşa geldi seçimlerden evvel, İstanbul'a, iradei milliye kendi yedinde tecelli etmişçesine, halk kararını vermiştir, Demokratları alaşağı ediyor dedi. Bunun bir maksadı vardı elbette. Psikolojik bir taktik, seçimleri kazanmak için kullanılan bu sözlerin tesirlerinden az çok istifade ettiler. Ama müsaade etsinler, sözümü sununla ikmal edip ineceğim. 1950 senesinde bu millet bizi seçip iktidara getirdiği zaman, ilk günlerden beri çıktılar, dediler ki; millet Demokrat Partiyi iktidara getirmekle nadim olmuştur. Arkadaşlardan rica ediyorum; seçimler sırasındaki işlerin hesapları bilâhara görülür; 170 kişi olarak seçilip geldikleri bu yerde milletimizi kendilerine yakışır bir şekilde, büyük dâvaların sahibi olarak müdafaa etmek hususunda bize güzel örnekler versinler ve 170 kişi seçmiş olduğundan dolayı nedamet hissini milletin vicdanında hissettirmesinler, telkin etmesinler. (Soldan, bravo sesleri, şiddetli alkışlar)“¹³⁹⁵

Daha sonra söz alan CHP Adana milletvekili Suphi Baykam ise;

“Aziz ve muhterem milletvekilleri, (Soldan oo sesleri) Beğenmediniz mi beyefendi? Müsaade buyurun. Huzurunuzda çıkarken bambaşka bir haleti ruhiye içinde olmayı şahsan çok arzuluyordum. Ama şartlar o şekilde gelişti ki, bizleri memnun bırakan ve huzurunuzda bâzı açıklamalar yapmamıza fırsat veren Demokrat Partili arkadaşlara teşekkür etmekle sözlerime başlıyorum. Muhterem arkadaşlarım, Grupumuz adına konuşan muhterem arkadaşımız Turhan Feyzioğlu'nun, gizli komünizmle ilgili sözleri üzerinde hassasiyetle durdunuz. Bu elbette her Türk'ün üzerinde hassasiyetle duracağı bir mevzudur. Ama arkadaşımızın sözünde ne şahıslarınıza, ne Grupunuza ve ne de Hükümete böyle bir isnat mevcut değildi. (Soldan, program hakkında konuş sesleri) Program hakkında konuşacağım. Ancak söz buraya gelmişken ben de bu programda yer almış olan gizli komünistlikten başlamak arzusundayım. Muhterem arkadaşlar, Sayın Başbakan Adana'da 30 bin kişi huzurunda ertesi günkü gazetelerde neşredilmiştir, huzurunuzda arz edebilirim, şu sözleri söylemiştir'; «Vatandaşlar dikkat ediniz, Halk Partisinin çalışmalarına göz

¹³⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 11, Cilt 1, 10. İnkat, 12 Aralık 1957, s.108.

¹³⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 11, Cilt 1, 10. İnkat, 12 Aralık 1957, s.s.113-114.

kulak olunuz.» bununla sözlerini bitirmiyor Menderes. İlâve ediyor. «Moskova radyosu» «Her gün, seçimlerde reylerinizi Cumhuriyet Halk Partisine veriniz» diyor. Bunlar 30 bin kişinin önünde söylenmiştir. Radyo gazetesini, Zafer gazetesini ele alınız. Her gün, komünist metotları ile çalışıyorlar diye huzurumuza tomar tomar ithamlarla çıkıyorsunuz. Seslenmiyoruz. Sayın Meclis Reisi Refik Koraltan Adana'da ve Mersin'de ve daha birkaç yerde kürsüde, (Vesikaları önümde bulunuyor.) Türk bayrağını kürsüde eline alıyor ve diyor ki' «muhterem vatandaşlar; bu bayrağı Cumhuriyet Halk Partililer yere düşürmek istiyorlar» Sarılıyor, ve ağıltarak «arkadaşlar; koruyun Türk bayrağım» diyor. (Soldan, «doğru, doğru» sesleri) (Sağdan gürültüler). Muhterem arkadaşlar; huzurunuza bu meseleleri getirirken üzerinde durmak istediğimiz nokta; iktidar partisine mensub olmak, diğer partilerdeki arkadaşlara, bühtanda bulunmak, iftira etmek için bir hak verdirmez, arkadaşlar. (Soldan, kendinize söyleyin sesleri)."¹³⁹⁶

Sözlerini söylemiştir. Bu konuşma karşısında DP milletvekili Hikmet Bayur;

“Kendilerine yapılacak tavsiye, mâkul bir muhalefetin, her hangi bir memleketteki normal muhalefetin yaptıklarını yapmaktır. Yoksa böyle patırtı çıkarmak, bağırıp çağırarak v.s. aşırı solcuların (Sağdan, «Bu sözü geri alsın», sesleri.), («İzah etsin sözünü», sesleri, gürültüler.) İngiltere'de, Fransa'da v. s. falan...”¹³⁹⁷

Şeklinde bir çıkış yapmıştır. Bu çıkış karşısında meclis başkanı Hikmet Bayur'u uyarılmış sözlerini açıklamasını istemiştir. Bayur,

“İngiltere'de muhalefet partisi bu şekilde muhalefet yapmaz, mâkul olarak söz söyler, cevabım alır. Fransa' da da öyledir.” Diyerek devam etmiş, meclis başkanı tekrar sözünü açıklamasını istemiştir. Bayur devamla; “Fransa'da mâkul muhalifler bunu yapmaz. Aşırı solcular yapar. (Sağdan, şiddetli gürültüler.) Bunlar vakıdır. (Sağdan, «reddederiz», sesleri.) Bunlar her yerde yapılmaktadır. Mâkul muhalifler bunu yapmaz. Size tavsiyem bunu yapmamaktır. Böyle devam ederseniz ne olacağı kestirilemez. (Sağdan, şiddetli gürültüler.)”

Derken Başkan Koraltan da Bayur'u korumuş ve “hatip tarafından solculuk izafe edilmiş değildir”¹³⁹⁸ demiştir.

Bu süreçte yasaklar ve baskılar sonucu muhalefet partileri bir cephede birleşmiş, 1958 Ekiminde Türkiye Köylü Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne, 1958 Kasımında ise Hürriyet Partisi CHP'ye katılmıştır.¹³⁹⁹ DP, partilerin birleşmelerine ve CHP'nin güç birliği oluşumu karşısında muhalifleri ihanetle suçlamış, Menderes, CHP-HP birleşmesini “Ehli salıp (haçlı) Cephesi”ne benzetirken, Cumhurbaşkanı Bayar ise “Milli kalkınmaya mani olmak isteyenlerin milli irade karşısında karınca gibi ezileceğini”¹⁴⁰⁰ söylemişti.

¹³⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 11, Cilt 1, 10. İnikat, 12 Aralık 1957, s.114.

¹³⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 11, Cilt 1, 10. İnikat, 12 Aralık 1957, s.117.

¹³⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 11, Cilt 1, 10. İnikat, 12 Aralık 1957, s.117.

¹³⁹⁹ Mete Tunçay, a.g.m., s.185.

¹⁴⁰⁰ Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi VI., a.g.m, s.1956.

CHP ve diğer partilerin giriştiği Güç Birliği girişiminden sonra CHP'nin 14. Kurultayı gerçekleşmiş, 1959 yılındaki kurultayda İsmet İnönü uzayın keşfi çabalarından ve Sovyetlerin Amerikalılara göre önde olduklarından bahsetmiş, bunun karşılığında ise Demokrat Partililer tarafından komünistlikle suçlanmıştır. Demokrat Partililer İsmet Paşa'nın Amerika düşmanlığından Türkiye'de komünist propaganda yapmasından bahsetmiş, bu kampanyayı günlerce sürdürmüştü. DP gazeteleri ise muhalefeti Amerikalılara şikayet etmiş, kendilerini ise Amerika'nın müttefiki olarak göstermişlerdi.¹⁴⁰¹

12 Ocak 1959 yılında gerçekleşen CHP'nin 14. Kurultayında İlk Hedefler Beyannamesi yayınlanmıştır. Beyannamedeki ana başlıklar ise şöyledir;

1. Eşit muamele
2. İkinci meclis
3. Anayasa mahkemesi
4. Nispi temsil usulü
5. Yüksek Hakimler Şurasının kurulması
6. Memurlar kanununun düzeltilmesi
7. Baskıdan uzak tutulan bir basın rejiminin kurulması
8. Üniversitesi muhtariyeti
9. Sosyal güven ve sosyal adalet esaslarının anayasa teminatına alınması
10. Yüksek iktisat şurasının kurulması

İlk hedefler beyannamesi 27 Mayıs ihtilali sonrası anayasasının esaslarını oluşturmaktadır.¹⁴⁰²

Yayınlanan İlk Hedefler Beyannamesi ve Güç Birliğine karşı DP, “*Vatan Cephesi*”ni kurarak yanıt vermiş, ülke çapında örgütlenme başlatmıştır. Vatan cephesi ocakları ile daha geniş bir tabana yayılmaya çalışılmıştır.¹⁴⁰³ Oy oranını arttırmak isteyen DP, tüm DP seçmenlerini Vatan Cephesine üye olmaya çağırılmış ve radyodan Vatan Cephesine katılanların isimlerini okumuşlardır.¹⁴⁰⁴ Menderes, en az 700.000 oy almak için yeni bir teşkilatlanma ile memleketin en ücra köşelerine, köylere kadar inerek gelecek seçim için yatırım yapmak istemiştir.¹⁴⁰⁵

1957 seçimleri DP'yi zayıflatırken, artan enflasyon ve döviz krizi kaynaklı ekonomik durgunluk DP'yi popülist siyaseti izlemeye yönlendirmişti. Bu dönemde

¹⁴⁰¹ Metin Toker, **Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s.201.

¹⁴⁰² Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam III. Cilt**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s.384.

¹⁴⁰³ Mete Tunçay, **a.g.m.**, s.185.

¹⁴⁰⁴ Sedat Altaş, **Çarıklı Demokrasi**, İkinci Adam Yayınları, İstanbul, 2011, s.136.

¹⁴⁰⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, s.378.

din, siyaset için kullanılmaya başlanmıştı. Gelişigüzel ve aceleci bir ekonomi yaklaşımı olan DP planlama düşüncesine negatif bakıyordu. Planlama, onlara bürokratik ve komünist bir uygulama olarak geliyordu.¹⁴⁰⁶

Madencilğe ve tarımsal ürünlere yönelik DP, sanayileşmeyi rafa kaldırmıştı. ABD'nin de yardımıyla kara yolları yapımına yönelik DP, böylelikle dış dünyaya kapanmış olan köyleri ve kasabaları kente açtı. Türk tarımı makineleşmiş ve dönüştürülmüştü, dolayısıyla tarımın yapısı değişti. Tarıma giren traktör toprak sahibi ile köylü arasındaki ilişkiyi değiştirdi. Üründen pay alma karşılığında ağanın tarlasını eken köylüler artık traktörü ödünç alıyor karşılığında ise kendi ürünlerinden pay veriyorlardı.¹⁴⁰⁷

1958 yılında ekonomide ve dış politikada yıpratıcı gelişmeler olmuştu. Birçok temel tüketim maddesine neredeyse %100'e varan zamlar yapılmış, fakat buhran aşılamamıştı. Böyle bir ortamda ABD ve Batı Avrupa sermayesinden 359 milyon \$ borç alınmış, bunun karşılığında ise Türkiye ekonomisi emperyalist sistemle bütünleşme düzeyini artırmıştı. 1958 yılında ABD Irak'taki darbeyi bastırmak için Türkiye'nin üslerini kullanmak istemiş, Menderes'in Bağdat Paktının önemini kaybedeceği girişimlerde bulunması ve 1959 yılında ABD'nin Türkiye'de bir füze üssünün kurulacağına dair anlaşma imzalaması üzerine mecliste muhalefetin sert eleştirileriyle karşı karşıya kalmıştı.¹⁴⁰⁸

Emekçi sınıfların gelir düzeyinin düşmesi ve işsizlik toplumda hoşnutsuzluğu yükseltirken, CHP'nin yükselişi, gündemdeki ihtilal söylemleri, DP iktidarını sıkıştırmaya başlamıştı. 1960 yılına girerken DP yanlısı gazetelerin tirajı 70.000'e kadar düştü, CHP yanlısı gazete ve dergilerin tirajı ise 1.500.000'a ulaştı ve artık açıkça CHP'nin kapatılması tartışılmaya başlanmıştı.¹⁴⁰⁹

1959 yılında Dahiliye vekili Dr. Namık Gedik yanında bir heyet ile Amerika'ya gitmiş, gazetecilerin çeşitli sorularını yanıtlamıştı. Sorulardan biri ise *"Türkiye'nin beynelmilel komünizm karşısında durumunun ne olduğu ve Türkiye'de komünizm sızması olup olmadığı"* idi. Dahiliye vekili şöyle yanıt vermişti;

"Biliyorsunuz ki Türkiye komünizmi kanun dışı sayan mahdut demokratik memleketlerdendir. Bunun elbette bir manası ve sebebi olması lazım gelir. Beynelmilel komünizmin gelişmesine karşı en gayri müsait vasat Türk Cemiyetidir. Komünizm Karşısındaki Karar Türk Milletininindir. Buna rağmen açık, kapalı teşebbüslerle karşı karşıya bulunduğumuz da bir hakikattir. Bunun

¹⁴⁰⁶ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012, s.s.138-139.

¹⁴⁰⁷ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s.140-141.

¹⁴⁰⁸ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi VI.**, a.g.m., s.1954.

¹⁴⁰⁹ **A.g.m.**, s.1957.

karşısında tedbirli ve çok kararlı bulunmaktayız. Bu karar, sadece hükümetlerin değil, Türk milletinin kararıdır, ve koruyucu kuvveti de buradan gelmektedir. Bizim, hiçbir millete karşı hususi bir düşmanlığımız asla olmamıştır ve olmayacaktır. Fakat, hür dünyanın korunmasında deruhte etmiş olduğumuz vazifeyi bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da kudretimiz ölçüsünde yapmağa devam edeceğiz.”¹⁴¹⁰

Dönemin uluslararası komünizm algısını yansıtan bir başka haberde Cumhuriyet Gazetesine yansımıştı.

“Amerikan Cumhurbaşkanlığı, İstişare Heyeti mensublarından biri, Ortadoğu meseleleri ile ilgili bir konferansta “Türkler, komünistler ne zaman kendilerine çatmağa kalkışacak olurlarsa, memleketlerini müdafaaya hazırdırlar” demiştir. Amerika’nın Askeri Yardım Programı ile ilgili olarak Müşavere Heyetinde vazife gören Kenneth İverson konuşmasında, “Türkiye’nin Rusya ile olan münasebetlerinin uzun bir tarihi vardır. Türkler, bu hususta büyük tecrübe sahibidirdir. Atatürk, bugünkü Türkiye’yi Osmanlı İmparatorluğundan kurtarmıştır. Onun tesiri ve liderliği altında Türkiye, Asya ve Avrupa kıt’alarının ortasında olmasından ileri gelen mühim durumunu korumağa muktedir kuvvetli bir devlet haline gelmiştir. Türkler, Rusya ile tam 13 defa harbetmişlerdir.”¹⁴¹¹

Sözleri ile Türkiye’nin komünizm karşısında ki tutumuna dikkat çekmek istemiştir.

Öte yandan 1959 yılında Batı Anadolu’yu geziye çıkan İsmet İnönü Uşak’ta büyük olaylarla karşı karşıya kalmış, DP’liler ile CHP’liler çatışmış, İnönü kafasından yaralanmış, Uşak Valisi hükümetin emriyle İnönü’nün Uşak’a girmesini engellemeye çalışmıştır. İzmir’de katılacağı parti kongreleri yasaklanmış, Demokrat İzmir Gazetesi basılmış ve tahrip edilmiştir.¹⁴¹² Demeçlerine yasak konan İnönü, İstanbul’a döndüğünde Topkapı’da saldırıya uğramıştır.¹⁴¹³ Bu sırada DP -CHP gerilimi mecliste hızla sürmüştü, kavgalar yoğunlaşmıştır. Öte yandan Konya’ya İnönü’yü karşılamaya gelenler polis zoruyla gaz bombası kırbaç ve jopla dağıtılmıştır.¹⁴¹⁴

Üniversitelerin de oldukça hareketli olduğu bu süreçte, Ankara Üniversitesi’nde yaşanan olaylarla ilgili bazı öğrenci dernekleri toplantılar ve açıklamalar yapmıştır. Ankara Yüksek Tahsil gençliğinin beyannamesinde, “Komünizmi ve irticacı bulduğumuz yerde ezmeğe kararlıyız” deniliyordu. Beyannamenin ayrıntıları ise şu şekildedir;

“Son hadise dolayısıyla efkârı umumiyete şunu duyurmak isteriz ki, Türk gençliği komünizmi ve irticacı bulduğu yerde ezmeğe azımlı ve kararlıdır. Milli

¹⁴¹⁰ Zafer, 30 Mart 1959, s.4, “Komünizmin Gelişmesine Gayrimüsait Vasat: Türkiye”.

¹⁴¹¹ Cumhuriyet, 23 Mart 1959, s.5, “Komünizm Karşısında Türkiye”.

¹⁴¹² Sedat Altaş, a.g.e., s.134.

¹⁴¹³ Mete Tunçay, a.g.m., s.186.

¹⁴¹⁴ Cem Eroğul, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İmge Kitabevi, İstanbul, 1990, s.153.

bünyemize mal edilmiş, devrimlere dil uzatan birkaç kendini bilmez menfur hareketleri gençliğe atfedilemez. Gençlik, bu gibi bedbahtları potasında eritmeğe yetkili ve yeterlidir.

Bu tebliğin altında, Hukuk, Siyasal Bilgiler, İlahiyat, Fen ve Ziraat Fakülteleri Öğrenci Dernekleri Başkanları ile Gazi Eğitim Enstitüsü Öğrenci Derneği Başkanının imzaları bulunmaktadır. Başkanlar, “kızıl ve yeşil tehlike”yi tel’in maksadiyle bir miting tertibi meselesi üzerinde de durmuşlar, ancak müzakereler sonunda böyle bir fikirden vazgeçmişlerdir.”¹⁴¹⁵

Nazım Hikmet haberleri de bu dönemde yine karşımıza çıkar. Alman Yazarları Birliği Komitesi Genel Sekreteri Dr. Bay Mirza, bir basın toplantısı düzenleyerek, Türkistan’ın bugünkü durumu ile ilgili konuşma yapmıştır. Türkistan’ın halen komünizmin baskısı altında bulunduğunu ve komünistlerin milli birliği ortadan kaldırmak için memleketi Özbekistan, Kazakistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Kırgızistan ismi ile beş Sovyet Cumhuriyetine böldüğünü belirtmiş, Nazım Hikmet’in Türkler aleyhine yaptığı propagandaya dikkat çekmiştir.¹⁴¹⁶

“-Türkistan’da, Türklere çok fena muamele yapılıyor. Nazım Hikmet; zaman zaman Türkistan’a gelip, Türkler aleyhine geniş propaganda yapıyor ve “Türkiye, Atatürk Türkiye’si olmaktan çıktı. Bunun için bir birlik kuralım ve Amerikan’ın idaresinden kurtaralım” diyor. Nazım Hikmet, aslında Atatürkçü değildir. Fakat Türkistan’da Atatürk’e adeta tapıldığını bildiği için taktik icabı öyle görünüyor.

Bugün Türkistan’da 30 milyon Türk yaşamakta ve Ruslarla Çin komünistleri arasında ezilmektedir. Esasen Türkistan, Milli Birlik komitesi bu konuda hür dünyanın yardımını toplamak maksadile kurulmuş bulunuyor...”

Sözleri ile durumu özetlemiştir. Bu haber Cumhuriyet Gazetesinde “*Nazım Hikmet’in Türkistan’daki Tahrikleri*” başlığı ile verilmiştir.

1960’da ise Kayseri Yeşilhisar’da DP-CHP mahalli başkanları arasında çıkan arbede ve silah çekme olayından dolayı dava Kayseri’de görülecektir ve şehirde sokak kavgaları, kargaşa hakimdir. İnönü, bu olaylar ve İl Kongresi için Kayseri’ye gitmek istemiş, Kayseri Valisi İnönü’ye telgraf yollayarak gelmemesini bildirmiş, fakat İnönü yola çıkmıştır.¹⁴¹⁷ Kayseri yakınlarında durdurulmuş, İnönü’nün ısrarcılığıyla Kayseri’ye varılmıştır. Vali İnönü’nün Yeşilhisar’a girmesine izin vermemiş, yolu askeri birlikler tarafından kesilmiş, barikatların üzerine yürüyen İnönü’ye karşı gelemeyen askerler yolu açmış ve İnönü Yeşilhisar’a girmiştir.¹⁴¹⁸

Ayrıca 1960 yılı başından itibaren DP-CHP tartışmasında ihtilal söylemleri yer alıyordu. İnönü Bursa İl Kongresinde “*seçimi kaybetseler de iktidarı bırakmayacaklar kanaatini vermek isteyenlerin buna yeltenecek olurlarsa dünyanın*

¹⁴¹⁵ **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1959, s.5, “Gençlik, Komünizmle İrticaı Takbih Etti”.

¹⁴¹⁶ **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1959, s.5, “Nazım Hikmet’in Türkistan’daki Tahrikleri”.

¹⁴¹⁷ Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, s.405.

¹⁴¹⁸ Metin Toker, **a.g.e.**, s.s.30-318.

başlarına yıkılacağını” söylemişti.¹⁴¹⁹ Menderes ise bunun karşılığında İnönü’yü “ihtilal hazırlayıcılığıyla” suçlamıştı. İnönü, ise şu sözleriyle ihtilal sözcüğünü ilk kez somut bir içeriğe kavuşturmuştu: “Baskı idaresi kurmak isteyenler, tabii olarak kendilerini daimi bir ihtilal tehlikesi karşısında görürler, (...) vaziyetin düğümlendiği nokta şudur; dürüst seçim teminatını verirseniz rahat edeceksiniz. Vermezseniz gene gideceksiniz. Hem de çok fena gideceksiniz.”¹⁴²⁰

1960 yılı başında Türkiye Komünizm Mücadele Derneği kapanmıştı.¹⁴²¹ Yıllık yapılan kongresinde fesih kararı alan derneğin daha önce de diğer şehirlerdeki şubeleri kapatılmıştı.¹⁴²²

1960 Martında ise DP kongresinde İzmir milletvekili Kemal Serdaroğlu, basına sızan solcu unsurlar konusunda meclis tahkikatı önergesi hazırladıklarını ve 70 milletvekilinin imzalayacağını bildirmişti. “Solcu Unsurlar Hakkında Meclis Tahkikatı Talebi” başlığı ile Cumhuriyet Gazetesine haber şu şekilde verilmişti;

“Bütçe ve Meclis görüşmelerinde bilhassa Milletlerarası Basın Enstitüsünün komünistlikle itham eder konuşması ile tanınan Manisa milletvekili Sezai Akdağ ile birlikte bu önergeyi hazırladığını söyleyen Serdaroğlu, tatili müteakip Meclis Riyasetine tevdi edecekleri önerenin kolaylıkla kabul edileceğini tahmin ettiğini bildirmiştir. Meclis iç tüzüğüne 170inci maddesine dayanarak bu takriri hazırlamış olan Serdaroğlu, seçim mevzuuna da temas etmiş ve şunları söylemiştir: “- Seçimi, ekseriyet partisini temsil eden iktidar partisi kararlaştıracaktır. Seçim belki de 1963de yapılacaktır.”¹⁴²³

12 Nisan 1960’da DP Meclis grubu, “CHP’nin seçim dışı yollarla iktidara gelmek için hücre örgütü kurduğu, silahlandığı, isyan hazırladığı” iddiası ile CHP hakkında meclis tahkikatı açılmasına karar vermiş, oluşturulan tahkikat komisyonu partinin kongrelerini, yeni örgüt birimlerinin oluşturmalarını ve komisyonun faaliyeti ile ilgili yayın yapılmasını yasaklamıştı.¹⁴²⁴ Yasaklar nedeni ile görüşmeler sırasında İsmet İnönü’nün yaptığı konuşma o günlerde basına yansımamıştı. İnönü şöyle demişti:

“İhtilal metotları takip ederiz, seçimsiz iktidara gelmek isteriz, derler. Şimdi iktidarda bulunanların milletleri ihtilale nasıl zorladıkları insan hakları beyannamesine girmiştir. Eğer bir idare insan haklarını tanımaz baskı rejimi kurarsa o memlekette ihtilal behamahal olur. Böyle bir ihtilal bizim dışımızda bizim de münasebetimiz olmayanlar tarafından yapılır. Bu yolda devam ederseniz ben de sizi kurtaramam. Şimdi arkadaşlar şartlar tamam olduğu

¹⁴¹⁹ Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V., a.g.m., s.1956.

¹⁴²⁰ A.g.m., s.1956.

¹⁴²¹ Ertuğrul Meşe, **Komünizmle Mücadele Dernekleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.63.

¹⁴²² **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1960, s.1, “Komünizm ile Mücadele Derneği Feshedildi”.

¹⁴²³ **Cumhuriyet**, 7 Mart 1960, s.1, “Solcu Unsurlar Hakkında Meclis Tahkikatı Talebi “.

¹⁴²⁴ Cem Eroğlu, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, İstanbul, 1990, s.155.

zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır, ihtilal meşru bir hak olarak kullanılacaktır.”¹⁴²⁵

27 Nisan 1960 yılında meclis soruşturma kurullarına geniş yetkiler veren bir yasa çıkardı. İnönü konuyla ilgili şunları söylemişti:

“Biz aldığımız tedbir aldık, yürüteceğiz diyorsunuz. Gayrimeşru baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi de böyle söylemişlerdir. Sizde öyle diyorsunuz. Fakat muvaffak olamayacaksınız. Kore Başkanı Syngman Rhee kurtuldu mu? Üstelik onun ordusu memuru polisi elinde idi. Halbuki sizin elinizde ne ordu var, ne memur, ne üniversite ve hatta ne de polis var... Olur mu böyle baskı rejimi? Muvaffak olur mu bu? Bir baskı rejimi kurulduğu zaman onu kuranlar artık mukavemet kalmayacak zannederler. Bizdeki baskı rejimini kuranlar da öyle zannediyorlar. Baskı tertipçileri bilsinler ki Türk milleti Kore milletinden daha az haysiyetli değildir.”¹⁴²⁶

Bu meclis tahkikat komisyonuna askeri ve sivil yargı organlarına tanınan yetkiler tanınmış, ertesi gün ise İstanbul’da öğrenciler “*Kahrolsun diktatörler ve Menderes istifa*” sloganlarıyla yürümüş, polisin engelleme çabalarıyla iki öğrenci öldürülmüş, üniversite tatil edilmiş ve sıkıyönetim ilan edilmiştir.¹⁴²⁷ Harp okulu 1960 Mayıs’da yürüyüş yapmış ve hükümete açıkça bir mesaj göndermiştir.¹⁴²⁸

Ankara’da sıkıyönetime rağmen gösteriler devam etmişti. 5 Mayıs 1960’ta Kızılay’da “*555K parolası*” ile bir gösteri yapıldı. “*5’inci ayın, 5’inci günü, saat öğleden sonra 5 ’te,*” Kızılay’da yapılan bu kitlesel miting şiddet tedbirlerini daha da arttırdı.¹⁴²⁹

DP iktidarı 27 Mayıs 1960 yılında milli birlik komitesi tarafından yönetime el konularak bir darbe ile son bulmuştur.¹⁴³⁰ Albay Alparslan Türkeş Milli Birlik Komitesi sözcüsü olarak Ankara Radyosundan bildiriyordu:

“Bugün demokrasinin içine düştüğü buhran ve müessif hadiseler dolayısıyla bir kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekate silahlı kuvvetlerimiz partilerin içine düştükleri anlaşmazlıktan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır...”¹⁴³¹

ABD, hükümet karşıtı subayların darbe hazırlıkları içerisinde olduğunu biliyordu ve bunu önlemek için hiçbir girişimde bulunmamıştı. 5 Mart 1959 yılında Türkiye ile ABD arasında bir anlaşma imzalanmıştı. Bu anlaşma gereği “*Türkiye’ye*

¹⁴²⁵ A.g.e., s.s.155-156.

¹⁴²⁶ Aktaran Mete Tunçay, a.g.m., s.187.

¹⁴²⁷ Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V., a.g.m., s.1957.

¹⁴²⁸ Mete Tunçay, a.g.m., s.187.

¹⁴²⁹ Cem Eroğul, a.g.e., s.158.

¹⁴³⁰ Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V., a.g.m., s.1968.

¹⁴³¹ Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s.460.

karşı tecavüz bu vukuunda ABD hükümeti talebi üzerine Türkiye Hükümetine yardım etmek için karşılık olarak üzerinde anlaşmaya varabilecek şekilde ve Ortadoğu'da Sulh ve istikrarın idameyi istihdaf eden müşterek karar suretinde derpiş edildiği veçhile, silahlı kuvvetlerin kullanılması da dahil olmak üzere, ABD anayasasına uygun gerekli her türlü hareketi girişecektir.”¹⁴³² ABD, DP iktidarını gözden çıkarmış, yeni alternatifler arıyor, ikili anlaşmaların kendisine tanıdığı müdahale yetkisini kullanmıyordu.

27 Mayıs 1960 askeri darbesinin sebepleri arasında vurgulanmayan ekonomik sıkıntılara çare aramak için DP hükümetinin son zamanlarda Sovyetler ile ilişki kurmaya çalışması da vardır. ABD'nin darbeye müdahale etmemesinin sebebi de büyük olasılıkla budur.¹⁴³³

1958 yılında Binbaşı Samet Kuşçu birçok kapıyı çalmış orduda bir ihtilal girişimi hazırlıkları olduğunu bildirmişti. Fazla ciddiye alınmayan Samet Kuşçu'nun ihbarı üzerine tutuklananlar olmuş ve beraat etmişlerdi. Bu durum “*Dokuz Subay Olayı*” diye anılmış ve Samet Kuşçu iftira suçundan hüküm giymişti.¹⁴³⁴ Fakat 27 Mayıs'tan sonra ihbarın doğruluğunu anlaşılmıştı.

“*Siyasal gelişme açısından bakıldığında on yıl süren Demokrat Parti yönetimi zaten az olan siyasal özgürlükleri frenlemek için düşünülmüş baskıcı yasaklardan oluşan kasvetli bir sicile sahiptir.*”¹⁴³⁵ Ağır olan ceza kanunlarının daha da ağırlaştırılması, üniversiteye yönelik ve basına yönelik antidemokratik uygulamalar, muhalefete karşı olan tavır DP'nin özgür ve demokratik bir ülke vaatlerini boşa çıkardı.¹⁴³⁶

“*27 Mayıs anayasası denilen siyasi belge halkla yapılmış bir uzlaşma gibi görünür.*”¹⁴³⁷ Çünkü grev sendikaların kurulması, düşünce özgürlüğü, toprak reformu DP iktidarına karşı tepkilerin ortak talebiydi. Bu taleplerin anayasaya yansımış olmasının sebebi ise 27 Mayıs'a verilen aydın desteğinin sonucudur. Ayrıca DP ile üniversiteler arasındaki gerginlik ve kopukluk, iktidarın üniversite öğretim görevlilerine karşı tutumu, üniversiteleri özerklik söylemi altında birleştirmiş ve anayasa profesörlerine “*anayasayı yapma yetkisi*” verilmesini kolaylaştırmıştır.¹⁴³⁸

¹⁴³² **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi V.**, a.g.m., s.1968.

¹⁴³³ Mete Tunçay, **a.g.m.**, s.187.

¹⁴³⁴ Cüneyt Arcayürek, **Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1984, s.s.261-262.

¹⁴³⁵ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s.135.

¹⁴³⁶ **A.g.e.**, s.136.

¹⁴³⁷ İlhan Akdere-Zeynep Karadeniz, **Türkiye Solunun Eleştirel Tarihi- 1 1908-1980**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1994, s.185.

¹⁴³⁸ **A.g.e.**, s.185.

Dönemi yaşamış biri olan Mine Urgan anılarında 27 Mayıs 1960 darbesi ilgili şunları söylüyordu;

“Benden daha genç oldukları için o günü yaşamayanlar, beni canları istediği kadar ayıplasınlar; ama 27 Mayıs 1960 ömrümün en mutlu günü olduğunu hiç çekinmeden açıkça söyleyeceğim gene de. Daha önce de değindiğim gibi Aziz Nesin’de “bu olayın tek anlamı kendi kuşağım solcu aydınlarının bir ay boyunca mutluluk duymalarıdır” demişti. Daha sonraları bu ilk darbeden yana olmadıklarını iki de bir ilan ettikleri halde, aslında bir yığın solcu arkadaşımın o gün benim kadar sevindiklerini çok iyi biliyorum. Sabahleyin erkenden ona telefon ettiğimde, Mehmet Ali Aybar’ın “yaşasın millet” diye heyecanla bağırın sesi hala kulağımda çınlar. Bu millet sözcüğü çok yerindeydi. Çünkü bizler bu darbenin bir kısım askerin değil, bütün milletin bir zaferi olduğuna inanmıştık o sırada.”¹⁴³⁹

“On yıl boyunca kusturuncaya kadar tekrarlanan bu milli irade klişesi temelinde, birçok kişi DP ile CHP arasındaki temel felsefi farkları aramıştır. DP popülist, kır partisi olarak, CHP seçkinci, aydınların desteklediği kent partisi olarak nitelendi.”¹⁴⁴⁰

4.3.2. İşçi, Grev, Sendika ve Parti Hareketleri Üzerinden Sol Algısı

DP döneminde “köylünün ve işçinin cebini para gördü” propagandasını, yollar, barajlar yapılarak haklı çıkaracak bir süreç yaşansa da enflasyonist ekonomi politikasının da sonu gelmiş ve bir yoksullaşma süreci başlamıştır. Muhalefetin önüne geçme çabaları, şiddetle antikomünizm, örgütlenme yasağı, basın üzerindeki baskılar derken DP iktidarına karşı tepkiler artmıştı. Bu durumda genel bir hürriyet mücadelesi kavramı ortaya çıkmış ve bu mücadelenin önderi imajına da CHP sahip çıkmıştı.¹⁴⁴¹

Bu süreçte yoksul köylüler ve küçük üreticiler kentlere göç etmeye başlamışlar, tarımda ise makineleşme sonucu ağa-ortakçı ilişkisi çözülmüş ücretli emeğe geçiş yaşanmıştır. İşçileşen yoksul köylülerin çoğunluğu ise toprakla bağını koparmamış, işçilikten elde edilen gelire, gelir gözüyle bakmamışlardır. Öte yandan 1950 sonrası işçi eylemleri sınırlı kalmış; bunun nedenlerinden biri işçilerin eylem türü toplantılara değil, salon toplantılarına gitmesi, başka bir sebep ise sendikalar yasası gereğince greve katılan ya da yasa dışı grevi teşvik eden sendikaların faaliyetinin geçici ya da sürekli durdurulması kararı, ayrıca da hükümetin sendikalar üzerinde baskı ve denetimidir.¹⁴⁴²

Dönemin ilk direnişi, dokuma işkolunda işsizliğin artması üzerine Tekstil İşçi Sendikaları Federasyonunun başlattığı kampanyadır. Bu dönemde ABD’den

¹⁴³⁹ Mine Urgan, *Bir Dinazorun Anıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s.275.

¹⁴⁴⁰ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s.68.

¹⁴⁴¹ İlhan Akdere-Zeynep Karadeniz, *a.g.e.*, s.183.

¹⁴⁴² *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi VI.*, a.g.m., s.s.1963-1964.

fazlasıyla pamuk ürünü ihraç edilmiştir. Kampanyanın sloganı da “ulusal ekonomi kurtarılmalı, işsizlik önlenmeli” olmuştur. DP iktidarı Sendikalar Kanununun 5. maddesinde ki “sendikalar politika yapamaz” kararına dayanarak kampanyayı yasaklamıştır. DP, yıllar içerisinde yasakçı tavrını sürdürmüş, dönemin bilinen tek grevi 1959 yılında gerçekleşmiştir. Zeytinburnu Türk Çimentosu ve Kireci A.Ş. bağlı taş ocaklarında çalışan işçilerin ücret artımı talebi ile greve gitmişlerdir.¹⁴⁴³

1946-1960 döneminde tüm yasaklara karşı grev ve lokavtlar yaşanmıştır. Liman tahmil tahliye işçilerinin grevleri, tekstil, çimento, inşaat, fırın, belediye, karayolları işçilerinin grevleri, İstanbul İETT işçilerinin ve diğer irili ufaklı iş kollarının birçok grevi gözlenmiştir.¹⁴⁴⁴

Bu dönemde basına yansıyan işçi, grev, sendika hareketleri haberleri olmuş, Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan “Sendikalar Komünistler İsnadını Reddediyor” başlıklı “Zonguldak’ta yapılan DP İl Kongresinde Sendikacılar D.P.yi desteklemek istemektedirler, onların bu hareketi ise komünistlikten başka bir şey değildir” demeleri ve bu sözlerin milletvekillerinden biri tarafından tasvip edilmesi işçiler ve sendikacılar arasında derin bir teessür havası yaratmıştır.” Şeklinde ki haberin devamında, gazeteci Sedat Ağralı işçilerin, federasyonların ve sendikaların tepkilerini detaylı olarak aktarmıştır:

“İstanbul’daki sendikalar yüz binlerce Türk işçisi ve sendikacısını ilgilendiren bu ihtimaller karşısında harekete geçmiş bulunmaktadırlar. Türkiye Petrol İşçileri sendikası idare heyeti Türkiye’ye dün aşağıdaki telgrafi çekmiştir: “-Zonguldak’ta siyasi bir parti toplantısında, demokrat idarelerde normal haklardan sayılan, grev hürriyetini talep edenlere komünist damgasının vurulduğunu büyük bir teessürler öğrenmiş bulunuyoruz. Memleketimizde mevcut siyasi partilerin programlarında grev hakkının tanınmasına dair sarahat vardır. Türk İşçiler, gerekse onun temsilcileri olarak komünizm isnatlarında bulunmalarını protesto maksadı ile miting yapılmasını arz ve teklif ederiz.

Bu konu ile ilgili olarak konuştuğumuz İşçi Sendikaları Birliği idare heyeti üyelerinden Avni Erkal’ın şunları söylemiştir: “-Zonguldak’ta siyasi bir partinin kongresinde iki şahsın işçileri, nefret ettiğimiz bir ideolojinin kara çerçevesi içinde mütalea etmeleri bizleri sonsuz teessüre gark etmiştir. Bize yeni yılın ilk gününde hiç de hoşumuza gitmiyen şimal memleketlerinde yaşayan bir mahlukun şakasını yapmak isteyen bu beylerin bilmesinin temenni ederim. Memleketimizin kalkınması için çalışan, karşılığını tam manasile alamayan, senelerden beri vaatlerle avutulmağa çalışılan işçilere her şeyi söyleyebilirler, ancak çirkin isnatlarda bulunamazlar. Unutmasınlar ki iftiralara karşı koymamız çok sert olur.”

“Her zaman grevi istiyeceğiz”

¹⁴⁴³ A.g.m., s.1964.

¹⁴⁴⁴ Bkz. Ahmet Makal, *Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.s.290-318.

Türkiye Teksif Federasyonu Başkanı Celal Beyaz demiştir ki: “-Komünizme karşı en müessir silahın sefaletle mücadele olduğu artık herkesçe bilinmektedir. Bizler sosyal adaletin yerleşmesi için çalışan insanlar olduğumuza göre, neye mücadele ettiğimiz meydandadır. Zonguldak’tan yükselen sakat seslerin nelerle iştilig ettiiklerini bilmiyoruz. Ama sendikacıların töhmet altında bırakılmak istendiğı anlaşıyor. Bir defa daha tekrar edelim: Egoizm bir memlekette kin ve nefret tohumu eker. Bu gibi sesler bizi susturamayacak ve her zaman grevi istiyeceğız.

İstanbul Basın Teknisyenleri Sendikası Genel Sekreteri İbrahim Güzelce fikirlerinin şöyle sıralamıştır: “-Zonguldak’tan yükselen ve (grev istiyen işçiler ve sendikacılar komünisttir) diyen ses, atom devrinde yaşayan ve insan haklarının teessüsü uğrunda her gün binlerce fedai veren dünyamızın üzerinde önemle duracağı bir ses değildir. Büyük Atatürk’ün Türkiye’de yerleştirmeye çalıştığı inkılabları benimsemeyenlere dün (farmason), (din düşmanı) diye taarruzda bulunuyorlardı. Şimdi ise aynı inkılabları daha ileriye götürüp, Türkiye’yi muasır milletler seviyesine çıkmış görmek istenelere (komünist) diyorlar ve diyeceklerdir.”¹⁴⁴⁵

Ayrıca bu dönem de grevler ve lokavtlar konusunda birinci el kaynak gazeteler olmuş, fakat bazı gazeteler bir eylemi grev olarak görmüş, diğerleri ise görmemiş ya da görmemezlikten gelinip haber yapılmamıştır. İkinci el kaynaklarda ise özgün kaynaklardan alınan bilgilerin birbirini tutmadığı, tarih tutarsızlıkları olduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla sağlıklı değerlendirmeler yapmak için oldukça dikkatli olmakta fayda vardır.¹⁴⁴⁶ “*Tek parti döneminde ve Demokrat Parti döneminde grevin tabu olduğu ve komünistlikle, vatan hainliğiyle ile bir tutulduğu koşullarda basın organlarının bu haberleri rahat bir biçimde verebildikleri söylenemez.*”¹⁴⁴⁷

CHP bu süreçte grev ve lokavtı desteklemiş, bazı çalışmalar da bulunmuştur. CHP’nin bu konuyla ilgili dönüşümünün nedeni; sendikacı kökenli milletvekilleri ile kurultay delegelerinin etkisidir. CHP’nin 1959’da ki 14. kurultayında “*Sosyal Meseleler Komisyonu*” üyeleri İsmail İnan, Ali Rıza Arı, Burhanettin Asutay İlk Hedefler Beyannamesinde grev hakkının net ve açık olarak yer almasını sağlamışlardır.¹⁴⁴⁸

3 Aralık 1959 yılında Cumhuriyet gazetesi de bu bilgileri vermiştir. CHP Genel Merkez Araştırma Bürosu Sosyal Meseleler Komitesi “*Kollektif Mukavele Grev ve Lokavt*” Kanunu tasarısı üzerindeki çalışmalar yapmıştır. Bu kanun tasarısı CHP İl İdare Kurulu üyesi Ali Rıza Arı’nın başkanlığında, sosyal kanunlar ve işçi

¹⁴⁴⁵ Cumhuriyet, 3 Ocak 1959, s.5, “Sendikalar Komünistler İsnadını Reddediyor”.

¹⁴⁴⁶ Ahmet Makal, *Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.291.

¹⁴⁴⁷ A.g.e., s.291.

¹⁴⁴⁸ M. Hakan Koçak, “Salonlardan Meydanlara Doğru: 50’lerden 60’lara İşçi Hareketi Grev Hakkının Peşinde”, *Tanzimat’tan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi 1839-2014 Yeni Yaklaşımlar, Yeni Alanlar, Yeni Sorunlar*, (Ed: Y. Dogan Çetinkaya-Mehmet Ö. Alkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015, s.349.

meseleleri komitesi üyeleri, tanınmış sendikacılar ve işçi temsilcilerinden oluşan komisyonda son olarak değerlendirilmiş, uzun süredir üzerinde çalışılan bu kanun tasarısı müzakere edildikten sonra Ankara'ya meclise gönderilecektir.¹⁴⁴⁹ 1959 yılında CHP'nin meclise sunduğu bu teklif sonuçsuz kalmıştır. Bu konuda bir atılımda daha önce DP'den ayrılan, daha liberal bir grup olan Hürriyet Partisi'nden gelmiş, 1957 yılında meclise bir grev yasası teklifinde bulunmuşlar, fakat sonuçsuz kalmıştır.¹⁴⁵⁰

1950 ile 1960 yılları arasında sosyalist, çalışma, işçi gibi isimleri kullanıp 1960 sonrası sol ve sendikal yaşama katkıları olan partiler kurulmuştur. Siyasal yaşamda zayıf kalan bu partiler şunlardır; Demokrat İşçi Partisi, Vatan Partisi, Çalışma Partisi, Sosyalist Parti, Türkiye Sosyalist Partisi.¹⁴⁵¹

Türkiye Sosyalist Partisi kurulurken hazırlıkları, programları basına yansımıştır. Cumhuriyet Gazetesinde “*Türk Sosyalist Partisi İçin Hazırlıklar*” şeklinde çıkan haberde partinin kurulması için çalışan Prof. Vasfi Raşid Seviğ'in beyanatı aktarılmıştır;

“Memleket bugünkü Seçim Kanunu ile iki partiye ayrıldı. Bu iki dev partinin çatışması birçok fikir ve ifadeleri zedeliyor. Bu iki parti, sosyalist programını istiyerek veya istemiyerek tatbik ediyor. İki parti de devletçiliği fiilen yürütüyor. İki parti de işçileri ve sendikaları ele almağa çalışıyor. Ben şahsen bu günkü Seçim Kanunu karşısında işçilerin ve sendikaların C.H.P. içerisinde faaliyet göstermeleri taraftarıyım, ama muvaffak olur mu, olmaz mı? Bilmiyorum.”

Diyerek ülkenin CHP ve DP olarak ikiye ayrılmasına dikkat çekmiş, Sosyalizm ve Komünizm mücadelesi ile ilgili de görüşlerini bildirmiştir:

“Birinci Cihan Harbinden sonra savaşın sosyalizm ve komünizm arasında başladığını, sosyalizmin kiliseye dahi girdiğini “Sosyalist Parti diğer partiler gibi meydan nutuklarına atılmayarak, her Türke diğer Türkü kendi kardeşi gibi ilgilendirerek ve bir Fabian Kulübü gibi vücade getirilecekse, ona katılmaklığım çok muhtemeldir. Bir parti teşekkülü için uzun zaman ister, savaşa atılmak için daha uzun zaman ister. İlk günde iktidara gelmek isteyen bir partinin faaliyeti, başı kesilmiş tavuğun çarpınmasından farklı olmaz ve etrafa kan saçmaktan başka bir netice vermez.”

Ayrıca partilerin hiyerarşiyi kabul etmemesinin bir kusur olduğunu, kilise halini aldıklarını, Hristiyanlık ve İslamlık gibi bütün insanları kendisinde toplamaya

¹⁴⁴⁹ Cumhuriyet, 3 Aralık 1959, s.1.

¹⁴⁵⁰ M. Görkem Doğan, “Türkiye'nin İlk Sendikalar Yasası Döneminde Grev Hakkı Tartışmaları” **Tanzimat'tan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi 1839-2014 Yeni Yaklaşımlar, Yeni Alanlar, Yeni Sorunlar**, (Ed: Y. Dogan Çetinkaya-Mehmet Ö. Alkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015, s.332.

¹⁴⁵¹ Aziz Çelik, “1950'lerin Unutulan (Demokrat) İşçi Partisi ve Onun Üç Sisyphus'u”, **Çalışma ve Toplum**, 2014/2, s.s.34-35.

çalıştıklarını belirten Prof. Vasfi Raşid Seviğ, DP'nin Vatan Cephesi ile memleketi kendi bünyesinde toplamaya çalıştığını fakat demokrasinin monolog olmadığını belirtmiş, “iki parti, iki dev gövdesi arasında milleti eziyor”¹⁴⁵² demiştir.

Sosyalist partinin programı ise şöyledir;

“Devletçilik gibi; bazı sosyalist prensiplerinin daha muntazam ve daha sistemli, sosyal gayeye daha uygun bir şekilde gelişmesini sağlamak, işçi sınıfının, köylünün ve bütün çalışanların ve topyekün vatandaşın yaşama seviyesini yükselterek; memlekette içtimai refahı yaymak ve halkın menfaatçi zümreler tarafından istismarına mani olmaktır. İnsanın hürriyet hakkına kıymet vermeyen, totaliter rejimlerin aleyhinde olduğumuz gibi, milli servetin mahdut bir sınıfın elinde, içtimai adalet ve emniyet prensiplerine aykırı bir şekilde toplanmasını da memleketin huzuru, hali ve geleceği bakımından tehlikeli görüyoruz.”¹⁴⁵³

Bu dönemde Vatan Partisi'nde yapılan tahkikat ve tevkifatlar Zafer Gazetesine yansımış, “Gizli Komünist Partisi Sanıkları Mahkemede” başlıklı 24 Aralık 1958 tarihli haberde; “Vatan Partisi adı altında gizli komünist teşkilatı kuran 53 maznundan beşi hakkında Sorgu Hakimliği tarafından men'i muhakeme kararı verildi. 48 sanık için de 5-15 sene arasında hapis cezası talep ediliyor.” denilmiştir. Vatan Partisi kurucusu Dr. Hikmet Kıvılcımlı ile 52 arkadaşı hakkında tahkikat yapılmış, 26'sı tevkif, 5'i meni muhakeme, 48'i 5 ila 15 yıl arasında hapis cezası almıştır.¹⁴⁵⁴

“Halen mevkuf bulunan: Hikmet Kıvılcımlı, Fatma Yalçı, Abdülkerim Korcan, Ahmet Cansızoğlu, Süleyman Şahin Tar, Selahattin Kaya, Zihni Turgay Anadolu, Hüseyin Kazancı, Mustafa Toprak, Hasan Erin, Muharrem Beziç, Hasan Civan, Zehra Kosova, Abdi Ezer, Mümin Kökrek, Hüsnü Tamcı, Hamdi Caba, Hasan Küçükpomak, Hüseyin Alkaranfil, Rasim Yıldızbakan, Yusuf Ziya Giray, Osman Kuzeyli, Osman Kamucu, Osman Sercan, Osman Urgan ve Mustafa Özer adlarında 26 maznun ile gayri mevkuf bulunan Mehmet Caba, Fahri İcra, Hasan Seyfettin Kaya, Suat Şükrü Kundakçı, Esat Ahmet Balım, Mustafa Kemal Şimşek, Hasan Arif Şimşek, İsmet Soydan, Adem Özvidinalı, Cavit Zengin, Hüseyin Kırsever, İsmail Mihçular, Mahmut Karalom, Mehmet Gereme, Mehmet Çerşiv, Sivri, Nazmı Şensöyler, Nihat Türkmert, Süleyman İlkadım ve Turhan Esentepe adlarında 19 maznun hakkında, fil ve hareketleri sosyal bir sınıfın, diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümü tesis etmek ve memleket içinde müesses iktisadi veya sosyal temel nizamları devirmeğe matuf cemiyet kurmak, faaliyetini tanzim, sevk ve idare etmek, mahiyetinde tecelli eden hareketlerinden dolayı Türk Ceza Kanununun 141 ve 142inci maddelerinin birinci firkalarına göre 5 seneden 15 seneye kadar ağır hapis cezası talep edilmektedir.

Bu cemiyete girmek suçundan maznun ve gayri mevkuf bulunan Günaydın Yücekent, Emin Tuncer Balkan ve Nedim Canpozanın Türk Ceza Kanununun 141 inci maddesinin beşinci fıkrasına göre 5 seneden 12 seneye kadar ağır hapisleri istenmektedir. Haklarında dava açılan 26sı mevkuf 48 sanıktan başka, avukat Faik Muzaffer Amaç, Abdullah Siyami Altuncul, Mehmet Anter, Memduh

¹⁴⁵² Cumhuriyet, 4 Nisan 1959, s.5, “Türk Sosyalist Partisi İçin Hazırlıklar”.

¹⁴⁵³ Cumhuriyet, 21 Ocak 1960, s.1, “Sosyalist Parti Dün Programını Açıkladı”.

¹⁴⁵⁴ Zafer, 24 Aralık 1958, s.1, “Gizli Komünist Partisi Sanıkları Mahkemede”.

Karahasan ve Salih Belhan adlarındaki beş kişinin de durumları incelenmiş ve bunların suçla bir alakaları görülmediğinden Sorgu Hakimliği tarafından men'i muhakeme kararı verilmiştir. İkinci Ağır Cezaya sevk edilen 48 maznunun muhakemesine yakında başlanacaktır."¹⁴⁵⁵

Şeklinde ayrıntılar gazeteye yansımıştır. Bu konuyla ilgili bir başka haber "Gizli Komünizm" başlığı ile 24 Ocak 1959'da verilmiştir;

*"Vatan Partisi adı altında gizli bir komünist partisi kurmak ve propagandasını yapmak suçundan ağır cezaya verilen 26'sı mevkuf 48 maznun hakkındaki son tahkikatın açılmasına dair olan kararname sanıklara tebliğ edilmeye başlanmıştır. Dün bu maksatla mevkuf maznunlardan Vatan Partisi Başkanı Dr. Hikmet Kıvılcımlı ile Fatma Yalçı, Abdülkerim Korcan, Ahmet Cansızoğlu, Süleyman Sahir Tar ve Selahattin Kara adliyyeye getirilmişler ve ikinci ağır ceza mahkemesi kaleminde kendilerine tebligat yapılmıştır. Usulen hüviyetleri tesbit edildikten sonra sorgu hakimliğinin son tahkikatın açılmasına dair hazırladığı kararname okunmuştur. Ayrıca müdafaa için hazırlanmaları bildirilmiş ve avukat tutup tutmayacakları sorulmuştur. Bilindiği gibi sorgu hakimliği 48 maznun hakkında sosyal bir sınıfın, diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmek ve memleket içinde müesses iktisadi ve sosyal temel nizamları devirmeye matuf cemiyet kurmak, faaliyetini tanzim sevk ve idare etmek ve bu cemiyete girmek suçlarından 5 ila 15 sene arasında hapis cezası istemişti."*¹⁴⁵⁶

Cumhuriyet Gazetesi de habere yer vermiş, "Vatan Partisi adı altında bir komünist cemiyet kurmak ve memleketin gerek sosyal gerekse iktisadi düzenini sarsmaya çalışmak suçu ile kurucuların 5-15 yıl arasında hapis cezasıyla yargılandığını" yazmıştır.¹⁴⁵⁷

Ayrıca Vatan Partisi'nin kapatılmasından sonra 17 Şubat 1958 tarihli meclis oturumunda "Türk Ceza Kanununun 175. maddesinin son fıkrasının tadili ve aynı maddeye iki fıkra ilâvesi hakkında kanun teklifi ve Adliye Encümeni mazbatası (2/32) (1)" görüşmelerinde DP Konya milletvekili Mustafa Runyun'un konuşması dikkat çekicidir;

*"...Onların kamusunda, hür fikirli tanınabilmenin tek yolu, dini, peygamberi tahkir etmek, mukaddesata sövmektir. inkılâpçı, münevver, Kemalist geçinebilmenin tek çaresi de budur. Bunu bir ideal olarak Türk gençliğine telkin etmek onlarca bir vazife olmuştur. Beşinci Adnan Menderes Kabinesi, gizli komünistlikle mücadele edeceğini ilân etti. Buna herkes memnun oldu. Şuna inanıyorum ki: Komünizm; vatan kelimesi gibi, Atatürk sevgisi gibi, inkılâp gibi, mefhumlar altına gizlenerek bu memlekete sokulmak isteniyor. Artık bugün, bu yolda hareket etmek, onlarca bir zarurettir. Başka türlü gizlenemeyecekler. Geçenlerde kapatılan Vatan Partisi bunun bir örneğidir. Sayın Başvekilimizin NATO Kongresinde dünyaya ilân ettikleri gibi, komünizm; her memleketin haleti ruhiyesini okşar bir şekilde sokuluyor."*¹⁴⁵⁸

¹⁴⁵⁵ Zafer, 24 Aralık 1958, s.4, "Gizli Komünist Partisi Sanıkları Mahkemede".

¹⁴⁵⁶ Zafer, 24 Ocak 1959, s.4, "Gizli Komünizm".

¹⁴⁵⁷ Cumhuriyet, 24 Ocak 1959, s.1, "Komünist".

¹⁴⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 11, Cilt 2, 39. İnikat, 17 Şubat 1958, s.s.119-120.

Ayrıca aynı oturumda yapılan başka bir konuşma dönemin algısına iyi bir örnektir. DP Sivas milletvekili Halîm Ateşalp masonları da solcu olarak görmüştür;

“Mezhepler tâbiri tamamen müphemdir. Bizim kitaplarımıza ve kanaatimize göre dört mezhep vardır. Bunların haricinde dinen kabul edilmiş başka bir mezhep mevcut değildir. Birtakım düzme ve uydurma inanışları mezhep olarak kabul etmeye mahal vermemek için mezhep tâbirinin de tarif ve tasrih edilmesi lâzımdır. Eşyalar, ne olduğu belli olmıyan meçhul kelime ile ifade edilen eşyanın içerisinde papazın şapkası, haçı ve putu da mevcuttur. Bu itibarla bizim dinimize göre mukaddes saydığımız eşyaların tarif ve tasrih edilmesi lâzımdır ve gerekçe içerisinde camiler, mescitler dinen kabul edilen mabetlerin de yer alması lüzumludur. Yine raportörün izahından anlaşıldığına göre, kanun teklifinden diğer bir maksadın da solcu cereyanlardan dinimizin himayesi kastedildiğine göre masonizm, Siyonizm cereyanları da bizim dinimize kabili telif olmıyan solcu cereyandır. Daha dün gece Ankara Palas salonlarında balo veren masonların da icrai faaliyetlerine son verecek tedbirlerin alınması zalimdir. Şimdilik ricalarım bundan ibarettir.”¹⁴⁵⁹

Diyen Ateşalp son Demokrat Parti döneminde İslam dışında herşeyi neredeyse “sol” gören algısıyla dönemin tümünün özetini de vermiş oluyordu.

¹⁴⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 11, Cilt 2, 39. İnikat, 17 Şubat 1958, s.133.

SONUÇ

Demokrat Parti'nin iktidar yılları tek parti döneminden sonra genel olarak yeni bir nefes olarak algılanmıştır. Yeni söylemler ve vaatlerle arkasına birçok kesimden destek alan Demokrat Parti bürokrasiye karşı bir politika izlemiştir ve liberal kapitalizmi benimsemiş, bunu her alanda uygulamaya çalışmıştır.

1950'lili yıllarda dünyada ciddi bir komünizm karşıtlığı söz konusudur. Türkiye de özellikle Rusya'ya olan coğrafi yakınlığı dolayısıyla, komünizm ile en önde mücadele eden ülkelerden biri olmuştur. Uzun yıllardır sakıncalı bulunan sol düşünce karşıtlığı Demokrat Parti ile ortaya çıkmamıştır. Fakat 1950'lerde Amerika ile Türkiye arasındaki ilişkiler ve Amerika'nın komünizm ile mücadelesini Avrupa ülkelerine taşıması, Demokrat Parti'nin politikalarına yön vermiştir. Örneğin; Kore Savaşı için gönderilen askerler Türkiye'nin komünizm karşıtlığı konusunda itibar kazanması için bir fırsat gibi görülmüştür. Kore Savaşına asker gönderilmesine ve Türkiye'nin NATO'ya girmesine karşı çıkan solcu aydınlar hükümetin hışmına uğramışlardır.

Ayrıca muhalefetteyken solcu kesimi de arkasına alan DP, iktidar yıllarında antikomünist politikalarıyla ön plana çıkmıştır. DP iktidarının sola bakış açısı ve sol algısı dönemin gazetelerine, dergilerine, siyasilerine ve topluma sirayet etmiş; "komünist" kavramı doğrudan "vatan haini" anlamında kullanılmıştır. Bu çerçevede "sol" kavramı da yine "komünizm" ile eşanlamı bir kullanıma sahip olmuştur.

Legal olmak isteyen sol, bu dönemde de legalleşememiş, sol görüşlü partiler kısa ömürlü olmuş, işçi-grev-sendika hareketleri daima engellenmiş ve emek-hak zemininde işçi sınıfı yine mağdur edilmiştir. Aslına bakılırsa bu durum, tıpkı ekonomi politikalarında olduğu gibi, DP iktidarı ile ortaya çıkan bir durum değildir. Liberalizmi savunan ve uygulayan Demokrat Parti'dir. Fakat İsmet İnönü de iktidarının son yıllarında liberal ekonomiye geçiş doğrultusunda kararlar almıştır. Öte yandan DP, ekonomide devletçiliğe ve iktisadi teşekküllere karşıdır ve planlamayı komünizm ile bir tutmaktadır.

Adnan Menderes, mecliste hükümet programı konuşmalarında her daim antikomünist politikalarından ve kararlılıklarından bahsetmiştir. Dönemin dili ve yaptırımları sola ve solculara karşı ağır olmuştur. Onlara göre solcular; dinsiz, ajan ve vatan hainidir. Komünizm, bir hastalık ve felaket olarak nitelenmiştir. Bu dili

yalnızca iktidar değil, muhalefet de kullanmıştır. Hatta birbirlerini komünist olmakla suçlamak da bu dönemin modası gibidir.

DP iktidarında komünizm karşıtı propaganda bir süre Köy Enstitüleri üzerinden yürütülmüştür. Mezunlar, öğretmenler soruşturulmuş; CHP'ye sürekli Köy Enstitülerini komünist yuvası yapmak, komünist yetiştirmek suçlaması yapılarak, köy enstitülerinde öğrenim gören çocuklara solcu yayınların okutulduğu, orak-çekiç şekline benzetilen okul binası, Hasan Ali Yücel'e yapılan ithamlar ve suçlamalar DP'nin sol algısını ortaya koyar. Ayrıca bu dönemde Nazım Hikmet meselesi, 1951-1952 tevkifatı ve solculara verilen cezaların DP mensuplarınca bir türlü yeterli görülmemesi de onların sola bakış açılarını yansıtır.

Dönemin komünizm mücadelesinde simge isimleri Tevfik İleri ve Şevket Mocan'dır. Onların mecliste yaptıkları konuşmalar, izledikleri politikalar ve görevde oldukları zamanlarda ki uygulamalar dikkat çekici atılımlardır.

Bu dönem işçi, grev, sendika kavramları komünistlikle ve vatan hainliği ile bir tutulmuş; grev, miting yapılırsa ve işçi hakları söz konusu ise mutlaka komünistlerin işin içinde olduğu düşünülmüştür. Halkçılığın yerini alan milliyetçiliğin baskın olduğu bu dönemde bu tür konularda ki gelişmeler sekteye uğramıştır. Ayrıca Türkiye'de ulusal ve uluslararası düzeyde olan antikomünist politikalar, neredeyse tüm alanlardaki gelişmelerin önüne set olmuştur.

Komünizm ile mücadele kapsamında birçok tel'in (*lanetleme*) toplantıları ve camilerde komünizm ile mücadele konuşmaları yapılmıştır. Ayrıca irtica ile ilgili de tepkiler oluşmuş, 1950'lilerin gençliği irtica ve komünizme neredeyse aynı duyarlılıkta tepkiler vermiştir. DP yöneticileri ise irtica meselesini ilk zamanlar hafife almışlar, irticanın yolunu açan politikalar izlemişler, daha sonra ise CHP'nin kaygıları ve muhalif baskılar sebebiyle irtica ve komünizm mücadelesini bir tutmuşlardır. Aşırı sağ ve aşırı sol olarak mücadele edilmesi gereken iki cephe belirlemişlerdir. İlginç olan ise işçi gruplarının da komünizmi tel'in toplantıları yapmalarındır.

Sola karşı anayasal tedbirlerin de alınmaya başlandığı bu dönemde Ulaştırma ve Milli Eğitim Bakanlıkları yapan Tevfik İleri ön plandadır. Milli Eğitim Bakanı olur olmaz işe koyulan Tevfik İleri'nin ilk icraatı komünizmle mücadele olmuştur. Sol cereyanlara bulaşmış öğretmen ve öğrencilerle ilgili gerekli önlemleri almaya yönelmiştir. Öte yandan DP, basın yasasında yaptığı her değişiklik özgürlük alanını kısıtlamış ve sert uygulamalara dönmüştür.

1950 yılında yapılan af yasası görüşmeleri sırasında komünistlerin af kapsamına alınmasını istemeyenler hatta idam isteyenler bile olmuştur. Tartışmaların çoğunluğu Nazım Hikmet üzerinden sürmüştü ve o, bu dönemin simge isimlerinden biri olmuştur. “kızıl şair, Moskof ajanı” gibi söylemlerle kendisi üzerinden bir algı oluşturulmuştur. Ardından Adalet Komisyonunda yaşanan tartışmalar, sonrasında “*Türk Ceza Kanunu’nun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun tasarısı*” görüşmelerinde oldukça ilginç diyaloglar meclis tutanaklarına yansımıştır ve sol algısı açısından önemlidir.

Bu görüşmeler sırasında yine Hasan Ali Yücel üzerinden de CHP’ye komünistlik suçlamasında bulunan DP’liler olmuş ve CHP’lilerden tepkiler almışlardır. Adnan Menderes ise ortamı yumuşatmak istemiş ve partisinin CHP’ye bu türde bir suçlama yapmayı akıllarına getirmeyeceklerini dile getirirse de komünistlik suçlamaları köy enstitüleri üzerinden de devam etmiştir. Kapalı oturumlar yapılan mecliste komünizmin tehlikeleri, komünist partinin programı, ilerlemesi ve teşkilatlarının görevleri anlatılıyor, komünizm propagandasının da nasıl yapıldığından, bazı eserlerin tercüme edilip yayımlandığından bahsediliyor ve tabii ki konu yine köy enstitülerine getiriliyordu.

Bu konuda hükümet adına dikkat çeken bir konuşma yapan askeri yargıç Şevket Mutlugil, istihbari bilgiler veriyor, aynı zaman da devletin sola bakış açısını yansıtıyordu. Köy enstitülerinin kurucularından İsmail Hakkı Tonguç’un solcu olduğunu, solcu birçok kişi ile olan ilişkisini ve bu yolla köy enstitülerini beslediğini, hatta enstitülerin belkemiğini oluşturan kişilerin koyu Marksist oldukları belirtmiş, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ile Hasanoğlan Köy Enstitüsü arasında ki münasebetlerden bahsederek, enstitülere gönderilen sol propaganda organı olarak gördükleri yayınları atlamamış, Şefik Hüsnü, Niyazi Berkes, Mahmut Makal gibi kişiler ve yayınları yolu ile sol fikirlerin kurumlara sokulduğunun altını çizmiştir. Ayrıca Hasanoğlan Köy Enstitüsü müzik salonunun orak şeklinde olduğu belirtilerek, enstitüleri komünist ve sol unsurlarla iyice pekiştirmiştir.

Mecliste uzun uzadıya köy enstitüleri üzerinden o günün sol algısını yansıtan tartışmalar yapılmış, Adnan Menderes ise komünizmi yeni bir emperyalizm olarak gördüğünü belirtmiş, fakat Amerikan emperyalizminin istekleri doğrultusunda politikalarına yön verdiğini unutmuş gibidir. Ayrıca Tevfik İleri de köy enstitüleri ile ilgili algı operasyonunda her zaman etkili bir isim olmuştur ve söyledikleri belki bugünlerde de aynen tekrarlanmaktadır.

Köy enstitüleri soğuk savaş döneminin başladığı yıllarda komünizmin düşman görüldüğü bir süreçte büyük bir yanlışlıkla bu komünist düşmanlığı algısına yenik düşmüştür. Laiklik kavramının bazı siyasetçiler ve aydınlar tarafından doğru olarak algılanıp dini sömürüyü yok etme sonucunun halka yansımaları da ifade edecek olan bu köy enstitüsü girişimi, özellikle aşiret sisteminin getirdiği çıkarların elinden gideceği endişesine kapılan kırsal kesimdeki köy ve aşiret ağalarının ve aslında laikliği doğru anlamış olsalar da yine çıkarları için onlara destek veren batıdaki toprak sahiplerinin ve siyasetçilerinin varlığı ile itibarsızlaştırılarak kapatılmak zorunda kalınmıştır. Sonraki dönemlerde anılarını yazan köy enstitülü ve komünist olarak suçlanan kişilerin bu anılarında anlattıkları da kendilerine yansıtılan bu komünistlik suçlamalarının ne kadar abartılı olduğunu ve bu kişilerin de bu konuda nasıl bir algıya yenik düştüklerine şaşırdıklarını göstermektedir.

Öte yandan irtica bir türlü DP iktidarı tarafından uzun bir süre tehlike olarak görülmemiştir. 141-142. ve 163. maddelerinin görüşülmesi sırasında komünizm ve irticanın birlikte görüşülmesini isteyen ve istemeyen iki taraf oluşmuş, parti içerisinde bu konuda bir birlik oluşmamıştır. İrtica meselesi ile ilgili olan 163. maddenin görüşülmesi sırasında meclis tutanaklarına yansıyan konuşmalardan anlaşılıyor ki, irtica az tehlikeli görülmüş, komünizm ise bilinçli olarak daha da abartılarak asıl tehlikeli olan irticaya sessiz kalınmıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki kendi partilerine eleştiri getiren DP'li milletvekilleri de vardı. Bu, o günün demokrasi koşulları açısından oldukça önemlidir.

“Komünizm tehlikesi” sloganının sürekli olarak propaganda amaçlı ve iç politikayla ilgili kullanıldığı görülmektedir. Fakat ana ekseninde soğuk savaş sürecine girilirken, Sovyet tehdidi üzerinden köklü bir dış politika dönüşümünü de ifade etmektedir.

Demokrat Parti hükümetinin sürdürdüğü antikomünist politikalar kapsamında 1951-1952 yılında büyük bir komünist tevkifatı gerçekleştirilmiştir. Ülkenin birçok yerinde tahkikatlar ve tutuklamalar olmuş, basına yansıyan haberlerde “Mizah, fikir ve ideoloji gibi mefhumları kendilerine maske yaparak komünizm propagandası yapanlar, din kisvesi altından komünistlik yapanlar, kızıl ajanlar, vatan hainleri” gibi haberler yansımış ve bir dönemin algısını oluşturmuştur. Yer yer irtica ve komünistlik gözaltılarının birlikte yapıldığı haberler dikkat çekicidir. 1951 tevkifatı önce Komünist Parti üyelerinin yakalanması ile başlamıştır. DP milletvekili Şevket Mocan'ın kızı ile evli olan Komünist Parti Merkez Komitesi Başkanı Zeki

Baştımara'nın kuzeni Dünder Baştımara da bizzat kayınpederi Şevket Mocan tarafından savcılığa ihbar edilmiştir. Şevket Mocan, kızını ve damadını solcu oldukları için "Komünist" etiketiyle ihbar etmiş ve tutuklatmıştır.

Tutuklamalar sonrası başlayan mahkemeler de "Türkiye'de gizli bir komünist partisi kurdukları ve Marks-Lenin rejimini kökleştirmek için geniş çapta faaliyet gösterdikleri" iddiaları ile "komünizmin kanun dışı olduğuna ve dolayısıyla meşru yollarla iktidara gelmesine imkân bulunmadığına göre hadisenin gizlilik ve bu yüzden cebir ve şiddet veya tehdit unsurlarının mevcut olduğu" kaydedilmiş ve sanıklar hakkındaki kararlar bildirilmiştir. Ayrıca bu dönem de yaşanan 6-7 Eylül olayları da tam anlamıyla çözülememişken, hükümet suçu komünistlere yüklemiştir.

O günlerde dikkat çekici bir ayrıntı da Amerika'nın tek komünist gazetesinin kapatılma haberidir. Daha ilginç olan ise gazeteyi kapatan Amerikan hükümeti değil, Amerikan Komünist Partisi'dir. ABD'de bile bir Komünist Parti'nin var olmasına rağmen, Amerikan eksenli bir siyasetin yürütüldüğü Türkiye'de Komünist Parti'nin kapatılmış olması da dikkate değerdir.

Demokrat Parti gittikçe anti demokratik uygulamaları ile basın, yargı ve üniversite ile arasını iyice açmış, bazı DP milletvekilleri üniversite hocalarını "komünist uşaklığı yapan insanlar" söylemleri ile itham etmişlerdir. DP iktidarından önce basın ve yargı kurumu, sonra sivil bürokrasi, daha sonra da ordu ve üniversiteler uzaklaşmıştır.

Ayrıca iktidar muhalefetin yurdun her yanında toplantılar düzenleyerek demokrasi, huzur ve sükûneti bozduğu iddiası ile "toplantılar ve gösteri yürüyüşleri hakkındaki kanun tasarısını" görüşmeye açmış, tasarı ile siyasi partilerin seçim dönemleri dışında açık hava toplantısı yapması yasaklanmış, kapalı toplantıları ise mülki amirlerin iznine bağlanmış, suç sayılabilecek toplantıların dağıtılması için de güvenlik görevlilerinin yetkileri genişletilmişti. İktidara göre yasaklar demokrasiyi korumak için yapılıyordu.

Grevin, sendikalaşmanın tabu olduğu, komünistlik ve vatan hainliği ile bir tutulduğu bu dönemde basının da bu haberleri rahatça yazabildiği söylenemez. Birinci el kaynak olan gazeteler bir eylemi grev olarak görmeyip haber yapmamış ya da bir gazete yaparken diğerleri görmezlikten gelmiştir. Dolayısıyla bu da ikinci el kaynaklara yansımıştır ve bilgilerde tutarsızlıklar söz konusudur.

Dönemin gazetelerinde "kanatlı casuslar, ajanlar, güzel kız ve kadınlar, Nazım Hikmet, diplomatik temsilcilikler, orak-çekiç, Stalin Kore Savaşı, Köy

Enstitüleri” söylemleri antikomünizmi topluma yerleştirebilmek için özellikle kullanılmıştır.

Sonuç olarak Demokrat Parti iktidarı, dış politika bakımından Amerika ekseninde ve iç politika bakımından da muhafazakarlık ve dindarlık çerçevesinde gerçekleştirdiği uygulama ve propagandalarla Türkiye’de sol ideolojinin tarihsel gelişimine ket vurmuştur. Bu açıdan sol, DP iktidarı döneminde halka inme imkânı bulamamış ve bu yüzden, özellikle işçi sınıfının, sınıf bilincine ulaşmasını yeterince sağlayamamıştır. Öyle ki bu dönemde işçi örgütlenmelerinin dahi sola karşı lanetleme eylemleri düzenledikleri görülmüş ve DP tarafından takdir edilmişler, onaylanmışlardır. Böylece Demokrat Parti iktidarı, Türkiye’deki solun yeterince geniş kitleler tarafından anlaşılabilmesinin ve geniş kitlelere yayılamamasının nedenlerinden biri olarak değerlendirilmelidir.

EKLER

Ek 1: Zafer, 23 Şubat 1953, "Eskişehir'deki Dünkü Muazzam Miting"

Bir kısım işçiler, ellerinde dövizler olduğu halde miting mahalline giderlerken

Eskişehirde dünkü muazzam miting

Türk işçisi komünizmi bir defa daha telin etti

Türk işçisi arasında komünizmin mikrobunun barınmayacağı tekrarlandı ve inkılaplara derin bağlılık bir daha ifade edildi

S. Sayısı : 42

Bâzı Suç ve Cezaların Affı hakkında Kanun tasarısı ve Adalet Komisyonu raporu (1/30)

T. C.
Başbakanlık
Muamelât Genel Müdürlüğü
Tetkik Müdürlüğü
Sayı: 71 - 1592

3 . VII . 1950

Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Adalet Bakanlığınca hazırlanan ve Bakanlar Kurulunun 30 . VI . 1950 tarihli toplantısında Yüksek Meclise sunulması kararlaştırılan bâzı suç ve cezaların Affı hakkındaki kanun tasarısının gerekçesiyle birlikte ilişik olarak sunulduğunu saygılarımla arz ederim.

Başbakan
A. Menderes

Bâzı suç ve cezaların affı hakkındaki Kanun tasarısı gerekçesi

Milletler hayatında derin tahavvüller husule getiren ve şahısların dünya görüşlerini ve kıymet hükümlerini köklü bir şekilde değiştiren hâdiselerden sonra vatandaşların huzur ve sükûn içinde yaşayabilmelerini temin eylemek ve kolaylaştırmak maksadiyle müracaat edilen içtimai tedbirlerden birini de af teşkil eder. Bu sebep dolayısıyla kısa müddetler içinde inkılaplar geçiren memleketlerde Af kanunları çıkarmak ve bu suretle eski devir ve gelenekleri hâtırlatabilecek hâdiseleri bir daha mevzu bahis eylememek mütat tatbikattandır.

1945 yılından itibaren memleketimiz, tarihinde geçirdiği inkılapların en büyüğünü tahakkuk ettirmek yoluna girmiş, siyasi hayatımıza birden fazla partiler idareye başlamış, Devlet idaresinin, kanunların, zihniyetlerin demokratlaştırılması mevzuunda kesif siyasi mücadeleler ve çalışmalar kaydolunmuştur. Bütün bu gayretlerin, Türk milletinin tarihinde ilk defa iradesini serbest bir şekilde kullanması suretiyle hedefine vardığını bir hakikat olarak kabul etmek isabeder.

Gerek geçirilen bu son beş senenin ve gerekse daha evvelki harp yılları hâdiselerinin memleketimiz içtimai hayatı bakımından bir af tatbikını lüzumlu kıldığı muhakkaktır. Memleketimiz umumi efkârı, kendisini temsil eden geçitli vasıtalarıyla bu ihtiyacı aksettirmektedir. Yurdumuzda mevcut sükûn ve huzurun takviyesi bakımından bir içtimai tedbir olarak etraflı bir Af Kanununun neşri ihtiyacının herkes tarafından hissedildiği şüphesizdir. Bu mülâhaza ve sebeplerle içtimai ihtiyaçları karşılayabilecek bir Af Kanununun vücuda getirilmesi, ele alınması isabeden meseleleri başta gelenlerinden sayılmıştır.

Bununla beraber, affın içtimai bir tedbir olarak telâkki edilmesi, bu hususta bir kanun tasarısı vücuda getirilirken bugüne kadar nazara alınması mütat olmıyan bâzı eihetlerin göz önünde bulundurulmasını ve tehlikeli şahısların af vesilesiyle teşvik ve tahrik edilmemelerini sağlamak maksadiyle gerekli tedbirlerin alınmasını iktiza ettirmiştir. Bu âmillerin tesiri altında :

1. 15 . V . 1950 tarihinden önce işlenen suçlar hakkında takibat yapılmaması ve hükmedilen cezaların infaz edilmemesi esası kabul edilmekle beraber, memleketin hâkimiyet ve toprak bütünlüğüne tecavüz ve suikastı ifade eden fiil ve hareketler, Devlet para ve mallarına tecavüz şeklinde görülen zimmet, ihtilâs, rüşvet gibi cürümler ve fertlere karşı ika olunan yağma, yol kesme, adam kaldırmak suçları affın gümülü dışında bırakılmıştır.

2. Yine yukarıda arz olunan düşünce gereğince, adaletin müdahalesinin mağdur taraf veya

S. Sayısı: 264

Türk Ceza Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun tasarısı ile Tekirdağ Milletvekili Şevket Moacan ve 53 arkadaşının, Türk Ceza Kanununun 141 nci maddesinin ve Çorum Milletvekili Hüseyin Ortakçoğlu ve 2 arkadaşı ile Burdur Milletvekili Mehmet Özbey'in, Türk Ceza Kanununun 515, 567 ve 568 nci maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun teklifleri ve Adalet Komisyonu raporu (1/103, 2/37, 219, 235)

Y. C.
Büyük Millet Meclisi
Müşavirlik Genel Müdürlüğü,
Tetkik Müdürlüğü,
Sayı : 71 - 1710, 6/4166

1. XII. 1950

Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Türk Ceza Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında Adalet Bakanlığının hazırladığı ve Bakanlar Kurulunun 25. XI. 1950 tarihli toplantısında Yüksek Meclise sunulması kararlaştırılan Kanun tasarılarının gerekçesiyle birlikte sunulmuş olduğunu saygılarımla arz ederim.

Başbakan
A. Menderes

GEREKÇE

Demokrasinin en iyi idare şekli olduğunun ifade ve his edilmesi tek başına onu tahakkük ettirmeye kifayetsizdir.

Evvel ösürde demokrasiye verilmiş her şey eden, mâne tayıp olunmalıdır.

Demokrasi bir mefküredir. Bu mefkürenin ilham almakta olduğu tek kaynak ise hürriyettir.

Hürriyetin muayyen bir felsefe ışığı altında tefsir edilmesine, göre, ortaya çeşitli siyasi sistem örnekleri çıkmaktadır.

Bilhassa İkinci Dünya Harbinden önce Almanya, İtalya, Japonya gibi devletlerde yerleşmiş imkânı bulan faşist rejimler demokrasi idealini külliyen inkâr etmiş olmakla bu mefküreyi yagstrokt istiyen siyasi cerenalar için onlara karşı müdafaa ve muhafaza mefis tedbirleri ihtisax olunması zarurîdir.

Lâkin, faşist diye tavsif olunan siyasi rejimin yarıbaşında hürriyeti ve demokrasi idealini inkâr etmemekle beraber bu kıymetleri anlaşılmaları icabeden taraftan başka türlü anlayış ve gayeye varmak için her türlü imkân ve vasıtaları maksyavelist bir inanişle mübah ve meşru gören marksist bir demokrasi telâkkisi mevuttur.

Marxizm usulde muayyen bir doktrinden ibaret olmayıp insan ve dünya hakkında umumî bir görüş tarzı meydana getirir.

Marxist görüşün eseriya zannedildiği gibi sadece bir iktisadi doktrini yoktur, aynı zamanda siyasi bir doktrin de vardır.

Marxist siyasi doktrininin esası tahakküsdür, yani diktatörlüktür. Tahakküm ile hürriyet bir arada mütalâa edilmeyeceğine göre, marksist siyasi akıldenin de gerçek demokrasi ile bir münase-

Ek 4: TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 10, 6. Birleşim, Kapalı 2. Oturum,
19 Kasım 1951.

Dönem : IX

Cilt : 10

Toplantı : 2

T. B. M. M. TUTANAK DERGİSİ

Altıncı Birleşim
(İkinci ve Üçüncü Oturumlar;
Kapalıdır)
19.XI.1951 Pazartesi

İÇİNDEKİLER

	Sayfa		Sayfa
1. — Kapalı Oturum Tutanak Özeti	6	1. — Türk Ceza Kanununun bazı madde-	
2. — Görüşülen İşler	6	lerinin değiştirilmesi hakkında kanun tasarısı	
A) Kanun Tasarı ve Teklifleriyle Ko-		ve bu münasebetle verilen Hükümet izahatı	
misyonlardan Gelen Diğer İşler.	6	(1/103, 2/37, 219,235)	6:45

(TBMM Danışma Kurulunun 9.4.1996 tarihli ve 8 no.lu önerisi üzerine; Genel Kurulum 10.4.1996 tarihli 35 inci Birleşiminde alınan 411 no.lu Karar gereğince yayımlanmıştır).

1. — KAPALI OTURUM TUTANAK ÖZETİ

İKİNCİ OTURUM

(Kapalı)

Hükümet adına Askerî Yargıç Şevki Mutlugil, memleketteki komünizm cereyanları hakkında açıklamada bulundu ve oturuma ara verildi.

ÜÇÜNCÜ OTURUM

Hükümet adına Askerî Yargıç Şevki Mutlugil izahatına bir müddet daha devam etti ve bu konu üzerinde yapılan görüşmelerden sonra açık oturuma geçildi.

Başkanvekili	Kâtip
Kayseri Milletvekili	Kayseri Milletvekili
<i>Fikri Apaydın</i>	<i>İbrahim Kirazoğlu</i>

Kâtip
Isparta Milletvekili
<i>Sait Bilgiç</i>

GİZLİ OTURUM

19.11.1951 Pazartesi

Açılma saati : 15.14

BAŞKAN : Başkanvekili Fikri Apaydın

KÂTİPLER : Sait Bilgiç (Isparta), İbrahim Kirazoğlu (Kayseri)

BAŞKAN — Gizli oturuma devam ediyorum. Geçen Birleşimin tutanak özetini okutuyorum. (Geçen gizli oturum tutanak özeti okundu)

BAŞKAN — Tutanak hakkında söz isteyen?.. Yok. Tutanak tasvibinize arz ediyorum; kabul edenler... Emeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — GÖRÜŞÜLEN İŞLER

A) KANUN TASARI VE TEKLİFLERİYLE KOMİSYONLARDAN GELEN DİĞER İŞLER

1. — *Türk Ceza Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun tasarısı ve bu münasebetle verilen Hükümet izahatı (1/103, 2/37, 219, 235)*

BAŞKAN — Söz Hükümetindir.

ADALET BAKANI RÜKNEDDİN NASUHI-OĞLU (Edirne) — Arkadaşlar, geçen birleşimde komünizm mevzuu hakkında, Yüksek Meclisin tenevvürü için bazı izahat verilmesi kabul edilmişti. Yüksek Meclise bu izahatı verecek memur arkadaşları-

mız hazırız. Tensip buyurursanız yüksek huzurunuzda arzı malumat ederler. (Muvafık sesleri)

ASKERİ YARGIÇ ŞEVKİ MUTLUGİL — Huzurunuzda, komünizmin aziz yurdunuza ika etmek yolunda olduğu fenalıkları belirtmek vazifesiyle çıkmış bulunuyoruz.

Yüksek Meclisin kıymetli zamanını ve sabrını suiistimal etmemek gayemizdir. Bunun için;

Bizde komünizm var mıdır?

Ek 5: Cumhuriyet, 5 Ağustos 1958, "Bulmaca"

"Batılıların Komünist Tehlikesi karşısında Göstermesi Gereken Hal" sorusu

BULMACA

1 2 3 4 5 6 7 8

1	2	3	4	5	6	7	8

SOLDAN SAĞA:

1 — İstanbula son tayin edilen Vahi. 2 — Son nefes verilirken vücudda hasıl olan su kabarcıkları (mürekkebe kelime). 3 — İzmirde zaman zaman esen ferahlatıcı rüzgâr. bir ye. mişin yarısı. 4 — Bir harfin okunuşu. çevrilinece acüzî miktarda yürü ve u. zaklaşis manasına mürekkebe bir emir bellir. 5 — Dervişî dövemiyen hırsını ondan alır, her hangi bir meziyete sa. hib. 6 — Unutma hareketi. 7 — Bir çeşid taahhüdü mektub. 8 — Son derece kuvvetli su içme ihtiyacı (eski terim), bir türküde yolu yokuş olarak tasvir edilen vilâyetimiz.

YUKARIDAN AŞAĞIYA:

1 — Hayattan bıkmış bir durumda bulunma zamanı (iki kelime). 2 — Ya. bancı. 3 — İlk çağdaki Mısır devleti. nin başkentlerinden, hamızî madde. 4 — Tersî minî, minî yavruların a piş aralarına eki lendir, hanımlar meclisinde ondan bahsetmek tehlike lidir. 5 — Batı. ıların komünist tehlikesi karşısın da göstermeleri gereken hal. 6 — Bir soru edatı, koyun ((eski terim). 7 — Geniş toprak parçaları (eski usul çoğul). bir sıfat takısı. 8 — Matematikle ilgili hareket ve hizmet (iki kelime).

C	A	H	D	C	E	M	
A	M	E	L	I	S		
Z	U	R	A	M	M	A	
I	R	A	N	I	L	E	R
B	A	L	E	A	R	A	
E	B	A	O	I	D	A	R
L	I	E	Ş	E	K		
I	R	A	N	A	S	I	Z

Dünkü bimecenin halledilmiş şekli

KAYNAKÇA

I-RESMİ KAYNAKLAR

TBMM Tutanak Dergisi

TBMM Zabıt Ceridesi

II-SÜRELİ YAYINLAR

A-GAZETELER

Cumhuriyet

Milliyet

Posta

Star

Ulus

Yeni Sabah

Zafer

B-DERGİLER

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Amme İdaresi Dergisi

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

Ankara Üniversitesi SBF Dergisi

Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi

Bilim ve Ütopya

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

Çalışma ve Toplum

Çukurova Araştırmaları Dergisi

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

History Studies

İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

Kim Dergisi

Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (Otam)

Praksis

SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi

The Journal of Academic Social Science Studies

Toplumsal Tarih

Turkish Studies

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

Yapıt Dergisi

Yeniden İmece Üç Aylık Eğitim Bilim Sanat Kültür Dergisi

Yönetim Bilimleri Dergisi

III. ANSİKLOPEDİLER

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi

Devrimler ve Karşı Devrimler Ansiklopedisi

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi

IV. KİTAPLAR

AHMAD, Feroz, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yayınları, İstanbul, 1992.

AHMAD, Feroz, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.

AHMAD, Feroz, **İttihatçılıktan Kemalizme**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1986.

AHMAD, Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.

AKABULUT, Erden-TUNÇAY, Mete, **Beynelmilel İşçiler İttihadı Mütareke İstanbul'unda Rum Ağırlıklı Bir İşçi Örgütü ve TKP ile İlişkileri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

AKAL, Emel **Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakinyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

AKDAĞ, Mustafa, **Türk Halkının Dirlik ve Düzen Kavgası**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.

AKDAĞ, Mustafa, **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi Cilt 2 1453-1559**, 2. Basım, Tekin Yayınevi, Ankara, 1979.

AKDERE, İlhan-KARADENİZ, Zeynep, **Türkiye Solunun Eleştirel Tarihi 1908-1980 C.1**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1994.

AKSOY, Cahide İleri, **Babam Tevfik İleri**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1977.

ALEXANDER, A. Vasiliev, **Histoire de L'Empire Byzantin; Traduction: Brodiuet Bourginia; Edition A. Picard, C.II**, Paris, 1932.

ALTAŞ, Sedat, **Çarıklı Demokrasi**, İkinci Adam Yayınları, İstanbul, 2011.

APUHAN, Recep Şükrü, **27 Mayıs'tan Yassıada Mahkemelerine Menderes**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.

ARALOV, S I., **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları**, İstanbul, 1967.

ARCAYÜREK, Cüneyt, **Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1984.

ARCAYÜREK, Cüneyt, **Demokrasinin İlk Yılları 1947-1951**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

ARCAYÜREK, Cüneyt, **Yeni İktidar Yeni Dönem**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1983.

ARMAOĞLU, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2006.

ASLAN, Yavuz, **Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

AVCIOĞLU, Doğan, **Türkiye'nin Düzeni II-Birinci Kitap**, Tekin Yayınları, İstanbul, 2001.

AYDAR, Mehmet, **Huzursuz Topraklar**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam 3. Cilt**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam Birinci Cilt 1884-1938**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1966.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922 Cilt II**, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008.

AYKOL, Hüseyin, **Bölüne Bölüne Büyüme Türkiye’de Sol Örgütler**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2010.

BABAN, Cihad, **Politika Galerisi: Bir Devrin Hükümlerleri**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

BALİBAR, Etienne-WALLERSTEIN, Immanuel, **İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler**, Metis Yayınları, İstanbul, 2000.

BARKAN, Ömer Lütfü, **Toprak Meselesi**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980.

BAŞAR, A. Hamdi, **Yaşadığımız Devrin İçyüzü**, Ayyıldız Matbaası, 1960.

BAŞGİL, Ali Fuat, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri Görüp Yaşadıklarım**, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 2008.

BAYDAR, Oya, **Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi I**, Infograph, Frankfurt, 1982.

BERKES, Niyazi, **100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi Cilt 2**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1975.

BERKES, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.

BLEDA, Mithat Şükrü, **İmparatorluğun Çöküşü**, Hazırlayan: Turgut Bleda, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1979.

BORA, Tanıl, **Cereyanlar Türkiye’de Siyasi İdeolojiler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

BORATAV, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

CARR, Edward Hallett, **1917 Öncesi ve Sonrası**, 1. Basım, Birikim Yayınları, İstanbul, 2007.

CEM, İsmail, **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007.

ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2004.

ÇİZMELİ, Şevket, **Menderes Demokrasi Yıldızı?**, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2007.

DEMİR, Şerif, **Düello Menderes ve İnönü Demokrat Parti’den 27 Mayıs’a Olaylar**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

DEMİREL, Tanel, **Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.

DEMİRER, Mehmet Akif, **6/7 Eylül 1955 Yassıda 6/7 Eylül Davası**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995.

ELMACI, Mehmet Emin, **İttihat Terakki ve Kapitülasyonlar**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2006.

ENGELS, Friedrich, **Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm**, 2. Basım, Sol Yayınları, Ankara, 1974.

ERDEM, Hamit, **1920 Yılı ve Sol Muhalefet**, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2010.

ERDEM, Hamit, **Türkiye Solundan Portreler**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2016.

EROĞUL, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, İstanbul, 1990.

ESİN, Emel, **İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1978.

GLASER, Daryl-WALKER, David M., **20. Yüzyılda Marksizm Genel Bir Giriş**, Versus Kitap, İstanbul, 2011.

GOLOĞLU, Mahmut, **Milli Şef Dönemi (1939-1945)**, Goloğlu Yayınları, Ankara, 1974.

GOLOĞLU, Mahmut, **Türk Devrim Tarihi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2010.

GOLOĞLU, Mahmut, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi IV (1946-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

GÜLER, Aydemir, **Türkiye Sol Tarihinde Yöntem ve Tartışmalar**, Yazılıma Yayınevi, İstanbul, 2013.

GÜLTEKİNGİL, Murat, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol**, 1. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

GÜNAYDIN, A. Visali, **Sosyalist ve Radikal Sol Doktorinler Komünizm Stateji ve Taktikleri**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1974.

GÜVEN, Dilek, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005.

GÜZEL, M. Şehmus, **İşçi Tarihine Bakmak**, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2007.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, **Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar Cilt 6 (S-T)**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976.

HASSAN, Ümit, **Türkiye Tarihi 1 Osmanlı Devletine Kadar Türkler**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.

HAUPT, Georges-DUMONT, Paul, **Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketler**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013.

Haz. TURAN, İlhan, **İsmet İnönü: Konuşma, Demeç, Makale, Söyleşiler, 1944-1950**, Ankara: TBMM, 2003.

HUBERMAN, Leo, **Sosyalizmin Alfabeti**, 7. Basım, Sol Yayınları, Ankara, 1976.

İLERİ, Rasih Nuri, **Atatürk ve Komünizm**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1994.

İNALCIK, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1995.

KANAR, Mehmet, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, T Maddesi, Say Yayınları, 2011.

KARAKUŞ, Emin, **40 Yıllık Gazeteci Gözüyle İşte Ankara**, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1977.

KARPAT, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

KARS, H. Zafer, **İttihat terakki ve Jön Türkler**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009.

KAYIŞ, Nuri-HÜRKAN, Serhat, **Sansürsüz Sansür Tarihi**, Sinemis Yayınları, Ankara, 2012.

KIVILCIMLI, Hikmet, **Kısaca Marksizm Düşünüşü (Gerçek Bilim)**, 5. Basım, Derleniş Yayınları, İstanbul, 1993.

KOÇAK, Cemil, **Tek Partili Dönemde Muhalif Sesler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

KOÇAK, Cemil, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

KOÇAK, Cemil, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti Cilt 1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

KOLOĞLU, Orhan, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2013.

MAKAL, Ahmet, **Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

MARDİN, Şerif, **Türkiye, İslam ve Sekülerizm: Makaleler 5**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

MARX, Karl – ENGELS, Friedrich, **Komünist Parti Manifestosu**, 1. Baskı, Eriş Yayınları, İstanbul, 2003.

MEŞE, Ertuğrul, **Komünizmle Mücadele Dernekleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

MUMCU, Uğur, **40'ların Cadı Kazanı**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1994.

OĞUZ, Burhan, **Türk Halk Düşüncesi ve Hareketlerinin İdeolojik Kökenleri II**, Simurg Kitapçılık, İstanbul, 1997.

ORTAYLI, İlber, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, “12. ve 13. Yüzyılda Anadolu”, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008.

ÖKÇÜN, A. Gündüz, **Tatil-i Eşgal Kanunu 1909 Belgeler-Yorumlar**, b.y.y., Ankara, 2006.

ÖZOĞLU, Hakan, **Cumhuriyetin Kuruluşunda İktidar Kavgası: 150'likler, Takriri Sükûn ve İzmir Suikastı**, (Çev. Zuhâl Bilgin), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011.

PEKTAŞ, Şerafettin, **Menderesli Yıllar Demokrat Parti Döneminde İşçi Hareketleri**, Fırat Yayınevi, İstanbul, 2012.

PERİNÇEK, Mehmet, **Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri (Sovyet Arşiv Belgeleriyle)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.

PETROSYAN, Yuriy Aşatoviç, **Sovyet Gözüyle Jön Türkler**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974.

SAVRAN, Sungur, **Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri Cilt 1: 1908-1980**, Yordam Kitap, İstanbul, 2010.

SAYILGAN, Aclan, **Türkiye'de Sol Hareketler**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2009.

SELEK, Sabahattin, **Anadolu İhtilali 2. Cilt**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2010.

ŞÜLKER, Kemal, **Türkiye'de Sendikacılık**, İstanbul, 1955.

ŞANDA, Hüseyin Avni, **Yarı Müstemleke Oluş Tarihi 1908 İşçi Hareketleri**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1935.

ŞERİF, Ahmet, **Anadolu'da Tanin**, (Derleyen: Çetin Börekçi), Kavram Yayınları, İstanbul, 1977.

ŞİŞMANOV, Dimitri, **Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarihi (1908-1965)**, Belge Yayınları, İstanbul, 1990.

ŞİŞMANOV, Dimitri, **Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi**, Belge Yayınları, İstanbul, 1978.

ŞİŞMANOV, Dimitri, **Türkiye'de İşçi ve Sosyalist Hareketi**, Devlet Yayınevi, İstanbul, 1965.

TEKEL, Suna, **Siyaset Sosyolojisi Açısından “Yeni Demokrasi Hareketi”nin Yeni Partileşme Süreci**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2012.

TEPEDELENLİOĞLU, Nizamettin Nazif, **İlan-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamit Han**, Yeni Çığır Kitabevi, İstanbul, 1960.

TEVETOĞLU, Fethi, **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)**, b.y.y., Ankara, 1967.

TİMUR, Taner **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

TİMUR, Taner, **Osmanlı Toplumsal Düzeni Kuruluş ve Yükseliş Dönemi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1979.

TİMUR, Taner, **Türk Devrimi Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968.

TİMUR, Taner, **Türk Devrimi ve Sonrası (1919-1946)**, Doğan Yayınları, Ankara, 1971.

TİMUR, Taner, **Türk Devrimi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968.

TİMUROĞLU, Vecihi, **Şeyh Bedrettin Varidat**, Türkiye Yazıları Yayınları, Ankara, 1979.

TOKER, Metin, **Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.

TOKER, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları DP Yokuş Aşağı 1954-1957**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.

TOKER, Metin, **Demokrat Partinin Altın Yılları 1950-1954**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.

TOKER, Metin, **İsmet Paşa'yla 10 Yıl 1954-1957**, Akis Yayınları, Ankara, 1966.

TOKER, Metin, **İsmet Paşalı Yıllar 1944-1973: Tek Partiden Çok Partiye, 1944-1950**, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1998.

TOKER, Metin, **Sağda ve Solda Vuruşanlar**, Akis Yayınları, Ankara, 1971.

TOPRAK, Zafer **Türkiye İşçi Sınıfı 1908-1946**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016.

TOPRAK, Zafer, **Türkiye'de Ekonomi ve Toplum 1908-1950 Milli İktisat-Milli Burjuvazi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

TUNÇAY, Mete, **Türkiye’de Sol Akımlar I 1908-1925**, 3. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

TUNÇAY, Mete, **Türkiye’de Sol Akımlar II 1925-1936**, I. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

TURAN, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi 4. Kitap (Birinci Bölüm) Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.

URGAN, Mine, **Bir Dinazorun Anıları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.

WERNER, Ernest, **Büyük Bir Devletin Doğusu Osmanlılar (1300-1481) Halk Ayaklanmaları ve Askeri Feodalizm**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1988.

WİLDE, Oscar, **Sosyalizm ve İnsan Ruhu**, Re Yayıncılık, İstanbul, 2006.

YALMAN, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim Cilt:4 (1945-1970)**, Rey Yayınları, 1970.

YERASİMOS, Stefanos, **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye 1-Bizans’tan Tazminat’a**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1974.

YERASİMOS, Stefanos, **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye 2-Tanzimat’tan Birinci Dünya Savaşına**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1975.

YERASİMOS, Stefanos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye 3-I. Dünya Savaşından 1971’e**, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1976.

YETKİN, Çetin, **Türk Halk Hareketleri ve Devrimler**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1980.

YETKİN, Çetin, **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika, 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül’de Amerika’nın Yeri**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995.

YETKİN, Çetin, **Türkiye’de Tek Parti Dönemi 1930-1945**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1983.

YÜCEL, Hasan Ali, **Davam**, Ulus Basımevi, Ankara, 1947.

YÜRÜKOĞLU, Rıza, **Sosyalizm Nedir?-Birinci Kitap**, Alev Yayınları, İstanbul, 1999.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

V. MAKALELER

“Uluslar ve Devletler Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform (1839-1876)”, **Tüsiad Tarih 1839-1939**, Mikado Matbaacılık, İstanbul, 2006.

AKAL, Emel, “Rusya'da 1917 Şubat ve Ekim Devrimlerinin Türkiye'ye Etkileri/Yansımaları”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

AKSAKAL, Hasan, "Güler Yüzlü Bir Sosyalist, İlkeli Bir Siyasetçi: Mehmet Ali Aybar'ın Türk Siyasal Yaşamındaki Yeri ve Önemi”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2009, S:20.

ALACAKAPTAN, Uğur (1965-1966), "Demokratik Anayasa ve Ceza Kanunu'nun 141 ve 142'inci Maddeleri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 22-23 (1-4): 3-20.

ALKAN, Mehmet Ö., “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

ALPKAYA, Faruk, “Bir 20. Yüzyıl Akımı "Sol Kemalizm", **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

ARSLANOĞLU, İbrahim, “Şeyh Bedrettin”, **Bilim ve Ütopya**, Ankara, 2007/14.

ATILGAN, Gökhan, “1950-1960 Tarımsal Kapitalizmin Sancağı Altında”, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, (Ed: Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu), Yordam Kitap, İstanbul, 2015.

ATILGAN, Gökhan, “Türkiye Sosyalist Hareketinde Anti-emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık (1920-1971)”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

ATLI, Cengiz, “İngiliz ve Cumhuriyet Arşiv belgeleri Işığında 6-7 Eylül Olayları”, **Turkish Studies**, Volume 9-10, 2014.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, “Türk Sosyalizminin Dört Zaafı”, **Kim Dergisi**, S.447 (1967).

AYDIN, İnalet, “Yönetimde Paternalizm”, **Prof. Dr. Mahmut Tezcan’a Armağan: Bilime Adanmış Bir Yaşam (1967-2007)**, (Ed. Aytül Kasapoğlu, Ayşe Çakır İlhan, Zuhul Güler), Ankara, 2017.

AYTEKİN, E. Atilla, “Kuruluşundan 18. Yüzyıla Dek Osmanlı İmparatorluğu-Başlangıç Nağmesi”, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, (Ed: Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu), Yordam Kitap, İstanbul, 2015.

BABAOĞLU, Resul, “6-7 Eylül 1955 Olaylarının Muhtemel Faileri Üzerine bir Değerlendirme”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Volume.6, Issue.2, February 2013.

BABAOĞLU, Resul, “Türkiye Rum Cemaati ve 6/7 Eylül 1955 Olayları”, **History Studies**, Volume 4, Issue 4, Kasım 2012.

BAYDAR, Oya, “Türkiye Solu Üzerine (Öz)eleştirel Notlar”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi: Türk Sosyalizminin Eleştirisi**, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, Yıl;15, S:59, 2011-2012.

BAYIR, Özgün Erler, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Solda Partileşme”, **İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:45, (Ekim 2011).

BELGE, Murat, “Mustafa Kemal ve Kemalizm”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

BÜYÜK, Celal, “Ahmet Hamdi Akseki’nin Din Karşısı Akımlar ile Mücadelesi”, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/327, Ankara, 2004.

CANTEK, Levent, “Tan Gazetesi ve Sabiha Sertel”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

ÇELİK, Aziz, “1950’lerin Unutulan (Demokrat) İşçi Partisi ve Onun Üç Sisyphus’u”, **Çalışma ve Toplum**, 2014/2.

ÇETİNKAYA, Y. Doğan-DOĞAN, M. Görkem, “TKP'nin Sosyalizmi (1920-1990)”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

ÇULHAOĞLU, Metin, “Modernleşme, Batılılaşma ve Türk Solu”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

ÇULHAOĞLU, Metin, “Türkiye’de Sosyalist Düşüncenin Doğuşu; Konjonktürün Başatlığı”, **Praksis (6)**, Ankara, 2002.

DOĞAN, M. Görkem, “Türkiye’nin İlk Sendikalar Yasası Döneminde Grev Hakkı Tartışmaları”, **Tanzimat’tan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi 1839-2014 Yeni Yaklaşımlar, Yeni Alanlar, Yeni Sorunlar**, (Ed: Y. Doğan Çetinkaya, Mehmet Ö. Alkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015.

DOĞAN, Recai, “Ahmet Hamdi Akseki ve Yaygın Din Eğitime Hizmetleri”, **Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum)**, (Yay. Haz. Hüseyin Arslan, Mehmet Erdoğan), 2004.

ELMACI, Mehmet Emin, “Hümanist Bir Aydınlanmacı; Hasan Âli Yücel”, **Köy Enstitüleri Dosyası, Türk Rönesansı**, (Ed: Ahmet Özgür Türen), Destek Yayınları, İstanbul, 2018.

ELMACI, Mehmet Emin, “Osmanlı Hukuk Reformunda Bir Öncü: Kont Leon Ostrorog”, **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (Otam)**, S:29, Bahar 2011.

GEZ, Başak Ocak, “İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Aşamalarından Biri: Türkçe Ezan ve uygulamaları”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C:II, S: 67, Yıl:1996-1997.

GÜLMEZ, Mesut, “1919 Sendika Yasağı; Yasaklama Gerekçeleri ve Karşı Savunmalar”, **Amme İdaresi Dergisi**, C:15, S:4 (1982).

GÜLMEZ, Mesut, “Mehmet Cavid Bey’in Sendika ve Grev Hakları Konusundaki Görüşleri”, **Amme İdaresi Dergisi**, C:15, S:2 (1982).

GÜRSEL, Seyfettin, “Osmanlı Toplumsal Yapısı ve Kapitalizm”, **Yapıt Dergisi**, 1983, S:46, Ankara.

KAHRAMAN, Hasan Bülent, “Türk Solunun Çıkmaz Sokağı: Kemalizm (Ordu) İlişkisi”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Türk Sosyalizminin Eleştirisi**, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, Yıl;15, S: 59, 2011-2012.

KALKAN, Veli Denizhan, “Hürriyete Giden Yolun Kısa Tarihi”, **Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet**, (Ed. Halil Akkurt-Akif Pamuk), Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2008.

KALSIN, Berrin, “II. Meşrutiyet’te Fikir Gazeteciliği: Sıra-ı Müstakim, İştirak, İctihad ve Türk Yurdu”, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S:12 (2014).

KARAKIŞLA, Yavuz Selim, “Osmanlı Sanayi İşçi Sınıfının Doğuşu 1839-1923”, **Osmanlıdan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler (1839-1850)**, (Ed. Donald Quataert-Erik Jan Zürcher), İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

KAZANCIGİL, Ali, “Anti-Emperyalist Bağımsızlık İdeolojisi ve Üçüncü Dünya Ulusculuğu Olarak Kemalizm”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

KİTAYGORODSKİ, J., “Türkiye’de İşçi Sınıfının Durumu”, **Türkiye Komünist ve İşçi Hareketi Komünist Enternasyonal Belgelerinde Türkiye Dizisi 4**, Aydınlık Yayınları, İstanbul, 1979.

KOÇAK, M. Hakan, “Salonlardan Meydanlara Doğru: 50’lerden 60’lara İşçi Hareketi Grev Hakkının Peşinde”, **Tanzimat’tan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi 1839-2014 Yeni Yaklaşımlar, Yeni Alanlar, Yeni Sorunlar**, (Ed: Y. Doğan Çetinkaya, Mehmet Ö. Alkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015.

KÖSE, Ensar, “İçel Sancağında Kargaşa: Suhte Fesadı (1576-1606)”, **Çukurova Araştırmaları Dergisi**, C:3, S:1.

KÖSEDAĞ, Mehmet Sena, “Türk Basın Kanunu’nda Yapılan Değişikliklerin Yazılı Basında Temsili”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C:9 S:43, 2016 Nisan.

KURBAN, Vefa, “1950-1960 Yıllarında Türkiye İle Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIV/28, (2014/Bahar).

MERT, Nuray, “Cumhuriyet Türkiye’inde Laiklik ve Karşı Laikliğin Düşünsel Boyutu”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

ODABAŞI, Arda, “Selanik Sosyalist İşçi Federasyonunun Beynelmillel Amele Eğlencesi Rasim Haşmet Bey ve Amele Gazetesi”, **Toplumsal Tarih**, S:201, Eylül 2010.

ÖDEKAN, Ayla, “Mimarlık ve Sanat Tarihi”, **Türkiye Tarihi 2 Osmanlı Devleti 1300-1600**, (Ed: Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.

ÖZKAN, Behlül, “1945 Türkiye-SSCB Krizi Dış Politikada Kurucu Mitin İnşası”, **Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler, Kuşku ile Komşuluk**, (Der: Gencer Özcan - Evren Balta - Burç Beşgül), İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

SONSÖZ, Hande, “Sosyalizmin Türkiye Düşünce Tarihindeki İzleri ya da Sosyalistçe Yaşamın Diğer Adı Zor Zanaat”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi-Türk Sosyalizminin Eleştirisi**, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, S:59 (2011-2012).

SÖNMEZ, Cahide Sınmaz, “Demokrat Parti İktidarının İlk İcraatlarına Bir Örnek: Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, C:10, S:20, 2012.

ŞENER, Mustafa, “1923-1945 Burjuva Uygarlığın Peşinde”, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, (Ed: Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu), Yordam Kitap, İstanbul, 2015.

TEKİN, Yusuf, “Türkiye’de İlk Sosyalist Hareket İştirak Çevresinin Sosyalizm Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, S:57-4.

TINAL, Melih, “Türkiye’de Bir Sivil Toplum Örgütü: İnsan Hakları Derneği”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi 3**, (2000).

TUNÇAY, Mete, “Cumhuriyet Döneminde Sosyalist Düşünce”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

TUNÇAY, Mete, “Siyasal Tarih 1908-1923”, **Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye 1908-1980**, (Ed: Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.

UCA, Alaattin, “Yusuf Hikmet Bayur’un Hayatı, Fikirleri ve Eserleri”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S:9, 1998.

USLU, Ateş, “Çok Partili Hayata Dönüş Dönemi (1945-1950) 'Hür Dünyanın Saflarında’”, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, (Ed: Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu), Yordam Kitap, İstanbul, 2015.

USLU, Ateş, AYTEKİN, E. Atilla, “Burjuva Devriminin ve Savaşın Belirsiz Sınırlarında’”, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, (Ed: Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu), Yordam Yayınları, İstanbul, 2015.

ÜNÜVAR, Kerem, “Türkiye’de Sol Düşünce ve Din”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

VURAL, Mithat Kadri, “Siyasi Bir Hesaplaşma Olarak “Hasan Ali Yücel- Kenan Över Davası”, **Yeniden İmece Üç Aylık Eğitim Bilim Sanat Kültür Dergisi**, S:28, Ekim 2010.

YILDIRMAZ, Sinan, “Demokrat Parti ve Dönemi: Sol Tarih Yazımında “Kayıp” Zamanın İzinde”, **Praksis**, S:18, 2008.

YUCA, İrşad Sami, “Demokrat Parti Döneminde Sivil Bir Muhalif Örgüt Örneği: İleri Jön Türkler Birliği”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, C:IV/S:XII/Ağustos /MMXVII.

VI. TEZLER

AZMAN, Ayşe, **Türk Basınında Siyasi bir Gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın**, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1994.

BENĞİ, Hilmi, **Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın**, Hacettepe Üniversitesi AİTE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1998.

GAZEL, Ahmet Ali, **Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey’in Siyasi Hayatı (1908-1913)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2000.

YILMAZ, Sami, **İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Sovyetler Birliği ve Komünizm Algısının Toplum ve Kurumların Biçimlenişindeki Etkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.